

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**FİRDEVSÎ-İ RÛMÎSÜLEYMÂNNÂME-İ KEBÎR
(27. CİLT) İNCELEME-METİN**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Naime YURT**

**Danışman
Doç. Dr. Yusuf BABÜR**

Şubat 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Naime YURT

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Program Adı: Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı: Firdevsî-i Rûmî Süleymânnâme-i Kebîr (27. Cilt) İnceleme-Metin

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 359 sayfalık kısmına ilişkin 27/01/2023 tarihinde IT hent icat e/Turnitin intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 21' dir.

Filtrelemeye alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

03/02/2023

Danışman: Doç. Dr. Yusuf BABÜR

Öğrenci: Naime YURT

KILAVUZA UYGUNLUK

“Fırdevsî-İ Rûmî Süleymânnâme-İ Kebîr (27. Cilt) İnceleme-Metin” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Naime YURT

Danışman

Doç. Dr. Yusuf BABÜR

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Yusuf BABÜR danışmanlığında **Naime YURT** tarafından hazırlanan “**Firdevsî-i Rûmî Süleymânnâme-i Kebîr (27. Cilt) İnceleme-Metin**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

03 /02/2023

JÜRİ:

Danışman: **Doç. Dr. Yusuf BABÜR**

İmza

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKSU**

İmza

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU**

İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun ....../...../2023 tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2023

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Osmanlı döneminin önemli eserlerinden biri olan *Süleymânnâme-i Kebîr*, Süleyman peygamberin hayatı, mucizeleri, peygamberliği, hükümdarlığı gibi konuların yanında din, tarih, astronomi, tıp, matematik, satranç, vb. birçok konuyu da bünyesinde barındıran kapsamlı bir eserdir. Firdevsî-i Rûmî'nin eserinde *Şehnâme*'nin izlerine rastlanmaktadır. Bundan dolayı İranlı Firdevsî'nin etkisi gözardı edilemez. Firdevsî-i Rûmî'nin dışında başka yazarlar tarafından da kaleme alınan Süleymânnâmeler mevcuttur. Ancak Firdevsî-i Rûmî'nin yazdığı *Süleymânnâme-i Kebîr*, yazılan diğer Süleymânnâmelerden kapsamlı olması bakımından türünün önde gelen eseridir. Dil ve üslup bakımından oldukça sade yazılan *Süleymânnâme-i Kebîr* dinî-tasavvufi öğüt mahiyetinde bir eserdir. *Süleymânnâme-i Kebîr*, 81 cilt olarak günümüze ulaşsa da cilt sayısı ile ilgili farklı rakamlar da söylenmiştir. 27. Cildinde Firdevsî-i Rûmî 366 cilt yazdığını belirtmiştir.

Dört bölüm olarak ele alınan bu çalışmanın giriş bölümünde Firdevsî-i Rûmî'ye yer verilmiştir. Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı, sanatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Süleyman peygamberin dinî ve tarihî kaynaklar üzerinden hayatı anlatılmış, divan şiirindeki yeri ve önemine değinilmiştir.

İkinci bölümde *Süleymânnâme-i Kebîr*'in iç yapı incelemesi yapılmıştır. Eserde geçen hikâye ve meclislerin özetleri, mekânlar, dinî unsurlar, tarihî unsurlar, tabiat unsurları ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde eserin üslup ve şekil özellikleri incelenmiştir. Dil, üslup, imla ve şekil özellikleri, manzum kısımlarda geçen telmihler, tasvirler, ayet ve hadis iktibasları şeklinde başlıklar altında ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde *Süleymânnâme-i Kebîr*'in çeviriyazısına yer verilmiştir. Transkripsiyon harfleri, 27. cilt hakkında bilgi, metnin hazırlanmasında izlenen yol başlıkları altında ele alınmıştır. Çalışmanın özeti mahiyetindeki sonuç bölümüne yer verilmiştir. Dizin, işlevsel sözlük ve kaynaklar da sona eklenmiştir.

Yüksek lisans çalışmamda karşılaştığım sorunların çözümünde beni bir an yalnız bırakmayan,engin bilgileriyle yolumu aydınlatan danışman hocam Doç. Dr. Yusuf

BABÜR’e çok teşekkür ederim. Ayrıca tez konusu belirleme olmak üzere her konuda yardımını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Munise KOÇ’a, Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKSU’ya, ayet ve hadis kısımlarının okunmasında Arş. Gör. Şemsettin UÇKAN’a, Yusuf ARSLAN’a, bilgisayarla ilgili teknik sıkıntıların giderilmesinde emeği geçen Arş. Gör. Fatih SAPANCA’ya da sonsuz şükranlarımı sunarım.

Tez savunma sınavında jüri olan başta tez danışman hocam Doç. Dr. Yusuf BABÜR’e ve diğer jüri hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKSU, Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU, Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA ve Dr. Öğr. Üyesi Songül KARACA’ya çalışmamla ilgili değerli katkılarından dolayı müteşekkirim.

Tez aşamasında maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen, dualarıyla destekleyen aileme, bilgi ve tecrübesiyle arkamda duran Ayşe AYŞIL TEKEŞ’e uzakta olsa da her an yanımda hissettiğim kardeşim Rukiye YURT’a ve tabiki de tüm zor anlarıma, sevincime ve hüznüme ortak olan oda arkadaşlarıma minnettarım.

Naime YURT, Erzincan, 2023

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂNNÂME-İ KEBÎR (27. CİLT) İNCELEME- METİN

Naime YURT

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2023,

Danışman: Doç. Dr. Yusuf BABÜR

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olan Süleymânnâme-i Kebîr, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında Firdevsî-i Rûmî tarafından kaleme alınmıştır. Mensur kısımlar ağırlıklı olmakla birlikte manzum mensur karışık olarak yazılmıştır. Bu çalışmada Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1527’de kayıtlı olan Firdevsî-i Rûmî’nin Süleymânnâme-i Kebîr adlı eserinin 27. cildi transkribe edilerek Latin harflerine aktarım ve metnin incelenmesi yapılmıştır.

Süleymânnâme-i Kebîr, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini barındırmaktadır. Didaktik ve öğüt mahiyetinde bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Firdevsî-i Rûmî, Süleymânnâme-i Kebîr, Süleyman Peygamber.

**FERDAWSI-I RUMI SULEYMANNAH-I KEBİR (27th VOLUME)
ANALYSIS-EDITION**

Naime YURT

Erzincan Binali Yildirim University,

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, February 2023,

Supervisor: Assoc. Dr. Yusuf BABÜR

ABSTRACT

Suleymannamah-i Kebir, which has an important place in terms of Classical Turkish Literature, was written by Ferdawsi-i Rumi at the end of the 15th century and the beginning of the 16th century. Although the prose parts are predominant, it is written in verse and prose mixed. In this study, the 27th volume of Ferdawsi-i Rumi Suleymannamah-i Kebir, which was registered in the Topkapı Palace Museum Library Treasury 1527, was transcribed and translated into Latin letters and the text was analyzed.

Suleymannamah-i Kebir contains the linguistic features of Old Anatolian Turkish. It is a didactic and advisory work.

Key Words: Classical Turkish Literature, Ferdawsi-i Rumi , Suleymannamah-i Kebir, Süleyman Peygamber.

İÇİNDEKİLER

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂNNÂME-İ KEBİR (27. CİLT) İNCELEME- METİN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1
1. Firdevsî-İ Rûmî.....	1
1.1. Hayatı ve Edebî Kişiliği.....	1
1.2. Eserleri	3
1.2.1. Barak Baba Risalesi.....	4
1.2.2. Dâvetnâme	4
1.2.3. Fâl-ı Kur'an-ı Azîm.....	4
1.2.4. Ferâsetnâme.....	5
1.2.5. Hâdikâtü'l-Hakâyık / Hakikatnâme / Tuhfetü'l- Hâdî / Hakâyıknâme	5
1.2.6. Hadîs-i Ahsen.....	5
1.2.7. Hayât u Memât / Hayâtnâme.....	5
1.2.8. Kasas	6
1.2.9. Kutbnâme.....	6

1.2.10.	Münazara-i Seyf ü Kalem.....	6
1.2.11.	Pendnâme-i Eflâtûn	7
1.2.12.	Silâhşornâme (Müsellahnâme).....	7
1.2.13.	Süleymânnâme-i Kebîr	7
1.2.14.	Süleymânnâme Muhtasarı	18
1.2.15.	Süleymânnâme vü Belkısname	18
1.2.16.	Şatrançnâme-i Kebîr.....	18
1.2.17.	Şerh-i Hadîs-i Erba'în	19
1.2.18.	Tâli-i Mevlûd-i Kebîr	19
1.2.19.	Tecnîsât-ı Süleymân	19
1.2.20.	Terceme-i Câmeşuynâme	19
1.2.21.	Teşhîsü'l- İnsan.....	19
1.2.22.	Velâyetnâme / Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN PEYGAMBER

1.1.	Tevrat ve Tarihî Kaynaklara Göre Süleyman Peygamber	21
1.2.	Kur'an-ı Kerim ve İslâmî Kaynaklara Göre Süleyman Peygamber	23
1.3.	Divan Şiirinde Süleyman Peygamberin Yeri ve Önemi	28

İKİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMÂNNÂME-İ KEBÎR'İN İÇ YAPI İNCELEMESİ

2.1.	Eserde Adı Geçen Hikâye ve Meclislerin Özeti	30
2.1.1.	Yüz Otuz Birinci Meclis	30
2.1.2.	Yüz Otuz İkinci Meclis.....	34
2.1.3.	Yüz Otuz Üçüncü Meclis	40
2.1.4.	Yüz Otuz Dördüncü Meclis.....	42

2.1.5.	Yüz Otuz Beşinci Meclis	49
2.2.	Eserde Geçen Mekânlar	51
2.2.1.	Somut Mekânlar	51
2.2.1.1.	Açık Mekân	51
2.2.1.2.	Kapalı Mekânlar	52
2.2.2.	Soyut Mekânlar	53
2.2.2.1.	Fantastik Mekânlar	53
2.2.2.2.	Metafizik Mekânlar	55
2.3.	Eserde Geçen Çeşitli Kavramlar ve Kişiler	55
2.3.1.	Melekler	55
2.3.1.1.	Azrâil	55
2.3.1.2.	Cebrâil	56
2.3.1.3.	Münker ve Nekîr	57
2.3.2.	Kutsal Kitaplar	57
2.3.2.1.	Tevrat	57
2.3.2.2.	Zebur	58
2.3.2.3.	Kur'an-ı Kerim.....	59
2.3.3.	Peygamberler.....	60
2.3.3.1.	Hız. Âdem	60
2.3.3.2.	Hız. İdris.....	61
2.3.3.3.	Hız. Nuh	62
2.3.3.4.	Hız. Yusuf	63
2.3.3.5.	Hız. Musa	67
2.3.3.6.	Hız. Davud	69
2.3.3.7.	Hız. Süleyman	70

2.3.3.8.	Hz. İlyas	74
2.3.3.9.	Hz. İsa.....	75
2.3.3.10.	Hz. Muhammed.....	76
2.3.4.	Dört Halife ve On İki İmamlar.....	78
2.3.4.1.	Hz. Ebû Bekir.....	78
2.3.4.2.	Hz. Ömer.....	79
2.3.4.4.	Hz. Ali	80
2.3.4.5.	Hz. Hasan.....	81
2.3.4.6.	Hz. Hüseyin	81
2.3.5.	Osmanlı Hanedanı	82
2.3.5.1.	Sultan Bâyezid (Yıldırım)	82
2.3.5.2.	Sultan II. Murad Gazi.....	83
2.3.5.3.	Sultan II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed /Muhammed bin Murad) 83	
2.3.6.	Şairler	84
2.3.6.1.	Ahmedî.....	84
2.3.6.2.	Enverî	85
2.3.6.3.	Kemâl	85
2.3.6.4.	Nizâmî (Karamanlı Nizâmî).....	86
2.3.6.5.	Şeyhî.....	86
2.3.7.	Dinî-Tasavvufî Kavramlar ve Şahıslar	87
2.3.7.1.	Âd Kavmi.....	87
2.3.7.2.	Ahlât-ı Erbaa	87
2.3.7.3.	Bel'am-ı Bâûr	88
2.3.7.4.	Beytü'l Mukaddes (Mescid-i Aksa)	89
2.3.7.5.	Ene'l-Hak.....	89

2.3.7.6.	Hızır	90
2.3.7.7.	Îşâ (Îşây).....	91
2.3.7.8.	Kadir Gecesi	91
2.3.7.9.	Lokmân	92
2.3.7.10.	Lût Kavmi.....	93
2.3.7.11.	Meryem	94
2.3.7.12.	Râdî.....	94
2.3.7.13.	Sünnî.....	95
2.3.7.14.	Şakku'l-kamer	95
2.3.7.15.	Tâbût (Tâbût-ı Ahd)	96
2.3.7.16.	Ye'cûc- Me'cûc	97
2.3.8.	Tarihî-Mitolojik Kavramlar ve Şahıslar	98
2.3.8.1.	Âb-ı Hayât	98
2.3.8.2.	Amâlika.....	98
2.3.8.3.	Âsaf.....	99
2.3.8.4.	Benî Asfar (Rum)	100
2.3.8.5.	Câmasb.....	100
2.3.8.6.	Ebû Cehl (Bû Cehl)	101
2.3.8.7.	Eflâtûn-ı Yûnânî (Platon)	101
2.3.8.8.	Ejdhâ (Ejderhâ)	102
2.3.8.9.	Elburz Dağı (Kûh-ı Elburz).....	103
2.3.8.10.	El-Kânûn fî't-Tıb	103
2.3.8.11.	Ferhâd- Şîrîn.....	104
2.3.8.12.	Hâtem (Mühr-i Süleyman)	105
2.3.8.13.	Kâf Dağı (Kûh-ı Kâf)	106

2.3.8.14.	Kayser.....	106
2.3.8.15.	Sîmurg (Ankâ).....	106
2.3.8.16.	Takyânûs Şah	107
2.3.8.17.	Tübba'	107
2.3.9.	Şehname Menşeli Kahramanlar	108
2.3.9.1.	Behrâm	108
2.3.9.2.	Cem.....	109
2.3.9.3.	Dahhâk	110
2.3.9.4.	Dârâ	111
2.3.9.5.	Efrâsiyâb (Afrâsiyâb).....	111
2.3.9.6.	Ehrimen / Ehremen.....	112
2.3.9.7.	Ferîdûn (Firîdûn).....	112
2.3.9.8.	Gîv	114
2.3.9.9.	Gûderz	114
2.3.9.10.	Güstehem (Gostehem / Küstehem).....	115
2.3.9.11.	İskender (Büyük İskender)	115
2.3.9.12.	Kahramân-ı Kâtil	116
2.3.9.13.	Kerîmân.....	117
2.3.9.14.	Keyhüsrev	117
2.3.9.15.	Keykubâd (Kubâd)	118
2.3.9.16.	Keyûmers	119
2.3.9.17.	Nerîmân.....	120
2.3.9.18.	Nûşîrevân	121
2.3.9.19.	Rüstem.....	121
2.3.9.20.	Sâm	123

2.3.9.21.	Siyâmek.....	123
2.3.9.22.	Sührâb Şâh.....	125
2.3.9.23.	Zâl.....	125
2.3.10.	Çeşitli Gök Cisimleri.....	127
2.3.10.1.	Gâv (Arz Öküzü) / Semek (Mâhî-Hût).....	127
2.3.10.2.	Hût (Balık) Burcu	127
2.3.10.3.	Mirrîh (Behrâm).....	128
2.3.10.4.	Pervîn (Ülker, Süreyya).....	128
2.3.10.5.	Sühâ	128
2.3.10.6.	Zühâl (Keyvân)	129
2.3.10.7.	Zühre (Nâhîd).....	129
2.3.11.	Hayalî Kahramanlar	130
2.3.11.1.	Evyâser.....	130
2.3.11.2.	Kaz.....	130
2.3.11.3.	Nasen	131
2.3.11.4.	Agniyânûs-ı Hakîm	131
2.3.11.5.	Âhiryânûs Dev	132
2.3.11.6.	Akçı Semendûn.....	132
2.3.11.7.	Âlem Şah.....	132
2.3.11.8.	Ankûr Peri.....	132
2.3.11.9.	Câbir Cin.....	133
2.3.11.10.	Defâfe Cin.....	133
2.3.11.11.	Edmiga Cin.....	133
2.3.11.12.	Es'ad-ı Yemenî	134
2.3.11.13.	Gazbân Şah.....	134

2.3.11.14.	Mihrâc Han	134
2.3.11.15.	Gurgur Dev	134
2.3.11.16.	Hannâs Dev	135
2.3.11.17.	Hümâ-yı Dil-firûz	135
2.3.11.18.	Hümâyûn Şah	136
2.3.11.19.	İclân Cin.....	136
2.3.11.20.	Kâhir Cândâr	136
2.3.11.21.	Mâlîs Han.....	137
2.3.11.22.	Mühelhel Cin.....	137
2.3.11.23.	Müvekkel-i Hâk	137
2.3.11.24.	Necâmî Peri	138
2.3.11.25.	Rûh Şah.....	138
2.3.11.26.	Sebtâ Ta'il.....	138
2.3.11.27.	Taymus Şah	138
2.3.11.28.	Zerda' Bin Mâhûl	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN ÜSLUP VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.1.	Dil ve Üslup Özellikleri	140
3.2.	İmla Özellikleri	148
3.3.	Şekil Özellikleri	153
3.4.	Manzum Kısımlarda Geçen Telmihler	156
3.5.	Süleymânnâme-i Kebîr'deki Tasvirler.....	157
3.6.	Metinde Geçen Ayet ve Hadisler	158
3.6.1.	Ayetler.....	159
3.6.2.	Hadisler	163

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SÜLEYMÂNNÂME-İ KEBÎR

4.1. Transkripsiyon Harfleri.....	167
4.2. Yirmi Yedinci Cilt Hakkında Bilgi.....	168
4.3. Metnin Hazırlanmasında İzlenilen Yol.....	168
4.4. Metin: 27. Cilt: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527.....	170
SONUÇ	306
İŞLEVSEL SÖZLÜK.....	308
KAYNAKÇA.....	330
DİZİN.....	336
ÖZ GEÇMİŞ	339

SİMGELER VE KISALTMALAR

- Ar.** : Arapça
- ‘am** : Aleyhisselâm.
- a.s.** : Aleyhisselâm.
- b.** : Bin (oğlu).
- bk.** : Bakınız.
- bs.** : Baskı, basım.
- C.** : Cilt.
- c.c.** : Celle celeşühü.
- Çev.** : Çeviren.
- DİA** : Diyanet İslam Ansiklopedisi.
- F.** : Farsça.
- Fr.** : Fransızca.
- H.** : Hicrî/Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü.
- Haz.** : Hazırlayan.
- Hz.** : Hazret.
- İ.A.** : İslam Ansiklopedisi.
- İng.** : İngilizce
- İ.Ü.** : İstanbul Üniversitesi.
- M.** : Miladî.
- MEB.** : Milli Eğitim Bakanlığı.
- MÖ** : Milattan Önce.
- nr.** : Numara.
- Öl.** : Ölüm.
- r.a.** : Radıyallâhu Anh.

s. : Sayfa.

s.a.s. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem.

TDE : Türk Dili ve Edebiyatı

TDK : Türk Dil Kurumu.

TDV : Türkiye Diyânet Vakfı.

Ter. : Tercüme.

Tr : Türkçe

TTK : Türk Tarih Kurumu.

v. : Varak.

vb. : Ve benzer.

vs. : Vesaire

Yay. : Yayınları, yayınevi.

Yk :Yaprak(Sahife)

.

GİRİŞ

1. FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ

1.1. Hayatı ve Edebî Kişiliği

Firdevsî-i Rûmî, 15.yüzyıl sonları ve 16. Yüzyılın başlarında yaşamıştır. Birçok alanda eserler vermiştir. Çok yazan, her konuda yazmaya çalışan Firdevsî 1453 yılında Edincik'te doğmuştur. Tezkirelerde adından ziyade mahlaslarıyla tanınmıştır. Firdevsî'nin adıyla ilgili ihtilaflı bilgiler vardır. Firdevsî İranlı Firdevsî'den ayırt edilmek için Firdevsî-i Rûmî, Firdevsî-i Tavîl, Uzun Firdevsî, Türk Firdevsî ve Türk Firdevsîsi gibi adlarla anılmıştır (Usta, 1995, s. 1). Tezkirelerde; Latifî ve Kınalızâde “Uzun Firdevsî demekle meşhurdur” (Canım, 2000, s. 424; Kutluk, 1981, s. 745) ifadesini verirken; Tuhfe-i Naili’de “Uzun Firdevsî, Firdevsî-i Rûmî adlarıyla meşhur” ifadesi geçer (Tuman, 1945, s. 763). Kühû'l-Ahbâr'da ve Beyânî tezkiresinde: “Firdevsî”, Keşfü'z-Zünûn'da ise “Firdevsî et-Tavîl” olarak geçmektedir (İsen, 1994, s. 160; Kutluk, 1997, s. 203; Balcı, 2007, s. 822). Daha çok Uzun Firdevsî olarak tanınan yazar, telif ettiği eserlerin çokluğu ve bu eserlerin hacmi sebebiyle “Uzun” mahlasını almıştır (Kaplan, 2019, s. 1). İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde mevcut bir *Gülistân* nüshasının sonunda İlyas b. Hızır al-mutahallis bi'l-Firdevsî imzasının bulunması dolayısıyla Bursalı Tâhir Bey, şairin isminin İlyas Bin Hızır olduğunu söylemiştir (Tahir, 2016, s. 781). Ancak Olgun, Bursalı Mehmet Tahir'in bahsettiği için Hızır'ın Firdevsî ile çağdaş olan Molla Firdevsî olabileceğini belirtmiştir (Olgun, 1978, s. 185). Bursalı Mehmet Tahir ile aynı görüşte olmayan Köprülü, Paris Millet Kütüphanesi'nde bulunan bir *Süleymânâme* nüshasını kaynak göstererek yazarın asıl adının “Şerefeddin Musa” olduğunu ileri sürmüştür. Köprülü'nün bu görüşüne Olgun da katılmaktadır. Akay ve Kutluk ise İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Seminer Kitaplığı 164 numarada kayıtlı olan *Teşhisü'l-İnsan'ı* kaynak göstererek asıl adının “Orhan bin Kenek” olduğu ileri sürmüştür (Büke, 2015, s. 2). Asıl adının “Orhan bin Genek” olduğu yapılan araştırmalar ve eldeki somut deliller sonucunda belirtilmiştir. Köprülü ise Firdevsî'nin hayatına dair verdiği bilgilerde dedesinin adının “Gazi Genek Bey”, babasının adının ise “Hacı Genek Bey” olduğunu söylemiştir (Köprülü O. F., 1996, s. 650). Firdevsî'nin kendi eserinde adının ve soy adının doğrudan verilmiş olması adının “Orhan bin Genek” olduğu fikrini güçlendirmiştir (Büke, 2015, s. 482).

Er, yaptığı çalışma da Firdevsî'nin asıl adının “Orhan” olduğunu söylemiştir (Er, 2022, s. 3). Buradan anlaşıldığı üzere Firdevsî'nin adıyla ilgili ihtilaflı bilgiler tespit edilmiştir.

Köprülü, *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı “Firdevsî” maddesinde onun hayatıyla ilgili geniş bir bilgiye yer vermiştir. *Süleymânnâme*'nin baştan 20. cüzünü içine alan iki sayfalık büyük bir minyatürle süslenen nüsha yaklaşık 20 yıl önce İstanbul kitapçılarından birinin elinde bulunmuştur. İki sayfalık Arapça bir hutbeden sonra gelen ön söz Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı ve eserleri hakkında önemli bir bilgiyi ortaya çıkarmaktadır. Burada yer alan bilgiye göre, şairin atası Gazi Genek Bey, Alâeddin Selçukî bendelerindendir; Osman Gazi Bilecik'i ele geçirdiği zaman, ona yüksek bir makam vermiştir. Orhan devrinde ölen bu zâtın oğlu, Gelibolu sancak beyi olan İlyas Bey'dir. Onun oğlu Hızır Bey, I. Murad devrinde Sultanöyüğü'ne sancak beyi olmuştur. Oğlu Bazarlu Bey, Timur cenginde Yıldırım Bâyezid'in emrinde kahramanlıklar göstermiştir. Bazarlu Bey'in oğlu Hacı Genek Bey de İstanbul fethinde bulunmuş ve hizmetine ödül olarak, Aydıncık kendisine verilmiştir. Firdevsî de işte bu Genek Bey'in oğludur ve annesi Aydıncık civarındaki Belkispınarı'nda 1453'te doğurmuştur. 17 yaşında iken, devrin meşhur şairi Melîhî'den aruz okuyarak, şiire heves ettiğini söylemesi üzerine, tahsilini Bursa'da yaptığı anlaşılmıştır ve Lâtîfi'nin onu Bursalı göstermesinin sebebi de meydana çıkmıştır (Köprülü M. F., 1964, s. 650). Bir süre Balıkesir'de yaşayan Firdevsî-i Rûmî, *Dâvetnâme* ve *Ferâsetnâme* adlı eserlerini de yine burada kaleme almıştır (Akay, 1990, s. XI). II. Bayezid tahta geçtiği dönemde Balıkesir'de bulunan Firdevsî, *Süleyman-nâme*'yi yazmaya başlamıştır (Genç, 1995, s. 11). Uzun bir süre Balıkesir'de yaşadktan sonra İstanbul'a gitmiştir. Bir süre de İstanbul'da kalan Firdevsî Şeyh İlâhî'ye intisap etmiştir. Firdevsî daha sonra Manisa'ya gelmiş ve Şehzâde Korkut'un sarayında kalmıştır. *Süleymânnâme*'nin 281. meclisine kadar olan kısmını da burada yazmıştır (Eren, 2018, s. 4) Çeşitli eserlerinden alınan bilgilere göre Firdevsî hayatını Edincik, Bursa, Manisa ve civarında geçirmiş ve kısa bir süre de olsa İstanbul'da yaşamıştır (Köprülü O. F., 1996, s. 128).

Orhan Fuad Köprülü'nün verdiği bilgilere göre, şairlik yeteneğinden mahrum olarak kabul edilen Firdevsî, birçok tezkireci tarafından da önemsiz bir şair olarak görülmüştür (Köprülü O. F., 1996, s. 128). Firdevsî'nin şairliği edebiyat araştırmacıları tarafından pek beğenilmemektedir. 15. Yüzyılın son yarısında yaşamış olan Firdevsî, tarih, destan ve efsane bilgisi oldukça geniş bir yazardır. Destan türünde ve başka

konularda *Kutbnâme*, *Silahşornâme*, *Ferâsetnâme* ve *Süleymânnâme* adlı eserler vermiştir (Kabaklı, 2002, s. 97-99). Bilhassa II. Bâyezid adına yazdığı *Süleymânnâme* adlı eser ile tanınmış Osmanlı muharrir ve şairidir. Manzum eserleri dışında üçte ikisi nesir halinde yazılmış olan *Süleymânnâme*, yazarın şaheseridir (Köprülü M. F., 1964, s. 649) Firdevsî burada Süleyman peygamberin efsanevi hayatını anlatmakla birlikte, tarihin her safhasından ve türlü ilimlerinden bahsetmiş, ahlakî öğütlere de yer vermiştir. Süleyman peygamberin yanı sıra diğer peygamberlerden ve onların mucizelerinden, mitolojiden, efsanelerden, tıptan, astronomiden de bahsetmiştir. İncelediğimiz 27. ciltte bunu açık bir şekilde görmek mümkündür.

Doğum tarihi belli olan Firdevsî'nin ölüm tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Onun nerede ve ne zaman vefat ettiği konusunda da farklı rivayetler vardır. Öncelikle Latifi'nin söyledi ve Kâtip Çelebi, Şemsettin Sami, Fuad Köprülü'nün de tekrarladığı bilgiye göre, Firdevsî yazımına Fatih döneminde başladığı en hacimli eseri olarak gösterilen *Süleymânnâme*'sini 330 veya 380 cilt halinde II. Bâyezid'e sunmuştur (Yılmaz, 1995, s. 2). Ancak padişah eseri çok hacimli bulmuş, içlerinden 80 cildini ayırtarak geri kalanları yaktırmıştır. Bu olaya çok içerleyen Firdevsî, padişahı hicvederek 1512'den önce İran veya Horasan'a kaçmış ve orada ölmüştür (Olgun, 1978, s. 187). Ekşioğlu, incelediği 81. ciltte yer verdiği *Hayât u Memât* risalesinde 1512 yılında İstanbul'da olduğunu söylemiştir (Ekşioğlu, 2018, s. 3). Ölümüyle ilgili kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Sadece yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak tahmin yürütülmektedir.

1.2. Eserleri

Firdevsî-i Rûmî'nin manzum-mensur birden fazla eseri olduğu bilinmekle birlikte bu eserlerin sayısı ihtilaflıdır. Birçok araştırmacı Firdevsî'nin eser sayısı hakkında görüş bildirmiştir. Fuad Köprülü, kırktan fazla eseri olduğunu Bursalı Mehmed Tahir Bey'den aldığını söyleyerek ifade etmiş; çeşitli konularda manzum ve mensur, telif ve tercüme 40'tan fazla eserinden ancak 14 tanesinin kesin olarak ona ait olduğunu söylemiştir (Köprülü M. F., 1964, s. 651). Bursalı Mehmet Tahir ise bazılarının ismini *Münazârâ-i Seyf ü Kalem*'in ön sözüne dayanarak verdiğini belirttiği *Süleymânnâme* dışında 13 eser hakkında bilgi vermiştir (Tahir, 2016, s. 105). M. Ata Çatıkkaş 18 (Çatıkkaş, 2009, s. 18), Sezer Özyaşamış Şakar 20 (Şakar, 2009, s. VIII), Babinger ise sadece 4 eserinin (Babinger, 1982, s. 35) ismini vermekle yetinmiştir. Bu

eserlerin dışında şüphesiz en önemli eseri de *Süleymânnâme-i Kebîr*'dir. Genellikle bütün tezkirelerde Firdevsî'nin sadece *Süleymânnâme* isimli eserinden bahsedilmiş diğer eserlerinin adı zikredilmemiştir.

Firdevsî, eserlerini yazarken bütün Doğu kaynaklarından, *Kur'an*'dan ve *Kitab-ı Mukaddes*'ten faydalanmıştır (Kabaklı, 2002, s. 97). Ona ait olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen ama onunmuş gibi kabul edilen eserleri:

1.2.1. Barak Baba Risalesi

Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Yunus Emre ve Tasavvuf* (Gölpınarlı, 1992, s. 253) adlı eserinde risalenin Firdevsî'ye ait olduğunu söylemesinin dışında eserin ismi ya da nüshasıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (Arslan, 2019, s. 36).

1.2.2. Dâvetnâme

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler bölümü numara 13'te kayıtlı olan *Dâvetnâme*, 90 varak olarak her sayfaya 23'er satır gelecek şekilde kaleme alınmıştır. Harekeli nesih olarak yazılan bu eserin tek nüshası vardır. Nüshanın istinsah tarihi 1114/1702'dir (Arslan, 2019, s. 36).

Eser, 893 yılında Balıkesir'de Arapça Farsça bazı eserlerden tercüme edilerek kaleme alınmıştır. II. Bâyezid'e sunulmak için yazılan bu eserde çoğu burçlara ait 145 resim ve şekil yer almaktadır (Köprülü O. F., 1996, s. 128). Ulum-ı garîbe ile ilgili bilgileri derleyen ve bu bilimle uğraşanlar katında önem taşıyan (Olgun & Parmaksızoğlu, 2011, s. 28) bu eseri Firdevsî 8 bab olarak yazdığını söylese de eserde 6 bab bulunmaktadır. Birinci babda melek ve ruhların özellikleri, ikinci babda felek ve burçların özellikleri, üçüncü babda ruh çağırma işlemleri, dördüncü babda güneşin burçlarına müvekkel olan meleklerin çağırılması, beşinci babda ayın uğradığı yirmi sekiz menzilden sorumlu meleklerin çağırılması ele alınmıştır (Aksoy, 2000, s. 43), (Tanyıldız, 2005, s. 31).

1.2.3. Fâl-ı Kur'an-ı Azîm

Manzum-mensur karışık olarak yazılmış eserin tek nüshası vardır. Bu nüsha da İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde T 816 numarasıyla kayıtlı olan bir mecmuanın 61b-89b varakları arasındadır. Eser üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapan Özer Şenödeyici ve Halil Sercan Koşık eserin 61b sayfasında çiçek motifli bir baş levha içinde eserin isminin "*Hâzâ'l-Kitâbu Fâl-ı Kur'an-ı 'Azîm*" şeklinde yazıldığını söylemişlerdir (Şenödeyici & Koşık, 2017, s. 79).

Eser İbrahim Paşa'ya ithaf edilmiştir. Konusu itibariyle Firdevsî Cafer-i Sadık'tan rivayetle *Kur'an-ı Kerim*'den nasıl fal bakıldığını anlatmaktadır (Arslan, 2019, s. 38).

1.2.4. Ferâsetnâme

Ferâsetnâme, 114 varak ve 11 satır olan eser harekeli nesihle ve nazım-nesir karışık olarak yazılmıştır. Eserin içeriği tasavvuf olup Firdevsî'nin mahlasında "Bursavî" ifadesi bulunması yönüyle tek sayılabilir (Büke, 2015, s. 27). *Münâzara-i Seyf ü Kalem* mukaddimesinde *Ferâsetnâme* adlı bir eser yazdığını değinmiştir (Tahir, 2016, s. 783). *Münâzara-i Seyf ü Kalem*'deki kayıtlara göre II. Bâyezid'in cülusundan önce Balıkesir'de yazılmıştır (Genç, 1995, s. 19).

1.2.5. Hâdikâtü'l-Hakâyık / Hakikatnâme / Tuhfetü'l- Hâdî / Hakâyıknâme

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa bölümü, 1399 numarada kayıtlı olan bu eser 21 varak olup 18 satırdan oluşan harekeli nesihtir. Eserin sonunda H. 989 / M.1581 tarihi kayıtlıdır. Eserin bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2587'de mevcuttur (Genç, 1995, s. 18).

Bu risâle Şeyh Abdullah-ı İlahî menkıbesiyle, tasavvuf hakkında bilgiler verir. Firdevsî, Hazinedârbaşı Ali Ağa'nın oğlu Mehmed Bey'e armağan olarak kaleme almıştır (Akay, 1990, s. XIX).

1.2.6. Hadîs-i Ahsen

Bu eser de *Münâzara-i Seyf ü Kalem*'de zikredilmiştir (Akay, 1990, s. XIX). Büyükkarcı, *Münâzara-i Seyf ü Kalem*'de geçen *Hadîs-i Ahsen* tabirinin bir eser ismi olmayıp "güzel bir deyişle eserlerini kaleme almak" anlamında kullanıldığını ifade etmiştir (Yılmaz, 1995, s. 7). Firdevsî üzerinde çalışma yapan araştırmacıların (Köprülü 1996: 129; Güleç 1994: 14; Genç 1995: 20; Akay 1990: XIX; Aksoy 2000: 45) büyük kısmı *Hadîs-i Ahsen*'i sözü edilen yazarları kaynak göstererek Firdevsî'nin müstakil bir eseri olduğunu belirtirler (Tanyıldız, 2005, s. 31).

1.2.7. Hayât u Memât / Hayâtnâme

Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 2333 numarada kayıtlı olan eser, Farsça'dan Türkçeye tercüme edilmiş bir risaledir. *Hayât-nâme*, 95 varak ve her sayfada 15'er satır olarak yazılan, aralarında nazım

parçaları olan mensur bir eserdir (Tanyıldız, 2005, s. 43). Firdevsî bu eserini 1508'de İstanbul'da yazmıştır (Erdem, 2005, s. 10).

Ahlak ve tasavvuftan bahseden ve Farsçadan tercüme olunmuş mensur bir eserdir. Müellif, bu eserin başlarında *Süleymânnâme-i Kebîr*'inin 82. cüzünü tamamladığını söyler. Eserde *Süleymânnâme*'nin 82. cildinin tamamlandığının belirtilmesi (5a) *Hayâtnâme*'nin, Firdevsî'nin kaleme aldığı son eserlerinden biri olduğunu gösterir (Tanyıldız, 2005, s. 44).

1.2.8. Kasas

Şimdiye kadar herhangi bir nüshasına ulaşılammış olan bu eserin varlığından Himmet Büke (Büke, 2015, s. 498) bahsetmiştir.

1.2.9. Kutbnâme

Eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Ekşioğlu, 2018, s. 6) 146 varak olan bu eser Sultan II. Bâyezid'e takdim edilmiştir. Bu nüsha her sayfaya 13 satır gelecek şekilde kaleme alınmıştır. Eser 906 / 1501 yılında yazılmış, Muhammed b. Resul-i Sarayi tarafından 909 / 1503-1504 yıllarında kopya edilmiştir. Beyit sayısı 2000'in üzerindedir (Genç, 1995, s. 17). *Kıssa-i Cezîre-i Midilli* ismi ile de meşhur olan bu eser, Venedikliler ile Fransızların Midilli'ye saldırılarını konu alan bir mesnevidir (Köprülü M. F., 1964). Yazar Doğu geleneklerine uygun olarak çağının kutbu (Kutbu'l-aktâb) unvanını verdiği Sultan II. Bâyezid'e takdim ettiği için eserine *Kutb-nâme* adını vermiş ve bunu çeşitli beyitlerde dile getirmiştir (Akay, 1990, s. XVII).

Arslan'ın, Fuad Köprülü'den aldığı bilgilere göre aruz bilimini Bursalı Melihî'den öğrenen Firdevsî, '*Kutbnâme*' adlı eserinde hiçbir eğitim almadığını ve böylece kendi çabalarıyla bir yerlere geldiğini söylemiştir (Arslan, 2019, s. 33).

Ne aruz u nahv okudum ne ho sarf

Cehl-ile itdüm hebâ ömrî telef (Kutb-nâme 1b)

1.2.10. Münazara-i Seyf ü Kalem

Bursalı Mehmet Tahir, bir nüshası Millet Kütüphanesi'nde mevcut bulunan bu eserin hicrî 980'de Balıkesir'de yazıldığını söylüyorsa da bu tarihin bir basım yanlışlığı olduğu ve eserin 890'da yazıldığı kabul edilmiştir (Köprülü M. F., 1964, s. 650). Eserin konusu Hz. Süleyman'ın sağ tarafında oturabilmek için mecliste bulunan sahib-i seyf ve sahib-i kalemin aralarında geçen münazaradır. Genel olarak mensur yazılmış olan eser manzum parçalarla zenginleştirilmiştir (Arslan, 2019, s. 41). Firdevsî'nin Balıkesir'de

iken yazdığı bu eserin önemi, diğer eserler hakkında bilgi vermesine dayanmaktadır. Müellifin kitapta adlarını zikrettiği eserleri şunlardır: *Hadîkatü'l-Hakâyık*, *Firâsetnâme*, *Şatrançnâme-i Kebîr*, *Tecnîsât-ı Süleymân*, *Belkısname*, *Tâli-i Mevlûd-ı Kebîr* ve *Hadîs-i Ahsen*. Müellif, bu eserlerden *Hadîkatü'l-Hakâyık*, *Tecnîsât-ı Süleymân*, *Tâli-i Mevlûd-ı Kebîr* ve *Hadîs-i Ahsen'in Münâzara-i Seyf ü Kalem*'den önce Balıkesir'de yazıldığını zikretmektedir (Genç, 1995, s. 18).

1.2.11. Pendnâme-i Eflâtûn

Firdevsî'ye ait olduğu tartışmalı olan bu eserden ilk defa Bursalı Tahir ve bunun takibinde Köprülü bahsetmiştir. Bursalı Tahir'in, sağlık bilgisine dair küçük bir risale olarak tanıttığı eserin aslında İranlı ünlü nasir ve şair Sadî'nin *Gülistân* adlı eserinin bir nüshası olduğu ve müstensihinin de farklı bir Firdevsî olduğu ileri sürülmüştür (Tanyıldız, 2005, s. 46). Hıfzu's-sıhhaya dair ufak kıt'ada tercüme edilmiş bir eserdir [Nüshasına ulaşamamıştır.] (Tahir, 2016, s. 782).

1.2.12. Silâhşornâme (Müsellahnâme)

Topkapı Müzesi Kütüphanesi H.625'te kayıtlı olan bu eser 1503 yılında 77 varaktır (Genç, 1995, s. 16). Eser Schlehta Wssehrd, Moritz Wickerhauser ve Bonelli tarafından incelenmiştir (Büke, 2015, s. 492). Çeşitli silahların tanıtıldığı eser, bir sefer dönüşü Edirne'de, Mısır sultanının hazinesinden çıkan bir risaleye dayanarak 6 bölüm olarak yazılmış ve Ahmet Paşa'ya sunulmuştur (Aksoy, 2000, s. 44).

1.2.13. Süleymânnâme-i Kebîr

Köprülü'ye göre, 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında yaşayan Firdevsî, daha gençliğinde zihnini Süleyman hikâyeleri ile doldurmuştur. II. Murad'ın isteği üzerine o dönemin usta şairlerinden bir *Süleymânnâme* yazmaları istenmiştir. Bu şairler istenilen eseri yazmakta aciz kalsa da aralarında Sirozlu Sadî, 3500 beyitlik bir *Süleymânnâme* yazmıştır. II. Bâyezid'in cülusundan sonra *Süleymânnâme-i Kebîr* yazılmıştır. Ahmedî'nin yazdığı eser de Sadî'nin yazdığı *Süleymânnâme*'den farksızdır (Köprülü M. F., 1964, s. 650). Beyânî ve Kâtip Çelebi, *Süleymânnâme* isminden muhtemelen mahlasın aynı olmasından kaynaklı olarak *Şehnâme* olarak bahsetmişlerdir (Tahir, 2016, s. 105).

Firdevsî-i Rûmî'ye şöhret kazandıran eseri, sade ve sanatsız bir dille manzum-mensur karışık olarak kaleme aldığı *Süleymânnâme*'dir. Hacminden dolayı kendisi

Süleymânnâme-i Kebîr adını verdiği bu kitap, dinî-tarihî-destani bir eserdir (Banarlı, 1971, s. 503).

Süleymânnâme, Süleyman peygamber ve çevresinde gelişmiş bütün dinî hikâye ve rivayetleri bir araya toplayan, aynı zamanda tarih, felsefe, hikmet, hendese, geometri, astronomi, tıp ve ahlaka ait pek çok bilgiyi de beraberinde sunan ansiklopedik mahiyette bir eserdir. Eserin az bir bölümünü oluşturan manzum bölümler zaman zaman mensur bölümlerin bir özeti mahiyetindeyken, kimi zaman da konunun devamı niteliğindedir. Bu manzum parçalar aynı zamanda monotonluğu kırmak açısından bir araç olarak kullanılmıştır. Manzum mensur karışık başka eserlerinin olduğu bilinse de tezkirelerde onun adını duyuran tek eseri *Süleymânnâme*'dir. Firdevsî, eserini dönemin dil özelliklerine bağlı kalarak meydana getirmiştir. Eserlerini genellikle sanat kaygısından uzak bir şekilde daha çok bilgi ve öğüt vermek amacıyla yazmıştır. Bütün bilgi birikimini okuyucuyla paylaşmıştır. Sadelikten yana olan Firdevsî, manzum kısımlarda aruz kusurlarına sıkça düşmüştür. Bundan dolayı Firdevsî'nin sanatçı kimliği oldukça yetersiz kabul edilmiştir.

Anlatım itibarıyla Dede Korkut hikâyeleri ile paralellik taşıdığı ileri sürülen eserde Süleyman peygamber ile maceraları geçen Efrasiyâb-ı Türk'ün Türk mitoloji kahramanlarından olan Alp Er Tunga olduğu ifade edilmektedir. Firdevsî, eserlerinde karşılaşılan Türk kahramanları adeta milli bir heyecanla övmüştür (Kocatürk, 1967, s. 92-93). Kabaklı'ya göre de eserin en değerli ve en geniş bölümlerinden birisinin Efrasiyâb-ı Türk diye adlandırdığı, Saka hükümdarı Alp Er Tunga'dan söz eden kısım olarak kabul edilmiştir (Kabaklı, 2002, s. 98).

Yazarın adında olduğu gibi *Süleymânnâme*'nin cilt ve meclis sayısı hakkında da ihtilaflı sayılar vardır. Latîfî Tekiresi'nde 360 cüz, Hasan Çelebi Tezkiresi'nde 380 cüz, Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-zünûn'unda 330 cüz, Bursalı Tahir Bey'in Osmanlı Müellifleri'nde 366 cüz olduğu belirtilmiştir. Köprülü, Bursalı Tahir Bey'in verdiği sayıyı bir yanlışlık eseri sayarak Latîfî Tekiresi'ndeki kaydın doğru olduğunu söylemiştir (Genç, 1995, s. 13). Banarlı, her gün bir cilt okunsun diye 366 ciltten oluştuğunu söylemiştir (1971, s. 503). Kabaklı, Klasik Türk Edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan *Süleymânnâme*'nin yılın günleri sayısınca 366 bölüme ayrıldığını söylemiştir (2002, s. 97). Düşünüldüğünde 366 ciltten oluşan bir eserin yazılması bir insan ömrünü aşmaktadır. Bu söze ve eserin Fatih Millet Kütüphanesi'nde bulunan 81.

cildinin 25b (aslında 3b) varağındaki sebep-i telife dayanarak eserin 99 cilt ve 495 meclisten oluşturulduğunu düşünmek daha doğru olmalıdır. Üniversite Kütüphanesi TY 715'teki muhtasar *Süleymānnāme*'ye göre de Esmā-yı Hüsnâ'dan ilham alınan eserin 99 cilt olarak tasarlandığı belirtilmiştir (Genç, 1995, s. 13).

⁽¹⁴⁾ *Loḡmān Ḥakīm ḳavlince kim bu kitāb-ı Süleymān-nāme'nün mü 'ellifidür ve Eflātūn-ı Yūnānī ḳavlince şāhib-tercūme ve muşannifidür* ⁽¹⁵⁾ *pes ol iki Ḥükemā-yı Ḥāzıḳūn ve Eṭibbā-yı Şādıḳūn kitāblarından istiḥrāc ḳılup Türkiye tercūmeyi* ⁽¹⁶⁾ *ḳılan Firdevsī-i dā'ī kitāb naḳlince rāvī ḳavlince 'uḳalā nuḳalā ol vech-ile rivāyet-i aşahḥ ve ḥikāyet-i* ⁽¹⁷⁾ *emlah ḳılup üç yüz altmış altı mücelled Kitāb-ı Süleymānnāme'nün yigirmi yedinci mücelled kitābında söz ol* ⁽¹⁸⁾ *arada ḳalıp durur (2b)*

Büke'ye göre Firdevsî, Fatih zamanında 1-6. ciltlerini yazmış. 7. cildi yazmaya başladığında ise Fatih vefat etmiştir. Bunun ardından II. Bâyezid zamanında eseri yazmaya devam etmiş, eserin 82. cildini saray kütüphanesine teslim etmiştir, 81. cilt ise kâtip kusurundan dolayı teslim edilmemiştir. Kütüphaneye teslim edilmeyen 81. cildin düzeltilerek Yavuz Sultan Selim zamanında bitirilmiş olduğu yönünde söylentiler mevcuttur. Firdevsî tarafından 99 cilt olarak yazıldığı belirtilen eserin bugün ilk 81. cildi elimizdedir (Büke, 2015, s. 483-492). Ciltlerin hangi kütüphanede olduğuyla ilgili bilgiler aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

Yazmaların Bulunduğu Kütüphaneler ve Kayıtları:

1. Cilt Gotha, Numara 111
2. Cilt Gotha, Numara 111; Süleymaniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
3. Cilt Vaticano-Turco, Numara 28, 16 yy.; Süleymaniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
4. Cilt Vaticano-Turco, Numara 28; Süleymaniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
5. Cilt Vaticano-Turco, Numara 28; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş. 5-6-7-8-9-10-11-12-13 cilt toplam 388 yk.
6. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş.

7. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 7-13 cilt toplam 360 yk.

8. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı, 8-15 cilt toplam 406 yk.

9. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, h. 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.

10. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.

11. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.

12. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.

13. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.

14. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır, 14-15-16-17-18-19-20 cilt toplam 321 yk.; Török F. 1 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.

15. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 1 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968'de kayıtlıdır.

16. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.

17. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 3 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 17-18 cilt toplam 100 yk.

18. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 3 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 17-18 cilt toplam 100 yk.

19 ve 20. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.

21-22-23-24. Ciltler Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884

25-26-27-28-29-30. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesi'ndeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T. Y.9884

31-32. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Belediye Yazmaları, B.26 (M. Cevdet)

33-34-35-36. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.

37-38-39-40-41-42. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17.yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.

43-44-45-46-47-48. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır, Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.

49-50-51-52-53-54. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.

55-56. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.

57-58-59. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır, Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir; Török F. 14 (Macaristan), Macaristan'daki 57-58-59. ciltlerin toplam varak sayısı 221'dir.

60. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.

61-62-63. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır; Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür.

64-65-66. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır, Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür; Török F. 11, Macaristan'daki 64-65-66. ciltlerin toplam varak sayısı 276'dır

67-68-69-70. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'teki ciltlerin toplam varak sayısı 595'tir.

71-72. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16.yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 17 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470; Hazine 1535'teki ciltlerin toplam varak sayısı 595'tir. Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72-73.ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir.

73. Cilt Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72-73. ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76.ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir.

74. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74 75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir; Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K. Yaz. 361, 17 satır, 74-75-76. ciltleri içeren bu nüshanın varak sayısı 127'dir.

75. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir. Bu cildin Bibl. Nationale, n suppl. 1293 ve Uppsala numara 196'da bir nüshası daha vardır. Berlin numara 470'te kayıtlı olduğu zannedilen nüsha sorgulanmış, böyle bir kaydın olmadığı teyit edilmiştir.

76. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir.

77. Cilt Török F. 12, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 118 varak; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür.

78-79-79-80. Ciltler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür. Török F. 13, Török F. 13'te kayıtlı olan ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur.

81. Cilt Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri numara 317/116, 123 yk. (Büke, 2015, s. 10-20).

Ciltlerin büyük çoğunluğu Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.

Süleymân-nâme-i Kebîr'in Çalşılan Ciltleri:

1. Er, Esranur (2022), Firdevsî-i Rumî, Süleymân-nâme-i Kebîr (1. Cilt) Giriş-Metin-Dizin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

2. Aksoy, Mustafa (2000). Uzun Firdevsî'nin Süleymân-nâme'sinde Destan Unsurları (2 cilt), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

3. Babür, Yusuf (2013). Firdevsî-i Rumî, Süleymân-nâme-i Kebîr, 6. ve 7. ciltler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

4. Vanlı, Murat (2012). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr* (8.-9. ciltler), (İnceleme- Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
5. Aksu, Rabia (2016). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr* (10. Cilt), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
6. Ekşioğlu, Serap (2018). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme Cilt 11* (Dil İncelemesi-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
7. Arslan, Necmiye Özbek (2019), *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr* 11, 12, 13. Ciltler (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
8. Çakın, M. Burak (2018). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Adlı Eseri* (14-15. Ciltler) Metin-İnceleme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
9. Genç, Gülnaz (1995). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme*, (25-26. cilt), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
10. Kaplan, Savaş (2019). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme* (29 ve 30. Ciltler) (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
11. Karahan, Merve (2019). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr* (31. cilt) Giriş, Tenkitli Metin, Dizin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
12. Kaynak, Filiz (2020). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr* (32. cilt) Giriş, Tenkitli Metin, Dizin Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, Giresun.
13. Eren, Hulusi (2018). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr* 34-35. Ciltler (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

14. Gök, Adem (2019). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr* (37. cilt), İnceleme, Tenkitli Metin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
15. Büke, Himmet (2015). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme* (38. cilt), Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
16. Şan, Aytan (2019). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme* (39. cilt) İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
17. Kazancı, Sinan (2022). *Süleymân-nâme* (39. Cilt) (Giriş-Metin-Dil İncelemesi-Dizin-Tıpkıbasım), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
18. Gürakar, Nesibe (2019). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i* (40. Cilt) İnceleme-Metin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
19. Toksöz, Merve (2020). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i*: 41. Cilt (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
20. Güleç, Hamdi (1994). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'si* 42. cilt-Dasitan-ı Ceng-i Aheng-i Efrasiyab-ı Türk Üzerine Bir Metin İncelemesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
21. Usta, Halil İbrahim (1995). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr*, (43-44-45-46. ciltler), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
22. Akay, Asuman (1990). *Firdevsî Süleymân-nâme* (44. cilt) Metin ve Fiiller Üzerine Bir Deneme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
23. Abul, Yasemin (2004). *Süleymân-nâme-i Kebîr* (47. cilt) Metin Tenkidi ve İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

24. Çelik, Yıldız (2022). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 48. Cildi (İnceleme-Tenkitli Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.

25. Doğan, Ali (2020). Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr (61-62. Ciltler) (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

26. Jafarova, İlham (2010). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i (63. cilt) İnceleme-Metin-Dizin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

27. Demir, Seyfettin (2022). Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr (65-66. Ciltler) (İnceleme-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

28. Tombak, S. Anıl (2017). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 67. cildi (İnceleme-tenkitli metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

29. Sucu, Ahmet Özhan (2020). Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (67-68.Cilt) İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

30. Aydın, Halis (2017). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 68. cildi (İncelemetenkitli metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

31. Sami, Metin (2019). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 69. Cildi (İnceleme-Tenkitli Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

32. Semiz, Ömer (2018). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 70. Cildi (İnceleme- Tenkitli Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

33. Cihan, Emre (2019). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 71. Cildi (İnceleme-Tenkitli Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

34. Çatıkkaş, M. Ata (1979). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i* (Gramer, Sentaks, Lugat, Metin) (72. cilt), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
35. Evbaşı, Gizem (2021). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme* (72. Cilt), (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
36. Erdem, M. Dursun (2005). *Kitâb-ı Kıssanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması* (Süleymân-nâme 74. Cilt), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
37. Kirik, Esra (2018). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'si* 75. Cilt (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
38. Şimşek, Yaşar (2013). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr* (76. cilt), Giriş, Ses Bilgisi, Tenkitli Metin, Sözlük, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
39. Demirbağ, Abdulsamet (2022). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr* (78. cilt) (İnceleme-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
40. Köşüre, Z. Yeşim (2018). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr* (80. Cilt, 390B/451 B) Adlı Eseri (Tenkitli Metin-Dil Özellikleri-Dizin-Tıpkıbasım), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
41. Aşkayanar, Elif (2021). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr* (80. Cilt, 452a-494a) Adlı Eseri (Dil Özellikleri-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
42. Şakar, Sezer Özyaşamış (2003). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının* (81.cilt, 28 yk) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

43. K  z, İbrahim (2004). *Firdevs  -i R  m  'nin S  leym  nn  me Yazmasının* (81. cilt, 70, 54b yk) Bilimsel Yayını ve üzerinde Dil İncelemeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

44.   elik, Zeynep (2010). *Firdevs  -i R  m  'nin S  leym  nn  me Yazmasının* (81. cilt) (12b-123b yk) Bilimsel Yayını ve üzerinde Dil İncelemeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Demiröz & Yılmaz, 2022, s. 859-862).

1.2.14. S  leym  nn  me Muhtasarı

Firdevs  'nin *S  leym  nn  me-i Keb  r*'i yazmaya başlamadan önce Hz. Süleyman'a dair hik  yelerin yer aldığı eseridir. Fatih Millet Kütüphanesi 297. 9'da AETrh3116 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bir başka nüshası da İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 297. 91'de kayıtlıdır. Olgun ve Parmaksızoğlu'na göre ilk *S  leym  nn  me* denemesidir (2011, s. 17). *S  leym  nn  me-i Keb  r*'den farklı olarak başında ve sonunda yer alan kasideler dışında tamamen mensur yazılmıştır (Arslan, 2019, s. 42).

1.2.15. S  leym  nn  me v   Belkıs  n  me

Firdevs  -i R  m  'nin *şatran  n  me-i Keb  r*'de bahsettiği bu eseri 7000 beyitten oluşmaktadır (Akay, 1990, s. XIX).

1.2.16. şatran  n  me-i Keb  r

Firdevs  , Berlin ve Münih nüshalarından başka, bir nüshası da Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan *şatran  n  me-i Keb  r*'i 1503'te Balıkesir'de yazmıştır. Bunun dışında kırka yakın eserinin de olduğunu söylemiştir (ayrıca bk. A. v. d. Linde, *Quellenstudien zur Geschichte der Schahspiels*, Berlin, 1881) (Köprülü M. F., 1964, s. 651).

şatran  n  me-i Keb  r, satranç oyununun tarihçesi ve tekniği hakkında bilgi vermektedir. Eserde, satranç oynama teknikleri sayfalara çizilerek gösterilmiştir. Bu eser 1892'de basılmıştır (Genç, 1995, s. 17). Eser Mehmet Ata   atıkkaş tarafından yayımlanmıştır (  atıkkaş, 2015)

Firdevs  -i R  m  , 27. ciltte satran  la ilgili aşağıdaki kısma yer vermiştir:

*Key  ub  d baş   aldurup emr eyledi   az  neden bir la'1    cev  hirden düzülmüş
şatranc getürdiler⁽¹⁸⁾ dağı ol şatrancı eline alup Z  l'ı   ığırdı tağt ken  rına geldi
didi kim iy D  sit  n-ı Z  l senden ezel oğlu  ⁽¹⁹⁾ Rüstem S  leym  n   atına vardı*

Süleymân'ı gördi gelüp bize dağı haber virdi ammâ kim sen dağı cihân selâtinlerin ⁽²⁰⁾ görüp tûrursın niçe niçe meliklerüñ hâkânlaruñ hâk-i pâyinde yüz sürüp tûrursın gel bu şaıtrancı alup Dâvûd ⁽²¹⁾ oğı Süleymân'a varğıl bizden aña du'â ve şenâ eylegil göz urup dîvânın erkânın sözini gelecisin tâc u tahtını (5b)
⁽¹⁾ melik-i şecâ'atın rahtını sehvâvetini görüp kelimâtın diñlegil aña göre gelüp bize haber virgil görelüm Süleymân'ıñ fehm ü ⁽²⁾ firâseti 'aql u kemâlâtı nice-dürür hem bu şaıtrancı rumûzında ne yüz gösterür aña göre biz dağı Süleymân-ile dirlik kılalum ⁽³⁾ dostlığa yararsa dost olalum dostlığa yaramazsa varup barmağında yüzüğü ve taht-ı Keyhüsrev'i ⁽⁴⁾ alalum 'Arab-ı 'arbâ kavmine dağı Süleymânlık kılalum (6a)

1.2.17. Şerh-i Hadîs-i Erba'ın

Fatih Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bu eser 5 varak 17 satır şeklinde kaleme alınmıştır. Yazmada Firdevsî-i Rûmî, bin Hızır adıyla geçmektedir. Himmet Büke (Büke, 2015, s. 497) tarafından bulunan bir başka nüsha ise Firdevsî adına Atıf Efendi Eser Kütüphanesi, 34 Atf 2846/9 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Eser kırk hadis şerhidir. Hadisler Arapça şerh ise Farsça yapılmıştır (Arslan, 2019, s. 42)

1.2.18. Tâli-i Mevlûd-i Kebîr

Firdevsî-i Rûmî'nin *Münâzâra-i Seyf ü Kalem*'inde zikredilip nüshasına ulaşılamayan eserlerinden biridir (Genç, 1995, s. 19).

1.2.19. Tecnîsât-ı Süleymân

Firdevsî-i Rûmî'nin *Münâzâra-i Seyf ü Kalem*'inde zikredilen eserlerinden biridir. Onun olduğu kabul edilen bu eserin nüshasına ulaşılamamıştır (Genç, 1995, s. 20).

1.2.20. Terceme-i Câmeşuynâme

Eserin aslı Fârisî olmak üzere dokuz bölüme ayrılmış olup esasen Nasîr-i Tûsî tarafından telif edildiği, Firdevsî'nin bir bölüm eklemesiyle yapılan Türkçe tercümesidir. Sonundaki manzumeden 1508-1509 tarihinde tercüme edildiği anlaşılan bu eser kumaşların ve lekelerin temizlenmesi hakkında bilgi vermektedir (Tahir, 2016, s. 782). Firdevsî'nin bu isimde bir eserin olmadığını söylemeler de eserin tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2730 numarada kayıtlıdır. 19 satır halinde yazılmış olan bu eser 18 varaktan oluşmuştur (Büke, 2015, s. 496).

1.2.21. Teşhîsü'l- İnsan

Farsça'dan çevrilerek 1481 yılında Firdevsî tarafından yazılan eser Ahmet Paşa'ya sunulmuştur. Akay'dan alınan bilgiye göre eser İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı'nda bulunmaktadır. 20x15 ebadında ve 143 varaktır. Satır sayısı 9 ile 13 arasında değişmektedir. Harekeli nesihtir, telif tarihi 1481'dir ve istinsah kaydı yoktur (Akay, 1990, s. XVIII).

1.2.22. Velâyetnâme / Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî

Firdevsî'nin böyle bir eser yazıp yazmadığı konusunda şüpheler vardır. Vilâyetnâmeler üzerine çalışma yapan Noyan'da bulunan nüshanın Firdevsî'ye ait olduğu kesin değildir. Bu nüsha 1624'te Muharrem bin Ali isimli bir müstensih tarafından Balım Kulu Dede adına kaleme alınmıştır (1986, Ön söz). Nihânî, yazdığı *Vilâyetnâme*'sinin daha önce Firdevsî tarafından yazıldığını ama zamanla eskiyip silinmiş olduğunu, bu yüzden kendisinin yeniden kaleme aldığını belirtir (Noyan, 1986, s. 5). Bedri Noyan'ın yaptığı çalışma, mevcut *Vilâyetnâme* yazmalarının tenkitli metnidir. Dolayısıyla Firdevsî'nin yazdığı nüsha mevcut değildir (Tanyıldız, 2005, s. 34).

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN PEYGAMBER

1.1. Tevrat ve Tarihî Kaynaklara Göre Süleyman Peygamber

Süleyman'ın babası Davud, annesi de Hititli Uriya'nın karısı Bat-şevâ'dır. Davud, Uriya'yı savaşa göndermiş ve orada öldürterek onun karısı Bat-şevâ ile evlenmiştir. Bu evlilikten Süleyman doğmuştur. Milattan önce 970-933 yıllarına tekabül eden Süleyman dönemi, bu devletin zirveye ulaştığı en parlak devir olmuştur. Bir tefsire göre Süleyman milattan önce 967-965 seneleri arasında babasıyla birlikte hükümdarlık yapmışken, 965-928 seneleri arasında ise tek başına hüküm sürmüştür. Diğer bir tefsire göre ise babasının ölümünden kısa bir süre önce hükümdar olduğu ve 631 yılına kadar hüküm sürdüğüdür (Harman, 2010, s. 56). *Tevrat*'ta yer alan bölümlere göre Süleyman bir peygamber değil bir kral olarak kabul edilmiştir.

Yahudilikte ve Hristiyanlıkta sadece kral olarak kabul edilen Süleyman İslamiyette ise hem peygamber hem de hükümdar olarak zikredilir. Hatta Hz. Davud'tan sonra peygamberlik ve hükümdarlık gibi özelliklerin bir arada bulunduğu ender bir kişidir. Süleyman adı İbranice Şelomoh (Şlomo)'ya karşılık gelmektedir. Bu kelime “barış, selamet, sükûnet” anlamına gelen şalom kökündendir ve “barışsever, barışçı” manasını taşımaktadır (Harman, 2010, s. 56-60). Ahd-i Atik'te yer alan bilgilere göre Rab, Davud'a bir oğlunun olacağını ve onun döneminde barış ve huzur olacağını müjdelemiştir ve bu yüzden onun adı Süleyman olacak demiştir (I. Tarihler, 22/9). *Tevrat*'a göre ise Bat-şevâ oğluna adını kendisi vermiştir. Peygamber Natan, ona Rabb'in sevgilisi anlamına gelen Yedidya adını koymuştur (II. Samuel, 12/25). “Vaiz” anlamında Koholet (Vaiz, 1/1) olarak da adlandırılan Süleyman, ayrıca “Tanrı'ya bağlı” anlamında Lemuel, “bilge sözleri toplayan” anlamında Agur, bütün dünyada hüküm sürdüğü için Yakeh (Meseller, 31/1; 30/1), mabedi inşa ettiği için Ben, Tanrı onunla beraber olduğu için Ithiel isimleriyle anılmıştır (Ginzberg V/91). Başka kaynaklarda farklı adlarla da karşılaşmak mümkündür.

Davud'un yaşlılığını fırsat bilen diğer oğlu Adoniya kendisini kral ilan etmiştir. Bunun üzerine Natan Peygamber ve Bat-şevâ Davud'un yanına gelip olanları anlatmıştır. Buna çok kızan Davud, kendinden sonra kral olarak Bat-şevâ'dan olan oğlu Süleyman'ı seçmiş ve Süleyman'ın krallığını açıklamıştır. Süleyman, daha babası sağken kral olarak tahta oturmuştur (I. Krallar, 1/1-53; I. Tarihler, 29/24).

“Ölmeden önce Davud, Süleyman'a şöyle der: Güçlü ol ve Allah'ın Rabbin yollarında yürü ve onun yasalarına uy! Davud bunları söyledikten sonra ölür. Bir gece Rab, Süleyman'a rüyasında görünür ve ona: Sana ne vereyim, iste der. Süleyman ona şu cevabı verir: Ey Allah'ım Rab, beni babam Davud'un yerine kral yaptın; fakat ben henüz küçük bir çocuğum ve bir başkan olarak davranmayı bilmiyorum. Kavmime hükmetmek için bana anlayışlı bir yürek ver; iyi ile kötüyü ayırt etmesini bileyim. Rab Süleyman'ın cevabına çok memnun olur ve ona şöyle der: mademki sen kendin için uzun günler ve zenginlikler istemedin, doğruyu ayırt etmek için anlayış sahibi olmak istedin; o halde sana hikmetli ve anlayışlı bir yürek verdim. Sana istediğin şeyi, mutluluğu ve zenginliği veriyorum; öyle ki tüm yaşamın boyunca krallar arasında senin kadar büyüğü olmayacaktır” (I. Krallar 2-3).

Tevrat'ta geçen bir olayla Süleyman'ın adaletine yer verilmiştir. Bu olay kısaca şöyledir: Aynı evde yaşayan iki kadın, eş zamanlarda doğum yapar. Bir gece bu kadınlardan biri kendi çocuğunu yanlışlıkla öldürür ve diğer kadının çocuğuyla yer değiştirir. Bunu fark eden kadın, çocuğunu almak isteyince tartışma çıkar ve Süleyman'ın huzuruna gelip bu olayı anlatırlar. Süleyman gerçek annenin kim olduğunu anlamak için bir taktik uygular ve bu çocuğu ortadan ikiye bölün diye emir verir. Bu emir üzerine çocuğuna kıyamayan anne çocuğun bölünmesini istemezken diğer kadın ise çocuğun bölünme taraftarıdır. Böylece Süleyman, çocuğu gerçek annesine vererek sorunu çözer (I. Krallar 4-5). Süleyman dört yıl sonra, Rab için bir tapınak yaptırmaya başlar. Evin dışı taştan, içi erz ağacı tahtaları ile kaplıdır. Evin en içeri tarafında Rabb'in Ahit Sandığı'nı koymak için bir iç oda hazırlanır ve bu oda halis altınla kaplanır; erz ağacından olan sunak da altınla kaplanır. Tapınak yedi yılda bitirilir (I. Krallar 6-8).

Tevrat'ta yer alan bölümlerde Süleyman'ın soyunun İsrail tahtı üzerinde ebediyen kalma meselesi de yer almıştır. Süleyman, Rabbin evini ve kralın evini

yapmayı bitirdikten ve tüm yapmak istediklerini yaptıktan sonra, Rab Süleyman'a Givon'da görünmüş olduğu gibi ikinci kez görünür. Ve Rab ona şöyle der: Bana yönelttiğin duayı ve yakarışı işittim; yaptığın bu evi, adım orada ebediyen hüküm sürsün diye kutsal kıldım, kalbim ve gözlerim daima orada olacaktır (I. Krallar 9, 1-9).

Süleyman, Firavun'un kızı ile evlenir. Bütün komşu ülkelerle barış yapar ve birçok yabancıyı İsrail'e getirir. Ünü çok uzaklara yayılır ve Sebe melikesinin kulağına kadar ulaşır. O, Süleyman'ın gerçekten söylendiği kadar akıllı olup olmadığını anlamak için memleketinden kalkıp gelir. Çeşitli hediyelerle Kudüs'e Süleyman'ın huzuruna gelir. Yüreğinde olan ve onu üzen bütün şeyler hakkında onunla konuşur. Süleyman bütün bu şeyler üzerine onu aydınlatır. Sebe melikesi krala şöyle der: Senin hikmetin hakkında memleketimde söylenen sözlere inanmamıştım. Şimdi gelip gözlerimle görünce anlıyorum ki, bana söylenenler gerçeğin yarısı bile değildir (I. Krallar 10).

Kral Süleyman, Firavun'un kızından başka yabancı uluslardan olan birçok kadını sever. Oysa Rab; "Bu ulusların arasına gitmeyin, onlar da size gelmesinler; onlar sizi benden ayıracaklar, kendi İlahlarının ardından yürütecekler" der. Bunun üzerine Süleyman yaşlandığı zaman karılarının tanrılarına tapmaya başlar; yüreği artık bütünüyle Rabb'e ait değildir (I. Krallar 11-16). Davud'un oğlu Süleyman'ın ölümünden sonra, İ.Ö. 931 yılında, Yahudi kavmi iki krallığa ayrılır: Biri, kuzeyde İsrail Krallığı'dır. Diğeri güneyde Yahuda Krallığı'dır (I. Krallar 19) (2012, s. 156-165). Kral Süleyman ölünce Rehavam Yahuda kabilesini, İsrail'i ise Yarovam yönetir.

1.2. Kur'an-ı Kerim ve İslâmî Kaynaklara Göre Süleyman Peygamber

İsrailoğulları peygamberlerinden, Davud peygamberin oğludur. Süleyman, daha on iki yaşlarında iken babasının yerine geçerek ona varis olmuştur (Ece, 2012, s. 52). Hz. Süleyman, babasına malda değil saltanat ve nübüvvette varis olmuştur (Aydemir, 1992, s. 187). Diğer peygamberlerde olduğu gibi Süleyman peygambere verilen mucizeler de *Kur'an-ı Kerim*'de yer alan bazı ayetlerde zikredilmiştir. Yeryüzünde pek az insana, hatta peygambere nasip olan olağanüstü bir güce ve saltanata sahip olmuştur. Hayvanların dilini bilme, rüzgârın gücünden yararlanarak çok uzun mesafeleri az bir zamanda gitme, insanlara olduğu kadar cinlere de hükmetme gibi mucizelere sahip; kendine has özellikleri olan bir peygamberdir. (Tökel, 2000, s. 293-294)

Süleyman Davud'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden (nasip) verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur. Cinlerden,

insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları Süleyman'ın hizmetine toplandı; hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevk ediliyordu. (Neml 16-17)

Onun bu eşsiz özelliklere sahip olması bir duası sebebiyle olmuştur. Bu dua vesilesiyle Süleyman peygambere verilen mucizelerle ilgili şu ayetler zikredilmektedir: Süleyman,

Rabbim beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümdarlık ver. Şüphesiz sen, daima bağışta bulunansın' dedi. Bunun üzerine biz de istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı, bina kuran, dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları onun emrine verdik. (Sad 35-36)

Süleyman peygambere, şüphesiz bağışlanan en önemli üstünlük, daha önce hiç kimseye verilmeyen bir ilim verilmesidir (Ece, 2012, s. 67). Yüce Allah ona hikmet, yüce bir bilgi ve filozofluk vermiştir. Davud peygamber onu, kendi zamanında her işte yargıç kılmıştır. Her şeyde hükümleri o vermiştir (Gürtunca, 2007, s. 516). Bir tarla sahibi ile çoban arasında çıkan sorununun çözümünde de Süleyman peygamberin yargıçlığına başvurulmuştur. Her iki taraf da zarar görmeden Süleyman sorunu çözmüştür. *“Biz davanın hükmünü hemen Süleyman'a anlatmıştık. Zaten biz her ikisine de hüküm vermeyi ve bilgiyi bağışlamıştık. Dağları ve kuşları Davud ile tesbih etme yolunda ona, bağlı kılmıştık.”* (Enbiyâ 79)

Ece, Süleyman peygambere duası sonucu verilen mucizeleri farklı bir şekilde yorumlamıştır. *“Bana öyle bir mülk ve yönetim gücü ver ki”* ifadesinde o kadar önemli bir şeye sahip olan Süleyman peygamber bile öldü diyerek bu hayatın geçiciliğine vurgu yapmıştır. Rüzgâr emrine verildiğinde de bu saltanatın, mal ve mülkün de rüzgâr gibi gelip geçiciliğini öne sürmüştür (2012, s. 106-107).

“Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelmiş orduları bir araya geldi. Hepsi topluca yürüdü.” (Neml 17) Saltanat tamamıyla Süleyman peygambere verilmiştir. Böylece devleri, cinleri hizmetinde kullanmıştır. Davud peygamberin başlayıp da bitiremediği ve vasiyet olarak Süleyman peygambere kalan Mescid-i Aksa'nın yapımında bu cinleri kullanmıştır. *“O cinler Süleyman'a kalelerden, heykellerden, büyük havuzlar kadar çanaklardan, yerinden kalkmayan kazanlardan, kendisine, ne istediye yapıyorlardı.”* (Sebe 13) Aydemir, cinlerin Süleyman peygamber için yaptıkları, onların aynı zamanda sanatkâr ve ellerine iş yakışır, belli bir seviyede

hesap-kitap, ilim-irfan sahibi olduklarının bir kanıtı niteliği taşıdığını kabul etmektedir (1992, s. 197).

Dalgıçlık Süleyman peygamber zamanında ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı da denize dalmak, oradan inci çıkarmak, elmas işlemek onun zamanında ortaya çıkan birtakım kavramlardandır (Gürtunca, 2007, s. 516).

“Erimiş bakır kaynağını da ona su gibi akıttık. Hem de emrinde, Rabbinin izniyle, cinlerden çalışanlar da vardı.” (Sebe 12) Allah, daha önce hiç kimsede olmayan bakır madenini işleyebilmeyi ilk defa ona lütfetmiştir. *“Bu, bizim bağışımızdır. Artık bildiğin kişiye onu ver. Onu tut. Bu bağış hesapsızdır, ayrılamaz o.”* (Sad 39) Aydemir, bakır madenini ilk defa Süleyman peygambere verdik sözünü kabul etmeyip daha önce bu madenin olduğunu ve Zülkarneyn’e verildiğini vurgulamıştır (1992, s. 197).

“Hiç kuşku yok ki onun bizce yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği (Uçmağı, Cennet’i) vardır.” (Sad 40) Hem bu dünyada hem de ahirette yüce bir makama sahip olacağı bildirilir.

Rüzgâr Süleyman peygamberin emrine verilmiştir ve dilediği yere onunla kolayca gidebildiği söylenmiştir. *“Biz Süleyman’ın buyruğuna yeli verdik.”* (Sebe 12) Bu ayetten de anlaşıldığı gibi rüzgâr bir mucize olarak Süleyman’a verilmiştir. O sefere çıktığında tahtı Sebâ şehrine konmuştur. Kondukları vakit Hüdhüd su bulmak için Süleyman peygamberin yanından ayrılarak uzun bir süre geri dönmemiştir. *“Hüdhüd’ü göremiyorum, yoksa kayıplara mı karıştı? dedi”* (Neml 21) Hüdhüd, Hz. Süleyman’ın yanına gelerek *“Ben senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sana Sebâ ülkesinden gerçek bir haber getirdim.”* (Neml 22) *“Ben Sebâ ülkesinde bir kadın gördüm ki, hükümdarlık yapıyordu. Kendisine her şey verilmiş. İhtişamlı bir de tahtı var.”* (Neml 23) *“Gerek onun gerekse milletin Allah’ı bırakarak güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan onlara saptıkları yolu güzel göstermiş. Onları, hem de doğru yoldan eğdirmiş. Şimdi hak yolunu bulamıyorlar.”* (Neml 24) Süleyman peygambere Hüdhüd’ün verdiği haber Kur’an-ı Kerim’de geçen Neml suresinde anlatılmıştır. *“Şeytan onları doğru yoldan çıkarmış; Göklerde, yerde saklı olan şeyleri ortaya çıkaran, gizlediklerinin ve açıkladıklarının hepsini bilen Allah’a secde etmesinler.”* (Neml 25) Süleyman peygamber, bu anlatılanlardan sonra gerçeği öğrenmek için bir mektup yazıp Hüdhüd aracılığı ile Sebâ melikesine göndermiştir. *“Doğru mu söylüyorsun? Yoksa yalan*

söyleyenlerden misin? Şu mektubumu onlara götür. Sonra bir yana çekil. Bakalım, O, ne karşılık verecek? dedi.” (Neml 27-28) Sebâ melikesi Belkıs, eline gelen mektubu ülkenin büyükleri önünde açmıştır. “Ey ülkemin uluları, bana çok kerim bir mektup bırakıldı. Acıyan ve esirgeyen Allah’ın adıyla yazılan bu mektup mutlaka Süleyman’dan gelmektedir! dedi.” (Neml 29-30) Mektup da Süleyman peygamber, Belkıs ve halkını dinine çağırıp doğru yolu bulmalarını istemiştir. Tek bir gerçeğin olduğunu onun da Allah Teâlâ olduğunu söyleyerek hak dinine çağırmıştır. Sebâ melikesi: “Ey beyler! Benim işimde meşveret edin. Ne yapmam gerekse bana bir fikir verin. Sizin görüşleriniz olmayınca hiçbir iş için kesin karar veremem! dedi.” (Neml 33) En sonunda Cenâb-ı Hak Hz. Süleyman’ın yüceliğini ve sevgisini Belkıs’ın gönlüne salmıştır. Belkıs da Süleyman peygamber hakkında araştırıp soruşturmaya başlamıştır. Kendince Süleyman peygamberi imtihan etmek için önce hediye göndermeyi daha sonra da bizzat yanına gitmeyi düşünmüştür. “Gerçekten padişahlar, harple bir ülkeye girdikleri zaman o ülkeyi -kılıçla alınca- yıkarlar. Halkının şerefli kişilerini zillet içinde bırakırlar. İşte bunlarda böyle yaparlar! Ben onlara bir armağan göndereyim. Bakalım, elçilerimiz ne ile döneceklerdir! dedi.” (Neml 34-35) Belkıs’ın gönderdiği hediyeleri Süleyman peygamber kabul etmeyip ve Belkıs’ın tahtını huzuruna getirtmek istemiştir. “Sizlerden kim vardır ki onun tahtını benim huzuruma, onlar Allah’ın dinine teslim olmadan önce getirebilir? dedi.” (Neml 38) “Cinnilerden bir ifrit: “Sen tahtında yerinden kalkmadan önce, ben onun tahtını sana getiririm. Buna gücümün yeteceğine kuvvetle inanıyorum!” dedi” (Neml 39) Süleyman peygambere bu süre uzun geldi ve daha kısa sürede getirtmek istemiştir. Kendisine Allah katından ilim verilen bir kul olan Berhiyâ oğlu Âsaf (veziri) çok kısa sürede getireceğini söylemiştir. “Gözünü açıp yummazdan önce! dedi.” (Neml 40) Âsaf Allah’a secde edip dua ederek Belkıs’ın tahtının Süleyman peygamberin önüne gelmesini dilemiştir. Duası kabul olup o dakika taht Süleyman peygamberin huzuruna gelmiştir. Bu olay Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: “Bu Allahü Teâlâ’nın fermanı ve lütfu iledir! dedi.” (Neml 40) Süleyman peygamber, çünkü bu işin Âsaf’ın gücü ile olmadığına inanmıştır. “Belkıs’ın tahtını, onun tanımayacağı bir halde getirin. Bakalım, tanıyacak mı, yoksa tanımayacak mı? dedi.” (Neml 41) Süleyman peygamber, tabanını sırcayla döşetip, içini balıklarla doldurduğu köşke Belkıs’ı getirtmiştir. “Senin tahtın böyle miydi? denildi. O da “Sanki odur!” dedi.” (Neml 42) Belkıs değişikliklere rağmen tahtını tanımıştır. Köşke girdiğinde Belkıs su

sanıp eteğini toplamıştır. “Bu sırçadır, su değildir. Ayağını ört! dedi. Belkıs da: “Rabbim! Yazık ben kendime kıymışım. Şimdi, Süleyman’la birlikte dünyaların Rabbi olan Allah’a teslim oldum!” (Neml 44) Belkıs’ Süleyman peygamberin yüceliği karşısında pişman olup hata yaptığını anlayarak hak dinine dönmüştür.

Süleyman peygamberin kürsüsünün üzerine atılan cesetle ilgili de birçok rivayet vardır. *Kur’an-ı Kerim*’de, atılan bu cesedin ne olduğu ve neyin kastedildiği kesin olarak belli değildir. Bir ayette sadece sınanma olayı üzerine durulmuştur. “Andolsun ki biz Süleyman’ı sınadık. İmtihana çektik. Tahtının üstüne bir ceset koyduk. Bir zaman sonra Süleyman bize döndü. Rücu eyledi.” (Sad 34) Aydemir, atılan cesetle ilgili rivayetleri maddeler halinde sunmuştur (bk. İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler kitabı s.200-205).

Süleyman peygamber, kavmine Hz. Musa’ya gönderilen *Tevrat*’ın hükümleriyle tebliğ etmiş ve amellerini *Tevrat*’ın hükümlerine göre yerine getirmiştir. Diğer peygamberlerin amellerinde olduğu gibi *Tevrat*’ta da heykel yapmak, puta tapmak, sihirle uğraşmak yoktur (Ece, 2012, s. 80). “İsrailliler, Süleyman peygamberin sultanlığı aleyhine şeytanın sözüne (büyüye) uydular. Süleyman ise büyü yapıp kâfir olmadı. Fakat şeytanlar insanlara sihir öğrettikleri için dinsizlerden oldular.” (Bakara 102)

Kur’an-ı Kerim’de sadece karınca ile karşılaşma hadisesi vardır ve karınca ile ilgili başka hiçbir bilgi yoktur. “Süleyman’ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı. Hepsi birlikte gidiyorlardı. Ve bir gün Süleyman ve ordusu karıncalar deresine (vadisine) geldi.” (Neml 17-18) Bunu gören reis karınca da “Ey karıncalar! Deliğimize girin. Tâ ki sizi Süleyman peygamberin askerleri ayaklarının altında ezmesinler.” (Neml 18) dedi. Süleyman peygamber, daha oraya gelmeden bu haberi rüzgâr aracılığıyla işitmiştir (Ece, 2012, s. 106-107).

Kur’an-ı Kerim’de Süleyman peygamberin at sevgisi de yer almıştır. Süleyman daima Allah’a yönelmiştir. Ona bir akşamüstü cins atlar sunulmuştur. Süleyman: “Doğrusu bu atları, Rabbimi anmayı sağladıkları için severim!” dedi. Atlar koşuştular ve bir toz perdesi ardında gözden kayboldular. O da: “Yeter artık, onları bana getirin! dedi.” (Sad 33) *Tarih-i Taberî*’de Süleyman peygamberin 1000 atı olduğu tespit edilmiştir (Gürtunca, 2007, s. 554-555). Aydemir, Süleyman peygamberin at sevgisini ele alırken çeşitli kaynaklardan derlediği bilgilerde atın sayısı ve özelliklerini maddeler

halinde sunmuştur (bk. İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler kitabı s.190-194). Süleyman peygamberin at sevgisinin aynı zamanda onu ibadetinden de alıkoyduğunu Sad suresinin 32. ayetinde bahsedilmiştir.

Kaç yıl ömür sürdüğü kesinlikle tespit edilemeyen Hz. Süleyman'ın toplam 700 sene 6 ay hükümdarlık yaptığı söylenmiştir ki bu, tarihi gerçeklere zıt, asılsız ve batıl bir söylentidir (Aydemir, 1992, s. 221). Süleyman peygamber, ölümünün yaklaştığını bir ağaç vesilesiyle öğrenmiştir. Bu ağacın kesilip asa yapılması için buyruk vermiştir. Asa olarak yapılmış ve ibadeti sırasında bu asaya dayanmıştır. Allah'tan ölümünün biraz geç olması için dua etmiştir. Çünkü öldüğü zaman Mescid-i Aksa'yı yapan cinler bitirmeyecekler ve Mescid-i Aksa yarım kalacaktır. Duası kabul olan Süleyman peygamber ayaküstünde iken esasına dayalı bir şekilde ölmüştür. Asaya dayalı olarak ölen Süleyman peygamberin öldüğünü daha sonra esasını kemiren ağaç kurdu vesilesiyle öğrenmişlerdir. *“Biz ona (Süleyman'a) ölüm hükmünü uyguladığımız zaman ölümünü bildiren bir şey olmadı. Ancak küçük bir kurt böcek, esasını kemirdi. Süleyman yere düştü.”* (Sebe 14) (Gürtunca, 2007, s. 516-558)

Süleyman peygamberin hanımlarının sayısı ile ilgili de çeşitli rivayetler de vardır. *Kur'an-ı Kerim*'de bununla ilgili tam bir sayı verilmemiştir. *Tarih-i Taberi*, Süleyman peygamberin 1000 kadar eşinin olduğunu ve her 1000 kişinin de ayrı birer odaları olup oraya girdiğini söylemektedir. Bu kadınların 300 tanesinin azatlı köle 700 tanesinin ise cariye olduğunu bildirmektedir (Gürtunca, 2007, s. 519). Aydemir, bu sayıyla ilgili diğer kaynakları tarayıp üç madde altına toplamıştır (1992, s. 187-188).

1.3. Divan Şiirinde Süleyman Peygamberin Yeri ve Önemi

Divan şiirinde Süleyman kelimesi “güç, kuvvet ve eşsiz bir saltanat ve hükümdarlığa sahip olma” anlamlarına gelmektedir. İnsanlara, hayvanlara, cinlere ve devlere hükmetme, rüzgâra emirler vererek onu istediği şekilde kullanma, kuş dilini bilme gibi mucizelerle anılmaktadır. Onun bir peygamber olarak bu mucizelerini çağrıştırmasının yanında, ona atfedilen kimi efsanevi yönleri de vardır. Süleyman peygamberin bu olağanüstü özelliklere sahip olması onun hakkında pek çok efsanenin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Çoğunlukla *Tevrat* veya israiliyat kaynaklı bu efsanevi mahiyetteki bilgiler divan şiirinin de kullandığı telmih veya mazmunlara kaynaklık etmiştir. Bu efsanelerin en meşhurları şunlardır: Süleyman peygamberin tahtının özellikleri, hükümdarlık alameti olan yüzüğünün nitelikleri, yüzüğün bir dev

tarafından çalınması ve bu devin yüzüğü ele geçirdiği için hükümdar olması, onun bir balıkçının yanında çalışmak zorunda kalması, Süleyman peygamber ile karınca meselesi, Sebâ melikesi ile arasında geçen olay, hüdhüd kuşu vb. Süleyman peygamberin kanaati ve geçimiyle ilgili kaynaklarımızdaki bilgiler de divan şairlerinin kullandığı mazmunlardandır. Bu yüzden divan şairleri Süleyman peygamberi yücelik içindeki alçakgönüllülük sembolü olarak görmüşlerdir (Tökel, 2000, s. 294-300).

Firdevsî-i Rûmî eserinde de Süleyman peygamberin mucizelerine değinmiştir. Özellikle tahtının yel tarafından yer değiştirmesi mucizesine, cinlere ifritlere hükmetmesi, karınca kıssasına da değinmiştir. Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf'a ve yüzüğü olan hateme de eserinde yer vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMÂNNÂME-İ KEBÎR'İN İÇ YAPI İNCELEMESİ

2.1. Eserde Adı Geçen Hikâye ve Meclislerin Özeti

Meclislerin metne göre özetleri verilmiştir.

2.1.1. Yüz Otuz Birinci Meclis

Habeş şahının Âsaf ile yaptığı cengin destanı: Âsaf ile İlyâ Şah Allah'a dua ederler. Allah onların dualarını kabul eder ve Kudüs tarafından büyük bir toz kabarır. Habeşîler bu tozdan korkarlar. Rüzgâr esip toz dağılınca arasından Evînâ Zû bin Davud gelir. Beylerbeyi Kehrûm'un oğlu Behrâm, Îşâ'nın oğlu Râdî gelir. Râdî, Davud peygamberin kardeşidir. Evînâ Zû askerlerini getirirken Filistin Irmağı'nın yakınlarında Câlûtîler ve Süleymânîler savaşır. Câlûtîler savaşta galip gelirler. Evînâ Zû, eli kılıç tutan herkesi toplayıp Süleymânîlere yardıma gidilmesi gerektiğini söyler. Âsaf ve askerlerine destek olmak için giderler. Âsaf ve askerleri yardıma sevinip düşmanları helak ederler. Hikâyenin diğer epizoduna geçilir ve şöyle devam eder: Toprağın vekili Süleyman'ı davet eder. Tenha bir yerde Süleyman peygambere sorular sorar. Benden önce gelen Çığı'nın oğlu Süleyman devrinde düşman nasıl helak oldu ve helakına yol açan bu taşın aslı nedir der. Süleyman peygamber, Âdem-i Safî gelmeden yedi bin yıl önce dünyada bir kavim var ve adına Çığı'nın kavmi derler. Onların zamanında bir Süleyman var ve bu yele, suya, ateşe, toprağa, cine, dev'e, periye vb. tüm yaratılmışlara hükmeder. Tahtını yel istediği yere götürür. Cebrâîl gelir ve ona cinleri, perileri, devleri bırakıp yanına bilgilileri, alimleri ve hikmet sahiplerini alarak Kâf'a gitmesini söyler. Çığı'nın oğlu Süleyman, orada bıraktığı varlıkları padişahlar arasında paylaştırıp geldiği zaman hizmetinde kullanacağını söyleyip Kâf'a gider. Hatta onlara sihir ilmini öğretir. Dünya padişahlarının en ulusu Ankas-ı Çığı 'dır. Ankas-ı Çığı, Süleyman'ın bıraktığı yaratıkları alarak onlarla Hindistan'da memleket kurar. İblis, Çığı'nın oğlu Süleyman helak oldu saltanat tahtı sana kaldı diyerek onu kandırır. Bir süre sonra da melek kılığında gelip kendisini Tâvûs-ı Kudsî olarak tanıtip Allah sana yerin Tanrılığını verdi

diyerek Ankas'ı kandırır. Ankas-ı Çıgı bu sözlere inanarak Tanrılık iddiasında bulunur ve yoldan çıkar. Aşırıya kaçıp kendisine inananları hoş karşılayıp kendisine inanmayanları ise helak eder. Çıgı'nın oğlu Süleyman daha Kâf'da iken iblis tekrar gelip Gök Tanrısı'nın öldüğünü ve göğün sahipsiz kaldığını söyler. Ankas, bunun üzerine ne yapması gerektiğini sorar. İblis de Ankas'a yüksek bir bina yaparak gökteki meleklerle savaşmasını söyler. Böylece melekler senden korkup sana itaat ederler der. Şeytana uyup onun sözünü dinleyerek cihan halkını helak eder. Ankas, devlere bir bina yaptırarak Göktanrılık iddiasında bulunur. Ceng etmek için binaya çıkarlar. Hak Teâlâ, toprağın vekili olan meleğe emreder ve taşların üzerlerindeki melekler kanatlarıyla vurup binayı üç parçaya ayırır. Bu parçalardan biri Hindistan'a biri Yemen'e biri de o memleketin üzerine düşerek onları helak eder.

Bundan sonra Süleyman söyler. Bu kıssayı tekrar anlat der. Toprağın vekili olan melek cevap verir. Çıgı'nın oğlu Süleyman on iki yıl sonra Kâf'dan gelir. Tahtından peri, dev, cin, Çıgı çerisi küçüğü ve büyüğü hepsi inerler. Çıgı'nın oğlu Süleyman daha önce asi bir kavmin yaratılıp yaratılmadığını sorar. Bu sorusuna yanındaki veziri cevap verir; Allah'ın böyle asi bir kavmi yarattığını ve bu kavmin 400'ü karada 600'ü de denizde yaşadığını söyler. Bu sözden sonra ansızın bir ses gelir ve tüm mahlukat kaçar. Yaratılan bu acayip varlıklar fesat ehli olarak tüm kötülükleri işlerler. Süleyman'ın askerleriyle savaşır ve Süleyman aciz kalıp Hak Teâlâ'dan bunların helak olmasını diler. Allah taşlara hâkim olan meleklerle emredip onları helak etmelerini söyler. Taşlarla o asi kavim helak olur ama Süleymanîlere hiçbir şey olmaz. Süleyman, Allah'ın ibretini dinler bu sembollerden hiç olmazsa çoğunu anlar. Kendinden önceki zamanda bile bir asi kavmin taş ile helak olduğunu öğrenir ve düşmanlarının da böyle helak olacağını anlar. Ta'âhâ Kâbil düşmanlarının helakını da bu Ankas'ın helak olduğu binanın taşlarıyla olmasını diler. Bu taşlardan da ibret almalarını ister. Bunun üzerine o kavmin bazıları taşla bazıları toprakla ve bazıları da şehrin içinde yere geçerek helak olurlar.

Kubâd Şahın Kıssası: Bir gün Keykûbad divan kurup tahtına oturur ve tahtının çevresine de Acem ve Medâyin begleri sıralanırlar. Zâl ve Rüstem de kürsüye otururlar. Keykubâd gelir ve yinilip içilip Süleyman peygamberden söz edilir. Süleyman'ın Bağdat halifesini yendiği, Sührâb Şahı kendisine itaat ettirdiği vb. yiğitliklerinden söz edilir. Keykubâd da bunun üzerine bu demircioğlu, zenbil örücü, deve sürücü, Arap

peçe Süleymancağız; yele, toprağa hükmeder ve Allah'ın yardımıyla düşmanları yendiği söylenir. Ama Allah, bana bir Süleymanlık verecek ve her şeye hükmedeceğim, tahtımı yel ben dileyince istediğim yere götüreceğim diyerek asılsız sözler söyler. Ben varken Süleyman da kim ki bu özellikler ona verilsin diyerek onu küçümser. Rüstem ve Zâl, Kubâd'ın sözlerine gücenirler. Keykubâd başını kaldırıp hazinedeki satrancı getirmeleri için onlara emreder. Satrancı getirince Zâl'i yanına çağırarak, senden küçük oğlun Rüstem bile Süleyman peygamberin katına gidip onu görmüşken sen daha dünyadaki padişahları görüyorsun der. Gel şu satrancı alıp Süleyman katına çık bizden dua ve sena götürüp onun sözlerini dinle ve bize anlat. Onun nasıl alim olduğunu, ilmini, anlayışını gidip öğren ve geri gel. Bu satrancın sembollerini sor, bize dost olmaya yararsa dost olalım ama eğer dostluğa yaramazsa da parmağındaki yüzüğü alıp tahtına geçip sultan olayım der. Zâl, Gûderz, Gîv, Güstehem ile Bürzin savaş aletlerin hazırlayıp satrancı alıp gider.

Bizim kıssamız Endülüs şahının Süleyman'a casusluğa giden Agniyânûs-ı Hakîm'in hikâyesidir. Agniyânûs-ı Hakîm, Süleyman peygamberi arar. Süleyman peygamberin askerlerinin yakınına bir yere konar. Kılık değiştirip Süleyman'ın dergâhına gider. Sabaha kadar ibadetle uğraşan Süleyman peygamber sabah namazından sonra tahtına oturur. Etrafında bulunan vezirleri de ona itaat ederler. Bağdat halifesi, Mısır Sultanı, Amâlika Meliki Sührâb Şah da gelip sultanlar bölümünde yerlerini alırlar. Hizmetinde bulunan kişiler ise ayakta beklerler. Agniyânûs-ı Hakîm, Süleyman peygamberin şükrettiği sırada onun dergâhına girer, yüceliğine bakıp mucizelerini izler. Casusluk için geldiği bu dergâha, onun mucizeleri ve ibadeti karşısında Süleyman peygambere iman etmeyi bile düşünür. Bağdat halifesi, Süleyman peygamberden önce onun gideceği yere gidip bakar. O, ulu sultana cennet meyvelerini, yasemenleri, gülleri, lale bahçelerini tahsin kılıp atından iner. Süleyman peygamber bu cennet bahçesine tahtını kurdurur. Meclis kurulup eğlencelerin düzenlendiği sıra Agniyânûs-ı Hakîm eline iki lale alıp getirerek onunla Süleyman peygamberi sınamak ister. Sorular karşısında Süleyman peygamber sessiz kalır ve sorulara Lokmân Hakîm cevap verir. Cevapları Agniyânûs-ı Hakîm beğense de bu sorularım Süleyman peygamberedir der. Bütün bitkiler üzerine dava kıldığını duyar, onların dillerini bildiğini işitirim. Şimdi de benim sorularıma cevap versin der. Bu iki lalenin aslı nedir, bunlar arasındaki farklar nelerdir, bunlar neden sadece bir yerde yetişir diyerek bu sorularımın cevabını

Süleyman peygamberden duymak isterim der. Bunun üzerine Lokmân, bu kişinin hikmet sahibi, bilgili birisi olup Süleyman peygamberi sınamaya geldiğini anlar. Ama Agniyânûs-ı Hakîm bunları inkâr edip bilgili biri olmayıp ekincilikle uğraşan biri olduğunu söyler. Lokmân Hakîm, onun Agniyâ Nûs-ı Hakîm olduğunu anlar ve ona sorular yöneltir. Agniyânûs-ı Hakîm, kendisinin o kişi olmadığını, söylediği kişinin ise Endülûs’de bilgi ve hikmet sahibi olan Agniyânûs-ı Hakîm olduğunu söyler. Agniyânûs-ı Hakîm, Lokmân’a bunu iddia edersin ama buna delilin nedir diye sorar. Bunun üzerine Lokmân, delilim Süleyman peygamber gibi birinin dergâhına gelip onu sınayacak kadar bilgili olmandır der. Eger dediğin gibi cahil, bilgisiz olsaydın bu dergâha gelip de Süleyman peygamberi bu sorularla sınamaya çalışmazdın der. Agniyânûs-ı Hakîm, Lokmân’a bu kadar bilgilisin ama benim sorularıma tam cevap veremedin der. Lokmân, bunun üzerine bilgili de olsam onların bilgisi yalnızca Allah’dadır başka kimse bilemez der. O, istediğini yaratır istediğine de istediği şekli verir. Bu yaratılanların bilgisini vermeye Süleyman peygamber gibi birisi gereklidir der. Süleyman peygamber, karada ve suda olan hayvanlardan onlara söz eder. Lokmân, Süleyman peygambere lale ile gelip seni sınavan kimdir bilir misin dediğinde Süleyman peygamber bilmediğini söyler. Lokmân, bu kişinin ilim ve hikmet sahibi olarak adı duyulan bir kişi olduğunu söyler.

Süleyman’ın Dergâhının Toprağının Vekili Olan Meleklerin Geldiğinin

Beyanı: Lokmân’a Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm’in dergâhına hangi amaçla geldiğini sorar. Lokmân, Agniyânûs-ı Hakîm’e işaret eder ve o da cevap verir. Dua ve sena ile mucizelerinin gerçek olup olmadığını ve hikmet sahibi olup olmadığını öğrenmek için iki lale alıp geldim der. Öncesinde Endülûs şahının casusu olduğunu da söyler. Agniyânûs-ı Hakîm, onun bilgisini ve anlayışını beğenir ve sorusunu ona yöneltir. Süleyman peygamber, her yaratılmış zerrede bile Allah Teâlâ’nın yaratıcı gücü vardır der. Yaratılan her varlık topraktan ya insan ya hayvan ya da bitki olarak yaratılmıştır. Yaratılan bu varlıkların hepsi tekrar Allah’a dönecektir der. Süleyman peygamber, laleler üzerinde vekil olan meleği davet eder. Bu melek gelerek izin ister ve düşmanı helak etmeyi diler. Süleyman peygamber, Sebtâ Tâil’e lalelerin aslını sorar. O da lalenin rengini, boyunu, kokusunu, nerede yetiştiğini anlatır. Zalim bir ülkenin topraklarında yetiştiğini söyler. Bu zalim kişi de Bağdat’ın hükümdarı Kâhir Cândâr adında biridir. Kahredici ve can alıcı olmasından dolayı bu ismi alır der. Dahhâk’ın

sonunu Ferîdûn şah getirecektir. Dahhâk, müneccimlere talihinin nasıl olacağını, nasıl öleceğini, Allah'ın takdiriyle mi yoksa bir kişi tarafından mı öldürüleceğini sorar. Müneccimler, ona kırk gün içinde gökyüzünden gelen bir kişi tarafından önce sarayının alınacağını ve daha sonra da canının alınacağını söyler. Müneccimler, yıldız ilminde senin talihin bu şekilde geçmektedir diye söyler. Kâhir, bu söz üzerine gökten insan mı gelir ben ona çare bulurum der. Müneccimler ise Allah'ın takdirinden kaçışın olmadığını ve ne yaparsa yapsın O'nun kazasının vakti geldiğinde gerçekleşeceğini söyler. Tıpkı Taymûs Şah'ın da Allah'ın kazasından kaçamadığı gibi der. Taymûs Şah, İdris peygamberin arkadaşıdır ve kendisinin talihini ona sorar. İdris peygamber de Taymûs'a ölümünün yılan zehrinden geleceğini söyler. Taymûs korkusundan yanındaki sadık kulu dışında kimsenin elinden bir şey yiyip içmez. Bunun sebebi de birisinin kendisini zehirleyeceğinden korkmasıdır. Bir gün ava gittiklerinde köyün birinden süt getirmesi için has kulunu gönderir. Elinde maşrapayla süt getirirken gökyüzünde uçan kuşun ağzındaki yılanın bir damla zehri ağzı açık olan maşrapanın içine damlar. Sütü içen Taymûs Şah oracıkta ölür. Bu olayda herhangi bir suçlu yoktur çünkü ölüm Allah'ın takdiridir ve bundan kaçılmaz der.

2.1.2. Yüz Otuz İkinci Meclis

Bir gün Süleyman peygamber ile Sebtâ Tâil kendi aralarında sohbet ederler. Kâhir Cândâr'a alimler ve fazıllar ne kadar nasihat etseler de fikrinden vazgeçemediğini ve kaleye sığınarak kale halkını yerinden kovduğunu söyler. Allah'ın kazasından kurtulmak için girdiği bu kaleye yüz günlük azık alır ve kendi güvenliği için kale dışına nöbetçiler diker. Kâhir, kaleye kendisinden başka kimseyi almaz. Kendisi için kırk günlük ömür biçen müneccimleri zindana atar ve eger yalan söyledilerse bu kaleden çıkar çıkmaz onları helak edeceğini söyler. Akıl edemez ki Allah'ın kazasından kurtuluşun olmadığını.

Mağrib padişahının bir oğlu vardır ve babası öldükten sonra yerine o geçer. Fakirleri, yoksulları, yetimleri gözeten adaletli bir padişaktır. Bir gün Mağrib beyleriyle birlikte denize açılır. Onlarla bir adaya gider ve oradaki yırtıcı canavarları öldürürler. Daha sonra bir başka adaya gitmek için gemiye bindikleri zaman ansızın denizin üzerinde bir rüzgâr belirir. Dalga gemilerini hava ve yer arasında savurup durur. Dalga gemiyi taşla vurarak Mağrib padişahı hariç herkesi helak eder. Sadece Mağrib padişahı sağ olarak karaya çıkar ama çıktığı bu kara parçası korkunç bir yerdir. Etrafı arslanlarla,

kaplanlarla, yırtıcı hayvanlarla çevrilidir. Bu hayvanların korkusundan bir ağaç tepesine çıkıp oturur. Bu korkunç yerden kurtulmak için Allah'a yalvarır. Daha önce hiç görmediği olağanüstü bir kuş gelip Allah'ı tesbih eder. Sabah olur ve ağaçtan inmeye çalışsa da etrafındaki bu yırtıcı hayvanların sayısı daha da artmıştır. Kendi kendine bu ağaçtan inersem beni yerler der. İçinden nolaydı da o Allah'ı tesbih eden kuş beni bu korkunç yerden götürseydi diye geçirirken kuş tekrar yanına gelir. Melikzade bu kuşun ayaklarına sıkıca yapışarak uçar. Kuş gece ve gündüz uçup Kâhir Cândâr'ın sarayı üzerine gelip konar. Melikzadeyi orada bırakarak uçup gider. Karnını doyurduktan sonra kapıyı bulup bu saraydan çıkmayı düşünürken sarayın içerisinde elinde saat olan ve kendi kendine konuşan bir adam görür. Bugün tam kırkinci gün yarın olsun buradan çıkıp o münecimleri helak edeceğim ve ölülerini kalenin surlarına asacağım diye kendi kendine söylenir. Melikzade beli kemerli başı taçlı olan bu adamı padişaha benzetir ve yanına gidip selam verir. İşte o anda Kâhir Cândâr münecimlerin kendisi için biçtiği kırk günlük ömrün gerçek olduğunu anlar. Allah'ın takdirinden kaçış yoktur ve onun belirlediği kaza ancak vaktini bekler. Kâhir Cândâr, o melikzadeyi görünce kan beynine sıçrar ve kalemde ne işin var neden benim üzerime geldin diye sorar. Kâhir, kendisini öldürmek için geldiğini sanarak ondan önce kılıcına davranıp ona kaçmasını söyler. Kâhir, melikzadeye bir omuz vurur ve yere serer. Kâhir'in kendisini öldürmek istediğini anlayan melikzade yerden bir taş alıp Kâhir'in kafasına vurup canını alır. Tek çaresinin onu öldürmek olduğunu söyleyen melikzade, Allah'a sığınır. Bu sözlerinin üzerine o kuş tekrar gelip ağacın tepesine konup öter. Nöbetçiler görmeden kuşun ayağına tekar yapışıp uçar ve kendi sarayına tahtına iner. Melikzade, kuşa kim olduğunu sorar. Kuş, melikzadeye normal bir kuş olmadığını Allah'ın kazası olduğunu söyler. Allah'ın kazasından kaçanları bulurum der. Kâhir de Allah'ın kazasından kaçıp bir kaleye sığındı biz de onu senin aracılığıyla bulup helak ettik der. İşte bu lale de Kâhir'in helak edildiği yerde onun kanında yetişir. Eğer biri imtihan edilecek olursa bu lalenin yetiştiği yeri kazdırsın der. Agniyânûs-ı Hakîm delil getirmelerinin gerekliliğini söyleyip iz ve delil olmadan bu sözlere inanmam der. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in bu sözlerine kızmaz aksine hoşuna bile gider. Süleyman peygamberin yanındaki beyler bu sözlere kızınca Süleyman peygamber de hoş karşılayıp tabiki peygamberlik mucizesi isteyecek. Belki onun sayesinde bir kâfir bile Müslüman olur der. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'e lalenin koparıldığı yeri sorar. Delil olarak lalenin yetiştiği yeri

kazmalarını ve oradan da Kâhîr'in hazinelerine ulaşılacağını söyler. Üzerinden uzun yıllar geçtiği için kalenin harabeye dönüşmüş olacağını da bildirir. Melekler, Süleyman peygambere kalenin yerini gösterirler O da mühendisleri oraya götürüp o yeri kazmalarını ister.

Tekrar kıssa Endülüs şahıyla Ankurûs meliğine gelir. Çığı'nın kavmi zamanında Melik Ankas'ın yaptığı bina üç parça olup biri Hindistan'a gider. Hindistan'da Endülüs çerisiyle Unkurûs çerisinin üzerlerine gider. Gece yarısına kadar gökyüzünü kara bulutlar sarar. Elllerinde taşlarla onları helak etmeyi beklerler. Toprağın vekili olan melek, Allah'a yalvarıp bu asi kavmi helak etmeyi ister. Ta'âhâ Kâ'il bu yönde Allah'a yalvarır. Tavûs-ı Kudî (Cebrâil), onu toprağın vekili olan meleğe gönderir. Toprağın vekili olan melek, Ta'âhâ Kâ'il'e Allah'ın buyruğunu iletir. Süleyman peygamber ne buyursa benim iznimledir ve ona karşı gelen asi kavimlerin sonu helaktır der. Toprağın vekili olan melek birinci kat göğe yükselir ve Allah'a şükreder. Gelip o asi kavmin üzerine taş atarak onları helak etmelerini söyler ancak, sabredin sabah vaktinde taş yağdırmayın der. Sabah vakti Allah'ın rahmetinin yağdığı vakittir başka vakitte taş yağdırarak onları helak etmelerini söyler.

Endülüs meliğiyle Unkurûs çerisi Atala sahrasına konarlar. Atala sahrasından Kule şehrine kadar her yer Endülüs çerileri ve Benî Asfer'in askerleriyle dolar. Atala'da Unkurûs meliğinin otağı kurulur. Endülüs meliğinin gölgeliği de Kule şehrinde. O zamanlarda Alaşehir'de kutsal kitapları bile ezbere bilen Âsaf adlı bir rahip vardır. Allah'a gizlice ibadet eder ve kimseye bunu açıkça bildirmez. Davud peygamberin ölümünden sonra Endülüs çerisi Gazban Şah ve Unkurûs meliği Mihrâç Han rahibin ne kadar bilgili ve ilim sahibi biri olduğunu duyarlar ve hediyeler sunarak yanlarına davet ederler. Ruhban gelmeden önce kutsal kitaptan onların talihlerine bakar ve öleceklerini anlar. Üç yüz öğrencisiyle birlikte davete icabet eder. Endülüs meliği ruhban talihini sorar. İlerde Süleyman peygamberi yenip yenemeyeceğini öğrenmek ister. Bunun üzerine ruhban ona üçüncü gece sabaha karşı öleceğini söyler. Önce Endülüs meliği bu sözlere inanmaz ama Unkurûs meliği ona rüyasını anlatır ve ruhbanın sözlerinin gerçek olduğunu söyler. Ruhban onlara kötü işler yaptığınız için sonunuzda kötü olacaktır der. Ruhbanı gönderdikten sonra tedbir alırlar ve olacak olanı engellemeye çalışırlar. Ruhbanın söylediklerinden dolayı Süleyman peygamber ile savaşmaktan vazgeçerler ama şeytan, melek suretine girip Endülüs meliğini Süleymanlık vereceğini iddia ederek

kandırır. Endülüs meliği, şeytanın söylediklerini anlatınca rahip ona şeytanın vesvesesine kapılıp da yanlış işler yapmamasını söyler. Eğer şeytanın sözlerine uyarsan kötülükler senin yakanı bırakmaz diye onu uyarır. Bu sözler üzerine Endülüs meliği cellatlara rahibi öldürmesi için emredecekti ki rahip, eğer benim dediklerim gece yarısına kadar olamazsa, gökyüzünde koca koca taşlar belirmezse bana istediğini yapabilirsin der. Bunun üzerine Endülüs meliği rahibi öldürmek istese de Unkurûs meliği söylediklerinin gerçek mi yoksa yalan mı olduğunu imtihan edelim diyerek rahibi öldürmesine engel olur. İkisi birden gökyüzüne bakarlar ve söyledikleriyle ilgili hiçbir alamet göremezler. Havada sadece yıldızlar vardır. Askerlerinin üzerlerini karartılar kaplar ve baktıklarında bu karartıların buluta benzemediğini fark ederler. Askerler hemen meliklerin yanına koşup durumu anlatırlar fakat Endülüs meliği bu duruma inanmayıp dalga geçer. Bakmak için dışarıya çıkınca anlarlar ki rahibin dedikleri olmaya başlamıştır. Bu alametler üzerine melikler rahibi getirterek bu dağa, taşla ve buluta benzemeyen nesne karşısında napsmaları gerektiğini sorarlar. Rahip, meliklere size demek istediğim tam da eksiksiz olarak budur der. Allah'ın yere göğe hâkim olduğunu söyleyip O'na tövbe edip doğru yola girmelerini söyler. Süleyman peygamber, Allah tarafından yaratılan büyük bir kişidir ki siz nasıl olurda ona düşmanlık besleyip onu öldürmek istersiniz der. İşte şeytanın sözüne inanıp doğru yoldan saptığınız için başınıza bu felaketler geldi der. Endülüs şahı rahibi kılıcıyla şehit eder. Allah'ın emriyle meliklerin ve askerlerinin üzerlerine taşlar yağmaya başlar ve kâfir askerlerini ezer. Son anda tövbe ederek bu helaktan sadece Esad-ı Yemenî adında bir kişi kurtulur. Başka bir hikmet daha vardır ki bu da Kednûs adında bir ırmak vardır ve bu ırmak üzerine hiçbir taş düşmez. Bu yerde insanlar yaşamaz, sadece bölük bölük taşlar vardır ve ortadaki sahralarda da laleler ve diğer çiçekler yetişir. Bu taş yağın yer katran denizine benzer. Endülüs çerisiyle Unkurûs askerlerinin olduğu yeri Allah helak eder.

Takyânûs Şah'ın üç oğlu vardır ve üç ayrı yerlere konup Süleyman peygamberin üzerine gitmeyi planlarlar. Endülüs meliği ve Unkurûs meliğiyle birleşip Süleyman peygamberi yok edeceklerini düşünürler. Takyânûs'un oğullarından biri Balamud çayının kenarına biri Akhisar sahrasına ve birisi de Akhisar şehrine yerleşirler. Akhisar'da yaşayanların birinci bölümü kumla ikinci bölümü toprakla üçüncü bölümü de yere geçerek helak olurlar. Takyânûs'un üç oğlunu ve askerlerini Hak Teâlâ üç farklı

şekilde helak eder. Daha önce karabiber öğütürerek geçimini sağlayan, içinde hanlar hamamları olan Akhisar şehri Takyânûs'un oğullarının helakından sonra kendine gelemmez. Olayla ilgili söylenen bir hikmet daha vardır; o da bu olay sonrası orada üç nişan kalmıştır. Kum ile helak olan o yerde yağmur sularıyla Balamud çayı taşar ve o asi kavmi Kendinûs suyuna götürürken kumlarını ise kenara yığar. İkinci bölüğün üzerine toprak yığılarak iki dağ oluşur ve bu dağlar Kelnûs çayı üzerinde durur. Üçüncü bölüm ile Akhisar şehri yere geçerek helak olur. Hâlâ bu yerden hamamlar, tuğla yapılar çıkar. Allah'ın izniyle toprağın vekili olan melek, Endülûs meliği, Unkurûs meliği, Takyânûs'un üç oğlu ve askerleriyle birlikte Akhisar'ı helak eder. Bu helak olan kavmin arasından tövbe ederek sadece Esad-ı Yemenî adında bir kişi kurtulur. Bu olayların anlatıldığı kıssa dilden dile dolaşır, tarih kitaplarında ders olarak okutulur ve yaratılanların tümü bu olaylardan ibret alırlar. Toprağın vekili olan melekler bile Süleyman peygambere bağlılıklarını ifade ederek ona karşı gelip canına kasteden asi kavimlerin de sonunun helak olduğunu söylerler.

Sâm-Süvâr, Akçı Semendûn'un dergâhına gelir. Bunu duyan elçi, Semendûn'un huzuruna yüzü gözü kan içinde çıkar. Elçinin yüzüne bakan adeta ondan korkar. Semendûn, elçiye bu ne hâldir sana ne oldu diye sorar. Elçi de bana bu kötülüğü yapan kişi Sâm-Süvâr'dır diyerek başlar anlatmaya. Semendûn ve yanındakiler bu olaydan korkarak cenk hazırlıklarını tamamlarlar. Sâm-Süvâr o gece yarısına kadar yiyip içip eğlenir. Rûh Şah ile Hümâyûn Şah, Sâm'dan kızı Hümâ-yı Dil-firûz'un hatrını sormalarını söylerler. Bunun üzerine Sâm-Süvâr onlara kendisinin Sâm olmadığını söyler. Hümâyûn Şah o gece korkusundan uyumayıp kızı Hümâ-yı Dil-firûz'un odasına gidip olanları, Sâm-Süvâr'ı ona da anlatır. Kızının da kendisi gibi korkudan benzi sararır. Savaş aletlerini seçerken Rûh Şah ile Hümâyûn Şah içeri girer ve Sâm'a yardım etmeyi hatta onun yerine savaşa gitmeyi teklif ederler ancak Sâm-Süvâr bu tekliflerini reddederek onlara kalede kalmalarını söyler. Ben tek başıma Semendûn ile savaşırım siz kalede kalın der. Dev ne kadar Ehrimen çerisi varsa hepsini toplar ve cenge hazırlanırlar. Semendûn, çok sayıda savaş aletini alıp Sâm-Süvâr'ı yenip yok etmek için meydana çıkar. Sedd-i İskender gibi Sâm'ın geleceği tarafa bakmaya başlar. Semendûn'un her çerisi ellerindeki gürzlerle savaşın heyecanla başlamasını beklerler. Atına binip kaleden çıkan Sâm-Süvâr'ın elinde uçlarında nar gibi topları olan çelikten yapılmış bir savaş aleti vardır. Sâm, Semendûn'un çerilerinin üzerine doğru gider. Yer

gök sesten inler ve sarsılır. Kale üzerinde duran periler de Sâm-Süvâr'ı izlerler. Sâm'ın elindeki savaş aletini gören Semendûn, benim korkumdan sadece bununla gelmiş der. Daha önce hiç kimsenin görmediği çelikten yapılmış bu savaş aletini Semendûn'un cini, bin darp gücünde olduğunu ve onu hafife almaması gerektiğini söyler.

Sâm'ın oğlu Kâhir, Necâmî periye casusluk için dev şeklinde Âhiryânûs 'un divanına gönderir. Divana giden Necâmî peri sessizce dururken Âhiryânûs'a haber verirler. Mâlîs Han, bitkin bir şekilde Âhiryânûs'a giderek devin birisinin kızını Kâhir'e vereceğini söyler ve bunun karşılığında da Şîr Behâ senin başını istemiş der. Âhiryânûs, Kâhir'in cesaretini ve yiğitliğini bilmesinden dolayı hemen değneğini eline alıp çerilerine cenk için hazır olmalarını emreder. Kâhir'in casusu olan Necâmî peri, gidip olanları Kâhir'e anlatır. Bunun üzerine Kâhir'in çerileri de cenk için hazırlıklarını tamamlarlar. Âhiryânûs, sabah namazına yakın bin dört yüz erkek devle birlikte yola çıkarlar. Kâhir, gergedana binip yanına on parça savaş aleti alarak hüneler sergiler. Âhiryânûs, yüz altmış altı çerisiyle savaş meydanına çıkar. Kâhir meydanda onu görür. Siyah bir maddeden yapılmış minare gibi çınar ağacını delip ucuna kurşun akıdıp dağ kadar bir taşın ortasını delip bu çınar ağacını o taşın ortasından geçirerek gürz yapıp omzuna atıp gelir. Bu gürzü yapan dev de olağanüstü yaratılışlıdır. Âhiryânûs, etrafa bakarken cihan padişahı, meydanların yiğidi, talihli kişi Kâhir bin Sâm bin Nerîmân bin Kerîmân'ın meydana geldiğini görür. Uzun boylu, Efrâsiyâb gibi sert bakışlı, Kahramân-ı Kâtil gibi cesur olan Kâhir başı hamam kubbesi gibi, gözleri külhan ocağı gibi yanar, ağzı mağara gibi siyah bir gergedana binerek meydana gelen dev Sâm'ın oğlu Kâhir sen benden nasıl korkmazsın da karşıma çıkarsın diye sorar. Benim savaşıma yedi başlı ejderhalar bile güç yetiremezken sen kimsin ki diye Kâhir'i küçümser. Ben isterim dilerim ki gideyim Sâm'ı ve seni helak edeyim yerinizi yurdunuzu yok edeyim. Adınızı bu dünyadan sileyim. Çünkü sen bana kendi ayağınla geldin, helakını sen istedin der. Daha sonra da Mâlîs Han'ı da bütün çerileriyle yok edeyim, kanlarını yeryüzüne sepeyim diye söyler. Âhiryânûs'un bu sözlerini işiten Kâhir, sen kimsin ki babam Sâm Süvâr'ı böyle anarsın o, sen gibi nice devler helak etti diyerek ona karşı çıkar. Böyle laf söylemeyi bırak, laf söylemek kadın işidir erkeklerin işi cenk etmektir der. Beni senden korkar sanma gel cenk edelim bin canın da olsa onu senden alıp evini barkını yıkıp seni helak edeyim der. Nefsin arzu ve isteği bitmek bilmez, şimdi de nefsin seni ele geçirmeye çalışıyor. Gel nefsinin hırsına uyma eğer ona uyarsan cimrilik,

kibir ve gaflet senin peşini bırakmaz. Bu gaflet uykusundan uyan ve Allah’a yönel diyerek nasihat verir.

2.1.3. Yüz Otuz Üçüncü Meclis

Davud peygamberin oğlu Süleyman peygamber mühendislerle emirler vererek o yeri kırk kulaç kazdırır ve o yerden çıkan döşemeyi ustalıklı çıkarttırır. Döşemeyi çıkarttıkları yerde bir bölüm karşılarına çıkar ve ellerindeki fenerle o yere bakarlar. Merdivenle inerler. İndikleri yerde üzerinde kubbesi olan, duvarları inci işlemeli, karşı karşıya bakan yıldızların olduğu dört tane köşk görürler. Köşkün içinde tabut vardır ve bu tabutun olduğu yeri mumlar aydınlatır. Süleyman peygamber ve mühendisler tabutun başına gelip dua ederler ve daha sonra da etrafı incelemeye başlarlar. Sultanlar tabutu çevreleyip dururken Süleyman peygamber, Lokmân ve diğer peygamberlerle birlikte tabutun başına gelirler. Âhî Melîh adında bir zat da tabutun başına gelir ve tabutun uzunluğunu ölçer. Süleyman peygamber tabutun başındayken duvarda asılı duran levhayı görür. Süleyman peygamber, Âhî Melîh’e işaret ederek bu levhayı getirmesini ister. Sunulan levhayı Süleyman peygamber inceler ve üzerindeki otuz iki satırlık yazıyla birlikte arslan sembolünü görür. Lokmân Hakîm’e bu yazının hangi dilde yazıldığını ve ne anlama geldiğini sorar. Lokmân Hakîm levhayı okuyup inceler ve Süleyman peygambere tek tek açıklar. Kâhîr Cândâr’ın hazinelerin sahibi olduğunu, bu hazineleri halka nasıl zulmederek aldığını söyler. Daha önce onun kadar zalim ve adaletten yoksun hiç kimsenin gelmediğini, halkın ahını aldığını anlatır. Halka zulmederek aldığı hazinelerle her köşeyi nasıl doldurduğunu anlatır. Bu zalim padişah halkın elinde ne var ne yok aldıktan sonra vezirlerine daha alabileceğim bir şeyler var mı diye de sorar. Yetim bir kızın kulağında gördüğü altın küpeyi almak için kızın kulağını irdirdiğini de söyler. Daha sonra bu zulümleri yapan padişahın tahtına yıldırım düşerek nasıl helak olduğunu anlatır ve böylece zalimin zulmü yanına kâr kalmamış der. Zalimlik yaparak toplattığı hazinesi de varislere kaldı der. Lokmân Hakîm’in bu sözlerinden sonra Kahîr’in zulmünün bitmesine şaşırıp melikzade için dua ederler. Tabutun başında yanan dört mumu alarak etrafı inceleyerek oradan uzaklaşırlar. Kubbenin bir köşküne varırlar ve oradaki gümüş sandalye üzerindeki altından yapılmış insan kalıplarını görürler. Kalıplardan başka savaş aletlerini, müzik aletlerini vb. birçok nesneyi de görürler. Bunlardan yola çıkarak eğlence meclisleri düzenlediklerini söyler. Bu nesneleri görüp şaşırıp beyler bu nasıl bir meclistir diye şaşkınlık içinde

düşünürlerken Süleyman peygamber, Lokmân Hakîm'e bu meclisi sorar. Lokmân Hakîm, Süleyman peygambere senden önce gelen bu alemlerin sultanları bazı nesneleri yapıp onları düzdürdüğünü söyler. Bunları yapan meclislerin ahiretten habersiz olduklarını ve ölümsüzlük adına da bu yaptırdıkları nesneleri biriktirdiklerini söyler. Aslında yaptırdıkları bu nesnelerin boş şeyler olduğunu ama onların bunun farkında olmadığını söyler. Süleyman peygamber elinde fenerle kapının birinden içeriye doğru girer ve orada da duvarlar boyunca sınırsız sayıda çeşitli hazineler görür. Buna şaşırان Süleyman peygamber, Lokmân Hakîm'e Kâhir Cândâr'ın adaletsiz, zalim, akılsız biri olduğunu ve bu kadar malı yemeyip yedirmeyip neden sakladığını sorar. Âhî Melîh bu soruya cevap vererek Kâhir Cândâr'ın akıllı olduğunu ve bu yüzden tüm mallarını yemediğini söyler. Eğer tüm mallarını yeseydi bu mallar nasıl Süleyman peygambere kalıp çerilerini zengin ederdi der. Süleyman peygamber, hazinelerin hepsini dışarıya çıkarttırıp cinslerine göre ayırıp dörde bölerek paylaşır. Bir kısmını Mısır sultanı Celâleddin'e, Amâlîka sultanı Sührâb Şah'a, Bağdat halifesi Tübbâ bin Asda'ya ve çerilerine, bir kısmını İsrail beylerine ve halkına bir kısmını, fakire, fukaraya ve bir kısmını da Beytül Mukaddes'e binanın yapımında kullanılsın diye verir. Süleyman peygamber bu hazinelerden kendisi için hiçbir nesne almaz. Bu davranışından dolayı bütün sultanlar Süleyman peygamberi takdir ederler. Agniyânûs-ı Hakîm bile Süleyman peygamber mucizelerini görerek canı gönülden ona iman etmek için yapması gerekenleri sorar. Süleyman peygamber de Lokmân Hakîm'e yapması gerekenleri söyler. Lokmân Hakîm ile şehadet getirerek iman etmiş olur. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'i hakîmlerin arasına yerleştirir. Dilince Süleyman peygamberin devletinin devamı için dua eder. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'i imtihan edip hakettiği mertebeye yerleştirmek ister. Bu sözler üzerine Agniyânûs-ı Hakîm, kendisinin çok önemli bir kişi olmadığını, dolayısıyla da hikmet ilminden yoksun olduğunu ve sadece kendisinden önce gelen hikmet sahibi kişilerin kitaplarını okuyup incelediğini söyler. İlmim yettiğince senin sorduğun sorulara cevap vermeye çalışacağım der. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'e vücudu meydana getiren dört maddenin ne olduğunu, nasıl olduğunu ve nereden ortaya çıktığını sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, vücudu kan, balgam, safra ve sevda olmak üzere dört maddenin meydana getirdiğini söyler. Daha sonra bu maddelerle ilgili sorular sorar. Bu maddelerin rengini, kokusunu ve bazı özelliklerini söyledikten sonra Süleyman

peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in cevabını beğenip onu takdir eder. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'i çeşitli sorularla sınar. Agniyânûs-ı Hakîm sorulara cevap verdikten sonra Süleyman peygambere benim bunlar hakkında bildiklerim bu kadardır gerisini Allah bilir deyip susar. Cevabını beğenen Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'e kuvvetin aslı nedir diyerek yeni sorusunu da yönlendirir. Agniyânûs-ı Hakîm, kuvvetin aslı üçe ayrılır diyerek bunların ne olduğunu tek tek söyler. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'e işlerin oluşumunun aslını sorar. Agniyânûs-ı Hakîm yine sorulan soruya tek tek cevap verir. Nereden başlayıp nereye ulaştığını da söyler. Agniyânûs-ı Hakîm, insanın yaşını dörde ayırıp bu zamanlarda insan vücudunda olan durumları da anlatır. Sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluk durumlarını yaşlara göre tek tek açıklar. İnsan vücudundaki beyaz rengin balgamdan, kırmızı rengin kandan, kara rengin sevdadan ve sarı rengin de safradan dolayı olduğunu söyler. Besili olan kişilerde sıcaklık ve buhar fazla olur, yağ oranı fazla olanlarda ise soğuk ve nemlilik olur diyerek insan vücudunu yağ ve et oranına göre de değerlendirir. Erkeğin sıcaklığı ve kuruluğu fazla iken, kadınların soğukluğu ve nemliliği fazla diyerek cinsiyete göre vücut ısılarını da verir. Agniyânûs-ı Hakîm'in bu cevaplarını beğenen Süleyman peygamber, kemiklerin sayısının kaç olduğunu ve bedene sağladığı faydaları sorar. Uzuvarı götüren işte bu kemiklerdir diyerek cevap vermeye başlayan Agniyânûs-ı Hakîm, insan vücudundaki tüm kemiklerin sayılarını ve işlevlerini sayar.

2.1.4. Yüz Otuz Dördüncü Meclis

Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in cevaplarını beğenmesinden dolayı ona hak ettiği mertebeyi vermek için kaftan giydirip tahsin kılar. İmtihandan başarıyla çıkan Agniyânûs-ı Hakîm'e yerini gösterirken akşam olmak üzere bir baykuş Süleyman peygamberin dergâhının üzerine gelip konar. Kendi dilince Allah'ı tesbih eder. Süleyman peygamber akşam namazını kılacakken Ahî Melîh taş atarak baykuşu kovalar. Bu duruma çok kızan Süleyman peygamber, Âhî Melîh'i yanına çağırıp günahsız bir hayvanı neden taşıdın, öldürmeye çalıştın diye sorar. Âhî Melîh, Süleyman peygamberin sorusuna cevap verir; İsrailoğulları içinde bir kişinin evine baykuş konarsa o kişinin ölüm haberini vermeye geldiğine inanılır ve bu durumun adet hâline geldiğini söyler. Aynı zamanda Arap kavminde de baykuşun geldiği eve o evden ölen bir kişinin haberini getirmeye geldiğine inanılır. Başka bir inanışa göre kişi öldüğünde o kişinin ruhu baykuş olup geldiğine ve mezarının üzerine konup öttüğüne

inanılır. Bazı Arap kavimlerine göre de ölen kişinin kemiklerinin baykuş olup öttüğüne inanıldığını söyler. Âhî Melîh, işte bu anlattıklarımın dolayı senin dergâhının üzerine gelen bu baykuşu taşılayıp kovaladım der. Mısır halkı ve Şam kavmi kuşların içersinde uğursuz olarak kabul ettikleri baykuşun şeklini ve sesini de çirkin bulduklarını söyler. Süleyman peygamber, Âhî Melîh'in bu sözlerine tebessüm ederek sen ne söylersin ki o sadece bir kuştur; birisinin öleceğini nereden bilsin de oraya gidip ötsün der. O da diğer kuşlar gibi Allah'ı tesbih eden bir kuştur, uğursuz bir kuş değildir der. Bu söylenen sözler Mısır halkının ve Şam kavminin uydurduğu batıl inançtan başka bir şey değildir der. Eğer baykuş için, bir kişinin öleceğini ya da bir kişi ölüp ruhu veya kemiği baykuş olup öteceğini söyleseler bu kişi kâfir olur der. Bu sözleri sen de bilerek söyleseydin o kâfirlerden olurdun, ben de seni helak ederdim der. Bunun üzerine Âhî Melîh, Süleyman peygambere eğer benim sözlerime inanmazsan şairlerin sözlerini de dinle der. Süleyman peygamber, Arap şairlerine bu durumu sorar. Şairlerin reisi Zerda bin Mâhul, Âhî Melîh'in söylediklerinin Arapların yalanlarından ibaret olduğunu söyler. Saf Arap kavmi içinden olan Bûme-i Himyerî adlı bir şair çıkıp bir rivayeti anlatır. Cemşîd Şah, bir vezirine buyurarak şer bir kuş bul ve bundan daha şer ve kötü bir kuş daha olmasın, bu şer kuşu da yine şer bir ateş ile pişirmesini ve şer bir kişiye yedirmesini söyler. Vezir Cemşîd'in sözlerini yerine getirerek pişirdiği şer kuşu şer bir kişiye yedirir. Bunun üzerine vezire kaftan giydirip onu takdir ettiğini Zerda bin Mâhul söyler. Âhî Melîh, Süleyman peygambere dünyada baykuştan daha kötü bir kuşun olmadığını söyler ve yaptıklarından dolayı kendisine neden kızdığını sorar. Süleyman peygambere, Âhî Melîh'e bu sözlerine karşılık baykuşun diğer kuşlar arasında hiç mi yararı yok her şeyi mi zarar diye sorar. Lokmân Hakîm, Süleyman peygamberin bu sorusuna cevap verir. Hikmet sahibi olan diğer kişiler söylerler ki diğer kuşlarla yararları ve zararları birdir ancak baykuş diğer kuşların bilgisiz ve cahilidir. Bütün kuşlara zarar verdiği için gündüz uçmaz, diğer kuşların yuvalarına girse yuvadan kovduklarını söyler. Çünkü kuşların yumurtalarını ve yavrularını yemesinden dolayı ona düşman olduklarını söyler. Baykuşlar her zaman gece uçar, diğer kuşlar gece kuvvetli uçamazlar ve onun karşısına çıkabilecek hiçbir kuş yoktur der. Baykuşun diğer bir adeti de gece asla uyumaz ve gündüz uyur çünkü diğer kuşlar ona düşman oldukları için gündüz karşılaşırsalar onu dövüp tüylerini yolmasından dolayı gündüzleri uyuduğunu söyler. Ümmü's-sıbyân diye baykuşa derler ve bir kişinin oğlu olsa sol kulağına kamet okunsa Ümmü's-sıbyân'ın

ona dokunmayacağını Lokmân Hakîm söyler. Süleyman peygamber, Ümmü's-sıbyân nedir ne değildir diye Lokmân Hakîm'e sorar. Lokmân Hakîm, Süleyman peygamber Ümmü's-sıbyân'ın bazılarını göre cin bazılarını göre ise baykuş olarak kabul edilip viranelerde yaşadığını söyler. Sahih kul olduğunu ve baykuş kılığına giren bir cin olduğunu da söyler. Lokmân Hakîm, birisini boğazlarken bir gözünün yumulacağını diğer gözünün de açık kalacağını ve açık kalan gözünü yüzüğün kaşıyla saklayacağını söyler. Eğer birisi yüzüğü götürse baykuş asla uyumaz ama yumulan gözünü götürseler uykusu baykuşa galip gelir. Eğer hangi gözünün açık hangisinin kapalı olduğunu bilmeseydi bir tase su koyup gözünü içine koyarlardı. Açık kalan göz üste gelirken kapalı olan gözün de altta kaldığını söyler. Agniyânûs-ı Hakîm, baykuşun bir özelliğini daha söyler. Dişi baykuşun yüreğini alıp dişinin elinin veya yüreğinin üzerine koysalar ettiklerinden o gün haber vereceğini söyler. Birçok bilgin baykuş hakkında bir şeyler söyler. Süleyman peygamber, Âhî Melîh'e baykuşun nerede olduğunu sorar. Âhî Melîh, ağacın üzerinde diyerek cevap verir. Süleyman peygamber, hemen dışarı çıkar ve ağacın üzerinde öten baykuşa dilince korkmadan yanına gelmesini söyler. Baykuş, bu söz üzerine Süleyman peygambere ben senin otağın üzerine kondum ve fırsat bulduğumda da sana selam verip sultanlığını kutlulamak istediysem de bir kişi buna izin vermeyip beni taşla kovalayıp kanadımı kıra yazdı der. Süleyman peygamber, baykuşun sözünü dinler ve artık yanına gelmekten korkmaması gerektiğini söyler. Baykuş, Süleyman peygamberin yanına gelip kolunu öpüp yere konar. Baykuş, Süleyman peygamberin karşısında bir kanadını yere döşer ve diğer kanadını da havaya kaldırarak yüzünü yere sürüp Süleyman peygambere dua eder. Bunu gören halk şaşkınlıkla baykuşun nasıl olurda Süleyman peygambere itaat ettiğini düşünürler. Süleyman peygamber, baykuşa senin hakkında söylenen iyi ve kötü şeylerin aslını sormak için seni dergâhıma çağırdım gel bunların aslını bana anlat der. Baykuş dile gelerek her kişi ne söylerse kendi sıfatından söyler ama bunu bana sorsan bu dünyada benden hor, hakir, zayıf, garip bir kuş yoktur der. Bir süre Süleyman peygamberin tahtına baktıktan sonra gözlerinden yaş akıp sel olur ve yünlerini ıslar. Daha sonra tekrar tebessüm etmeye başlar. Bunun üzerine Süleyman peygamber, baykuşa biraz önce ağlıyordun şimdi de gülüyorsun bunun sebebi nedir diye sorar. Baykuş, Süleyman peygambere senin tahtını, tacını gördüm de o yüzden ağladım. Çünkü senin bu yüce dergâhın, tahtın ve tacın sana kalmayacağını aklıma getirdim bu yüzden şükrettim ve perişan oldum. Nice Ehrimenler

Süleyman peygamberin yüzüğünü almaya çalışır. İşte böylece her güzel şeyin mutlaka sonunun olacağını, gelişip güzelleşen her şeyin bir gün harabe olacağını ve her yaşayan canlının bir gün toprak olacağını söyler. Baykuş, sonunda sen Süleyman peygamberi gördüm ve eşliğine yüz sürdüm diyerek tebessüm ederim der. Süleyman peygamber, baykuşa senin hakkında buğday yemez diye söylerler, bu gerçek midir ve neden yemezsin diye sorar. Baykuş, Süleyman peygambere duyduğunun gerçek olduğunu ve Âdem peygamberin buğday yiyip cennetten kovularak fena alemine girip dertle, kederle gözyaşının sel olmasından dolayı buğday yemem der. Süleyman peygamber, baykuş için söylenen su içmez sözlerinin gerçek olup olmadığını anlamak ister. Süleyman peygamber, baykuşa insan vücuduna kuvvet veren ve Büyük İskender'in ölümsüzlük arayışı suda değil midir diye sorar. Baykuş cevap verip, evet bu söz doğru çünkü Nuh peygamber devrinde suyla tufan olup her şeyin sular altında kalarak insanların da suyla helak olmasından dolayı su içmem der. Süleyman peygamber, baykuşa bütün kuşlar gündüz uçarken sen neden gündüz uyuyup gece uçarısın diye sorar. Baykuş gece uçmamın üç sebebi var diyerek cevap verir. Birinci sebebi, Allah'ın rahmeti seher vakti kullarının üzerine yağdığı için bu rahmetten mahrum kalmayayım diye gece uyumam. İkinci sebebi Kadir Gecesi herkesin duası kabul olur ve benim duam da kabul olsun diye uyumam. Her kul gece sabah oluncaya kadar niyaz etse Allah onun ibadetini zayi etmez. Gece çok ibadet edenin gündüz yüzü nurlanır, ben de işte bu sebepten dolayı gece uyumam. Ve üçüncü sebebi de bütün kuşlar bana düşmandırlar, eğer gündüz onlarla karşılaşsam bu ne acayip kuştur diye beni helak ederler. İşte bu sebeplerden dolayı ben yerine gece giderim. Eğer bir kişi düşmanından korksa yerine gece varır der. Süleyman peygamber, baykuşun bu sözlerini beğenip takdir eder ve yeni bir soru sorar. Ya baykuş niçin yalnızlık makamında oturursun, fırsat elindeyken neden dünya memleketlerini gezip dolaşmazsın. Halka ne kadar yakın olursan Allah'ın rahmetine de o kadar yakın olursun ve bilki mutlaka yok olacaksın ona göre yaşamalısın der. Bunun üzerine baykuş cevap verip birkaç sebepten dolayı dünya memleketlerini gezip dolaşmam ve yaratılışı ince ayrıntılarıyla incelemem der. Birinci sebep, yaratılan her şeyi görürüm ki hepsi fesat ehlidirler. Yokluk aleminden vücut alemine gelmeden kırk yıl önce rızkını veren Allah'a ibadet etmezler ve hatta O'na küfrederekler. Allah, kullarının küfürlerine rıza göstermez. Ben de onların içine girersem onlar gibi günahkârlardan olurum. Eğer bir kişi iyilerle dolaşsa iyilerden olur, kötülerle dolaşsa

kötülerden olur. İkinci sebep, kuşlarla dolaşsam kendinden aciz gördükleri beni incitip öldürmek istedikleri için yalnızlık onlarla olmaktan daha iyidir. Kul mevlasını yalnızken yaptığı ibadetlerde bulur der. Süleyman peygamber, baykuşun cevabını beğenip tekrar soru sorar. Ya baykuş neden Allah'tan rızık talep etmezsin der. Baykuş cevap verip rızık talep etmememin üç sebebi vardır der. Birinci sebebi, Allah yarattığı tüm canlıların rızıkına kefildir ve eğer o canlı denizin dibinde taş altında bile olsa rızıkı eksik olmaz. Bundan dolayı rızık talep etmem çünkü benim rızıkımı Allah vermeye kefildir. İkinci sebep, ben elimdeki ile yetinen kanaat sahibiyim ki bütün zenginlerin zenginliği kanaattir ve kanaat hiç tükenmeyen bir hazinedir. Üçüncü sebep, akıl olan kişi Allah'ın verdiğine razı olur, kismetinden daha fazlasını istemez.

Binbir elli Semendûn, o ateşe tapan kişi, Sâm-Süvâr'ın Kahramân haberini aldığını, bulduğunu ve kendisinin cenge geldiğini bilip korkusundan benzinde kan kalmaz. Mühelhil cin, Semendûn'un bu hâlini görür ve binbir elli sen bu iki eli olan kişiden neden korkarsın diye sorar. Semendûn cevap verip Kahramân-ı Kâtil beni öldürmek için eline çelik gürzü alıp geldiği zaman ben karşısına çıkmayıp korkup kaçtım der. Semendûn, gaipden bir meleğin eğer kaçmasaydın ölecektin sözlerini işitir. Melek, Semendûn'a ölümüne sebep olan kişinin Süleyman peygamber olduğunu ama ondan önce Kahramân-ı Kâtil gürzü bir âdem ejderhâsı elinden olup seni kıracaktır. Âdem ejderhâsının da Sâm-Süvâr olduğu ve Süleyman peygamberi anlatmaya geldiğini söyler. Semendûn'a böyle söyledikten sonra mühelhil cin napmalıyız da Sâm'a karşı zafer kazanmalıyız der. Semendûn, Rûh Şah ile periler sultanı savaşınsın ve benim yüzümü öğrensın ki savaşa gelirim zafer kazanayım der. Sâm'ın kayınbabası Hümâyûn Şah'ın askerlerinden Ankûr peri savaş alanına girer ve Hümâyûn Şah'ın askerlerinden ikisinin birbirleriyle cenk ettiğini görür. Unkûr peri aceleyle mühelhil cine bir gürz vurur ve yere düşürür. Ankûr peri inip başını kesmek isterken Cabir cin gelir ve Ankûr'ı ateşten çıkardığı kılıcıyla yere çalar ve Ankûr ateşe düşerek ölür. Edmiga cin, Cabir cini öldürür. İclan cin de Edmiga cini öldürmek ister ama Edmiga cin mümin olduğu için Allah'a yalvarır ve kılına zarar gelmeden bu felaketten kurtulur. Cinler ve devler bu sebeple büyük bir cenk ederlerken Sâm-Süvâr atını sürüp kağan, arslan, karınca cengine gider gibi gidip onlarla savaşır. Sâm-Süvâr'ın gürzünün korkusundan devler kan işeyip kaçırlar ve aman dileyip toprak saçmaya başlarlar. Etraf kanlardan

ve leşlerden kırmızı renk alır. Sâm-Süvâr ellerini gürzüne koyup atalarının adlarını söyledikten sonra naralar atarak Semendûn'u cenk etmek için karşısına çağırır.

Uzun zamandan sonra Sâm'ın oğlu Kâhir'in sözünü Âhiryânûs işidip yıldırım gibi şakıyarak dört bin dört yüz batman gürzünü havaya kaldırıp Kâhir'e seslenir. Âhiryânûs, gürzünü kaldırıp Kâhir'in olduğu yere vurur. Kâhir'in gergedanı gürz gelmeden önce kartal gibi yerinden kalkar ve gürzün geldiği yeri toz kaplar. Bunu gören Âhiryânûs, Kâhir'in öldüğünü sanıp sevinir. Tam o sırada tozun arasından Kâhir çıkar ve kılıcıyla Âhiryânûs'un kafasını keser. Bunu gören diğer dev çerilerinin taşkınlıkları gökyüzüne çıkararak Kâhir'in üzerine hücum ederler. Âhiryânûs'un öldüğünü gören Mâlis Han, peri çerilerine emrederek ateşten kılıçlarla devlerin üzerine yürüyerek büyük bir cenk ederler. Devlerin kanıyla her yer kırmızı renge dönüşür. Bu devlerin saflarını yakıp yıptıktan sonra mağaraları üzerlerine gönderirler. Devler ile periler çerisi akşam vaktine kadar cenk ederler. Kâhir, devler üzerine gergedanını sürüp naralar atarak devlerin başlarını kesip, kanlarını kara yere akıtır. Akşam olduğu zaman dev çerilerinin her biri uçarak kaçarlar ve bazıları da yakalanıp esir olurlar. Mâlis Han gelip Kâhir'in elini öperek güç ve kudret veren Allah'a şükürler ederek mağara kapısına gelirler. Mağaranın kapısına baktıklarında kapının taşında Süryanice yazılmış birkaç satır yazıyı görürler. Elburz Dağı'na hükmeden, yedi yüz bin devin başı olan ünlü bir dev vardır. Askerlerimden yedi yüz kişi gelerek bu devin arkasından giden ben Kahramân-ı Kâtil yedi ayda buraya çıktım. Bu ünlü dev yetmiş bin deviyle gelip yedi gün boyunca benimle cenk eder. Her gün on bin devi öldüren ben bütün devleri öldürüp başlarındaki devin de başını kesip öldürerek mağara kapısına asıp, üzerine tarih yazdırttım ki Kahramân-ı Kâtil kimmiş bilsinler istedim şeklinde yazılan satırlar yer alır. Kâhir bin Sâm, Kahramân-ı Kâtil'in bu sözlerini okur ve incinir. Neden kendisini cihan pehlivanı sanır ki, dünyaya gelen nice pehlivanların kıymeti Süleyman peygamberin kıymetinin yanında karınca kadar yoktur der. Kâhir, Âhiryânûs'un başını kesip mağara kapısına astığını, kaç dev öldürdüğünü ve bunları ne zaman yaptığını yazıp neden bunu armağan olarak bırakır diye sorar.

Hikâyemiz tekrar Süleyman peygamber ile baykuşa gelir. Süleyman peygamber, baykuşa neden bu halk seni sevmez ve bir kişinin öleceği zaman damının üzerinde ötmenden dolayı seni kötü nefes olarak görürler. Ayrıca yolca giderken ötsen hayır için ötmezsin diye seni sevmezler bunun aslı nedir? Bu halkın senin için söyledikleri gerçek

mi yoksa yalan mı diye sorar. Baykuş, halkın beni sevmeyip kötü nefes olarak görmelerinin birkaç sebebi vardır diyerek cevap verir. Birinci sebebi, sesimden ve çirkin yüzlü olmamdan dolayı benim sesimi duydukları zaman benden tiksiniyorlar. Bülbulü sesinden dolayı kafese koyan bu halk, beni de sesimden dolayı uğursuz sayarlar. İkinci sebep, benim yerim yıkıntılarda olduğu için kimin evinin üstünde ötsen benim evimin de harabe olmasını istersin diye beni taşlarlar. Bütün yapılan evler bir gün harap olup içindeki insanlar da toprak olacaklar ama insanlar bunu hiç düşünmezler der. Üçüncü sebep, yaratılanlara dilimce nasihat veririm. Allah, kullarını bana ibadet etsin diye yaratır ama bunlar onu unuttur. Dördüncü sebep, Keyûmers'in oğlu Siyâmek dağda ibadet ederken devler gelip başını taşla ezerler. O zaman orada da bir baykuş vardır ve bu baykuş Siyâmek'in helakını bilip Keyûmers'in sarayı üzerine konup öter. Dilince Keyûmers'e oğlun Siyâmek'i öldürdüler der. Bunu duyan Keyûmers, kuşdilini bilmediği için anlayamaz ama kötü bir şeyler olduğunu sezer. Akşam olduğunda da Keyûmers'e oğlunun kötü haberi gelir. Keyûmers baykuşu görüp ah eder ve bir baykuşun öttüğünü görse ben tecrübe ettim bu hayra işaret değildir diyerek halka söyler. İşte bu zamandan beri halk dam üzerinde baykuş görse onu taş atarak kovalarlar. Ya Süleyman ben sadece onlara nasihat veririm, başka bir günahım da yoktur. Halk zaten nasihat edeni ve vaaz vereni sevmez, ikiyüzlü maskara insanların sözlerini dinlerler diyerek cevap verir. Baykuş, ben gaybı bilmem, bir kişinin öleceğini de ancak Allah bilir. Bir kişinin ne zaman öleceğini ben nereden bileyim de sahiplerine haber vereyim. Eğer bir kişinin eceli geldiyse ben ötsen de ölecektir ötmesem de ölecektir. Dünyaya gelen elbette bir gün yok olacaktır der. Yaratılanlar bilgililer ve cahiller olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan bilgili olan kişiler hiçbir zaman kuşları incitmez der. Süleyman peygamber, baykuşun sözlerini beğenip tahsin kıldıktan sonra tekrar soru sorar. Ya baykuş güzel söylersin de seni taşıyanların kim olduğunu öğrenmek için bakmaz mısın? Düşmanın kim olduğunu merak etmez misin diye sorar. Baykuş üç sebepten dolayı arkamı dönüp düşmanımın kim olduğuna bakmam diye cevap verir. Birinci sebep, kovulan yerde kimse durmaz. Çık evimden diyenlerle savaşmak akıllı işi değildir. İkinci sebep, mahşer günü herkes kendi ettiği iyi ve kötü şeylerin karşılığını alacaktır. Benim gibi zayıf ve acizlerin yardımcısı da ancak Allah'tır. O, mazlumların hakkını zalimlerden alacaktır. Süleyman peygamber, Allah ya baykuş sen onlara nasihat ederken bunun karşılığında seni taşıyanlar kim diye sorduğunda ne cevap vereceksin

der. Baykuş, yalana düşmemek için taş atanlara dönüp bakmadım diyerek üçüncü sebebinin de söyler. Süleyman peygamber, baykuşun sözlerini beğenip takdir eder ve yeni bir soru sorar. Baykuşa otururken neden bir sağa bir sola bakarsın diye sorar. Baykuş bunun birkaç sebebi vardır diyerek cevap verir. Birinci sebebi, fesat kişiler gelip de fesatlık yapmasınlar ve bende bu fesat kişilere uymayayım. Ahirette de bu fesat kişilere şahit olmayayım diye etrafa bakarım. İkinci sebep, fesat ehli kişiler gelip beni taşlamasın bana zarar verip günaha girmesinler diye etrafıma bakarım. Üçüncü sebep, kâfir olmayıp ölüm kaygısını yok etmeye çalışırım ve bu yüzden dolayı ölüm meleği sağdan mı yoksa soldan mı gelecek diye de etrafıma bakarım. Ölüm insana ansızın gelir, ben de hazırlıksız yakalanmamak için etrafıma bakarım der. Süleyman peygamber, baykuşun söylediklerini beğenip tahsin kıldıktan sonra onun sözlerini Lokmân'a ve vezirlere anlatır. Onlar da baykuşun sözlerini çok beğenerek baykuşa hayran kalırlar. Süleyman aleyhisselam, bu sözlerinden sonra baykuşa taş atmamalarını ve onu incitmemelerini söyler. Âhî Melîh, Süleyman peygambere baykuşu öldürsen ne olur diye sorar. Âhî Melîh'in bu sözlerine Süleyman peygamber çok öfkelenir. Dile gelen baykuş, Süleyman peygambere beni öldürsen gam yemem ama günahkârlardan olma. Çünkü Allah, boş yere biri bir serçe bile tepelese onun hakkını zalimde komaz der. Süleyman peygamber, baykuşa eğer ben senin tüylerini yolsam sana zarar versem simurg ve bütün kuşlar gelip bana ferman verir der. Allah kimsenin hakkını kimsede bırakmaz der. Bütün alimler ve bilginler Süleyman peygamberin kuşdili bilmesine şaşırsalar da O'nun bütün kuşlara hükmettiğine inanırlar ve bu konuşmadan da ibret alırlar.

2.1.5. Yüz Otuz Beşinci Meclis

Gece geçip sabah olur. Işıklarla nurlarla, cihan sarayı aydınlanır. Müezzin sabah ezanını okur ve Süleyman peygamber sabah namazını kılıp sureler okur. Daha sonra saltanat tacını başına takıp, kemerini de beline bağlayıp gelir ve tahtına oturur. Lokmân ile Kaz peygamber, Nasen peygamber ve Evyâsür peygamber gelip sandalyeler üzerinde otururlar. Ondan sonra Amâlîka Sultanı Sührâb Şah, Mısır Sultanı Celâleddin ve Bağdat Meliki Tübbâ bin Asda da gelip kürsülerde otururlar. Hizmetçiler ise ayakta beklerler. Süleyman peygamber gelip yenilip içildikten sonra yine Agniyânûs-ı Hakîm'e insanoğlunda bulunan sinirlerin aslı nedir, niçin yaratılmıştır ve faydası nedir diye sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, sinirler iki kısma ayrılır ve bunlarda kendi içinde bölümlere ayrılır

diyerek tek tek açıklar. Cevaplarını beğenen Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'e bu seferde hareketsiz damarların aslı nedir diye sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, bu damarların ne olduğu tek tek söyler. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in cevabını binlerce kez takdir ettikten sonra ona uzuvlarda kaç tane hareketli damarın olduğunu ve bu damarların aslının ne olduğunu sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, hareketli damarların başlangıcı yüreğin sol boşluğundadır. Birisi büyük ve birisi küçük olmak üzere bu iki damar kendi içerisinde de dallara ayrılır diyerek tek tek açıklar. Süleyman peygamber takdir edip yeni bir soru daha sorar. Uzuvlarda bulunan kaslar nelerdir ve bunların aslı nedir der. Agniyânûs-ı Hakîm, kasların aslı hem etten ve hem de sinirlerden oluşur diyerek cevap verir. Vücutta bulunan beş yüz yirmi dokuz kasın tek tek ayrımını yaparak söyler. Hangi uzuvda kaç tane kas olduğunu da belirtir. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in cevabını beğenip takdir ettikten sonra yine bir soru sorar. Uzuvlarda bulunan derilerin şekli nasıldır ve kaç cinstir der. Agniyânûs-ı Hakîm, dışarıdan başlayıp tüm uzuvları kaplayan derilerin, adeta uzuvların giysisi olduğunu söyler ve cinslerini tek tek verir. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in sözlerini beğenip takdir ettikten sonra ona birleşik uzuvlar nasıldır ve kaç çeşittir diye sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, beyni, iki gözü, iki kulağı ve dili açıklar. Bunların nelerden oluştuğunu, ne işe yaradığını da tek tek anlatır. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in cevabını beğenip tekrar soru sorar. Göğüs perdesinin, midenin ve bağırsakların aslının ne olduğunu, neyden meydana geldiğini ve ne işe yaradığını sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, Süleyman peygamberin sorusuna ayrıntılı bir şekilde cevap verir. Süleyman peygamber, Agniyânûs-ı Hakîm'in ilmine tahsin kılıp yine soru sorar. Süleyman peygamber, yürek ve akciğerin aslının ne olduğunu, kaç tane olduğunu ve bunların özelliklerinin ne olduğunu sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, bunların tek tek özelliklerini, rengini, neyden meydana geldiğini ve vücuda sağladığı yararları anlatır. Agniyânûs-ı Hakîm'in sözlerini beğenen Süleyman peygamber, bağırın ve dalağın aslının ne olduğunu sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, bağırın ve dalağın özelliklerini, neyden oluştuğunu ve ne işe yaradıklarını tek tek söyler. Agniyânûs-ı Hakîm'in bu sözlerini beğenen Süleyman peygamber tekrar soru sorar. İki böbreğin, sidik torbasının, iki yumurtanın, penisin ve rahmin aslı nedir ne çeşittir ve vücuda ne gibi yararları vardır diye sorar. Agniyânûs-ı Hakîm, beden ilmini şerh eder. Bunun üzerine Kaz peygamber, Süleyman peygambere Agniyânûs-ı Hakîm'in anlattıkları beden ilminin binde biri bile

değildir der. İnsanoğlunun vücudu büyük bir alemdir ki on sekiz uzvunda on sekiz bin alemin ilmi yazılıdır ve tek bir harf bile eksik değildir der. Allah'ın yarattığı insanlar önce kendi vücudunun ilmini bilmeli ki daha sonra on sekiz bin alemin ilmini okuması gerektiğini söyler. Süleyman peygamber, Kaz peygambere on sekiz bin alemin ilmi insanın neresinde olur diye sorar. Kaz peygamber de ona bu azaların insanın suretinde gizlendiğini söyler. Son olarak manzum münacat ile meclis ve 27. cilt bitirilir.

2.2. Eserde Geçen Mekânlar

Mekân, en basit hâliyle eserde yaşanan olayların sahnesidir (Çetişli, 2004, s. 77). Destan, masal, efsane, halk hikâyesi gibi geleneksel anlatı türlerinde mekân unsuruna önem verilmemiştir. Tanzimattan sonra ortaya çıkan romanla birlikte mekân kavramı da önem kazanmaya başlamıştır. 18. yüzyıla kadar romanda mekân tasvirlerinin bilinçli bir işlevi yoktur ve sadece olaylara bir çerçeve mahiyetindedir. Ancak 18. yüzyıldan itibaren mekân, önemli bir görevi üstlenmiştir. Kişilik ile doğrudan ilişkiler kurulmuştur (Çetin, 2012, s. 133). Firdevsî-i Rûmî'nin anlattığı eserde mekân olayın geçtiği yer olarak verilmiştir. Mekân sadece sahne görevini yerine getirmiştir.

Mekânlar işlevlerine göre iç mekân, dış mekân, açık mekân, kapalı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetişli, 2004, s. 78). Çetin, mekânları somut ve soyut olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir (2012, s. 133). 27. cildini incelediğimiz eserde somut ve soyut birden fazla mekân tespit edilmiştir. Bazı mekânlar olayların geçtiği yeri bildirmek için kullanılırken bazı mekânlar da sadece kahramanların yerlerini bildirmek için söylenmiş mekânlardır. Metinde mekânlar aktif ve pasif olarak iki şekilde karşımıza çıkmıştır.

2.2.1. Somut Mekânlar

Eserde kahramanların yaşamlarını sürdürdüğü, olayların geçtiği, herkes tarafından bilinen mekânlardır.

2.2.1.1. Açık Mekân

Geniş mekân, dış mekân da denir. Olayların geçtiği köy, kasaba, şehir, ülke, ova, deniz, dağ gibi açık alanlardan oluşan mekânlardır (Çetin, 2012, s. 134). Genellikle dinamizmin hâkim olduğu eserlerde açık mekânlar tercih edilir. Firdevsî-i Rûmî'nin eserinin büyük kısmında savaş anlatıldığı için sürekli bir hareket hâli mevcuttur. Savaş, göç vb. eylemler eserin mekân çerçevesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bundan dolayı eserde daha çok açık mekânlar tercih edilmiştir.

İncelenen 27. ciltte olaylar genellikle Benî İsrail, Hindistan, Endülüs gibi yerlerde geçer. Savaş ve göç nedeniyle açık mekânlar oldukça fazla yer almıştır. Bu mekânların bazıları sadece isim olarak zikredilmiştir.

Eserin başında anlatılan Âsaf ile İlyâ Şah hikâyesinde açık mekân olarak karşımıza ilk olarak Kudüs çıkmaktadır. Kudüs tarafında büyük bir toz kabarır. Habeşîler bu tozdan korkarlar. Habeşîler ifadesiyle de sadece kahramanların Habeşîli olduklarına vurgu yapılmıştır.

*Âsaf-ıla İlyâ Şāh bu vech-ile Hâlik'a münâcât idicek Hâk Te'âlâ anlaruñ
hâcetini kabul ⁽¹⁹⁾ kılup anı gördiler kim Kuds cānibinden yañadan bir 'azîm toz
belürdi varduğınca kabardı toz göge çıkdı ⁽²⁰⁾ Habeşîler görüp korıkdı tozdan
yaña baqdılar anı gördiler (2b)*

Evînâ Zû askerlerini getirirken Filistin Irmağı'nın yakınlarında Câlûtîler ve Süleymânîler savaşır. Adı sık sık geçmese de açık mekân olarak Filistin Irmağı da geçmektedir.

Ankas, Hindistan'da bir devlet kurar.

*⁽⁷⁾ Süleymān bin Çığı Kāf'a kim gitdi ol 'Ankās bu dīvleri alup gitdi gelüp
memleket dutup Hindūstān'da qarār dutdı (3b)*

Bina yaptıran Ankas'ın binasını melekler başına yıkar. Bu binanın parçaları da Yemen ve Hindistan'a düşer.

Acem ve Medayin beyleri, Bağdat halifesi, Mısır sultanı, Amâlîka ve Endülüs meliki, Unkûrus çerisi gibi kahramanların yerleri de açık mekân olarak tespit edilmiştir.

Taymus Şah'ın has kulu ile ava gittiği köy, Mağrib padişahının beylerle açıldığı deniz, çıktığı korkunç kara parçası, Kednûs ırmağı, Kendinûs suyu, Kelnûs ırmağı açık mekân olarak tespit edilmiştir.

Atala sahrası, Alaşehir, Kule şehri de açık mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Takyânûs'un oğullarından biri Balamud çayının kenarına biri Akhisar sahrasına ve birisi de Akhisar şehrine yerleşirler. Bu yerler de açık mekân olarak tespit edilmiştir.

Mısır halkı ve Şam kavmi de geçen açık mekânlardandır.

2.2.1.2. Kapalı Mekânlar

Dar mekân, iç mekân da denir. Ev, oda, daire, iş yeri gibi kapalı yerlerdir (Çetin, 2012, s. 134). Mekânların kişilik özellikleriyle ilgisi vardır. Hareketli, aktif kişiler daha çok açık mekânlar tercih ederken içe dönük kişiler de kapalı mekânları tercih

etmektedirler. Fiilin, hareketin, dinamizmin olmadığı eserlerde kapalı mekânlar hâkimdir. Kapalı mekânlar, kişinin sosyal, siyasi, dini ve ekonomik özelliklerini de yansıtır. Firdevsî'nin yazdığı *Süleymânnâme*'nin 27. cildinin genelinde savaş ve göç anlatıldığı için daha çok açık mekânlar kullanılmıştır. Az da olsa kapalı mekânlara yer verilmiştir.

Süleyman Kâf'a gittikten sonra İblis'in vesveselerine kanan Ankas, meleklerle savaşmak için yüksek bir bina yaptırır. Bu bina eserde kapalı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

*‘Ankâş didi ki n’itmek gerekdür şeytân⁽¹⁴⁾ eyitdi bir yüksek binā yapasın şöyle
ki birinci kat göge yakın ola dahı ne kadar pehlevānlaruñ mübârizleruñ⁽¹⁵⁾ ser-
firāzlaruñ varısa cemi‘ sin ālet-i harb-ile ol binānuñ üzerine çıkarasın gök halkın
cenge⁽¹⁶⁾ da‘vet kılasın (3b)*

Keykûbâd'ın kurduğu divanı ve Agniyânûs-ı Hakîm'in casusluk için gittiği Süleyman dergâhı kapalı mekân olarak tespit edilmiştir.

Dahhâk'ın Ferîdûn tarafından öldürülerek aldığı sarayı da kapalı mekândır. Kâhir Cândâr'ın Allah'ın kazasından kaçıp saklandığı kale kapalı mekânlardandır.

*ol kal‘ada ol Melik⁽¹⁹⁾ Kâhir tırdı ol biñ bahādur kal‘anuñ çevresin gezüp
pâsbânlık eyledi gönlinde bu kim⁽²⁰⁾ bu kal‘a içre beni kim gelüp öldüre bu biñ
bahādur yigidi kırup baña kim el ildüre dirdi (10b)*

Kâhir Cândâr'ın hazinelerinin olduğu yer de kapalı mekânlardan biridir.

2.2.2. Soyut Mekânlar

Olayların yaşandığı gerçek mekânlar dışında kalan, hayalî, dünya dışı mekânlardır.

2.2.2.1. Fantastik Mekânlar

Roman kahramanlarının bedenleriyle, somut varlıklarıyla içinde yer aldığı değil, soyut olarak varlığı kabul edilen yerdir (Çetin, 2012, s. 136). Firdevsî, anlattığı somut mekanlarda tasvir unsurlarına yer vermemiştir. Ancak soyut mekânlarda okuyucuyu böyle bir mekânın varlığına inandırmak için ayrıntılı tasvirler yapmıştır.

27. cildi incelenen *Süleymânnâme-i Kebîr*'de fantastik mekânlar tespit edilmiştir. Bu mekânlar arasında en çok Kâf Dağı ve Elburz Dağı geçmektedir.

Cebrâil, Süleyman’a gelerek Kâf Dağı’na gitmesini söyler. Süleyman, Kâf Dağı’na gittikten sonra Anka tanrılık iddiasında bulunmuştur.

*Ṭāvūs-ı Kudsî gelüp didi kim dīv perrî cinnî gūlūl-ı ⁽³⁾ ‘ifrîti bunda ḳosun hemîn
‘ulemā ve ḥükemā ve fuželāyıla ḥubbu’llāh-ı evliyāyıla Ḳāf’a varsun girsün
kim Ḳāf kerrübîler maḳāmıdur ⁽⁴⁾ anda dīvden perrîden cinden kimse varmazlar
kim melā’ik helāk iderler didi (3b)*

Süleyman peygamber, mühendislerle emrederek gösterdiği yeri kazdırır. Kazılan bu yerde dört tane köşk vardır.

Mağara fantastik bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Keyûmers’in oğlu dağda mağara içinde namaz kılarken devler tarafından öldürülmüştür.

*Keyûmers Şāh’uñ bir oğlu varıdı Siyāmek adlu ⁽¹⁹⁾ bir tağda mağāra içinde
namāz kııurdı dīvler gelüp Siyāmek’i öldürdiler benüm ḥaddümden ol zamānda
ol ⁽²⁰⁾ mağārada bir bayḳuş varımış Siyāmek’üñ helākin bilecek varup
Keyûmers’üñ sarāyı üzerine ḳonup ⁽²¹⁾ ötmüş dilince dimiş kim yā Keyûmers
oğluñ Siyāmek’i helāk itdiler dimiş (34a)*

Mâlis Han’ın geldiği mağara kapısında Süryanice yazı yazmaktadır. Bu yazıda da Elburz Dağı’na hâkim olan Kahramân-ı Kâtil’den bahsetmektedir. Elburz Dağı burada fantastik bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Firdevsî-i Rûmî, eserinde burçlardan da bahsetmiştir. Fantastik mekân olarak karşımıza burçlar da çıkmaktadır.

*Ḳaçdı tāsî‘ burca tutdı ser-ḳarār
Ḳāmet ü ḳaddin görüben Kūh-ı Ḳāf (18a)*

İskender’in isteği üzerine Hızır ile İlyâs’ın âb-ı hayâtı bulmak için gittikleri Zulûmât ülkesi de fantastik mekanlardan birisidir.

*Zulmet-i İskender nite ki yād olur çün zūlf-i ḥūb
Āb-ı ḥayvân Hızırıla anca ki añıla il ara (2a)*

2.2.2.2. Metafizik Mekânlar

Dinlerin sunduğu, bu evren dışı cennet, cehennem gibi fizik ötesi mekânlardır (Çetin, 2012, s. 136). Firdevsî-i Rûmî tarafından kaleme alınan bu eser dini tasavvufi mahiyette olduğu için metafizik mekanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlardan en belirginini de cennet ve cehennemdir. Firdevsî-i Rûmî, bu mekânların farklı adlarını kullanmıştır.

Firdevsî-i Rûmî, aşağıdaki beyitlerde cehenneme girmemek ve Firdevs Cennetini elde etmek için Allah’a dua etmiştir. Firdevs Cenneti ve Veyl isimleri metafizik mekân olarak tespit edilmiştir. Firdevsî, direkt cennet ve cehennem isimlerini kullanmaktan ziyade bu yerlerdeki bölümlerin adlarını vermiştir.

Luṭf idüp Firdevsî’ye Firdevs’i vir

Pâdişâhsın kıl kerem iy lâ-naẓîr (20a)

Raḥmet it Firdevsî’ye eyle kerem

Ḳoma kim veylün içine ben girem (20a)

2.3. Eserde Geçen Çeşitli Kavramlar ve Kişiler

2.3.1. Melekler

2.3.1.1. Azrâil

Ahd-i Atîk’te ölüm Tanrı’nın gönderdiği bir meleğin eylemi olarak kabul edilmiştir. Rab ile İsrailoğulları arasındaki diyalogu sağlayan “rabbin meleği” insanların ölümle cezalandırılmasında zaman zaman görev almış, bu fiili yapan melek bazen de “helak edici” diye adlandırılmıştır. Rabbiler “ölüm meleği” kavramını Mezmurlardaki ifadeyle şekillendirmişlerdir. Rabbiler’e ait eserlerde ondan fazla ölüm meleği adı yer almış ve bunlardan birisi de Azrael’dir (Kılavuz, 1991, s. 350-351).

Kerrûbiyûn denilen dört büyük melekten biri olup (diğer üçü Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil’dir) canlıların ruhunu almakla görevlendirilmiştir. Melekü’l-Mevt (Ölüm Meleği) de denilmiştir. Rivayete göre Allah, Âdem peygamberi yaratacağı zaman sırasıyla bu dört meleğe yeryüzünün çeşitli bölgelerinden toprak almalarını emretmiş, ilk üçü toprağın yalvarıp yakarmasına dayanamayıp elleri boş dönünce sıra Azrâil’e gelmiştir. Azrâil yere, bunun bir emir olduğunu ve Allah’ın emrini yerine getirmek zorunda

bulunduğunu söyleyerek, toprağın yalvarmasına aldırış etmeden birer parça alıp götürmüştür. Allah da bundan sonra onu can alıcılık ile görevlendirmiştir (Pala, 2004, s. 50).

Metinde ölümün Azrâil aracılığıyla geleceğinden bahsedilmiştir. Süleyman'daki tahtın ve tacın kalıcı olmadığına değinilmiştir.

yā baykuş haber vir baña kim nedendür kim evvel ağladuñ ⁽⁵⁾ dağı soñra gülüp secde-i şükr eyledüñ didi Süleymân eyle deyicek baykuş eyitdi yā Süleymân-ı zamân evvel gelicek ⁽⁶⁾ tapuñı göricek ağladuğuma sebep budur kim çünkim senüñ ‘âlî dergāhuña salṭanatuña tāt u tahtuña devletüñe ⁽⁷⁾ ‘izzet ü iḳbālüne nazar kim kıldum dağı Melekü'l-Mevt'üñ zaḥmetini ve mevt sekerātuñ muşibetini gönle getürüben sen ⁽⁸⁾ Süleymân'a bu tāt u taht u salṭanat bâķi ḳalmayacağını fıkır idüben nevḫa kılp dil-perişān oldum (30a)

2.3.1.2. Cebrâil

Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında Gabriel şeklinde geçmiştir. “Güçlü insan” anlamındaki geber ile “Tanrı” manasındaki el kelimelerinden oluşan Gabriel'in Keldani veya Süryani menşeli olduğu kabul edilir. Bu sözcük Yunanca ve Latince'ye de aynı şekilde geçmiştir. Cebrâil, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta büyük meleklerden olup *Kitab-ı Mukaddes*'te ismi geçen üç melekten biridir. Adından ilk defa Daniel kitabında bahsedilmiştir. İslam dininde Cebrâil, Allah ile peygamberleri arasında elçilik görevini yerine getiren, O'nun emir ve vahiylerini nakletmekle görevlendirilmiş dört melekten biridir. Hz. Muhammed, Hira dağındaki mağarada yalnız başına derin derin düşünürken ilk defa Allah tarafından gelen “Oku” emrini ondan almıştır. O'nun vahiylerini peygamberimizin kalbine ilham olarak veren ve bazen insan suretinde görünen Cebrâil, minyatürlerde iki kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Allah ayette “*Kim Allah'a, meleklerine, Cebrâil'e, Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah kâfirlerin düşmanıdır* (Bakara / 98).” buyurmaktadır. Edebiyatta Cibrîl, Cibrîl-i Emîn, Rûh'ul-Emîn, Rûh'ul-Kuds, Rûh-ı Kudsî, Hümâ-yı Kudsî, Bülbül-i Kudsî, Tâvûs-ı Kudsî, Tâvûs-ı Arş, Tâvûs-ı Sidre gibi isimlerle de anılan Cebrâil Sidretü'l-Müntehâ'da ikamet etmiştir. Mirac'da Peygamberimizi Arş'a dek götürmesi, kanatları vasıtasıyla uçuşması, Sidre'de makam edinmesi, vahiy getirmesi, Hz. İbrahim'e ateşe atılacağı zaman yardım teklif etmesi, Meryem'i nefesiyle gebe bırakması ve cennet varlığı oluşu gibi özellikleriyle ele alınmıştır (Yavuz&Ünal, 1993, s. 202-204; Pala, 2004, s. 84).

Āsitān-ı Ka‘be’ñ olur Rūh-ı Kudse secde-gāh

Hāk-i pāyuñ cevheridür şāhum iksir tūtiyā (2a)

Metinde Süleyman’a gelen emir Tāvûs-ı Kudsî tarafından verilmiştir.

*yıl tahtını götürüp kanda dilerse giderdi Kāf’dan Kaf’a ‘ālemi seyrān iderdi gün
gibi cihānı devrān ⁽²⁾ iderdi bir gün Süleymān Hāk’dan diledi kim Kāf vilāyetini
seyrān kıla Tāvûs-ı Kudsî gelüp didi kim dīv perrī cinnī gulûl-ı ⁽³⁾ ‘ifriti bunda
qosun hemīn ‘ulemā ve hūkemā ve fuzelāyıla hubbu’llāh-ı evliyāyıla Kāf’a
varsun girsün kim Kāf kerrübiler maqāmıdur ⁽⁴⁾ anda dīvden perrīden cinden
kimse varmazlar kim melā’ik helāk iderler didi (3b)*

2.3.1.3. Münker ve Nekîr

Sözlükte “bilmemek; şiddetli ve korkulu olmak” anlamındaki neker (nekâre) kökünden türeyen münker ve nekîr “tanınmayan; şiddetli ve korkulu olan” demektir. Berzah âleminde insanları sorguya çekeceği bildirilen iki melek olarak bilinir. *Kur’an-ı Kerim*’de kabir hayatına işaret eden ayetler vardır. Bu ayetlerle birlikte Münker ve Nekîr’den söz edilmemektedir. Sorgu melekleri olarak bilinir. Mezarda insanları sorguya çekecek olan iki melekten biri Münker. Diğerinin adı Nekîr’dir. Bu iki melek, insana “Rabbin kim? Kitabın ne? Peygamberin kim? Kıblen neresi? Ne zamandan beri Müslümansın?” gibi sorular soracaklardır. İman sahipleri cevap verecekler ama günahkârlar ile dinsizlerin dili lal olup konuşamayacaklardır. Mezar başında yapılan dualar ve nasihatlarla merhuma bu soruların cevapları hatırlatılır (Toprak, 2006, s. 14-15; Pala, 2004, s. 340-341).

Metinde öldükten sonra Münker ve Nekîr tarafından sorguya çekileceği bildirilmiştir.

Mevt iricek bilmezüz ki nola hāl

Ne diyem Münkîr Nekîr ider su ‘āl (35b)

2.3.2. Kutsal Kitaplar

2.3.2.1. Tevrat

Tevrat kelimesinin kökü Arap dilcilerine göre verâ filidir; ancak vezin kalıbıyla ilgili çelişki vardır. Yahudi geleneğinde *Tevrat* “öğreti, kılavuz, teori, hüküm, kanun, din” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kavram, verilen kitabın ismi olarak kullanıldığı gibi

Tanah (Ahd-i Atik), Mişna, Talmud ve rabbilere ait bütün eserler için de kullanılmaktadır. Yahudi geleneğine göre bu külliyat Hz. Musa'ya Sina'da vahyedilmiş ve öğretilmiştir. Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Hepsi 39 parçadan oluşur. Dünyanın başlangıcında, Yahudilerin Mısır'dan çıkıp arz-ı mev'ud (kendilerine vadedilmiş toprak) olan Kenan'a gelişlerine ve Musa peygamberin ölümüne dek geçen olaylara yer verir. Günümüzdeki *Tevrat* değişik kaynaklardan derlenerek alelade kişiler tarafından yazılmış bir kitap olup İlahî kitap *Tevrat* ile hiçbir benzer yanı yoktur (Adam, 2012, s. 40-41; Pala, 2004, s. 455).

Metinde Âsaf adlı rahibin semavî kitapları ezbere bildiği anlatılmıştır.

ol ⁽¹³⁾ târîhde Alaşehir'e şehir-i Sâmiye dirlerdi 'azîm şehirdi Sām bin Nūh devrinde ma'mūr itmişdi ol şehirde bir rāhib ⁽¹⁴⁾ varıdı 'Āsaf adlu üç yüz otuz yaşındaydı 'azîm okumışdı Tevrāt'ı Zebūr'ı ve Şuhuf-ı İbrāhîm'i ezber bilürdi ⁽¹⁵⁾ uğrulayın dîn dutardı Yezdān-perestidi ammā kim ol zamānuñ beglerinden ihtiyāt kılup kendüzin bildürmezdi uğurlayın ⁽¹⁶⁾ Hālîk'a t̄ā'at iderdi (13b)

2.3.2.2. Zebur

Müslüman âlimlere göre zebûr kelimesinin kökeni “yazmak” manasındaki zebr masdarıdır. Zebur ismi herhangi bir kitabı, genellikle de hikmetli sözlere hasredilmiş, şer'i hüküm içermeyen kitapları ve bilhassa Davud peygambere indirilen kutsal kitabı ifade etmek için kullanılmıştır. Davud peygambere indirilen kitaptır. Dört kutsal kitaptan biridir. Buna Mezâmîr de denilmiştir. Bu kitapta kutsal emirler yerine İlahî ve neşideler yer almıştır. Davud, güzel sesiyle bu neşideleri okuduğu zaman herkes imana gelirmiş. *Zebur* sonradan bozulmuş, insanlar tarafından değiştirilmiştir. İçinde toplam 150 mezmur vardır. İlk mezmur şöyle başlar “Ne mutlu o adama ki kötülerin öğüdü ile yürümez.” Son mezmur ise şu cümleyle biter: “Bütün nefes alanlar Allah'a hamd etsin, Allah'a hamd edin” (Gürkan, 2013, s. 171; Pala, 2004, s. 489).

Metinde Âsaf adlı rahibin semavî kitapları ezbere bildiği anlatılmıştır.

ol ⁽¹³⁾ târîhde Alaşehir'e şehir-i Sâmiye dirlerdi 'azîm şehirdi Sām bin Nūh devrinde ma'mūr itmişdi ol şehirde bir rāhib ⁽¹⁴⁾ varıdı 'Āsaf adlu üç yüz otuz yaşındaydı 'azîm okumışdı Tevrāt'ı Zebūr'ı ve Şuhuf-ı İbrāhîm'i ezber bilürdi ⁽¹⁵⁾ uğrulayın dîn dutardı Yezdān-perestidi ammā kim ol zamānuñ beglerinden ihtiyāt kılup kendüzin bildürmezdi uğurlayın ⁽¹⁶⁾ Hālîk'a t̄ā'at iderdi (13b)

2.3.2.3. Kur'an-ı Kerim

Kur'an kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşleri, sözcüğün hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta incelemek mümkündür. *Tevrat* ve *İncil* gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilmiş özel isimdir. *Kur'an*'ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmıştır. “*Kur'an*, Allah tarafından Cebrâil aracılığıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, söylentiyle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatıha suresiyle başlayıp Nas suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça muciz bir kelimedir.” Hz. Muhammed kırk yaşına yaklaştığında kendisinde daha önce görülmeyen bazı durumlar ortaya çıkmıştır. Hayatında benzerini yaşadığı rüyalar görmüş, nereden geldiğini anlamadığı sesler duymuş, ışıklar farketmiştir. Yine bu yaşlarda iken yalnız yaşama ve ibadetle hemhâl olmak için Hira mağarasına gitmeye ve orada yiyeceği bitinceye kadar kalmaya başlamıştır. Orada vaktini Allah'a ibadetle geçirmeye başlamıştır. Daha sonra Cebrâil gelmiş ve “oku” diyerek ona vahiy vermiştir. Hz. Muhammed bu hadiseden sonra evine gitmiş ve olanları eşine anlatmıştır. Hz. Muhammed ve Hatice birlikte amcasının oğluna gitmiş ve bu durumu anlatmıştır. Bunun üzerine bu durumun daha önce Hz. Musa'ya da geldiğini söylemiştir. Böylece Hz. Muhammed, kendisinin peygamberlikle görevlendirildiğini anlamıştır (Bırışık, 2002, s. 388-389).

Kur'an-ı Kerim , dört kutsal kitabın en son indirilenidir. Diğer kutsal kitaplar bir kavme indirildiği hâlde *Kur'an-ı Kerim* bütün insanlığa hitap etmek için indirilmiştir. 114 sure ve 6666 ayeti içinde barındıran kutsal kitaptır. Vahiy kâtipleri tarafından yazılan bu ayetler, hiçbir değişikliğe uğramadan gönderildiği şekliyledir. Halife Hz. Ebû Bekir zamanında da çoğaltılarak çeşitli İslam merkezlerine gönderilmiştir. Söz ve anlam olarak tam bir mucize olan *Kur'an*, daima “Kerim” sıfatıyla birlikte anılır. O, vahyin en yüce hâlidir. Hiç bozulmadan kıyamete kadar kalacağını Allah yine onun içinde söylemiştir. O'nun varlığını ve birliğini delilleriyle ortaya koyan, insanlığın iki dünya saadetini ve hayatını düzenleyen, onlara kurtuluş yolunu gösteren *Kur'an-ı Kerim* için Mushaf, Kitab, Furkan, Nur vb. adları da kullanılmaktadır (Pala, 2004, s. 278-279).

Yâ İlâhî ol Muhammed 'izzeti

Münzel olan şuhf-ı Kur'ân hürmeti (20a)

2.3.3. Peygamberler

2.3.3.1. Hz. Âdem

İslam inancına göre Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir; Künyesi “Ebu’l-Beşer” (İnsanlığın ilk atası)’dır. *Kur’an-ı Kerim*’in bazı ayetlerinde Âdem peygamberin yaratılmasıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Âdem’in yaratılışının diğer insanlarınki gibi olmadığı bellidir. Âdem’in yaratıldığı madde, çeşitli ayetlerde değişik terimlerle ifade edilmiştir. Âdem peygamberin yaratılışıyla ilgili haberleri müfessirler bilhassa Bakara suresinin 30-38. ayetlerinden verirler. “*Rabbin meleklere “Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim” demişti; melekler orada bozgunculuk yapacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz dediler; Allah “Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim” dedi. Âdem peygamberin yaratılışıyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. Allah, Âdem peygambere yaratacağı vakit sırasıyla dört büyük meleği yeryüzüne göndermiştir. Yüce Allah’ın gönderdiği bu meleklerden üçü eli boş gelmiştir. Daha sonra ölüm meleğini yeryüzüne göndermiştir. Azrâil, Allah’ın istediği toprağı getirmiştir. Toprak su ile karıştırılıp çamur halini alınca beklemiştir. Böylece ilk insan olan Âdem peygamber balçıktan yaratılmıştır. Allah, Âdem peygambere ruh üfleyeceği vakit meleklere ona secde etmelerini söylemiştir. Bazı tefsirlerde Hıcr suresinin “Hatırla o vakti ki, Rabbin meleklere “Ben, demişti, kuru bir çamurdan, işlenilebilir balçıktan bir beşer yaratacağım. O hâlde ben onun yaratılışını bitirdiğim, ona ruhumdan üflediğim zaman siz derhâl onun için secdeye kapanın.”* Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde etmiştir. Ancak İblis bu secde edenlerle beraber olmaktan çekinerek dayattı mealine yer vermiştir. İlk kadın olan Hz. Havva, Hz. Âdem’in eşidir. Bunlar insanlığın ilk babası ve ilk annesidir. *Kur’an-ı Kerim*’de Havva’nın yaratılmasıyla ilgili ayrıntıya rastlanılmaz ama birkaç ayette “*Sizi bir tek candan yaratan, ondan da yine onun zevcesini vücuda getiren O (Allah)’dur.*” Âdem peygamber cennet meyvelerini yedikten sonra uyumuştur ve Allah Teâlâ O’nun sol eğe kemiğinden birisini alarak Hz. Havva’yı yaratmıştır. Allah, cennette bulunan Âdem peygamber ve eşine: “*Şu ağaca yaklaşmayın!*” (Bakara 35) buyurmuştur. Cennetteki her şeyden yiyebilir ve her yerde istediğiniz gibi gezebilirsiniz ancak şu ağaca dokunmak yasak demiştir. Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva cennette dolaşırken şeytan onlara musallat olmuş ve onları harama yönlendirmiştir. Hz. Âdem ve eşi ona uyarak yasak ağaçtaki meyveden yemiştir. Bunun sonucunda da cennet bahçesinden kovulmuşlardır. “*Şeytan*

onların ayağını oradan kaydırıp içinde bulundukları (nimet yurdu) yerden onları çıkarıvermiş (mahrum edivermiş) 'ti" (Bakara 36) Hz. Âdem ve eşi tövbe ederek Allah'a yalvarmışlardır. "Her ikisi, Rabbimiz! Kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kaybedenlerden oluruz" dediler. (A'raf 23) Allah tövbesini kabul edip onları bağışlamıştır. *Kur'an-ı Kerim*'de Hz. Âdem'in iki oğlundan bahsedilmiş ancak iki oğulun adı geçmemiştir. Allah'a kurban adadıkları vakit Kabîl'in kurbanını Allah kabul etmemiştir. Bunun üzerine benim kurbanımı kabul etmeyip kardeşim Habîl'in kurbanını kabul etti diyerek içten içe fesatlık beslemiştir. Kabîl, kardeşi Habîl'i öldürüp kardeşini yere gömmüştür. *Kur'an*, sahih hadisler ve bunlara dayanan diğer güvenilir İslamî kaynakların Hz. Âdem hakkında verdiği bilgilerden çıkan sonuca göre Âdem toraktan yaratılmıştır. Bütün ilgili ayetlerden yola çıkarak Âdem'in yaratılması hadisesinde Allah'ın irade ve kudretinin etkisi dikkat çekmektedir (Bolay, 1988, s. 358-363; Aydemir, 1992, s.19-41).

Kefk-i hūndan Âdem ider kâf [u] nūndan ‘ālem ol

Bādî ‘İsā ibn-i Meryem çūb ider Mūsā ‘aşā (1b)

Metinde Âdem aleyhisselamın cennetten kovulma meselesine baykuş ve Süleyman peygamberin diyalogunda kısaca değinilmiştir.

*Hakīm qavlince baykuş eyle diyicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā baykuş
seni buğday yimez dırler ⁽¹⁶⁾ vāqı‘ mıdur cevāb virdi kim vāqı‘dur Süleymān
didi kim neden cevāb virdi kim yā Süleymān anıñ-içün yimezem ki Âdem ⁽¹⁷⁾
peygāMBER buğday yiyüp uçmağdan çıkdı bu fenā ‘ālemine irüp derd ü mihnet-
ile gözleri yaşı seyl-āb olup aqdı (30a)*

2.3.3.2. Hz. İdris

Kur'an'da sadece iki yerde adı geçmiştir. Müslüman müelliflerin hepsi İdris'in Kitab-ı Mukaddes'teki rivayete göre ebedi hayata ulaşmış olan veya Kitab-ı Mukaddes dışı Yahudi dini literatürüne göre ölmeden cennete giren Hanok (Hnoch) olduğunu kabul etmişlerdir. İslami kaynaklarda Uhnûh, Batı dillerinde Enoch ve Henoch olarak zikredilen Hanok adının aslı İbranice Hanok'tur. İdris peygamber, Şit aleyhisselamdan sonra gelmiştir. İdris peygambere otuz sayfa ilahî emir gelmiştir. İbn Abbas, Hz.

İdris'in terzi olduğu, her iğne saplayışında "sübânallah" dediği, akşam olduğunda yeryüzünde ameli ondan daha üstün hiç kimsenin bulunmadığını rivayet etmiştir. İlk defa sayı ve yazı yazıp, elbise diken kişi olmuştur. Bu nedenlerden dolayıdır ki kâtiplerin ve terzilerin piri olmuştur. İdris peygamberden önce insanlar hayvan derisi giymişlerdir. Ölmeden göğe çekilip meleklerin öğretmeni olmuştur. Bir rivayete göre dünyada 360 yıl yaşadığı söylenmektedir. Cebrâil aleyhisselam ilk defa ona vahiy getirmiştir. İdris peygamberin yeryüzünde ilk defa tıp ve yıldızların bilgisini yayan kişi olduğu da söylenmektedir (Harman, 2000, s. 478-480; Pala, 2004, s. 227).

Metinde Taymus ile İdris peygamber arkadaşdır ve Taymus Şah'ın O'na ölümünün nasıl geleceğini sorması ve İdris peygamberin buna cevabı:

*Ṭaymūs Ṣāh İdrīs nebīnūn ⁽⁹⁾ dostıdı bir gün İdrīs'e gelüp ṭālī'üm görgil didi
İdrīs ṭālī'in gördi didi kim senūn ölümūn ⁽¹⁰⁾ yılan zehrindendür didi ol Melik
Ṭaymūs daḡı kōrkup faḡfūrī çinīlerden özge yirden ṭa'ām yimezdi ve bir ḡāṣ ⁽¹¹⁾
kulu varıdı ol kul elinden ṭa'ām yirdi kim ḡayrı kimesne zehr vire deyüp iḡtiyāṭ
iderdi bunuñ üzerine kim ⁽¹²⁾ rūzgār giçdi bir gün Ṭaymūs Ṣāh'ūn 'ömri āḡire
irdi*

2.3.3.3. Hz. Nuh

Adı İbranice'de Noah, Yunanca'da Noe şeklindedir. Tevrat'a göre babası Lamek, "Rabbin lanetlediği bu toprak yüzünden çektiğimiz eziyeti, harcadığımız emeği bu çocuk hafifletip bizi rahatlatacak" diyerek oğluna Nuh adını vermiştir. Nuh'un ilk defa üzüm yetiştirip şarap yaptığı ve şarabında insanı rahatlatması sebebiyle, ona İbranice "dinlenmek, sükûnet bulmak, rahatlamak" anlamına gelen niham kökünden türediği ifade edilen bu ad verilmiştir. Bu açıklamanın gerçekliği de tartışmalıdır (Harman, 2007, s. 224-227).

İdris peygamber, göğe çekildikten sonra Âdemoğulları doğru yoldan ayrılarak putlara tapmaya başlamışlardır. Allah, onlara Nuh peygamberi göndermiştir. Nuh peygamber, uzun bir süre kavmini imana davet etmesine rağmen fayda etmemiş ve puta tapmaktan vazgeçmemişlerdir. Sadece oğulları "Sâm, Ham, Yâfes" ile oğullarının eşleri ve diğer pek az kimseler imana gelip diğerlerine uymamışlardır. Hatta diğer "Yâm" ismindeki oğlu da onun davetine inanmamıştır. Nuh peygamber, kavmini güzel bir dille imana davet ettikçe onlar da O'nu zorlayarak alaya almışlardır. Nuh peygamber bunların alaylarına karşı sonunda ümitsizliğe düşüp onlara beddua etmiştir. Duası kabul

olan Nuh peygambere Allah tarafından vahiy gelerek gemi yapması söylenmiştir. Bu vahiy üzerine sudan uzak bir karada gemi yapımına başlamıştır. Kavmi, oradan gelip geçerken susuz bir yerde gemi yapıyor diye O’nu alaya almışlardır. “Peygamber idin, dülger oldun” diyerek dalga geçmişlerdir. Geminin yapımı bittikten sonra Tufan’ın alâmetleri görünmüştür. Nuh peygamber kendisine inananlarla birlikte gemiye binmiştir. Her tarafı sular çevirmiştir. Nuh peygamber, oğlu Yâm’ı çağırsada gemiye binmemiştir. Nuh peygamber, “Bugün Allah’ın merhametinden başka sığınacak yer yoktur” diyerek nasihat ederken araya bir dalga girmiştir. O dağın üzerine çıkarım diyen Yâm boğularak helak olmuştur. Tufan yeryüzünü kaplamıştır ve gemiye binenler hariç her şey sular altında kalmıştır. O sırada Nuh peygamberin gemisi dalgaların arasında yüzmüştür. Tufan altı ay kadar sürmüştür. Daha sonra Allah’ın emriyle yağmurlar kesilip sular çekilmiştir. Geminin nereye konduğuyla ilgili değişik rivayetler vardır. Bunlardan birisi de geminin Cûdi dağına oturmasıdır. Gemideki herkes bu Tufan’dan kurtulmuştur. Tufan’dan sonra halk tekrar Nuh peygamberin oğullarının soyundan türemiştir. Bundan dolayıdır ki Nuh peygambere “İkinci Âdem” denilmiştir. 1000 veya 950 yıl yaşamıştır. Böylece uzun ömürlü olma deyimini “Nuh ömrü” de halk arasında yaygınlık kazanmıştır (Pala, 2004, s. 361).

Süleyman peygamber ile baykuşun arasında geçen diyalogların birinde Nuh Tufan’ıyla ilgili kısa bir bilgi verilmiştir.

yine ⁽¹⁸⁾ Süleymân su ’âl kıldı kim yâ baykuş seni şu içmez dirler niçün içmezsin kim bedene kuvvet viren âb-ı revân degül mi ⁽¹⁹⁾ yâ İskender-i Kübrâ’nuñ ârzû çekdügi âb-ı hayvân degül midür didi baykuş cevâb virüp didi kim yâ nebîya’llâh anuñ-çün şu ⁽²⁰⁾ içmezem ki Nuh peygâmbere devrinde şuyla Tufân kopup ‘âlem halkı garğa varup bî-cân vilâyet-i harâb u virân ⁽²¹⁾ eyledi didi (30a)

2.3.3.4. Hz. Yusuf

Yusuf kelimesinin aslı İbranice Yosef’tir. Bu adın, uzun süre çocuğu olmayan Rahel’in Yusuf’un doğumuyla anne olamamanın utancından kurtulduğuna işaret etmek üzere “ortadan kaldırmak” anlamındaki asaf kökünden geldiği veya Rahel’in, doğan çocuğuna daha sonra bir çocuğunun daha olması için “arttırmak, ilave etmek” anlamındaki yasaf kökünden, “Tanrı arttıracak, bir tane daha verecek” anlamında Yosef adını verdiği belirtilmiştir. Yusuf adının menşei tartışmalıdır. Yusuf kıssası Tevrat’ta ve

Kur'an'da ayrıntılı bir biçimde anlatılmış ve bu iki anlatım büyük ölçüde benzerdir (Harman, 2013, s. 1-5).

İsrailoğulları peygamberlerinden Yakub peygamberin oğludur. Hayatı ve kıssası *Kur'an-ı Kerim* 'de anlatıldığı üzere (Yusuf / 1-104) kısaca şöyledir: Hz. Yakub'un 12 oğlu vardır. Yusuf peygamber, en küçük ve en sevdiği oğludur. Onun Yusuf peygamberi bu kadar sevmesini diğer kardeşleri kıskanıp kötülük düşünmüşlerdir. Yusuf peygamber bir gece rüyasında ay ve güneşin yere inerek kendisine secde ettiğini görmüştür. Bunun üzerine Yusuf peygamber rüyasını babasına anlatmıştır; *“Ey baba, on bir yıldızla ayın ve güneşin bana secde ettiğini gördüm.”* (Yusuf 4) Hz. Yakub, bu rüyasını yorumlayarak Allah seni aziz kılacak, devlet ve yücelik verecek demiştir. Bu rüyasını kardeşlerine anlatmamasını söyleyerek onu uyarmıştır. *“Ey oğlum bu rüyayı sakın kardeşlerine söyleme. Sonra sana hilede bulunurlar. Şeytan sizin en büyük düşmanınızdır, dedi.”* (Yusuf 5) Yusuf peygamber, rüyasını kardeşlerine anlatmamış olsa bile babasına anlattığı sırada yanında olanlardan kardeşleri duyarak kıskanmışlardır. Kardeşleri bir araya gelip Yusuf peygamberi öldürmeyi düşünmüşlerdir. En büyük kardeş olan Yahuda'nın kararlarını dinlemişlerdir. O da Yusuf peygamberi öldürmek yerine kuyuya atalım demiştir. Kardeşleri babasına gidip koyun gütmeye kardeşleri Yusuf peygamberi de götürmek istediklerini söylemişlerdir. Hz. Yakub başta izin vermek istemese de ısrarları sonucunda babası izin vermiştir. Yusuf peygamber ile babası vedalaşarak yola koyulmuşlardır. Kardeşleri Yusuf peygamberi kuyuya atmıştır. Yusuf peygamber kuyuda iken gönlüne bir ilham gelerek korkmamasını ve yakın zamanda burdan kurtulacağını haberi gelmiştir. Yusuf peygamberi kuyuya attıktan sonra onun gömleğini kana bulayıp babalarına vermişlerdir. Babalarına O'nu yalnız bırakınca kurt yedi demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Yakub ağlayıp sızlayarak sabretmiştir. Bağırıp çağırmadığı için O'na sabr-ı cemil denmiştir. Yusuf peygamberin kuyuya atılmasının üzerinden dört gün geçmişti ki oradan geçen bir kervan Mısır'a alışveriş yapmaya giderken karanlık olunca kervan orada konaklamıştır. Su almak için kuyuya giden köleler Yusuf peygamberi kuyuda oturur hâlde görmüşlerdir. Yusuf peygamberi kuyudan çıkararak Mısır'a satmak için götürecekleri sıra kardeşleri gelip nereye götürdüklerini sorarak bu çocuk bizim kardeşimizdir demişlerdir. Mısır'da satacaklarını söyleyince Yusuf peygamberi kardeşleri o kervana 20 akçeye satmıştır. *Kur'an-ı Kerim*'de bu fiyatın çok düşük olduğu ayetlerde yer

almıştır. *“Kardeşler onu değersiz bir fiyat olan birkaç dirhem akçeye sattılar.”* (Yusuf 20) Mısır Azizi, Yusuf peygamberi satın almıştır. Yusuf peygamber, Mısır Azizi’nin evinde altı yıl kalmıştır. Zeliha Yusuf peygamberi çok sevmiştir. Yusuf peygambere ne kadar yaklaşırsa o da ondan o kadar kaçmıştır. Bir gün Yusuf peygamber uyurken gizlice odasına gelerek Yusuf peygamberi uyandırmıştır. Yusuf peygamber ise bu kadının şerrinden Allah’a sığınmıştır. *“Zeliha, gerçekten onu zinaya çağırmıştı. Hem de Yusuf bu çağrıya uyardı, eğer Hak Teâlâ’nın (İlâhî ihtarını) görmemiş olsaydı, olanlar olurdu.”* (Yusuf 24) Yusuf peygamber, köle olarak geldiği bu yere ihanet etmeyip Zeliha’nın geldiği odadan dışarıya çıkmak istemiştir. Peygamber olarak seçilmiş olan bu kişi zinadan kaçınarak Allah’a sığınmıştır. İkisi birden kapıya doğru koşmuş ve Yusuf peygamberi dışarıya çıkarmamak için gömleğinin arkasından tutmuştur. Yusuf peygamberin gömleği arkadan yırtılmıştır. Kapı açılınca karşılarında duran Zeliha’nın kocası olup biteni anlamaya çalışmıştır. Zeliha, Yusuf peygamberden önce davranıp onu suçlayarak zindana atılmasını söylemiştir. Yusuf peygamber, olan biteni tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bu olayın doğruluğunda Yemlihâ’nın şahitliğine başvurulmuştur. Yemlihâ, eğer Yusuf peygamberin gömleği önden yırtılmışsa Zeliha suçsuzdur kendisini korurken yırtılmıştır ama eğer gömlek arkadan yırtılmışsa da Yusuf peygamber haklıdır. Çünkü kaçarak bu zinadan kurtulmaya çalışırken arkasından bir el onu tutmuştur. Bunun üzerine Mısır Azizi gömleğe bakarak gömlek arkadan yırtılmıştır, Yusuf peygamberin doğru söylediğini anlamıştır. Başka bir rivayette de bir iki haftalık bir bebeğin şahitliğine başvurulduğu söylenmiştir. Bütün suçun Zeliha’da olduğunu anlayan Mısır Azizi karısını rezil etmemek için Yemlihâ’yı susturarak Yusuf peygamberden özür dilemesini istemiştir. Bu olay kısa zaman içinde Mısır’da yayılmıştır. Zeliha gibi birisinin kölesine âşık olduğu dilden dile dolaşmıştır. Zeliha bu dedikoduları yayan kadınları toplayıp saraya getirtmiştir. Kadınların ellerine turunç ve bıçak vererek tam o sırada Yusuf peygamberi kadınların yanına çağırmıştır. Kadınlar da bıçaklarla turunç yerine ellerini kesmişlerdir. *Kur’an-ı Kerim’de* bu olay şöyle anlatılmıştır: *“Onlar hemen Hz. Yusuf’u görünce şaşkınlığa düştüler ve turunç yerine ellerini kestiler.”* (Yusuf 31) Zeliha, bu olay üzerine kadınlara siz miydiniz kölesine âşık oldu diye alay edenler? demiştir. Mısır’da dedikoduların ardı arkası kesilmeyince Mısır Azizi çareyi Yusuf peygamberi zindana atmakta bulmuştur. Böylece halk bir süre konuşur ve olay unutulunca geri Yusuf peygamberi dışarıya çıkarırım demiştir. Yusuf

peygamber, zindanda oradakilere öğütler vermiş, hastalarla ilgilenmiş, rüya yorumları yapmıştır. *“Biz Yusuf’u kuyudan çıkarttıktan sonra ona Mısır ülkesinde öyle bir derece verdik ki ona rüya yorumlamayı öğrettik.”* (Yusuf 22) Mısır sultanını kızdırdıkları için zindana atılan iki köle de vardır. Bu köleler bir gün gördükleri rüyaları yorumlatmak için Yusuf peygambere gitmişlerdir. Çeşnici başı rüyasını anlatınca onun yorumunu yaparak sultan tarafından asılacağını ve beynini kuşların yiyeceğini söylemiştir. Şarapçı başına ise sultanın şarap sunucusu olacaksın demiştir. Yusuf peygamber, şarapçı başına sultanın yanına gittiğin zaman beni ona hatırlat diye tembihlesede şarapçı başı bu sözü unutmuştur. Üzerinden tam yedi yıl geçmiş ki Mısır sultanı bir rüya görmüş ve yorumlanması için ileri gelen bilginleri toplatmış ama kimse bu rüyayı yorumlayamamıştır. Şarapçı başı Yusuf peygamberi hatırlayarak sizin rüyanızı ancak O yorumlar demiştir. Yusuf peygambere rüya anlatılmış ve o da tamamıyla rüyayı yorumlamıştır. Yedi yıl bolluk ve yedi yıl da kıtlık olacağını anlatmıştır. Bu kıtlık karşısında alınacak önlemleri de bildirmiştir. Mısır sultanı bunun üzerine Yusuf peygamberi karşısına çağırtmış ama Yusuf peygamber Mısır sultanının önce gerçekleri sorup öğrenmesini istemiştir. Daha sonra huzuruna çıkacağını belirtmiştir. Mısır sultanı olan biteni kadınlardan öğrenerek Yusuf peygamberi tekrar huzuruna çağırtmıştır. Yusuf peygamberi ambarlarının ve hazinelerinin başına getirmiştir. Yusuf peygamber, kırk yaşına gelince Allah ona peygamberlik vermiştir. Rivayetlere göre Yusuf peygamber on yedi yıl Mısır’da kalmıştır. Altı yıl Mısır Azizi’nin evinde ve yedi yıl zindanda kalmıştır. Yedi yıl bolluk geçip kıtlık zamanı geldiğinde Mısır hariç hiçbir yerde buğday kalmamıştır. Bu kıtlık Yakub peygamberin kavmine de uğramıştır. Yakub peygamberin ağlamaktan gözleri görmez olmuş ve bu yüzden Bünyamin hariç bütün oğullarını Mısır’a buğday almaya göndermiştir. Yusuf peygamber, kardeşlerini tanımış ama kardeşleri onu tanıyamamıştır. Yusuf peygamber, onları tanımamış gibi yaparak onlara kim olduklarını ve ne için geldiklerini sormuştur. Yusuf peygamber, diğer kardeşinin yaşayıp yaşamadığını öğrenmek için on bir kardeşsiniz ama neden on kişi geldiniz diye sormuştur. Bunun üzerine onlar, babamızın gözleri kardeşimiz Yusuf peygambere ağlamaktan kör olmuştur. Babamız Bünyamin’i Yusuf peygamber yerine koyup onu yanından hiç ayırmadığı için getirmediği demişlerdir. Babalarının da bir ev yaptırarak adına “Beyti’l Ahzân” dediği yerde Yusuf peygamber için ağladığını söylemişlerdir. Yusuf peygamber, kardeşlerinden birini yanına koyarak diğer kardeşini

getirmesini istemiştir. Her bir kişiye bir yük buğday vererek memleketine göndermiş. Yakub peygamber oğullarından birini göremeyince nerede olduğunu sormuştur. Onun başına da bir iş gelmiş diye korkmuştur. Başına gelenleri anlatarak küçük kardeşleri Bünyamin'i götürüp kardeşlerini getirmek için Yakub peygambere yalvarmışlardır. Yakub peygamber ilk başta kabul etmese de tek çare Bünyamin'i göndermek olduğunu anlamıştır. Zor da olsa izin vermiştir. Bünyamin'i gören Yusuf peygamber çok sevinmiş ve yalnız kaldığında ona kardeşi olduğunu söylemiştir. Gidecekleri zaman Bünyamin'in yükünün içine su kabı koyarak yanında kalmasını sağlamıştır. On kardeş bir araya gelip Bünyamin yerine biz kalalım babamıza ne deriz deseler de Yusuf peygamber izin vermemiştir. Yakub peygamber oğullarının arasında Bünyamin'i göremeyince üzümlere her gittiğinizde biriniz eksik geliyorsunuz, Bünyamin nerede diye sormuştur. Yakub peygamber, Bünyamin'in yokluğuna çok üzümlere gece gündüz ağlamaya başlamıştır. Oğullarını Mısır'a gönderip hem Yusuf peygambere hem de Bünyamin'i sormalarını istemiştir. Mısır'a gittiklerinde Yusuf peygamber onlara kendini tanıtmıştır. Kardeşleri Yusuf peygambere sen O musun demişlerdir. Yusuf peygamber, babasının nasıl olduğunu sormuştur. Onlar da ağlamaktan gözlerinin kör olduğunu söyleyince kardeşlerine babasına götürmeleri için bir gömlek vermiştir. Bu gömleği babamın yüzüne sürün ki gözleri açılsın ve sonra hepiniz buraya gelin demiştir. O'nun gömleği sayesinde Yakub peygamberin gözleri açılmıştır. Yakub peygamber oğullarıyla birlikte Mısır'a doğru yola çıkmışlardır. Yusuf peygamber, anasını ve babası karşıladıktan sonra onları tahtına çıkarmıştır. Yedi yıl sonra Yakub peygamber vefat etmiştir. Yusuf peygamber de babasının ölümünden yirmi üç yıl sonra vefat etmiştir (Gürtunca, 2007, s. 245-305).

Niçe Yūsuf dāmenini çāk ider bu yir[d]e zen

Anca Kayşer kaşrın itdi bu felek bî-ḥad ḥarāb (28a)

2.3.3.5. Hz. Musa

Hem Yahudilik ve Hristiyanlık hem de İslam'a göre büyük bir peygamber ve İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Tevrat Musa'yı peygamberlerin en büyüğü olarak gösterir. Hz. Musa, Tevrat'a göre sadece ona ait özellikleri olmak üzere Tanrı ile yüzyüze söyleşen, Tanrı'nın Sina'daki vahyine aracı olarak seçtiği, esaret altındaki halkı kâhinler melekûtu ve mukaddes millet haline

getiren, eşsiz ve benzersiz bir kişidir. Musa, *Kur'an*'da adı en çok geçen peygamberdir. Musa isminin İbranice'deki karşılığı Moşeh olup kelimenin kökeni tartışmalıdır. İbranice'deki bu kelime “çekip çıkarmak” anlamına gelmektedir (Harman, 2020, s. 207-213).

Mısır'ın yerlilerinden olan Kıbt kavmi yıldızlara ve puta tapmıştır. İsrailoğullarını da aşağılık olarak görmüşlerdir. Mısır hükümdarı Firavun da İsrailoğullarına baskı yaparak onları zorla ağır işlerinde kullanmışlardır. Daha sonra kâhin, Firavun'a İsrailoğullarından doğacak bir çocuğun devletini yıkıp kendisini öldüreceği haberini vermiştir. Bunun üzerine İsrailoğullarında doğan bütün erkek çocuklarını öldürtmeye başlamıştır. Hz. Musa İsrailoğullarından İmran'ın oğludur. Doğduğunda onun da Firavun'un adamları tarafından öldürülmesin diye annesi bir sandık içine koyup Nil Nehri'nin üzerine bırakmıştır. Musa peygamberi Firavun'un karısı Asiye bulmuş ve onu öldürmesinler diye saklamıştır. Sütanneler tutarak Musa peygamberi büyütmüştür. Bir gün Mısır'da gezerken bir Kıbtî'yi kaza sonucu öldürünce Firavun'un korkusundan kaçmıştır. Medyen'e giden Musa peygamber orada Şuayb'in kızı ile evlenmiştir. Daha sonra ailesiyle birlikte Tûr Dağı'na giderken Allah ile konuşmuş ve O'na peygamberlik vermiştir. Allah ile konuşmasından dolayı da Musa peygambere Kelimullâh sıfatı verilmiştir. Mısır'a giden Musa peygamber Firavun ve kabilesini hak dinine davet etse de onlar bu daveti geri çevirmişlerdir. Musa peygamber bir gece İsrailoğullarından herkesi Mısır'dan dışarı çıkarmış ve Süveyş Denizi'nin yanına getirmiştir. Firavun bunu işitince hemen peşlerine düşüp Süveyş Denizi'nin kenarına gelmişlerdir. Musa peygamber, asası ile denizi ikiye bölüp karşı tarafa geçmişlerdir. Firavun ve adamları da açılan bu yoldan onların ardından giderken deniz birden birleşip sular altında kalarak helak olmuşlardır. Musa peygamber, İsrailoğulları ile Kenan iline giderken yoldakiler tevhid akidesine başkaldırmışlardır. Bunun üzerine üzülen Musa peygamber, Tûr Dağı'na çıkmış ve kardeşi Harun'u da kendi yerine İsrailoğullarına vekil bırakmıştır. Tûr Dağı'nda kırk gün kalıp ibadet ettikten sonra Musa peygambere İlahî kitap olan *Tevrat* indirilmiştir. İsrailoğulları Sâmirî adındaki bir kişinin aldatmacalarına inanıp altından yapıp ses çıkaran buzağıya tapmaya başlamışlardır. Harun onları ne kadar uyarsa da onlar Harun'un dediklerine kulak asmamışlardır.¹ Musa peygamber, Tûr Dağı'ndan döndükten sonra İsrailoğullarının bu

---

¹ Tevrat'ta Musa peygamberin kardeşi Harun'un da buzağıya taptığı söylenmiştir.

hâllerini görünce çok üzülerək Sâmirî'yi lanetleyip, yaptığı heykeli de denize atmıştır. Pişman olup tövbe etmişlerdir. Musa peygamber, Yuşa adındaki kişiyi yerine halife olarak seçtikten sonra 120 yaşında ölmüştür (Pala, 2004, s. 334-335).

Kefk-i hūndan Ādem ider kâf [u] nūndan ‘ālem ol

Bādı ‘İsā ibn-i Meryem cūb ider Mūsā ‘aşā (1b)

2.3.3.6. Hz. Davud

İbranice’de “en çok sevilen kişi, göz bebeği” anlamına gelen bu ismin *Kitab-ı Mukaddes*’te Dâvid veya Dâvîd şeklinde geçtiği ve sadece Hz. Davud’a ad olarak verildiği bildirilmiştir. *Kur’an-ı Kerim* ve hadislerde Hz. Davud’un çeşitli nitelikleri belirtilmekle birlikte hem soy kütüğü hem de hayat hikâyesiyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. *Kur’an-ı Kerim*’de Hz. Davud’tan ilk defa, Calut’u öldürmesi olayında bahsedilmiştir (Harman, 1994, s. 21-24).

Yehûda kabilesi ile İsrailoğullarına gönderilen peygamberdir. Hem peygamberlik hem de hükümdarlık gibi özellikleri barındıran bir şahsiyettir. Kudüs’ü fethederek başşehir yapan peygamberdir. Dört kutsal kitaptan *Zebur*, Davud aleyhisselama gönderilmiştir. *Zebûr*, nasihat ve ilahî neşidelerden ibaret olup din hükümlerini içeren bir kitap olmadığı için Davud peygamber, Musa peygamberin şeriatı ile hüküm sürmüştür. *Kur’an-ı Kerim*’de adı on dört yerde geçen Hz. Davud, sesinin güzelliği ile ünlü bir peygamberdir. Davud peygamber, *Zebûr*’u okurken herkes susup onu dinlemiştir. Hatta o derece etkili okurmuş ki onu dinlerken kendinden geçip ruhunu teslim eden kişiler bile olmuştur. Gür ve kalın sese Dâvûdî ses denilmesinin sebebi de budur. Kendisinin şair ve musikîşinâs olduğu hakkında söylentiler vardır. Mizmâr denilen çalgıyı da çok güzel çaldığı söylenmiştir. Edebiyatımızda daha çok güzel ses ve *Zebur* ile anılmıştır. Ayrıca Hz. Davud, demiri yumuşatma mucizesine sahiptir. Eliyle demiri yumuşatarak ona şekiller verip zırh yaparak da geçimini sağlamıştır. Hz. Davud, peygamber ve padişah olmasına rağmen devlet hazinesinden yemek yerine çalışarak hayatını devam ettirmiştir. Kırk yıllık hükümdarlık yaptıktan sonra yerine Süleyman peygamber geçmiştir (Pala, 2004, s. 108).

Taberî’ye göre, Allah Teâla Hz. Davud’a hem peygamberlik hem de padişahlık vermiştir. Daha önce hiç kimseye verilmeyen bu iki özellik ona verilmiştir. “*Davud’un saltanatını daha da güçlendirdik. Ona peygamberliği (Zebur kitabını) verdik ve*

hitâbetini artırdık.” (Kasas 17) Allah Teâlâ, halkı Musa peygamberin dinine çağırması için emir vermiştir. Davud peygambere öyle bir ses verdi ki ne zaman Zebûr’u okusa ne kadar kuş varsa onun yanına gelmiştir. *“Doğrusu biz akşamleyin ve sabahleyin onunla (Davud’la) birlikte tesbih eden dağları, kuşları da onun emrine vermiştik. Her biri ona yönelmişlerdi.”* (Kasas 18-20) Rivayete göre; Davud peygamber, bir gün pencereden dışarıya bakarken bir kadın görüp bu kadına âşık olmuştur. Davud peygamber bu kadının kocasını gönderdiği savaşta sandık görevlisi yapıp orada ölmüştür. Bunun üzerine Davud peygamber, Nesayi² adındaki bu kadına haber yollayıp onunla evlenmek istediğini söylemiştir. Davud peygamberin bu teklifini bir şartla kabul edip, sana bir oğlan doğuracağım ve sende sonra onu padişah yapıp tahtına oturtacaksın ve ona Allah’tan peygamberlik isteyeceksin demiştir. Davud peygamber, bu şartları kabul edip onunla evlenmiştir. Şartı da oğlu Süleyman adına hükümdarlık ve peygamberlik istemesi için Allah’a yalvarmasıdır. Davud peygamberin oğlu Süleyman peygamber işte bu kadından olmuştur. Daha sonra bir gün Davud peygamberin kavmine bir hastalık gelmiştir. Bu hastalık tâûn hastalığıdır. Mescid-i Aksa yoktur. Mescid-i Aksa’nın temellerini atmıştır ama yapımını bitirmeye ömrü yetmemiştir. Bunun üzerine oğlu Süleyman peygambere vasiyet etmiştir. (Gürtunca, 2007, s. 501-509)

Metinde kısa da olsa Davud peygamberin vefatından bahsedilmiştir.

ol ⁽¹³⁾ *târîhde Alaşehir’e şehir-i Sâmiye dirlerdi ‘azîm şehirdi Sām bin Nūh devrinde ma‘mūr itmişdi ol şehirde bir rāhib* ⁽¹⁴⁾ *varıdı ‘Āşaf adlu üç yüz otuz yaşındaydı ‘azîm okumışdı Tevrât’ı Zebûr’ı ve Şuhuf-ı İbrāhîm’i ezber bilürdi* ⁽¹⁵⁾ *uğrulayın dîn dutardı Yezdân-perestidi ammā kim ol zamānuñ beglerinden ihtiyāt kılpup kendüzin bildürmezdi uğurlayın* ⁽¹⁶⁾ *Ḥālîk’a tã‘at iderdi ve dā‘im aydurdı kim Dāvūd’uñ vefâtından soñra on bir ayda güneş Ḥût burcında iken ‘azîm* ⁽¹⁷⁾ *vāķı‘a vāķı‘ olup dünyâda ol vāķı‘adan bu ‘alâmet meşhûr ve dillerde ma‘rûf kitâblarda meşhûr olacaķdur* ⁽¹⁸⁾ *dirdi (13b)*

2.3.3.7. Hz. Süleyman

Yahudilik’te ve Hristiyanlık’ta sadece kral, İslam’da ise hükümdar peygamber kabul edilir. Süleyman isminin İbranice’deki karşılığı olan Şelomoh’nun (Şlomo) “barış, selamet, sükûnet” manasındaki şalom kelimesinden geldiği ve “barışsever, barışçı” anlamını taşıdığı bildirilmiştir. Ahd-i Atik’te yer alan bilgiye göre Davud,

² Davud peygamberin evlendiği bu kadının adı *Tevrat*’ta Batşevâ’dır.

Tanrı'dan oğlunun döneminde barışın hâkim olacağı müjdesini aldığı için ona bu ismi vermiştir. Bazı Yahudi kaynakları ise bu ismi annesi Bat-şeba'nın koyduğunu söylemiştir. Peygamber Natan ona Yedidya (Rabbin sevgilisi) ismini vermiştir. Saltanatı boyunca hüküm süren barış sebebiyle asıl adı olan Yedidya'nın yerine Şelomoh adı kullanılmıştır. Bu adın Süryani kökenli olduğu da söylenmiştir (Harman, 2010, s. 60-62).

Hız. Süleyman'ı birinci bölümde geniş bir şekilde ele aldığımız için bu bölümde onunla ilgili ayrıntıya gidilmemiştir. Kısaca bahsedersek, Davud peygamberin oğlu olan Süleyman peygamber on iki yaşında iken babasının yerine tahta geçmiştir. Babası gibi hem peygamber hem de hükümdardır. Geçimini normal bir hükümdarın yaptığı gibi devlet hazinesinden karşılamak yerine, zembil örüp satarak sağlamıştır. Babasının başlayıp da yapımını tamamlayamadığı ve vasiyet olarak bıraktığı Mescid-i Aksâ'nın yapımına başlamıştır. Bu Mescid-i Aksâ'nın yapımını yedi yılda tamamlamış ve daha sonra da Kudüs'te bir hükümet sarayı yaptırmıştır. Rivayetlere göre bu sarayın yapımında cinlere hizmet ettirmiştir. Ama Süleyman peygamber, bu cinlerin başında durmadığı zaman çalışmayı bırakacaklarını bildiği için yanlarından hiç ayrılmamıştır. Bastona dayalı bir şekilde başlarında durup onlara hükmetmiştir. Ölümü de bu bastona dayalı olduğu vaziyetteyken gelmiş ama Mescid-i Aksa bitene kadar kimse öldüğünü anlamamıştır. Uzun süre Süleyman peygamberin öldüğünü cinler anlayamamıştır. Ta ki bir kurt bastonu içten içe kemirip kırılmasına vesile olana kadar. Baston kırılınca Süleyman peygamber yere düşmüş ve baktıklarında daha önce öldüğü anlaşılmıştır. Allah tarafından kendisine birçok mucize verilmiştir. Kuşlarla, hayvanlarla konuşup onların dilini anlamıştır. Cinlere ve rüzgâra hükmetmiştir. Üzerinde İsm-i A'zam yazılı bir de yüzüğü vardır. Bu yüzüğü sadece abdesthaneye giderken çıkarırmış ve veziri olan Âsaf'a veya eşine vermiştir. Süleyman peygamber dışardayken bir dev onun kılığına girerek yüzüğü eşinden almıştır. Yüzüğün asıl sahibi gelip yüzüğü isteyince de Süleyman peygamberi sahtekârlıkla suçlayıp saraydan kovmuşlardır. Süleyman peygamber, sahilde bir kasabaya yerleşmiş ve bir balıkçının yanında çalışmaya başlamıştır. Yüzüğü çalan dev ise Süleyman peygamber bir daha bu yüzüğe ulaşamasın diye onu denize atmıştır. O, balıkçının para yerine verdiği balığın karnında yüzüğünü bulup tekrar hükümdar olmuştur. Halk arasındaki "Mühür kimdeyse Süleyman o dur" atasözü de buradan gelmektedir. Süleyman peygamberin Hüdhüd adlı bir kuşu varmış

ve bu kuş çok uzaktaki şeyleri görmüştür. Bir gün sefere çıktıkları zaman Hüdühüd su aramak için oradan uzaklaşıp uzun bir süre gelmeyince Süleyman peygamber ona çok kızmıştır. Hüdühüd, Süleyman peygambere Sebâ ülkesine gittiğini ve orada Belkıs adlı bir melikenin kavminin güneşe taptığını anlatmıştır. Hüdühüd aracılığıyla Belkıs'a mektup gönderen Süleyman peygamber mektubunda onu ve kavmini hak dinine davet etmiştir. Süleyman peygamberin veziri Âsaf, Belkıs'ın tahtını Süleyman peygamberin karşısına getirmiştir. Süleyman peygamberin bilgisini ve hikmetlerini mukayese ettikten sonra onun davetini kabul ederek hak dinini kabul etmiştir. Süleyman peygamberin karınca ile de bir kıssası vardır. *Kur'an-ı Kerim* 'de adı sıklıkla geçmektedir. Yaşadığı olaylar, mucizeleri, cine, suya, ateşe hükmetmesi, kuşdilini bilmesi vb. birçok hadiseden ayetlerde bahsedilmiştir. *Süleymânnâme-i Kebîr*'in incelemesi yapılan 27. ciltte de Süleyman peygamberin bu mucizelerinden bazılarına değinilmiştir.

*yâ Süleymân bin Dâvûd Âdem-i Şafî gelmezden yidi biñ yıl ezelden cihân
milkinde bir kavm varıdı kavm-i Çıgı dirleridi ⁽²¹⁾ anlaruñ devrinde bir
Süleymân varıdı yile şuya oda hâke cinne inse dîve perrîye vuḥûşa tıyûra mûra
ḥükmi (3a) ⁽¹⁾ iderdi yıl tahtını götürüp kanda dilerse giderdi Kâf'dan Kâf'a
‘âlemi seyrân iderdi (3b)*

Süleyman peygamberin dillere destan bir tahtı varmış ve adeta O tahtıyla bütünleşmiştir. Hz. Süleyman'dan bahsedildiği zaman onun saltanatı, adaleti, peygamberliği vb. gibi tahtından da söz edilmiştir. Taht, güç ve kuvvetin sembolüdür. Bu tahtın özelliklerine Dursun Ali Tökel değinmiştir (Tökel, 2000, s. 295). Metinde Kaf Dağı'na konan tahtın üzerinden inen varlıkları sayarak onun ne kadar büyük ve olağanüstü bir taht olduğunu da göstermiştir.

*Süleymân bin Çıgı ol Kâf'dan geldi bir niçe yıldan soñra yine Kâf'a gıtdi
üçünci kat Kâf'ıñ kullsin deryâ-yı muḥîṭ ⁽¹²⁾ iḥâṭa itdügi yirde deryâ-yı
muḥîṭüñ kenârında taht-ı Süleymân kondı dîv ü perrîsi kavm-i Çıgı çerisi uşağı
vü irisi taht-ı ⁽¹³⁾ Süleymânî'den kim indiler deryâ-yı muḥîṭ kenârında Kâf
eteginde kim kondılar (4a)*

Süleyman peygambere rüzgâra hükmetme yetisi verilmiştir. Böylece nereye gitmeyi gönlünden geçirirse oraya rüzgâra emir vererek çok kısa sürede gidebilmiştir. Bununla ilgili metinde geçen kısım:

Ne Süleymān mişli sulţān geldi bil

Kim götürdi tahtını gökler[e] yıl (27b)

Süleyman peygambere verilen en önemli mucizelerden birisi de kuşdilini bilmesidir. Metinde ayrıntılı bir şekilde baykuşla diyalogları karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları:

ol ⁽⁶⁾ baykuş bir ağac üzerinde oturur öter Süleymān dilince çağırdı kim yā baykuş gel kim senüñ-ile kelāmum vardır korkmağıl ⁽⁷⁾ benden saña ziyān yokdur didi baykuş eyitdi yā nebīya'llāh ben saña varup otağūñ üzerine kondum ki ⁽⁸⁾ fırsat bulursam varup selām virem sulţānlık kutlulayam ammā kim ol bir kişi beni taş-ıla urdı kanadum ⁽⁹⁾ şıyayazdı diyüp baykuş Süleymān'a du'ā kıldı Süleymān eyitdi yā baykuş gel korkmağıl didi baykuş ⁽¹⁰⁾ Süleymān'a gelüp kolın öpdı dağı yire kondı Süleymān Nebī'nüñ ardınca gitdi halk yol virdiler Süleymañ ⁽¹¹⁾ gelüp tahtına çıkup oturdı baykuş dağı bir kanadın yire döşeyüp bir kanadın yukarı kaldurup yüzcügezin ⁽¹²⁾ yire sürerek du'ā kıldı dağı uçup gelüp taht merkezine kondı bu halāyık görüp ta' accüb kıldılar didiler kim ⁽¹³⁾ ne- 'acebdür kim bu baykuş gelüp Süleymān'a muṭī'c oldu bir Süleymān aña söyler bir dağı baykuş oturup Süleymān'a ⁽¹⁴⁾ söyler ma'lūm oldu kim Süleymān kuş dilin dağı bilürmiş kuşlar dağı vāḳı'ā Süleymān'a muṭī'c olurmuş didiler (29b)

Süleyman peygamberin Âsaf adında bir de veziri vardır. Bu vezirden Firdevsî de bahsetmiştir. Bazı yerde adı geçerken bazı yerlerde de özelliklerinden yola çıkarak Süleyman peygamberin vezirinden bahsedilmiştir.

Süleymān bin Çıgı eyitdi 'acabā Haḫ Te'ālā bu deryā-yı muḫīṭ içre dağı cebbār ya' nī 'āşī maḫlūkāt ⁽¹⁵⁾ yaratmış mı ola kim yiryüzindeki cebbārlardan yavuz ola diyincek ol zamān Süleymān bin Çıgı'nuñ yanında bir vezīri ⁽¹⁶⁾ varıdı be-ğāyet 'ālim ü kāmīl fazıl u dānāyıdı didi kim yā Süleymān-ı zamān pādīşāh-ı cihān Haḫ Te'ālā biñbir dürlü ⁽¹⁷⁾ maḫlūkāt yaratmışdur dört yüzi kırıda olur altı yüzi deñiz içre şuda olur yā Süleymān muḫīṭ içre ⁽¹⁸⁾ 'āşī maḫlūkāt vardır kim yiryüzinde yokdur (4a)

Süleyman peygamber bunca varlık içindeyken geçimini hazineden değil de zenbil örüp satarak sağlamıştır. Metinden alınan kısımda da zenbil ördüğünden bahsedilmiştir.

*Keykubād eyitdi bu demürçi oğlu ⁽¹⁸⁾ zenbîl örücü deve sürücü ‘Arab peçe
Süleymāncuğazuñ varduğınca dostı yili esmege ‘adūsınuñ ‘ömr-i şeherin nuşret
kılıcı ⁽¹⁹⁾ kesmege yüz tutdı (5a)*

Metinde laleler vasıtasıyla Süleyman peygamberin mucizeleri sorgulanmaya çalışılmıştır. Mucizelerinin gerçek olup olmadığına kanıt aranmıştır.

*Ḥakīm qavlınce Loqmān Ḥakīm eyle diyicek Aḡniyānūs-ı Ḥakīm ⁽¹⁸⁾ eyitdi yā
Loqmān hūb dirsın sen ehl-i hikmet sözün söylersin ammā kim benüm su ‘ālüm
Süleymān’a durur kim ⁽¹⁹⁾ da‘vā kılmıñ nebātātuñ dilin bilürem diyü eyle olsa
bu iki lālenüñ aşlın ḥaḳīḳatın bilmek dilerem didi ⁽²⁰⁾ Aḡniyānūs-ı Ḥakīm eyle
diyicek Loqmān Ḥakīm gördi kim bu kişi şūretā ḥakīm ḥāzıḳ ve sözi hikmete
muwāfiḳ ⁽²¹⁾ gelmiş kim Süleymān’ı imtiḥān kıla Loqmān eyitdi yā Ḥakīm ayağ
üzre tırmağıl sen tehī kişiye benzemezsin (7a)*

Süleyman peygamberin kıymetli bir yüzüğü vardır ve bu yüzüğün peşinde de kötü devler periler vardır. Metinde yüzükle ilgili birtakım olaylar anlatılmıştır. İblis, melek kılığına girip Süleyman peygamberin tahtına geçip yanlış sözleriyle Endülüs şahını kandırıp, yüzüğünü ve saltanatını kendisinin ona verdiğini söylemiştir.

*ol gice melek-şūret olup Endülüs şāhınuñ tahtına indi kuş gibi kındı taht ⁽³⁾
kenārında melik-i Endülüs taht üzerinde yaturken görüp melek şanup tırdı
gelüp racīm selām virdi Ġazbān Şāh ⁽⁴⁾ ‘aleyk aldı didi kim sen kimsin kim
geldüñ gökden indüñ racīm eyitdi beni saña Gök Tañrısı gönderdi ⁽⁵⁾ kim saña
selām kılup aydur Süleymān’a bir yüzük virdüm ki cihāna Süleymān kılam
gördüm ki benden yüz çevürdi benlik da‘vāsın ⁽⁶⁾ kılup virdüğüm ni‘mete şükür
kılmaz sözüm tutmaz imdi ol tāt[ı] saltanatı memleketi Süleymān’dan alsam
gerekdür ⁽⁷⁾ cihāna Endülüs meliki Ġazbān’ı Süleymān kılsam gerekdür (14b)*

2.3.3.8. Hz. İlyas

Kur'an'da iki defa İlyas, bir defa da İlyasîn şeklinde zikredilmiştir. İlyas'ın, mümin kullardan olduğu, kavmin taptığı Ba'l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı bildirilmiştir. Arap dillerine göre İlyas, yabancı bir kelime olup aslı İbranice Eliyah veya Eliyahu'dur. "Yahve tanrıdır" anlamına gelen bu ismin, onun asıl adı değil peygamberlik görevini simgeleyen bir lakab olabileceği de belirtilmiştir. Arapça'da İlyas şeklini alan Eliyahu, Yunanca'ya ve Latince'ye Elias olarak geçmiştir. Hristiyanlık kanalıyla da Arapça'ya girdiği ileri sürülmüştür (Harman, 2000, s. 160-162).

İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberdir. Ba'l adında puta tapan bir kavme peygamber olarak gönderilmiştir. Onları ne kadar hak dinine davet ettiyse de bu kavim İlyas aleyhisselamı dinlemeyip puta tapmaya devam etmiştir. Hak Teâla da bütün bolluğu ve bereketi bu kavmin üzerinden almıştır. Allah, bu kavmi açıklıkla sınamıştır. Yağmurlar yağmaz olmuş ve insanlar açlıktan leş yemeye başlamışlardır. Açlıkla sınanan bu kavim, pişman olup tövbe etmişler ve İlyas aleyhisselamın davetini kabul ederek ibadet etmeye başlamışlardır. Bu ibadet uzun sürmemiş ve sonunda yine hak yolunu terketmişlerdir. İlyas aleyhisselam bu kavmi bırakıp yerine kavmin başına Elyasa aleyhisselam geçmiştir. İlyas aleyhisselam, Harun aleyhisselamın torunudur. *Tevrat* ile amel etmiştir. *Kur'an-ı Kerim* 'de adına üç yerde rastlanmıştır. İlyas aleyhisselam, ilk başta çok sıkıntılar yaşamış ve mağaralarda kalmıştır. Daha sonra Allah ona bir şehre gitmesini ve orada ne görürse korkmadan binmesini söylemiştir. Bunun üzerine şehre giden İlyas aleyhisselam orada ateşten bir atın üzerine binmiş ve gökyüzüne çekilmiştir. Rivayetlere göre Hızır aleyhisselam ile görüşüp her yıl hacca gittiği söylenmiştir. Hızır ile İlyas'ın buluştukları bugüne de Hıdırellez denilmiştir. Karada sıkıntıya düşenlerin yardımına İlyas aleyhisselam koşmuştur (Pala, 2004, s. 230-231).

Her ne yire 'azm iderseñ Hızır u İlyās rehberüñ

Her ne yirde olurısañ hıfzı ide Hâfız Hudā (2a)

2.3.3.9. Hz. İsa

İsa gerek Hristiyanlık'ta gerek İslam'da hem İsa hem de Mesih olarak adlandırılmıştır. İncil'de yer aldığı şekliyle İsa ismi ona, meleğin Yusuf'a ve Meryem'e talimatı doğrultusunda verilmiştir. Batı dillerinde İsa karşılığında kullanılan Jesus

adının aslı “Yahve kurtuluştur, Yahve kurtarır” anlamındaki İbranice Yehoşua’nın kısaltılmış şekli olan Yeşua’dır. Kelime lesous şeklinde Grekçe’ye, oradan da lesus biçiminde Latince’ye geçmiştir. Ahd-i Atik’in Yunanca tercümesi Yoşua, Yehoşua ve Yeşua kelimeleri hep lesous olarak belirtilmiştir. Matta, İsa kelimesine “kurtarıcı” anlamı vermektedir. *Kur’an-ı Kerim* ve İslamî kaynaklarda ise adı İsa olarak geçmektedir (Harman, 2000, s. 473-475).

İsrailoğullarına gönderilen son peygamberdir. Kutsal kitaplardan *İncil* Hz. İsa’ya indirilmiştir. İsa peygamberin doğumu milâdî takvimin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Annesi Hz. Meryem’dır. Cebrâil aleyhisselamın Hz. Meryem’i üflediği ruh vasıtasıyla babasız olarak dünyaya gelmiştir. Bu hadise *Kur’an*’da 22 yerde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İsa peygamber, Cebrâil aleyhisselamın üflediği ruhtur ve böylece ölüleri diriltmiş, cansız varlıkları canlandırmıştır. Hastaları iyileştirmesi, su üstünde yürümesi, daha bebekken konuşarak Hz. Meryem’i kurtarması vb. birçok mucizesi vardır. Otuz yaşına geldiğinde kendisine peygamberlik verilmiştir. Üç yıl boyunca kavmini hak yoluna çağırırsa da başarıyla sonuçlanmamıştır. Sadece kendisine on iki kişi inanmış ve bu on iki kişiye de “havârî” adı verilmiştir. Yahudiler İsa peygamberi öldürmek isteyince kendisine inanan bu on iki kişiden birisi Yahudilere İsa peygamberin yerini söylemiştir. Bunun ardından Yahudiler İsa peygamberi dağa götürüp çarmıha gerecekleri sıra İsrailoğullarının gözüne onu şikâyet eden kişi İsa peygamber suretinde gözükmüş ve onu çarmıha germişlerdir. İsa peygamber ise dördüncü kat gökyüzüne çekilmiştir. Edebiyatta mesih, ölüleri diriltten, hastaları iyileştiren, babasız olarak doğmuş olması vb. birçok mucizeleriyle karşımıza çıkmaktadır (Pala, 2004, s. 235-236).

Kefk-i hūndan Ādem ider kâf[u] nūndan ‘ālem ol

Bādı ‘Īsā ibn-i Meryem çūb ider Mūsā ‘aşā (1b)

2.3.3.10. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’e nisbetle İsmailîler diye de bilinen ve iki büyük Arap topluluğundan birini oluşturan Adnanîler’e mensuptur. Soy kütüğünün yirmi birinci göbekten atası olan Adnan’a kadar uzanan kısmı güvenilir bulunarak zikredilmiş, ondan sonrası Hz. Peygamber’in de işaretiyle yaygınlık kazanmamıştır. Hz. Muhammed, farklı rivayetler arasında genel kabul gören kanaate

göre Fil Vak'ası'ndan elli gün sonra Rebûlevvel ayının 12'sinde pazartesi günü Mekke'de doğmuştur. İslam'ın son peygamberidir (Fayda, 2020, s. 406-421). Alem onun doğuşuyla nurlanmıştır. Babası Abdullâh, annesi Âmine'dir. Sütannesi Halime'dir. Babası doğumdan kısa bir süre önce vefat ettiği için oğlunun yüzünü görememiştir. O'na bu adı dedesi Abdulmuttalib vermiştir. Hz. Muhammed'in soyu İbrahim peygambere dayanmaktadır. Beş yıl boyunca Hz. Muhammed sütannesi Halime'nin evinde kalmış ve bu süre boyunca o aileye uğurlu gelmiştir. Altı yaşında da annesini kaybedince hem öksüz hem de yetim olan Hz. Muhammed, dedesi Abdullmuttalib'in yanına yerleşmiştir. Daha sonra da dedesi vefat etmiş ve böylece Hz. Muhammed'i amcası Ebu Tâlib yanına almıştır. Amcasının yanında ticaretle uğraşırken Hz. Hatice'den sermaye alarak ticarete atılmıştır. Bu zamana kadar onun kadar kâr yapan kişi olmamıştır. Akralar aracılığıyla Hz. Hatice ile Hz. Muhammed'in evlenmesi kararlaştırılmıştır. Hz. Muhammed'in yaşı yirmi beş iken Hz. Hatice'nin yaşı kırklarda olmasına rağmen uygun görülen bu evlilik yapılmıştır. Bu evlilikten de üçü erkek dördü kız yedi çocuğu olmuştur. Mekkeliler tarafından çok sevilip sayılan Hz. Muhammed'e Muhammedü'l-Emin adı verilmiştir. Hz. Muhammed, kırk yaşına geldiğinde Hira mağarasında inzivaya çekildiği yerde 610 yılında peygamberlikle müjdelenmiş ve kutsal kitab olarak *Kur'an-ı Kerim* inmeye başlamıştır. Bunun üzerine İslamiyeti yaymaya başladıktan sonra Kureyş kabilesinin zulmü üzerine 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir. Burada İslamiyeti yayarak geniş bir çevreye açılan Müslümanlar müşriklerle Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber gibi birçok savaşlar yapmıştır. Daha sonra Mekke'yi fethederek Arap kavminde de İslamiyeti yaymıştır. Allah'ın verdiği peygamberlik görevini layıkıyla yerine getiren Hz. Muhammed, hicretin onuncu yılı hacca gitmek için yola çıkmıştır. O'nunla birçok kişi hacca gitmiştir. Hz. Muhammed Arafat'da birlikte gittiği hacılara hitaben hutbesini okumuştur. Orada 632 yılında vefat etmiştir (Keskioğlu, 2013, s. 18-145).

Firdevsî-i Rûmî'nin kaleme aldığı *Süleymânnâme*'nin 27. cildini incelediğimizde genellikle nazım kısımların sonunda Hz. Muhammed'e salavat edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. İstisnasız her manzum bölümün sonunda salavat ifadesi yer almaktadır. Bu da onun Hz. Muhammed'e olan bağlılığını göstermektedir.

Diñle imdi şeh Süleymân kışşasından nâm-dâr

Lîk virgil hoş şalāvāt sen be-cā-yı Muştafā (2a)

Böyle diyüp ol zamān şāh-ı Kubād

Lāf ururdı vir şalāvāt Muştafā'ya hoş-nihād (5b)

2.3.4. Dört Halife ve On İki İmamlar

2.3.4.1. Hz. Ebû Bekir

Fil Vakası'ndan üç yıl kadar sonra Mekke'de dünyaya gelmiştir. Annesi Ümmü'l-Hayr Selma bint Sahr, Mekke döneminde Hz. Peygamber'in Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evinde olduğu sırada İslamiyeti kabul edip müslüman olmuştur. Babası Ebu Kuhâfe, Mekke fethinden hemen sonra oğlu vasıtasıyla müslüman olmuştur. Cahiliye döneminde Abdü'l-Kâbe olan adının islamiyeti kabul edip müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildiği söylenmiştir. Ebû Bekir, Ashâb-ı kirâm ve aşere-i mübeşşere (cennetle müjdelenen 10 kişi)nin en üstünüdür. Künyesi Ebû Bekir, lakabı Sıddîk ve Atîk'dir. Peygamberimizin İslamiyetten önce ve sonraki dönemde en sadık dostu olmuştur. Kureyş'in ileri gelenlerinden olan Ebû Bekir, İslamiyeti kabul edip Müslüman olan dördüncü kişidir. Mirac hadisesini duyduğu zaman hemen inandığı için Sıddîk lakabını almıştır. Hicret esnasında peygamberimizin yanında olmuştur. *Kur'an-ı Kerim* 'de kendisinden övgüyle bahsedilmiştir. (Tevbe 41) Peygamberimizin eşi Âişe, onun kızıdır. Bütün muharebelerde O'nun yanından hiç ayrılmamıştır. Peygamberimiz hastalanınca imamlığı; ahirete göçmesiyle de halifeliği üstlenmiştir. Dört büyük halifenin ilkidir. Müslümanları bir araya getirmek için büyük gayret sarf etmiştir. İki seneden fazla kaldığı halifelik makamında birçok fetihler yaparak İslam'ın başarılarına vesile olmuştur. Öldüğü zaman (634) peygamberimizin yanına defnedilmiştir. İslam dinini hakkıyla yaşamıştır. “Rabbim! Benim bedenimi öyle büyüt, öyle yüyüt ki cehennemi ben doldurayım ve orada başka kimseye yer kalmasın” diye dua edecek kadar yüce bir kişidir. *Kur'an-ı Kerim*'i ilk defa bir araya toplayan kişidir. Menkıbeleri, alçak gönüllüğü ve cömertliği dillere destan olmuştur (Fayda, 1994, s. 101-108; Pala, 2004, s. 131).

Çār-yār-ıBekirü's-Sıddık'ı taķī dīn-dār belī

Hem 'Ömer Fārūk-ı 'ādil kuṭb-ı dīn-i evliyā (1b)

2.3.4.2. Hz. Ömer

Cahiliye devrinde Kelb kabilesi ileri gelenlerinden Zübeyd b. Mesut ile Cebile b. Îsâf'a Faruk denildiği bilinse de kendilerine bu lakabın niçin verildiğine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. İslam tarihinde Faruk lakabıyla tanınan kişi Hz. Ömer'dir. Hz. Peygamber, Allah tarafından hakla batılı Ömer ile ayırdığı için onun faruk olduğunu söylemiştir. İslam dininin ikinci halifesi olup aşere-i mübeşşereden biridir. Mekkeli Hattab'ın oğludur. 591 yılında doğmuştur. Önceleri sıkı bir İslam karşıtı olmasına rağmen 26 yaşında İslamiyeti kabul edip Müslüman olan kırkinci kişidir. Onun İslamiyeti kabul etmesiyle birlikte artık İslam açıktan açığa söylenmiştir. Kızı Hafsa peygamberimizin eşidir. Hz. Ebû Bekir, vefatından önce kendisinin yerine halife olarak gelecek kişinin Hz. Ömer olduğunu söylemiştir. Zamanında birçok yerler alarak kısa zamanda büyük başarılar elde etmiştir. Kudüs'e giderek Kadîsiye zaferini kazanmıştır. Orduları Azak denizine kadar ilerlemiştir. Tunus'a kadar fetihler yapmıştır. Halifeliği zamanında divan ve kadılık müessesesi kurulmuştur. Doğruluk ve adaletiyle herkesi kendine hayran bırakarak İslamiyet'e hizmet etmiştir. Onun zamanında dört binden çok cami ve mescit yapılmıştır. On yıldan fazla yaptığı halifelik görevinde hiç adaletten ayrılmamıştır. Bu yüzden kendisine "Faruk (Haklıyı haksızdan ayıran)" lakabı verilmiştir. Hicretin 23. yılı (m. 644) Basra valisi Mugire b.Ş u'be'nin Hristiyan kölesi Ebû Lülü'a Firûz tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür. Türbesi Hz. Ebû Bekir'in yanındadır. Yoksul bir hayat yaşamıştır. Onun halifeliği bir huzur devri olmuştur. Hakkında pek çok hadis-i şerif vardır (Fayda, 1995, s. 176; Pala, 2004, s. 367).

Çār-yār-ıBekirü's-Sıddık'ı taķī dīn-dār belī

Hem 'Ömer Fārūk-ı 'ādil kuṭb-ı dīn-i evliyā (1b)

2.3.4.3. Hz. Osman

İslam dininin üçüncü halifesi olup aşere-i mübeşşereden biridir. Mekkeli Benî Ümeyye ailesinden Affan'ın oğludur. Soyu peygamberimize dayanır. 574 yılında dünyaya gelmiştir. İslamiyeti kabul eden beşinci Müslümandır. Ticaretle uğraşan zengin bir kişidir. Peygamberimizin iki kızı (Rukiyye ve Ümmü Gülsüm) ile evlendiği için "Zi'n-Nûreyn (İki nur sahibi)" unvanıyla anılmıştır. Hz. Ömer şehit olduktan sonra hilafet makamına gelmiştir. On iki yıl süren halifeliğinin son yıllarında ortaya çıkan karışıklıkların ardından Kûfe, Basra ve Mısır'dan Medine'ye gelerek günlerce evini

kuşatmışlardır. *Kur'an-ı Kerim* okurken 656 yılında Hz. Osman'ı şehit etmişlerdir. Hz. Osman'ın şehit olmasının ardından Mescid-i Nebvî'de toplanmışlar ve yeni halifeyi seçmeye karar vermişlerdir. Hz. Osman kendisinden sonra yerine geçecek birisini söylememiştir. Muhacir ve ensarın ileri gelenleri Hz. Ali'nin halife olmasını istemişlerdir. Kabri Medine'dedir. *Kur'an-ı Kerim*'i çoğalttırıp önemli merkezlere göndererek İslamiyetin yayılmasında önemli bir adım atmıştır. Utangaç, yumuşak huylu ve haya sahibi bir kişidir. Rukiyye'den Abdullah adında bir oğlu olmuş fakat çok uzun yaşamayıp 6 yaşında vefat etmiştir. Malını mülkünü İslam uğruna harcadığı için birçok hadiste adından övgüyle bahsedilmiştir. Onun halifeliği döneminde Horosan, Hindistan, Maveraünnehir, Kafkasya ve Afrika'nın bir bölümü alınmıştır (Fayda, 1998, s. 324-338; Pala, 2004, s. 365).

Ol emîn-i vahy durur ya' nî kim [oldur] Zî'n-nûreyn

Haydar-ı Kerrâr râbi' şeh 'Alî vü lâ-fetâ (1b)

2.3.4.4. Hz. Ali

Adı Ali b. Ebî Tâlib'dir. Dört büyük halifenin sonuncusu (598-661) Hz. Muhammed'in amcazadesi ve damadıdır. Anne ve baba tarafından peygamber soyuna dayanmıştır. İslamiyeti kabul eden ilk dört kişiden biridir. 8-10 yaşlarındayken İslamiyeti kabul ettiği ve yüzünü hiç puta döndürmediği için “kerremallahu veche” diye anılmıştır. Ebû'l-Hasan (Hasan'ın babası), Ebû Türeb (Toprağın babası) ve Murtaza (seçilmiş, gözde), Esedu'llah (Allah'ın aslanı), el-Gâlib (üstün gelen) ve Haydar (aslan) olarak da tanınmıştır. Hayattayken cennetle müjdelenen 10 kişiden biridir. Peygamber'in Medine'ye hicreti esnasında yatağına yatarak canını tehlikeye atıp Peygamberimizin hayatını kurtaran Ali'dir. Hayatı boyunca birçok savaşa katılmıştır. Peygamber efendimizin ahirete göçünden sonra birçok önemli görevlerde bulunmuş ve Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine halife olmuştur. Hz. Ali'yi bekleyen en ciddi mesele Hz. Osman'ın katillerini ulup cezalandırmaktır. Fakat ortada belirli bir katil yerine, “Osman'ı hepimiz öldürdük” diyen bir isyancı topluluk mevcutmuş ve şehre hâkim olan bu asillerle hemen başa çıkılamayacağı bellidir. Yeni halifeye sadece Medine'de biat etmişlerdir. Kendisini halife tanımak istemeyen ve Hz. Osman'ın kanının yerde kaldığı iddiasıyla Hz. Ali'ye karşı çıkan Şam valisi Muâviye ile Sıffin'de yapılan muharebe sonrasında halifenin hakem usulüyle seçilmesi fikri benimsendiğinde,

Hız. Ali taraftarları içinde bu fikri beğenmeyip ordudan ayrılanlar olmuştur. Hız. Ali, Muâviye ve taraftarlarınca şehit edilmiştir (661). Hız. Ali, esmer, çok uzun boylu olmayan, beyaz sakallı, geniş ve sık; saçlarının ortası dökük, karnı enni ve şişman; yiğit, sabırlı, cömert, iyiliksever, dünyaya değer vermeyen bir kişiydi. Peygamber efendimizin kızı Fatma ile evlenen Ali'nin bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve Zeynep adlı üç çocuğı olmuştur. Peygamber soyu ondan devam eder. Şâh-ı Merdân, Merd-i Hudâ, Şîr-i Yezdân ve Haydar-ı Kerrâr gibi lakablarla anılır. Rivayetlere göre kâinatın sırrı *Kur'an*'da, *Kur'an*'ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı be harfinde be'nin sırrı, altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali'dedir. Peygamberimiz, "*Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. O hâlde ilim isteyen kimse kapıya gelsin.*" buyurmuştur. Edebiyatımıza birçok yönüyle konu olmuştur. Atı Döldül ve çatal uçlu kılıcı Zülfikar dolayısıyla da çokça anılan Hız. Ali "Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ Zülfekar" müfrediyle iktibas sanatının başlıca kaynaklarından birini de oluşturmıştır. Hız. Ali, Hulefâ-yı Râşidîn (dört halife) ile çok anılmaktadır (Fığlalı, 1993, s. 320-321; Pala, 2004, s. 18-19).

Hzret-i 'Âlî cenâbuñ kıble-i erbâb-ı mîr

Dergeh-i Dârü's-selâmuñ Ka'be-i ehl-i kabâ (2a)

2.3.4.5. Hız. Hasan

Hız. Ali'nin büyük oğılu ve peygamberimizin torunudur. Lakabı Müctebâ'dır. İslam dininin beşinci halifesidir; on iki imamın da ikincisidir. Hicretin üçüncü yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Muâviye kendinden sonra yerine Hasan'ı halife yapacağını halka duyurduğu zaman oğılu Yezîd Şam'dan Medine'ye zehir göndermiş ve Hız. Hasan'ın eşini çeşitli vaadlerle kandırarak kocasını zehirletmiştir. Hız. Hasan eşî tarafından 46 yaşında zehirlenerek vefat etmiştir. Çocuklarına ve soyuna Şerîf denmiştir. Edebiyatta karşımıza genellikle kardeşi Hız. Hüseyin ile çıkmaktadır. Telmih olarak daha çok nasıl şehit edildiklerine atıfta bulunulmuştur (Pala, 2004, s. 195).

Metinde Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in şehit olmalarına değinilmiştir.

Meh Hasen sultân-ı dîn içdi zehir oldu şehîd

Şeh Hüseyin-i pâk-cân çekdi belâ-yı Kerbelâ (1b)

2.3.4.6. Hız. Hüseyin

Hz. Ali'nin oğlu ve peygamberimizin torunudur. On iki imamın üçüncüsüdür. Ehl-i beytin beşincisidir. 628 yılında dünyaya gelmiştir. 683 Muharreminin onuncu günü Kerbela'da şehit edilmiştir. Babası şehit olunca Medine'ye gelip Muâviye'nin vefatında Yezîd'e bîat etmemiştir. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istemişlerdir. Yanındaki 72 kişiyle Irak'a doğru yola çıkmıştır. Yezid bunu haber alınca Şam'dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a, onu Kûfe'ye sokmamasını söylemiştir. O da Sa'd b. Vakkas'ın Oğlu Ömer ile bir ordu göndermiştir. Ömer, geri dönmesini söylediyse de Hüseyin yola devam etmek isteyince Kerbela'da 72 kişi ile şiddetli bir şekilde susuz bırakılıp sonunda acımasızca şehit edilmiştir. Klasik edebiyatta Hz. Hüseyin hakkında manzum ve mensur Maktel-i Hüseyin'ler yazılmıştır. Bazı tarikatlarca muharremiyyeler düzenlenmiş, özel zikirler yapılmıştır. Hakkında birçok mersiye yazılmış, yaşamındaki sıkıntılar dile getirilmiştir (Pala, 2004, s. 218).

Metinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehit olmalarına değinilmiştir.

Meh Hasan sultân-ı dîn içdi zehir oldı şehîd

Şeh Hüseyin-i pâk-cân çekdi belâ-yı Kerbelâ (1b)

2.3.5. Osmanlı Hanedanı

2.3.5.1. Sultan Bâyezid (Yıldırım)

Yıldırım lakabını alan ilk Osmanlı padişahıdır. 1360'ta Edirne'de doğmuştur. Babası Kosova Savaşı'nda şehit olan Murat Hüdavendigâr annesi ise Gülçiçek Hatun'dur. Bursa Sarayı'nda geçirdiği çocukluğundan sonra devrin ileri gelenlerinden iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. Babasıyla gittiği savaşlarda gösterdiği kahramanlığı ve çevikliğinden dolayı Yıldırım lakabını almıştır. 29 yaşında iken hükümdar olmuştur. Tahta çıkmasının ardından bazı Anadolu beylikleri Yıldırım Bâyezid'e başkaldırarak onun hükümdarlığını dinlememişlerdir. Stefan Lazaroeviç, Maria ile Edirne'ye gelmiştir. Bâyezid'e Maria'yı vermiştir. Bu siyasi evlilikten sonra Osmanlı-Sırp dostluğu kurulmuştur. 28 Eylül 1396'da 150 bin kişilik Haçlı ordusuna karşı 50 bin kişilik ordusuyla savaşmışlardır. İman güçleri sayesinde savaş başarıyla sonuçlanmıştır. Bâyezid'in İstanbul'u fethetmeyi düşündüğü sıra Timur gelerek onunla savaşmıştır. Bu savaşta Osmanlı ordusu yenilmiş ve Yıldırım Bâyezid esir düşmüştür. Esarete fazla dayanamayan Yıldırım Bâyezid 1403'te vefat etmiştir (Bahadıroğlu, 2010, s. 44-51).

Hayatı baştan başa savaş ve mücadelelerle geçen Bâyezid öldüğünde birçok hayratı bulunmuştur (İnalcık, 1992, s. 234).

Metinde Rum diyarının padişahı olarak geçmektedir.

Zıll-ı ilāh āl-i ‘Osmān İldırım han tāk-dār

Milk-i Rūm’a pādīshāhdur dūnye_ anuñ Kāf’dan Kāf’a (2a)

2.3.5.2. Sultan II. Murad Gazi

Sultan II. Murad 1404 yılında Amasya’da doğmuştur. I. Mehmed’in bir cariyeden doğma oğludur. Babası Çelebi Mehmed’in Edirne’de vefat etmesi üzerine, vali olarak görev yaptığı Amasya’dan 41 gün içinde Bursa’ya gelip daha 17 yaşında iken tahta çıkmıştır. Şehzade Mustafa, Sultan Bâyezid Han’ın oğludur ve II. Murad’ı tahttan indirmek istemiştir. Destekçisi de Bizans İmparatoru’dur. Aralarındaki anlaşmazlık sonucu desteğini üzerinden çeken Bizans İmparatoru II. Murad’a destek vermeye başlamıştır. Karşı karşıya geldikleri vakit yenileceğini anlayan Şehzade Mustafa Edirne’ye kaçarken yakalanmıştır. 1422’de kale burcuna asılarak idam edilmiştir. Daha önce beş defa kuşatılan İstanbul II. Murad tarafından altıncı kez kuşatılmıştır. İstanbul kuşatıldığı zaman Bizans İmparatorluğu hayin planlarıyla II. Murad’ın kardeşi Mustafa’yı ona karşı doldurup isyan etmesini sağlamışlardır. İç karışıklıkların yaşandığı bu dönemde II. Murad İstanbul’un kuşatılmasını da kaldırmıştır. Çıkan isyanları bastırmıştır. O, atalarından miras olarak kalan Selanik’i geri almayı başarmıştır. Kısacık hükümdarlık hayatına onca başarıları sığdıran II. Murad, tahtını oğlu Şehzade Mehmed (Fatih)’e bırakarak inzivaya çekilmiştir (İnalcık, 2020, s. 164-172; Bahadıroğlu, 2010, s. 63-69).

Metinde II. Murad’ın öldüğünden bahsedilmiştir.

Bu felek ki devr ider çün āsiyāb

Anca Sultān Han Murād itdi türāb (37a)

2.3.5.3. Sultan II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed /Muhammed bin Murad)

II. Mehmed, 29 Mart 1432’de Edirne’de doğmuştur. Babası II. Murad, annesi Humâ Hatun’dur. II. Murad’ın dördüncü oğludur. Belirli bir yaşa kadar Edirne’de kalan II. Mehmed daha sonra Bursa’ya gönderilmiştir. Altı yaşında iken Amasya’ya vali

olarak tayin edildiği söylense de bu kesin bir bilgi değildir. Küçük yaşlarda babası oğlunu alıp Hacı Bayram Veli'ye götürmüştür. Ozamanlarda İstanbul'u almayı düşünmüş hatta kuşatmış ama alamamıştır. Hacı Bayram Veli, II. Murad'a İstanbul'u oğlu II. Mehmed ve Akşemsettin'in alacağını söylemiştir. 1451 yılında II. Murad, ölüm döşeginde yataarken son vasiyetini söylemiştir. “Yerime oğlum Mehmed'i hükümdar yapın, İstanbul'u fethetmesine yardımcı olun” diyerek bu dünyadan ayrılmıştır. II. Mehmed 20 yaşında saltanat tahtına çıkmıştır. Peygamber Efendimizin İstanbul'un fethiyle ilgili hadisi II. Mehmed'i çok etkilediği için fethin yollarını aramaya başlamıştır. 29 Mayıs 1453 yılında İstanbul'u Bizanslıların elinden almıştır. Fatih unvanını alarak cihan padişahı olmuştur. Fatih'in İstanbul'u almasının ardından Papa mektup göndererek Hristiyanlığı benimsemesi karşılığında Batı Roma İmparatorluğu'nu vermeyi teklif etmişse de Fatih, “Değil Batı Roma'yı, dünyayı verseniz, dinimin en küçük zerresini bile çiğnemem” demiştir. Fatih asıl ününü yaptığı savaşlardaki başarılarından ziyade üstün ahlakından, terbiyesinden dolayı kazanmıştır. İyi tahsil görmüş, bilginlere, şairlere, sanata ve sanatçıya büyük önem vermiştir. Benzersiz şiirler yazarak şiirlerinde de “Avnî” mahlasını kullanmıştır. Ünlü Türk bilgini Ali Kuşçu'yu İstanbul'a getirtmiş ve çalışmalarını için uygun ortamı hazırlamıştır. Bir sefer hazırlığındayken damla hastalığından dolayı 3 Mayıs 1481 yılında vefat etmiştir (İnalçık, 2003, s. 395; Bahadıroğlu, 2010, s. 81-110).

Metinde II. Mehmed, Sultan Han Muhammed olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kanı Sultân Han Muḥammed kanda gitdi şevketi

K'anca yokdı 'âlem içre bir şeh-i mâlik-riḳâb (28a)

2.3.6. Şairler

2.3.6.1. Ahmedî

1334-35 yıllarında doğduğu söylenmektedir. Ahmedî, beylikler döneminin önde gelen şair ve yazarıdır. Eserlerinde ve şiirlerinde Ahmedî mahlasını kullanmıştır (Mengi, 2005, s. 84). Asıl adı İbrahim, lakabı Taceddin, babasının adı Hızır'dır. Hayatı hakkında yeterli bilgiye ulaşılmamıştır, ulaşılanlar da tutarsızdır. Kaynaklar Ahmedî'nin Germiyanlı veya Sivaslı olduğuna dair iki rivayet olduğunu söylemişlerdir. İlk öğrenimini nerede ve nasıl yaptığı da kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kaynaklar bilgisini artırmak için Mısır'a gittiği ve orada Şeyh Ekmeleddîn'in öğrencisi olduğu

görüşünü kabul etmişlerdir(Kut, 1989, s. 165). Ahmedî, dinî ilimlerle birlikte tıp, astronomi, geometri gibi ilimleri de öğrenmiştir. Ahmedî, Mısır'dan tekrar Anadolu'ya dönünce bir ara Aydınoğulları'ndan Ayas Bey'e intisap etmiş, sonra Germiyan Bey'i Süleyman Şah'ın hocası ve müşaviri olmuştur. Daha sonra Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bâyezid'in hizmetinde bulunmuş onun mağlubiyeti üzerine Timur'un yanında kalmıştır. Sonra Şehzade Emir Süleyman ile Edirne sarayında bulunmuş, ardından Sultan Çelebi Mehmed'e intisap etmiş ve seksenli yaşlarda Amasya'da ölmüştür. En kıymetli eseri *Türkçe Divan*'ıdır (Şentürk & Kartal, 2005, s. 134).

Metinde birçok şairin ayaklar altında toprak olduğundan bahsedilmiştir.

Nice biñ biñ Aḥmedî Şeyhî Kemāl

Hāk içinde oldılar hep pāy-māl (16b)

2.3.6.2. Enverî

Düstûrnâme sahibi Enverî hakkında geniş bir bilgiye ulaşılmamaktadır. Onun, Klasik İslam kültürünü iyi öğrenmiş bir ilim adamı olduğu kendi eserinden anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed ve Sadrazam Mahmud Paşa ile bazı seferlerde bulunduğu kendi eserinden anlaşılmaktadır. Enverî, Fatih Sultan Mehmed adına *Terferrücnâme* adlı bir eser yazmış, *Düstûrnâme*'yi de tamamlayarak (1465) Mahmud Paşa'ya sunmuştur. Enverî'nin nazım üslubu yüzyılın diğer mesnevi şairleri kadar kuvvetli ve işlek değildir (Banarlı, 1971, s. 501-502).

Metinde çoğu şairin canları ve mallarının toprak olduğundan bahsedilmiştir.

Ḳanî Şeyhî yâ Nizāmî Enverî

Hāke yeksān oldı cümle vār varı (16b)

2.3.6.3. Kemâl

Yüzyılın ikinci yarısı şairlerinden Kemâl'in *Selâtînnâme*'si de manzum bir Osmanlı tarihidir. Bir tarihçi olmaktan ziyade bir şair olduğu, eserinin tarih anlatan taraflarıyla şiire kaçan taraflarından çok iyi anlaşılan *Selâtînnâme* müellifinin şahsiyeti gün yüzüne çıkmamıştır. Başta Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi olmak üzere, eski tezkirelerin bize tanıttıkları ve eski nazire mecmualarında şiirleri ve gazellerden ibaret küçük bir divanı bulunan Sarıca Kemâl veya Kemâl-i Zerd ile *Selâtînnâme* müellifi Kemâl'in aynı şahıs olup olmadığı hakkında hâlâ bir tereddüd belirmiştir. *Selâtînnâme* şairi Kemâl, bu

eserinde Türkçe gazeller söylediğini ve yine Türk dili ile *Ferâsetnâme* ve *Sûznâme* adlı eserler yazdığını haber verdiği hâlde, bir *Belâgatnâme* yazdığını söylememiştir. Kemâl, Türk diliyle yazmayı ülkü edinmiş ve döneminde Türkçe'nin savunucularından birisi olmuştur (Banarlı, 1971, s. 502).

Metinde birçok şairin ayaklar altında toprak olduğundan bahsedilmiştir.

Nice biñ biñ Ahmedi Şeyhî Kemâl

Hâk içinde oldılar hep pây-mâl (16b)

2.3.6.4. Nizâmî (Karamanlı Nizâmî)

Karaman'da yetişmiş, iyi öğrenim görmüş, özellikle Farsça'yı iyi öğrenmiştir (Mengi, 2005, s. 122). Konya'da doğmuş, orada okumuş, şöhretini Konya'da yapmıştır. Sadrazam Mahmud Paşa'nın dikkatini çekerek Fatih tarafından İstanbul'a çağırılmış, fakat oraya ulaşmadan yolda hastalanarak ölmüştür. Başta Ahmed Paşa olmak üzere meşhur şairlere nazireler yazan Nizâmî, Türkçe'yi sade bir şekilde kullanmıştır. Nizâmî, genç yaşta ölmesine rağmen sonraki asırlara isim ve şiir bırakabilmiştir (Banarlı, 1971, s. 473).

Metinde çoğu şairin canları ve mallarının toprak olduğundan bahsedilmiştir.

Kanı Şeyhî yâ Nizâmî Enverî

Hâke yeksân oldı cümle vâc varı (16b)

2.3.6.5. Şeyhî

15. Yüzyıl Anadolu sahası Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerindendir. Yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Asıl adı Yusuf Sinaneddin, doğum yeri Germiyan (Kütahya)'dır (Mengi, 2005, s.110). İsmi kaynaklarda bazen Yusuf, bazen de Sinan olarak geçer, tabib oluşu sebebiyle Hekim Sinan diye de anılmıştır. Babasının adı Mecdüddin Ahmed'dir ve şair Germiyan'ın ileri gelen Türkmen ailelerinden birine mensuptur. Fatih ve Bâyezid devri bilginlerinden Molla İzârî ve Cemâlî, Şeyhî'nin yeğenleridir. Eğitimine o devrin önemli kültür merkezlerinden biri olan Kütahya'da başlamış ve bu arada şair Ahmedî'den ders almıştır. Tezkirelerin bildirdiğine göre yine genç yaşlarında eğitimini ilerletmek için İran'a gitmiştir. Orada tasavvuf, hikmet ve tıp eğitimi almıştır. Sehî'ye göre Seyyid Şerîf-i Cürçânî ile sınıf arkadaşı olmuştur. O yıllar İran edebiyatında Kemâl-i Hocendî, Selmân-i Sâvecî ve Hâfız-ı Şîrâzî gibi büyük

şairlerin yoğun olarak rağbet gördüğü bir devreyi oluşturduğundan, kendisi de bunlardan etkilenecek memleketine dönmüştür. İran dönüşü sırasında Ankara'ya uğrayarak Hacı Bayram Velî'ye intisap eden ve bu yüzden "Şeyhî" lakabını alan şair, memleketi Germiyan'da bir attar dükkânı açarak tabipliğe başlamıştır. Aynı zamanda Germiyan Beyi Yâkub hakkında kasideler yazarak onun musahibi ve doktoru olmuştur. Çelebi Sultan Mehmed'in Karaman Seferi sırasında (1415) Ankara'da rahatsızlanmasından dolayı çağırılmıştır. Tedavide başarı göstermesi üzerine Şeyhî'ye Tokuzlu Köyü tımar olarak verilmiş ve sultanın hususî tabipliğine tayin edilmiştir. Bu yüzden Şeyhî, kaynaklarda Osmanlı Devleti'nin ilk "reisü'l-etibbâ"sı yani hekimbaşısı olarak gösterilmiştir. Değişik kaynaklardan elde edilen bilgilerde Şeyhî, Tokuzlu Köyü'ne giderken tımarın önceki sahipleri tarafından yolu kesilerek tartaklanmıştır. Bu olay üzerine yazdığı *Hârname* ile durumu sultana anlatmıştır (Şentürk, 2004, s. 20).

Metinde birçok şairin ayaklar altında toprak olduğundan bahsedilmiştir.

Nice biñ biñ Aḥmedi Şeyhî Kemāl

Ḥāk içinde oldılar hep pāy-māl (16b)

2.3.7. Dinî-Tasavvufi Kavramlar ve Şahıslar

2.3.7.1. Âd Kavmi

Âd kavmi, *Kur'an-ı Kerim* 'de adı geçen eski bir Arap kavmidir (Kırca, 1988, s. 333). Nuh'tan sonra yaşamış olan bu kavme peygamber olarak Hud gönderilmiştir. Âd kavmi, Hud'u yalanlayıp onun getirdiği dini inkâr ettiği için şiddetli bir rüzgârla cezaya çarptırılmıştır. Bu kavim ismini, Âd'dan alır. Âd, Nuh'un torunlarından Avs'ın oğludur. Avs'ın babası İrem, onun babası da Hz. Nuh'un oğlu Sâm'dır (Vanlı, 2012, s. 112).

Metinde Âd isim olarak geçmiştir.

⁽¹⁰⁾ *Loḡmān Ḥakīm İbn-i 'Ād'uñ ḳavlince ve Eflāṭūn-ı Yūnānī ve ṭabīb-i üstād naḳlince rāviyān-ı aḥbār ve nāḳilān-ı muḥtār ve muḥaddiṣān-ı eṣ'ār ⁽¹¹⁾ ol vech-ile aṣaḥḥ ḥikāyāt ve ol ṭarīḳ-ile emlaḥ rivāyet ḳılup eydürler (10b)*

2.3.7.2. Ahlât-ı Erbaa

Tıp tarihinde ahlât-ı erbaa anlayışı eski Mısır'a kadar gitmektedir. Mısırlı hekimler, hastalık sebebi olarak bünyedeki kan, balgam, kara safra ve sarı safradan

ibaret dört sıvının kirlenmesini göstermişlerdir. Bu sebeple tedavide kirli sıvıların boşaltılması yoluna gidilmiştir. Eski Yunan'da Hipokrat ahlat nazariyesini geliştirmiş ve bu anlayış 19. yüzyıla kadar etkisini göstermiştir. Vücudun sağlığı bu dört sıvının dengede oluşuna, hastalık ise bu dengenin bozulmasına bağlıdır. İlk ve Orta çağ'daki tıp anlayışına göre, insan bedenindeki bu dört sıvının bazı özellikleri vardır. Bedeni dolaşan kan akıcı ve sıcak, beyinde saklanan balgam akıcı ve soğuk, dalak ve midede bulunan kara safra(sevda) kuru ve soğuk, karaciğerde saklanan sarı safra ise kuru ve sıcaktır. Bu dört sıvıdaki sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık gibi özelliklerin droglarda(ilaçlar) bulunduğu kabul edilmiştir. Dört sıvı ve onlara nispet edilen sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık gibi özellikler İslâm dünyasında mizaç teorilerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Demevî, balgamî, safravî ve sevdâî terimleriyle ifade edilen psikolojik tiplerin yanı sıra, mahrûr (sıcak tabiatlı), mebrûd (soğuk tabiatlı), yâbis (kuru tabiatlı) ve mertûb (yaş tabiatlı) şeklinde dört özelliğe dayalı karakter tasnifleri de yapılmıştır (Erdemir, 1989, s. 24).

2.3.7.3. Bel'am-ı Bâûr

Tevrat'ta Beor'un oğlu Balaam olarak geçen, kâhin ve peygamber diye takdim edilen Bel'am'ın kehanetlerine büyük önem verilmiştir. Tevrat'ta iki farklı rivayet vardır. Benî İsrail soyundan çok ibadet eden ve İsm-i A'zam'ı bilen bir zatdır. Hz. Musa zamanında yaşadığına inanılır. Tefsirlerde anlatıldığına göre Hz. Musa, askerleriyle Moâb hükümdarının ülkesini kuşattığı zaman hükümdar Belâk, Bel'am b. Bâûr'u para karşılığında Hz. Musa üzerine beddua etmeye zorlamıştır. Bel'am önceleri itiraz etmiş, hatta birkaç gece rüyasında bundan menedilmiştir. Sonunda dünyalık için dua etmeye razı olarak İsm-i A'zam'ı okuyup bedduada bulunmuştur. *"Ey Muhammed! Oku İsrailoğulları'ndan şu kişinin kıssasını ki, biz o kişiye yüce bir isim vermiştik. O kişi, kendisini o isimden kovdurdu. Şeytana uydu. Doğru yoldan çıktı."* (A'râf 175) O sırada ağzından beyaz bir kuş çıkarak uçup gitmiştir. Sonra da dili sarkıp susuz köpek gibi can vermiş (Harman, 1992, s. 389; Pala, 2004, s. 65).

Adı efsanelere karışmış, pek büyük bir abid ve zahitken sonraları sapıtarak helak olmuş bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Tökel, 2000, s. 335).

Bel'am-ı Bâ'ûr miş[il]li ezdürür çok zâhidi

Anca cennet ehlinüñ yirin kıılur nâr-ı sakar (14b)

2.3.7.4. Beytü'l Mukaddes (Mescid-i Aksa)

Asıl adı Aramice Beth makdeša, İbranice Beth ha Mikdaş ve Arapça Beytü'l Makdis olup “mukaddes ev” demektir; ilk kuruluşundan beri taşıdığı bu ad sonradan şehrin tamamını kapsamına almıştır. Şehir için müslümanların benimsediği Kudüs adı da aynı kökten gelmiş ve aslında şehir değil mabedi temsil etmektedir. Davud peygamberin yapmayı düşündüğü ama ömrü yetmediğinden dolayı oğlu Süleyman peygambere yaptırmayı için vasiyet ettiği yerin adıdır. Süleyman peygamber tarafından yaptırılan ve Müslümanların ilk kiblesi olan ibadethanedir. Mirac gecesinde Peygamber efendimiz Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksa'ya gitmiş ve orada göğe yükselmiştir (Bozkurt, 2004, s.268; Pala, 2004, s. 308).

Metinde Süleyman'ın paylaştırdığı mallardan bir hisse de Mescid-i Aksa için ayrılmıştır.

*Âhî Melîh'ün sözi Süleymân'a geldi dağı gelüp kubbeden çıkdı ol bî-hisâb⁽²¹⁾
mâlî emr eyledi defîneden çıkarup yığın yığın cins cins yığdılar andan
Süleymân'a hükm (22a)⁽¹⁾ eyledi ol mâlî dört kısım eyledi bir bahşın Mısr
Sultânı Celâleddîn'e 'Amâlikâ Sultânı Sührâb Şâh'a⁽²⁾ Bağdâd halîfesi Tübbâ'
Bin Aşda''a virdi kim anlar dağı çerisine beglerine virdiler dil-âverlerine
virdiler ikinci⁽³⁾ bahşın Benî İsrâ'il beglerine 'âlimlerine vezîrlere şâhib-
serîrlere ulaşdurdılar üçüncü kısmını⁽⁴⁾ ne kadar fuķarâ varısa cümlesine in'âm
kılup ğanî kıldılar dördüncü kısmını Beytü'l-Muķaddes binası-çün hazine⁽⁵⁾
kıldılar hiçbir nesne kabûl kılmadı (22b)*

2.3.7.5. Ene'l-Hak

Hallâc hakkında ileri sürülen iddiaların en yaygını, en etkili olanı, onun tevhid ve fena görüşünü ifade eden “Ene'l-Hak” sözüdür. “Ene'l-Hak (Ben Hakk'ım)” manasına gelen bu söz Hallâc-ı Mansûr tarafından söylenmiştir. Bu söz bâtını anlamında Tanrılık iddiasında bulunmak değildir. Çünkü o, kendisini Tanrı olarak değil, O'ndan bir parça olarak görmüştür. Böylece onun düşüncesinde Allah'tan gayri gerçek hiçbir varlık yoktur. Bir istiğrak hâlinde söylenmiş olan “Ene'l-Hak” sözü varlık iddiası değil, tam tersine hiçlik ifadesidir. Şeyh Vefâ'ya “Mansûr niçin “Ene'l-Hak dedi?” diye sorulduğunda “Ene'l-bâtıl mı deseydi!” şeklinde cevaplamıştır. Hak kelimesi Allah'ın 99 isminden birisi olmasının yanında “Bâtılın zıddı, gerçeğe uygun; mal, mülk, nasip;

mevcut anlamları da vardır. Tasavvufla ilgilenen şairlere göre de Mansûr'un bu sözü "Ben bâtil değilim" şeklinde kabul edilmiştir (Uludağ, 1997, s. 377; Pala, 2004, s. 139).

Arada olmasa mülhid nefis-i şûm

Kimse_Ene'l-Hağ dimezidi yâ nedîm (36b)

2.3.7.6. Hızır

Arapça kaynaklarda hadır (hadr, hıdr) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen sözcük Hızır ve Hıdır biçimindedir. Kelime olarak "yeşillik, yeşerme, tazelik" gibi manaları olan Hızır, gezdiği yerlerin yeşermesi inancını da ortaya çıkarmıştır. Bastığı her yer yeşermiştir. Hızır kültünün arkasında bir takım ilkel dinlerde rastlanan bitki tanrısının bulunduğu iddiası olsa da aslında İslam'daki Hızır telakkisinin bu inançla hiçbir ilgisi yoktur. Ölümsüzlük suyunu içip ölümsüzlüğe kavuşan kişidir. Rivayetlere göre peygamber veya veli olduğu söylenmiştir. Halk inanışları arasında önemli bir yere sahiptir. *Kur'an-ı Kerim*'de adı geçmemiştir. Bazı müfessirlere göre *Kur'an*'da Musa peygamber ile birlikte olan macerası anlatılmıştır. Zorda kalanlara yardım etmesi çok yaygın bir inanıştır. "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek" vb. kalıplaşmış sözlerle hâlâ yaşamaktadır. Ölümsüzlük suyunu aramıştır ve bu da onun İskender döneminde yaşadığı fikrinin kanıtıdır. Efsaneye göre, Hızır aleyhisselam, arkadaşı İlyas aleyhisselam ile İskender-i Zülkarneyn'in emrinde bulunmuş ve ona rehberlik ederek karanlıklar ülkesine ölümsüzlük suyunu aramaya gitmiştir. Hızır aleyhisselam, arkadaşı İlyas aleyhisselam ile bir pınarın başında balık yerken bir damla suyun balığa düştüğünü görmüşler ve balık birden canlanmıştır. Bu suyun normal bir su olmadığını ve aradıkları su olduğunu anlamışlardır. Bunun üzerine bu ölümsüzlük suyundan kana kana içip İskender'in yanına gitmişler ama bu suyu geri bulamamışlardır. Ölümsüzlüğü arayan İskender iken ölümsüzleğe ulaşan Hızır aleyhisselam ile İlyas aleyhisselam olmuştur. Allah'ın emri üzerine sıkıntısı olanların yardımına koşmuşlardır. Hızır aleyhisselam denizde, İlyas aleyhisselam ise karada zorda kalanlara yardım etmişlerdir. Bu iki arkadaş senede birkez buluşup hacca gitmişlerdir. Buluştukları bugüne "Hıdırellez" denilmiştir. Mayısın altıncı günü olarak bilinmektedir (Çelebi, 1998, s. 406-409; Pala, 2004, s. 204-205).

Hâk-i râhuñ gösterür âb-ı hayâtı Hızra hûb

Luţfuñ ider bende şâh İskenderi hâtem saña (2a)

2.3.7.7. Îşâ (Îşây)

İsrailoğullarının içersinde Yahuda'nın soyundandır. On iki tane oğlu vardır ve bunların en küçüğü Davud'dur. Îşâ, oğlu Davud'un boyunun kısa olmasından dolayı ondan utanır ve onu yanında gezdirmemiş. Talût, düşmanı olan Câlût'u öldürtmek için çok sayıda zırh yaptırır ve bu zırhın oturduğu kişinin düşmanını öldüreceğini bilir. Bunun üzerine yaptırdığı zırhları herkese denetir fakat kimseye istediği gibi olmaz. Yahuda soyundan on iki oğlu olan Îşâ'nın yanına gidip onlara denetir ama bu on bir oğluna olmaz. Davud orada olmayınca eksik kalır. Bunun üzerine Îşây oğlu Davud'u Talût'un karşısına getirir. Talût'un yaptırdığı zırh Davud'a kalıp gibi oturur. Talût'un isteği üzerine Calût'u Davud öldürür (Gürtunca, 2007, s. 495-496).

Tevrat'ta otuzdan fazla yerde adı geçmektedir. *I. Samuel 16, 1-13* kitabında bu hadise anlatılmaktadır. Burada on iki oğlu arasından Davud'u kral olarak seçmiştir (Tevrat, 2012, s. 135-136).

Metinde Îşây Davud'un ve Râdî'nin babası olarak geçmiştir.

Âsaf-ıla İlyâ Şâh bu vech-ile Hâlık'a münâcât idicek Hağ Te'âlâ anlaruñ hâcetini qabul⁽¹⁹⁾ kırup anı gördiler kim Quds cānibinden yañadan bir 'aẓīm toz belürdi varduğınca kabardı toz göge çıkdı⁽²⁰⁾ Habeşiler görüp qorqdı tozdan yaña baqdılar anı gördiler toz cihānı tıtdı tā kim yel esüp tozı⁽²¹⁾ tağıtdı toz şaqq olup arasından altmış biñ egni düz sipāh-ıla Şem'un sıbtınuñ sulṭānı Evīnā Zū bin (2b) ⁽¹⁾ Dāvūd geldi kim begler begisi Behrām bin Kehrūm pehlevān-ı sıqlān-ı Rūm'ıdı veled-i sıbtından Rādī bin Îşā geldi kim Dāvūd ⁽²⁾ Peyğamber qarındaşıdur begler begisi i' tişāmı Erdebīlīdür (3a)

2.3.7.8. Kadir Gecesi

Sözlükte kadir (kadr) kelimesi “hüküm, şeref, güç, yücelik” gibi anlamlara gelir. Dini literatürde ise “leyletü'l-Kadr” şeklinde *Kur'an-ı Kerim*'in indirildiği gecenin adı olarak kullanılmıştır. *Kur'an-ı Kerim* 'de Kadr Suresi vardır. Aynı adı taşıyan 97. Sure bu gecenin fazileti hakkında inmiştir. Surede *Kur'an*'ın Kadir gecesinde indirildiği ve sözü edilen gecenin bin aydan daha hayırlı olduğu belirtilmiştir. Bu surenin mealinde “Şüphesiz biz onu Kadir Gecesi indirdik. Kadir Gecesi nedir, bilir misin? Kadir Gecesi bin aydan hayırlıdır. O gecede melekler ve ruh, Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler. O gece tan yeri ağarıncaya kadar selamet vardır” buyrulur. Hangi gece olduğu kesin olmamakla birlikte Ramazan ayının 27. gecesi olduğu yönünde söylentiler

mevcuttur. Bu gece Allah'a yapılan ibadetlerle geçirilir (Özervarlı, 2001, s. 124-125; Pala, 2004, s. 247).

Metinde baykuşun uyumama sebeplerinden biri olarak Kadir Gecesi'ni beklemesi verilmiştir.

*baykuş cevāb virdi kim yā Süleymān benüm gice uçduğumda üç vech vardur ⁽²⁾
vech-i evvel budur kim Haḡ Te'ālā'nuñ raḡmeti kullarınun üzerine seher-gāh
yağar ol sebebdan ben daḡı her gice uyumazam ki ⁽³⁾ vaḡt ola kim bir seher-gāh
yaticak şubḡ-dem tıramayam Haḡḡ'ın raḡmetinden maḡrūm ḡalam ikinci vech
oldur kim Ḳadr Gicesi'n araram ⁽⁴⁾ ki Ḳadr Gicesi'nde her şey'ün du'āsı
müstecāb durur (30b)*

2.3.7.9. Lokmân

Lokmân kelimesinin İbranice veya Süryanice olduğu belirtilmektedir. Kur'an'da Lokmân ile ilgili bilgiler, aynı adı taşıyan surede iki defa isim olarak zikredilmesinden ve oğluna verdiği bazı öğütlerin naklinden ibarettir. Halk inanışlarında değişik şahsiyetlerle karşımıza çıkan tarihî bir kişidir. Kur'an-ı Kerim 'de, adına bir sure vardır. Hakkında “Doğrusu Lokmân'a, Allah'a şükret diye ilim ve anlayış verdik. Kim şükrederse ancak kendi nefsi için şükreder. Kim de nimeti inkâr ederse, şüphe yok ki Allah (onun şükrüne) muhtaç değildir. Hamid'dir” (Lokmân /12) buyrulmaktadır. Eski Araplar arasında da ünlü olan Lokmân'ın bir peygamber olduğu hakkında tefsirlerde rivayetler vardır. Fakat halk arasındaki yaygın olan görüş O'nun “Salih bir kul” olduğu yönündedir. Hikmet ve hekimliğin piri olarak bilinmektedir. Kur'an'da oğluna öğütler veriş, onu Allah'ın birliği ve gerçek dünya olan ahiret konusunda bilinçlendirmesi ve ilahî emirlere vasıta olması nedeniyle adı anılmıştır (Harman, 2003, s. 205-206; Pala, 2004, s. 290).

Taberî'ye göre Lokmân aleyhisselam, Davud peygamber zamanında gelmiştir. Rivayete göre birçok hikâyesi vardır. Lokmân aleyhisselam, 3.700 yıl yaşamıştır. Bir gün oğluyla beraber bir şehirde gezerken padişah tarafından tutuklatılmıştır. Kuyuya atılacağı söylenince Lokmân aleyhisselam bir ceylan derisine bir şeyler yazıp koynuna koymuştur. Kuyuya atılırken derviş olup olmadığını sınamak için yanlarına sadece bir badem vermişlerdir. Lokmân aleyhisselam bu bademi dikmiştir. Bir yıl sonra oğlu ölmüştür. Lokmân aleyhisselam da diktiği bu bademden yiyerek hayatta kalmıştır. Birkaç yıl sonra Lokmân aleyhisselam uykuya dalmış ve tam 100 yıl boyunca uyumuştur. Onları kuyuya attıran padişah da ölünce yerine yeni padişah gelmiştir. Bu

padişahın boynunda bir şişlik oluşmuş ve halk ancak bunu Lokmân aleyhisselamın tedavi edebileceğini söyleyince Lokmân aleyhisselamın kuyuda olduğunu hatırlamışlardır. İşte bu padişahın tedavisini de dervişlikle Lokmân aleyhisselam yapmıştır (Gürtunca, 2007, s. 510-515).

Firdevsî-i Rûmî, eserindeki meclisleri genellikle Lokmân aleyhisselamın adıyla başlatmıştır. Firdevsî, eserin yazarı olarak da Lokmân aleyhisselamı göstermiştir.

Loqmân Hâkîm kavline kim bu kitâb-ı Süleymân-nâme'nün mü 'ellifidür ve Eflâtûn-ı Yûnânî kavline şâhib-tercûme ve muşannifidür⁽¹⁵⁾ pes ol iki Hükemâ-yı Hâzîkûn ve Eñibbâ-yı Şâdîkûn kitâblarından istihrâc kılup Türkîye tercüme⁽¹⁶⁾ kılan Firdevsî-i dâ'î (2b)

2.3.7.10. Lût Kavmi

Tevrat'ta Terah'ın çocuklarından Haran'ın oğlu ve İbrahim'in yeğeni olarak gösterilmiştir. İslam öncesi Arap toplumunda bilinmeyen lût kelimesinin İbranice veya Süryanice olduğu ileri sürülmektedir. Lût kavmi, Lût peygamberin gönderildiği kavimdir. Bu kavim kendilerinden önce görülmemiş bir sapkınlık olan eşcinselliği âdet edinmiştir. Lût peygamber, onları uyarıp doğru yola çağırdıysa da kâr etmemiştir. Yaptıkları bu sapkınlıktan vazgeçmemişlerdir. Bu kavim, Sodom ve Gomore halkı olup her türlü pislîği, kötülüğü yapmışlardır. Allah onları cezalandırmak için önce, aralarında Cebrâil'in de bulunduğu üç meleği yakışıklı delikanlılar kılığında Lût peygambere misafir olarak göndermiştir. Halk ileriye gidip bu meleklere dokunmak istemişlerdir. Melekler, Lût peygambere kendisine inananlarla birlikte bu yeri terketmelerini söylemiştir. Lût peygamber orayı terkedince, şehirlerini gökyüzüne kadar kaldırıp baş aşağı atmışlardır. Lût peygamberin karısı da kendisine inanmayıp bu kavme inananlardandır. O da başına taş düşerek helak olmuştur. Daha sonra bu şehirlerin yerinde acı ve tuzlu bir su çıkmıştır. İşte bu su da Filistin'deki Lût gölüdür. Lût kavminin başına gelenler *Kur'an-ı Kerim*'in birçok yerinde anlatılmaktadır. (Mesela Şuârâ 160-74, Hicr 59-61, Hacc 42, Neml 56. ayet vs.) (Harman, 2003, s. 227-229; Pala, 2004, s. 291).

Niçe biñ biñ ancılayın 'âşiler oldı helāk

Kavm-i Lût'ı görmeyesin hasf olupdur halk-ı şehir (16a)

2.3.7.11. Meryem

İslam'da üstün nitelikleri sebebiyle yüceltilen, iffet ve itaat simgesi bir kişi olarak gösterilen Meryem, Hristiyanlık'ta "tanrı doğuran" olarak nitelendirilmiş, Hristiyanların ibadet hayatında önemli bir yer tutmuş, İsa gibi öldükten sonra göğe çekildiği söylenmiştir. Meryem İbranice'de Miryâm (Miriam), Süryanice ve Aramice'de Maryam, *Tevrat*'ın Yunanca tercümesinde Mariam şeklindedir. İmran adlı bir zatın kızı olan Hz. Meryem, İsa peygamberin annesidir. Annesinin adı Hanne'dir. İmran ve Hanne'nin uzun bir süre çocukları olmamıştır. Eger Allah onlara bir çocuk verirse onlar da doğan bu çocuğu mescide bağışlayacaklarını söylemişlerdir Doğan çocuk kız olmasına rağmen sözlerinde durup onu mescide bağışlamışlardır. Hz. Meryem'i oranın imamı olan Zekeriyya aleyhisselama teslim etmişlerdir. Mesciddeki diğer kişiler de onun yetiştirilmesini üstlenmek isteseler de onun yetiştirilmesi işi Zekeriyya aleyhisselama verilmiştir. O, Hz. Meryem için mescidde bir oda hazırlamış ve yanına her geldiğinde eli dolu gelmiştir. Zekeriyya aleyhisselam, bir gün yine yanına uğradığında kış olmasına rağmen yaz meyvelerini yiyor olmasına şaşırıp sormuştur. Hz. Meryem de bunların Allah'tan gelen lütuflardan olduğunu söylemiştir. Hz. Meryem, Cebrâil aleyhisselamın nefesi vasıtasıyla hamile kalmıştır. Bu hamilelik nedeniyle çevre tarafından zor durumda kalmıştır. Bir süre sonra güçten kesilip, zayıflayan Hz. Meryem'in doğumu yaklaşınca mescidden uzak bir sahraya gitmiştir. Sonunda İsa peygamber doğmuştur. Hz. Meryem çocuğunu da alıp kavmine gelmiştir. İsrailoğulları ellerine taş alıp zina yaptığını sanarak Hz. Meryem'i öldürecekken İsa peygamber dile gelip; "*Ben, hiç şüphe yok ki, Allah'ın kuluyum. Allah bana kitap (İncil'i) verdi. Ve beni peygamber yaptı.*" (Meryem 30) Bunun üzerine Hz. Meryem'e vahiy gelerek o kavmi terketmesi emredilmiştir. Allah'ın emrine uyarak Mısır'a gitmişlerdir. Tam on iki yıl Mısır'da yaşamışlardır. Hz. Meryem, oğlunun ölümünden altı yıl sonra vefat etmiştir (Harman, 2004, s. 236; Cerirü't-Taberî, s. 299-327).

Metinde İsa'nın annesi olarak adı zikredilmiştir.

Kefk-i hūndan Ādem ider kāf[u] nūndan 'ālem ol

Bādı 'Īsā ibn-i Meryem çūb ider Mūsā 'aşā (1b)

2.3.7.12. Râdî

İşâ'nın on iki oğlundan birisidir. Davud'un kardeşidir. Metinde tek bir yerde Davud'un kardeşi olarak adı zikredilmiştir.

*Âşaf-ıla İlyâ Şâh bu vech-ile Hâlik'a münâcât idicek Hâk Te'âlâ anlaruñ
hâcetini kabul⁽¹⁹⁾ kılup anı gördiler kim Kuds cānibinden yañadan bir 'azîm toz
belürdi varduğınca kabardı toz göge çıkdı⁽²⁰⁾ Habeşiler görüp korıkdı tozdan
yaña baqdılar anı gördiler toz cihānı tutdı tā kim yel esüp tozı⁽²¹⁾ tağıtdı toz
şakķ olup arasından altmış biñ egni düz sipāh-ıla Şem'un sıbtınuñ sulţānı Evînā
Zū bin (2b)⁽¹⁾ Dāvūd geldi kim begler begisi Behrām bin Kehrūm pehlevān-ı
şıqlān-ı Rūm'ıdı veled-i sıbtından Rādî bin İşā geldi kim Dāvūd⁽²⁾ Peyğamber
karındaşıdır (3a)*

2.3.7.13. Sünnî

Hiz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında kullanılan bir tabirdir. Sözlükte “manevî alanda çizilen yolu benimseyenler” anlamına gelen ehl-i sünnet ifadesinin kısaltılmış hâlidir. Sünnet ehli olan kişilere denir. Sünnet kelimesi daha çok, ilahî tebligatı yalanladıkları için geçmiş peygamberlerin ümmetlerine uygulanan ve adet-i ilahiyye hâline gelen dünyevî azap manasında *Kur'an-ı Kerim*'de geçse de ehl-i sünnet ifadesi *Kur'an*'da geçmemektedir. *Kur'an-ı Kerim* ve sünneti temel alırlar. Müslümanların en yaygın mezhebidir. Hiz. Muhammed'in soyunu sevip sayarlar, insanın sınırlı iradesi olduğuna inanırlar. Bu iradeyle yaptığı her işin Allah tarafından meyana geldiğine inanır, ibadeti imandan saymayıp ibadet etmeyen insanları kâfir olarak görmez ama günahkârlardan sayar. Buna “Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat” denir. Böylece bazı mezheplerden de ayrılmış olur (Yavuz, 1994, s. 525; Pala, 2004, s. 415).

Metinde sünnet ehli bir kişi olmasının gerekliliğini belirtmiştir.

Sünnî olup dîne girüp tap İlâhî Kâdir'e

Şek getürme lâ-şerik ü lâ-yezâl ü nâzıra (19b)

2.3.7.14. Şakku'l-kamer

Sözlükte “yarılmak, bölünmek” anlamındaki inşikâk ile “ay” manasına gelen kamer kelimelerinden oluşan bu tabir “ayın iki parçaya bölünmesi” demektir. Bu ifade şakku'l-kamer olarak kullanılmıştır. İnşikâku'l-kamer tabiri, *Kur'an-ı Kerim*'de kıyametin yaklaştığını bildiren ayette geçmektedir. Bu ayetin iniş sebebi, Kureyşli

müşriklerin mehtabın olduğu bir gecede Peygamber efendimizden bir mucize göstermesini istemeleridir. Bunun üzerine Peygamber efendimiz de Allah'a dua ederek parmağıyla işaret etmiştir. Ay ikiye bölünüp yere inmiştir. Sonra O'nun peygamberliğine şahadet etmiş ve eteğinin altından girip yeniden çıkmıştır. Sonra tekrar şahadet getirip birleşerek gökyüzüne çıkmıştır (Çelebi, 2000, s. 343; Pala, 2004, s. 420).

Hātimü'r-rusl aşıldur bir kıatre āb Aḥmed adı

Mu'cizinū kemteri şakka'l-kamer engüşt-nümā (1b)

2.3.7.15. Tâbût (Tâbût-ı Ahd)

Musa'nın ağaçtan yaptırdığı, içi ve dışı altın kaplama, her köşesine altın taçlar konulmuş, üzeri saf altından bir kapakla kapatılan sandıktır. İsrailoğullarının aralarında bir sorun çıktığı zaman sandıkta bulunan ruh onların sorunlarını çözdüğü için ona Tâbût-ı sekîne denir. Ara bulan Tâbût (sandık) da denir (Babür, 2013, s. 121). *Kur'an-ı Kerim*'e göre bu Ahid sandığının şekli ve ölçüleri Allah tarafından bildirilmiştir. Akasya ağacından yapılması istenilen bu sandığın uzunluğu 2.5 eni ve yüksekliği de 1.5 arşındır. Bu sandık altından yapılmış iki ince levha tarafından kapatılmış ve altından yapılmış kanatlı iki melek tasviri bu kapağın iki tarafında yer almıştır. Sandığın içine on tane emrin yazılı bulunduğu levhalar konmuştur. Ayrıca bu sandığın konması için bir çadır kurulmuş ve çadırın orta yeri perde ile kapatılmıştır. Allah'ın iki melek arasında oturup Musa peygamber ile konuştuğu kabul edildiği için Ahid sandığı büyük önem arz etmektedir. İsrailoğulları bu sandığı kutsal kabul edip Allah'ın emaneti saymalarından dolayı yanlarından ayırmazlarmış. Daha sonra bu sandığın içine kudret helvası dolu bir testi ile Harun'un tomurcuklanan asası ve *Tevrat* da konulmuştur. Ahid sandığı Hz. Musa'dan sonra Harun'un yanında kalmıştır. Daha sonra Filistinlilerin eline geçse de Tâlût zamanında geri alınmıştır (Küçük, 1988, s. 535).

Metinde Süleyman'ın mühendislerle kazdırdığı yerden tabut çıkmıştır.

Dāvūd oğlu Süleymān 'am⁽¹¹⁾ mühendislerle emr eyledi ol yiri kırk kulac aşağı kazdılar bir siyāh ferş çıkıdı üstādlar şan'at-ıla yirinden⁽¹²⁾ ayırdılar bir kefenūn açıldı içerü girdiler fānūs-ile gördiler kim yitmiş kadem nerdübān var kadem başup aşağı⁽¹³⁾ indiler gördiler kim dört Şeddādī şuffe şuffenūn üzerinde bir mu'teber kubbe kā'imdür ve dīvārı saḳfı⁽¹⁴⁾ ferşi muraşsa' mūnaḳkaş lāciverdī iki keyvān biri birine karşı eyvānlar şahnında bulardan bir ulu taht üzerinde⁽¹⁵⁾

*aķ gümüşden bir mu teber t b t üzerinde dört gevher   eb- er   var ol
gevherlerden  ubben   i i münevver gün ⁽¹⁶⁾ bigi  u le virürdi (20b)*

2.3.7.16. Ye c c- Me c c

Ye c c ve Me c c kelimelerinin kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. *Kur an*’da bahsedilen Ye c c ve Me c c biri geçmişte vuku bulmuş, diğeri gelecekte vuku bulacak olaylar ile ilgili olarak iki kez zikredilmiştir. Kehf suresinde Ye c c ve Me c c’den zaman ve mek n bildirilmeden geçmişte ya am   bir topluluk şeklinde s z edilmiştir. Enbi   suresinde ise Ye c c ve Me c c’den gelecekte ortaya çıkacak bir topluluk olarak söz edilmiştir. Ye c c, Me c c birlikte ele alınmıştır. Nuh peygamberin oğlu olan Y fes zürriyetinden iki kabilenin adıdır. *K r  n-ı Ker m*’de Kehf ve Enbi   surelerinde geçmiştir. Bu iki kabile hakkında tefsirlerde farklılıklar vardır. Fakat ortak noktaları dünyayı fesada verecekleri ve kıyamete yakın zamanda bulundukları yerden  ıkacaklarıdır. *Kuşan-ı Ker m*’de Zülkarneyn peygamber ( ki seddin arasına ulaştığı zaman orada dilleri anlaşılmayan bir kavim g rm   tir. Bu kavim ‘‘Ey Zülkarneyn! Ye c c ve Me c c o yerde fesat çıkarmışlar demiştir. Onlarla bizim aramıza bir set yapman için sana vergi vermeyi teklif etmişlerdir. Bunun  zerine Zülkarneyn peygamber de Allah’ın verdi ı nimet sizin verdiklerinizden daha hayırlıdır. Sadece bana yardım edin onlarla sizin aranıza set yapayım. Bana demir parçalar getirin ve bu demir parçaları da iki dağın arasına d  eyin ve dolduğunda  fleyin demiştir. Demirler ateş gibi olunca bana getirin ben de üzerine bakır d keyim demiştir.   te Ye c c ve Me c c bu seddin üzerine çıkmaya g   yetiremesin. Rivayete göre bu Ye c c ve Me c c kulakları yerde sürünen, kısa boylu çirkin ucube bir yaratıktır (Çelebi, 2013, s. 373; Pala, 2004, s. 480-481).

Metinde S m, kendisiyle Semend n’un neden cenk etmediğini sorup diyar diyar gittim dedi ı yerlerden birisi de Ye c c ve Me c c’un diyarı olarak gösterilmiştir.

*benem S m ⁽¹⁰⁾ -s v r  bn-i Ner m n bin Ker m n-ı cih n-pehlev n   lem içre
   ib- ıran cedd-i Rüstem-i D sit n y  Semend n-ı ⁽¹¹⁾ la  n ni  n   m   olup
 urursın başa mu   bil olup mu   r   olup benüm-ile ceng itmezsin ma zum ⁽¹²⁾
i itmezsin ben bunda d v çerisiyle cin çerisin ceng itdürmege geldüm bunca
zam ndur sen mel  n n derdinden ⁽¹³⁾ g   de iz  a rında yüridüm    eyile g  
balı   arnında oldum ve g   ejderh  ağzında oldum g   Ye c c ve Me c c ⁽¹⁴⁾
milkinge vardum g   g     h-ı Elburz’a vardum t  kim bi  dürlü z r-ıla*

*Ḳahramān-ı Ḳātil gürzin ele getürdüm gelüp senüñ-ile ⁽¹⁵⁾ ceng cihānı gözlerüñe
teng ḳanlaruñdan yiryüzün lāle-reng idem (32b)*

2.3.8. Tariḥî-Mitolojik Kavramlar ve Şahıslar

2.3.8.1. Âb-ı Hayât

“Hayat suyu.” Karanlık lar ülkesinde oldu ğuna ve içenlere ya da yıkananlara ölümsüzlük kazandırıldığına inanılan efsanevi sudur (Yıldırım, 2006, s. 34). Damlaları sonsuz hayat ba ğışlayan tatlı ve lezzetli su, bengi sudur. Efsaneler dışında âb-ı hayât *Kur’an-ı Kerim*’de Hz. Musa ve Hızır kıssasında geçmektedir. Efsaneye göre İskender ordusuyla birlikte bir memlekete gitmiştir. Orada kendisine bir deniz oldu ğu, o denizi geçince karanlık lar ülkesindeki âb-ı hayâtın oldu ğu söylenmiştir. İskender, yanına veziri Hızır’ı ve İlyas’ı alarak karanlık lar ülkesine gitmişlerdir. Daha sonra ellerine ışıklı birer meşale vererek, suyu ilk bulan bununla haber versin diyerek İskender onların yanından uzaklaşmıştır. İlyas ile Hızır yorulunca bir ırmak kenarında bir şeyler yiyip dinlenmek istemişlerdir. Hızır yanında getirdi ği pişmiş balıkları çıkarmıştır. İrmaktan elini yıkarken bu sudan balığın üzerine bir damla düşmüş ve balık canlanıp ırma ğa atlamıştır. Hızır bu suyun aradıkları âb-ı hayât oldu ğunu anlayınca kana kana içmişlerdir. Bunun üzerine Allah’tan İlahî bir emir gelmiş ve bu sudan İskender’e bahsetmemeleri söylenmiştir. Başka bir rivayete göre ise ırma ğın başından haber vermek için ayrılmışlar fakat bir daha bu suyu bulamamışlardır. Ölümsüzlü ğü arayan İskender olmasına rağmen bu suya ulaşıp ölümsüz olan Hızır ve İlyas olmuştur (Ocak, 1988, s. 1-3; Pala, 2004, s. 3).

Metinde âb-ı hayâtın Hak tarafından Hızır’a verildi ği belirtilmiştir.

Ḥāk-i rāhuñ gösterür āb-ı hayâtı Hızra ḥūb

Luṭfuñ ider bende şāh İskenderi ḥātem saña (2a)

2.3.8.2. Amâlika

Arap tarihçilerinin Amâlik ve İmlâku şekillerinde de kayıtlara geçirdi ği Amâlika *Kur’an*’da geçmemiştir. Eski Ahid’de şahıs ve kavim adı olarak yirmi dört defa zikredilip Yahudi milletin in ezeli düşmanı olarak tanıtılır. Tevrat’taki nesep seceresine göre toplulu ğun atası, Hz. İshak’ın torunu Elifaz’ın cariyesi Timna’dan doğan o ğlu

Amâlek'tir. Tevrat'a göre Amâlika dünyanın en eski milleti olup anayurdu Akabe körfezi ile Lut gölü arasında yer alan Edom ülkesidir (Erdem S. , 1989, s. 556-558).

Metinde Süleyman'a ibadet edip onun saffında bulunanlar arasında Amâlika Meliki de vardır.

Süleymân ol gice kim Müvekkel-i Hâk'i ol düşmeni helâk itmege göndendürdi
(13) dağı şubh oluncaya dek Hâlık'a 'ibâdet eyledi şubh namâzın kılup evrâd
okıyup namâzdan niyâzdan fâriğ olup sürüp (14) tahtına gelüp oturup dört
muqarreb vezîrler dağı yirlü yirine gelüp Süleymân'a tapu kılup (15) sağ u sol
oturdılar Bağdâd Halîfesi Mışır Sultânı 'Amâlika Meliki Sührâb Şâh dağı gelüp
selâtinler (16) saffında oturdılar bâkî hadem ü haşem ayak üzre turdılar çün
Süleymân dağı gelüp tahta giçdi du'â (17) kıldılar Süleymân dağı 'aleyhi's-selâm
şûkr eyledi bu yañadan Ağniyânûs-ı Hakîm dağı dîvân-ı Süleymân'a varup
nazar kıldı (18) gördi kim bir 'azîm dîvân kurulmuş (6a)

2.3.8.3. Âsaf

Süleyman peygamberin vezirinin adıdır. *Kur'an*'da adı geçmemektedir. Fakat Süleyman peygamber ile ilgili bir ayetin tefsirinde ulema Âsaf'ın da adını zikrederler. İslamî kaynaklarda Âsaf b. Berahya olarak geçen bu şahsın kimi kaynaklarda adı daha uzun bir şekilde zikredilmektedir. Âsaf b. Berahyâ b. Şimea b. Mikael b. Baaseya b. Malkiya. Ahd-i Atik'e göre, Levioğullarına mensup Gerşom ailesinden Berahyâ'nın oğludur. Hz. Davud zamanında kendisine Ahit Sandığı'nın taşınmasında kılavuzluk etme görevi verilmiştir. İslamî kaynaklara göre Âsaf, Hz. Süleyman'ın teyzesinin oğludur. Hz. Süleyman'ın, sır kâtibi, veziri ve en güvendiği kişidir. İsm-i A'zam'ı bilip duası kabul olmuştur. Keramet ehli bir insandır. Binlerce kilometre uzaklardaki Belkıs'ın tahtını göz açıp kapama gibi kısa sürede Süleyman peygamberin huzuruna getirmiştir. Bu olağanüstülüğü gösteren kişinin normal bir insan olamayacağı düşünülmüştür. Âsaf'la ilgili, çok değişik rivayetler nakledilmiş, olağanüstü bilgiler ve gizli ilimlere vâkıf biri olarak kabul edilmiştir. Bu rivayetlerden birisi; Süleyman peygamber, çıktığı bir seferde bir adayı istila etmiş, oranın hükümdarının kızı olan Cerâde'yi kendisine eş olarak almıştır. Cerâde babasının başına gelen olaya üzüldüğünü belirterek, babasının bir sûretini yapmak istediğini söylemiş, Süleyman peygamber de ona izin vermiştir. Aslında Cerâde, bu sûretle puta tapmıştır. Bunu anlayan Âsaf, bir vesilesiyle Süleyman peygamberin yaptığı işteki yanlışlığı dile getirmiş, bir peygamberin sarayında nasıl puta tapan birisi olabilir diye Süleyman peygamberi

uyarmıştır. İşin esasını bilmeyen Süleyman peygamber, önceleri bu uyarıdan bir şey anlamamışsa da bilâhare işin aslını öğrenince Cerâde'yi cezalandırmış ve kendisi de tevbe etmiştir. Âsaf'ın kerametlerinden birisi de güya Süleyman peygamberin yüzüğünü çalan devin, Süleyman olarak tahta geçmesinin ardından kimsenin onun dev olduğunu anlamadığı hâlde, Âsaf'ın bunu bilmesi ve devin planlarını bozmasıdır (Yıldırım, 2006, s. 72-73).

Böylece Âsaf olağanüstü güçlere sahip bir insandır ve divan şiirlerinde adından oldukça sık bahsedilmiştir. O vezirlikle bütünleştiği için artık vezir yerine Âsaf terimi kullanılmaya başlanmıştır.

Metinde cenk sırasında Âsaf tarafından yardım gittiğinden bahsedilmiştir.

Ḥabeş şāhı sancağına varınca sancağ üzerine cenge tırdılar ol yañadan Âşaf leşkeri ⁽¹⁰⁾ kendülere yardım geldügin görüp her birisi kıvanup sevinüp anlar dahı şol kıoldan düşmāna girdiler küffār kanın ⁽¹¹⁾ kara yire kıardılar gün aḥşam zevāline gelinceye dek bir ‘acāyib ceng itdiler kim zemīn ü zamān çarḥ-ı āsumān inledi ⁽¹²⁾ vü gümledi vuḥūş u tıyūr u mūr u mār cümlesi mesnedinde belgiledi (3a)

2.3.8.4. Benî Asfar (Rum)

Arap kaynaklarında Rum adı Roma ile ilişkilendirildiği gibi Rumlar'ın soyunun Hz. İbrahim'in oğlu İshak'tan gelmiş ve onlara Rum b. İsû b. İshak'a nisbetle bu ad verilmiştir. Rum b. İsû sarışın olduğundan dolayı "Asfar" lakabıyla anıldığından onun soyundan gelen Rumlar da bazen Benî Asfar diye kaydedilmiştir (Avcı, 2008, s. 222).

Metinde yeryüzünü kaplayan kişiler arasında Benî Asfar askerlerinin de olduğundan bahsedilmiştir.

Endülüs çerisiyle Benî Aşfar ⁽¹⁰⁾ çerisinüñ erenlerinden yiryüzi görünmez oldu tağ u taşu dutmışdı atlar ayağı ol yiri penbe gibi ⁽¹¹⁾ tozutmışdı ‘alemler başı fevka’l-‘āden aşmışdı(13b)

2.3.8.5. Câmasb

Danyal peygamberin oğlu Câmasb'ın başından geçenleri ve Şahmeran'ın yanında geçirdiği günleri anlatan hikâyelere Câmasbnâme denir. Birkaç hikâyeden oluşur.

Metinde benzetme yoluyla Câmasb'tan bahsedilmiştir.

Süleymān ‘aleyhi’s-selām Ağniyānūs-ı Hakīm’i imtiḥān kılmag-ıçün ḥikmetden su ‘āl⁽²⁰⁾ kılp didi kim yā Ağniyānūs-ı Hakīm sen daḥı Cāmasb-ı Ekber gibi hakīmūñ şāgirdisin seni ‘ilmūñde ne⁽²¹⁾ kadar kāmil ıduḡuñ imtiḥān idelüm aña göre mertebeñe lāyık ḥükemā arasında saña ‘izzet (22b)⁽¹⁾ kılalum (23a)

2.3.8.6. Ebû Cehl (Bû Cehl)

Adı Abdü’l-Hakem Amr b. Hişâm b. Muğîre’dir. Peygamberimiz tarafından ona Ebû Cehl (Cehaletin Babası) adı verilmiştir. Kureyş’in başkanlarından olup Peygamberimizin yakın akrabası ve aynı zamanda en büyük düşmanıdır. Hicretin ikinci yılında Bedr savaşında Abdullah İbn Mes’ûd tarafından öldürülmüştür. Peygamberimiz onun kellesini görünce şükretmiş ve “*Bu ümmetin Fir’avnu işte budur!*” demiştir. Peygamberimiz aleyhine girişilen her harekette onun büyük katkısı vardır (Pala, 2004, s. 132).

Ḳande kāmīl varsa düşmendür cehil

K’Aḥmed’e eksük degüldür Bû-Cehil (36a)

2.3.8.7. Eflâtûn-ı Yûnânî (Platon)

MÖ 427 yılında Atina’ya 20 kilometre mesafedeki Aegina adasında dünyaya gelmiştir. Platon, siyasette nüfuz sahibi Atinalı bir ailenin oğludur. Babası Ariston, Atina’nın son kralı Kodros’un, annesi Periktione ise büyük yasa koyucu Solon’un soyundan gelmektedir. Adının “mükemmel”³, şan sahibi⁴ anlamlarına karşılık gelen Aristokles isminin, bununla birlikte geniş omuzlarından yahut geniş alnından ötürü, geniş anlamına gelen Platon isminin verildiği düşünülmektedir. Gençliğinde güreşçi olmasından dolayı da bu ismi almış olma olasılığı da vardır (Strathern, 2016, s. 19). Asıl adı Platon olmasına rağmen İslam kültür dairesinde kendisinden Eflâtûn diye söz edilmiştir. Eflâtûn da Aristo gibi yaptığı tercümelerle İslam kültür ve ilim çevresine girmiştir. Helenistik dönemde başlamış, birçok gizli ilim ve garip buluşlar kendisine atfedilmiştir. Sokrat’ın öğrencisi, Aristo’nun hocası olan Yunanlı bir filozoftur (Tökel, 2000, s. 422). Filozof ve diyalektikçi olduğu kadar, bir şair ve mistiktir (Thilly, 2009, s. 87).

Taberî’de Aristo kendisinden yüce, bilgili kişinin olmadığını söylemiştir. Her türlü bilgiyi ve felsefeyi kendisinin ortaya çıkardığına inanmıştır. Ama asıl üstün olan

³ Yunanca Aristos

⁴ Yunanca (kleos): kökünün, işitmek manasına gelen kluein olduğu tahmin edilmektedir.

onun hocası Eflâtûn'dur. O, daha önce ortada olmayan Ud'u icat eden kişidir. Ortaya bir çember çizerek uduyla bir makam çalmış ve dağdaki tüm hayvanlar sesi dinlemeye gelmiştir. İşte bu icat, Eflâtûn'un kendisine atfedilen garip buluşlarından sadece bir tanesidir. (Gürtunca, 2007, s. 212-213).

Metinde Firdevsî-i Rûmî, meclislerin ve hikâyelerin başlarında adını zikrederek Eflâtûn-ı Yûnânî'ye değer verdiğini göstermektedir.

Loḡmān Ḥakīm ḳavlince kim bu kitāb-ı Süleymān-nāme'nüñ mü'ellifidür ve Eflâtûn-ı Yûnānî ḳavlince şāhib-tercüme ve muşannifidür⁽¹⁵⁾ pes ol iki Ḥükemā-yı Ḥāzıḳûñ ve Eṭibbā-yı Şādıḳûñ kitāblarından istiḥrāc ḳılup Türkiye tercüme-yi⁽¹⁶⁾ ḳılan Firdevsî-i dā'î kitāb naḳlince rāvî ḳavlince 'uḳalā nuḳalā ol vech-ile rivāyet-i aşāḥḥ ve ḥikāyet-i⁽¹⁷⁾ emlah ḳılup üç yüz altmış altı mücelled Kitāb-ı Süleymān-nāme'nüñ yigirmi yedinci mücelled kitābında söz ol⁽¹⁸⁾ arada ḳalup durur kim Āşaf-ıla İlyā Şāh bu vech-ile Ḥālîḳ'a münācāt idicek (2b)

2.3.8.8. Ejdhâ (Ejderhâ)

Farsça'da ejder, ejdhâ, ejderhâ, Arapça'da tinnîn ve so'bân; büyük yılan anlamına gelen ejderhâ, büyük bir timsah görünümünde, yüzü ata benzeyen, iki kanatlı, ağzından ateş püskürten, yeraltı hazinelerinin koruyucusu olduğuna inanılan efsanevi yaratıktır. Pehlevice aji (aj) yılan sözcüğünden gelmiştir ve Aj-i Dahhâk; Dahhâk yılanı da aynı kökenden gelmiştir. Yılanın boyu otuz metreyi ve yaşı da yüzü geçince ona ejderhâ denmiştir. Olağanüstü büyüklükte ve korkutucu özelliklere sahip olmasından dolayı canlıların bunlarla mücadelesi imkânsızdır. Ejderhâlar çok fazla uyumalarıyla bilinen yaratıklardır. Ejderhâlar genellikle hazine bekçileridir. Kârûn hazinelerini de ejderhâlar beklemektedir. İranlılarda mızrak uçlarına takılan simge durumuna gelmiştir. Halk hikâyelerinin genelinde kötülük sembolü olarak karşımıza çıkmıştır (Yıldırım, 2006, s. 274).

Rivayete göre, Dahhâk'ı iki omzundan şeytanın öpmesi sonucunda iki karayılan çıkmıştır. Omzunda çıkan bu yılanları doyurmak için insan beyni yedirilmesiyle dünyada kötülükler artmıştır. Şeytan içten içe insanlığın soyunu yok etmeye çalışmıştır.

Ejdehādur nefs-i emmāre hemān

Açlığla mağlûb olur yā enām (27b)

2.3.8.9. Elburz Dağı (Kûh-ı Elburz)

Dergurz veznindedir. İran ve Hindistan aradında yüce bir dağ ismidir. Günümüzde Elburz Dağları diye bilinen efsanevi bir dağdır. Pehlevicede karşılığı Herburz, Harbuc, Farsça'da ise Elburz: Yüksek dağ veya Burz'dur. Bu dağın yeriyle ilgili net bir şey söylemek mümkün değildir. Bazılarına göre bu dağ da tıpkı Kâf Dağı gibi varlığı biliniyor yerinin bilinmediği mitolojik bir dağ olarak kabul edilmiştir. Birçok rivayet vardır. Cem, Elburz'da görkemli bir saray yaptırmıştır, Kâvûs güçlü bir kale inşa ettirmiştir. Ferîdûn'un çocukluğu da bu dağda geçtiği söylenmiştir (Yıldırım, 2006, s. 279-280).

Rivayete göre Sâm'ın bir çocuğu olarak ona Zâl adını vermişlerdir. Sâm, çocuğu görünce korkuya kapılıp kendisini suçlayıp Tanrı'ya dualar etmiştir. Bu olağanüstü acayip çocuğun yok edilmesi gerektiğine inanmıştır. Çocuğu alıp insanlardan uzakta olan Simurg'un yaşadığı Elburz Dağı'na bırakmışlardır. Bırakılan bu çocuk ağlamaya başlayınca da Simurg onu alıp yavrularının yanına götürmüştür. Simurg yavrularıyla birlikte Zâl'i de büyümüştür. Zâl, büyüyünce yiğit ve cesur bir delikanlı olmuştur. Sâm bir gece rüyasında oğlunu görmüş ve bıraktığı yere onu görmeye gitmiştir. Bunun üzerine Simurg da artık Zâl'in gitmesi gerektiğini söylemiştir. Simurg, ona "Zend'in Destânı" adını vermiştir. Simurg, Zâl'i gönderirken yanına kanadından bir tüy vererek sıkıntı anında yakmasını söylemiştir (Tökel, 2000, s. 267).

Metinde Kahramân-ı Kâtil'in Elburz Dağı'na hükmettiği geçmektedir.

*mağâra ⁽⁶⁾ kapısına geldiler nazar kıldılar kim gördiler kapu taşında birkaç satır
yazu yazmışlar Süryân dilince pûlâd ⁽⁷⁾ tiğ-ile hûb-rûşen kazmışlar yazılmış kim
ben kim Kahramân-ı Kâtil'em cihân-sûz nâm bir dîv varıdı Kûh-ı Elburz'a
hükûm ⁽⁸⁾ iderdi yidi yüz biñ dîvûñ serhengiydi benüm leşkerümden yidi yüz
âdemî-zâd kapup bunda gelmiş (33b)*

2.3.8.10. El-Kânûn fi't-Tıbb

İbn Sînâ el-Kânûn fi't-Tıbb'ı 403 tarihinde gittiği Cürcân'da kaleme almaya başlamıştır. Büveyhî hânedânının Rey, Hemedan ve İsfahan'daki saraylarında hekimlik yaptığı dönemde çalışmasını on yılı aşkın bir sürede tamamlamıştır. Müellif daha önce yazılmış dağınık haldeki Helenistik, Bizans ve Süryani tıp literatürünü derleyip sistemleştirmesinin yanında bunlara kendi gözlemlerini de katarak kitabı

güncelleştirmek amacıyla İslâm tıp tarihinin en büyük eserini ortaya koymuştur. Bu eser beş kitaptan oluşmuştur. “el-Külliyât” (tıbbın genel ilkeleri) başlığını taşıyan ve teori ağırlıklı olan ilk kitap dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde tıp biliminin tanımı yapıldıktan sonra klasik usule uygun olarak önce anâsır-ı erbaa, ahlât-ı erbaa ve dört mizaç teorisi ele alınıp açıklanmıştır; insanın anatomik yapısıyla ilgili bilgi verilip her bir organın yapısı ayrıntılı olarak incelenmiştir. İkinci bölümde hastalığın tanımı yapılmıştır; uyku ve uyanıklık, alışkanlıklar ve besinler, banyo ve güneşin hastalıkla ilgili etkileri tartışılmıştır. Ayrıca ısı, anormal hareketler, zevk ve acının vücut üzerindeki tesirleri gibi özel hastalık sebeplerinden bahsedilmiştir. Koruyucu hekimliğe dair üçüncü bölümde sağlık, hastalık ve kaçınılmaz ölüm sebepleri hakkında açıklama yapıldıktan sonra çocuk yetiştirme, yetişkinlerin ve yaşlıların izlenmesi gereken hayat düzeni üzerinde durulmakta, mizaç anormallikleri ve iklim değişikliklerinin etkileri konusunda bilgi verilmektedir. Tedavinin ana hatlarıyla ilgili dördüncü bölümde genel tedavi ilkeleri, müshillerin kullanımı, kan alma ve kusma konuları ele alınmıştır. İlaçlarla ilgili olan ikinci kitabın ilk bölümünü İbn Sînâ, tıbbî birikiminin yanında kendi deneylerinden de faydalanarak ilaçların tabii özellikleri üzerinde durmuştur. İkinci bölümde ebced sistemiyle 800’e yakın ilacın adı verilerek bu ilaç hakkındaki özellikler de incelenmiştir. Patolojiyle ilgili olan üçüncü kitapta tek tek organlara mahsus hastalıklar üzerinde durulmuştur: bu hastalıkların belirtileri, teşhis ve prognozları hakkında bilgi verilmiştir. Belli organlara has olmayan hastalıkların ele alındığı dördüncü kitap dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ateşli hastalıklarla ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde şişmelerle ilgili yaralar ve onların küçük cerrahi tedavileri yer almıştır. Üçüncü bölümde metaller, bitkiler ve hayvanî ürünlerden kaynaklanan zehirlenmeler, insan ve hayvan ısırmalarından doğan rahatsızlıklar; dördüncü bölümde estetikle ilgili sorunlar üzerine durulmuştur. el-Kânûn fi’t-Tıbb’ın beşinci ve son kitabı reçetelerden meydana gelen bir kodeks niteliğinde olup 650 kadar ilacın terkibi ve uygulanış şekli hakkında açıklamalar verilmiştir (Kahya, 2001, s. 331).

Bu durur kânûn-ı tab‘î söylerem

Hażretüñe cümle şerh’in eylerem (44a)

2.3.8.11. Ferhâd- Şîrîn

Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inden çıkmış ve zamanla müstakil hale gelmiş klasik bir mesnevi konusudur. *Ferhâd ile Şîrîn* adlı hikâyede geçen asıl kahramanlardan biridir. Ferhâd, Hüsrev isimli İran padişahının sevgilisi olan Şîrîn'e âşıktır. Şîrîn'in isteği üzerine Bîsütûn adlı bir dağı delmiştir. Çünkü kendisi bir mimar-mühendistir. Divan şiirinde sevgilisine kavuşmak için zorlu yollardan geçen bir âşığı sembolize eder (Albayrak, 1995, s.388; Pala, 2004, s. 152).

İran şahı Nûşîrevân'ın torunu Hüsrev'in, Ermen şahının kızı Şîrîn'e olan aşkının konu olduğu bu hikâye ilk olarak *Şehnâme*'de Hüsrev Perviz bahsinde anlatılmıştır. Daha sonra bu hikâyeyi mesnevi tarzında önce Senâî işlemiş, bunun ardından kendinden sonra yazılanlara örnek olacak mahiyette en kusursuz şeklini Genceli Nizâmî yazmıştır. Rivayete göre; Ferhâd, Şîrîn'in âşığı ve Hüsrev'in rakibidir. Şîrîn'in aşkından deliye dönen Ferhâd ne yaptığını bilmeden çöllerde dolaşmıştır. Bu aşk dillere düşmüş ve Hüsrev'in de kulağına gitmiştir. Hüsrev, Ferhâd'ı öldürmek istese de adamlarının uyarılarına kulak verip onu öldürmekten vazgeçmiştir. Tek çareyi onu imkânsız işlerle oyalayıp Şîrîn'den uzak tutmakta bulmuştur. Hüsrev, Ferhâd'dan civardaki büyük bir dağdan ordusunun geçeceği bir yol yapmasını istemiştir. Ferhâd, Hüsrev'in Şîrîn'den vazgeçmesi şartıyla yapacağını söylemiştir. Hüsrev kabul ediyormuş gibi yapsa da içten içe kabul etmeyip Ferhâd'ı Şîrîn'den uzak tuttum diye sevinmektedir. Ferhâd eline külüngünü alarak dağa çıkmış ve var gücüyle dağı delmeye başlamıştır. İşine ilk olarak Şîrîn'in suretini dağa kazımakla başlamıştır. Ferhâd'ın aklından Şîrîn'i silemeyen Hüsrev, son olarak da yaşlı bir kadını gönderip Ferhâd'a Şîrîn'in öldüğünü söyletmiştir. Bunun üzerine daha fazla dayanamayan Ferhâd üzüntüsünden intihar etmiştir (Tökel, 2000, s. 433-437).

Metinde Zâl ve Rüstem kıssası Ferhâd ile Şîrîn'in kederine benzetilmiştir.

Bu degüldür Zâl ü Rüstem kıssası

Yâ hu Ferhâd-ile Şîrîn guşşası (10b)

2.3.8.12. Hâtem (Mühr-i Süleyman)

Süleyman peygamberin üzerinde İsm-i A'zam yazılı olan yüzüğüne verilen isimdir. O, bununla bütün yaratılanlara hükmetmiştir. Bu mühür üzerinde iç içe girmiş iki eşkenar üçgen vardır. Yahudiler bu işaretteki her bir açıya bir peygamber (İbrahim, İshak, Yakup, Musa, Harun, Davud) atfetmişlerdir. Süleyman peygamberin yüzüğü bir

gün bir dev tarafından çalınmıştır. Balık aracılığıyla yıllar sonra sahibine gelen bu yüzük ile Süleyman peygamber, tekrar idareyi ele geçirmiştir. Edebiyatta sevgilinin dudağı bu yüzüğe benzetilmiştir (Pala, 2004, s. 339).

Cehdim ol dem hâtemi andan alam

Men Kubādī šāh sulṭānlık kılam (6a)

2.3.8.13. Kâf Dağı (Kûh-ı Kâf)

Kâf Dağı, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan olaganüstü özelliklere sahip mitolojik bir dağdır. Efsaneye göre, Ye'cûc ile Me'cûc, Ankâ, cinler, şeytanlar bu dağın arkasındadır. Masallarda en çok mekân olarak geçen yer Kâf dağdır. Büyük bir bölümünün sular altında olduğu bu dağ çok yüksektir. Güneşin ışıkları çarptıkça yeşil renge bürünen ve oradan yansıma ile de mavi renge bürünen efsanevi bir dağdır. Gökyüzünün mavi olması da Kâf Dağı'ndaki yansımadan dolaydır. Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olan Kâf Dağı, şiirlerde Ankâ ile anılmaktadır. *Kur'an-ı Kerim* 'de geçen Kâf Suresi kâf harfi ile başlamıştır. Bazı müfessirler de bu harfi “Kâf dağı” olarak yorumlamışlardır ki yeşil zebercetten olduğunu ve gökyüzünün onun üzerinde yer aldığını söylemiştir. İsrailiyatta bu dağın bir ucu dünyanın altında bulunan kayaya temas edermiş ki böylece de zelzelelerin kaynağı olarak Kâf Dağı'nı kabul etmişlerdir (Pala, 2004, s. 248). Kaf Dağı genellikle Simurg ile anılmıştır.

Kaçdı tāsī' burca tutdı ser-ķarār

Ķāmet ü qaddin görüben Kûh-ı Ķāf (18a)

2.3.8.14. Kayser

Aslı Grekçe kaisar olan kelimenin Arapça'ya oldukça erken bir dönemde Aramice yoluyla girdiği ileri sürülmüştür (Demirkent, 2022, s. 94). Eski Roma ve Bizans imparatorlarına verilen unvandır. Kayser-i Rum sözü Anadolu'ya hâkim olan Bizans imparatorlarını anlatmada kullanılmıştır (Pala, 2004, s. 263).

Niçe biñ biñ Cām Cem'e Ķayşer dağı

Hāk olupdur sinlede Sencer dağı (16b)

2.3.8.15. Sîmurg (Ankâ)

Araplar'ın Ankâ, İranlılar'ın Sîmurg adını verdikleri, Türkçe'de ise her iki şekliyle birlikte Zümrüdüankâ olarak adlandırılan Ön Asya efsanelerinin kuşudur. Kâf dağında yaşadığına inanılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok olan bir kuştur. İnsanlar gibi düşünmüş ve konuşmuştur. Boynu uzun olduğu için “ankâ” adıyla; avlarını kapıp uzaklara doğru uçtuğu için de “muğrib” sıfatıyla anılmıştır. Efsaneye göre Ankâ dişi bir kuştur. Allah, bu kuş için bir de erkek kuş yaratmış ve böylece üremişlerdir. Daha sonra Necid ve Hicaz taraflarına yayılmışlardır. Ankâ, o yöredeki hayvanları birer birer alıp götürmüştür. Sonra sıra çocuklara gelince o zaman Ashâb-ı Ress onu, peygamberleri Hanzale b. Safvan'a şikâyet etmiştir. O da dua etmiş ve Ankâ kuşu nesli ile yıldırım çarpması sonucu yok olmuştur. Yine başka bir rivayete göre Ankâ, cennet kuşuna benzer yeşil bir kuştur. Bu yüzden ona “zümrüdü ankâ” denilmiştir. İranlılar bu kuşa üzerinde otuz kuştan birer renk taşımasından dolayı sîmurg veya sîreng demişlerdir. Ankâ halk arasında devlet kuşu olarak bilinen hümâ ve musikî kuşu olan Kaknûs ile çok karıştırılmıştır (Erdem, 1991, s. 198; Pala, 2004, s. 24).

Kayda tâzî yitdürürseñ gökde arslan der döker

Sayda şehbâz götürürseñ kaçâ Sîmurğ tâ Kaf'a (2a)

2.3.8.16. Takyânûs Şah

Süleyman'ın helakı için üç ayrı yere kurulan kentlerdeki üç hükümdarın babasıdır. Takyânûs'un oğulları kötü düşüncelerinden dolayı helak olmuşlardır.

*Takyânûs Şâh'uñ üç oğlu kim otuzar biñ ⁽⁸⁾ çeriyle üç yire konup oturmuşlardı
Süleymân'uñ üzerine gitmege niyyet kılmışlardı kim gelüp Endülûs şâhı ⁽⁹⁾
Unkurûs melikiyle buluşup bile gidelerdi Süleymân'uñ helâkine yardım
kılalardı ol hisâb feraḥ-ıla oturup ⁽¹⁰⁾ ‘ıyş [u] nûş ‘alâ-rağm-ı rûzgâr guşşayı
ferâmûş itdiler (16a)*

2.3.8.17. Tübba'

Eski Yemen krallarına verilen unvandır, *Kur'an-ı Kerîm*'de iki yerde geçmektedir. Bu isimle anılan kavmin günahkârlık ve elçileri yalanlamalarından dolayı helâk edildiği bildirilmektedir.

Metinde Kâhir Cândâr'ın malının dört kişi arasında paylaşılması istenmiştir. Bu kişiler arasında da Bağdat Halifesi Tübbâ' vardır.

*Süleymân'a hüküm (22a) ⁽¹⁾ eyledi ol mâlî dört kısım eyledi bir başşın Mısr
Sulţânı Celâleddîn'e 'Amâlika Sulţânı Sührâb Şâh'a ⁽²⁾ Bağdâd halîfesi Tübbâ'
Bin Aşda''a virdi kim anlar dahı çerisine beglerine virdiler dil-âverlerine
virdiler ikinci ⁽³⁾ başşın Benî İsrâ'il beglerine 'âlimlerine vezîrlere şâhib-
serîrlere ulaşırdılar üçüncü kısmını ⁽⁴⁾ ne kadar fuḡarâ varısa cümlesine in'âm
kılup ḡanî kıldılar dördüncü kısmını Beytü'l-Muḡaddes binası-çün ḡazîne ⁽⁵⁾
kıldılar hiçbir nesne kabûl kılmadı (22b)*

2.3.9. Şehname Menşeli Kahramanlar

2.3.9.1. Behrâm

Sasâniyân sülalesinden gelen Yezdücürd-i Esim'in oğludur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Küçükken Medain'den uzaklaştırılarak Hire hükümdarı Münzir'in yanına gönderilmiştir. Sütanneleri tarafından büyütülmüştür. Behrâm-ı Gûr adı da meşhurdur. Vaktini yaban eşiği avlamakla geçiren Behrâm'a bu isim sıfat olarak verilmiştir. Gûr yaban eşiği anlamına gelmektedir (Efendi, 2000, s.60; Konukçu, 1992, s.356). Cesaret, adalet ve kahramanlıklarıyla meşhur bir hükümdardır. Rivayetlere göre hüküm sürdüğü memleketlerde dört yıl boyunca hiç kimse ölmemiştir. Behrâm zamanında eğlence, saz ve söz yaygınlaşmıştır. Böylece insanlar vakitlerini zevk ve sefa içinde geçirmişlerdir (Tökel, 2000, s. 117).

Tâberi'deki bir rivayete göre Behrâm Hindistan'ı görmek için gitmiştir. Her gün ava giden Behrâm'a bir filden bahsetmişler, bu fili kimse yenemez diye de yakınmışlardır. Behrâm da bir kişi bu fili bana göstereyim dedi. Bu söz Hindistan hükümdarının kulağına gidince hükümdar Behrâm'ı çağırıp onunla hâl hatırlatmıştır. Hükümdar, bilgili bir kişi seçip Behrâm'a o filin yaşadığı yeri göstermesini söylemiştir. Behrâm ile birlikte gidip o koruyu gösterdikten sonra adam korkusundan saklanmıştır. Behrâm kılıcıyla fili öldürmüştür. Onun başarısını gören hükümdar filden kurtulduğuna çok sevinmiştir. Fili öldürmekle kalmayıp diğer düşmanları da yenerek onları büyük bir felaketten kurtarmıştır. Bu olay sonrasında Hint hükümdarı, Behrâm'ı kızıyla evlendirmiştir. Topraklarından bir kısmını Behrâm'a vererek tahtını onunla paylaşmış ama Behrâm hiç haber vermeden Hindistan'ı terkederek İran'a gitmiş ve

hükümdarlığına devam etmiştir. Behrâm, 23 yıl İran’da hükümdarlık yapmıştır. Padişahlığının sonunda bir gün ava giderek önüne çıkan yaban eşeğini okla vurmuştur. Eşeğin ardından giderken de önüne çıkan kuyuyu görmeyerek atı ve silahıyla birlikte kuyuya düşmüştür. Behrâm’ın anası bu olayı duyunca kuyunun yanına gelmiştir. Bütün mal varlığını harcayarak o kuyunun suyunu boşalttırarak kurutmuş ama yine de Behrâm’dan hiçbir iz bulamamıştır (Gürtunca, 2007, s. 472-476).

Metinde kabaran tozun ardından çıkan kişilerin arasında adı zikredilmiştir.

*Âşaf-ıla İlyâ Şâh bu vech-ile Hâlık’a münâcât idicek Hağ Te‘âlâ anlaruñ
hâcetini kabul ⁽¹⁹⁾ kılup anı gördiler kim Kuds cānibinden yañadan bir ‘azım toz
belürdi varduğınca kabardı toz göge çıkdı ⁽²⁰⁾ Habeşiler görüp korğdı tozdan
yaña baqdılar anı gördiler toz cihānı tutdı tã kim yel esüp tozı ⁽²¹⁾ tağıtdı toz
şakğ olup arasından altmış biñ egni düz sipāh-ıla Şem‘un sıbtınuñ sultānı Evīnā
Zū bin (2b) ⁽¹⁾ Dāvūd geldi kim begler begisi Behrām bin Kehrūm pehlevān-ı
şıqlān-ı Rūm’ıdı veled-i sıbtından Rādī bin İşā geldi kim Dāvūd ⁽²⁾ peygamber
karındaşıdur begler begisi i‘tişāmı Erdebīlīdür leşker-ile geldiler irdiler cenge
turdılar (3a)*

2.3.9.2. Cem

Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü padişahı olup *Şehnâme*’ye göre yedi yüz veya bin yıl yaşamıştır. Nuh peygamber zamanında yaşadığına inanılmıştır. Yakışıklı ve şanı yüce hükümdarlar hakkında sıfat olarak kullanılan Cem’e Zendavesta’da bir Hind mabudu olarak rastlanmıştır. Cem, halkını âlim ve zahitler, askerler, çiftçiler ve sanatkârlar olmak üzere dört kısma ayırmıştır. İnsanlara yararlı olan birçok sanatı da o icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o tasdik etmiş ve nevruzu yılbaşı olarak o kabul etmiştir. Efsaneye göre Cem dünyayı dolaşırken Azerbaycan’a gelince burayı beğenip gündeğuşunda yüksek bir yere inci ve elmaslarla süslü bir taht koydurmuştur. Güneşin doğuşuna yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturmuştur. Güneş doğunca taht, tac ve kaftan parlamaya başlamıştır. Bunu gören halk o güne nevrüz (yeni gün) Cem’e de Cemşîd (Işık Şahı) adını vermişlerdir. Cem’e güzel yüzlü oluşundan dolayı Pehlevice “ışık ve nur” anlamına gelen Şîd lakabı verilmiştir. Önceleri İdris aleyhisselamın şeriatine göre amel eden Cemşîd şanına, şöhretine ve yüceliğine güvenip tanrılık iddiasında bulununca halk ondan yüz çevirmiştir. Dahhâk onun yerine hükümdar olunca önce Hind’e, sonra Çin’e kaçmış ve

orada ölmüştür. Bazılarına göre Cemşîd Süleyman peygamberdir. Cemşasb da denilen Cem bu yüzden rûzgâr yahut yüzük ile anılmıştır. Ayna ile anılırsa da İskender kişiliğine bürünmüştür. Şarabı bulan kişininde o olduğu söylenmiştir. Tasavvufta bir Cem makamı ve bir de Cem’ul-Cem denen kemal makamı vardır. İslam edebiyatlarında zevk ve eğlence sembolü olarak adı geçmiş ve kadehi efsaneleştirmiştir (Pala, 2004, s. 86-87; Albayrak, 1993, s. 279-280).

Ögel’e göre bu kahraman Altaylara Maniheizm aracılığıyla gelmiştir: “Zend-Avesta’da Cem’in adı Yime olarak geçmiştir. Bunun da Altay Türklerinin Türeyiş destanındaki Şal-yime adlı kahramanla alakasının olması çok muhtemeldir (1993, s. 374).

Niçe biñ biñ Cām Cem’e Qayşer dahı

Hāk olupdur sinlede Sencer dahı (16b)

2.3.9.3. Dahhâk

Cemşîd’i öldürerek tahta geçen efsanevi İran hükümdarıdır. *Şehnâme*’ye göre Dahhâk; Merdas’ın şöhret tutkunu, korkusuz fakat kötü huylu oğludur. Altında altın dizginli on bin atı olduğundan dolayı kendisine on bin atlı manasında Biyaresb lakabı verilmiştir. Şeytan, çeşitli hilelerle bu saf genci kandırarak babasını öldürmeye zorlamıştır. Sonunda babası bir tuzak sonucu öldürülmüştür. Şeytan artık babasını öldüren Dahhâk’ın peşini bırakmamıştır. Onu babasının yerine Arapların hükümdarı yapmıştır(Tökel, 2000, s. 142-144). Rivayete göre Dahhâk, şeytan tarafından iki omzundan öpülmesiyle omuzlarında iki yılan başı beliren efsanevi karakterdir. Şeytan, bu yılanların ancak insan beyni yedirilerek sakinleşeceğini söylemiştir. Gâve (Kavat) adında bir demirci, iki oğlunu bu sebeple kaybettiği için Dahhâk’a baş kaldırmıştır. Bütün halk Gâve ile örgütlenip Cem’in oğlu Ferîdûn’u şah seçmişlerdir. Ferîdûn babasının intikamını almak istemiştir. Ferîdûn ile Dahhâk orduları arasındaki mücadeleyi Ferîdûn kazanmıştır (Demirci, 1993, s. 408-409)

Ögel, Dahhâk’ın mitolojik şahsiyetiyle ilgili bilgiler vermiştir: “Firdevsî’nin *Şehnâme*’sinde Dahhâk olarak adlandırılan bu Sâmi hükümdarının adı, eski İran edebiyatında Aj-dahâka veya Azhi-dahâka (Dahhâk Yılanı) şeklinde kaydedilmiştir (Öge93s. 374).

Metinde Dahhâk’ın Ferîdûn tarafından öldürülmesi anlatılmıştır.

yā Süleymān⁽¹⁹⁾ Sebṭā Ṭā'īl durur Süleymān didi kim bu iki lālenüñ biri birine beñzemeyüp renginde қоһusunda tefāvūt olduğına sebep⁽²⁰⁾ nedür didi melik-i Sebṭā Ṭā'īl aydur yā Süleymān bu lāle kim rengi za'if vücūdi naḥīf қоһusu nā-laṭīf⁽²¹⁾ durur bu bir melik-i zālīm tūrābında bitüp durur kim ol melik-i nā-pākūñ 'amūsı oğlıydı Bağdād vilayetine (9a)⁽¹⁾ ḥüküm iderdi adına Kāhīr Cāndār dirlerdi qahr idici cān alıcı olduğ-ıçün kaçan kim Daḥḥāk devrinüñ āḥiri⁽²⁾ olup Ferīdūn šāh Daḥḥāk'ı helāk idicek bu Melik-i Kāhīr müneccimler getürdüp ṭālī'ın tutdurdı tālī'üm dutuñ kim⁽³⁾ benüm helāküm Ferīdūn elinde midür yāḥūd kimüñ elindedür yā ecl-i semā veyā ecl-i қазақıyla mı olur didi müneccimler usṭurlāb⁽⁴⁾ ele alup gördiler daḥı ittifāk-ıla müttefiḳ olup cevāb virüp didiler kim yā Šāh Kāhīr kırk gün içre seni bir kişi hevā yüzinden⁽⁵⁾ gelüp sarāyuña inüp öldürecekdür eger kırk güne dek ölmeyesin çok 'ömür süresin velikin nücūmda eyle vāḳı⁽⁶⁾ olupdur kim kırk gün içinde helāk olusarsız bāḳīsın Ḥudā bilür didiler (9b)

2.3.9.4. Dârâ

İran'ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu ve son hükümdarıdır. *Şehnâme*'nin meşhur kahramanlarından biridir. Keyâniyân sülalesi bu padişahın ölmesiyle yıkılmıştır. İsfendiyâr'ın torunu ve Behmen'in oğludur. Kendisine Dârâ-yı Ekber ve Dârâb da denmiştir. İskender, Asya seferinde İran padişahı Dârâ ile savaşmıştır. Dârâ, Büyük İskender ile yaptığı bu savaşta ölmüştür. Ölümüyle ilgili farklı rivayetler vardır. Bunlardan biri savaş sırasında öldüğü biri de savaştan kaçarken öldüğüdür. Genellikle İskender ile savaş sahnelerinde yer almıştır (Tökel, 2000, s. 150-151). İhtişam ve ululuk sembolü olarak ele alınan Dârâ, İskender'in bir hilesi sonucu zehirlenerek öldürülmüştür (Eren, 2018, s. 69).

Metinde efsanevi kahramanların adıyla birlikte zikredilmiştir.

Qanı Cīmşīd ü Firīdūn ol Qubādī şeh-cihān

Yā qanı Dārā vü Cem İskender ü Efrāsiyāb (28a)

2.3.9.5. Efrâsiyâb (Afrâsiyâb)

Alp Er Tunga'nın *Şehnâme*'deki adıdır. *Şehnâme*'ye göre Efrâsiyâb da Ferīdūn'un torunlarından. Ferīdūn'un oğlu Tūr'un torunu Peşeng'in oğludur. Turan hükümdarıdır. *Şehnâme*'nin büyük bir bölümü, İran Hükümdarlarının Turan Hükümdarı Efrâsiyâb'la yaptığı savaşlara ayrılmıştır. Efrâsiyâb, *Şehnâme*'de geçen efsanevi kahramanlardan biridir. İran ülkesinin amansız bir düşmanı olmasından dolayı Firdevsî

tarafından pek onaylanmayan bir tiptir. Efrâsiyâb'ın belli başlı nitelikleri arasında yıkıcılığı, suları ve ırmakları kurutması, kıtlığa ve kuraklığa sebep olması söylenmiştir. Özellikle yağmuru yağdırmamasından dolayı Hint kötülük tanrısı Vrtra'ya benzetilmiştir. Efrâsiyâb'ın İran hükümdarı Nevzer'i öldürmesiyle İran'la Turan arasındaki düşmanlığın şiddeti de artmıştır. Nevzer'i öldürdükten sonra İran'a da hâkim olmuş ve on iki yıl hüküm sürmüştür. Rüstem ile yaptığı tüm savaşlarda yenileceğini bildiği için ondan sürekli kaçmıştır. Onunla karşılaşmayı uğursuzluk saymıştır. *Şehnâme*'nin bir başka yerinde ise Efrâsiyâb, bilge bir kişinin kendisine daha evvel söylediği veya rüyasında gördüğü, soyundan bir torununun geleceğini, bu torununun kendisinin tacını tahtını elinden alacağını, ülkeyi yakıp yıkacağını söylüyor ki bu rüyanın aynısı yaşanmıştır. Efrâsiyâb, torunu Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür (Tökel, 2000, s. 156-158; Yazıcı, 1994, s. 478-479).

Kanı Cimşîd ü Firîdûn ol Kûbâdî şeh-cihân

Yâ kanı Dârâ vü Cem İskender ü Efrâsiyâb (28a)

2.3.9.6. Ehrimen / Ehremen

Avesta'da Mezdiyesnâ dinsel edebiyatında Ehrimen bütün devler, cadılar ve perilerin lideri olarak Ahura Mazda'nın en büyük düşmanıdır. Tüm kötülüklerin, pisliklerin, cahilliğin ve zulmün kaynağı Ehrimendir. Karanlığın ve cehaletin ruhudur ve yalnız geçmiş olaylar hakkında bilgi sahibidir. Ehrimen'in anlamı birçok dilden tasnif edilerek "kötü akıl, şeytan" anlamlarında kullanılmıştır. Söylenişi dillere göre değişiklik göstermiştir. Örneğin; Ahrimen, Âhrimen, Ehrîmen, Ehrâmen vb. gibi söylenişlerdir. İyilik tanrısı Ahura Mazda'nın aksine o da kötülük tanrısıdır. Ehrimen'in en büyük rakibi de Ahura Mazda'dır (Yıldırım, 2006, s. 272; Sinanoğlu, 1998, s. 495-496).

Metinde Ehrimen'in yüzüğün peşinde olduğu zikredilmiştir.

Çok Süleymân hükûm kıldı 'âleme

Çok Ehrimen mâlik oldu hâteme (16b)

2.3.9.7. Ferîdûn (Firîdûn)

Pişdâdiyân sülalesinin altıncı hükümdarı olan Ferîdûn, Dahhâk'ı öldürerek 500 yıl saltanat tahtında hüküm sürmüştür. Ferîdûn, *Şehnâme*'de en çok adı geçen

kahramanlardan birisidir. Onun soyundan olmak insanlar için en büyük övünç kaynaklarından biridir. Cemşîd'in soyundan gelen Atbin (Abtin)'in oğludur. Efsaneye göre annesi Ferânek onu doğurduğu zaman Permâye adlı inek de doğum yapmıştır. Zulmü ile tanınan hükümdar Dahhâk saltanatı için risk olarak gördüğü Ferîdûn'u öldürmek istemiştir. Önce babası Abtin, beyni Dahhâk'ın yılanlarına yedirilmek üzere Dahhâk tarafından öldürtülmüştür. Kocasını öldürülen ve oğlu da Dahhâk tarafından öldürülmek için aranan Ferîdûn'un annesi Feranek oğlunu da alıp kaçmıştır. Oğlunu o kutsal ineğin bakıcısına teslim etmiştir. Daha sonra annesi Ferîdûn'u oradan alarak Elburz Dağı'na gelmiş ve orada bilge bir kişiye teslim etmiştir. Dahhâk başına gelecek felaketlere sebep olacak çocuğu aramış ama bir türlü bulamamıştır. Ferîdûn'un saklandığı yere gelmiş, onu bulamayan Dahhâk, kızgınlıkla Ferîdûn'u besleyen ineği ve bütün dört bacaklı hayvanların hepsini öldürmüştür. Soyunu araştıran Ferîdûn, babasının Dahhâk tarafından öldürüldüğünü öğrenmiş ve intikamını almak istemiştir. Ferîdûn, kardeşlerini demirciler çarşısına göndererek öküz başlı bir gürz yaptırmıştır. Gâve'nin ve ordusunun da yardımıyla Ferîdûn, Dahhâk'la savaşarak onu yenmiştir. Dahhâk'ı yenen Ferîdûn, onu dağa götürüp çivileyip bırakmış ve saltanat tahtına oturmuştur. Ferîdûn'un kendileriyle evlendiği Cem'in kız kardeşlerinden üç oğlu vardır. Aradan uzun süre geçip oğulları büyüdüktan sonra bu üç oğlunu Yemen padişahının üç kızıyla evlendirmiştir. Ve daha sonra ülkesini oğulları arasında paylaşmıştır. Selm ve Tûr, İran ülkesinin İreç'e verilmesini bir türlü hazmedememiştir. Kıskançlığın verdiği öfkeyle İreç'e savaş açmışlar, daha sonra onun kafasını kesip babaları Ferîdûn'a göndermişlerdir. Ferîdûn, bunlara beddua ederek Tanrı'ya İreç'in oğullarından birinin babasının intikamını alması için dua etmiştir. Bir müddet sonra İreç'in (kızından) olan torunu Mînuçîhr doğmuştur. Daha sonra Ferîdûn tahtını bu torununa bırakmıştır (Yazıcı, 1995, s. 396; Tökel, 2000, s. 166-168).

Dahhâk başlığı altında yer verdiğimiz için burada tekrar ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır (bk. 9a-9b).

Metinde Dahhâk'ı öldüren kişidir.

yâ Süleymân⁽¹⁹⁾ Sebâtâ Tâ'il durur Süleymân didi kim bu iki lālenûn biri birine beñzemeyüp renginde қоҳusunda tefāvūt olduğına sebeb⁽²⁰⁾ nedür didi melik-i Sebâtâ Tâ'il aydur yâ Süleymân bu lāle kim rengi za'if vücūdı naḥîf қоҳусу nā-laṭîf⁽²¹⁾ durur bu bir melik-i zālîm türābında bitüp durur kim ol melik-i nā-pākûn 'amûsı oğlydı Bağdād vilayetine (9a)⁽¹⁾ ḥüküm iderdi adına Kāhîr Cāndār

dirlerdi ahr idici cn alıcı olduğ-ıun aan kim a devrin airi ⁽²⁾ olup Ferdn h a'ı helk idicek bu Melik-i hir müneccimler getürdüp liin ttdurd tlim dutu kim ⁽³⁾ benüm helkm Ferdn elinde midür yd kim elindedür y ecl-i sem vey ecl-i azyla mı olur didi müneccimler uturlb ⁽⁴⁾ ele alup gördiler dağı ittif-la mttefk olup cevb virüp didiler kim y h hir kır gün içre seni bir kişi hev yüzinden ⁽⁵⁾ gelüp sarya inüp ldrecekdir eger kır güne dek ölmeyesin çok mr süresin velikin ncmda eyle v ⁽⁶⁾ olupdur kim kır gün içinde helk olusarsız bisın ud bilür didiler (9b)

2.3.9.8. Gv

Rüstem'in damadı ve İran'ın efsanevi kahramanlarından biridir (Pala, 2004, s. 168). Gderz'in oqludur. En büyük kahramanlığı Keyhüsrev'i Turan topraklarından kurtarıp getirmesidir. Keyhüsrev'in tanrısal çığı en güçlü rehberidir. Hem savaşarak hem de şaşarak zafer elde eden bir kahramandır. Prn'ı esir alarak çok sayıda askerini de öldürmüştür. Sasani dinsel edebiyatında lmszler olarak bilinen kar ve sis arasına girip yok olan beş kişiden biridir (Babür, 2013, s. 146; Yıldırım, 2006, s. 335).

Metinde Zl ile savaş aletlerini alıp ceng etmeye gidenler arasındadır.

akm avlince ki ubd eyle diyicek Zl-ı Dstn aranc alup yarağın görüp bir niçe pehlevn-ıla Gderz-ile ⁽⁷⁾ Güstehem'i Gv-ile Bürzin-ile yarağların kim tamm itdiler dağı azm-i Sleymn ılup gıtdiler anlar gelmekde ⁽⁸⁾ bizüm ısamuz bu yaa Endülüs hnu Sleymn'a csslıa giden Aniyns-ı akm nite ol zamn kim ⁽⁹⁾ Aniyns-ı akm Endülüs h birle kim gelüp azm-i Sleymn ılup kim gıtdi (6a)

2.3.9.9. Gderz

Büyük Gderziyn hnednn reisidir. Keyhüsrev sarayının önde gelen ünlü kahramanlarından biri olan Gderz, Rüstem'in kayınpederidir. Çok sayıda çocuğu olup bunların yetmişten fazlası Keyhüsrev'in Turan'a ilk seferinde öldürülmüştür. Rivayete göre birden fazla Gderz vardır (Yıldırım, 2006, s. 338; Babür, 2013, s.148).

Metinde Zl ile savaş aletlerini alıp ceng etmeye gidenler arasındadır.

akm avlince ki ubd eyle diyicek Zl-ı Dstn aranc alup yarağın görüp bir niçe pehlevn-ıla Gderz-ile ⁽⁷⁾ Güstehem'i Gv-ile Bürzin-ile yarağların kim

tamām itdiler dahı ‘azm-i Süleymān kılup gıtdiler anlar gelmekde ⁽⁸⁾ bizüm kışşamuz bu yaña Endülüs şāhınuñ Süleymān’a cāsūsığa giden Ağniyānūs-ı Hakīm nite ol zamān kim ⁽⁹⁾ Ağniyānūs-ı Hakīm Endülüs şāhı birle kim gelüp ‘azm-i Süleymān kılup kim gıtdi (6a)

2.3.9.10. Güstehem (Gostehem / Küstehem)

Eski İran hükümdarlarından iki kişinin oğularının adıdır. Bunlardan birinin hükümdar olduğu da kesin değildir (Tulum, 2013, s. 459). *Şehnâme*’de Nevzer’in oğlu olarak geçmektedir. Avesta’da iki yerde Ehrimen taraftarlarının öldürülmesi sebebiyle adı geçmiştir. Keyhüsrev destanında da Gejdehem’in oğlu olarak geçmektedir. Adı ölümsüzler olarak geçen beş kişiden biri olduğu söylenmiştir (Yıldırım, 2006, s. 337). Kasidelerde genellikle övülen kişiler için bu ad zikredilmiştir.

Metinde Zāl ile savaş aletlerini alıp ceng etmeye gidenler arasındadır.

Hakīm qavlince ki Kubād eyle diyicek Zāl-ı Dāsītān şatırac alup yarağın görüp bir niçe pehlevān-ıla Gūderz-ile ⁽⁷⁾ Güstehem’i Gīv-ile Bürzin-ile yarağların kim tamām itdiler dahı ‘azm-i Süleymān kılup gıtdiler anlar gelmekde ⁽⁸⁾ bizüm kışşamuz bu yaña Endülüs şāhınuñ Süleymān’a cāsūsığa giden Ağniyānūs-ı Hakīm nite ol zamān kim ⁽⁹⁾ Ağniyānūs-ı Hakīm Endülüs şāhı birle kim gelüp ‘azm-i Süleymān kılup kim gıtdi (6a)

2.3.9.11. İskender (Büyük İskender)

III. İskender, İskender-i Kebîr: Büyük İskender, İskender-i Makedonî: Makedonyalı İskender, İskender-i Zülkarneyn: İki boynuzlu İskender, İskender-i Gocestek: Lanetli İskender diye de bilinmiştir. Makedonya Kralı II. Philippos (Filip) ile Epiros Prensesi Olympias’ın oğlu kabul edilmiştir. Yunan tarihçiler onun soyunu baba tarafından yarı tanrı kabul edilen Herkül’e anne tarafından ise milli kahraman olarak kabul edilen Akhilleus’a dayandırmışlardır. Bazı İranlılar İskender’i İranlı kabul edip onun Dârâ’nın soyundan geldiğini ve onun ardından tahta çıkan Ahâmenişler döneminde hükümdar olduğunu söylemişlerdir. MÖ 356’da Makedonya’nın Pella kasabasında dünyaya gelen İskender, özel öğretmenlerden ders alarak eğitilmiştir. Yunan filozoflarından olan Aristoteles’ten (MÖ 384-322) dil, edebiyat, siyaset ve felsefe dersleri almıştır. Babasının uğradığı suikastta ölmesi üzerine yirmili yaşlarda kral ilan edilmiştir. Ders aldığı hocası Aristoteles’i hayatı boyunca yakınında tutarak

hükümdar olduktan sonra onu veziri yapmıştır. MÖ 333'te III. Dârâ (Dâryuş) ile savaşmış ve Dârâ korkusundan kaçmıştır. MÖ 332'de uzun süre Perslerin elinde olan Mısır'ı ele geçirmiştir. Bunun üzerine başrahip tarafından İskender'e "Ammon'un oğlu" unvanı verilmiştir. Ele geçirdiği bu ülkelerde yeni şehirler kurmuştur. Ka'be'yi ziyareti sırasında İskender hastalanmış, hekimler bu hastalığın tedavisini yapamayınca çareyi âb-ı hayâtta bulmuşlardır. İskender, Hızır ve İlyâs birlikte karanlıklar ülkesine âb-ı hayâtı aramaya gitmişlerdir. İskender için gidilen bu yerde ölümsüzlük suyunu Hızır ile İlyâs bulmuş ve kana kana içmişlerdir. İskender'in yanına gidip ölümsüzlük suyunu bulduğunun haberini verseler de bu suyun yerini bir daha bulamamışlar ve İskender bu fani dünyadan göçmüştür. İskender hakkında birçok rivayet vardır. Bunlardan bazıları Ye'cûc ve Me'cûc'a karşı sed yaptığı, ayîne-i İskender'i yaptığı vb. dir (Yıldırım, 2006, s.427-434; Kaya, 2000, s. 557).

İy Sikender-fer Firîdûn saşvet ü Dârâ-verâ

Hâk-i pâyuñ kühlidür çeşm-i cihâna tütüyâ (2a)

2.3.9.12. Kahramân-ı Kâtil

Şehnâme'de adı geçen bir kişidir. Pişdâdiyân sülalesinden Tahmurs'un oğludur. Çocukken devler tarafından kaçırılıp ailesinden ayrı büyümüştür. Büyüdüğü zaman suda aksini görüp devlere benzemediğini anlayınca bir gergedana binerek insanların yanına gitmiştir. Orada tıpkı devler gibi birçok kişinin canını aldığından dolayı ona "Kâtil" lakabı verilmiştir. Rüstem tarafından öldürülmüştür (Pala, 2004, s. 252; Babür, 2013, s. 153).

Kahrâman, Tahmurs'un oğlu olarak kabul edilse de *Şehnâme*'de böyle bir bilginin doğru olmadığı vurgulanmıştır. Tahmurs'un bir oğlu olduğu ve onun da Cemşîd olduğu kabul edilmiştir (Tökel, 2000, s. 208).

Metinde Kahramân-ı Kâtil'in kahramanlığı anlatılmıştır.

mağâra ⁽⁶⁾ kapusına geldiler nazar kıldılar kim gördiler kapu taşında birkaç saşır yazu yazmışlar Süryân dilince pûlâd ⁽⁷⁾ tiğ-ile hûb-rûşen kazmışlar yazılmış kim "ben kim Kahramân-ı Kâtil'em cihân-süz nâm bir dîv varıdı Kûh-ı Elburz'a hüküm ⁽⁸⁾ iderdi yidi yüz biñ dîvüñ serhengiydi benüm leşkerümden yidi yüz âdemî-zâd kapup bunda gelmiş ben Kahramân-ı Kâtil ⁽⁹⁾ ol dîvüñ ardınca âdemî-zâddan yidi ayda gelüp bunda çıkdum yaluñuz ol dîv-i cihân-süz yetmiş biñ dîv-ile ⁽¹⁰⁾ gelüp yidi gün benüm-ile ceng eyledi günde on biñ dîv öldürdüm

kendüzine dağı on darb urdum āhir ⁽¹¹⁾ yedinci günde cemi'-i dīvlerin helāk eyledüm yidi günden sonra üç gün dağı ol dīv-ile ceng eyledüm 'ākıbet ⁽¹²⁾ helāk kılup başın kesdüm bu mağāra kapusunda aşdum ve tāriḥ yazdum tā bileler kim Qahramān-ı Kātil kimimiş nice ⁽¹³⁾ kuvvetlü pehlevānımış (33b)

2.3.9.13. Kerîmân

Şehnâme kahramanlarından olan Sām'ın dedesidir. Metinde Firdevsî-i Rûmî, Sām'ın kahramanlıklarını anlatırken onun soyunun Kerîmân'dan geldiğini belirtmiştir. Bunun dışında, Sām'ın oğlu Kâhir'in de soyu anlatılırken adı zikredilmiştir ancak Kerîmân hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Hakîm qavlince Qāhir bin Sām-Süvār kim bu dīvi (19a) ⁽¹⁾ gördi ta' accüb kılup dağı tiğ ele alup dīve muqābil olup ilerü vardı ol yañadan Āhiryānūs Dīv nazār kılup ⁽²⁾ gördi kim bir pehlevān-ı cihān merd-i meydān şāhib-ķırān ya' nî kim Qāhir bin Sām bin Nerîmān bin Kerîmān meydāna gelmiş ⁽³⁾ eline tiğ-i Hindî almış toḡsan toḡuz arşı qaddi vü qāmet[i] Efrāsiyāb-veş şecā'at Qahramān-ı Kātil bigi şalābet-ver ⁽⁴⁾ başı hāmmām kubbesine beñzer gözleri külḥan ocağı gibi yanar ağız mağāra bigi bir siyāh zinde gergedana süvār ⁽⁵⁾ olmuş (19b)

Hakîm qavlince cinnîler dīvler ⁽⁶⁾ bu vech-ile 'aẓîm ceng iderken Sām-Süvār dağı yirinden raḡş sürüp ceng içine qağan arslan ķarınca cengine ⁽⁷⁾ varur bigi varup ceng eyledi Sām-Süvār'ıñ gürzi ķorķusından dīvler ķan qaşanup bir fersaḡ yire ⁽⁸⁾ kaçarlardı amān dileyüp başına toprak şaçarlardı Sām bu vech-ile sürüp Semendün'ıñ ileyin alup Sedd-i İskender ⁽⁹⁾ gibi tırup sağ elin şol gürz-gāhında şol elin sağ gürz-gāhında koyup na'ra urup didi kim benem Sām ⁽¹⁰⁾ - süvār İbn-i Nerîmān bin Kerîmān-ı cihān-pehlevān 'ālem içre şāhib-ķıran cedd-i Rüstem-i Dāsītān yā Semendün-ı ⁽¹¹⁾ la'în niçün hāmūş olup tırursın baña muqābil olup mu'ārız olup benüm-ile ceng itmezsın mağzum ⁽¹²⁾ işitmezsın ben bunda dīv çerisiyle cin çerisin ceng itdürmege geldüm bunca zamāndur sen mel'ūnuñ derdinden ⁽¹³⁾ gāh deñiz ķa' rında yüridüm (32b)

2.3.9.14. Keyhüsrev

İran'ın Keyâniyân sülalesindendir. Keykāvus'un torunu ve Siyāvuş'un oğludur. Ululuk sembolü olarak padişahlarda sıfat olarak kullanılmıştır (Pala, 2004, s. 268). Keyâniyân'da yaşayan bu kahraman Şehnâme'ye göre üçüncü hükümdardır. Altmış yıl hükümdarlık yapmış ve hayatının büyük kısmını babasının öcünü almakla geçirmiştir.

Cesur, yiğit ve akıllı bir kişidir. İlk ve en önemli görevi putları yıkmak olmuştur. Bir diğeri de Efrâsiyâb'ı ve Gersivez'i öldürmesidir. Adaletli ve merhametli bir hükümdar olarak adı şiirlerde geçmektedir (Yıldırım, 2006, s. 464).

Metinde Keykubâd Zâl'i çağırıp Süleyman'ın dergâhına göndermiştir. Süleyman'ın dost mu yoksa dost değil mi diye bakması ve dost değilse de yüzüğünü ve Keyhüsrev'in tahtını almasını söylemiştir.

*Hakîm kavline andan bu sözi begleri böyle diyicek Rüstem ü Zâl gücendiler
velâkin gönüllerinden ⁽¹⁷⁾ geçürüp nesne dimediler andan Keykubâd baş
kaldurup emr eyledi hazînedan bir la'î ü cevâhirden düzülmüş şaṭranc getürdiler
⁽¹⁸⁾ daḡı ol şaṭrancı eline alup Zâl'ı kığırdı taḡt kenârına geldi didi kim iy
Dâsitân-ı Zâl senden ezel oḡluñ ⁽¹⁹⁾ Rüstem Süleymân katına vardı Süleymân'ı
gördi gelüp bize daḡı ḡaber virdi ammâ kim sen daḡı cihân selâṭinlerin ⁽²⁰⁾ görüp
ṭurursın niçe niçe meliklerüñ ḡâḡânlaruñ ḡâḡ-i pâyinde yüz sürüp ṭurursın gel bu
şaṭrancı alup Dâvûd ⁽²¹⁾ oḡlı Süleymân'a varḡıl bizden aña du'â ve şenâ eylegil
göz urup dîvânın erkânın sözini gelecisin tâc [u] taḡtını(5b) ⁽¹⁾ melik-i şecâ'atın
raḡtını seḡâvetini görüp kelimâtın dînlegil aña göre gelüp bize ḡaber virgil
görelüm Süleymân'ıñ fehm ü ⁽²⁾ firâseti 'aḡl u kemâlâtı nice-dürür hem bu
şaṭrancı rumûzında ne yüz gösterür aña göre biz daḡı Süleymân-ile dirlik
kılalum ⁽³⁾ dostlıḡa yararsa dost olalum dostlıḡa yaramazsa varup barmaḡında
yüzüḡi ve taḡt-ı Keyḡüsrev'i ⁽⁴⁾ alalum 'Arab-ı 'arbâ kavmine daḡı Süleymânlıḡ
kılalum (6a)*

2.3.9.15. Keykubâd (Kubâd)

İran'ın Pişdâdiyân sülalesinden sonra gelen şah sülalesi Keyâniyân'ın ilk hükümdarıdır. Avesta'da Keykubâd adı defalarca geçmiştir. Key lakabını ilk kez kullanan kişidir. Adaletiyle meşhur kişidir. Büyük Selçuklu Sultanı Keykubâd (öl. 1237) ile Keyâniyân'ın ilk hükümdarı olan Keykubâd'ın hiçbir alakası yoktur (Pala, 2004, s. 268; Babür, 2013, s. 154).

Metinde geçen Kıssa-ı Kubâd Şâh'da Süleyman peygambere verilen mucizelerin Kubâd gibi birisi varken Süleyman peygambere nasıl verileceḡi anlatılmıştır. Kubâd, Süleyman peygamberi küçümseyerek bu özellikleri hak etmediḡini ve bunu sadece kendisinin hak ettiḡini ifade etmiştir.

*nite bir gün Keyḡubâd Şâḡ dîvân ḡurup ⁽¹³⁾ oturmışıdı 'Acem begleri Medâyin
begleri Şâḡ-ı ḡubâd'ıñ taḡtını çevreden ḡuşadup şaf şaf ḡat-ender-ḡat ⁽¹⁴⁾*

urmuşlarıdı kula Kubād řāh'un sözine urmuşlarıdı bir zerrīn kürsī üzerinde Sām-Süvār oğlı Zāl-i ⁽¹⁵⁾ Destān oturmışıdı arşusında bir zerrīn kürsī üzerinde dağı oğlı Rüstem diz kp urmuşıdı Hān-ı Keyķubād ⁽¹⁶⁾ gelüp yinildi içildi dağı 'aķabince Süleymān'dan söz çıkıp Baędād ĥalīfesiyle ceng itdĥin ve Baędād erisi yire gedĥinden ⁽¹⁷⁾ ve Sührāb řāh'ı dağı dutup kendüye muķī^c itdĥinden sz çıkıdı söylendi buğur Keyķubād eyitdi bu demrci oğlı ⁽¹⁸⁾ zenbīl rci deve srci 'Arab pee Sleymāncuęazuñ varduĥınca dostı yili esmege 'adsınuñ 'mr-i seĥerin nuşret kılıcı ⁽¹⁹⁾ kesmege yüz ttdı ammā 'aceb gelür baña kim aydurmış baña Haķ Te'ālā Süleymānlık virecekdr cemī^c-i dünyāya ĥkm itsem gerekdür ⁽²⁰⁾ taĥtımı yıl felekde götürecek dr Kāf'dan Kāf'a yitrecek dr dünyā melikleri hep benüm ķulum olacaķ dr baña ĥidmet kılacaķ dr ins  ⁽²¹⁾ cinn ve vaĥş u ĥayr ve mr u mār çerende ve perende baña ĥidmet idüp dergāhumda yüz sürecek dr dirimiş buncılayın 'abeş (5a) ⁽¹⁾ fikirler ķılıp mālīhlyāya düşüp ve hezeyān söyleyüp ęam yirimiş Keyķubād var-ıken Süleymān kim dr kim dünyāya beglik kıla yā 'āleme ⁽²⁾ řāĥib-ķırān ola (5b)

2.3.9.16. Keymers

řehnāme'ye göre İranlıların ilk hükümdarı, aynı zamanda mitolojiye göre ilk insandır. Bunun yanında başına ilk defa tac konulan kişidir. Bundan önce insanlar giyinmeyi ve yemek pişirmeyi bilmemişlerdir. Dünyada Ehrimen'den başka düşmanı yoktur. Kendisine Tanrı'dan özel elçiler gelmiş ve ona haberler getirmişlerdir. eşit çeşit hayvanlardan, kuşlardan ve perilerden ordusu varmıştır. Otuz yıl boyunca saltanat tahtında kalmıştır (Tkel, 2000, s. 229).

Taberī'ye göre Keymers, Hz. Ādem'dir ve tüm insanlık ondan meydana gelmiştir. Onların inanışlarına göre Keymers'e Cilşah'ta denilmiştir. Çünkü o toprak ve suyun karışımı olan balçıktan yaratılmıştır. Eşi de Hz. Havva'dır. Can ikisinin vücut kalıbına aynı zamanda gelmiştir. Keymers, kelime anlamı olarak "diri ve söyleyici"dir. Kimi bilginlere göre de Keymers, Hz. Ādem'in torunu olarak kabul edilmiştir. Bazı İşlam alimlerine göre Keymers Ādemoęullarındandır ve adı da Hām'dır. Keymers, beyaz yüzlü, gökçek ve iyi niyetli bir insandır. Keymers'in Hüsnek adında bir oğlu vardır. Aynı babası gibi cesur ve mert bir ucuktur. Bir ęn dağda başını secdeye koyduğu anda devler gelip öldürmüşlerdir. Keymers dağda baykuşla karşılaşmış ve ondan sonra oğlunun ld haberini almıştır. Dünyada da baykuşun uğursuzluğu bu olaya dayandırılmaktadır. Keymers'in Mariye adında bir kızı ile Mari adında bir de

oğlu vardır. Keyûmers'in birbiriyle evlenen oğlu ve kızının bir oğlu olmuştur. Güzelliği ve iyi huylu olmasından dolayı ona Siyâmek adı verilmiştir. Keyûmers, oğluna ne emir veriyse hepsini yapmıştır. Bir öğüt olarak da oğlunu her vakit aydınlıkta tutmasını söylemiştir. Aydınlıkta kalan bir çocuğun zihninin daha açık ve aydınlık olacağını, karanlıkta kalan çocuğun ise ahmak, akılsız ve hatta hasta olacağını söylemiştir. Ve bu sözler günümüze kadar Keyûmers'ten sünnet olarak kalmıştır. Keyûmers'in ölümünden sonra tahtına torunu Hüsnek geçmiştir (Gürtunca, 2007, s. 120-131).

Taberî'de Keyûmers'in oğlu Hüsnek'in bir dağda secde ederken devler tarafından öldürüldüğü rivayet edildiği hâlde Firdevsî, metinde Siyâmek'i Keyûmers'in oğlu olarak verip bu olayların onun başından geçtiğini anlatmıştır.

dördünci vech budur kim halk beni sevmedügi meger Keyûmers Şâh'ıñ bir oğlu varıdı Siyâmek adlu ⁽¹⁹⁾ bir tağda mağâra içinde namâz kıılurdı dīvler gelüp Siyâmek'i öldürdiler benüm haddümden ol zamânda ol ⁽²⁰⁾ mağârada bir baykuş varımış Siyâmek'üñ helâkin bilecek varup Keyûmers'üñ sarâyı üzerine konup ⁽²¹⁾ ötmüş dilince dimiş kim yâ Keyûmers oğluñ Siyâmek'i helâk itdiler dimiş ya'ni kim haber virdi Keyûmers (34a) ⁽¹⁾ hod pâdişâhidi bunı diñledi kuş dilin bilmezdi gördi kim baykuş ötüp figân ider eyitdi bu bir 'alâmetdür ⁽²⁾ hayr ola didi aḥşam olıcaḳ haber geldi kim Siyâmek'i dīvler helâk eyledi Keyûmers görüp âh itdi didi kim ⁽³⁾ baykuş gelüp tam üstinde ötse hayra delâlet degüldür ben tecrîbe itdüm diyüp halka söyledi halk-ı cihân ol ⁽⁴⁾ vaktiden berü tam üzerinde baykuş görseler taşta tutar yoksa yâ Süleymân benüm ne günâhum var kim taş-ıla ⁽⁵⁾ atarlar ben hod bu âdem oğlanlarına naṣîhat virürem ammâ kim halk-ı cihânüñ 'âdetidür kim vâ'izi ve naṣâyihî sevmezler ⁽⁶⁾ şeyyâduñ ve madḥeküñ varup sözün dinlerler (34b)

2.3.9.17. Nerîmân

Rüstem'in dedesi olan Sâm'ın babasıdır. Mitolojide adı oğlunun cesareti ve yiğitliği ile anılmıştır (Pala, 2004, s. 356). Nerîmân'ın maceralarıyla ilgili *Şehnâme*'de ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Sadece onun ölümüne sebep olan olay anlatılmıştır. Bir ara Zâl, oğlu Rüstem'i yanına çağırarak, Sipend Dağı'na gidip Nerîmân'ın öcünü almasını söylemiştir. Nerîmân, Ferîdûn'un emriyle kuş yuvası kadar büyük ve yüksek kaleye saldırmaya gelmiş ama içeriye girememiş, yıllarca kapısında beklemiştir. Orada beklerken yukarıdan kafasına bir taş atılmış ve Sâm babasının intikamını alamadan son nefesini vermiştir (Tökel, 2000, s. 241).

Metinde Sâ'm soyunu anlatırken adından bahsetmiştir.

Ceddüm olur Nerîmân u Kerîmân

Erlik içre yok mişâlüm âşikâr (32b)

2.3.9.18. Nûşîrevân

İran'ın Sasânîyân sülalesinden adaletiyle ünlü bir hükümdardır. M.S. 531 ile 579 yılları arasında saltanat tahtında kalmıştır. Peygamberimiz bu hükümdarın son yıllarında dünyaya gelmiştir. Daha çok dâdger: adil gibi lakaplarla anılmıştır. Akıllı, tedbirli, dirayetli, kudretli, hayırsever, sanat ve kültüre hizmet eden bir hükümdardır. Asıl adı Hüsrev'dir. Enûşîrvân, Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, "ölümsüz ruh" anlamına gelmiştir. İlk defa Kîsrâ lakabı da ona verilmiştir. Babasının ölümünden sonra tahta geçmiştir. Arazi ve vergi reformunu gerçekleştirmiştir. Halkını ve yabancıları dinlemek için Bağdat yakınlarındaki Medâyin'de meşhur bir saray yaptırmıştır. Bu sarayın büyük bir bölümü olan Tâk-ı Kîsrâ veya Eyvân-ı Kîsrâ adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği yerdir. Nûşîrevân, yaptırdığı bu sarayın kapısına çan astırarak kimin ne derdi varsa bu sayede öğrenmek istemiştir (Tefazzülî, 1995, s. 255-256; Babür, 2013, s. 162; Pala, 2004, s. 362).

Burhân-ı Katı'ya göre bu padişaha Ebû Şîrvân da denmiştir (Öztürk & Örs, Mütercim Asım Efendi *Burhân-ı Katı*, 2000, s. 601). *Taberî*'ye göre Nûşîrevân Kubâd'ın oğludur. Tahta geçtiği zaman adaletli yönetiminden dolayı halk ondan çok memnun kalmıştır. Dönemindeki tüm fakirleri toplayıp ilgi alanlarına göre onlara işler vermiştir. Sanatla ilgisi olanları sanat icra etmelerini ve diğer işleri yapabilecek güçteki kişilere de onları yapmalarını söylemiştir. Böylece benim olduğum yerde kimse aç ve yoksul kalmayacak diye öğütler vermiştir. Herhangi bir işte çalışmaya gücü yetmeyen kişilere de hazineden yardım etmiştir. Maddi sebeplerden dolayı evlenemeyenleri hazine mallarıyla evlendirmiştir. Nûşîrevân, 48 yıllık hükümdarlık hayatında adaletiyle ün salmıştır (Gürtunca, 2007, s. 504-507).

Metinde Nûşîrevân'ın ölümünden bahsedilmiştir.

Kanı Kayşer Kîsr[â] vü Nûşîrevân

İtdiler mevtûn şerâbın Nûşrevân (36b/37a)

2.3.9.19. Rüstem

Akıllılığı ile cesaretini birleştirerek İran'ın en ünlü kahramanı haline gelen Rüstem, Pehlevi edebiyatında Rostahm ve Rosthem olarak bilinmiştir. Sâm'ın torunu, Zâl'in oğlu, Sührâb ve Feramurz'un babası, Bijen'in dedesidir. Rüstem için birden fazla sıfat kullanılmış; Tehemten, fil gövdeli, karada fil, suda timsah olan, bunlardan bazılarıdır. Rüstem' *Şehnâme*'de cesaret ve kahramanlıklarıyla ün salmış bir kişidir. Milli kahraman ak saçlı Zâl'in Rûdâbe ile evliliğinden, çok iri olduğu için doğumunu gerçekleştiremeyen annesinin yardımına Zâl'i büyüten Sîmurg yetişmiştir. Sîmurg'un yardımıyla Rüstem dünyaya gelmiştir. Doğumundaki zorluktan dolayı da Rüstem adı verilmiştir. Rüstem olağanüstü bir hızla büyüyüp gelişmiştir. Rüstem'in dillere destan meşhur olan ilk kahramanlığı, herkese saldıran güçlü azgın bir fili öldürmesidir. Hayatının tamamını başarılarla dolu olarak Zâbülistan'da geçirmiştir. Rüstem, 700 batman ağırlığındaki gürzü, güçlü kemendi, kaplan postundan yapılmış elbisesi ve yıldırım gibi hızlı olan atı Rahş ile İran krallarının sıkıntılı anlarında yardımına koşmuştur. Rüstem İran halkını büyük sıkıntıdan kurtarmıştır. Rüstem çıktığı bir seferde atını çaldırılmıştır. Çalınan atını aramak için Semengan adlı ülkeye gitmiş ve oranın padişahının kızıyla evlenmiştir. Daha sonra trajik bir şekilde ayrılmıştır. Bu evlilikten de kötü bir şekilde öldürdüğü oğlu Sührâb doğmuştur. Sührâb hiç görmediği babasını aramak için İran'a gitmiş ve orada İran'lılarla savaşmak zorunda kalmıştır. Herkesi yendikten sonra da hiç tanımadığı babasıyla ceng etmiş ve Rüstem oğlunu hile ile feci bir şekilde öldürmüştür. İsfendiyâr'ın Rüstem'le olan macerasında da Rüstem'in olağanüstü özelliklerini görmek mümkündür. Rüstem bu savaşta iken tam yedi yüz yaşındadır ve bu yaşına rağmen olağanüstü güçler sergilemiştir. Rüstem'in ölümüne gelince; Rüstem'in öleceği daha İsfendiyâr'la olan mücadelesinden bellidir. Bu savaş sırasında yenileceğini anlayınca babası Zâl'den yardım istemiştir. Babası da Sîmurg'a giderek oğluna yardım etmesi için yalvarmıştır. İsfendiyâr'ı öldürdükten sonra kendi de çok yaşamamıştır (Yıldırım, 2008, s. 294-295; Babür, 2013, s.165; Tökel, 2000, s. 247-254).

Metinde Keykubâd şahın divanına gelip kürsüye oturanlar arasında adı geçmektedir.

*bir gün Keykubâd Şâh dīvân kurup ⁽¹³⁾ oturmuşıdı 'Acem begleri Medâyin
begleri Şâh-ı Kubâd'uñ tahtını çevreden kavşadup şaf şaf kat-ender-kat ⁽¹⁴⁾
turmuşlarıdı kulağ Kubâd Şâh'un sözine urmuşlarıdı bir zerrîn kürsî üzerinde
Sâm-Süvâr oğlı Zâl-i ⁽¹⁵⁾ Destân oturmuşıdı karşıusunda bir zerrîn kürsî üzerinde*

*dağı oğlu Rüstem diz çöküp tırmışdı hūn-ı Keykubād ⁽¹⁶⁾ gelüp yinildi içildi
dağı ‘aķabince Süleymān’dan söz çıkup Bağdād ħalifesiyle ceng itdūgin ve
Bağdād çerisi yire geçdūginden ⁽¹⁷⁾ ve Sührāb Şāh’ı dağı dutup kendüye muḫīc
itdūginden söz çıkıdı söylendi (5a)*

2.3.9.20. Sām

Zāl’in babası, Rüstem’in dedesidir. Babası Nerîmân’dır. Soyu, ejderha ve devlerle savaşları ile meşhur olan Gürşasb aracılığıyla Cemşîd’e dayanmaktadır. Minuçîhr’in en yakın arkadaşı ve savaşçılarından biridir. *Şehnâme*’de geçen olağanüstü özelliklere sahip, en ön planda yer alan kahramanlarından biri olan Sām, “Keşef nehrinden çıkmış olan ejderhâ” yı tek vuruşta öldürdüğü için “Tekvuruşlu Sām” lakabıyla tanınmıştır. Sām, İran hükümdarlarına, onlara adaletli davranmaları için nasihatler veren, girdiği tüm savaşlarda olağanüstü güç gösterileri yapan ve zorda kalan padişahlara akıl verebilecek kadar yetkin bir kahramandır. Böylece Sām divan şiirlerinde kahramanlık sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakın, 2018, s. 91-92; Tökel, 2000, s. 258-259).

Eserin ana karakterlerinden birisidir. Maceralarına, yiğitliğine, savaşçılığına, periler kızıyla evlenmesi vb. birçok konudan bahsedilmiştir. Firdevsî-i Rûmî, eserinde Sām’a sık sık yer vermiştir. Eserin ana karakterlerden biri olmasından dolayı birçok kıssada ondan zikredilmiştir.

*nite ol zamān kim Sām-Süvār atından Aşçı Semendūn’uñ dergāhına ⁽⁷⁾ geldi ol
yañadan dağı Semendūn-ı Cinnî dağı Sām-Süvār’uñ geldūginden ħaber alup
melūl otururken nāgehān ⁽⁸⁾ ili gelüp içerü girdi an yüzinden şüretinden revān
olup aardı dehşet alurlardı her kim yüzine ⁽⁹⁾ başardı korardı Semendūn görüp
dizi üzerine gelüp didi kim ħāy size noldı ne ħāldür bu ne yüz ⁽¹⁰⁾ şūm fāldür ili
aydur yā Semendūn Sām-Süvār geldi baña bu cevri ıldı burunsuz ulaqsuz
ħālūm bu vech-ile mükedder ⁽¹¹⁾ olup-durur diyüp ağıladı cān ve ciger tağıladı
Semendūn görüp aıdı biñbir eliyle a‘zāsın gögsin dizin ⁽¹²⁾ dögdü diledi kim ol
aımağ-ıla ol gice al‘a üzerine varıdı dīvler serhengleri cinniler melikleri def‘
⁽¹³⁾ itdiler andan Semendūn emr eyledi cin çerisi uşığı vü irisi cem‘ olup ceng
yarağında oldılar bu yañadan Sām ⁽¹⁴⁾ -Süvār dağı nışfü’l-leyl olıncaya dek yidi
içdi mest lā-ya‘ıl olınca Hümayūn Şāh-ıla Rūḫ Şāh-ı Cinnî ⁽¹⁵⁾ ayağ üzerine
turdılar dilek ıldılar kim ħātūn-ı Hüma-yı Dil-fürüz’a ħātırın tesellā ıla (17a)*

2.3.9.21. Siyâmek

Taberî'ye göre Keyûmers'in oğlu Mari'nin Mariye'den bir oğlu olmuştur⁵ Bu çocuk çok güzel yüzlü ve iyi huylu olmasından dolayı onun adını Siyâmek koymuşlardır. Bütün İran hükümdarlarının atasıdır. Keyûmers'in oğluna öğütler vererek bu çocuğun büyüyeceği evde bir ak horozun olmasını istemiş ki devler çocuğa musallat olmasın diye. Daha sonra devler, çocuğun bütün İran hükümdarlarının atası olacağını duyunca bu çocuğu öldürmek istemişlerdir. Bir karayılan tutup Siyâmek'in odasına bırakmışlardır. Yılanı gören ak horoz korkudan ötmeye başlamıştır. Vakitsiz öten horozun sesini duyan Mari gidip baktığında karayılanı görmüştür. Keyûmers, bu olay üzerine Siyâmek'i her zaman ıııklı bir yere koymalarını söylemiştir. Çünkü aydınlık yerde büyüyen çocuğun zihni her zaman aydınlık olurmuş; karanlık yerde büyüyen çocuklar da ahmak ve akılsız olur diyerek oğluna öğüt vermiştir. Keyûmers'in bu öğüdü ileriki nesillere de sünnet olarak kalmıştır. Siyâmek büyümüş ve babası onu evlendirmek istediğini Keyûmers'e söylemiştir. O da ona yaraşır olan Ferâhid'in kızı Mesâ'yı uygun görmüş ve onu Siyâmek ile evlendirmiştir. Bu evlilikten olan çocuğa Hüsnek adını koymuşlardır. Siyâmek, oğlu ile bir yerden gelirken devlerle karşılaşp güçsüz düşmüştür. Daha sonra bu durumu öğrenen Keyûmers çok üzölmüştür. Siyâmek oğlunu Keyûmers'e emanet etmiş ve orada ölmüştür. Babasının öcünü almak isteyen Hüsnek demirden silah ve bir bıçak yapmıştır. Hüsnek askerleriyle dağdayken devlerle savaşıarak çoğunu esir ettiğı devleri bir kuyuya kapatarak üzerini örtmüştür. Zindana hapsedme anlayışı da o zamandan kalmıştır. Keyûmers bu başarıları görünce çok sevinmiş ve sağığında torunu Hüsnek'i yerine koymuştur (Gürtunca, 2007, s. 128-131).

Siyâmek metinde baykuş kıssasında ele alınmıştır. Metinde anlatılan hikâye şöyledir:

dördünci vech budur kim halk beni sevmedügi meger Keyûmers Şâh'ın bir oğlu varıdı Siyâmek adlu ⁽¹⁹⁾ bir tağda mağâra içinde namâz kııurdı dıvler gelüp Siyâmek'i öldürdiler benüm haddümden ol zamânda ol ⁽²⁰⁾ mağârada bir baykuş varımış Siyâmek'ün helâkin bilecek varup Keyûmers'ün sarâyı üzerine konup ⁽²¹⁾ ötmüş dilince dimiş kim yâ Keyûmers oğluñ Siyâmek'i helâk itdiler dimiş ya'ni kim haber virdi Keyûmers (34a) ⁽¹⁾ hod pâdişâhidi bunı dıñledi kuş dilin bilmezdi gördi kim baykuş ötüp figân ider eyitdi bu bir 'alâmetdür ⁽²⁾ hayr ola didi aşıam olıcağ haber geldi kim Siyâmek'i dıvler helâk eyledi Keyûmers

⁵ *Taberî*'de Siyâmek bazı yerde Keyûmers'in oğlu bazı yerde ise torunu yani Mari'nin oğlu olarak karşımıza çıkmaktadır.

*görüþ āh itdi didi kim ⁽³⁾ baykuş gelüp tam üstinde ölse hayra delālet degüldür
ben tecrîbe itdüm diyüp halka söyledi halk-ı cihān ol ⁽⁴⁾ vaqtden berü tam
üzerinde baykuş görseler taşā tutar (34b)*

2.3.9.22. Sührâb Şâh

Zâloğlu Rüstem'in bir Türk kızından dünyaya gelen oğludur. Babasını tanımadan annesinin yanında büyümüştür (Pala, 2004, s. 411). Rüstem'in bilmeden kendi elleriyle öldürdüğü cesur ve yiğit oğludur. *Şehnâme*'ye göre Rüstem, çok yorgun düştüğü bir savaşın ardından uyuya kalmıştır. Uyandığında atı Rahş yanında yoktur. Yürüyerek kaybolan atı aramak için Semengan denilen yere kadar gitmiştir. Oranın hükümdarı ile tanışmış ve dost olmuşlardır. Daha sonra da bu hükümdarın kızı Rûdâbe ile evlenmiştir. Kısa bir süre sonra tekrar memleketine gitmek için oradan ayrılmıştır. Bir zaman sonra Rüstem'in oğlu olmuştur. Ona Sührâb adını vermişler, bu çocuk normal çocuklar gibi değildir. Olağanüstü özelliklere sahiptir. Büyüyünce annesine babasının kim olduğunu sorup öğrenmiştir. Bunun üzerine Sührâb, İran'a babasını aramaya gitmiştir. İranlılarla girdiği savaşta galip gelince bu durumu Rüstem'e söylemişler ve bu kişiyi ancak sen yenersin diyerek de onu savaşa ikna etmişler. Daha sonra Rüstem ile Sührâb karşılaşmıştır. Sührâb tam Rüstem'i öldürecekken Rüstem hile ile onu yenmiş, öleceği sırada baba oğul tanışmışlar ama Sührâb kurtulamamıştır (Tökel, 2000, s. 264).

Metinde Sührâb şahın Süleyman'a itaat etmesi anlatılmıştır.

*bir gün Keykubād Şāh dīvān kûrup ⁽¹³⁾ oturmışıdı 'Acem begleri Medāyin
begleri Şāh-ı Kûbād'uñ tahtını çevreden kavşadup şaf şaf kat-ender-kat ⁽¹⁴⁾
turmuşlarıdı kulağ Kûbād Şāh'un sözine urmuşlarıdı bir zerrîn kürsî üzerinde
Sām-Süvār oğlu Zāl-i ⁽¹⁵⁾ Destān oturmışıdı karşusunda bir zerrîn kürsî üzerinde
dahı oğlu Rüstem diz çöküp turmuşıdı hûn-ı Keykubād ⁽¹⁶⁾ gelüp yinildi içildi
dahı 'aķabince Süleymān'dan söz çıkup Bağdād halîfesiyle ceng itdügin ve
Bağdād çerisi yire geçdüginden ⁽¹⁷⁾ ve Sührâb Şāh'ı dahı dutup kendüye muṭî'
itdüginden söz çıkıdı söylendi (5a)*

2.3.9.23. Zâl

Rüstem'in babasıdır. Kelime olarak, "İhtiyar ve ak sakallı" manasına gelmektedir. Zâl doğduğu zaman saçı, kaş, kirpikleri bembeyaz olduğu için bu adla anılmıştır. Olağanüstü özelliklere sahip olarak dünyaya gelmiştir. Babası Sām onun bu şekilde doğuşunu uğursuz sayarak onu Elburz Dağı'na bırakmıştır. Zâl orada Sîmurg

tarafından büyütülmüştür. Zâl “Destân” veya “Zer” lakaplarıyla anılmıştır (Babür, 2013, s. 174; Pala, 2004, s. 488).

Şehnâme kahramanlarından Zâl, Sâm’ın oğlu, Nerîmân’ın torunudur. *Şehnâme*’ye göre; Sâm’ın uzun süre çocuğu olmamıştır. Bir gün cariyelerinden birinin hamile olduğunu öğrenmiştir. Vakti geldiğinde de bu cariyeye doğum yapmış ve Zâl doğmuştur. Fakat doğan bu çocuk normal insanlara benzemez; bütün tüyleri bembeyazdır. Sâm çocuğu görünce korkuya kapılıp kendisiyle alay edeceklerini düşünmüş, Tanrı’ya dualar etmiş ve bu olağanüstü acayip çocuğun yok edilmesi gerektiğini söylemiştir. Çocuğu alıp Sîmurg’un yuvasının bulunduğu, Elburz Dağı’na bırakılmasını emretmiştir. Çocuk orada ağlamaya başlayınca da Sîmurg onu alıp yavrularının yanına götürmüştür. Sîmurg yavrularıyla birlikte Zâl’i de büyütülmüştür. Sâm bir gece rüyasında oğlunu görmüş ve onu bıraktığı yere gitmiştir. Oğlunu Sîmurg’tan alıp götürmüştür. Sîmurg, Zâl’e “Zend’in Destânı” adını vermiştir. Sîmurg, Zâl’i gönderirken yanına da kanadından bir tüy vermiş ve herhangi bir sıkıntı anında kendisine bunu yakarak ulaşacağını söylemiştir. Babasının yanına gelip Sîstân hükümdarlığına geçen Zâl, bir gezi sırasında Kâbil şehrine gitmiş ve oranın hükümdarı Mihrab ile dost olmuştur. Mihrab’ın kızı Rûdâbe’ye âşık olmuş ve onunla evlenmek istemiştir. Babası ve Minuçihr bu kızın Dahhâk soyundan gelen Mihrab’ın kızı olduğu için bu evliliğe karşı çıkmışlardır. Fakat Zâl’in ısrarı üzerine evliliği istemeyerek de olsa onaylamak zorunda kalmışlardır. Bu evlilikten de Rüstem dünyaya gelmiştir (Yıldırım, 2006, s. 735-736).

Zâl, *Şehnâme*’de sürekli adı geçen önemli kahramanlardan birisidir. O, yine ok atması ve taşıdığı oklarla ünlenen bir kahramandır. Turanlılarla yapılan savaşta daha iki ordu karşı karşıya gelmeden Zâl oklarını rastgele atmaya başlamıştır. Her düşen ok Turan ordusunun safındaki askerlere gelerek onları öldürmüştür. Kendisi gelmeden okları gelen kişinin Zâl olduğunu hemen anlamışlardır (Tökel, 2000, s. 269).

Metinde Keykubâd’ın kurduğu divanda olan kişiler tek tek söylenmiştir. Söylenen bu kişiler arasında Zâl de vardır.

*bir gün Keykubâd Şâh dîvân kırup⁽¹³⁾ oturmışıdı ‘Acem begleri Medâyin
begleri Şâh-ı Kubâd’uñ tahtını çevreden kıvşadup şaf şaf kıat-ender-kat⁽¹⁴⁾
turmuşlarıdı kıulaķ Kubâd Şâh’un sözine urmuşlarıdı bir zerrîn kürsî üzerinde
Sâm-Süvâr oğlu Zâl-i⁽¹⁵⁾ Destân oturmuşıdı kıarşısında bir zerrîn kürsî üzerinde
dahı oğlu Rüstem diz çöküp turmuşıdı hûn-ı Keykubâd⁽¹⁶⁾ gelüp yinildi içildi*

dağı ‘aķabince Süleymān’dan söz çıkup Bağdād ħalīfesiyle ceng itdüğün ve Bağdād çerisi yire geçdüğünden ⁽¹⁷⁾ ve Sührāb Şāh’ı dağı dutup kendüye muṭī‘ itdüğünden söz çıktı söylendi (5a)

2.3.10. Çeşitli Gök Cisimleri

2.3.10.1. Gāv (Arz Öküzü) / Semek (Mâhî-Hût)

Eski inanışa göre dünya ismine gāv-ı zemîn denen bir öküzün boynuzları arasında durmaktadır. Öküz balığın sırtında, balık ise suyun içindedir. Bir rivayete göre yeryüzündeki sarsıntı ve zelzele bu öküzün başını sallaması sebebiyle meydana gelmektedir (Eren, 2018, s. 76).

Metinde Sām ile Semendûn’un askerleri arasındaki cengin sonucunda Gāv u Semek yeryüzünün sarsılması olarak nitelendirmiştir.

(12) Sām dağı ḳal‘adan çıkup sağ u sol dīv çerisiyle Semendûn leşkerinüñ üzerine yürüdi bu yaña Hümayyûn ⁽¹³⁾ Şāh-ıla Rûḫ dağı ḳal‘anuñ ḳapusından çıkup sağ tarafda perīler çerisiyle Hümayyûn Şāh ṭurdu ‘Alem ⁽¹⁴⁾ Şāh-ıla Rûḫ dağı ḳal‘anuñ ḳapusından çıkup sağ tarafda perīler çerisiyle Hümayyûn Şāh ṭurdu ‘Alem ⁽¹⁵⁾ dibinde perīler serverleri Ḳābūs-ı Perīḫān Ta‘ḳūs-ı Perīḫān ‘Uḳḳāb-ı Perīḫān ‘Afḳūr-ı Perīḫān ḳahrahā ⁽¹⁶⁾ cin çerisiyle kim ser-leşkerleri Şā‘iḳa-yı Cin Aḫmām-ı Cin Edmiḡa-yı Cin Debdebe-yi Cin ⁽¹⁷⁾ Dücāc-ı Cin ṭurdılar her birisi odlu şişler odlu kılıclara el urdılar boru sūrnāları urdılar velvele ⁽¹⁸⁾ velvele felege zelzele Gāv u Semek’e düşdi (17b)

2.3.10.2. Hût (Balık) Burcu

Balık burcudur. Güneş 19 Şubat’ta bu burca girer. Divan şiirinde hût, bu burç ve burcun özellikleriyle kullanıldığı gibi, eski bir inanışa göre dünyanın altında vardır. Yunus peygamberi bir balık yutmuş, Allah’ı tesbih sebebiyle balık kendisini kıyıya bırakmıştır (Pala, 2004, s. 215).

Metinde Davud peygamberin ölümünden sonrası olan felaket balık burcuna denk geldiğini belirtmiştir.

Sām bin Nūḫ devrinde ma‘mūr itmişdi ol şehirde bir rāhib ⁽¹⁴⁾ var-ıdı ‘Āşaf adlu üç yüz otuz yaşındaydı ‘azīm oḳumışdı Tevrāt’ı Zebūr’ı ve Şuḫuf-ı İbrāhīm’i ezber bilürdi ⁽¹⁵⁾ uğrulayın dīn dutardı Yezdān-perest-idi ammā kim ol zamānuñ beglerinden iḫtiyāt ḳılup kendüzin bildürmezdi uğurlayın ⁽¹⁶⁾ Ḥālīḳ’a ṭā‘at iderdi ve dā‘im aydurdı kim Dāvūd’uñ vefātından sonra on bir ayda güneş Hût burcında iken ‘azīm ⁽¹⁷⁾ vāḳı‘a vāḳı‘ olup dünyāda ol vāḳı‘adan bu ‘alāmet meşhūr ve dillerde ma‘rūf kitāblarda meşhūr olacaḳdur ⁽¹⁸⁾ dirdi (13b)

2.3.10.3. Mirrîh (Behrâm)

Mirrîh veya Merîh, eski gökbilimcilerin Behrâm olarak adlandırdığı Mars gezegenidir. İlm-i nücumda gezegenlerin önemi büyüktür. Merîh ise nahs-ı asgar (küçük uğursuzluk) olarak kabul edilmiştir. Yıldızların burçlar üzerinde etkisi çoktur. Bu yüzden Merîh aşırı derecede kuru ve ateşlidir. Neşe, yiğitlik, kızgınlık, sefahat, kuvvet, savaş, gazap gibi özellikler bu gezegen ile ilgilidir. Yunan mitolojisindeki savaş tanrısıdır. Beşinci kat felekte bulunur ve bu kat onun etkisi altındadır. Cumartesi gecesi ve salı gündüzleri Merîh'in günüdür. Renklerden de kırmızı ona aittir (Pala, 2004, s. 323).

Ne kadar öykündi oña ne kazâ

Heybetinden Mirrîh anuñ oldu zâr (18a)

2.3.10.4. Pervîn (Ülker, Süreyya)

Ülker, Peren veya Süreyya adlarıyla da bilinen yıldızdır. Aslında Sevr veya Hamel burcunda toplanan bir takım yıldızdır. Kamer menzilinde olup sevgilinin benlerine benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü mâh olduğunda benleri de Pervîn olmuştur. Yine âşığın gözyaşları da bu yıldıza benzetilmiştir. Şâir sevgilisinin gökyüzü olan eşiğini gözyaşı pervînleriyle süslemiştir (Pala, 2004, s. 370).

Metinde yeryüzünün, yıldızların, tüm yaratılmışların sahibi olarak Allah gösterilmiştir. Pervin adı da burada zikredilmiştir.

İy Hudâvend-i ‘âlem ve iy Hâlîk-ı cinn ü âdem iy âferînde-i Zühre⁽²⁰⁾ Pervîn iy bîdârende-i âsumân u zemîn bir Hâlîku’l-halkısın ki kün didüñ Âdem-i Şafî oldu ve bir melikü’l-milksin ki⁽²¹⁾ git didüñ iblîs şakî oldu bir cihân-dârsın ki hâzîne-dârdan müstağnî bir meliksin ki tâc-ı târâcdan (45a)⁽¹⁾ ganî İlâhî nûr-ı Aḥmed ‘izzeti ve ekmeli mevcûdât Muhammed ḥürmeti Firdevsî’nüñ cürmini ‘afv idüp rahmet eylegil⁽²⁾ makâmın ḥuld-ı cinân içre Firdevs-i cennet eylegil (45b)

2.3.10.5. Sühâ

Büyükayı yıldız kümesinin en küçük yıldızıdır. Küçüklüğü sebebiyle önceden gözlerin görüş kuvvetini ölçmede kullanılırdı. Bu yıldızı görebilen göz, keskin görüşlü kabul edilmiştir (Pala, 2004, s. 411).

Na‘l-ı zerrîn vireli aydan aya ḥinkûñe çarḥ

Kefşünün her kebkebine yüz sürer necm-i Sühâ (2a)

2.3.10.6. Zühâl (Keyvân)

Satürn gezegenidir. Keyvân olarak da bilinen Zühâl yedinci felekte yer alır. Nahs-ı ekber (en büyük uğursuzluk) sayılır. Bu gezegenin etkisi altındaki burçlarda dünyaya gelen çocukların, cahil, ahmak, pinti, yalancı vb. özellikler taşıyan kötü huylu insanlar olacağına inanılır. Zaman tanrısı olup ekip biçmeyi korur. Bu yüzden elinde bir orak ve kum saatiyle yaşlı bir adam olarak tasvir edilir. Siyaha yakın boz yeşil renge hâkimdir. Âdem peygamberin Zühâl devrinde yaratıldığı söylenir. Buna kanıt olarak da Âdem ve Zühâl sözcüklerinin ebced değerinin aynı olduğu iddiası ileri sürülür. Çarşamba gecesi ve cumartesi gündüzü Zühâl'in günüdür. Siyah renk Zühâl'in rengidir (Pala, 2004, s. 494).

Metinde Süleyman'ın mühendislere kazdırdığı yerdeki kubbenin içinde iki keyvân çıkmıştır. Bu yıldızlar sayesinde etraf aydınlanmıştır.

nite ol zamân kim Dâvûd oğlu Süleymân 'am ⁽¹¹⁾ mühendislere emr eyledi ol yiri kırk kulac aşağı kazdılar bir siyâh ferş çıktı üstâdlar şan'at-ıla yirinden ⁽¹²⁾ ayırdılar bir kefenün açıldı içeri girdiler fânûs-ile gördiler kim yitmiş kadem nerdübân var kadem başup aşağı ⁽¹³⁾ indiler gördiler kim dört Şeddâdî şuffe şuffenün üzerinde bir mu'teber kubbe kâ'imdür ve dīvârı sakfı ⁽¹⁴⁾ ferşi muraşşâ' münakkaş lâciverdî iki keyvân biri birine karşı eyvânlar şahında bulardan bir ulu taht üzerinde ⁽¹⁵⁾ aq gümüşden bir mu'teber tâbût üzerinde dört gevherî şeb-çerâğ var ol gevherlerden kubbenün içi münevver gün ⁽¹⁶⁾ bigi şu'le virürdi (20b)

2.3.10.7. Zühre (Nâhîd)

Çoban Yıldızı, Venüs gibi adlarla da anılan Nâhîd, dört temel maddeden oluşan suyun koruyucu tanrısı olarak kabul görmüş ve dinî törenlerde özel bir yere konulmuştur. Nâhîd, suyu bol ve temiz nehir, gür ve duru su anlamlarına gelmektedir. *Tevrat*'a göre bu su cennetteki sulardan olup dünyadaki bütün sulardan daha büyüktür. Güç, parlaklık, duruluk ve arılığın simgesidir. Diğer taraftan Nâhîd, Fars edebiyatında güneş sisteminin en parlak yıldızlarından biridir. Üçüncü felekde bulunur, bazen sabah bazen de akşamları gökyüzünde belirir. Eski İran kültüründe cuma günü Nâhîd'e ait bir gün olarak kabul edilir. Rivayete göre Âdem peygamberin yaratılmasından sonra cennetten kovulma sebebinin melekler sorar. Bunun üzerine Allah da onlara "sizde olmayan nefsanî his ve şehveti insana verdim, bu yüzden insan günah işleyecektir"

şeklinde cevap verir. Allah, onlara eğer bu nefsanî his ve şehvet sizde olsaydı daha kötülerini yapardınız der. Bunun üzerine Hârût ve Mârût adlı bu iki melek Allah’a nefsanî his ve şehvet yetisi talep ederek dünyaya gitmeyi dilerler. Allah, onlara ortak koşmamayı, adam öldürmemeyi, zina yapmamayı ve haram olan içkiden uzak durmayı emreder. Bu emirleri doğrultusunda dünyaya boşanma davasına bakmak için kadı olarak gönderilirler. Kocasıyla anlaşılamayan Zühre adında eşi benzeri olmayan güzellikteki kadının evine giderler. Hârût ve Mârût, Zühre’yi görür görmez âşık olurlar. Buluştuklarında kadın bu iki melekten, Allah’ın yasakladığı şeylerden birini yapmalarını ister. Her gece İsm-i A’zam duasını okuyarak gökyüzüne yükselen bu meleklerden bu duayı da öğrenmek ister. Melekler, kendilerince en hafif sayılan içki içmekle başlayıp diğer isteklerini de yerine getirirler. Bu iki melekten İsm-i A’zam’ı öğrenen Zühre gökyüzüne çekilir. Nâhîd yıldızı da böyle olmuştur. Hârût ve Mârût adlı bu iki melek de Babil kuyusuna asılmıştır (Yıldırım, 2006, s. 539-541).

Bezmüñe toymaz senüñ bu karn içinde Zühre’de

Rezmüñe tırmaz senüñ Destân-ı Rüstem pişvâ (2a)

2.3.11. Hayalî Kahramanlar

2.3.11.1. Evyâser

Kur’an-ı Kerim ’de adı peygamber olarak geçmemiştir fakat *Firdevsî-i Rûmî*, *Süleymânnâme-i Kebîr* adlı eserinde ise adından peygamber olarak bahsetmiştir. Süleyman peygamberin tahtının kenarında oturan kişilerin arasında Evyâser peygamber de vardır.

*Süleymân bin Dâvud ol Resul-i ⁽¹¹⁾ Ma‘būd cāme-ḥ̣ābdan tırup şubḥ namāzın
kılup evrād okıyup namāzdan niyāzdan fārīg olıcaḡ ⁽¹²⁾ başına şehir-yārılıḡ tācın
urundı beline kemer-i sulṭānī bağlandı gelüp salṭanat serīrinde oturdı ⁽¹³⁾
Loḡmān-ıla Kāz peygamber ve Nāsen peygamber ve Evyāser peygamber
‘aleyhimü’s-selām gelüp sağ kolda ⁽¹⁴⁾ şandaliler üzerinde oturdılar (37a)*

2.3.11.2. Kaz

Kur’an-ı Kerim ’de adı peygamber olarak geçmeyen fakat *Firdevsî-i Rûmî*’nin *Süleymânnâme-i Kebîr*’de peygamber olarak ele aldığı kişidir. *Firdevsî*, Süleyman peygamberin saltanat tahtının kenarında oturanların tek tek ismini vermiştir. Bunlar

içinde Kaz peygamber de vardır. Ayrıca Süleyman peygamber ile Agniyânûs-ı Hakîm arasında geçen beden ilmi muhabbetine Kaz peygamber de dâhil olmuştur.

Süleymân bin Dâvud ol Resul-i ⁽¹¹⁾ Ma‘bûd câme-h‘âbdan turup şubh namâzın kılip evrâd okıyup namâzdan niyâzdan fâriğ olıcağ ⁽¹²⁾ başına şehr-yârlıq tâcın urundı beline kemer-i sulţânî bağlandı gelüp salţanat serîrinde oturdu ⁽¹³⁾ Loğmân-ıla Kâz peygamber ve Nâşen peygamber ve Evyâşer peygamber ‘aleyhimü’s-selâm gelüp sağ kılda ⁽¹⁴⁾ şandalîler üzerinde oturdılar (37a)

Ĥakîm kavlince Agniyânûs-ı Ĥakîm bu vech-ile ‘ilm-i ebdânı kim ⁽¹¹⁾ şerh eyledi dağı edeb-ile ĥâmûş oldu ammâ kim Kâz peygâmbere ‘am eyitdi yâ Süleymân bu Agniyânûs-ı Ĥakîm ⁽¹²⁾ beden ‘ilmini kim şerh eyledi biñde birisi degüldür zîrâ kim âdem oğlınuñ vücûdı ‘âlem-i kübrâ durur ya‘nî ⁽¹³⁾ kim ulu ‘âlem durur kim on sekiz a‘zâsında on sekiz biñ ‘âlemüñ ‘ilmi yazılıpdur şöyle kim bir ĥarf ⁽¹⁴⁾ eksük degüldür (44b)

2.3.11.3. Nasen

Kur’an-ı Kerim ’de adı peygamber olarak geçmeyen ama Firdevsî-i Rûmî, Süleymânâme-i Kebîr’de ise adından peygamber olarak bahsettiği kişidir. Süleyman peygamberin tahtının kenarında oturan kişilerin arasında yer almıştır.

Süleymân bin Dâvud ol Resul-i ⁽¹¹⁾ Ma‘bûd câme-h‘âbdan turup şubh namâzın kılip evrâd okıyup namâzdan niyâzdan fâriğ olıcağ ⁽¹²⁾ başına şehr-yârlıq tâcın urundı beline kemer-i sulţânî bağlandı gelüp salţanat serîrinde oturdu ⁽¹³⁾ Loğmân-ıla Kâz peygamber ve Nâşen peygamber ve Evyâşer peygamber ‘aleyhimü’s-selâm gelüp sağ kılda ⁽¹⁴⁾ şandalîler üzerinde oturdılar (37a)

2.3.11.4. Agniyânûs-ı Hakîm

Süleyman peygamberin dergâhına elinde laleyle gelen kişidir. Elindeki bu laleler vasıtasıyla onun hikmet sahibi olup olmadığını öğrenmek için gelmiştir. Süleyman peygambere sorduğu sorularla hikmet sahibi bir kişi olduğunu anlayıp onun peygamberliğine inanmıştır.

yâ Süleymân-ı zamân senüñ Ĥağ peygâmbere duğıñ bildüm mu‘cizâtuñ gördüm saña ⁽¹³⁾ îmân getürmege ayağ üzre turdum ne dimek gerekdür kim saña îmân getürem tâ ölünce kılip olup ĥidmetüñ ⁽¹⁴⁾ yerine yitürem diyüp du‘â kıldı Süleymân Loğmân-ı Ĥakîm’e ĥükm eyledi Agniyânûs-ı Ĥakîm’e îmân telķin ⁽¹⁵⁾ eyledi (22b)

2.3.11.5. Âhiryânûs Dev

Necâmî adlı perinin dev kılığına girip divanına gittiği devdir. Firdevsî-i Rûmî, eserinde Âhiryânûs'a geniş bir yer vermiştir. Hikâyede Sâm'ın oğlu Kâhir ile savaştı. Sâm tarafından feci bir şekilde öldürülen devdir. Âhiryânûs, metindeki hayalî kahramanlardan biridir.

Metinde Kâhir'in Âhiryânûs'u öldürmesi anlatılmıştır.

gürz indi Kâhir'ün tırdığı yire tokundu yiri yarup ⁽⁷⁾ içinden şu çıktı 'âlem zelzeleye geldi toz tozup evc-i felege çıktı Âhiryânûs Dîv toza kim bakdı Kâhir'i öldürdüm şanup ⁽⁸⁾ seçemeyüp şād olup diledi kim perî çerisine hamle kıla bu yañadan Kâhir bin Sâm-Süvâr ol pehlevân-ı rûzgâr ⁽⁹⁾ toz içinden sürevarup Âhiryânûs-ı dîvi kafâsından tîğ-i Hind-ile eyle dutup çaldı kim Âhiryânûs'ün ⁽¹⁰⁾ gevdesini hıyâr mânendi iki böldi kan revâne olup ağıdı Âhiryânûs çağırıp cân cehenneme ısmarladı (33a)

2.3.11.6. Akçı Semendûn

Sâm-Süvâr'ın katından bir kişi yaralı bir şekilde Akçı Semendûn'un dergâhına gelmiştir.

Sâm-Süvâr'a geldi nite ol zamân kim Sâm-Süvâr katından Akçı Semendûn'ün dergâhına ⁽⁷⁾ geldi ol yañadan dağı Semendûn-ı Cinnî dağı Sâm-Süvâr'ün geldiğinden haber alup melûl otururken nâgehân ⁽⁸⁾ ilçi gelüp içeri girdi kan yüzinden şüretinden revân olup akardı (17a)

2.3.11.7. Âlem Şah

Sâm-Süvâr , Semendûn'a karşı cenge gittiği zaman kaleden izleyenler arasında olan cinlerden biridir.

⁽¹²⁾ Sâm dağı kal'adan çıkup sağ u şol dîv çerisiyle Semendûn leşkerinün üzerine yürüdi bu yaña Hümâyûn ⁽¹³⁾ Şâh-ıla Rûh dağı kal'anun kapusından çıkup sağ tarafda perîler çerisiyle Hümâyûn Şâh tırdı 'Alem ⁽¹⁴⁾ Şâh-ıla Rûh dağı kal'anun kapusından çıkup sağ tarafda perîler çerisiyle Hümâyûn Şâh tırdı (17b)

2.3.11.8. Ankûr Peri

Hümâyûn Şah'ın askerlerinden biridir. Metinde yanarak helak olmuştur.

Hümâyûn Şâh leşkerinden dağı 'Ankûr-ı ⁽¹⁷⁾ Perî at meydâna depüp girdi Hümâyûn Şâh leşkerinden dağı ikisi sünülerine el urup birbirine hamle ⁽¹⁸⁾ kıldılar şol kadar ceng itdiler kim sünüleri pâre pâre oldu andan kılıclar-ıla ceng

itdiler dağı çalışmağdan ⁽¹⁹⁾ arayya döndi pāre pāre oldu buğur tırağa tırağ gürz-ile ceng itdiler ceng içinde ‘Ankūr-ı Perī ⁽²⁰⁾ germ olup Mühelhil-i Cinne bir gürz urdı kim depesinüñ üzerine atdan yıkıldı ‘Ankūr diledi kim inüp ⁽²¹⁾ başın kese Semendün komañ ne tıurursız deyince Cābir-i Cinnī neheng-süvār olup gelüp yıldırım (31b) ⁽¹⁾ mişāl nehengin sürüp oddan kılıc çıkarup ‘Ankūr’ı çaldı ‘Ankūr oda ulaşdı yandı helāk oldu (32a)

2.3.11.9. Cābir Cin

Semendün’un askerlerinden biridir. Metinde Semendün’un isteği üzerine Ankūr Peri’yi öldüren cindir. Edmigâ Cin tarafından öldürülmüştür.

Hümāyūn Şāh leşkerinden dağı ‘Ankūr-ı ⁽¹⁷⁾ Perī at meydāna depüp girdi Hümāyūn Şāh leşkerinden dağı ikisi sūñülerine el urup birbirine hamle ⁽¹⁸⁾ kıldılar şol kadar ceng itdiler kim sūñüleri pāre pāre oldu andan kılıclar-ıla ceng itdiler dağı çalışmağdan ⁽¹⁹⁾ arayya döndi pāre pāre oldu buğur tırağa tırağ gürz-ile ceng itdiler ceng içinde ‘Ankūr-ı Perī ⁽²⁰⁾ germ olup Mühelhil-i Cinne bir gürz urdı kim depesinüñ üzerine atdan yıkıldı ‘Ankūr diledi kim inüp ⁽²¹⁾ başın kese Semendün komañ ne tıurursız deyince Cābir-i Cinnī neheng-süvār olup gelüp yıldırım (31b) ⁽¹⁾ mişāl nehengin sürüp oddan kılıc çıkarup ‘Ankūr’ı çaldı ‘Ankūr oda ulaşdı yandı helāk oldu (32a)

2.3.11.10. Defāfe Cin

Semendün’un askerlerinden biridir. Metinde Hannâs Dev’in İclân Cin’i öldürmesi üzerine diğer cinlere, toplanıp Hannâs Dev’in üzerine gitmeleri için emretmiştir. Hannâs Dev’i bütün cinler ortasına alıp öldürmeye çalışmışlardır. Hannâs Dev bütün cinlere karşı gelmiş ve çoğunu öldürmüştür. Bu durumu gören Sām’ın askeri olan devler Hannâs Dev’in yardımına gitmişlerdir.

Semendün’ı görüp Defāfe emr eyledi cemī’-i cinnīler Hannâs-ı Dīv’üñ üzerine bir uğurdan ⁽¹⁴⁾ gulüvv kıldılar pīle sivrisiñek uşar bigi uşup qarçaşup Hannâs-ı Dīv’i ortaya aldılar kimi odlu ⁽¹⁵⁾ neft atdılar kimisi kılıc birle gürz-ile döğüp çalup dutdılar kimisi dağı zehrlü hañçerler-ile gevdesin kanatdılar ⁽¹⁶⁾ ammā kim Hannâs-ı Dīv dağı gürzin kim her-gāh şalup cinlere ururdu (32a)

2.3.11.11. Edmiga Cin

Metinde aslana binip Cābir Cin’in üzerine cenge giden cindir. Cābir Cin’in kafasına gürz vumuş ve onu öldürmüştür. Edmiga Cin, Hakk’a inandığı için Semendün’un askerleri tarafından öldürülememiştir.

Rūḥ ⁽²⁾ Şāh cinn-ile Hümāyūn Ḥan'ı perī görüp ğurīv kıparup emr eyledi Edmīġa-yı Cinnī arslana süvār olup siḥr-ile ⁽³⁾ elinden tūfānlar kıparup Edmīġa-yı Cinnī Cābir'e irüp bir ġürz urdı kim kıfāsından kıan revān olup ⁽⁴⁾ aġdı ol ḥinde cān çıġdı (32a)

2.3.11.12. Es'ad-ı Yemenî

Kavimler helak olurken tövbe ederek kurtulan kişidir.

Ḥaḳ Te'ālā'nuñ emriyle Müvekkel-i Ḥāk ol zāt-ı pāk ol re'is-i eflāk cemī'-i tekvīnlere ⁽⁷⁾ emr eyledi ol 'azīm leşkerüñ üzerlerine ol taġ kıadar taşları kıazā vü kıader mişāl yağdırdılar şol degermen ⁽⁸⁾ bu riyāsından ne vech-ile kim şu çıkup çarḫa toġınup sepelenürse ol taşları sepelediler ol küffāruñ ⁽⁹⁾ çerisin depelediler eyle kim ḥiç birisi uşāġı ve irisi kıalmadı kim ol çeride helāk olmadı ammā kim bir kişi ḫalāş ⁽¹⁰⁾ oldu kim Es'ad-ı Yemenî dirlerdi (15b)

2.3.11.13. Gazbân Şah

Endülüs şahıdır. Metinde Gazbân Şah, Unkurus melikiyle birlikte ruhbanın yanına gitmişlerdir.

Endülüs şāḫı Unḳurūs melikiyle kim geldiler ol zıkr olan yire kim kıondılar otaġlarına kim ⁽¹⁹⁾ indiler bu ruhbānuñ ululuġın didük 'alāmet kıoduġın diyüp söylediler 'ilmin kemālin ḫilmin uşurlābda māḫir ⁽²⁰⁾ ıduġın 'ilm-i nücūmda kıādir ıduġın beyān eylediler (13b)

2.3.11.14. Mihrâc Han

Unkurūs melikidir. Metinde Unkurūs meliki Mihrâc Han, Gazbân Şah ile ruhbanın yanına gitmişlerdir.

Endülüs şāḫı Unḳurūs melikiyle kim geldiler ol zıkr olan yire kim kıondılar otaġlarına kim ⁽¹⁹⁾ indiler bu ruhbānuñ ululuġın didük 'alāmet kıoduġın diyüp söylediler 'ilmin kemālin ḫilmin uşurlābda māḫir ⁽²⁰⁾ ıduġın 'ilm-i nücūmda kıādir ıduġın beyān eylediler (13b)

2.3.11.15. Gurgur Dev

Gurgur Dev, Sām-Süvâr ile mücadele eden diġer devlerin lideridir. Nerîmân tarafından öldürülen kardeşi Kamkam Dev'in intikamını almak için Sām ile savaşıır.

Metinde cinlerin ismi sayılırken Gurgur devden de bahsedilmiştir.

Semendün-[1] Hezār-yek-dest-i Cinnî şubh olıcağ yirinden yidi başlu evran bigi tırdı cinniler kenârına ⁽⁶⁾dirdi üç yüz biñ cinniler sağ u şol şaf bağlayup tırdılar gürz-i girâna el urdılar ve cinniler ser-hengleri ⁽⁷⁾Raķīm bin ‘Aķīm cin Geylān bin İklīl ta Ğarğari cin Cābir cin ‘Aķır Ķarĥā-yı cin ⁽⁸⁾‘Uclānī cin Diķāk cin Dārīs cin Ħalāķīm cin Deffūfi cinler sağ u şol Semendün-ı ⁽⁹⁾Hezār-yek-destüñ çevresin meymene vü meysere qalup ve cenāh bağlayup tırdılar ellerin ceng yarağına ⁽¹⁰⁾urdılar Semendün daĥı biñbir eline biñbir dürlü yarağ aldı (18a)

2.3.11.16. Hannâs Dev

İclân Cin’i öldüren devdir. Metinde İclân Cin, Edmiga Cin’i öldürememesi üzerine sinirlenmiştir. Bunun üzerine meydana çıkıp er dilemiştir. Bu isteği üzerine karşısına Hannâs Dev çıkmıştır. Hannâs Dev olağanüstü özelliklere sahip bir devdir.

‘İclān meydānda cevālān eyledi er diledi dīvler çerisinden Ħannās-ı Dīv bir ziftiden menāre bigi eline seng-i ⁽⁹⁾āsiyāb-veş gürz alup meydāna girdi anuñ bigi ‘ifrītür kim başı künbede beñzer gözleri iki cāma ⁽¹⁰⁾beñzer yanar burnı degirmen oluğı gibi kolları cınār sāhına barmaqları hıyāra beñzer kaba kaba çağırup ĥımār ⁽¹¹⁾bigi ağırup baķar gibi bağırup ‘uķķāb bigi gelüp ‘İclān’a muķābil ve mu‘ārız oldu ‘İclān Ħannās’uñ gürz-ile ⁽¹²⁾‘amūdın qarşu tıtdı ammā kim Ħannās Dīv ‘İclān’a bir gürz eyle urdı kim qalķanın ‘amūdın başın daĥı ⁽¹³⁾ĥord u ĥaşĥāş eyledi (32a)

2.3.11.17. Hümâ-yı Dil-firûz

Hümâ-yı Dil-firûz, periler sultanı Hümâyûn Şah’ın kızı ve Sām’ın severek evlendiği karısıdır.

Metinde Hümâyûn Şah Sām’ın yaptıklarını anlatınca Hümâ-yı Dil-firûz ondan korkmuştur.

Semendün görüp qaķıdı biñbir eliyle a‘zāsın göğsin dizin ⁽¹²⁾dögdi diledi kim ol qaķımağ-ıla ol gice qal‘a üzerine varıdı dīvler serhengleri cinniler melikleri def ⁽¹³⁾itdiler andan Semendün emr eyledi cin çerisi uşağı vü irisi cem‘ olup ceng yarağında oldılar bu yañadan Sām ⁽¹⁴⁾-Süvār daĥı nışfü’l-leyl olıncaya dek yidi içdi mest lā-ya‘ķıl olıncak Hümâyûn Şāh-ıla Rūh Şāh-ı Cinnī ⁽¹⁵⁾ayağ üzerine tırdılar dilek kıldılar kim ĥātūn-ı Hümâ-yı Dil-firûz’a ĥātırın tesellā kıla Sām-Süvār eyitdi yā Hümâyûn ⁽¹⁶⁾Şāh ben Sām-Süvār degilim eger ‘ömrümde daĥı anuñ döşegine girürsem yarın olsun Semendün’dan kīnim ⁽¹⁷⁾alayın andan soñra Hümâ’ya varam ĥātırın tesellā kılam didi daĥı bir bālin söykenüp qağan arslan

*bigi yatdı ⁽¹⁸⁾ rāḥat oldı ol iki pādīṣāhuñ dileğine i'tibār kılmadı anlar ayağ
üzerine turlardı Sām-Süvār ⁽¹⁹⁾ yaturdı Hümayûn Şāh Sām'dan dehşet alup
korğdı daḥı ol melālet-ile sürüp kızınıñ ḥalvetine geldi aḥvāl-i ⁽²⁰⁾ mācerāyı
söyledi kızınıñ beñzinde korğusından kan kalmadı eyitdi kim yā pādīṣāh baña
şimden girü dirlikden ⁽²¹⁾ ölmek yıgdür diyüp nevḥa kıldı (17a)*

2.3.11.18. Hümayûn Şah

Hümayûn Şāh, periler sultanıdır ve Sām'ın evlendiği peri kızı olan Hüma-yı Dil-firûz'un babasıdır.

Metinde Hümayûn Şah Sām'ın yaptıklarını kızına anlatmıştır. Sām'dan korkup yüzü sararıp solmuştur.

*Sām ⁽⁵⁾ -süvār cāme-ḥ'ābdan tırdı pāk şudan ābdest aldı namāz kıldı evrād
okudı andan buyurdı ceng ⁽⁶⁾ ālātın getürdiler şanduk-ıla öninde kodılar 'ādet
üzerine on iki pāre ceng ālātın kendi başına ⁽⁷⁾ ışıq urundı demürden daḥı raḥşına
mehmîz urup diledi kim ḳal'a ḳapusın açā çıḳa Hümayûn Şāh-ıla ⁽⁸⁾ Rūḥ Şāh-ı
Cinnî gelüp eyitdiler yā şāhib-ḳırān yā pehlevān-ı cihān şabr eyle kim biz daḥı
varalum çerimüz-ile ⁽⁹⁾ geledüm didiler Sām eyitdi kim siz ḳal'añuzda olup
ḳal'añuz bekleñüz veyāḥūd ḳal'anuñ üstine çıḳuñuz ben ⁽¹⁰⁾ Ehrimenler çerisiyle
muḳābil oluram Semendûn birle ceng ḳıuram didi Sām-Süvār eyle diyüp ḥükm
eyledi (17b)*

2.3.11.19. İclân Cin

Semendûn'un askerlerinden biridir. Metinde Semendûn'un isteği üzerine Edmiga Cin'i öldürmek için onun üzerine gelen cindir. Edmiga Cin'i ateşlerle öldürmeye çalışmış ama bunu başaramamıştır.

*Semendûn çeri ⁽⁵⁾ sinden giriv āsumāna çıḳdı Semendûn yine işāret ḳılınca
'İclān-ı Cinnî peleng-süvār olup zehr-nāk ⁽⁶⁾ şışeler çeküp od-ıla neft eline alup
daḥı Edmiga'yı od-ıla atdı daḥı Edmiga mü'mindi Ḥaḳḳ'a niyāz ⁽⁷⁾ eyledi bir
ḳılına ḥaṭā kılmadı lîk bindügi arslan helāk oldı yayan u girizān olup ḳaçdı
Sām'a geldi ⁽⁸⁾ (32a)*

2.3.11.20. Kâhir Cāndâr

Bağdat vilayetinin hükümdarıdır. Kahredici ve can alıcı olduğundan dolayı bu adı almıştır. Metinde Ferîdûn tarafından öldürülmüştür.

*ol melik-i nā-pākūn ‘amūsı oğlıydı Bağdād vilayetine (9a) ⁽¹⁾ hükm iderdi adına
Kâhir Cāndār dirlerdi kahr idici cān alıcı olduğ-ıçün kaçan kim Daḥḥāk
devrinūn āhiri ⁽²⁾ olup Ferīdūn ṣāh Daḥḥāk’ı helāk idicek (9b)*

2.3.11.21. Mālīs Han

Metinde Mālīs Han, Sām oğlu Kâhir tarafından casusluk etmesi için Âhiryânūs’un divanına gönderilen peridir.

*nite ol zamān kim Sām oğlu ⁽¹⁹⁾ Kâhir Necāmī Perīyi cāsūsıḡa göndermişidi dīv
şekline girüp Âhiryânūs-ı Dīv’ūn dīvānına geldi ⁽²⁰⁾ nihān olup tırdı bu yañadan
dīvler daḡı perī leşkerin görüp gelüp Âhiryânūs ⁽²¹⁾ Dīve ḡaber virdiler kim ḡāfil
me-bāş kim üzerüne perī leşkeri geldi Mālīs Ḥan perīdür kim (18b) ⁽¹⁾ geldi
Âhiryânūs didi kim Mālīs Ḥān ⁽²⁾ ḡod baña ṭākat getürmege mecālī yoĖıdı ne
cān-ile baña geldi sebeb ne ola didi (19a)*

2.3.11.22. Mühelhel Cin

Hümâyūn Şah’ın askerlerinden biridir. Metinde Ankūr Peri ile cenk eden cindir.

*Hümâyūn Şāh leşkerinden daḡı ‘Anḡūr-ı ⁽¹⁷⁾ Perī at meydāna depüp girdi
Hümâyūn Şāh leşkerinden daḡı ikisi sūnūlerine el urup birbirine ḡamle ⁽¹⁸⁾
kıldılar şol kadar ceng itdiler kim sūnūleri pāre pāre oldu andan kılıclar-ıla ceng
itdiler daḡı çalışmaḡdan ⁽¹⁹⁾ araya döndi pāre pāre oldu buğur tıraḡa tıraḡ ḡürz-
ile ceng itdiler ceng içinde ‘Anḡūr-ı Perī ⁽²⁰⁾ germ olup Mühelhil-i Cinne bir
ḡürz urdı kim depesinūn üzerine atdan yıkıldı ‘Anḡūr diledi kim inüp ⁽²¹⁾ başın
kese (31b)*

2.3.11.23. Müvekkel-i Hāk

Metinde Endülūs çerilerini ve Unkurūs askerlerini helak eden kişidir. Takyânūs Şah’ın oğullarının helakına vesile olan kişidir.

*Müvekkel-i Hāk Endülūs çerisiyle Unkurūs ⁽⁶⁾ leşkerini kim şıdı taĖıtdı helāk
itdi daḡı tekvinlere yine hükm eyledi ḡum deñizinden nışf ḡum kayır alup
getürdi ⁽⁷⁾ topraklu yirinden daḡı topraklar getürdiler gitdiler gelüp Taḡyānūs
Şāh’ūn üç oğlu kim otuzar biñ ⁽⁸⁾ çeriyle üç yire ḡonup oturmuşlardı
Süleymān’ūn üzerine gitmege niyyet kılmışlardı kim gelüp Endülūs şāhı ⁽⁹⁾
Unkurūs melikiyle buluşup bile gidelerdi Süleymān’ūn helākine yardım
kılalardı (16a)*

2.3.11.24. Necâmî Peri

Metinde Sâm-Süvâr'ın oğlu Kâhîr'in Âhîrîyânûs devin divanına casusluğa gönderdiği peridir.

*nite ol zamân kim Sâm oğlu ⁽¹⁹⁾ Kâhîr Necâmî Perîyi cāsūsıluğa göndermişidi dîv
şekline girüp Âhîrîyânûs-ı Dîv'üñ dîvânına geldi ⁽²⁰⁾ nihân olup tırdı (18b)*

2.3.11.25. Rûh Şah

Rûh Şah, Hümâyûn Şah'la birlikte Sâm'ın yerine Semendûn'a karşı savaşmayı teklif eden cindir. Sâm-Süvâr, bu teklifi kabul etmemiş ve kendisini kale üzerinden izlemelerini istemiştir.

*Sâm ⁽⁵⁾ -Süvâr cāme-ḡābdan tırdı pāk şudan ābdest aldı namāz kıldı evrād
okudı andan buyurdı ceng ⁽⁶⁾ ālātın getürdiler şanduk-ıla öñinde qodılar 'ādet
üzerine on iki pāre ceng ālātın kendi başına ⁽⁷⁾ ışıq urundı demürden daḡı raḡşına
mehmîz urup diledi kim qal'a qapusın açā çıqa Hümâyûn Şāh-ıla ⁽⁸⁾ Rûḡ Şāh-ı
Cinnî gelüp eyitdiler yā şāḡib-qırān yā pehlevān-ı cihān şabr eyle kim biz daḡı
varalum çerimüz-ile ⁽⁹⁾ geledüm didiler Sâm eyitdi kim siz qal'añuzda olup
qal'añuz bekleñüz veyāḡūd qal' anuñ üstine çıkuñuz ben ⁽¹⁰⁾ Ehrimenler çerisiyle
muqābîl oluram Semendûn birle ceng kıduram didi Sâm-Süvâr eyle diyüp ḡukm
eyledi (17b)*

2.3.11.26. Sebtâ Ta'il

Metinde Süleyman'ın izniyle Müvekkel-i Hak, Melek-i Müvekkel'e lalenin ismini sormuştur. Sebtâ Ta'il lalenin adı olarak geçmiştir.

*Müvekkel-i Ḥāk eyitdi yā Süleymān baña destür virgil ben Müvekkel-i Ḥāk ⁽¹⁷⁾
Ḥaḡḡ'uñ izniyle sen Süleymān'uñ icāzetiyle varup ol a'dāyı helāk idem diyüp
icāzet alup gitdi bu yañadan ⁽¹⁸⁾ Süleymān ol melege didi kim yā Melek-i
Müvekkel lāle ismiñüz nedür cevāb virdi kim yā Süleymān ⁽¹⁹⁾ Sebtā Ṭā'il durur
Süleymān didi kim bu iki lālenüñ biri birine beñzemeyüp renginde qoḡusunda
tefāvüt olduğına sebeb ⁽²⁰⁾ nedür didi melik-i Sebtā Ṭā'il aydur yā Süleymān bu
lāle kim rengi za'if vücdı naḡîf qoḡusı nā-laṭîf ⁽²¹⁾ durur bu bir melik-i zālîm
türābında bitüp-durur (9a)*

2.3.11.27. Taymus Şah

"Vâmık ve Azrâ" mesnevisindeki Vâmık'ın babasıdır. Çin Hakanı Taymus birçok defa evlenmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Daha sonra Turan Şah'ın resmini

görerek beğendiği kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten bir oğlu dünyaya gelmiştir. Adını da Vâmık koymuştur (Ayan, 2012, s. 504-505).

Metinde Taymus Şah'ın ölümünün nasıl geldiği anlatılmıştır.

*Ṭaymūs Şāh İdrīs nebīnūñ ⁽⁹⁾ dostıdı bir gün İdrīs'e gelüp ṭālī'üm görgil didi
İdrīs ṭālī'in gördi didi kim senūñ ölümūñ ⁽¹⁰⁾ yılan zehrindendür didi ol Melik
Ṭaymūs dahı kōrkup fağfūrī çīnīlerden özge yirden ṭa'ām yimezdi ve bir ḥāş ⁽¹¹⁾
kulu varıdı ol kul elinden ṭa'ām yirdi kim ğayrı kimesne zehr vire deyüp ihtiyāṭ
iderdi bunuñ üzerine kim ⁽¹²⁾ rūzgār giçdi bir gün Ṭaymūs Şāh'ūñ 'ömri āḥire
(9b)*

2.3.11.28. Zerda' Bin Mâhûl

Şairlerin ve faziletliilerin en büyüğü olarak tanıtılmıştır. Metinde Arap şairlerine baykuşun akıbeti sorulmuştur. Bu soruya Zerda' Bin Mâhûl cevap vermiştir.

*Āḥī Melīḥ eyitdi baña inanmazsañ bu ṭuran ḥükemā ve vüzerādan şorgıl ⁽¹⁰⁾ kim
'Arab şā'irleri ne dimişlerdür bu ḥuşuşda didi Süleymān dönüp ḥükemādan
şordı emlah-ı şu'arā ekmel-i ⁽¹¹⁾ fuzelā üç yüz altmış altı şu'arānuñ re'îsi Zerda'
Bin Mâḥûl eyitdi yā nebīyya'llāh Āḥī Melīḥ'ūñ sözünūñ aşlı bu kim ⁽¹²⁾
'Arab'ūñ cümle yalanlarından birisi budur kim taşavvur iderler kim ādem
oğlanı vefāt idicek bir baykuş şüretinde ⁽¹³⁾ koyacaḳdur gelüp ḳabri üzerinde
bedeninden ayrıldıḡ-içün ötüp ağlar nitekim evvel zamānda 'Arab-ı 'Arbā içre
⁽¹⁴⁾ bir şā'ir kim Būme-i Ḥimyerī dirlerdi inşā kılup (28b)*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN ÜSLUP VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.1. Dil ve Üslup Özellikleri

27. cildi incelenen bu eser manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Firdevsî-i Rûmî, eserini Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerine göre kaleme almıştır. Hem telif hem de tercüme eserlerinde dönemin dil özelliklerine bağlı kalmıştır. Mensur olarak kaleme aldığı bölümlerde genellikle Türkçe kelimeler kullanırken, manzum kısımlarda az da olsa Arapça Farsça tamlamalara yer vermiştir.

Pertev-i rāy-ı münirüñ zerresidür āfītāb

Feyz-i fazluñ kaṭresidür Baḥr-ı ‘Ummān Nīl-i mā (2a)

Sünbül üzre sāye ṣalmış yāsemīn

Bāğ-ı dünyā mişli ol ḥuld-ı berīn (2b)

Süleymānnāme'nin belli bir kısmını oluşturan manzum bölümlerin sanat değeri azdır (Çatıkkaş, 2009, s. 18).

Böyle dirken nāgehān ol şeh-r-yār

Gördi bir kız kulağında gūş vār

Bir buçuk dirhem ola altunıdı

Atası kızcugazuñ medfūnıdı

Tiz buyurdı kulağını yirdiler

Küpesini şeh-r-yāra virdiler

Ol yetīm kız ma‘şūm kız eyledi āh

Āhı haḳ dergāhına bulmışdı rāh (21b)

Mensur kısımlar, didaktik üslupla bir şeyler anlatmak için kullanılırken, manzum kısımları da genellikle anlattığı konuyu özetlemek, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve monotonluğu kırmak için kullanılmıştır. Bu kısımlar genel itibariyle kısa vezinli ve sade bir dille yazılmış manzum parçalardır. Çok nadir görölse de bazen nazım parçalarıyla yeni bir konuyu anlatmıştır.

Neşr: *Hakīm ḳavlince dīvler-ile perīler çerisi bu vech-ile ol gün aḥşam olunca ceng itdiler ‘aḳıbet Ḳāhir dīvlerūñ ⁽³⁾ üzerine gergedan sürüp na‘ralar urup kılıc-ıla başların kesüp kıradı ḳanların yire ḳarardı vaḳt-ı şām ⁽⁴⁾ oluncaḳ dīv çerisi şındılar her birisi perrān olup ḳaçdı ba‘zısı daḥı giriftār olup ele girdiler Ḳāhir cümlesin ḳırdı ⁽⁵⁾ andan Mālīs Han-ı perī daḥı gelüp Ḳāhir bin Sām’uñ elin öpdī nuşret viren Allāh’a delīm şükürler ḳıldılar daḥı maḡāra ⁽⁶⁾ ḳapısına geldiler nazar ḳıldılar kim gördiler ḳapu taşında birkaç satır yazı yazmışlar Süryān dilince pūlād ⁽⁷⁾ tiḡ-ile ḥūb-rūşen ḳazmışlar yazılmış kim “ben kim Ḳahramān-ı Ḳātil’em cihān-sūz nām bir dīv varıdı Kūh-ı Elburz’a ḥūkm ⁽⁸⁾ iderdi yidi yüz biñ dīvūñ serhengiydi benüm leşkerümden yidi yüz ādemī-zād ḳapup bunda gelmiş ben Ḳahramān-ı Ḳātil ⁽⁹⁾ ol dīvūñ ardınca ādemī-zāddan yidi ayda gelüp bunda ḳıḳdum yalūñuz ol dīv-i cihān-sūz yetmiş biñ dīv-ile ⁽¹⁰⁾ gelüp yidi gün benüm-ile ceng eyledi günde on biñ dīv öldürdüm kendüzine daḥı on ḍarb urdum āḥir ⁽¹¹⁾ yedinci günde cemī‘-i dīvlerin helāk eyledüm yidi günden soñra üç gün daḥı ol dīv-ile ceng eyledüm ‘aḳıbet ⁽¹²⁾ helāk ḳılup başın kesdüm bu maḡāra ḳapısında aḣdum ve tāriḥ yazdum tā bileler kim Ḳahramān-ı Ḳātil kimimiş nice ⁽¹³⁾ ḳuvvetlü pehlevānımış”*

Nazm

[fā‘ilātūn / fā‘ilātūn / fā‘ilūn]

Var ḳıyās it kimidi ol Ḳahramān

K’anca ḳarḥa gelmedi_a‘zam pehlevān

Aña dahı qalmadı devr-i felek

Saňa dahı qala şanma bu cihān (33b)

Bütün bilgi birikimini okuyucuya aktarmak için çaba gösteren Firdevsî-i Rûmî sade dil kullansa da dönemin diğer sanatçıları gibi bölüm başlıklarını Farsça yazmıştır.

*Kışsa-yı Süleymān ‘am Āmeden-i Müvekkel-i Hāk be-Dergāh-ı Süleymān (3a),
Der-Beyān-ı Āmeden-i Melek-i Müvekkel-i Hāk be-Dergāh-ı Süleymān (8b),
Der-Beyān-ı Ender Şıfat-ı Temsilāt-ı Dāsītān-ı Māzī (10a), Der-Beyān-ı Lāle vü
Kışsa Kerden Müvekkel-i Hāk Sebṭā Tā’ıl ve Qāhir-i Melik (10b), Der Beyān-ı
Meclis-i Āhır Der Beyān-ı Meclis-i Āhır (20a)*

*İy Hudāvend-i ‘ālem ve iy Hālīk-ı cinn ü ādem iy āferīnde-i Zühre⁽²⁰⁾ Pervīn iy
bīdārende-i āsumān u zemīn bir Hālīku’l-ḥalqısn ki kūn didūn Ādem-i Şafī oldı
ve bir melikū’l-milksin ki⁽²¹⁾ gīt didūn iblīs şaḳī oldı bir cihān-dārsın ki ḥazīne-
dārdan müstaḡnī bir meliksin ki tāc-ı tārācdan (45a)⁽¹⁾ ḡanī Īlāhī nūr-ı Aḥmed
‘izzeti ve ekmeli mevcūdāt Muḥammed ḥürmeti Firdevsī’nün cürmini ‘afv idüp
raḥmet eylegil⁽²⁾ makāmın ḥuld-ı cinān içre Firdevs-i cennet eylegil (45b)*

Eserde dikkat çeken en önemli ahenk unsurlarından biri de secili cümlelerdir. Seci yaparken Arapça Farsça kelime ve tamlamalara yer vermiştir. Şairlik yönü zayıf olan Firdevsî-i Rûmî daha çok nasirliği ile ön plana çıkmıştır. Mensur kısımlarda kullandığı secili anlatımlar onun iyi bir nasir olduğuna delil sayılabilir.

*Loḳmān Hākīm ḳavlince kim bu kitāb-ı Süleymān-nāme’nün mü’ellifidür ve
Eflātūn-ı Yūnānī ḳavlince şāḥib-tercüme ve muşannifidür⁽¹⁵⁾ pes ol iki Hükemā-
yı Hāzıḳūn ve Eṭibbā-yı Şādıḳūn kitāblarından istiḥrāc ḳılup Tūrkiye tercüme-yi
⁽¹⁶⁾ ḳılan Firdevsī-i dā‘ī kitāb naḳlince rāvī ḳavlince ‘uḳalā nuḳalā ol vech-ile
rivāyet-i aşāḥḥ ve ḥikāyet-i⁽¹⁷⁾ emlaḥ ḳılup üç yüz altmış altı mücelled Kitāb-ı
Süleymān-nāme’nün yigirmi yedinci mücelled kitābında söz ol⁽¹⁸⁾ arada ḳalup
durur kim Āşaf-ıla İlyā Şāḥ bu vech-ile Hālīk’a münācāt idicek (2b)*

*Ḥakīm kavlince Müvekkel-i Ḥāk Ta‘āhā Ḳā’il bu vech-ile münācāt ⁽¹⁶⁾ idicek ol
Ḳahhār-ı lem-Yezel ol Şulṭān-ı bī-Bedel ol Ḥaḳan-ı bī-Ḥalel Ṭāvūs-ı Ḳudsī
gönderdi gelüp ⁽¹⁷⁾ Müvekkel-i Ḥāk’e eyitdi (13a)*

Mensur kısımlarda dikkat çeken bir diğer unsurda kalıplaşmış ifadelerin eserde sık sık tekrar edilmesidir. Halk hikâyelerinde olduğu gibi *Süleymānnāme-i Kebîr*’de de kalıplaşmış ifadeler yer almıştır. Firdevsî, her nesrin başlangıcında “Lokmān Hakîm kavlince” ifadesini kullanmıştır. Metinden alınan bazı kalıplaşmış ifadeler:

*Loḳmān Ḥakīm kavlince kim bu kitāb-ı Süleymān-nāme’nün mü’ellifidür ve
Eflātūn-ı Yūnānī kavlince şāhib-tercüme ve muşannifidür ⁽¹⁵⁾ pes ol iki Ḥükemā-
yı Ḥāzıḳūñ ve Eṭibbā-yı Şādıḳūñ kitāblarından istiḥrāc kılup Türkiye tercüme-yi
⁽¹⁶⁾ kılan Firdevsî-i dā‘î (2b)*

*⁽¹⁶⁾ Ḥakīm kavlince Ḥabeş sulṭānı Āşaf cengde bizüm kışşamız bu yañadan yine
Ḥazret-i ⁽¹⁷⁾ Süleymān’a geldi nite çünkim Müvekkel-i Ḥāk-i Süleymān ‘am
da‘vet eyledi gine tenhā ol gice ḥalvet-i ḥāşında Müvekkel-i Ḥāk’e ⁽¹⁸⁾
Süleymān Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi (3a)*

Kalıplaşmış ifadelere örnek olarak, her nazmın sonunda Hz. Muhammed’e salavat getirilmesi de gösterilebilir. Bazen peygamberin adını zikrederek bazen de güzel sıfatlarla peygambere salat ve selam eder.

Dinle imdi şeh Süleymān kışşasından nām-dār

Lik virgil hoş şalāvāt sen be-cā-yı Muştafā (2a)

İsteseñ Firdevs-i cennet iy hümām

Vir şalāvāt menzil it Dārü’s-selām (2b)

Mensur kısımlarda olaylar ve kahramanlar canlı tasvirlerle anlatılmıştır. Buna dair örnekler, farklı bir bölümde izah edilmiştir.

*ol kavm bu vech-ile ⁽⁹⁾ deryā-yı muḥiṭ içinden çıkup seyl bigi Süleymāniler
üzerine akdılar daḥı her birisi uşağı vü irisi yirden ḥammām ⁽¹⁰⁾ ḳubbesi ḳadar*

ḳayalar alup kimi daḥı köklü budaḳlu ağaḳlar alup ol dem Süleymān taḥtınuñ çevresinde olan ḳavmüñ⁽¹¹⁾ üzerlerine ḡulüvv ḳılup yürüdiler Süleymān çerisiyle ceng itdiler eyle kim Süleymāniler gözine cihānı teng itdiler⁽¹²⁾ anca kim Süleymān'uñ leşkerini şıdılar taḥt üzerine çıkup Süleymān'uñ vezirlerine beglerine ḥamle ḳıldılar (4b)

Süleymānnāme-i Kebîr'de bazı Arapça ifadelerin ardından bu ifadelerin Türkçe karşılıklarının da verilmesi Firdevsî'nin kelime daḡarcığının zenginliğini göstermesi bakımından mühimdir.

yā Süleymān ervāḥ laṭîf cisimlerden⁽²⁰⁾ ve aḥlāṭuñ laṭîf buḥārından ḥāşıl olur ve ervāḥ üç kısımdu birisi ṭabî'îdür ve mahalli baḡırdur ve 'urûḳ-ı⁽²¹⁾ ḡayr-ı ḡavārib ya' nî ḥareketsüz ṭamarlar içinden nüfûz ider tā cemî'-i bedene deḡin ve birisi ḡayvāndur ve mahalli yürekdu (26a)⁽¹⁾ ve 'urûḳ-ı ḡavārib ya' nî ḥareketlü ṭamarlar içinden nüfûz ider (26b)

yā Süleymān seḥḥine (?) bedenüñ ḥālidür⁽¹¹⁾ semüzlik ve aruḳlık cihetinden imdi yā Süleymān semizlik et cihetinden ise pes ḡarāret ve ruṭûbet ḡālib olur⁽¹²⁾ ve eger yaḡ cihetinden ise bürüdet ve ruṭûbet ḡālib olur ve arıḳlık daḥı eger ḳararūḳısa ḡarāreti ve yübüseti⁽¹³⁾ ḡālib olur ve eger aḳısa bürüdeti ve yübüseti ḡālib olur ve ammā yā Süleymān müzekker-ile mü 'ennes ya' nî⁽¹⁴⁾ irkek-ile dişi arasında fark itmek oldur ki irkeḡüñ ḡarāreti ve yübüseti artuḡdur ve dişinüñ⁽¹⁵⁾ bürüdeti ve ruṭûbeti artuḡdur (26b)

Firdevsî, aralara ayet ve hadis serpiştirerek anlattıklarının gerçekliğini *Kur'an*'a dayandırarak kanıtlamaya çalışmıştır. Bazen kendi cümlelerini özetler mahiyette ayet ya da hadis yerleştirmiştir. Bunun yanında bu ayetlerin ardından Türkçelerini de vermiştir.

ḳavlühü Te'ālā *Fevḳa külli zî-'ilmin⁽¹³⁾ 'alimün ya' nî her 'alimüñ üzerinde bir 'alim var-durur (8a)*

ol türābda⁽⁸⁾ ne kim ḥılḳat olursa eger nebātdur eger ādem eger ḡayvāndur ol melek ḥıfz ider anı tā yine türāb oluncaya-dek zîrā ki⁽⁹⁾ elbetde her nesne eger oddur ve eger şudur girü aşlına rücu' idecekdür küllü şey'in yerci'u ilā aşlihî (9a)

Ḳadr Gicesi'n araram⁽⁴⁾ ki Ḳadr Gicesi'nde her şey'üñ du'āsı müstecāb durur
ḳavlühü Te'ālā *innā enzelnāhu fi-leyleti'l kadr (30b)*

Firdevsî-i Rûmî, eserinde tıp, astronomi, tarih, coğrafya, müzik ve satranç gibi konulardaki bilgisini okuyucuya göstermeyi ve bu bilgiyi okuyucuya aktarmayı amaçlar.

Söylet iy üstâd-ı muṭrib sâzuñı

İşfahân'da râst kııl âvâzuñı

Zahme çalgıl sâzuña âgâz kııl

Dile getir kânûn üzre öte kııl (2b)

Firdevsî-i Rûmî, verdiği öğütlerle hayattan ders çıkarılmasını ister. Bu dünya için değil ahiret alemi için çalışmalarını ister. Allah yolunda atacakları adımlarda okuyucuya yol göstermeyi amaçlar. Makam ve mevkinin fani dünyada kaldığını, ahiret için hiçbir şey ifade etmediğini de dile getirir. Allah'tan gayrısının gelip geçici olduğunu, baki olanın yalnızca Allah olduğunu öğütlerinde vurgular. İnsanoğlunun mutlaka bir gün toprak olacağın söyler.

Şihḥati virürse saña bir zamân

Soñra mevti viriserdür bî-gümân (2b)

Dut ki bugün pâdişâhsın dehre sen

Degmez aña uğrayasın kâhra sen (2b)

Ḥâl-i 'âlem budur iy şâh her vücūd olur 'adem

Bâkî Ḥaḳdur Ḥâlîḳ oldur ḥayy-ı a'zam zât-ı pāk (4a)

Süleyman peygamberin dillere destan olan tacı, tahtı ve saltanatı üzerinden asıl gerçek ve baki olan şeylere de vurgu yapılmıştır.

bir zamân ⁽²⁾ Süleymân'ıñ dīvânına nazar eyledi baḳdı daḫı gözlerinden yaş aḳıdup ağladı şöyle kim gözlerinüñ yaşı ⁽³⁾ seyl-âb olup yünlerin ısladı bir zamândan soñra yine gülümsündi daḫı tırdı buğur Süleymân 'aleyh ⁽⁴⁾ i's-selām

baykuşuñ hareketin görüp ta‘accüb kı lup eyitdi yā baykuş haber vir baña kim nedendür kim evvel ağladuñ ⁽⁵⁾ dağı soñra gülüp secde-i şükr eyleduñ didi Süleymān eyle deyicek baykuş eyitdi yā Süleymān-ı zamān evvel gelicek ⁽⁶⁾ tapuñ göricek ağladuğuma sebeb budur kim çünkim senüñ ‘ālī dergāhuña salṭanatuña tāt u tahtuña devletüñe ⁽⁷⁾ ‘izzet ü iqbālüñe nazar kim kıldum dağı Melekü’l-Mevt’üñ zaḥmetini ve mevt sekerātuñ muşibetini gönle getürüb sen ⁽⁸⁾ Süleymān’a bu tāt u taht u salṭanat bākī qalmayacağını fikr idüben nevḥa kı lup dil-perişān oldum zīrā kim yā Dāvūd ⁽⁹⁾ oğlu bu Ehrimen-i felek anca Süleymān’laruñ ḥātemin elinden almışdur ve bu Daḥḥak-i Ğaddār-ı bī-amān ki ve ejdehā-yı zamān ⁽¹⁰⁾ niçe Cimsīd cāmın taşā çalmışdur lā-büd her kemālüñ bir zevālī nitekim bedr-i tābānuñ bir hilālī ve her bir salṭanatuñ ⁽¹¹⁾ āḥir ma‘zūllığı ve her bir şādānlığıñ melāleti var-durur kim her ma‘mūr āḥir ḥarāb ve her nefis türāb olacaktur **kāle’illāhu** ⁽¹²⁾ **Te‘ālā** Küllü nefsin zā‘ikatü’l-mevti yā Süleymān yine soñra güldüğüm dağı budur kim sen Süleymān’uñ eşigine yüz ⁽¹³⁾ sürdüm mübārek cemālüñi gördüm ‘ālī şıḥḥatüñe irdüm (30a)

Kaza ve kaderin Allah’tan geldiğine, ne yapılırsa yapılsın bunun önüne geçilemeyeceğine de vurgu yapılmıştır. Metinde geçen bir bölümde Taymūs Şah’ın ölüme karşı aldığı tüm tedbirlere rağmen ölmesi anlatılmıştır. Bu olaydan ders çıkarılması gerektiğini de hikâyenin sonundaki cümlelerle vurgulamıştır.

Ṭaymūs Şāh İdrīs nebīnūñ ⁽⁹⁾ dostıdı bir gün İdrīs’e gelüp ṭālī‘üm görgil didi İdrīs ṭālī‘in gördi didi kim senüñ ölümün ⁽¹⁰⁾ yılan zehrindendür didi ol Melik Ṭaymūs dağı korkup fağfūrī çinilerden özge yirden ta‘ām yimezdi ve bir ḥāş ⁽¹¹⁾ kulı varıdı ol kul elinden ta‘ām yirdi kim ğayrı kimesne zehr vire deyüp ihtiyāt iderdi bunuñ üzerine kim ⁽¹²⁾ rüzgār giçdi bir gün Ṭaymūs Şāh’uñ ‘ömri āḥire irdi қаzā nāzil olıcaқ vaқti kim yetdi bir gün ⁽¹³⁾ şikāra bindi şikār eline girmeyüp bir kūy yanında қoyun eri otururdı ol ḥāş ⁽¹⁴⁾ kulına didi kim varup ol kūydan süd getürgil pādīşāh bir bınar kenārında oturdı ol kul dağı ⁽¹⁵⁾ eline neşrepe alup gelürken taқdīr-ile bir kuş dağı bir yılanı götürüp gider hevā yüzinde yimege ol ⁽¹⁶⁾ yılan diledi kim ol kuşa zehrın şaça şaçamadı ol zehirden bir қatre zehir ol süd içine tıamdı ki ol ḥāş ⁽¹⁷⁾ kuluñ haberi yoğıdı neşrebenüñ ağızı dağı açuğıdı çünkim südi şāhuñ nazarına getürdi şeker қatıp ⁽¹⁸⁾ ol südi içdi def‘i cāmı çıkup kef giçdi eyitdi yā şehir-yār ol günāh ne kuluñdur ve ne ⁽¹⁹⁾ ḥod yılanuñdur ve ne ḥod kuşuñdur bunu Allah Te‘ālā’nuñ taқdīrinden bilüp taşra

*havāle itmek yaramazdur maḫşūd⁽²⁰⁾ bu hikāyetden oldur kim pādīşāh-ı cihān
kazādan kaçmağ-ıla ḫalāş olunmaz (9b)*

Çün gelürmiş yazılan āḫir başa

Pes ‘abeşdür itme fīkr ü endīşe

Olacaḫ olur aña yoḫdur gümān

Ḥaḫḫ’a şükr it ‘āḫılısañ her zamān (10a)

Kuş aracılığıyla Allah’ın kazasından kaçışın imkânsızlığına değinilmiştir:

*Ḥaḫ Te‘ālā ol mazlūmuñ du‘āsın müstecāb kıldı ol kuşı gönderdi gelüp⁽¹⁰⁾ bir
ağaca ḫondı melik-zāde fīkr eyledi kim bu ḫal‘anuñ taşrasındaḡı pāsbanlar
tuyarlarsa kendüzin helāk iderler⁽¹¹⁾ varup kuşuñ ayağına yine muḫkem yapışdı
gözün yumdı kuş yine bu melik-zādeyi götürdi gıtdı⁽¹²⁾ taḫdīru’llāh birle gelüp
Mağrib vilāyetine yitdi bir yire ḫondı melik-zādenüñ daḡı ayağı yire toḫundı
gözün⁽¹³⁾ açdı gördi kim taḫt-gāhına sarāyına gelmiş melik-zāde ol kuşa eyitdi ol
Allāh ḫaḫḫ-ıçün kim seni⁽¹⁴⁾ yaratdı yirde gökde yüritdi sen kimsin ol kuş aydur
ben kuş degilem belki Allāḫ Te‘ālā’nuñ bir ḫazāsıyam herki[m]⁽¹⁵⁾ benden
ḫaçsa ben andan ayrılmazam diyüp başladı ol Melik-i Ḳāḫir’ün ḫazādan
ḫaçduḡın ḫal‘aya girdüḡın Ḥaḫ Te‘ālā’nuñ⁽¹⁶⁾ izniyle bu melik-zādeyi alup
gıtdüḡın ol meliki helāk itmege sebeḫ olduḡın söyledi (12a)*

Çün ecel vardur gelür yoḫdur gümān

Neye gerek milk ü māl u ḫān-mān

Biñ yaşarsa ‘ömrile hem-çünki Nūḫ

Ḥāke cismüñ gire göge çıḫa rūḫ (35b)

Firdevsî-i Rûmî, meclislerin sonuna geldiğini okurlarına nazım veya nesir yoluyla bildirmiştir.

Ḥaḡ hidāyet virdi çünki zāhire

Yüz otuz dört meclis irdi āḡire (36b)

3.2. İmla Özellikleri

Firdevsî-i Rûmî'nin 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında kaleme aldığı eseri, Eski Anadolu Türkçesinin imla özelliklerini taşımaktadır. Başlıklar ve özel isimlere bazen hareke konulmamış olsa da genel itibariyle harekeli nesih olarak kaleme alınan *Süleymânnâme-i Kebîr*, Osmanlı hânedânına sunulmak için yazılmıştır. II. Mehmet döneminde yazımına başlanmış olan bu eser, II. Bâyezid'e sunulmuştur. Eser, her sayfada 21 satır barındırır ve nazım-nesir karışık olarak kaleme alınmıştır. *Süleymânnâme-i Kebîr*'de kelimelerin harekelenmesi ve yazımlarındaki farklılıklar söz konusudur.

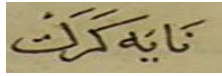
- Bazı Türkçe kelimeler vezne uydurulmak için uzun olarak yazılmıştır:

dimezem (2b) “di-me-zem” kelimesinin ikinci hecesi vezin gereği kapalı okunmalıdır. Müellif, bunu belirtmek için Türkçe kelimenin yazımında tasarrufta bulunmuştur.

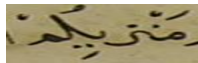

nicesi (5b) kelimesinin ikinci hecesi vezin gereği kapalı okunmalıdır. Müellif, bunu belirtmek için Türkçe kelimenin yazımında tasarrufta bulunmuştur.

Neye gerek (35b) kelimesinin birinci hecesi vezin gereği kapalı okunmalıdır. Müellif, bunu belirtmek için Türkçe kelimenin yazımında tasarrufta bulunmuştur.

- Bazı Arapça Farsça kelimeler, manzum kısımlarda kısa yazılması gerekirken vezin nedeniyle uzun yazılmıştır.

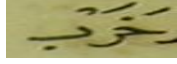
menzil (37a) kelimesi uzun yazılmıştır.

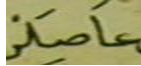
- Arapça Farsça kökenli bazı kelimelerin vezin sebebiyle kısa yazıldığı tespit edilmiştir.

қаça Sîmurğ tā Qaf'a (2a) Vezne uydurmak için müellif "Kâfa" kelimesinin imlasını değiştirmiştir.

ḥarâb (12b) aruz veznine uydurmak için müellif "harâb" kelimesinin imlasında değişikliğe gitmiştir.

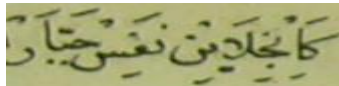
‘āšīler (16a) Üçüncü tef'ile olan fā‘ilātün’e denk gelen ‘āšī kelimesinin ikinci hecesi kısa yazılmıştır.

- Manzum bölümlerde beyti vezin kalıbına uydurmak için bazı şeddeli kelimeler tahfif edilmiştir.

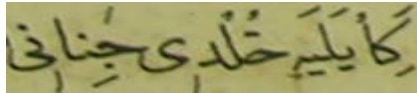

Ger şerinden (14b) “şerr” kelimesi şeddesiz yazılmıştır.

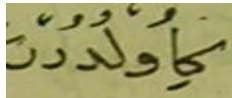
- Metinde vezinden dolayı özellikle k’oldı (ki oldı) tarzında hece kaynaştırması yapılmıştır.

K’ancılayın nefsi-i cebbār (4a)

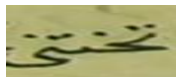

K’eyleye ḥuld-ı cinānı (10a)

K’ol durur (27b)

- Bazı kelime ve başlıklarda harekeler konulmamış veya unutulmuştur.

tahtını (5a/13)

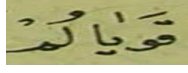
Buncılayın göricek dīvān ‘aẓīm (6b)

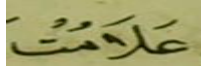
Der-Beyān-ı

Āmeden-i Melek-i Müvekkel-i Hāk be-Dergāh-ı Süleymān (8b/9)

- Metinde, örnekleri az olsa da hareke yanlışlarına rastlamak da mümkündür.

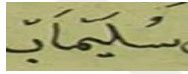

Almaduḡ ne Şām ḡoyalum ne Haleb (5b) bu mısradaki geçen “ḡoyalum” kelimesinin harekeleri hatalıdır.

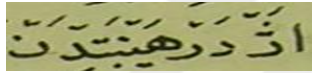

‘alāmet (15a/10) “‘alāmüt” şeklinde harekelenmiştir.

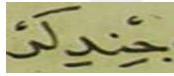
- Bazı kelimelerdeki ünsüzlerin yazılışında hatalar tespit edilmiştir. Yanlış yazılan bu kelimeler, dipnot kısmında belirtilip doğru şekilleri verilmiştir.

Süleymān (16b)

ejder heybetinden (19b)

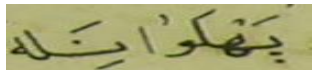

cinnîler (31b/14)

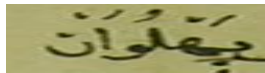
- Süleymānnâme-i Kebîr*’de oldukça sık görülen durumlardan birisi de aynı kelimenin farklı harekelenmesidir. Bazı Arapça-Farsça kelimelerin yazılışında farklı harekelerin kullanıldığı görülmüştür. Bazı isimler veya bazı kelimeler iki farklı şekilde yazılmıştır. Hatta bu iki farklı harekeleme tek bir kelimenin üzerinde de gösterilmiştir.

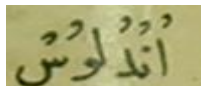
melik (12b/7) “melik-melek” olarak iki türlü de okunabilir.

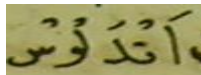
pehlevān-ıla (6a/6)

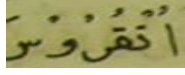
pehlüvān (18b)

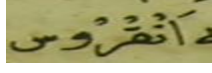
Ündülüs (6a/9)

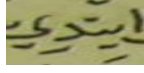
Endelūs (13a/2)

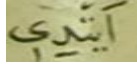
Unkurüs (6a/2)

Ankurüs (13a/2)

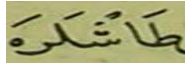

eyitdi (19a)

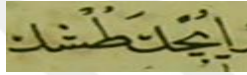

ayıtdı (28a)

- Taş kelimesi iki farklı şekilde yazılmıştır.

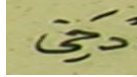

taşlara (4b/15) Burada kara parçası olan taşdan bahsedilmiştir.

içüñ taşuñ (10a) Buradaki taş dış anlamındadır.

- Dahı edatı iki farklı şekilde yazılmıştır.

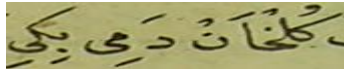

dahı (2b)

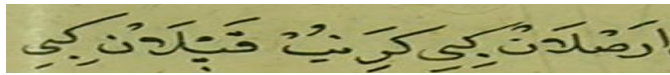

dahı (20a)

- Gibi edatının metinde iki farklı yazılışı tespit edilmiştir.

külhān demi bigi (4b/2)

arşlan gibi gerinüp kaplan

gibi (5b/7)

- Metinde bu “vech-ile” iki farklı şekilde yazılmıştır.

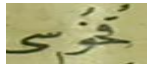

bu vech-ile (18a/14)

bu vech-ile (18b/6)

- Koku kelimesi iki farklı şekilde yazılmıştır.

koğusu (7a/9))

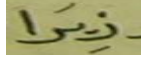

koşu (23a/12)

- Metinde zira bağlacı iki farklı şekilde yazılmıştır.

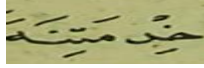

zire (24a/16)

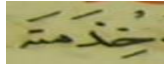

zira (23a/19)

- Metinde hizmet iki farklı şekilde yazılmıştır.

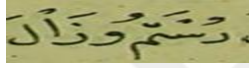

hidmetine (4b/14)

hizmete (9a)

- Bağlama edatı bazen sadece vav ya da ötre ile gösterilirken bazen de hem vav hem ötre birlikte kullanılarak gösterilmiştir.

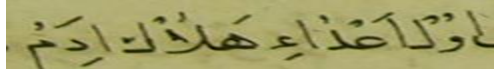

Rüstem ü Zāl (5b/16)

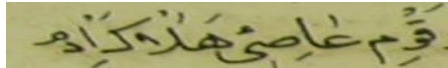

şark u ğarb (6b)

- Metinde hemze bazı yerlerde “yı-yi” anlamında kullanılmıştır.

ol a' dāy helāk idem (9a/17)

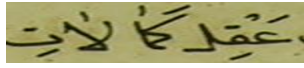

kavm-i 'āşiyi helāk idem (13a/10)

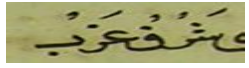
- Bağlama edatı bazı yerlerde esre bazı yerlerde ötre ile gösterilmiştir.

tāc u tahtını (5b/21)

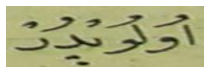

aql u kemālātı (6a/2)

şark u ğarb (6b)

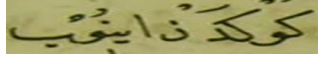
- Metinde bazı c-ç seslerinin bulunduğu kelimeler cim harfi ile gösterilmiştir. Aynı zamanda b-p seslerinin bulunduğu kelimeler be harfi ile gösterilmiş olsa da geneli pe harfine karşılık gelmiştir. "b" harfi ile yazılan zarf-fiil ekleri "p" harfi şeklinde okunmuştur.

olupdur (4b/19)

pençe (5b/8)

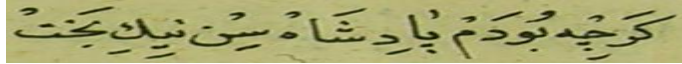

gökden inüp (9a/6)

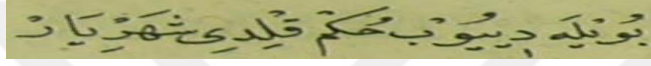
pençe yokdur (19b)

- Firdevsî-Rûmî, manzum kısımlarda med yapılması gereken yeri göstermek için hareke koymuştur.

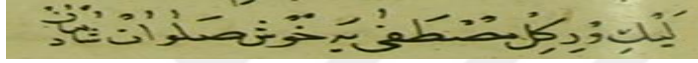
Gerçi bu dem pâdişâhsın

nîk-baht (2b)

Böyle diyüp hüküm kıldı şehriyâr

yâr (5a)

Lîk virgil Muştafa'ya hoş

şalavât şâd-mân (7a)

3.3. Şekil Özellikleri

27. Cildini incelediğimiz *Süleymânnâme-i Kebîr*, manzum-mensur karışık olarak kaleme alınmıştır. Bu cilt 131. meclisle başlayıp 135. meclisle bitmiştir. 88 manzum ve 72 mensur parçadan oluşmuştur. Manzum kısımlar gazel, kaside ve mesnevi nazım şekilleriyle yazılmış bölümlerdir. Manzum olarak yazılan bu parçalar, genellikle mensur parçada anlatılan konuyu destekler mahiyettedir. Monotonluğu ortadan kaldırır ve insan zihninde daha kalıcı bir yer oluşturur. Nadir de olsa manzum parçalar yeni bir konuyu anlatmıştır. Manzum parçaların büyük çoğunluğunu mesnevi nazım şekliyle yazılmış nazım parçaları oluşturmuştur. Cildin başında kaside nazım şekliyle yazılmış tevhitlere de yer verilmiştir. Bunun dışında bazen mesnevi bazen kaside nazım şekliyle yazılmış münacatlar, dört halifenin övüldüğü şiirler de bulunmaktadır. Tevhidler ve münacatlar diğer manzum parçalara göre daha sanatlı olarak kaleme alınmıştır.

Ol Hudâvendüñ ki varlık zâtıdur oldur Hudâ

Her dü ‘âlem muşhafi âyâtıdur ey kethudâ

Kefk-i hūndan Ādem ider kâf[u] nūndan ‘ālem ol

Bādī ‘Īsā ibn-i Meryem çüb ider Mūsā ‘aşā

Vāsi‘ ol ki vüs‘at andan cümle halka bî-gümān

Nāfi‘ ol ki derdümende fazl ider bî-ḥad kuvā

Hādī oldur mü ‘mine iḥsān-ı imān u dīn

Muṭī‘dür ki her kişinüñ ḥācetin kıılır revā (1b)

Süleymānnāme, aruz kalıplarının çeşitliliği açısından sade bir metindir. Metinde kullanılan kalıpların dağılımı şu şekildedir:

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün = 22 manzum parça

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün / Fâ’ilün = 64 manzum parça

Mefâ’ilün / Mefâ’ilün / fe’ülün = 1 manzum parça

Firdevsî’nin şairliğinin zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Metnin manzum kısımlarında, beyti vezne uydurmak adına birtakım aruz kusurlarına düşmüştür. Aruz kalıplarına uymayan bazı beyitler tespit edilmiştir. 27. ciltte yer alan bozuk vezinli mısra ve beyitlerden bazıları:

Maṭla‘-ı şubḥ-ı nübüvvet Muṣṭafā mesned-nişīn

Ma‘nī-i gīsūsı ve’l-leyl oldı ‘ārızı ve’d-duḥā (1b)

‘Adlūñile bulalı halk-ı cihān revnaḫ kemāl

Ḳaza şehbāz oldı dost u beriye gurg āşinā (2a)

İmale yapılan beyitlere örnek:

Nüh felek içre ne yire irişürseñ dir melek

Hayra maqdem merhabā ehlen ü sehlen merhabā (2a)

Vasl (ulama) yapılan beyitlere örnek:

Söylet iy üstād-ı muṭrib sāzuñı

İşfahān'da rāst kıl āvāzuñı (2b)

‘İbret aldı olduğından kavm-i ‘āşinüñ helāk

K’ancılayın nefis-i cebbār olmuş ol dem bād u hāk (4a)

Med yapılan beyitlere örnek:

Heft dūzah nārı durur kahruñ odı kıt‘ası

Heşt cennet Kevseridür ravza-yı luṭfuñda mā (2a)

Böyle diyüp hüküm kıldı şehr-yār

Vir şalāvāt Muştafā’ya key cihān (5a)

Zihaf yapılan beyitlere örnek:

Guşşaya tebdil idüp Haq şadını

Mazlūmuñ zālinden aldı dādını (21b)

3.4. Manzum Kısımlarda Geçen Telmihler

Süleymânnâme-i Kebîr, genel itibariyle merkezde Süleyman peygamberin hayatı, mucizeleri, hükümdarlığı gibi konuları anlatılırken bunun yanında diğer peygamberlere ve efsanevi birtakım kişilere de yer vermiştir. Müellif, eserinde yer verdiği bu kişilerle belirli olaylara ve durumlara göndermelerde bulunur. Metinde karşılaşılan bazı örnekler şu şekildedir:

İlk insan olan Hz. Âdem'in köpükten yaratıldığına, Hz. İsa'nın babasız olarak Hz. Meryem'den doğduğuna ve Hz. Musa'nın asasına telmih yapılmıştır.

Kefk-i hûndan Âdem ider kâf[u] nûndan 'âlem ol
Bâdı 'İsâ ibn-i Meryem çüb ider Mûsâ 'aşâ (1b)

Hz. Hasan'ın karısı tarafından zehirlenerek şehit edilmesine ve Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da susuz bırakılarak şehit edilmesine telmih yapılmıştır.

Meh Hasen sulţân-ı dîn içdi zehir oldı şehîd
Şeh Hüseyin-i pâk-cân çekdi belâ-yı Kerbelâ (1b)

Süleyman peygamberin karınca ile olan kıssasına ve Süleyman'ın yüzüğünü çalıp onun yerine tahta oturan devin kıssasına telmih yapılmıştır.

Hışm iderse mûrı kıılır şeh Süleymân vâ'izi
Hışm iderse dîve virür hâtem ider pâdişâ (1b)

Büyük İskender Dârâ ve Ferîdûn isimleri zikredilerek bu tarihi şahısların kıssaları hatırlatılır.

İy Sikender-fer Firîdûn şavvet ü Dârâ-verâ
Hâk-i pâyuñ kühlidür çeşm-i cihâna tütüyâ (2a)

Hızır ile İskender'in ölümsüzlük suyu aramak için karanlıklar ülkesine gitmelerine dair efsane hatırlatılır.

Hāk-i rāhuñ gösterür āb-ı hayātı Hızra hūb

Luṭfuñ ider bende şāh İskenderi hātem saña (2a)

Hz. Muhammed'in peygamberlik mucizelerinden biri olan Ay'ın ortadan ikiye ayrılması hadisesine (Şakku'l-kamer) gönderme yapılmıştır.

Hātimü'r-rusl aşlıdur bir katre āb Aḥmed adı

Mu'cizinüñ kemteri şakka'l-kamer engüşt-nümā (1b)

3.5. Süleymānnâme-i Kebîr'deki Tasvirler

Firdevsî-i Rûmî, eserlerini yazarken masalsi anlatıma ve canlı tasvirlerle oldukça fazla yer vermiştir. Geniş bir hayal gücüne sahip olan Firdevsî-i Rûmî, tasvirlerle anlatıklarını gözler önüne sermiştir. Özellikle savaş sahneleri okuyucunun gözleri önüne gelir. Savaş sahneleri dışında hayvan veya kahraman tasvirleri de mübalağalı bir şekilde verilmiştir. Firdevsî-i Rûmî, tasvirlerle birlikte birtakım söz sanatlarını da kullanmıştır. Metinde geçen canlı tasvir örneklerinden bazıları şunlardır:

Süleyman peygamberin ordusunun üzerine gelen kavmi Ehrimen mübalağalı bir şekilde tasvir etmiştir.

*bir 'acāyib çoklık kavm deryā içinden çıkdılar kavm-i mahşer gibi Süleymān
çerisinüñ üzerine (4a) ⁽¹⁾ seyl olup akdılar nite Ehrimen hey 'et-i kıyāmda velikin
başları fil başına beñzer tül-ı dırāz azuları var hınzır ⁽²⁾ azusına beñzer sağı sol
avurdlarından hançer mişāl çıkmış gözleri daḥı garīb külhān demi bigi yanar yā
bir mağāra durur ⁽³⁾ içinde тұtur bir yanmış fenār kulaqları daḥı gāyet ulu sol
demür şaca beñzer eñselerinde daḥı at kuyruğı gibi ⁽⁴⁾ saçları var ve arḳaları ve
ḳarınları ayuya beñzer ayakları deve tabanı bigi yaşşı dübürleri zekerleri kavm-i
Çığıleyin ⁽⁵⁾ ve daḥı kolları ḳaplanleyin ellerinüñ biri 'uḳḳāba beñzer biri ḳuş
ḳaynakları gibi bezesi üsti barmaḳlu dırnaḳlu irkegi ⁽⁶⁾ dişisi cümle şöyle
birbirinüñ gözine ḳarşu vāye alışurlar ya'nī cimā' irişürler nikāh-ı helāl
mübāhen şalāḥ-ı iślāḥ olmaz ⁽⁷⁾ 'adl-i dād-ı istād bilmezler fesād ehli-dürürler
gālib maḡlūb gele mi fevkü'd-derecāt ziyāde kılur kim Süleymān nigünlerinden
⁽⁸⁾ anlaruñ aḥvālın bilüp ḥaber virdi Süleymān daḥı tecrube-yi ma' lūm kıldı yā
Süleymān çünkim ol kavm bu vech-ile ⁽⁹⁾ deryā-yı muḥiṭ içinden çıkup seyl bigi
Süleymāniler üzerine akdılar daḥı her birisi uşağı vü irisi yirden ḥammām ⁽¹⁰⁾*

ķubbesi ķadar ķayalar alup kimi daķı ķķķlķ budaklı aķaķlar alup ol dem Sķleymān taķtının ķevresinde olan ķavmķn⁽¹¹⁾ ķzerlerine gulķvv ķılup yķridiler (4b)

Sķleymān peygamberin karķısına gelen meleķin tasviri:

ķakīm ķavlince ol Mķvekkel-[i] ķāk bķyle diyiceķ Sķleymān peygāmbere ‘am eyitdi yā Mķvekkel-i ķāk⁽¹⁴⁾ kerem idķp baņa bu lālelerķn ķzerine mķvekkel olan melege da‘vet eyilegil didi varup getķrdi Sķleymān gķrdi kim⁽¹⁵⁾ bu Melek-[i] Mķvekkel’ķn dķrt ķanādı var baķı ķāvķs ķuķına beņzer ķāmeti ādem ķekl ķ hey‘eti melek ķķreti gelķp⁽¹⁶⁾ Sķleymān’a selām virdi ayaķ ķzre ķırdı (9a)

Metinde geķen ķuķun tasviri:

nāgāh bir ‘aķīm ķuķ geldi envā‘ı yķnleri mķzeyyen ol ķuķuķ gķvdesi⁽¹⁸⁾ ve hey‘eti hıķ bir ķuķda yok daķı ol ķuķ āvāz itdi ķtdi yine uķdı gıtdi (11a)

Metinde geķen gķrz ve devin tasviri:

vaķt-i đuķā olup gķn ķubbe-i felege dikilinceķ āķiryānķs Dķv daķı biņ⁽⁸⁾ dķrt yķz yetmiķ nerre dķviyle maķāradan ķıķup seng-i āsiyāblar ele alup daķı Perķhān-ı perī ķerisine mķķābil⁽⁹⁾ mu‘āriķ olup ķırdılar el gķrzlerine urdılar bu yaņadan ķāhir bin Sām-Sķvār ol pehlevān-ı rķzgār bir zinde⁽¹⁰⁾ gergedana sķvār olup on pāre ceng āletin ķzerinde ara yire ķılup daķı gergedan meydāna sķrdķ⁽¹¹⁾ cevlan urup lu‘b u hķner gķsterdi ol yaņadan āķiryānķs-ı Dķv daķı neheng[e] sķvār olup yķz altmıķ⁽¹²⁾ altı arķ-ı ķāmet-ile ķecā‘at-ile ķalābet-ile meydāna girdi ķāhir bin Sām naķar ķılup gķrdi kim bir ziftiden⁽¹³⁾ menāre bigi bir ķınār aķacın delķp ucına ķurķun aķıdup bir taķ ķadar taķuķ vasaķın delķp ol⁽¹⁴⁾ aķacı aņa geķķrķp gķrz idinķp omuzına urmıķ ķoņuz ķeklķ pīl ķulaķlı arslan penķelķ ķaplan⁽¹⁵⁾ gķgķslķ balıķ ķarınlı ķkķz baķlı ezrak ķeķm[lķ] pīl gķvdelķ ejderhā ķuyruķlı neheng ayaklı bebr-i beyābān⁽¹⁶⁾ tırnaklı gergedan ķāķlı bir ‘acāyib nerre dķvdķr kim (19a)

3.6. Metinde Geķen Ayet ve Hadisler

Sķleymānnāme-i Kebīr, Sķleymān peygamber baķta olmak ķzere ķeķitli konuları da anlatan dinī ve efsanevi bir eserdir. Firdevsī-i Rķmī, anlattıķı olayların, hikāyelerin, bilgilerin, ķķķtlerin doķruluķunu kanıtlamak amacıyla ayet ve hadislere sık sık baķvurmuķtur. Sķleymān peygamber dıķında *Kur‘an-ı Kerim* ‘de adı geķen veya geķmeyen birķok peygambere de yer vermiķtir. Eserde yer verdiķi peygamberlerin

mucizelerini ayet ve hadislerle anlatmıştır. Bunlar dışında anlattığı herhangi bir konu veya olayın ardından onunla ilgili ayet veya hadisler de söylenmiştir. Bu ayet ve hadislerin bazen tamamı alınmış bazen de bir kısmı alınarak iktibas yapılmıştır. Mensur kısımlarda ayetlerden önce “Kâle’llâhu Te’âlâ ve Kavlühû Te’âlâ”, hadislerden önce de genellikle “Kâle’n-nebî aleyhi’s-selâm” şeklindeki kalıplaşmış ifadelerle yer verilmiştir. Bu ibareler kendisinden sonra gelecek olan ayet ve hadislerin habercisi konumundadır. Kalıplaşmış ifadelerin yer almadığı hadislerde vardır. Bu hadislerin kim tarafından söylendiği belli değildir. İncelediğimiz metinde geçen ayetler ve hadisler şunlardır:

3.6.1. Ayetler

- *İkterabeti’s-sâ’atu venşakka’l-kamer*: “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı” anlamındaki bu ifade, Kamer Suresi 1. ayetten iktibas edilmiştir.

Hâtimü’r-rusl aşıldur bir kıatre âb Aḥmed adı

Mu’cizinüñ kemteri şakka’l-kamer engüşt-nümâ (1b)

- *Ve’l-leyli*: “Geceye andolsun” anlamındaki bu ifade, Leyl Suresi 1. ayetten muktebestir.

- *Ve’d-duhâ*: “Kuşluk vaktine andolsun” (Duha 1).

Maṭla’-ı şubḥ-ı nübüvvet Muṣtafâ mesned-nişîn

Ma’nî-i gîsûsı ve’l-leyl oldı ‘ârızı ve’d-duḥâ (1b)

- *Mâ zâga’l-basaru*: “(Muhammed’in) göz(ü) şaşmadı” anlamındaki bu ifade Necm Suresi 17. ayetten muktebestir.

- *Elem neşrah leke*: “(Habibim), göğsünü, senin (yararın) için (açıp) genişletmedik mi?” (İnşirâh 1)

- *Sidretü’l-müntehâ*: “Son ağaç” (Necm 14.-15).

Kaşları Yâsîn Tâ-hâ çeşmi mâ zâga’l-başar

Şadrı _elem neşrah leke menzill[i] şidre münteha (1b)

- *Yâ- leytenî küntü türâben*: “(Kâfir), keşke ben, (daha önce) toprak olsaydım, (der)” anlamındaki bu ifade Nebe Suresi 40. ayetten muktebestir.

Reşk idüben çağrışur yā-leytenī küntü türāb

Ḥāke başşa Aḥmed ḳadem gördükçe ervāḥ-ı etḳıyā (1b)

- *Hel etā*: “Gerçekte geldi” anlamındaki bu ifade, İnsan Suresi 1. ayetten muktebestir.

Dindi_ anuñçün laḥmuke laḥmī ḥadīş-i ḳudsīdür

Geldi āyet şānına muşḥaf içre hel etā (1b)

- *Fe-tebāreka’l-lāhu aḥsenü’l-hâlikîne*: “Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir” anlamındaki bu ifade, Mü’minun Suresi 14. ayetten muktebestir.

Allāh Te‘ālā bilür kim ⁽¹⁵⁾ Ḥālīḳ şāni‘dür muşavvirdür müdebbirdür nice dilerse

ḥalk ider ve nice dilerse taşvīr ḳılur Fe-tebāreka’l-lāhu ⁽¹⁶⁾ aḥsenü’l-ḥālīḳin (7b)

- *Fevka külli zî ilmin alîmin*: “Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır” anlamındaki bu ifade Yusuf Suresi 76. ayetten muktebestir.

ḳavlühū Te‘ālā Fevka külli zî-‘ilmin ⁽¹³⁾ ‘alîmün ya‘nî her ‘ālimün üzerinde bir ‘ālim var-durur(8a)

- *Kul huve nebe’un azîm*: De ki: “Bu büyük bir haberdir” (Sad 67).
- *Entum anhu mu’ridûn(e)*: “Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz” (Sad 68).
- *Mâ kâne liye min ilmin bi’l-melei’l-a’lâ iz yahtaşimûne*: “Onlar orada tartışırken benim Mele-i A’lâ hakkında hiçbir bilgim yoktur” (Sad 69).⁶

Allah Tebāreke ve Te‘ālā melā’ikelerün aḥvâllerinden ⁽¹⁴⁾ ve maḳāmlarından

ḥaber virdi ḳavlühū Te‘ālā ḳul huve nebe’un ‘azîm entum ‘anhu mu’riḳûne mā kâne li min ‘ilmin ⁽¹⁵⁾ bi’l-melei’l-a’lâ iz yahtaşimûne (8a)

- *Küllü nefsin zâikatü’l-mevti*: “Her can ölümü tadacaktır” (Âl-i İmrân 185; Ankebût 57; Enbiyâ 35)

her kemālün bir zevālî nitekim bedr-i tâbānuñ bir hilālî ve her bir salṭanatuñ ⁽¹¹⁾

āḥir ma‘zûllığı ve her bir şādānlıguñ melāleti var-durur kim her ma‘mūr āḥir ḥarāb ve her nefis türāb olacakdur ḳāle’llāhu ⁽¹²⁾ Te‘ālā küllü nefsin zā’iḳatü’l-mevti (30a)

- *Küllü nefsin zâikatü’l-mevti*: “Her can ölümü tadacaktır” (Âl-i İmrân 185; Ankebût 57; Enbiyâ 35)

⁶ Diyanet Vakfı Meali

her kemālūñ bir zevālî nitekim bedr-i tâbānuñ bir hilālî ve her bir salṭanatuñ ⁽¹¹⁾ āḥîr ma‘zūllığı ve her bir şādānlığıñ melāleti var-durur kim her ma‘mūr āḥîr ḥarāb ve her nefis türāb olacaktur **ḳāle’llāhu** ⁽¹²⁾ **Te‘ālā** küllü nefsin zā’ikatü’l-mevti (30a)

• Innâ enzelnâhu fî-leyleti’l-kadr: “Biz o (Kur’an)nu Kadir Gecesi’nde indirdik.” (Kadir 1)

ikinci vech oldur kim **Ḳadr Gicesi’n** araram ⁽⁴⁾ ki **Ḳadr Gicesi’nde** her şey’üñ du‘āsı müstecāb durur **ḳavlühü Te‘ālā** innâ enzelnâhu fî-leyleti’l-kadr (30b)

• Yukîmû’s-salâte ve yutû’z-zekâte: “Namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu” anlamındaki bu ifade, Beyyine Suresi 5. ayetten muktebestir.

⁽²⁰⁾ olmadın kırk yıl ezelden rızqını muḳadder kılan Rezzāk’uñ **ḳāle’llāhu Te‘ālā** yukîmû’s-salâte ve yu’tû’z-zekâte (30b)

• Ve lâ-yerzâ li-ibâdihi’l-küfre: “(Allah), kulları için küfre razı olmaz” anlamındaki bu ifade, Zümer Suresi 7. ayetten muktebestir.

mücibince ‘amel kılp ekşer ⁽²¹⁾ ṭā‘at itmezler belkim ekşeri küfürler daḡı söylerler **Ḥaḳ Te‘ālā** ḥod kullarınıñ küfrine rızā virmez **ḳāle’llāhu Te‘ālā** ve lâ-yerzâ li-‘ibâdihi (30b) ⁽¹⁾ ‘l-küfre (31a)

• Ve mâ min dâbbetin fî’l-ardı illâ ala’l-lâhi rızkuhâ: “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah’ın üzerinedir” anlamındaki bu ifade, Hud Suresi 6. ayetten muktebestir.

bayḳuş eyitdi yâ Süleymân üç vech üzere rızḳ ⁽¹¹⁾ ṭaleb kılmazam evvel bu kim ol Rezzāk-ı ‘âlem ki Ḥallāk-ı benî âdem her dâbbenüñ rızḳına kefildür eger kim ol dâbbe deñiz dibinde taş ⁽¹²⁾ içre daḡı olursa rızḳını eksük itmez **ḳāle’llāhu Te‘ālā** ve mâ min dâbbetin fî’l-arzı illâ ‘ala’l-lâhi rızkuhâ dur pes eyle olsa niçün ⁽¹³⁾ rızḳ ṭaleb kılam ki **Ḥaḳ Te‘ālā** rızḳum virmege kefildür (31a)

• Nahnü kasemnâ beynehüm ma’işetehüm fî’l-hayâti’d-dünyâ: “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık” anlamındaki bu ifade, Zuhruf Suresi 32. ayetten muktebestir.

‘aḳlı olan kimesne ⁽¹⁷⁾ dünya-yiçün rızḳ-içün milk-içün kimesneyi rencide itmez **ḳāle’llāhu Te‘ālā** nahnü kasemnâ beynehüm ma’işetehüm fî’l-hayâti’d-dünyâ (31a)

- *Ve fî's-semâi rızkuküm vemâ tû'adûne*: “Gökte rızkınız ve size söz verilen (sevap ve cennet) vardır.” (Zâriyât 22)

⁽¹⁸⁾ *Hağ Sübhânehü ve Te'âlâ bir âyetde dağı buyurmuşdur ve fî's-semâi rızkuküm ve mâ tû'adûne (31a)*

- *Mâ halektü'l-cinne ve'l-inse illâ liya'büdûne*: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât 56)

*noıaydı ħalâyık ⁽¹⁴⁾ yaradılmayaydı anlar ħünkım yaradıldı ħalk olundılar bilelerdi kim niħün yaradıldılar anı bilmezler kim Hağ Te'âlâ bu ħalkı ⁽¹⁵⁾ 'ibâdetden ötrü yaratdı 'ibâdet kııalar **ķāle'llāhu Te'ālā** ve mâ ħalektü'l-cinne ve'l-inse illā liya'büdûne (34a)*

- *İzâ câe ecelühüm lâ-yeste'hirûne sâ'aten ve lâ-yestakdimûne*: “Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler” anlamındaki bu ifade A'râf Suresi 34. ayetten muktebestir.

*ğaybı Hağ Te'âlâ bilür kim 'Allāmu'l-ğuyūbdur Settārü'l-'uyūbdur ⁽⁸⁾ ve bir kişinüñ ħod eceli gelse ben ötem yā ötmeyem elbetde ol gelen dünyāya ölecekdür bir sâ'at dağı diri olacağ ⁽⁹⁾ degüldür kim Hağ Te'âlâ buyurur **ķāle'llāhu Te'ālā** izā câ'e ecelühüm lâ-yeste'hirûne sâ'aten ve lâ-yestakdimûne (34b)*

- *İnne rahmeta'l-lâhi karîbün mine'l-muhsînine*: “Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır” anlamındaki bu ifade, Arâf Suresi 56. ayetten muktebestir.

*Süleymân ⁽⁵⁾ eyitdi yā baykuş ne yavlağ bu âdem oğlanın esirger misin teraħħum kııursın didi baykuş eyitdi yā nebîya'llāh ⁽⁶⁾ nice teraħħum kıılmayam ki Hağ Te'âlâ buyurmuşdur **ķāle'llāhu Te'ālā** inne rahmeta'l-lâhi karîbün mine'l-muhsînine dūr (35a)*

- *Kul huva'l-lāhu ehad*: “Deki: O Allah birdir” (İhlas/1).

Ĥālık oldur ħul huva'l-lāhu eħad

'Ālim ol ki 'ilmine olmadı ħad (44b)

- *Lem-yelid velem yûled*: “O, doğurmamış ve doğmamıştır” (İhlas/3).

Lā-şerik ü lem-yezeldür lā-yenām

Lem-yeliddür dağı hem Rabbü'l-enām (44b)

- “*Velekad kerremnâ*” “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık” anlamındaki bu ifade, İsrâ Suresi 70. ayetten muktebestir.

Vechi sîmâsındadur çün nûr-ı Haq

Okı kerremnâ_âyetin algıl sebak (45a)

- *Kün*: “(Kaf ve nûn) Ol” anlamındaki bu ifade, Bakara 117; Âl-i İmrân 47; En’âm 73; Nahl 40; Meryem 35; Yâsîn 82; Mü’min 68. ayetlerinden muktebestir.

İy Hudâvend-i ‘âlem ve iy Hâlık-ı cinn ü âdem iy âferinde-i Zühre⁽²⁰⁾ Pervîn iy bîdârende-i âsumân u zemîn bir Hâlık-ı l-halkısın ki kün didüñ Âdem-i Şafî oldu ve bir melikü’l-milksin ki⁽²¹⁾ gît didüñ iblis şakî oldu bir cihân-dârsın ki hazîne-dârdan müstağnî bir meliksin ki tâc-ı târâcdan (45a)⁽¹⁾ ganî İlâhî nûr-ı Aḥmed ‘izzeti ve ekmeli mevcûdât Muḥammed ḥürmeti Firdevsî’nüñ cürmini ‘afv idüp rahmet eylegil⁽²⁾ makâmın ḥuld-ı cinân içre Firdevs-i cennet eylegil (45b)

3.6.2. Hadisler

- *Lâ-fetâ illâ aliyyün lâ-seyfe illâ zü’l-fikârı*: “Ali’den başka genç (yiğit), Zülfikâr’dan başka (keskin) kılıç yoktur (Ali gibi kahraman kimse, onun kılıcı gibi keskin kılıç yoktur.)” meali hadis-i şeriften iktibas edilmiştir.

Ol emîn-i vahy durur ya‘nî kim [oldur] Zî’n-nûreyn

Ḥaydar-ı Kerrâr râbi‘ şeh ‘Alî vü lâ-fetâ (1b)

- *Lahmuke lahmî cismuke cismî demuke demî rûhuke rûhî*: “Etin etimdir, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur” meali hadis-i şeriften iktibas edilmiştir.

Dindi_anuñçün lahmuke lahmî ḥadîş-i ḡudsîdür

Geldi âyet şânına muşḥaf içre hel etâ (1b)

- *Küllü şey’in yerci’u ilâ aslihî*: “Her şey aslına döner” anlamındaki bu ifade, tasavvufi bir teridir.

ol türābda ⁽⁸⁾ ne kim hilkat olursa eger nebātdur eger ādem eger hayvāndur ol melek hıfz ider anı tā yine türāb oluncaya-dek zīrā ki ⁽⁹⁾ elbetde her nesne eger oddur ve eger şudur girü aşlına rücū‘ idecekdür küllü şey’in yercı‘u ilā aşlihī (9a)

- *İzā câe’l-kazâ amîye’l-basar*: “Kaza gelince görme duyusu körelir” anlamındaki bu ifade hadis-i şeriften iktibas edilmiştir.

*Melik-i Kāhır şādılık iderdi ⁽¹⁵⁾ kaçdı bu kim müneccimleri helāk vücūdların çāk menzillerin hāk ide likin bilmezem kim taqđıru’llāh gelecekdür ⁽¹⁶⁾ kazâ kim nāzil ola def‘ine çāre yoqdur nitekim Resūla’l-lāh hāzreti buyurur **izā câe’l-kazâ ‘amîye’l-basar** (11b)*

- *Edlece ve men edlece belega’l-menzile*: “Geceden önce giden menziline ulaşır” anlamındaki bu ifade hadis-i şeriften iktibastır.

*beni gündüz bulurlarsa figān kıluḡ aydurlar kim bu ne ‘aceb kuş durur kim gelüp gördüğümüz yoq-durur ⁽⁷⁾ evvel ‘acāyiblığı bu kim başı büyük gevdesi küçücük ikinci ‘acāyiblığı bu kim hayvānāt mişālī kulağı var üçüncü garā’iblığı ⁽⁸⁾ bu kim mesnedinde cemī‘-i vuḡuş u tıyūr rāḡat olup yatur ferāḡat iderler bu şubḡa-dek gezip uyumaz diyüp baña ta‘n ⁽⁹⁾ idüp helāk itmege kaçd per ü bālüm yolmaḡa ceḡd iderler eyle olsa yā Süleymān ben daḡı ol sebebden kuşlar kōrkusından ⁽¹⁰⁾ menzilüme gice gider men kim bir kimse düşmāndan kōrkısa gicenüñ evvelinden gider her kimesne kim gicenüñ evvelinden yola ⁽¹¹⁾ gide ol menzile yetişür **kāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām** edlic ve min edlic belega’l-münzilü (30b)*

- *Men kesüre salātühû bi’l-leyli hasüne vechuhû bi’n-nehârı*: “Gece çok namaz kılanın, gündüz yüzü güzel olur” anlamındaki bu ifade, hadis-i şeriften iktibastır.

*dördünci vech bu kim her kul kim giceyle ⁽¹²⁾ şubḡ oluncaya-dek niyāz eylese Ḥaḡ Te‘ālā anuñ ‘ibādetin zāyī‘ kılmaz ve dünle çok namāz kılanuñ yüzi nūrlanur ⁽¹³⁾ dünyāda ve āḡiretde **kāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām** men keşr salāte bi’l-leyli ḡasene vechehû (30b)*

- *el- Cemā’atü rahmetün ve’l-firāku azābün*: “Birlik rahmettir, ayrılık azaptır” anlamındaki bu ifade hadis-i şeriften iktibas edilmiştir.

*dağı yine su 'āl kılp didi kim ⁽¹⁶⁾ yā baykuş niçün 'uzlet maḳāmında otursın
fursat eldeyiken cihān milkini gezip temāṣā kılmazsın bilürsin kim āḫir ölürsin
⁽¹⁷⁾ bu ḥod ma' lūm durur kim bir kimsene ne ḳadar kim cemā' ate yaḳın olsa
Ḥaḳḳ' uñ raḥmetine yaḳın olur **ḳāle'n-nebī 'am** el-cemā' atü raḥmetün (30b)*

• *El-mer'ü alâ dîni ḥalîlihi*: “Kişi, arkadaşının dini üzeredir” meali hadis-i şeriften iktibas edilmiştir.

*⁽²⁾ **ḳāle'n-nebī 'aleyhi's-selām** el-mer'ü 'alâ dîni ḥalîlihi her kişi kendü dostunuñ
dîni üzerinedür ya'nî ṣāliḫler-ile muṣāḫib olsa ⁽³⁾ ṣāliḫdür ve fāsıḳlar-ıla
muṣāḫib olursa fāsıḳdur (31a)*

• *Küllü tâyirin bitayrin maâ ṣâkiletihi*: Bütün kuşlar kendi cinsleriyle uçar.

*⁽⁶⁾ ḳul mevlâsını 'uzletde 'ibâdetde künc-i ḥalvetde riyâzetde bulur pes kendü
çiftüm-ile veyâḥūd baña yarar kendü cinsüm 'âḳıllar-ıla ⁽⁷⁾ hem-nefes oluram
kim der ḥaber **küllü tâyirin bitayrin ma' â ṣâkiletihi** (31a)*

• *Rızkân cedîrân*:

*yine Süleymân su 'āl kılp didi kim yā baykuş yā niçün rızḳ talebini
kılmazsın ⁽¹⁰⁾ meger kim **ḳāle'n-nebī 'am** rızḳân cedîrân sözünü gūṣ
itmedüñ bilmez misin didi (31a)*

• *el- Kanâ'atü kenzün lâ-yefnâ*: “Kanaat, tükenmez bir hazinedir” anlamındaki bu ifade hadis-i şeriften muktebestir.

*ikinci vech budur kim ḳānî' em ḳanâ' at ehliyem cemî'-i baylıguñ baylığı ⁽¹⁴⁾
ḳanâ' atdür kim ḳanâ' at bir mâldur kim dükenmez **ḳāle'n-nebī 'am** el-ḳanâ' atü
kenzün lâ-yenfēzu (31a)*

• *ed-dâlu alâ'l-hayr kefâ'ilihi*: “Bir hayra vesile olan kişi onu yapmış gibi olur” anlamındaki bu ifade hadis-i şeriften iktibas edilmiştir.

*pes benüm 'âdetüm bu ⁽¹⁶⁾ dur kim giceden tā ṣubḥ-gāḥ oluncaya-degin âdem
ölünceye-dek âdem oğlanları ḡaflete müstaḡraḳ olurlar bu vech-ile naṣîḫat ⁽¹⁷⁾
iderem zîrâ kim îmānı olan gerekdür kim her şey'i ḥayr şana kim **ḳāle'n-nebī
'aleyhi's-selām** ed-dâlu 'alâ'l-hayr kefâ'ilihi (34a)*

• *Leyte'l-halâyika lem yuhlekû voleytehüm izâ huliku 'alimū lima huliku*:

ben vā‘iz-şifat bu ḥalāyıkā dilümce naşīḥat virüp oturup ayduram ⁽¹³⁾ ki **tesbīḥ-i büm** leyte‘l-ḥalāyıkā kem yuḥleḳū velejtehüm izā ḥulīḳū ‘alimū limā ḥulīḳū iderem ya‘nī dimek olur kim iy nolaydı ḥalāyık ⁽¹⁴⁾ yaradılmayaydı anlar çünkim yaradıldı ḥalḳ olundılar bilelerdi kim niçün yaradıldılar anı bilmezler kim **Ḥaḳ Te‘ālā** bu ḥalḳı ⁽¹⁵⁾ ‘ibādetden ötrü yaratdı ‘ibādet ḳılalar (34a)

• Men katele usfûran âbesen câe yevme‘l-kıyāmeti velehu surâhun inde‘l-arşı tekûlu yâ Rabbi sel hâzâ fîme katelenî fî gayri menfa‘atin: Hadis-i şeriften iktibas edilmiştir.

bir kişi ‘abeş yire bir serçe depelese kıyāmet günü olıcaḳ ⁽²¹⁾ **Ḥaḳ Te‘ālā cemī‘-i maḥlûḳāta** kim yine cān virüp maḥşer yerine dirile ol serçecügün daḳı bir incecük (35b) ⁽¹⁾ āvāzı ola ‘arş ḳatında ayda kim yâ Rabbi şor bu kişiye kim beni ne sebebden ötüri bî-günāḥ ḳatı eyledi hiç menfa‘atsüz ⁽²⁾ yire diye **Ḥaḳ Te‘ālā** anuñ ḥaḳḳın andan alıvire **ḳāle‘n-nebī ‘aleyhi’s-selām** men ḳatele ‘uşfûran ‘abeşen yevme‘l-kıyāmeti velehu şarāḥun ‘inde‘l-‘arşı yeḳûlu rabbi se‘ele hâzâ fîme ḳatelenî min gayri menfu‘atin (36a)

• Levlâke: “Sen olmasaydın” anlamındaki bu ifade hadis-i şeriften iktibastır.

Şânına levlâke didi ol Hudā

Andan efḍal kim olısar iy fetā (45a)

• Men arafe nefsehû fe-kad arafe rabbehû: “Kendini bilen, şüphesiz Rabbini de bilir.” anlamındaki bu ifade hadis-i şeriften iktibastır.

Vücûduñ bilmege ḳıl ‘ömri[ni] şarf

Kāmilisen oḳı dā‘im men ‘aref (45a)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMÂNNÂME-İ KEBÎR

4.1. Transkripsiyon Harfleri

ا : a, e, ā

ء : ʾ

ب : b

پ : p

ت : t

ث : ṡ

ج : c

چ : ʕ

ح : ḥ

خ : ḫ

د : d

ذ : z

ر : r

ز : z

ژ : j

س : s

ش : ş

ص : ş

ض : z, ḏ

ط : ṭ

ظ : ṡ

ع : ʿ

غ : ğ

ف : f

ق : k

ك : g, k, ñ

ل : l

م : m

ن : n

و : v, o, ö, u, ü, ō, ū

ه : h, e

ی : y, ı, i, î

4.2. Yirmi Yedinci Cilt Hakkında Bilgi

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527 numarada kayıtlı olan yazmadır. Bu yazmanın istinsah tarihi 1544 yılı olarak verilmiştir. İncelenen bu cilt, harekeli nesih olarak, her sayfada 21'er satır olan belirli bir düzen ve tertip içinde kaleme alınmıştır. Bu ciltte bazı kelime, ibare ve başlıklarda harekeler unutulsa da geneli harekelidir. Meclis adları, başlıklar, nazım ve nesir kısma geçiş ifadeleri ayrıca ayet ve hadislerin başlayacağını bildiren bazı ifadeler koyu renkle yazılmıştır. Bu cilt bir kasideyle başlayıp münacatla sonlandırılmıştır.

Başlangıç:

Ol Hudāvendūñ ki varlık zātıdur oldur Hudā

Her dü 'ālem muşhafi āyātıdur ey kethudā (1b)

Bitiş:

Dā'īdür Firdevsi_ider ihlāş-ile şāha du'ā

Ni'metūñ şükriñ kıılır cāndan mūdām ol müstezīd (45b)

4.3. Metnin Hazırlanmasında İzlenilen Yol

- Metnin çevriyazısında yukarıda verilen transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır
- Numaralandırma 1b ile başlayıp 45b ile bitirilmiştir.
- Manzum kısımlarda numaralandırma yapılmayıp, mensur kısımlarda numaralandırma parantez içinde 1'den başlayıp 21'e kadar devam etmiştir.
- Tespit edilen farklılıklar ve yazım yanlışları düzeltilerek dipnota yazmadaki şekliyle verilmiştir.
- Metinde geçen ayet ve hadisler Latin harflerine aktarılırken italik olarak verilmiştir.
- Yazmada yer alan Arapça ibarelerde farklılıklar tespit edilmiştir. Yazmadaki şekli Latin alfabesine aktarılarak asılları da dipnota verilmiştir.
- Ayet ve hadislerin açıklaması dipnotta verilmiştir. Tekrar eden ayet ve hadislerin açıklaması bir defa verilmiştir.

- Türkçe kelime ve eklerde anlam değişikliğine sebep olmadıkça harekelendiği şekliyle yazılmıştır. Ayrıca küçük değişikliklere dipnot düşülmemiştir. Ancak imla kısmında birkaç örnekle ele alınmıştır.

- Yazmada okunuşunda ve anlamında belirsizlik olan kelimelerden sonra (?) ve dipnot konmuştur. Dipnota tıpkımetindeki şekli fotoğraf olarak verilmiştir.

- Yazmada yer almayan fakat sonradan eklenen ibareler [-] verilmiştir.

- Yazmada tahrif edilmiş ve silinmiş kısımlar çevriyazıda [...] ile gösterilmiştir.

- Anlam bütünlüğü olan kesik tamlamalarda araya “-” konmuştur: mâlik-rikâb, lâl-reng...

- Manzum kısımlarda vezin gereği bazen metin tamiri yapılmıştır. Ancak tamir edilemeyecek kadar bozuk olan beyitler dipnotta verilmiştir.

- Manzum kısımlarda vezin gereği hece kaynaştırması yapılmıştır. Kaynaştırılan iki kelime arasına “_” konmuştur.

- Yazmada geçen “vav-ı madule” çevriyazıda Ḥ- ḥ şeklinde gösterilmiştir.

- Farsça tamlamalarda muzaf ve mevsufdan sonra kalınlık incelik uyumuna dikkat edilmiştir: iḥsân-ı îmân, deryâ-yı muḥîṭ...

- Yazmada geçen ön ekler kelimeye birleştirilirken araya tire konmuştur: bî-had, lâ-şerîk, be-gâyet...

- İki kelimenin birleştiği yerlerde de araya tire konmuştur: dil-güşâ, mesned-nişîn, hemân-dem⁷...

- Atıf vavlarının geçtiği yerlerde incelik kalınlık uyumuna dikkat edilmiştir: u/vu, ü/vü.

- Farsça kelimelerde ikili tekrarlar arasına tire konulmuştur: ced-be-ced, kıt-ender-kıt...

- Metinde sadece özel isimler ve başlıklar büyük harfle yazılıp, gelen ek kesme işaretiyle ayrılmıştır.

- Çevriyazıya noktalama işaretleri konmamıştır.

---

⁷ İsmail Ünver’in makalesinden faydalanılmıştır.

- Latin harflerine aktarımı yapılan metinde okunmayan yere (?) bırakılarak dipnota yazma nüshadaki kelime fotoğraf olarak verilmiştir.

4.4. Metin: 27. Cilt: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527

[1^a] Cildu's-sābi'u ve'l işrūn

Nazm

[Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilātün/ Fā' ilün]

[1^b] Ol Hudāvendüñ ki varlık zātıdur oldur Hudā

Her dü 'ālem muşşafi āyātıdur ey kethudā

Kefk-i hūndan Ādem ider kāf [u] nūndan 'ālem ol

Bādı 'İsā ibn-i Meryem çüb ider Mūsā 'aşā

Vāsi' ol ki vūs' at andan cümle halka bī-gümān

Nāfi' ol ki derdmende faẓl ider bī-ḥad kuvā

Hādī oldur mü 'mine ihsān-ı imān u dīn⁸

Muṭī' dūr ki her kişinüñ ḥācetin kıılır revā

Misk āhūdan ider nāydan şeker kāndan güher

Ḥāra gülşen ṭine ḥurmā cisme cān kıılır 'atā

Ḥışm iderse mūrı kıılır şeh Süleymān vā' izi

Ḥışm iderse dīve virür ḥātem ider pādīşā

Vāhid ol ki bī-bedeldür lā-şerīk ü lā-vezīr

Ḥayy u Bākī ḥazreti ki yoǧdur aña hīç fenā

Ḳudret anuñ ḥāk gūyā itdi virdi 'aql [u] cān

Ḥikmet añun ḥilḳat itdi ḳubbe-i mīnā binā

⁸ Bu mısranın vezni bozuktur.

Ḥod ne vardur kudretine ḥadd ü pāyān ol Ḥaḳ'uñ
Ḥod ne bulur ḥikmetine fehmi-ı 'aḳl u intihā⁹

Ḥātīmü'r-rusl aşıldur bir ḳatre āb Aḥmed adı
Mu' cizinüñ kemteri *şakḳa 'l-ḳamer*¹⁰ engüşt-nümā

Ḥulḳına Ḥallāḳ-ı a' ḳam dir la' nī ḥulḳın a' ḳīm
Yidi yirde geldi Furḳān içre na' tı mīm ü ḥā

Menba' -ı luṭf u mürüvvet ma' den-i 'ilm-i İlāh
Müfti-i ders-i ḥaḳīḳat āfitāb-ı enbiyā

Maṭla' -ı şubḥ-ı nübüvvet Muştafā mesned-nişīn
Ma' nī-i gīsūsı *ve 'l-leyl*¹¹ oldı 'ārızı *ve 'd-duḥā*¹²

Ḳaşları *Yāsīn*¹³ *Tā-hā*¹⁴ çeşmi *mā zāḡa 'l-başar*¹⁵
Şadrı *_elem neşrah leke*¹⁶ menzil[i] *şidre müntehā*¹⁷

Ol na' im-i luṭfdur olur rūḥ-baḥş āb-ı ḥayāt
Ol nesīm-i ḥulḳı olur çün şabā vü dil-güşā

Reşḳ idüben çağrışur *yā-leymenī küntü türāb*¹⁸
Ḥāke başşa Aḥmed ḳadem gördükçe ervāḥ-ı etkıyā¹⁹

Bū Cehil cāhil ne var inkār iderse mu' cize
Mu' terifdür ḥayy Ḥacerle sūsmārı çār pā

⁹ Ḥod ne: Ne ḥod (vezin gereği).

¹⁰ “Ḳıyamet yaklaştı ve ay yarıldı” (Kamer 1).

¹¹ “Geceye andolsun” (Leyl 1).

¹² “Ḳuşluk vaktine andolsun” (Duhā 1). Bu mısranın vezni bozuktur.

¹³ Yāsīn 1

¹⁴ Tā-hā 1

¹⁵ “(Muhammed’in) göz(ü) şaşmadı” (Necm 17).

¹⁶ “(Habibim), göğsünü, senin (yararım) için (açıp) genişletmedik mi?” (İnşirâh 1)

¹⁷ “Son ağaç” (Necm 14.- 15.)

¹⁸ “(Kâfir), keşke ben, (daha önce) toprak olsaydım, (der)” (Nebe 40).

¹⁹ Bu mısranın vezni bozuktur.

Çār-yār-ı Bekirü’ş-Şıddık’ı taķı dīn-dār belī²⁰

Hem ‘Ömer Fārūķ-ı ‘ādil kūtūb-ı dīn-i evliyā

Ol emīn-i vahy durur ya‘ nī kim [oldur] Zī’n-nūreyn

Haydar-ı Kerrār rābi‘ şeh ‘Alī vü *lā-fetā*²¹

Dindi_anuñçün *lahmuke lahm*²² ḥadīṣ-i ḳudsīdür²³

Geldi āyet ṣānına muṣḥaf içre *hel etā*²⁴

Meh Ḥasen sultān-ı dīn içdi zehir oldı şehīd

Şeh Ḥüseyn-i pāk-cān çekdi belā-yı Kerbelā

O sa‘īd ü cān-ı merdān Kevşere sākī durur

Bu şehīd ü çeşm-i Aḥmed cennetine pīşvā

Cümlesinüñ rûhına olsun rızā-yı Ḥaķ ḳarīn

[2^a] Kim çeküpdür rāh-ı dīnde küllisi²⁵ bī-ḥad ‘anā

Ol Muḥammed āline evlādına etbā‘ına

Tā ḳıyāmet benden olsun ṣad taḥıyyet dā‘imā

Zıll-ı ilāh āl-i ‘Oṣmān İldırım ḥan tāk-dār

Milk-i Rūm’a pādīşāhdur dünyē_anuñ Ḳāf’dan Ḳāf’a²⁶

İy Sıkender-fer Firīdūn saṭvet ü Dārā-verā

Ḥāk-i pāyuñ kühlidür çeşm-i cihāna tütıyā

²⁰ Bu mısranın vezni bozuktur.

²¹ “Ali’den başka genç (yiğit), Zülfikâr’dan başka (keskin) kılıç yoktur (Ali gibi kahraman kimse, onun kılıcı gibi keskin kılıç yoktur.)” (el-Kavukçu, el-Lülü’ül-Mersu s.222).

²² “Lahmuke lahmî cismuke cismî demuke demî rûhuke rûhî- Etin etimdir, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur” mealî hadis-i şeriften iktibas edilmiştir. (Hamûni, Feraidü’l-Samtini s.331).

²³ Ḳudsīdür: ḳudsidür (vezin gereği).

²⁴ “Gerçekte geldi” (İnsan 1).

²⁵ Küllisi: küllisi (vezin gereği).

²⁶ Ḳāf’a: Ḳaf’ā

Nüh felek içre ne yire irişürseñ dir melek
Hayra maqdem merhabā “ehlen ve sehlen” merhabā

Hażreti ‘ Ālī cenābuñ kıble-i erbāb-ı mīr
Dergeh-i Dārü’s-selāmuñ Ka‘be-i ehl-i kabā

‘Adlūñile bulalı halk-ı cihān revnaķ kemāl
Kaza şehbāz oldı dost u beriye gurg āşınā

Aylaķ-ı eyyāma cūduñ fażl ider vech-i na‘īm
Süfre-i eflāka rāyuñ ķurş-ı çāşnī dil-güşā

İtdi rāyuñ feylesofi yire ta‘līm-i cihān
Kıldı fikrūñ her kaçānuñ sırrın i‘lām ibtidā

Ṭalı‘ üñdendür müşerref mihr ü māh u nüh-felek
Ṭal‘ atuñdandur münevver kevkeb-i evc-i semā

Kılıcuñ ‘aksinden ider āfitāb enver fūrūğ
Bār-ı ihsānuñdan olur āsumān қaddi dü-tā

Hāk-i rāhuñ gösterür āb-ı hayātı Hızra hūb
Luţfuñ ider bende şāh İskenderi hātem saña

Fażl-ı cūduñ[dur] kılur nāye [ki] қandı şekkeri
Feyz-i ebrūñdür yitüren her taraf ebr-i seḫā

Қayda tāzī yitdürürseñ gökde arslan²⁷ der döker
Şayda şehbāz götürürseñ kaçа Sīmurg tā Қaf’a

Na‘l-ı zerrīn vireli aydan aya hīnküñe çarḫ
Kefşünūñ her kebkebine yüz sürer necm-i Sühā

---

²⁷ Arslan: arşlan

Rezme binseñ feth u nuşret rehberüñ maḥrem zafer
Bezme inseñ meh ḳadeḥ Kevşer mey-i ahmer ola

Āsitān-ı Ka‘be’ñ olur Rūḥ-ı Ḳudse secde-gāh
Ḥāk-i pāyuñ cevheridür şāhum iksir tūtiyā

Heft dūzaḥ nārı durur ḳahruñ odı ḳıt‘ası
Heşt cennet Kevşeridür ravza-yı luṭfuñda mā

Bu cemālūñ sāyebānı Cebra ‘il’ūñ şāh-perī
Bu ḥayālūñ mūsinidür sāye-i dil cānuma

Feyz-i ebrūñ fazlasıdur ḳulzüm içre dürr-yetīm
Misk-i ḥaṭṭuñ ḥāşşasıdur nāfe-i Çin-i Ḥıṭā

Nola aḥter mişl-i düşmen ger olurşa bî-‘aded
Ṭālī‘ūñ şemsi toḡınca biri ḳalmaz ḥabbede

Devrūñ içre yok sitemger lik çeşm-i ḡamze dost
Dil perişān yok demüñde lik zülf-i meh-likā

‘Aşruñ içre dökmedi ḥūn-ı ḥarām ammā ḳadeḥ
‘Adlūñ içre kimse güci çekmez illā zīhiyā (?)²⁸

Bezmüñe toymaz senūñ bu ḳarn içinde Zühre’de
Rezmüñe tırmaz senūñ Destān-ı Rüstem pişvā

Āfitāb-ı evc-i devlet menba‘-ı kân-ı kerem
Kām-kār-ı şehr-i rif‘at hem-çünān Dārā-verā

Pertev-i rāy-ı münirūñ zerresidür āfitāb

Feyz-i fazluñ kaṭresidür Baḥr-ı ‘Ummān Nîl-i mā

Her ne yire ‘azm iderseñ Hıẓr u İlyās rehberüñ
Her ne yirde olurısañ hıfz ide Hâfız Hudā

Niçe meh seyyār-ı seb‘ a seyr ider leyl ü nehār
Anca kim devvārı tis‘ a devr ider zîr ü ‘alā

Zulmet-i İskender nite ki yād olur çün zülf-i hûb
Âb-ı hayvān Hıẓrıla anca ki_añıla il ara

Hâsidüñ yüzi qararsun hemçü nāfe misk-i Çîn
Düşmenüñ başı kesilsün nitekim şem‘-i²⁹ ziyā

Diñle imdi şeh Süleymān kışşasından nām-dār
Lîk virgil hoş şalāvāt sen be-cā-yı Muştafā

Süleymān-nāmenüñ Yüz Otuz Birinci Meclisinüñ Zikrindedür

[Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilātün/ Fā‘ ilün]

[2^b] Söylet iy üstād-ı muṭrib sāzuñı
İşfahān’da rāst kıl āvāzuñı

Zaḥme çalgıl sāzuña āğāz kıl
Dile getür kânün üzre öte kıl

Hāşa kim irdi bahār açıldı gül
Sākıyā ṭoldur kadeḥ sun bize mül

Gül açıldı mey içildi yār-ıla
Bülbül öter būsitānda zār-ıla

---

²⁹ Şem‘-i: şem-i

Sünbül üzre sāye şalmıŝ yāsemīn
Bāġ-ı dünyā mişli ol ħuld-ı berīn

Anda ‘ıyŝı kılmayan gevden durur
Anı insān şanma kim gevden-durur

Mey ħarām olur dimezem men ħelāl
Līk nidem anca yok def‘-i melāl

Kim cihānuñ ġuŝŝasıdur bī-ķarār
Miĥnet odına ciger lā-būd ķarar

Bir dem içre kim ider devrān miĥir
Yıllar ider ‘ākıbet aña ķaĥır

Bāġ-ı ġülzār deñmez aña ħārına
Genc-i ‘ālem daĥı degmez mārına

Şıĥĥati virürse saña bir zamān
Soñra mevti viriserdür bī-ġümān

Ger bugün taĥtuñ yiri olsa felek
Menzilüñ merķad etüñi yir siñek

Nola milküñ Mıŝrısıa ‘Anteb daĥı
Sinde laĥmuñ yir ilan‘ aķreb daĥı

Dut ki bugün pādiŝāhsın dehre sen
Degmez aña uğrayasın ķahra sen

Gerçi bu dem pādiŝāhsın nīk-baĥt
Degmez aña bir ġün ire saña mevt

Çün geçer ‘ömr-i beşer yokdur qarār
Er gerek ki qoya şöra yād-gār

Söyleye Firdevsī-veş emlah kelām
Tā du‘ ādan yād ideler ḡāṣ u ‘ām

Yā İlāhī kim ider ḡayır-du‘ ā
Cenneti eyle müyesser iy Ḥudā

İsteseñ Firdevs-i cennet iy hümām
Vir şalāvāt menzil it Dārü’s-selām

Dāstān-ı Āṣaf Ceng Kerden-i Şāh-ı Ḥabeş

Neşr: ⁽¹⁴⁾ Loḡmān Ḥakīm ḡavlince kim bu kitāb-ı Süleymān-nāme’nün mü’ellifidür ve Eflātūn-ı Yūnānī ḡavlince şāḡib-tercūme ve muşannifidür ⁽¹⁵⁾ pes ol iki Ḥükemā-yı Ḥāzıḡūñ ve Etıbbā-yı Şādıḡūñ kitāblarından istiḡrāc ḡılup Türkiye tercūmeyi ⁽¹⁶⁾ ḡılan Firdevsī-i dā‘ī kitāb naḡlince rāvī ḡavlince ‘uḡalā nuḡalā ol vech-ile rivāyet-i aşāḡḡ ve ḡikāyet-i ⁽¹⁷⁾ emlah ḡılup üç yüz altmış altı mücelled Kitāb-ı Süleymān-nāme’nün yigirmi yedinci mücelled kitābında söz ol ⁽¹⁸⁾ arada ḡalup durur kim Āṣaf-ıla İlyā Şāḡ bu vech-ile Ḥālīḡ’a münācāt idicek Ḥaḡ Te‘ālā anlaruñ ḡācetini ḡabul ⁽¹⁹⁾ ḡılup anı ḡördiler kim Ḳuds cānibinden yañadan bir ‘aḡīm toz belürdi varduḡınca ḡabardı toz göge ḡıḡdı ⁽²⁰⁾ Ḥabeşiler ḡörüp ḡorḡdı tozdan yaña baḡdılar anı ḡördiler toz cihānı tıtdı tā kim yel esüp tozı ⁽²¹⁾ ḡaḡıtdı toz şaḡḡ olup arasından altmış biñ egni düz sipāḡ-ıla Şem‘un sıbtınuñ sultānı Evīnā Zū bin [3^a] ⁽¹⁾ Dāvūd geldi kim begler begisi Behrām bin Kehrüm pehlevān-ı şıḡlān-ı³⁰ Rūm’ıdı veled-i sıbtından Rādī bin İşā geldi kim Dāvūd ⁽²⁾ peyḡamber ḡarındaşıdur begler begisi i‘tişāmı Erdebīlīdür leşker-ile geldiler irdiler cenge tırdılar ol yaña Evīnā Zū ⁽³⁾ daḡı çerisin ḡeküp gelürken ḡördi kim Feleşṡin İrmaḡı’nuñ kenārında Cālūtīler-ile Süleymānīler bir ‘acāyib ceng iderler kim ⁽⁴⁾ murḡ-ı felek ḡörüp denk olmış Feleşṡin şaḡrāsı ādem ḡanından la‘l-reng olmış velākin Cālūtīler ḡālib gelüp Süleymānīleruñ ⁽⁵⁾ yüzlerini döndürmişler ancaları gelmez yola göndermişler hemān-dem Evīnā Zū dönüp beglerine istimālet virüp eyitdi

³⁰ Şıḡlān: sıḡlān

kim ⁽⁶⁾ iy Şem‘un sıbtınuñ dil-āverleri Benī Īsrā’il’üñ serverleri bu dem seyf çeküp yūriyelüm bu dem ol demdür kim ⁽⁷⁾ Süleymān devletine tekbīr getürüp düşmānuñ üzerine seyf çeküp kılıç urasız baş virüp baş alasız diyüp ⁽⁸⁾ seyf çeküp Hābeş çerisine gelüp sağ koldan cenge girişdiler düşmene hamiyyet tigin urdılar Hābeş çerisin tağıdup ⁽⁹⁾ şıyup girüsine sürdiler Hābeş şāhı sancagına varınca sancağ üzerine cenge tırdılar ol yañadan Āşaf leşkeri ⁽¹⁰⁾ kendülere yardım geldügin görüp her birisi kıvanup sevinüp anlar dağı sol koldan düşmāna girdiler küffār kanın ⁽¹¹⁾ kara yire kırdılar gün aḥşam zevāline gelinceye dek bir ‘acāyib ceng itdiler kim zemīn ü zamān çarḥ-ı āsumān inledi³¹ ⁽¹²⁾ vü gümledi vuḥūş u tıyūr u mūr u mār cümlesi mesnedinde belgiledi

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Devr idelden çarḥ-ı gerdün-ı zamān

Aña hem-tā görmedi ceng-i girān

Kılmadı Cimşīd-ile Zülkarneyn

Ancılayın bir neberd-a‘ zam-kırān

Yirde merḳad çoğalurdı baş u leş

Hāki kanlar bürimişdi çarḥ [u] cān

Ḳan buḥārından felek bağlar şafaḳ

Er deminden ‘ālemi tıtdı duḥān

Ḳışsa-yı Süleymān ‘am Āmeden-i Müvekkel-i Hāk be-Dergāh-ı Süleymān

⁽¹⁶⁾ Hākīm ḳavlince Hābeş sulṭānı Āşaf cengde bizüm ḳışsamuz bu yañadan yine Hāzret-i ⁽¹⁷⁾ Süleymān’a geldi nite çünkim Müvekkel-i Hāk Süleymān ‘am da‘ vet eyledi gine tenhā ol gice ḥalvet-i ḥāşında Müvekkel-i Hāk’e ⁽¹⁸⁾ Süleymān PeygāMBER ‘aleyhi’s-selām su’āl itdi kim ol benden aḳdem gelen Süleymān bir Çıgı’nuñ devrinde

³¹ İnledi: inledin

düşmān ne vech-ile ⁽¹⁹⁾ helāk oldu yāhūd³² ol taş ne qahriye taşıdur aşlı nedür diyüp su 'al idicek cevāb virdi kim dimege 'aşıkāne ⁽²⁰⁾ şalavāt yā Süleymān bin Dāvūd Ādem-i Şafī gelmezden yidi biñ yıl ezelden cihān milkinde bir qavm varıdı qavm-i Çıgı dirleridi ⁽²¹⁾ anlaruñ devrinde bir Süleymān varıdı yile şuya oda hāke cinne inse dīve perrīye vuḥūşa tuyūra mūra hüküm [3^b] ⁽¹⁾ iderdi yıl tahtını götürüp qanda dilerse giderdi Qāf'dan Qāf'a 'ālemi seyrān iderdi gün gibi cihānı devrān ⁽²⁾ iderdi bir gün Süleymān Hāq'dan diledi kim Qāf vilāyetini seyrān kıla Tāvūs-ı Qudsī gelüp didi kim dīv perrī cinnī gūlūl-ı ⁽³⁾ 'ifrīti bunda qosun hemān 'ulemā ve hükemā ve fuzelāyıla ḥubbu'llāh-ı evliyāyıla Qāf'a varsun girsün kim Qāf kerrübīler maqāmıdır ⁽⁴⁾ anda dīvden perrīden cinden kimse varmazlar kim melā'ik helāk iderler didi pes Süleymān bin Çıgı ne qadar dīvler varısa ⁽⁵⁾ cihānuñ beglerine miqdārlu miqdārınca dīvleri üleşdürdi ben gelince qullanuñ didi daḥı 'ilm-i teshīr öğretdi kim qankı ⁽⁶⁾ dīv cin kim 'inād kıla okuyup helāk idesiz ve dünyā meliklerinüñ cümlesinden ulusı 'Anqāş-ı Çıgı idi çünkim ⁽⁷⁾ Süleymān bin Çıgı Qāf'a kim gitdi ol 'Anqāş bu dīvleri alup gitdi gelüp memleket dutup Hindūstān'da qarār dutdı ⁽⁸⁾ iblīs-i la'īn varup aña igvā idüp Süleymān bin Çıgı helāk olmış saña tāt-ı devlet bākī qaldı didi bir zamāndan ⁽⁹⁾ soñra gine gelüp melek şüretine girüp didi kim ben Tāvūs-ı Qudsī'yem Hāq Te'ālā saña yirüñ tañrılığını virdi ölmezsin ⁽¹⁰⁾ yitmezsin didi ol sözi işitdi iblīs melek şanup sözine inanup ben yir tañrısıyam diyüp ol mel'ün söyledi ⁽¹¹⁾ kendüñüñ şüretin altundan düzdi kim ki gelüp tapdı hoş gördi kim ki tapmadıysa helāk eyledi bunuñ üzerine kim ⁽¹²⁾ rüzgār geçdi Süleymān-ı Çıgı henüz daḥı Qāf'dan gelmedi bir gün yine iblīs melek şüretine girüp yas dutup didi kim ⁽¹³⁾ Gök Tañrısı öldi gök ıssuz qaldı ne çareñ varısa itgil didi 'Anqāş didi ki n'itmek gerekdür şeytān ⁽¹⁴⁾ eyitdi bir yüksek binā yapasın şöyle ki birinci qat göge yakın ola daḥı ne kadar pehlevānlaruñ mübārizlerüñ ⁽¹⁵⁾ ser-firāzlaruñ varısa cemī'sin ālet-i ḥarb-ile ol binānuñ üzerine çıkarasın gök ḥalkın cenge ⁽¹⁶⁾ da'vet kılasın ben bu kadar binā yapup yirle gök arasında mümkün olduqça yakın geldüm siz daḥı gelün ⁽¹⁷⁾ inün ceng idelüm ferīşteler ol sözi işidüp incineler gelüp ḥalkuñ-ıla ceng itmege qorqup gelüp saña ⁽¹⁸⁾ itā'at ideler diyüp igvā viricek iblīs sözine inanup 'Anqāş girçek şanup cihānuñ beglerinüñ üzerine ⁽¹⁹⁾ varup sürüp niçesin helāk eyledi māl u memleketin aldı hāke şaldı daḥı dīvleri cem' idüp yiryüzin dersü ⁽²⁰⁾ dutup pādīşāhlık eyledi daḥı varıdı bir binā ördi anuñ gibi kim on yıl tamām ol bināyı dīvler işledi anuñ gibi ⁽²¹⁾ yüce oldu ki buludlara

³² Yāhūd: yahūd

berāber oldu evci görünmezdi üç günlük yola gölgesi düşerdi on yıl tamām olıcaķ [4^a] ⁽¹⁾
ol ‘Anķāş-ı Melik benlik da‘vāsın kıılır ħalkı cem‘ idüp didi kim yā begler ben yiri
tamām dutdum yirūñ tañrısı ⁽²⁾ oldum Gök Tañrılığın dağı isterem dilerem ki göge
çıķam bu bināyla didi gökdeki ħalk-ıla ceng iderem didi dağı kırķ biñ ⁽³⁾ bahādurlar-ıla
ol köşke çıķdı Ĥaķ Te‘ālā ben Melek-i Müvekkel-i Ĥāk’e emr eyledi ol taşlaruñ
üzerlerine müvekkel olan ⁽⁴⁾ meleklerle ħükm eyledüm ķanadum-ıla urdum ol binā ol
binā üç pāre oldu bir pāresi Hindūsitān’a düşdi bir pāresi Yemen ⁽⁵⁾ şınurına düşdi bir
pāresi dağı yerinden ķopup ol memleketuñ üzerine düşüp helāk eyledi ne Melik-i
‘Anķāş ķaldı ⁽⁶⁾ ne ĥod milk içre bir ādemī ķaldı helāke vardı ħünkim Süleymān on iki
yıldan soñra Ķāf’dan ki dönüp geldi ol ‘ibreti görüp ⁽⁷⁾ ta‘accüb ķıldı

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

‘İbret aldı olduğından ķavm-i ‘āşinūñ helāk
K’ancılayın nefsi-i cebbār olmuş ol dem bād u ĥāk

Ĥāl-i ‘ālem budur iy şāh her vücūd olur ‘adem
Bāķī Ĥaķdur Ĥālık oldur ĥayy-ı a‘zam zāt-ı pāk

Nesr: Ĥakīm ķavlince Müvekkel-i Ĥāk ⁽⁹⁾ eyle diyiceķ buğur yine Süleymān
eyitdi yā Müvekkel-i Ĥāk ol Çığı ĥalkınuñ Süleymānı devrinde ol ķahriyye taş-ıla bir
leşkeri ⁽¹⁰⁾ dağı ķahr eyledük didüñ idi ol kıışsayı dağı söylegil diñleyelüm didi Melek-i
Müvekkel-i Ĥāk cevāb virdi kim yā Süleymān-ı zamān ⁽¹¹⁾ ħünkim Süleymān bin Çığı ol
Ķāf’dan geldi bir niķe yıldan soñra yine Ķāf’a gitdi üçünci ķat Ķāf’uñ ķullesin deryā-yı
muĥiṭ ⁽¹²⁾ ihāta itdügi yirde deryā-yı muĥiṭuñ kenārında taĥt-ı Süleymān ķondı dīv ü
perrişi ķavm-i Çığı çerisi uşağı vü irisi taĥt-ı ⁽¹³⁾ Süleymānī’dan kim indiler deryā-yı
muĥiṭ kenārında Ķāf eteginde kim ķondılar Dīvān-ı Süleymānī tırdı kim oturup kim ⁽¹⁴⁾
ayağ üzerine tırdı buğur Süleymān bin Çığı eyitdi ‘acabā Ĥaķ Te‘ālā bu deryā-yı muĥiṭ
içre dağı cebbār ya‘nī ‘āşī maĥlūkāt ⁽¹⁵⁾ yaratmış mı ola kim yiryüzindeki cebbārlardan
yavuz ola diyinceķ ol zamān Süleymān bin Çığı’nuñ yanında bir veziri ⁽¹⁶⁾ varıdı be-
ğayet ‘ālim ü kāmīl fazıl u dānāyıdı didi kim yā Süleymān-ı zamān pādīşāh-ı cihān Ĥaķ

Te‘ālā biñbir dürlü ⁽¹⁷⁾ maḥlūkāt yaratmışdur dört yüzi kııda olur altı yüzi deñiz içre suda olur yā Süleymān muḥīt içre ⁽¹⁸⁾ ‘āṣī maḥlūkāt vardır kim yiryüzinde yokdur didi Süleymān bu sözi işidüp gümāna varınca nāgehān ⁽¹⁹⁾ deryā-yı muḥīt gümledi eyle kim dīvān içre tūran maḥlūkāt Süleymān ile olan mevcūdāt kōrkudan her biri ⁽²⁰⁾ taḥt-ı Süleymān’uñ merkezlerine siñüp taḥt altına kaçup zamāndan soñra nāgehān deryā-yı muḥīt cūṣa gelüp kaynar-iken mevc-i ⁽²¹⁾ deryā semā‘a girüp oynar-iken bir ‘acāyib çoklık kavm deryā içinden çıkdılar kavm-i mahşer gibi Süleymān çerisinüñ üzerine [4^b]

⁽¹⁾ seyl olup akdılar nite Ehrimen hey‘et-i kıyāmda velikin başları fil başına beñzer tūl-ı dırāz azuları var ḥinzīr ⁽²⁾ azusına beñzer sağı şol avurdlarından ḥançer mişāl çıkmış gözleri daḥı ġarīb külhān demi bigi yanar yā bir mağāra durur ⁽³⁾ içinde tūrur bir yanmış fenār kulaqları daḥı ġāyet ulu şol demür şaca beñzer eñselerinde daḥı at kıuyruğı gibi ⁽⁴⁾ saçları var ve arḫaları ve kārınları ayuya beñzer ayakları deve tabanı bigi yaşı dübürleri zekerleri kavm-i Çıgıleyin ⁽⁵⁾ ve daḥı kolları kaplanleyin ellerinüñ biri ‘uḫḫāba beñzer biri kuş kaynaqları gibi bezesi üsti barmaklu dırnaklu irkegi ⁽⁶⁾ dişisi cümle şöyle birbirinüñ gözine karşı vāye alışurlar ya‘nī cimā‘ irişürler nikāh-ı ḥelāl mübāḥen şalāḥ-ı iṣlāḥ olmaz ⁽⁷⁾ ‘adl-i dād-ı istād bilmezler fesād ehli-dürürler ġālib maġlūb gele mi fevkü‘d-derecāt ziyāde kıılır kim Süleymān nigünlerinden ⁽⁸⁾ anlaruñ aḥvālın bilüp ḥaber virdi Süleymān daḥı tecrībe-yi ma‘lūm kıldı yā Süleymān çünkim ol kavm bu vech-ile ⁽⁹⁾ deryā-yı muḥīt içinden çıkup seyl bigi Süleymānīler üzerine akdılar daḥı her birisi uşağı vü irisi yirden ḥammām ⁽¹⁰⁾ kubbesi kadar kayalar alup kimi daḥı köklü budaklu ağaclar alup ol dem Süleymān taḥtınuñ çevresinde olan kavmüñ ⁽¹¹⁾ üzerlerine gülüvv kılup yüridiler Süleymān çerisiyle ceng itdiler eyle kim Süleymānīler gözine cihānı teng itdiler ⁽¹²⁾ anca kim Süleymān’uñ leşkerini şıdılar taḥt üzerine çıkup Süleymān’uñ vezīrlere beglerine ḥamle kıldılar Süleymān-ı Çıgı ⁽¹³⁾ be-ġāyet ‘āciz olup diledi kim yile ḥükm ide yil taḥtını götüreyidi velākin niçe kişiler taḥt üzerinde olmamağın çerisinüñ ⁽¹⁴⁾ ekşeri yiryüzinde bulunmağın Süleymān ‘āciz olup ben Müvekkel-i Ḥāk’i da‘vet eyledi itā‘at kılup ḥidmetine geldüm baña ⁽¹⁵⁾ ḥükm eyledi kim bu ‘āṣīleri helāk eyle didi ben daḥı yir üzerindeki taşlara ḥākim olan meleklerle ḥükm eyledüm her ⁽¹⁶⁾ birisi bir taş götürüp ol kavm-i ‘āṣīnüñ üzerlerine bırağup helāk eyledük diyicek Süleymān bin Dāvūd ⁽¹⁷⁾ su‘āl itdi kim bunları ol ḫahriyye taşıyla helāk eyledüğüne sebeb nedür Müvekkel-i Ḥāk aydur yā Süleymān ol ⁽¹⁸⁾ zamān kim meleklerle taşı götürüñ diyicek min ḫabli‘r-raḥmān baña ḥitāb-ı ‘izzet geldi kim yā Müvekkel-i Ḥāk

Ta‘āhā Kā‘il ⁽¹⁹⁾ol binā kim ‘Ankāş-ı ‘āşī yaptı üç pāre olupdur birisi Hindūsitān’a düşüpdür ol kayalar-ıla bu kavmi helāk eyle ⁽²⁰⁾ñüz kim bunların helākliğin ol taşlarda kodum taqdirüm eyledür diyicek ben dağı secde idüp meleklerle emr eyledüm ⁽²¹⁾varup ol taşlardan birer taş alup gelüp ol kavm üzerine bırağup helāk eyledük eyle kim onların birisi kalmadı ve [5^a] ⁽¹⁾Süleymānilerün birisi helāk olmadı

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Haqq’uñ emri birle şāha oldılar cümle kahır

‘İyşī nüşī ölüben [hep] içdiler mevt-i zehir

Aña hem-tā kavm-i ‘āşī anca biñ oldı helāk

Niçesin gördüm dönelden çarh-ı gaddār-ı sipihr

Neşr: Hakīm kavlince Müvekkel-i ⁽³⁾Hāk eyle diyicek Süleymān işitdi Haqq’uñ ‘ibretini tıñladı bu rumūzlardan haylī bārī nesne añladı kendüden aqdem Süleymān ⁽⁴⁾devrinde dağı bir bölük kavm-i a‘dā taş-ıla helāk olduğın kim bildi kendünün dağı ‘adūsı helāk olacağın añladı ⁽⁵⁾şādılık kıldı ol şādılığ-ıla secde-i şükr itdi dağı dönüp ol Melek-i Müvekkel-i Ta‘āhā Kābīl eyitdi kerem kıl benüm senden ⁽⁶⁾dilegüm bu durur bu benüm ‘adūlarımı dağı ol ‘Ankāş bināsı taşlarıyla helāk idüñüz tā kim ol vilāyet içre ol ⁽⁷⁾taşlar bir nişān ola hem rūzgār-ıla biline ki ol taşlar ol iklīm taşları degüldür gökden yağduğın bileler ‘ibret alalar didi ⁽⁸⁾ve bir dağı ol kavmün bir bölüğün toprağ-ıla helāk eyledüñüz bir bölüğün dağı şehir içinde yire geçirüp helāk kılduñuz

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Cehd idüñ kim ola küllisini fān

‘İbret ala görüben halk-ı cihān

Böyle diyüp hüküm kıldı şehir-yār

Vir şalāvāt Muştafā’ya key cihān

Kışsa-ı Kubād Şāh

Hakīm kavlince Süleymān bin Dāvūd ⁽¹¹⁾ ‘aleyhi’s-selām eyle diyicek ol Melek-i Müvekkel daḥı icāzet alup gitdi Süleymān ‘am tāt-ı Hakk’a yüz urup ‘ibādet ⁽¹²⁾ itdi bizüm kışşamuz ol yañadan Keykubād şāh-ıla Rüstem-i Dāsītāna yitdi nite bir gün Keykubād Şāh dīvān kurup ⁽¹³⁾ oturmışıdı ‘Acem begleri Medāyin begleri Şāh-ı Kubād’uñ tahtını çevreden kuşadup şaf şaf kat-ender-kat ⁽¹⁴⁾ tırmışlarıdı kulaḳ Kubād Şāh’un sözine urmışlarıdı bir zerrīn kürsī üzerinde Sām-Süvār oḡlı Zāl-i ⁽¹⁵⁾ Destān oturmışıdı karşıusunda bir zerrīn kürsī üzerinde daḥı oḡlı Rüstem diz çöküp tırmışıdı Hān-ı Keykubād ⁽¹⁶⁾ gelüp yinildi içildi daḥı ‘aḳabince Süleymān’dan söz çıḳup Bağdād ḫalīfesiyle ceng itdüḡin ve Bağdād çerisi yire geçdüḡinden ⁽¹⁷⁾ ve Sührāb Şāh’ı daḥı dutup kendüye muṭī‘ itdüḡinden söz çıḳdı söylendi buḡur Keykubād eyitdi bu demürçi oḡlı ⁽¹⁸⁾ zenbīl örücü deve sürücü ‘Arab peçe Süleymāncuḡazuñ varduḡınca dostı yili esmeḡe ‘adūsınuñ ‘ömr-i şeherin nuşret kılcı ⁽¹⁹⁾ kesmeḡe yüz tıtdı ammā ‘aceb gelür baña kim aydurmış baña Hakk Te‘ālā Süleymānlık virecekdür cemī‘-i dünyāya ḥükm itsem gerekdür ⁽²⁰⁾ tahtımı yıl felekde götürecekdür Kāf’dan Kāf’a³³ yitürecekdür dünyā melikleri hep benüm kulum olacaḳdur baña ḥidmet kılaçaḳdur ins ü ⁽²¹⁾ cinn ve vaḥş u tayr ve mūr u mār çerende ve perende baña ḥidmet idüp dergāhumda yüz sürecekdür dirimiş buncılayın ‘abeş [5^b] ⁽¹⁾ fikirler kılup mālīḫulyāya düşüp ve hezeyān söyleyüp ḡam yirimiş Keykubād var-ıken Süleymān kimdür kim dünyāya beglik kıla yā ‘āleme ⁽²⁾ şāḫib-kırān ola

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Yidi_eḳālīm içre şehken men emīr-i Keykubād

Ol demürçi oḡlı kimdür begligile ola yād

Yidi_ataya pādişāhken ced-be-ced ḫan-ı ‘Acem

---

³³ Kāf’a: Kafā

Kanı kimdür benden a‘zam ‘ālem içre şeh ziyād

Leşkerüm çeküp vereyim ol ‘Arab-peçeye men
Hāke bāda hüküm iderken cismin idem hāk-i bād

Sihr-ile tutdı cihānı odumı söyündürüp
Dinini āteş-perestüñ itdi fesh u hor u yād

Gör ‘Arab kavmi nicesi eyle olur bu zamān
Sihrine sāhir Süleymān’uñ iderler i‘timād

Nār u nūruñ şems-i haqqı ol demürce oğlına
İş kılayın eyle qahrı kılmaduğ ola vu‘ād (?)

Böyle diyüp ol zamān şāh-ı Kubād³⁴
Lāf ururdu vir şalāvāt Muşafā’ya hoş-nihād

(7) **Neşr:** Hākīm kavlince Keykubād buncılayın lāf urıcağ ĩrān Tūrān begleri her birisi arslan³⁵ gibi gerinüp kaplan gibi (8) añranup lāf urup eyitdiler kim yā Kubād Şāh Süleymān bir çengdür kim henüz aslan-ıla pençe dutuşmadı birkaç müş-veş (9) sınıarı begleriyle ceng itdiyse kendüzin beg oldum şanur ammā kim sencileyin şāhib-kırān pādışāha yağı olsa (10) göreydük kim ol Süleymāncuğaza nenüñ bigi iş kılayduğ devletünde her birimüz kılıc-ıla Süleymān cengi güninde yidi (11) başlu evren olayıdı velākin nidelüm tapuñ aña i‘tibār kılmadı ol dağı cihānı ıssuz şanup gircek kendüzin (12) sulţān oldum şandı

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Dün toğuben dünle büyüdi_ol ‘Arab
Koduğ uyur düş görürmiş ki ‘aceb

³⁴ Bir tefilesi eksik.

³⁵ Arslan: arşlan

Her bir eri ger ola āhen-ḥiṣār
Diş urup kemürelüm hem-çün ruṭab

Leşkeriyle çün girevüz iline
Almaduḡ ne Şām kıoyalum ne Ḥaleb

Ḥazretüñ sultān-iken dehre Ḳubād
Şeh Süleymān olmaḡa yoḡdur sebeb

Böyle diyüp lāf urdı begleri
Vir şalāvāt Muşṭafā'ya luṭf-ı Rab

(16) **Neşr:** Ḥakīm ḡavlince andan bu sözi begleri böyle diyicek Rüstem ü Zāl gücendiler velākin ḡoñüllerinden (17) geḡürüp nesne dimediler andan Keyḡubād baş ḡaldurup emr eyledi ḡazīneden bir la' l ü cevāhirden düzülmüş şaṭranc getürdiler (18) daḡı ol şaṭrancı eline alup Zāl'ı ḡıḡırdı taḡt kenārına geldi didi kim iy Dāsītān-ı Zāl senden ezel oḡluñ (19) Rüstem Süleymān ḡatına vardı Süleymān'ı ḡördi geüp bize daḡı ḡaber virdi ammā kim sen daḡı cihān selāṭīnlerin (20) ḡörüp ṭurursın niḡe niḡe meliklerüñ ḡāḡānlaruñ ḡāk-i pāyinde yüz sürüp ṭurursın gel bu şaṭrancı alup Dāvūd (21) oḡlı Süleymān'a varḡıl bizden aña du' ā ve şenā eylegil ḡöz urup dīvānın erkānın sözini gelecisin tāc u taḡtını [6^a] (1) melik-i şecā' atın raḡtını seḡāvetini ḡörüp kelimātın diñlegil aña ḡöre geüp bize ḡaber virgil ḡörelüm Süleymān'ıñ fehm ü (2) firāseti ' aḡl u kemālātı nice-dürür hem bu şaṭrancı rumūzında ne yüz ḡösterür aña ḡöre biz daḡı Süleymān-ile dirlik ḡılalum (3) dostlıḡa yararsa dost olalum dostlıḡa yaramazsa varup barmaḡında yüzüḡi ve taḡt-ı Keyḡüsrev'i (4) alalum ' Arab-ı ' arbā kavmine daḡı Süleymānlıḡ ḡılalum

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Cehdim ol dem ḡātemi andan alam
Men Kubādī şāḡ sultānlıḡ ḡılam

Ben variken biñ Süleymān mūrca yok
Ol demürce oğlına uram kılam

⁽⁶⁾ **Neşr:** Hākīm kavlince ki Qubād eyle diyicek Zāl-ı Dāsītān şatranc alup yarağın görüp bir niçe pehlevān-ıla Gūderz-ile ⁽⁷⁾ Güstehem'i Gīv-ile Bürzin-ile yarağların kim tamām itdiler dağı 'azm-i Süleymān kılup gitdiler anlar gelmekde ⁽⁸⁾ bizüm kışşamuz bu yaña Endülüs şāhınuñ Süleymān'a cāsūsığa giden Ağniyānūs-ı Hākīm nite ol zamān kim ⁽⁹⁾ Ağniyānūs-ı Hākīm Endülüs şāhı birle kim gelüp 'azm-i Süleymān kılup kim gitdi zamān iyle gelüp Quds³⁶ diyārına ⁽¹⁰⁾ yitdi dağı Quds şehrinde Süleymān'ı bulmayup 'azm-i Bağdād eyledi zamanıyla Bağdād diyārına gelüp Süleymān Peyğāmbere'üñ ⁽¹¹⁾ leşkerine yakın yirde qondı şüret-i tebdil cāme-yi tağyir kılup bu kavm-i Bağdādī şekle girüp ⁽¹²⁾ Süleymān dergāhına geldi ol yañadan Süleymān ol gice kim Müvekkel-i Hāk'i ol düşmeni helāk itmege göndendürdi ⁽¹³⁾ dağı şubh oluncaya dek Hālīk'a 'ibādet eyledi şubh namāzın kılup evrād okıyup namāzdan niyāzdan fāriğ olup sürüp ⁽¹⁴⁾ tahtına gelüp oturup dört muqarreb vezirler dağı yirlü yirine gelüp Süleymān'a tapu kılup ⁽¹⁵⁾ sağ u şol oturdılar Bağdād Halīfesi Mışır Sultānı 'Amālīka Meliki Sührāb Şāh dağı gelüp selātınler ⁽¹⁶⁾ şaffında oturdılar bākī hadem ü haşem ayak üzre tırdılar çün Süleymān dağı gelüp tahta³⁷ giçdi du'ā ⁽¹⁷⁾ kıldılar Süleymān dağı 'aleyhi's-selām şükr eyledi bu yañadan Ağniyānūs-ı Hākīm dağı dīvān-ı Süleymān'a varup nazar kıldı ⁽¹⁸⁾ gördi kim bir 'aẓīm dīvān kurulmuş

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Bir 'aceb dīvān görür kim ol hākīm
Vaşf idemez tā kıyāmet bu dilim

Kızıl atlasdan kurulmuş bār-gāh
Kim mişālin görmemiş mihr-ile māh

³⁶ Quds: Qudis

³⁷ Tahta: taḥna

Taht-ı zerrîn üzre_oturur bir emîr
Kim kulu hâkânı Kayşer hem Darîr

Şaf tutup tırmış bahadır pehlevân
Añ kemi_‘ Antere gâzanfer sâye hân

Şağ taraf Lokmân-ı hâzık pür-hüner
Şol taraf Kâzî Nebî vü nâm-âver³⁸

[6^b] Nâşen ü Edyâşür ü cümle resûl
On iki sıbtuñ tamâm halk-ı uşûl

On iki biñ varıdı peygâmbéri
Hep Süleymân birle idi yol eri

Şağ tarafda otururdı enbiyâ
Şol tarafda kırk ola vü evliyâ

Şâğ u şol altun gümüş kürsî tırur
Her birinde bir melik-zâd oturur

Ol kadar cem_‘ oluben gelmiş _Arab
Kim _Arab’dan tılmışıdı şark u garb

Elli biñ leşker bigi hep nâm-dâr
Şâğ u şol tırmışıdı hep nâm-dâr

Yine_otuz biñ hâş gulâm zerrîn kemer
Ba_‘ zı kılıc götürür ba_‘ zı siper

On iki biñ varıdı hâcib dağı

---

³⁸ Nâm-âver: nâm-aver (vezin gereği).

Hizmetine dergehüñ t̤alib daḥı

Şanki maḥşer ḳavmı anda oldı cem‘

Şeh Süleymān cem‘ iyeti içre şem‘

Buncılayın göricek dīvān ‘ azīm³⁹

Vālih oldı vir şalāvāt yā Ḥakīm

Neşr: ⁽⁸⁾ Ḥakīm ḳavlince Ağniyānūs-ı Ḥakīm dīvān-ı Süleymān’ı ol vech-ile göricek Süleymān’uñ salṭanatını t̤ac u taḥtını be-gāyet begenüp ⁽⁹⁾ kendünüñ melik-i Endülūs satvetin unutdı āferin itdi daḥı göñlinden eyitdi eger Süleymān’uñ salṭanatına ⁽¹⁰⁾ göre kerāmeti vilāyeti mu‘ cizātı daḥı varısa ben buña imān getürürem diyüp imtiḥān ḳılmağa yüz t̤utdı ⁽¹¹⁾ oturdı göre kim Süleymān’uñ ḥükm-i ḥükümeti nice-dürür ol yañadan daḥı Süleymān ‘ aleyhi’s-selām otururken ⁽¹²⁾ göñli seyrān diledi emr eyledi bir bād-pā berḳ-peyker at getürdiler süvār olup rıḳabınca server-i selāṭinler ⁽¹³⁾ dil-āverler bürüdi saḡ tarafında Mışır Sulṭānı Celāleddin ve şol tarafında ‘ Amāliḳa Sulṭānı Sührāb Şāh bürirdi ⁽¹⁴⁾ ḳayınatası Bağdād Ḥalifesi önce giderdi Bağdād bağları kenārında devr idüp teferrüc ḳılurdu geldiler kim ⁽¹⁵⁾ çayır ve çemenler bitmişdi ve lāle ve yāsemenler yiryüzin dersü t̤utmuşdı yirlerinden āb-ı ḥayāt mişāl ⁽¹⁶⁾ çışmeler çıkardı zeymurān ergāvān şaḳāyık aralarından revāne olup aḳardı şāḥlarında t̤utı ve ḳumrī ⁽¹⁷⁾ bülbüller ve t̤urrāc dillü dilince tesbīḥ ḳıluben dile gelüp elḥān āvāz-ile cūşa gelüben öterdi işidenler ḡam-gin ⁽¹⁸⁾ göñüllerin şād ḳıluben ‘ aşıḳları cūşa getürüp āh itdürüp düṭün-i felek tozunı t̤utardı

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Deşt ḳamu lāledendi la‘ lī reng

Yāsemen nesrīn gülidi ḥāk seng

Cānlara rāḥat baḡışlardı şabā

³⁹ Bu mısra harekelenmemiştir.

Hastaya şıhhat virürdi ol hevā

Her tarafından āb akardı çün hayāt
Kim içen şayru bulurdi hem hayāt

Servi ‘ar‘ar bitmişidi yazıda
Şanki_elifdür kıaddi anuñ yazıda

İtdi tahsîn ol yire şāh-ı cihān
[7^a] Atdan indi kındı leşker ol zamān

Neşr: Hākīm kavlince Süleymān Peygāmber ol sultān-ı ekber o ⁽²⁾ cennet mişāl me’vāyı kim gördi çemenlerine semenlerine nesterenlerine zeymurān ve ergāvānlarına ve revān ve lāle-zārlarına ⁽³⁾ tahsîn eyleyüp dağı buyurdi ol yire naḥālī⁴⁰ şaldılar atından inüp ol menzile kınuben oturdi ⁽⁴⁾ şāhāne bezm kıruldi gūyendeler sāzendeler şaff-ıla oturdılar çeng ü çeğāne çalup ‘ıyş u ‘ışret ⁽⁵⁾ iderken nāgehān Ağniyānūs-ı Hākīm iki lāle çiçegin getürüp Süleymān’uñ nazarında kındı birisi gāyet ⁽⁶⁾ ra‘nā gül-reng birisinüñ dağı anca degil kemce kór dağı degil nemce buğur Ağniyānūs-ı Hākīm Süleymān’a ⁽⁷⁾ su’āl kılup didi kim yā nebīya’llāh sebeb nedür kim bu iki lāle bir yirde bitüpdür çār-ı ‘anāşurdan terkīb ⁽⁸⁾ olupdur niçün bunuñ rengi ve kōşusu dağı maḥbūb nedendür kim bu bir lālenüñ rengi dağı ⁽⁹⁾ kōşusu dağı kemdür diyicek Süleymān ḥāmūş oldu nesne dimedi Lokmān Hākīm cevāb virüp didi kim ⁽¹⁰⁾ egerçi kim cemī‘-i nebātāt çār-ı ‘anāşurdan terkīb olupdur tā ḥattā kim ādem ve cevān dağı ammā kim ⁽¹¹⁾ dūkelisi bir deñlüdür ba‘zı semüz durur maḥbūb durur ve ba‘zı çirkin ve aruk durur cisminde⁴¹ bir ‘illet var-durur ol ⁽¹²⁾ ecilden nebātātuñ dağı ba‘zısının kōşusu gökçek reng-i laṭif olduğı toprağı sağı yire düşer ⁽¹³⁾ ve ba‘zısının kōşusu gökçek olmaduğı toprağı kumlu ve kırlü yire vākı‘ olur andandur görmez misin kim ⁽¹⁴⁾ bir yirde taḥayyül ḥāşıl oñat düşer ba‘zı yirler kim olduğı ecilden kem olur veyāḥūd anuñ ⁽¹⁵⁾ kökine āfāt-ı semāvāt yitişür ol sebebdan kōşusu rengi dağı tağıyir olur didi

Nazm

⁴⁰ Naḥālī: naḥālī

⁴¹ Cisminde: cümsinde

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

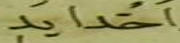
Böyle diyüp hāmuş oldu o ḥakīm-i ḥorde-dān
Diñleyüben itdi taḥsîn şeh Süleymān ol zamān

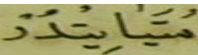
Diñle imdi kışşa nedür şerḥ ideyin saña ben
Lîk virgil Muştafâ'ya hoş şalavât şād-mān

Neşr: Ḥakīm ḳavlince Loḳmān Ḥakīm eyle diyicek Ağniyānūs-ı Ḥakīm ⁽¹⁸⁾ eyitdi yā Loḳmān ḥüb dırsın sen ehl-i ḥikmet sözün söylersin ammā kim benüm su'ālüm Süleymān'a durur kim ⁽¹⁹⁾ da' vā ḳılurmuş nebātātuñ dilin bilürem diyü eyle olsa bu iki lālenüñ aşlın ḥaḳıḳatın bilmek dilerem didi ⁽²⁰⁾ Ağniyānūs-ı Ḥakīm eyle diyicek Loḳmān Ḥakīm gördi kim bu kişi şüretā ḥakīm ḥāzıḳ ve sözi ḥikmete muvāfiḳ ⁽²¹⁾ gelmiş kim Süleymān'ı imtiḥān ḳıla Loḳmān eyitdi yā Ḥakīm ayağ üzre ṭurmağıl sen tehī kişiyे beñzemezsin [7^b] ⁽¹⁾ sīmāñdan üstādsın dedi Ağniyānūs-ı Ḥakīm eyitdi ben bir fellāḥ kişiyem ḥakīm degülem ḥikmet daḥı ⁽²⁾ bilmezem Mağrib-zemīn oğlanım Loḳmān Ḥakīm giçersin beni teşḥiṣ idemezsin didi Loḳmān didi kim ⁽³⁾ ben ḥikmetde māhirüm 'ilm-i ḳıyāfetde ḳādir degilem eger sen Ağniyānūs-ı Ḥakīm degilseñ didi Ağniyānūs-ı Ḥakīm gördi kim ⁽⁴⁾ ḥikmet-i ferāsetiyle kendüyi bildi 'ilmine taḥsîn ḳıldı velikin Süleymān'dan ḳorḳup kendüzin gizleyüp didi kim ⁽⁵⁾ ben fellāḥam bī-gāne Ağniyānūs-ı Ḥakīm ḥod Endülüs şehrinde ḥakīm-i ḥāzıḳ ṭabīb-i şādıḳ durur neden dırsın kim ben ⁽⁶⁾ Ağniyānūs-ı Ḥakīm olam delīlün ne ḥüccetün ne didi Loḳmān Ḥakīm eyitdi fellāḥ olan kimesne dergāh-ı Süleymān'a gelmez ⁽⁷⁾ bu vech-ile remz ü rumūzdan su'āl ḳılmaz Ağniyānūs eyitdi yā Loḳmān ne vaḳtten berü 'āḳıl olduñ kim bunuñ gibi delīl ⁽⁸⁾ getürdüñ Loḳmān cevāb virüp eyitdi ben anam ḳarnından kim ṭoğdum 'aḳlum başuma geldi Ağniyānūs didi kim ⁽⁹⁾ nite Loḳmān cevāb virüp didi kim çünkim anam ḳarnından vücuda geldüm ḳaçan kim ḳarnum ac-idi aḳladum anam ki ḳarnum ⁽¹⁰⁾ ṭoyurdu ḥāmūş oldum pes eyle olsa her kimse ki ḥācetün muḳadderin bilür ol 'āḳıl durur didi Loḳmān ⁽¹¹⁾ eyle diyicek buğur Ağniyānūs-ı Ḥakīm eyitdi çünkim 'aḳluñ kāmīl sözüñ fāzıl durur ya bu lālelerüñ ⁽¹²⁾ rengi vü bûyña tefāvüt varduğına sebeḳ nedür niçün söylemezsin ḥikmet-i mücibince ḥall eylemezsin ⁽¹³⁾ didi Loḳmān Ḥakīm eyitdi bu ecnāsuñ envā' ı ve

bu şuver-i eşkālūñ ṭabāyi‘i ve merātibi kim yir üzerinde vardır ⁽¹⁴⁾ cümlesinūñ ahlākı ve elvānı ve aşvātı muhtelifdür kimesne bilmez illā Allāh Te‘ālā bilür kim ⁽¹⁵⁾ Hālık şāni‘dür muşavvirdür müdebbirdür nice dilerse halk ider ve nice dilerse taşvır kılar *Fe-tebāreka’l-lāhu* ⁽¹⁶⁾ *aḥsenü’l-ḥālīkīn*⁴² ve daḥı Ağniyānūs-ı Hākīm her kim ki ‘ālemi ḥādīs idügin ve ḥudūşinūñ ‘illeti veyāḥūd nebātātuñ ⁽¹⁷⁾ veyā ḥayvānātuñ tefāvütini bilmek dilerseyidi gerekdür kim bu eşyāya nazar eyleye ve ḥudūşinūñ ⁽¹⁸⁾ keyfiyyeti taşavvur ide andan ‘ālemūñ ḥudūşini fıkır ide pes her kim ki anı bildin diyüp da‘vā kılsa ⁽¹⁹⁾ ‘ālemūñ şūretinden bir ḥaber virsün zamān-ı māzide giçen nesneleri ve gelecekteki olacaq nesneleri ⁽²⁰⁾ ḳosun şimdi ‘ālem nenūñ üzerinedür bize bildürsin keyfiyyeti nedür ve şimdi nenūñ üzerinedür zīrā ḥavās ⁽²¹⁾ birle göre durur fi’l-cümle şol ayuñ yüzindekini dā’imā müşāhede kılıyorurlar neydügin ḥaber virsünler müşāhede [8^a] ⁽¹⁾ kılmaduğı nesneleri ḳosun yāḥūd şol mücerredeni ya‘nī şol rāh-ı kehkeşān didükleri neydüğinden ḥaber virsün ⁽²⁾ zīrā kim devr-i İdrīs’den berü bu vakte degin anuñ ḥaḳḳında bir nesne şāfi ḳavl işitmedük yāḥūd kevākibūñ ⁽³⁾ keşretinūñ ‘illetinden miḳdārınūñ ve ḥarekātınūñ düşmedügi ḥalde neydügin ḥaber virsün yāḥūd ma‘denler ⁽⁴⁾ birbirine muḥālif olduḡunuñ sebebinden ve ḥayvānlaruñ hey’etlerinden ve şūretleri birbirine muḥālif olduḡunuñ ⁽⁵⁾ ‘illetinden bize ḥaber virsün yā Ağniyānūs-ı Hākīm bu didüğümüz nesnelerden ḥaber vırmege neydügin bilmege Süleymān ⁽⁶⁾ gibi bir mürsel gerekdür (?)⁴³ ḡayrı sebep yokdur kim enbiyālar melā’ikelerden aḥz iderler ve bilgil kim ⁽⁷⁾ yā Ağniyānūs-ı Hākīm beşer ‘ilminūñ melā’ike ‘ilmine nisbeti deñiz ḥayvānlarınūñ ‘ilminūñ beriyye ḥayvānları didükleri gibidür ⁽⁸⁾ daḥı beriyye ḥayvānları ādem oḡlanlarını bildükleri gibidür bunuñ beyānı geçdi zīrā deñiz ḥayvānlarınūñ ⁽⁹⁾ ḥiss ü ḥarekātı ve temīz-dārlıḡından kendünūñ ḥarekātın ve ḡıdāsın taleb kılmaklıḡı bilür ve kendüye mazarrat olan nesnelerden kaçır ve kendü cinsini ⁽¹⁰⁾ ḡayrından temīz ider ve ammā kim beriyye ḥayvānları aḥvāllerinden az nesne bilürler ḳurı yir ḥayvānları ādem oḡlanları ⁽¹¹⁾ aḥvālın bildükleri ancılayın durur azdur ve ādem oḡlanları daḥı melā’ike aḥvālın az bilür ve melā’ike ⁽¹²⁾ ve melā’ikelerūñ daḥı nisbeti aḥvālī mütefāvit ve müteyāyitdür (?)⁴⁴ **ḳavlühū Te‘ālā Fevḳa külli zī-‘ilmin** ⁽¹³⁾ *‘alimūn*⁴⁵ ya‘nī her ‘ālimūñ üzerinde bir ‘ālim var-durur nitekim Allah Tebāreke ve Te‘ālā melā’ikelerūñ

⁴² “Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir” (Mü’minūn 14).

⁴³

⁴⁴

⁴⁵ “Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır” (Yusuf 76).

aḥvâllerinden ⁽¹⁴⁾ ve maḳâmlarından ḥaber virdi **ḳavlühü Te‘ālā ḳul huve nebe’un ‘aẓīm entum ‘anhu mu‘riḏüne mā kāne lî⁴⁶ min ‘ilmin ⁽¹⁵⁾ bi’l-melei’l-a‘lā iz yaḥtaşimüne⁴⁷**

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Eyle taḳdîr idicek Loḳmân Ḥakîm
Şeh Süleymân ḳıldı taḥşîn iy nedîm

Nice taḥşîn itmeye Loḳmân’a şâh
Ḥikmet içre mişlidi anuñ ‘adîm

Güş iderseñ bu Süleymân-nâme sen
Vir şalavât ol Ḥabîb’e key delîm

Neşr: Ḥakîm ḳavlince ⁽¹⁸⁾ Loḳmân böyle diyicek Ağniyânüs-ı Ḥakîm Loḳmân Ḥakîm’uñ idrâkine ve ‘aḳlına taḥşîn eyledi daḥı baş yire ⁽¹⁹⁾ ḳoyup gelüp Süleymân’uñ elin öpdî andan varup Loḳmân-ıla görüşdi daḥı ḥükemānuñ vüzerānuñ cümlesiyle ⁽²⁰⁾ görüşdi buḡur Loḳmân Ḥakîm ayak üzre gelüp Süleymân Peyḡamberüñ tahtı pâyında tûrup didi kim ⁽²¹⁾ yâ şâh-ı cihân ve iy Süleymân-ı zamân hîç bilür misin kim lâle çiçeḡin getürüp baḡş iden kimdür Süleymân [8^b] ⁽¹⁾ ‘aleyhi’s-selâm didi kim bilmezem Loḳmân Ḥakîm eyitdi bu bir ḥakîm-i ḥazıḳdur kim Mıḳrātîş Ḥakîm’uñ şāḡirdidür ⁽²⁾ Feylāmüs-ı Ḥakîm’uñ üstāzı durur kim ‘ilm-i firâseti istiḥrâc ḳılup durur anuñ bigi da‘vâ ḳıldı kim ben âdemüñ ṭabî‘atında ⁽³⁾ naẓar idüp ve a‘zâsıñ görüp şüretinden sîreti ve ḥilkatinden Ḥālîḳ’ı bilürdi ol feşâḥat sebebiyle ‘aẓamet ⁽⁴⁾ kesb itdi fi‘li illerde meşhûrdur ḳavli defterlerde mestûrdur didi Süleymân ‘aleyhi’s-selâm eyitdi bu firâset ⁽⁵⁾ ne nesnedür ve ḳac nev‘dür Loḳmân Ḥakîm eyitdi şehâ firâset iki nev‘dür bir kısmına ṭabî‘î dirler ve bir kısmına ⁽⁶⁾ ta‘lîmî dirler ammâ kim ṭabî‘î oldur kim ‘ubbâda vü

⁴⁶ Ayetin aslı “liye” şeklindedir.

⁴⁷ “De ki: Bu büyük bir haberdur. Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz. Onlar orada tartışırken benim Mele-i A’lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu” (Sad 67-69).

zühhâda taşfiye-i kalb ve tefâvüt-i nefis sebebiyle hâşıl olur ⁽⁷⁾ ammâ kim yâ Süleymân ta'limî oldur kim hükemâ-yı mütekkaddiminden ba'zı tecrîbe ile bulmuşlardur kesb-ile hâşıl

Nazm

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Bu firâset aşlı bu k'itdüm beyân
Özgesin Allah bilür yokdur gümân

Böyle diyüp ol zamân hâzık⁴⁸ tabîb
Sâkin oldu vir şalâvât bu zamân

Der-Beyân-ı Âmeden-i Melek-i Müvekkel-i Hâk Be-Dergâh-ı Süleymân

⁽¹⁰⁾ Loḡmân Ḥakîm kavlince Loḡmân eyle diyicek Süleymân 'aleyhi's-selâm eyitdi kim yâ neden bu ḥakîm benüm dergâhuma geldi ⁽¹¹⁾ didi Loḡmân Ağniyânūs'a işâret eyledi cevâp remz itdi Ağniyânūs ayağ[a] kalkup Süleymân peygâmberrün 'am ⁽¹²⁾ devam-ı devletine du'â ve eyyâm-ı rif'atine şenâ kılpup Endülüs şâhınuñ vezîri idüğün cäsüslığa gelür (?)⁴⁹ görüb ⁽¹³⁾ cânı sevüp ol iki lâleyi bulup nübüvetin imtiḥân kılmag- için ve mu'cizâtın görüp Ḥak nebî idüğün bilicek Süleymân peygâmberrün ⁽¹⁴⁾ bâḳî 'ömrini dergehinde giçürecegin 'ilm ile usturlâbda görüp Endülüs şâhınuñ şınup ḳahr olacağın Süleymânlık ⁽¹⁵⁾ virilüp 'âlem-i kâ'inât-ı Ḳâf'dan Ḳâf'a dutacağın yıl taḥtını götürecegin diledüğü menzile yitürecegin bilüp geldüğün ⁽¹⁶⁾ söyledi aḥvâlin beyân eyledi Süleymân-ı Nebî işidüp 'ilm ü kemâline taḥsîn kılpup şâd olup yir gösterdi ⁽¹⁷⁾ daḡı ol iki lâle çiçegin eline alup bir zamân tutup daḡı ḥâlin bilmeg-içün nübüvet ḥâteminüñ on ikinci ismin (?)⁵⁰ oḡudı ⁽¹⁸⁾ ḥâk üzerine müvekkel olan melegi da'vet eyledi oldu müvekkel olan melek gelüp selâm virdi didi kim yâ Süleymân-ı Nebî ⁽¹⁹⁾ ben ḳulıñı vaḳtsüz da'vet eyledüñ ol meleklerle ol vilâyet ḳahrına taşlar getürtdüm di kim ol

⁴⁸ Hâzık: cādık

⁴⁹

⁵⁰

Endülüs melikinüñ ⁽²⁰⁾ memâligini ve akrabâsını ve ta‘ allukâtını ve ‘ askerini ve kavm ü kabâ’ilini Hâk Tebareke ve Te‘ âlâ’nuñ ⁽²¹⁾ kahr-ı esmâsıyla helâk itdürem kimisine dağı kum toprak getürtdüm didi Müvekkeli-i Hâk eyle deyicek buğur Süleymân ‘aleyhi’s-selâm [9^a] ⁽¹⁾ cevâb virüp eyitdi yâ Ta‘ âhâ’il Müvekkeli-i Hâk kerem eyle bu iki lâlenüñ bûyında ve renginde tefâvüt olduğunüñ ⁽²⁾ aşıından haber virgil didi Müvekkeli-i Hâk eyitdi yâ nebîya’llâh her zerre-i hâkuñ üzerinde Hâk Te‘ âlâ’nuñ emriyle müvekkeli var-durur kim ⁽³⁾ ol müvekkeli olan türâbdan yer giyâh olduğın hıfz ider tâ hâk olup gubâr olunca götürüp aşlına rücû‘ ⁽⁴⁾ itdürür Süleymân didi kim nite Müvekkeli-i Hâk aydur yâ Süleymân bu eczâ-yı hâkuñ zerresinde ve baħr-i muhîtüñ kaṭresinde ⁽⁵⁾ ve şeb teminde Hâk’uñ izniyle her yiresinde bir müvekkeli var-durur hıfz iderler eger kim bir kaṭre şu gökden baħrden ⁽⁶⁾ kopar göge çıkar andan soñra gökden inüp yire kim dökilür ol bir kaṭre şu yine gelüp baħre kavuşınca ol müvekkeli ⁽⁷⁾ hıfz ider yine ber[r]de dağı hıfz ider yerde dağı eczâ-yı hâkuñ tozında bir müvekkeli-i melek var-durur ol türâbda ⁽⁸⁾ ne kim hilḳat olursa eger nebâtdur eger âdem eger hayvândur ol melek hıfz ider anı tâ yine türâb oluncaya-dek zîrâ ki ⁽⁹⁾ elbetde her nesne eger oddur ve eger şudur girü aşlına rücû‘ idecekdür *küllü şey’in yerci‘u ilâ aṣliḥi*⁵¹

Nazm

[fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilün]

Hilḳat olup döneliden nüh felek
Emr-i Hâkla hızmeye kâ’im melek

Ne kadarsa kim ferîşte şehr-yâr
Hidmetine kâ’im olur tutma şek

Nefsi yok itmez muḥâlif hîçbiri
Eger Hâk’dur şalamaz bâk-ı bilek⁵²

Böyle taḳrîr eyleyüben ol zamân
Oldı hāmûş ol Müvekkeli key gerek

⁵¹ “Her şey aslına dönecektir”.

⁵² Bu mısranın vezni bozuktur.

(13) **Neşr:** Hākīm kavlince ol Müvekkel-i Hāk böyle diyicek Süleymān peygāmber ‘am eyitdi yā Müvekkel-i Hāk (14) kerem idüp baña bu lālelerüñ üzerine müvekkel olan melegi da‘vet eylegil didi varup getürdi Süleymān gördi kim (15) bu Melek-i Müvekkel’üñ dört kanādı var başı tāvūs kuşına beñzer kāmety ādem şekl ü hey’eti melek şureti gelüp (16) Süleymān’a selām virdi ayağ üzre tırdı dağı Müvekkel-i Hāk eyitdi yā Süleymān baña destūr virgil ben Müvekkel-i Hāk (17) Hāk’ıñ izniyle sen Süleymān’ıñ icāzetiyle varup ol a‘dāyı helāk idem diyüp icāzet alup gitdi bu yañadan (18) Süleymān ol melege didi kim yā Melek-i Müvekkel lāle ismiñüz nedür cevāb virdi kim yā Süleymān (19) Sebṭā Ṭā’il durur Süleymān didi kim bu iki lālenüñ biri birine beñzemeyüp renginde қоһusunda tefāvūt olduğına sebep (20) nedür didi melik-i Sebṭā Ṭā’il aydur yā Süleymān bu lāle kim rengi za‘if vücūdı naḥif қоһusı nā-laṭif (21) durur bu bir melik-i zālīm tūrābında bitüp durur kim ol melik-i nā-pāküñ ‘amūsı oğlıydı Bağdād vilāyetine [9b] (1) hüküm iderdi adına Kāhīr Cāndār dirlerdi kahr idici cān alıcı olduğ-ıçün kaçan kim Daḥḥāk devrinüñ āḥiri (2) olup Ferīdūn šāh Daḥḥāk’ı helāk idicek bu Melik-i Kāhīr müneccimler getürdüp tāli‘in tutdurdı tāli‘üm dutuñ kim (3) benüm helāküm Ferīdūn elinde midür yāḥūd kimüñ elindedür yā ecl-i semā veyā ecl-i kaḏāyıla mı olur didi müneccimler usturlāb (4) ele alup gördiler dağı ittifaḳ-ıla müttefik olup cevāb virüp didiler kim yā Šāh Kāhīr kırk gün içre seni bir kişi hevā yüzinden (5) gelüp sarāyuña inüp öldürecedür eger kırk güne dek ölmeyesin çok ‘ömür süresin velikin nücūmda eyle vāḳı (6) olupdur kim kırk gün içinde helāk olusarsız bākīsın Hudā bilür didiler Melik-i Kāhīr bu sözi işitdi didi kim (7) görüñ gökyüzinden ādem mi gelür ben aña çāre kılayın ‘uḳalā ṭā’ifesi didiler kim yā Kāhīr Hāk’a tevekkül kılmak gerek (8) zīrā taḳdīru’l-lah def’ olmaz nitekim Ṭaymūs Šāh ḥalāş olmadı ol vezīr eyitdi Ṭaymūs Šāh İdrīs nebīnüñ (9) dostıdı bir gün İdrīs’e gelüp tāli‘üm görgil didi İdrīs tāli‘in gördi didi kim senüñ ölümün (10) yılan zehrindendür didi ol Melik Ṭaymūs dağı qorqup faḡfūrī çinilerden özge yirden ta‘ām yimezdi ve bir ḥāş (11) kulu varıdı ol kul elinden ta‘ām yirdi kim ḡayrı kimesne zehr vire deyüp ihtiyāṭ iderdi bunuñ üzerine kim (12) rüzgār giçdi bir gün Ṭaymūs Šāh’ıñ ‘ömri āḥire irdi kaḏā nāzil olıcaḳ vaḳti kim yetdi bir gün (13) şikāra bindi şikār eline girmeyüp bir kūy yanında қoynu eri otururdu ol ḥāş (14) kulına didi kim varup ol kūydan süd getürgil pādīşāh bir bīnar kenārında oturdu ol kul dağı (15) eline neşrepe alup gelürken taḳdīr-ile bir kuş dağı bir yılanı götürüp gider hevā yüzinde

yimege ol ⁽¹⁶⁾ yılan diledi kim ol kuşa zehrin şaşa şaçamadı ol zehirden bir kaçre zehir ol
süd içine tımdı ki ol hūş ⁽¹⁷⁾ kuluñ haberi yoğıdı neşrebenüñ ağızı dağı açuğıdı çünkim
südi şāhuñ nazarına getürdi şeker katıp ⁽¹⁸⁾ ol südi içdi def'î cānı çıkup kef giçdi eyitdi
yā şehir-yār ol günāh ne kuluñdur ve ne ⁽¹⁹⁾ hūd yılanuñdur ve ne hūd kuşuñdur bunu
Allah Te'ālā'nuñ taqdīrinden bilüp taşra havāle itmek yaramazdur maqşūd ⁽²⁰⁾ bu
hikāyetden oldur kim pādīşāh-ı cihān kazādan kaçmağ-ıla hālāş olunmaz

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Gök yüzinden nāzil olsa çün kazā
‘Aql-ıla olmaz kişi andan rehā

Alnuña ne kim yazıdursa qalem
[10ª] Zā'il olmaz gelecekdür bīş ü kem

Hattı taqdīr olmazu kaç'ā mahiv
Şek getüren idiserdür çok sehiv

Çün gelürmiş yazılan āhır başa
Pes 'abeşdür itme fikr ü endīşe

Olacaq olur aña yokdur gümān
Hakk'a şükr it 'ākılısañ her zamān

Der-Beyān-ı Ender Şıfat-ı Temsīlāt-ı Dāsītān-ı Māzī

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Gūş iderseñ dāsītānı bāb bāb
Var meşel şerh ideyin iy kām-yāb

Zihî söz ahsen hadîş emlah kelâm
Zî meşel kim buña yok hem-tâ cevâb

Fî'l-meşel cismüñ-dürür milk-i ' Arab
Şeh Süleymân rûhuñ ol ' âlî cenâb

' Aql-ı kāmildür Müvekkel ol melek
Tâbi' i ' aqluñ kuvâsı bî-hisâb

Qāhir-i Şāh nefs-i emmāre durur
Kim işidür zehr-ile qahrı ' itāb

Cehd kıl kim nefs-i mağlûb idesin
Nefs-i mağhûr eyleyen bulur şevâb

Hırş u şehvet birle pür içüñ taşuñ
Niçe bilmek nefs-içün mişl-i kilâb

' Aqla uy kim ola tahşîl kurb-ı Hâk
Rûz-ı maşşer çekmeyesin ıztırâb

Rûh-ıla ' aqluñ kılursa ittifâk
Nefsî qahr ider hemîn olmaz ' azâb

Nefsüñ olur rûha itdüren zecir
Nefs ucundan cân çeker âhir ikâb

Nutqıdur Firdevsi'nüñ pendî şahîh
Kıl ' amel va'llāhu a' lem bi's-şavâb

Ender Şıfât-ı Meclis-i Âher

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ḥamd-ı bî-ḥad Ḥālîk'a her şubḥ u şām
Yüz otuz bir meclisüm oldu tamām

Neşrimüzdür lü'lü'-yi aḥsen ḥadîş
Nazmımız ra' nā vü ḥūb emlaḥ kelām

Ol Süleymān-nāme gibi bir kitāb
Olmadı menşūr yā cümle nizām

Pādişāhuñ devletinde çün şükür
İş bu meclis daḥı buldı ihtitām

Ḥaḳ Te'ālā irgürürse yarına
Cem' olursa meclisüme ḥāş [u] 'ām

Bāḳisin daḥı diyem bu kışşanuñ
Gūş iden diñler ola vü şād-kām

Lîk bu dem irişübdür vaḳt-ı şeb
Odasına gitmek ister bu 'avām

Ḥācetüm bu ideler ḥayır-du'ā
Rūḥına Firdevsî'nüñ her nîk-nām

Kim ider Firdevsî-çün ḥayır-du'ā
Dilegin maḳbūl ide Rabbü'l-enām

Yā İlāhî Aḥmed ü Maḥmūd içün
K'enbiyāya ḥazretî oldu imām

Yarlıḡa Firdevsî'yi 'afv eyleyüp
K'eyleye ḥuld-ı cinānı ol maḳām

Pādişāhuñ hem ziyād it ‘ömrini
Tā kıyāmet şāh oluben bula kām

Okıyana diñleyene raḥmet it
Eyleyüp meskenlerin Dārü’s-selām

Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilāt
Vir şalavāt Muştafā’ya hem selām

Süleymān-nāmenüñ Yüz Otuz İkinci Meclisinüñ Zıkrindedür

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Ḳalbiñi şāfi kıluben iy ḥakīm
[10^b] Di ki Bismillāḥirrahmānirrahīm

İsm-i Ḥaḳla başlayıcaḳ bir peyām
Olısar aḥsen ḥadiş emlaḥ kelām

Zıkr ü tesbīḥ olıcaḡaz maḥremüñ
Ola tevfiḳ ehli cümle hem-demüñ

Her ki tevfiḳ ehline hem-rāḥ ola
Anı taḥḳıḳ isteyen Allāḥ ola

Belki tevḥīd ehlini ister İlāḥ
Zıkr-i Ḥaḳ’dan ḡālī olma ḡāḥ ḡāḥ

Bize tevfiḳ oldı çünki bu nefes
Şükr-i Ḥaḳḳ’ı dā’im itsün hem-nefes

Sözi bünyād eyleyüben zıkr-ile
Söyleyelüm yahşısı sözi fikr-ile

Söz bağından taze güller koparam
Sözüm ile hem gönüller aparam

Ögredeyim nağmelerden bülbüle
Vālih olup gele ol dem gülğule

Bir nefesden açayın fetḥ-i kelām
Diñleyüp ‘ibret alalar ḥāş u ‘ām

Bu degüldür Zāl ü Rüstem kışşası
Yā ḥu Ferḥād-ile Şīrīn guşşası

Bu Süleymān kışşasıdur nīk-ḥāst
Kızbi yokdur cümlesidür belki rāst

Nuṭkımuzdur [r]āst hem emlaḥ kelām
Güş iderseñ vir şalāvat hem selām

Der-Beyān-ı Lāle vü Kışşa Kerden Müvekkel-i Ḥāk Sebṭā Ṭā’ıl ve Ḳāhir-i Melik

(10) Loḳmān Ḥakīm İbn-i ‘Ād’uñ qavlince ve Eflāṭūn-ı Yūnānī ve ṭabīb-i üstād naqlince rāviyān-ı aḥbār ve nāḳilān-ı muḥtār ve muḥaddiṣān-ı eş‘ār⁽¹¹⁾ ol vech-ile aşahḥ ḥikāyāt ve ol ṭarīḳ-ile emlaḥ rivāyet kılup eydürler kim Süleymān İbn-i Dāvud ol melik-i⁽¹²⁾ Maḥmūd Resūl-i Ma‘būd Müvekkel-i Ḥāk-ile şoḥbet-i ḥāş kılup oturmuşdı ol Melek-i Müvekkel Sebṭā Ṭā’ıl aydur yā Süleymān⁽¹³⁾ egerçi kim vüzerā ve ‘uḳalā bunuñ bigi çok naşīḥat itdüler velikin Ḳāhir Cāndār işitmedi emr eyledi bir cezirede bir muḥkem⁽¹⁴⁾ ḳal‘a varıdı ḳapısı demürdendi ol ḳal‘anuñ ḥalkını giderdi daḥı ol ḳal‘ada yüz günlük azuḳ⁽¹⁵⁾ ḳodı ḳal‘anuñ taşrasında biñ bahādur yigit pāsbanlık iderdi kim ḳal‘anuñ içine kimse girüp Melik⁽¹⁶⁾ Ḳāhir’i helāk itmeye ol müneccimler kim aña kırk

gün içinde seni öldürürler dimişlerdi usturlāb-ıla ⁽¹⁷⁾ ʔālīʕ in ʔomışlar cümlesini zindāna ʔomışdı kim kırk güne-degin ölmeyecek olursam çıkup sizi helāk idem tā kim ⁽¹⁸⁾ bir pādīšāh daḡı müneccimler sözine uymaya sizūñ sözüñüz ʔulaḡlarına ʔoymayalar didi daḡı ol ʔalʕ ada ol Melik ⁽¹⁹⁾ ʔāhir ʔırdı ol biñ bahādur ʔalʕ anuñ çevresin gezüp pāsbānlıḡ eyledi gönlinde bu kim ⁽²⁰⁾ bu ʔalʕ a içre beni kim gelüp öldüre bu biñ bahādur yigidi kırup baña kim el ildüre dirdi

Nazm

[fāʕ ilātūn / fāʕ ilātūn / fāʕ ilūn]

Ğurre olup anlara ol nām-dār
Şandı kim şavup ʔazāyı defʕ ider

[11^a] Gerçi itdi ʕ aḡl-ıla tedbiri ol
Bilmedi kim bozamaz taḡdiri ol

Bozamaz taḡdiri tedbiri iy emir
Mevte çāre bulmadı ʕ āḡıl pezir

Çāre yoḡdur olacaḡ olsa gerek
Her ʔazā taḡdire tūş olsa gerek

Böyle taḡdir eylemişdür lem-yezel
Defʕ i yoḡdur irişincek bu ecel

ʕ Āḡılısañ fırsatıñı itme fevt
Andan öñdin irmeye vü saña mevt

Neşr: Ḥakīm ʔavlince yine Melek-i Müvekkel hüve aydur yā Süleymān ⁽⁵⁾ Melik-i ʔāhir-i Cāndār bunda ʔalʕ ada ve bu bir lāle kim ḡāyet laṭif durur rengi ve ʔoḡusı çün müşḡ ü ʕ anber bu bir cüvān ⁽⁶⁾ merdüñ seḡāvet ehlinūñ ḡākinden bitüp durur kim Maḡrib pādīšāhıñuñ oḡlıydı atasıñuñ vefātından soñra ⁽⁷⁾ kim taḡta giçdi seḡāvet

elin açdı müflislere gedälara taşadduk kılup yetimlere in‘ām idüp Mağrib vilāyetinüñ ħalāyıkını ⁽⁸⁾ ğanī kılup luṭf-ıla toyladı bunuñ üzerine kim rüzgār giçdi bir gün bu melik-zāde Mağrib begleriyle deñize girüp ⁽⁹⁾ bir cezīreye gelüp bunuñ cānavarların şikār itdiler eyle kim cānavarların düketdiler daħı tırdılar bir cezīreye daħı ⁽¹⁰⁾ vardılar kim şikār ideler gemilere girincek nāgehān yıl olup esdi deñiz mevci gemi gāh felege ⁽¹¹⁾ çıkarup ve gāh mevci urup deryānuñ ka‘rına indirdü ‘ākıbet muḫālif bād esüp gemi taşarurup ⁽¹²⁾ helāk eyledi cümle begler ğarķa varup ol Melik-zāde-yi Mağrib ħalāş olup kenāra çıkdı ol ⁽¹³⁾ çıkdı yir ğāyet kōrkuluk yiriydi arslanlar kōplanlar yatağı idi pes melik-zād sibā‘dan kōrkdı bir ağac ⁽¹⁴⁾ başına çıkdı oturdı ol gice anda oldı ihtiyātdan uyumadı düşem deyü şabāḥ oldı ağac başından ⁽¹⁵⁾ naẓar kılup gördi kim arslanlar kōplanlar ol ağaclaruñ debelerinde arslanlar ve kōplanlar ağaclaruñ çevrelerin almışken Ḥaḫḫ’a nālīş ⁽¹⁶⁾ didi kim yā Rabbe’l-‘ālemīn sen kerīm pādīşāhsın sen anuñ kim günāhın ‘afv idüp bağışlayasın eger ‘ōmrinde bir şevāb kılğıl ğalabet kıl ⁽¹⁷⁾ bu belādan kurtar gözlerinden yaş akıtdı nāgāḥ bir ‘azīm kuş geldi envā‘ı yūñleri müzeyyen ol kuşuñ gövdesi ⁽¹⁸⁾ ve hey‘eti hīç bir kuşda yok daħı ol kuş āvāz itdi ötdi yine uçdı gitdi melik-zāde ol gün ⁽¹⁹⁾ daħı anda tırdı sibā‘dan inmege kōrkdı giçe giçüp şabāḥ oldı cihān güneş şu‘lesiyle tıldı ⁽²⁰⁾ melik-zād diledi kim ağacdan ine gördi kim sibā‘ daħı çoğalmış ağız açup kendüyi gözedürler yiyeler melik- ⁽²¹⁾ zāde melūl olup göñlinden didi kim eger bu ağacdan inersem sibā‘ beni yir benüm ḥālüm nice ola didi [11^b] ⁽¹⁾ n’olaydı ol kuşuñ ayaklarına yapuşıydum şāyed ki bu tehlike yirden beni alup gideydi ḥalāş ideydi ⁽²⁾ diyüp fikirde iken nāgāḥ ol kuş yine geldi melik-zāde ol kuşuñ ayaklarına yapuşdı daħı uçdı götürdi⁵³ ⁽³⁾ gitdi melik-zāde gözin yumdı muḫkem tıtdı zamāndan soñra gözin açdı gördi kim ne yirde ve ne gökde gök ⁽⁴⁾ yūzi görünür ol gün ol gice kuş gitdi taḫdīru’l-lāḥ şöyle vāḫı‘ oldı kim Melik-i Ḳāḫir-i Cāndār’uñ ḫal‘asınıñ içinde ⁽⁵⁾ sarāy tāmınıñ üzerine kōndı melik-zādenüñ daħı ayağı yire tōkındı melik-zāde gözin açdı kuş kōnad açup ⁽⁶⁾ uçdı kuş ayağından ilin koyuvirdi gördi kim bir ḫal‘a üzerinde tırrur kuş gitdi melik-zāde anda ḫaldı ⁽⁷⁾ gördi kim bir muḫkem ḫal‘a çevresinde pāsbanlar yūriyüb nevbet dirler ol tām üzerinden ḫal‘anuñ içine indi ⁽⁸⁾ naẓar kıldı gördi kim bir ḫūb ḫal‘a içinde dürlü yimişler ağacı var der-ḫāl aşığa indi bu bağ içine girdi ⁽⁹⁾ ol yimişlerden yidi karnın tıoyırdı daħı diledi kim ol ḫal‘anuñ kōpusıñ bulup taşra çıķa yāḫūd içinde ādem ⁽¹⁰⁾ var mıdur göre ne vilāyetdür şorayıdı nāgehān

⁵³ Bu dize harekelenmemiştir.

gördi kim bu sarāyuñ öñinde bir ādem oturmuş sā‘ at tutar kendüyle ⁽¹¹⁾ söyleşür kim bu gice kırk gündür tamām yarın olsun bu qal‘adan çıkam ol münecimlerüñ başın kesem getirüp bu qal‘anuñ ⁽¹²⁾ burcı üzerine asam dir melik-zāde görüp aydur ‘acabā bu ne ādemdür başında⁵⁴ tāt bilinde kemeri var pādīşāha beñzer ⁽¹³⁾ diz-dār budur varayın bulısayın diyüp ilerü gelüp selām virdi ol yañadan Melik-i Qāhir ḥod sā‘ at tutardı kim ⁽¹⁴⁾ kırk gün kaçan olaydı muḥāsibler ḥisābınca ol gice kırk gün tamām olmışdı Melik-i Qāhir şādılık iderdi ⁽¹⁵⁾ kaşdı bu kim münecimleri helāk vücūdların çāk menzillerin ḥāk ide lakin bilmezem kim taqdiru’llāh gelecekdür ⁽¹⁶⁾ qazā kim nāzil ola def‘ine çāre yoqdur nitekim Resūlu’l-lāh ḥazreti buyurur *izā cāe’l-qazā ‘amiye’l-başar*⁵⁵ ⁽¹⁷⁾ yā Süleymān ol Melik-i Qāhir’i melik-zādeyi görüp cān başına şıçradı didi kim sen kimsin benüm üzerüme ⁽¹⁸⁾ qal‘am içine girdüñ didi melik-zāde daḥı başladı kışşasın tamām söyledi evvel āhir şerḥ eyledi hemān kim ⁽¹⁹⁾ Qāhir melik-zādenüñ sözlerin işidüp gāyetde korkdı vehm itdi didi kim münecimlerüñ sözi girçege ⁽²⁰⁾ dönüp benüm başumadur kim bu ḥod beni öldürmege geldi ben bunu evvel öldüreyin tā kim beni öldürmege düşmānumı ⁽²¹⁾ güldürmege didi daḥı def‘i yerinden tırup kılıcına yapışıp didi kim tiz çıkup qal‘adan gitgil kim seni helāk [12^a] ⁽¹⁾ iderem niçün benüm üzerüme geldüñ küstāhlık kılduñ diyüp kılıc ‘uryān idüp üzerine vardı hücum eyledi ⁽²⁾ melik-zāde gördi kim ol melik kendüye kaşdı eyledi kendüyi öldürmek ister yarağı daḥı yoğudı bir taş eline ⁽³⁾ aldı gönünden didi kim yā Rabbī bu kişi beni öldürmek ister benüm günāhum yoq saña şıgındum didi Melik-i ⁽⁴⁾ Qāhir melik-zādeyi çalup omuzı başında yere urdı bir daḥı çalınca melik-zāde yā Allāh saña şıgındum didi ⁽⁵⁾ elinde taş-ıla atup Melik-i Qāhir’üñ kafāsın urup iki şakḫ eyledi qan revān olup aqđı derhāl cānı çıkđı ⁽⁶⁾ melik-zāde varup gördi kim ölmüş itdügin bulmuş gönli içre eyitdi İllāhī seyyidī ve mevlāyī beni Mağrib ⁽⁷⁾ ilinden hevā yüzindeki kuş-ıla getürdüñ bu qal‘aya bunu gelüp öldürmege mi bu belāyı çekdüdüñ ⁽⁸⁾ İllāhī bilürsin kim bu kişi beni öldürmek diledi ben buña nā-çār olup taş atup helāk itdüm pāsbānlar beni ⁽⁹⁾ helāk itmesün diyüp nālīş eyledi Ḥaḫ Te‘ālā ol mazlūmuñ du‘āsın müstecāb kıldı ol kuşı gönderdi gelüp ⁽¹⁰⁾ bir ağaca qondı melik-zāde fikr eyledi kim bu qal‘anuñ taşrasındağı pāsbānlar tıyarlarsa kendüzin helāk iderler ⁽¹¹⁾ varup kuşuñ ayağına yine muḥkem yapışdı gözün yumdı kuş yine bu melik-zādeyi götürdi gitdi ⁽¹²⁾ taqdiru’llāh birle gelüp Mağrib vilāyetine yitdi bir yire qondı melik-zādenüñ daḥı ayağı yire toqındı gözün ⁽¹³⁾ açdı gördi kim taḥt-gāhına

⁵⁴ Başında: başından

⁵⁵ “Kaza gelince görme duyusu körelir”.

sarāyına gelmiş melik-zāde ol kuşa eyitdi ol Allāh haqq-ıçün kim seni ⁽¹⁴⁾ yaratdı yirde gökde yüritdi sen kimsin ol kuş aydur ben kuş degilem belki Allāh Te‘ālā’nuñ bir kazāsıyam herki[m] ⁽¹⁵⁾ benden kaçsa ben andan ayrılmazam diyüp başladı ol Melik-i Kāhir’ün kazādan kaçduğın kal‘aya girdüğün Haq Te‘ālā’nuñ ⁽¹⁶⁾ izniyle bu melik-zādeyi alup gitduğın ol meliki helāk itmege sebep olduğın söyledi dağı gayb olup uçup ⁽¹⁷⁾ melik-zāde işidüp ta‘accüb kıldı imdi yā Süleymān bu rengin lāle ol melik-zādenüñ kanı aқduğı yirde bitüp-dürür ⁽¹⁸⁾ ol bā‘ işden rengi tāze ve hūbdur lāleler içre mergūb-durur ol bir lāle kim çirkin rengi zişt durur bağı ⁽¹⁹⁾ dağı çün zift durur ol zālīm kanından bitüp durur zīrā kim yā Süleymān gökden kim rahmet yağmurı yağar ⁽²⁰⁾ ol yirde kim zālīmüñ kanı aқmış durur yā türābı var-durur aña rahmet yağmurı siñmez zīrā kim rahmet ⁽²¹⁾ zālīm üzerine yağmaz ol cihetden anuñ yirinde biten çiçeklerüñ dağı kuvveti rengi dağı laṭif olmaz ve ammā kim ol yirde [12^b] ⁽¹⁾ mazlūmuñ kanı aқmış ola anda biten nebātāt gökçek olur eger kim yā Süleymān imtiḥān itmek dilerseñüz lālenüñ turduğı ⁽²⁾ maḳāmı kazduruñ taḥkīkin ḥāş [u] ‘ām tamām bile didi dağı ol Melek-i Müvekkel ḥāl⁵⁶-i edeb-ile sākin oldı

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Çün firişte lālenüñ sözün didiyse iy hümām
Şeh Süleymān diñleyüben ‘ibret aldı pes tamām

Diñle imdi bu taraftan dağı yine bir ḥarāb⁵⁷
Līk virgil hoş şalavāt Muştafā’ya ser-te-ser

Neşr: Hākīm kavlince ol Melek-i Müvekkel lāle eyle diyicek anuñ sözün ⁽⁵⁾ tutup Ağniyānūs-ı Hākīm cevāb virdi līkin Ağniyānūs-ı Hākīm inanmayup ‘inād kılup didi kim yā ⁽⁶⁾ Resūla’l-lāh hūb dirsın ammā kim biz ḥākīmüz bize bu söze ḥuccet ve burhān gerekdür zīrā kim ⁽⁷⁾ melegi gören ḥazretüñdür biz görmezüz eger kim sözünde şadıķısañ ol melik kim bu arada düşmiş toprak olmuş ya ⁽⁸⁾ ol kal‘anuñ nişānesiñ ve ol

⁵⁶ Ḥāl: ḥāl

⁵⁷ Ḥarāb: ḥarab

melikūñ ziyāret-gāhının kabri ya hicesi taşı yok mı didi tārīhi var ola ⁽⁹⁾ ol saña haber viren melege söyle haber virsün ben daḥı bir nişān göreyin didi Ağniyānūs eyle diyicek ⁽¹⁰⁾ çevre oturan begler ve selāṭīn [ü] serverler қақıdılar yıldırım bigi шақıdılar didiler kim sen ne fellāhsın kim ⁽¹¹⁾ Süleymān bigi mürsel nebīye ekmele ve efdāle inanmayasın melekler-ile söyleşdüğine қанmayasın didiler hūm hūcūm ⁽¹²⁾ қılup öldürmege çabınıcaқ Süleymān men‘ idüp didi kim ‘ayb olmaz peygāMBERlerden mu‘cizāt dilerler sözine delīl ve ⁽¹³⁾ burhān taleb қılurlar ben anuñ sözine қақımazam baña hoş gelür belkim bir niçe kāfırlar imāna gelüp mü‘min ola daḥı dönüp ⁽¹⁴⁾ Melek-i Müvekkel lāleye su‘āl eyitdi kim yā müvekkel lāle baña haber vir kim ol қал‘adan nişān var mı tārīḥ var mı kim ⁽¹⁵⁾ bu münāfıqlaruñ sözleri bāṭıl ‘aṭıl ola didi Melek-i Müvekkel aydur yā Süleymān bu lālenüñ bitdügi yirüñ üstinden ⁽¹⁶⁾ kırқ қулac қазıñ görüñ kim ne defīne açılır Melik-i Қāhir‘üñ ziyāreti ve ḥazīnesi anda durur қал‘adan daḥı ⁽¹⁷⁾ beyān isterseñüz ol zamāndan bu zamāna dek қал‘a kim ḥarāba vardı taşlarınıñ üzerine toprak dökilüp niçe ⁽¹⁸⁾ alçaқ yirler yücelüp тағ olur niçe тағлар алçalur çukur olur buğur böyle olsa bu қал‘anuñ ve Melik-i Қāhir‘üñ ⁽¹⁹⁾ tārīhin bulasın ol lāle getüren ādemüñ lāleyi alduğı yiri қазasın ‘acāyib göresin diyüp müvekkel-i ⁽²⁰⁾ lāle icāzet alup gitdi Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām daḥı ol dem Ağniyānūs-ı Ḥakīm’e ḥukm eyledi ol lālenüñ ⁽²¹⁾ yirin göstereñ Süleymān daḥı yirinden тұrup cemī‘-i begler-ile ol lālenüñ bitdügi yiri Süleymān’a [13^a] ⁽¹⁾ gösterdi Süleymān ḥukm eyledi ol yiri mühendisler gelüp pūlād külünk birle қазмаға başladılar Süleymān bunda bizüm ⁽²⁾ қışsamuz ol yañadan Endülūs şahına Unқurūs yanına geldi kim melekler taş ve қум getirüp helāk ideler nite ⁽³⁾ ol zamān kim Melik-i Müvekkel tekvīnlere ḥukm eyledi daḥı ol қавm-i Чıғı devrinde melek-i ‘Anқāş‘uñ yapduğı bināsınuñ ⁽⁴⁾ taşları kim yıkılup üç бағш olup birisi Hindüstān’a düşüp dururdi ol Hindüstān’dan ol taşları tekvīnlere ⁽⁵⁾ ḥukm eyledi getürdiler daḥı felek yüzinde қара bulut gibi gelüp Endülūs çerisiyle Unқurūs çerisinüñ üzerine ⁽⁶⁾ yitdiler şol vaқtıdı kim nişfü‘l-leyl olup-durur kim ol çerinüñ üzerine gelüp daḥı felek yüzinde her tekvīn ⁽⁷⁾ getürdügi taşı elinde tutardı Müvekkel-i Ḥāk‘den icāzet isterlerdi kim ne yire taşı atdururlarsa atalar ol қавmi helāk ⁽⁸⁾ ideler çünkim gök yüzinde tekvīnler şaf bağlayup тұrdılar Müvekkel-i Ḥāk daḥı yüz ḥazrete urup nāliš қılup didi kim ⁽⁹⁾ yā İlāhī seyyidī ve mevlāyī ben қuluñı Süleymān’a muṭī‘ қılup ve musaḥḥar nübüvvet yüzüğine чāker esmāsı ḥavāşına fermān eyledüñ ⁽¹⁰⁾ nebī da‘vet қılup bu ḥizmeti buyurdi yirine getürdüm imdi yā Rabbī eger icāzetüñ varısa ki bu

ķavm-i ‘āşīyi helāk idem ⁽¹¹⁾ işāretüñe beşāretüñe mevķūfdur emir senüñdür kim
pādişāhlar pādişāhısın

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Gerçi kılduñ şeh Süleymān hāzretinüñ çākeri
İznüñ-ile olmışamdur ol melik fermān-beri

Līk hükmüñ olmayınca çūpı çūpa ķomazam
Hālķ [u] Perverdigār’sın ķamu şāhuñ serveri

İznüñile gelmişemdür şeh Süleymān özine
K’emrine fermān anuñ ins ü cin ü dīv perī

Hükm iderseñ emrine fermān olam yā Rab anuñ
Hizmetini yitürem tā ki didiyse serserī

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Böyle diyüp ol müvekkel-hāk pes
Vir şalavāt yād idüp peygāmbéri

Neşr: Hākīm ķavlınce Müvekkel-i Hāk Ta‘āhā Kı‘il bu vech-ile münācāt ⁽¹⁶⁾
idicek ol Kıahhār-ı lem-Yezel ol Şultān-ı bī-Bedel ol Hāķan-ı bī-Halel Tāvūs-ı Kıudsī
gönderdi gelüp ⁽¹⁷⁾ Müvekkel-i Hāk’e eyitdi Hāk Te‘ālā saña selām kılup aydur kim
ķulum Süleymān ne kim buyurursa benüm iznüm-ile-dürür maķşūdın ⁽¹⁸⁾ yitürsin ol
ķavm-i ‘āşīleri helāk idüp yitürsin şerr ü fesādların ‘Arab-ı ‘arbā ve Mekke üzerinden
götürsün kim ⁽¹⁹⁾ anlaruñ ķaşdları yavuz durur ammā kim benüm raķmetüm gökden yire
nāzil olduğı vaķt itmesün şabr kılsun kim raķmetüm nāzil ⁽²⁰⁾ olduğı vaķt kimesne
‘azābıma tuş olmasun didi Tāvūs-ı Kıudsī gitdi daķı Müvekkel-i Hāk birinci ķat ⁽²¹⁾
gökden Hālķ’a şükr itdi daķı gelüp tekvīnlere hükm eyledi şubķ-ı şādķ kim giçe bu

çerinüñ [13^b] ⁽¹⁾ üzerine gökden bu taşları yağdurup helāk eyleñüz velākin şol şart-ıla kim kınkı yirde ol kıvm-i ‘āşī olmaya bir taş ⁽²⁾ düşürmeñüz illā kim ol kıvmüñ üzerine döküñ didi dağı tekvīnlere gök yüzinde ol çerinüñ tūlı ve ‘arzı kıadarınca ⁽³⁾ muķābelesinde fevķa’l-‘āde⁵⁸ vakıtlarına hāzır kıodı didi kim ol vakı kı şubķ-ı şādık giçe ‘ālemi nūr-ıla güneş pür kıılup çeşm-i ⁽⁴⁾ insān kim aķı kıaradan siçe⁵⁹ ol vakı ben size işāret kıılam bu taşlar-ıla bu leşkeri helāk idesin bu dem şubķ-dem durur rahmet ⁽⁵⁾ demidür Hāķķ’uñ emri degildür

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Şubķ-dem rahmet yağar göklerden insān üstine
Hāķ ‘azāb indürmedi bir şubķ düşmān üstine

Şabr kıılūñ şubķ-dem giçsün güneş toğsun bu dem
Ol zamān taş yağduruñ siz bu la‘ inān üstine

Neşr: Hāķīm kıavline ⁽⁷⁾ melekler tekvīnlerle gök yüzinde fevķa’l-‘āde⁶⁰ Endülūs leşker-ile Unķurūs çerisinüñ üzerlerinde tırmaķda bizüm kıışşamuz ⁽⁸⁾ **ez-ān-cānib** ol yañadan Endülūs şāhına gelüp irdi ne kim ol zamān Endülūs meliki gelüp Unķurūs melikiyle Aţāla şāhrāsında ⁽⁹⁾ kıonup leşkeri dağı Aţāla şāhrāsında tā Kıüle şehrinüñ nevāhisine dek kim gelüp kıonmışdı Endülūs çerisiyle Benī Aşfār ⁽¹⁰⁾ çerisinüñ erenlerinden yiryüzi görünmez oldu tağ u taşı dutmışdı atlar ayağı ol yiri penbe gibi ⁽¹¹⁾ tozutmışdı ‘ālemler başı fevķa’l-‘āden aşmışdı sūñü balķık nīzelerden şanasın kim gökdeki yıldızları yire düşmışdı ⁽¹²⁾ Aţāla’da Unķurūs melikinüñ otağı kıurulmışdı ve tā Kıüle şehrinde Endülūs melikinüñ sāyebānı dutulmışdı ammā kim ol ⁽¹³⁾ tārīķde Alaşehir’e şehir-i Sāmiye dirlerdi ‘azīm şehirdi Sām bin Nūķ devrinde ma‘mūr itmışdı ol şehirde bir rāhib ⁽¹⁴⁾ varıdı ‘Āşaf⁶¹ adlu üç yüz otuz yaşındayıdı ‘azīm okumışdı Tivrāt’ı Zebūr’ı ve Şuhuf-ı İbrāhīm’i ezber bilürdi ⁽¹⁵⁾ uğrulayın dīn dutardı Yezdān-

⁵⁸ Fevķa’l-‘āde: fevķa’l-‘alāde

⁵⁹ Siçe: şiçe

⁶⁰ Fevķa’l-‘āde: fevķa’l-‘alāde

⁶¹ ‘Āşaf: ‘Āţıf

perestidi ammā kim ol zamānuñ beglerinden ihtiyāṭ kılup kendüzin bildürmezdi uğurlayın ⁽¹⁶⁾ Hālîḳ’a ṭā’ at iderdi ve dā’im aydurdı kim Dāvūd’uñ vefātından şoñra on bir ayda güneş Hūt burcında iken ‘aẓîm ⁽¹⁷⁾ vāḳı’ a vāḳı’ olup dünyāda ol vāḳı’ adan bu ‘alāmet meşhūr ve dillerde ma’rūf kitāblarda meşhūr olacaḳdur ⁽¹⁸⁾ dirdi çünkim Endülüs şāhı Unḳurūs melikiyle kim geldiler ol zıkr olan yire kim ḳondılar otaḳlarına kim ⁽¹⁹⁾ indiler bu ruhbānuñ ululuḡın didük ‘alāmet ḳoduḡın diyüp söylediler ‘ilmin kemālın ḫilmin usturlābda māhir ⁽²⁰⁾ ıduḡın ‘ilm-i nücūmda ḳādir ıduḡın beyān eylediler Endülüs şāhı Şāh-ı Ġazbān Unḳurūs meliki Mihrāc Ḥan ⁽²¹⁾ iki ādem gönderüp tuḫfeler-ile varup ol ruhbānı da’vet itdiler buḡur ol gelen ādemleri ḳondurup daḫı ol [14^a] ⁽¹⁾ gice tenhāca ol ruhbān-ı ‘Āṣaf kitāb alup usturlāba naẓar kılup gördi kim bu leşker helāk olup bir ‘alāmet ⁽²⁾ olacaḳdur daḫı kitābın getürüp Endülüs melikine geldi kim Unḳurūs meliki daḫı anda Endülüs melikine gelüp dururdu ⁽³⁾ ikisi bile ‘ıyş u nüş vaḳtların ḫoş görüp Ağniyānūs-ı Ḥakīm’uñ gelmesine ve rāhibden ḫaber almasına muntaẓır olup ṭururlardı ⁽⁴⁾ zerrīn badyalara el urup ḫācibūñ birisi iḳerü gelüp şehā ol ruhbān geldi üç yüz şāgirdi vardur ⁽⁵⁾ iḳerü girmege icāzet ister icāzet virdi ruhbān iḳerü girdi du’ā itdi yir gösterdiler oturdu ⁽⁶⁾ ḫān getürdiler yindi buḡur Endülüs meliki baş ḳaldurup aydur yā ‘Āṣaf ruhbān bizüm ṭālī’imüz ṭutḡıl gör kim ⁽⁷⁾ Süleymān’uñ varup vilāyetin ḫarāb ‘Arab ḳavmin ḡāret ḳırup ḫasāret ider miyüz didi ruhbān kitāba naẓar kılup ⁽⁸⁾ daḫı başun ḳaldurup didi kim yā Şāh-ı Endülüs üçünci gice şubḫa dek ‘ömrüñ var-durur senüñ ve daḫı leşkerüñ ⁽⁹⁾ Unḳurūs meliki daḫı helāk olusar ḳaşdıñuz yavuz durur yavuzlık bulusarsız didi ruhbān-ı ‘Āṣaf eyle diyicek ⁽¹⁰⁾ Endülüs şāhı diledi kim ruhbān-ı ‘Āṣaf’ı öldüre başın aldura Unḳurūs meliki ḳomadı eyitdi bunūñ sözine ⁽¹¹⁾ benüm ‘itiḳādum vardur kim baña atam gitme didi anuñ sözin başdum helāk eyledüm bu gice bir düş gördüm ki gökden ⁽¹²⁾ bulut yoḡ-ıken çerimüñ üzerine ṭolu yağdı at ve er cümlesini helāk eyledi bir ṭolu daḫı benüm başuma ṭoḳundu tācum ⁽¹³⁾ düşürdi ‘aḳlum şaşurdı ne kadar kim cehd itdüm taḫtum üzerine ṭuramadum bu rāhib ḫaḳ söyler bir melik ki ⁽¹⁴⁾ Ḳal’ a-yı Ḳaṭrānı Maḡrib’den yile ḫükm ide getürde Medīne şehrine yitüre ve andan şoñra cām-ı cihān-nümāyişin ⁽¹⁵⁾ deñizinden çıkara ve Baḡdād çerisin ḳahr idüp yire geçüre ‘acebdür kim bizüm çerimüzi daḫı ṭaş-ıla helāk itdürmez şeh

Nazm

[fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün]

Şeh Süleymān-ı zamāndur hükmine çāker melek
Dilegiñce seyr kıılır mihr ü māh u nüh felek

Hem Hāḡ'ıñ peygāberidür her du'āsı müstecāb
Hem musahḡar cümle maḡlūk emrine buldı dilek

Tiḡinüñ Mirriḡ-i çarḡ öper hemişe kabzasın
Oḡına Sımurḡ-ı 'Ankā getürür Ḳāf'dan yelek

Çin ü Māçin şāhı her-dem gösterür tuḡfe aña
Hind ü Sind'ün ḡāşıdı daşır aña dā'im belek

Pes 'acemī ancılayın şeh Süleymān bu zamān
İzn-i Hāḡla eylese düşmenlerin şöyle helak

Böyle diyüp ol kişisi Endülüs'ün şāhına
Sākin oldu cümlesi sen vir şalāvat bitürek

Neşr: Hāḡim ḡavlince Endülüs'ün şāhı ol sözi kim işitdi ⁽²¹⁾ melül oldu ruhbāna destür virdi gitdi dīvān ḡaḡıtdı ol iki melik ol gice tedbīr itdiler kim gine dutalardı [14^b]
⁽¹⁾ velīkin iblis-i la'īn ü racīm-i bī-dīn bu sırra vāḡıf olup gördi kim ol iki melik Süleymān'ın üzerine gitmekden ferāḡat idüp ⁽²⁾ vazgeldiler be-ḡāyet melül olup daḡı ol gice melek-şüret olup Endülüs şāhinuñ taḡtına indi kuş gibi ḡondı taḡt ⁽³⁾ kenārında melik-i Endülüs taḡt üzerinde yaturken görüp melek şanup ḡırdı gelüp racīm selām virdi Ḡāzbān Şāh ⁽⁴⁾ 'aleyk aldı didi kim sen kimsin kim geldün gökden indün racīm eyitdi beni saña Gök Tañrısı gönderdi ⁽⁵⁾ kim saña selām kılup aydur Süleymān'a bir yüzük virdüm ki cihāna Süleymān kılam gördüm ki benden yüz çevürdi benlik da'vāsın⁶² ⁽⁶⁾ kılup virdüğüm ni'mete şükür kılmaz sözüm tutmaz imdi ol tāc[1] salḡanatı memleketi Süleymān'dan alsam gerekdür ⁽⁷⁾ cihāna Endülüs meliki Ḡāzbān'ı Süleymān kılsam gerekdür ol rāhibün sözine uymasun helāk eylesün daḡı çerisin ⁽⁸⁾ çeküp Süleymān'ın

⁶² Da'vāsın: da'vusın

üzerine varsun kanın yire karşun tahtına çıkup şāh olsun yüzügin ⁽⁹⁾ barmağına takınup
cihān sarāyında Süleymānlık kılsun didi dağı racīm-i la‘in yine sihr okıyup ⁽¹⁰⁾ taht
üzerinden kalkup Endülüs şāhınıñ gözine karşı çıkup göge gıtdü belürsüz oldu gör ol
⁽¹¹⁾ hasūdı merdūdı kim ne mekr itdi

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Gör ne mel‘ün nā-bekārdur ol la‘in ü kūr [u] ker
Kim neler kıılır cihānda şehlere iğvā ider

Ne utanur ne hū korğar kimseden yok derdi hıç
Hayr işe māni‘ durur işledügi hep cümle şer

Bel‘am-ı Bā‘ūr miş[il]li ezdürür çok zāhidi
Anca cennet ehlinüñ yirin kıılır nār-ı sağar

Āh elinden ol la‘inüñ şad dirīg [u] şad dirīg
Derdini Firdevsī anuñ dā‘imā bī-ḥad çeker

Ger şerinden sen necātı isteriseñ cān-ı men
Vir şalāvāt kūr ola nesl-i şeytān tā ki var

⁽¹⁵⁾ **Neşr:** Hākīm kavlince racīm gidicek Endülüs şāh[ı] şādılık kıılup buyurdu
varup Unğurūs melikini ⁽¹⁶⁾ götürdiler tahta giçüp oturdu vüzerā vü ümerā ayağ üzre
tūrup buğur Endülüs şāhı bağur gökden bir melek geldi deyüp ⁽¹⁷⁾ başladı racīmüñ ne
didügin ve ne söyledügin haber virdi Unğurūs meliki işidüp ta‘accüb kııldı andan ⁽¹⁸⁾
Endülüs şāhı ol rāhibi kığırdup didi kim yā ‘Āşaf baña bu gice gökden bir melek geldi
Süleymānlığı ⁽¹⁹⁾ baña virildügin müjde kııldı sen baña niçün olmazsuz dirsün anı mı
dilersin kim seni helāk idem didi ‘Āşaf ⁽²⁰⁾ eyitdi kitābum ḥaḳ söyler ammā kim saña
gelüp haber viren şeytāndur anuñ sözine uymağıl eger uyarsan ⁽²¹⁾ saña ziyān gelür didi
melike bu söz güç geldi cellādlara ḥükm itdi kim gelüp [15^a] ⁽¹⁾ öldüreler rāhib didi kim

şehā dün nısfı olsun benüm didüğüm olmazsa gök yüzinde bulut bigi taşlar karaltısı ⁽²⁾
belürmezse baña bildüğün idesin helāk kılasın didi melik bu söz-ile amān virdi rāhib
kitabına baqdı ⁽³⁾ gördi kim ol ‘alāmet olacaḡ-durur didi kim şehā gök yüzine varup
baḡsunlar didi rāhib ‘Āşaf eyle diyicek ⁽⁴⁾ Endülüs meliki diledi kim öldüre yüzüme mi
gelürsin didi ammā kim Unḡurūs meliki ḡomadı eyitdi şehā bu rāhibi ⁽⁵⁾ imtiḡān ḡılalum
andan helāk itmek geñezdür diyüp birḡac ḡācibler gök yüzine taşra gelüp naḡar ḡılup ⁽⁶⁾
gördiler kim gökde bulut yoḡ hevā açuḡ dört yañada yılduzlar berḡ urup ḡururlar her
birisi ḡirān ḡılup ⁽⁷⁾ burcında yürürler ammā kim kendülerinün leşkeri üzerinde ḡara
ḡaḡlar ḡibi nesneler ḡurur yir-ile gök arasında bir ḡulümāt ⁽⁸⁾ ḡöküp batur ne ḡaḡ bigi ve
ne ḡaḡ bigi ammā anuñ bigi ḡara ḡörünir kim ḡaḡrān deryāsına beñzer ḡara pus olup ⁽⁹⁾
üzerlerinde ḡurur ḡörenlerin cānı başlarına şıḡrayup iḡerü gelüp Endülüs şāhına ḡaber
virdiler gök ⁽¹⁰⁾ yüzinde ne kim ‘alāmet gördilerse söylediler Endülüs şāhı ḡahḡahayıla⁶³
ḡüldi eyitdi ya‘nī dimek istersiz ki ⁽¹¹⁾ rāhibün sözi ḡaḡ sözdür ol gökdeki ḡarañulıḡ
ḡaḡlardur dimek istersiz diyüp oḡaḡından taşra ḡıḡdı ⁽¹²⁾ Melik-i Unḡurūs daḡı bile ḡıḡdı
gökyüzine baḡdılar gördiler kim felegün on iki burucı yidi kevākibi ḡörinür çevresi
ḡatup ⁽¹³⁾ şimāl meḡārib ve meşārıḡ ḡarafları açuḡ ammā kim üzerlerinde bir ḡulümāt
nesne gök yüzinde ḡöküp ḡurur ne bellü ⁽¹⁴⁾ ḡaḡa ve ne bellü ḡaḡa beñzer Endülüs meliki
ḡörüp vehm aldı emr eyledi ol rāhib-i ‘Āşaf’ı ḡetürdiler ḡatına ⁽¹⁵⁾ yitürdiler Ġāzbān Şāh
eyitdi yā rāhib bu nedür kim gök yüzinde ḡaḡrān deryāsı bigi ḡörinür ne bellü buluddur
⁽¹⁶⁾ ne ḡaḡa ve ne ḡaḡa beñzer didi rāhib eyitdi pādīşāhuñ sözin diñleyüp daḡı cevāb virüp
didi kim

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Rāhib aydur üşde budur didüğüm
Gice gündüz ḡuşşa ḡa‘mın yidüğüm

Emr-i ḡaḡla geldi saña bu ‘azāb
Şek ḡetürme üş elümdedür kitāb

⁶³ ḡahḡahayıla: ḡahḡahāyıla

Ol Süleymān tapduğı Hālķ ‘ aẓīm
Lā-şerīk ü lā-vezīr ü ol kerīm

Yire göge hākīm oldu bī-gümān
Aña īmān getürürem bu zamān

Bu ‘ alāmet gördüğün pes āşīkār
Hışm-ı Hākdur gönderür Perverdīgār

Tevbe kılğıl şāha istiğfāra gel
Tut sözüm⁶⁴ bī-çāre gel īmāna gel

Yohsa olduñ leşkerünle kim helāk
Cümleñüzün yiri olur sinle hāk

Ol Süleymān Hālķ’ıdur Zū’l-celāl
[15^b] Rāzık u ‘ allām u a‘ zam bī-mişāl

Böyle diyüp rāhib-i ‘ Āşaf hemīn
Sākin oldu vir şalāvāt yā Emīn

Neşr: Hākīm kavlince rāhibeyn-i ‘ Āşaf ol tālib-i kāşif eyle diyicek Endülüs şāhı Ġazbān’a güç gelüp ġazab ⁽³⁾ kılup ol rāhib ol dem kendünün kılıcıyla çaldı hıyār-mānendi iki bölde şehīd kıldı ol dem içre dağı kōrkup ⁽⁴⁾ dūkelisi atlu atına sūvār olup ata oğula oğul ataya bakmayup çādırların yirlü yirinde koyup başları kayusı ⁽⁵⁾ olup tağılup kaçmağa yüz tutdılar ya‘ nī kim bu taş deñizinün elinden kaçmağ-ıla kurtılalardı bular kaçarken ⁽⁶⁾ şubh-ı şādık dağı belürdi Hāķ Te‘ ālā’nuñ emriyle Müvekkel-i Hāk ol zāt-ı pāk ol re’is-i eflāk cemī’-i tekvinlere ⁽⁷⁾ emr eyledi ol ‘ aẓīm leşkerün üzerlerine ol tağ kadar taşları kaẓā vū kader mişāl yağdurdılar şol degermen ⁽⁸⁾ bu riyāsından ne vech-ile kim şu çıkup çarha tokınup sepelenürse ol taşları sepelediler ol küffāruñ ⁽⁹⁾ çerisin depelediler eyle kim hiç birisi uşağı ve irisi kalmadı kim ol çeride helāk olmadı ammā

⁶⁴ Tut sözüm: tut sözüm iy (vezin gereği).

kim bir kiři ħalāş ⁽¹⁰⁾ oldu kim Es‘ad-ı Yemenī dirlerdi Süleymān’uñ ‘am ħarındaşı Ednüyā’nuñ beglerinden müslümānuñ eyüsiydi gördi kim ⁽¹¹⁾ gökden ħazā yağup ol çeri helāk oldu tevbe yā Rabbī diyüp isti‘ānet dileyüp Allāh Te‘ālā’ya tazarru‘ ⁽¹²⁾ eylediği cihetden anuñ üzerine taş tıķunmayup ħalāş oldu daħı ‘azm-i Süleymān ħılup gitdi aydurlar kim ol ⁽¹³⁾ leşkerden iki kişinüñ biri şehīd olup biri ħalāş oldu bākīşi taşdan helāk oldılar bir ħikmet buyıdı kim ⁽¹⁴⁾ ol ħalkuñ üzerlerine taş kim inerti birbirinüñ üzerine ol ‘āşī ħavmi helāk idüp kırup daħı ħara tağlar bigi birbirinüñ ⁽¹⁵⁾ üzerlerine yığılurdi ħikmet daħı bu kim ol diyāruñ içinde Kednūs şuyı dirlerdi bir ırmaķ vardur kim Ma‘nisā öñinden ⁽¹⁶⁾ giçüp Foça nāhiyesinde Mağrib deryāsına dökilür ol şunuñ üzerine ħiç ħaţ‘ā bir taş gelüp inmedi ⁽¹⁷⁾ ol şuya tıķunmadı kenārlarında tağlar bigi taşlar yağılup-durur şunuñ içinde bir taş yok-durur bir ħikmet daħı bu kim ⁽¹⁸⁾ ol taşlar şol yire indi kim anuñ üzerinde ol ħavm-i ‘āşīden maħlūķıdı vardı ol yire inmedi kim ādemi-zād yoğıdı ⁽¹⁹⁾ ol cihetden henüz şimdi ol taş yağan yirde varup nazar ħılsañ göresin kim bölük bölük taşlar vardur yine ⁽²⁰⁾ ortasında yir yirin şahrā vardur taş yok lāle ve zaymurān açılmış-durur yir daħı ħikmet iledür kim anuñ bigi ⁽²¹⁾ ħara taşlardur kim şol ocağa yanmış demür bigi durur ol milketi arasañ cehd eyleseñ anuñ mişli bir taş bulımazsın [16^a] ⁽¹⁾ çünkim bu gökden ol taşlar yağan yire kim nazar ħılsañ şol ħaţrān deñizine beñzer

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Ol taşıla ħavm-i ‘āşī oldu cümlesi ħahır
‘İbret aldı ins ü cinn ü nüh felek māh u mihir

Ķanı ol da‘ vā ħılup almak dileyen ħıl‘ ati
Leşkeriyle ħaldı ħum u taş içre_oldı güher

Bir ‘aceb şiddet olup irdi muşībet anlara
K’ancılayın āfeti görmüş degül çeşm-i dehir

Niçe biñ biñ ancılayın ‘āşīler oldu helāk
Ķavm-i Lūt’ı görmeyesin ħasf olupdur ħalk-ı şehir

Diñle imdi bu hikāyet aşlını idem beyān
Līk virgil hoş şalāvāt Aḥmed'e kılup mūhir

Neşr: Hākīm qavlince çünkim Müvekkel-i Hāk Endülüs çerisiyle Unḡurūs ⁽⁶⁾ leşkerini kim şıdı tağıtdı helāk itdi dağı tekvīnlere yine hüküm eyledi qum deñizinden nışf qum qayıp alup getürdi ⁽⁷⁾ topraqlı yirinden dağı topraqlar getürdiler gitdiler gelüp Taqyānūs Şāh'ıñ üç oğı kim otuzar biñ ⁽⁸⁾ çeriyile üç yire qonup oturmışlardı Süleymān'ıñ üzerine gitmege niyyet kılmışlardı kim gelüp Endülüs şāhı ⁽⁹⁾ Unḡurūs melikiyle buluşup bile gidelerdi Süleymān'ıñ helākine yardım kılalardı ol hisāb feraḡ-ıla oturup ⁽¹⁰⁾ 'ıyş [u] nūş 'alā-rağm-ı rüzgār ğuşşayı ferāmūş itdiler bunlar bunda ol tarafından tekvīnleri iki bölük eyledi ⁽¹¹⁾ bir bölük tekvīnleri kim qavim götürdi anları Taqyānūs'ıñ oğı Balād Hān leşker-ile kim Balamūd Çayı'nuñ kenārında ⁽¹²⁾ olan qal'anuñ öñinde qonup oturlardı Süleymān'ı varalum helāk idelüm diyüp lāf ururlar qavimleri ⁽¹³⁾ ol qavmüñ üzerine döküp helāk itdiler ol qavm-i kāfir leşker-i vāfir qum altında qaldılar cemī'isin helāk ⁽¹⁴⁾ eylediler hiçbirisi qalmadı kim helāk olmadı bir bölük çerisi dağı üzerine topraq döküp helāk itdiler ⁽¹⁵⁾ bir bölük çerisi dağı Taqyānūs Şāh'ıñ kiçi oğıydı leşkeriyle Aḡḡışar şahrāsında qonup tır ⁽¹⁶⁾ mışlarıdı üzerlerine tağlar bigi topraqlar yığıdılar bir bölük ferişteriyile dağı ol yire gelüp Taqyānūs'ıñ ulu ⁽¹⁷⁾ oğı dağı Aḡḡışar'ıñ şehrinde oturmışıdı leşkeri dağı kimi şehir içinde kimi şehrüñ bağları arasında ⁽¹⁸⁾ bār-gāh qurmuşlardı anları dağı Müvekkel-i Hāk ol yirüñ ḡākinüñ eczā-yı şecerātına müvekkel olan melekler hüküm ⁽¹⁹⁾ eyledi qanadlarıyla urup yir aşığa geçürüp nite nāgehān yir şarşıldı dağı evleri yıkıldı aşığa ⁽²⁰⁾ geçdi ol melik begleri vezirleriyle cemī'isi leşkeriyle yire geçüp helāk oldılar henüz ol vaqıtden berü ⁽²¹⁾ Aḡḡışar ma'mūr olmadı kim evvel ma'mūr-iken içinde biñbir ḡammām varıdı bir degirmen varıdı kim her gün [16^b] ⁽¹⁾ fülful öğüddürdi ol fülful ol şehre ḡālkına ḡarc olurdı ve ol melik kim Aḡḡışar'da oturdı ḡānına ⁽²⁾ yüz müd birinç ḡarc olurdı ḡayrı nesneden özge pes ol üç bölük leşkerüñ dağı bir bölügi qum-ıla helāk oldılar ⁽³⁾ ikinci bölügi toprağ-ıla helāk oldılar üçünci bölügi yire geçdiler ve bir ḡikmet dağı oldur kim ol vaqıtden berü üç ⁽⁴⁾ nişān qalup durur nite bir nişān oldur kim o qum-ıla helāk olan yir henüz ol vaqıtden berü sīle yağmurla ol ⁽⁵⁾ Balamūd Çayı kim taşdı ol qavmi alup gider Kednūs şuyına iledür tağ bigi qumları kenāra iledüp yığar henüz ol ⁽⁶⁾ yirden bir avuç

ķum ğitmemiş ikinci ol opraq kim erisinũũ ũzerine yağdı henũz iki pāre ağdur Kelnũs
(⁷) ũzerinde ururlar ağlar durur ũũncũ řāhuũ erisi-ile Aķķıřar kim yire gedi henũz
ma‘ lũm (⁸) durur kim yir altında ĥammāmlar ıķar ve kār-gĩr ķubbeler ıķar

Nazm

[fā‘ ilātũn / fā‘ ilātũn / fā‘ ilũn]

Kõhnedũr milk-i cihān şanma cũvān
Kim nelerden arta ķaldı bu cihān

Anca kerre boşaluben oldı yir
Anca ma‘ mũrĩ ĥarāb oldı zamān

Var nazar ķıl her tũrābuũ aşına
Dikilũpdũr bir emĩrũũ başına

Yiryũzinde ne ki varsa bir ĥacer
Belki hice aşlarıdur ser-te-ser

Her tũrābuũ zerresin ķılsuũ aleb
Ķadd ũ ķāmet pā vũ serdũr eşm ũ leb

oķ Sũleymān⁶⁵ ĥũkm ķıldı ‘ āleme
oķ Ehrimen mālĩk oldı ĥāteme⁶⁶

oķ Muĥammed Ĥan geldi Rũm’a hem
Ĥāke yeksān oldı Cũdĩ ĥod ‘ adem

Nie biũ biũ Cām⁶⁷ Cem’e Ķayřer daĥı
Ĥāk olupdur sinlede Sencer daĥı

⁶⁵ Sũleymān: Sũleymāb

⁶⁶ Bu mısranın vezni bozuktur.

⁶⁷ Cām: cim

Āl-i Selçûk kanı yâ ‘Oşmān-ı gūr
Yidi cismīn cūmlenūñ ‘Oşmān[1] gūr

Nice biñ biñ Aḥmedī Şeyḥī Kemāl
Ḥāk içinde oldılar hep pāy-māl

Ḳanı Şeyḥī yā Nizāmī Enverī
Ḥāke yeksān oldu cūmle vār varı

Anca biñ Firdevsī-yi çarḥ-ı felek
Ḳısmet itdi yidiler mūr u siñek

Gitdi anlar sözi qaldı pes nişān
Oquyıncaḳ yād iderler dūr-fişān

Kim aña Firdevsī’ye ider du‘ā
Ḥaḳ Te‘ālā ḥācetin kılsun revā

Ger dilerseñ menzil-i Dārü’s-selām
Vir şalāvāt Muştafā’ya hem selām

Ḳışsa-yı Sām-Süvār

(19) Ḥakīm ḳavlince çūnkim Müvekkel-i Ḥāk ol iki pādīşāhuñ leşkerin ve daḫı Takyānūs Şāh’uñ üç oḡlanlarınıñ (20) çerisin ve şehrin ve ḳal‘asın ve bārısın kim ḫarāb ḳavmlerin helāk çerilerin türāb kim eyledi cemī‘-i vilāyet (21) içre maḥlūḳāt baḫr u ber[r] içre mevcūdāt görüp ‘ibret aldılar Es‘ad-ı Yemenī daḫı at depüp Süleymān’a [17^a] (1) gitmekde cemī‘-i maḥlūḳātuñ dillerinde meşḥūr ve tevārīḫ kitāblarında derc ḳılup meşḥūr olıcaḳ bu sözler tevātürle (2) meḡarib ve meşārıḳ beglerinūñ içine ṭoldı cemī‘-i maḥlūḳāt ta‘accüb ḳıldılar bildiler kim ḫāk üzerine (3) müvekkel olan melek daḫı Süleymān’a maḥkūm durur ol cihetden ne ḳadar cihānda ādemī-zād içre server ü selāṭīnler (4) Süleymān’a ḳaşd itmekden vaz‘ gelüp ‘adāvet ḳılmaḡa vehm ḳıldılar Es‘ad-ı Yemenī daḫı raḫş sürüp giceyi gündüze (5) ḳatup gitmekde Süleymān daḫı ol

yañadan ol qabr-i Kāhir-i Cāndār'ı qazmaqda ammā kim bizüm kıışsamuz ⁽⁶⁾ ez-ān-cānib Sām-Süvār'a geldi nite ol zamān kim Sām-Süvār qatından Aqçı Semendün'ün dergāhına ⁽⁷⁾ geldi ol yañadan dağı Semendün-ı Cinnī dağı Sām-Süvār'ın geldüğinden haber alup melūl otururken nāgehān ⁽⁸⁾ ilçi gelüp içeri girdi qan yüzinden şüretinden revān olup aqardı dehşet alurlardı her kim yüzine ⁽⁹⁾ baqardı qorqardı Semendün görüp dizi üzerine gelüp didi kim hāy size noldı ne hāldür bu ne yüz ⁽¹⁰⁾ şüm fāldür ilçi aydur yā Semendün Sām-Süvār geldi baña bu cevri kıldı burunsuz qulaqsuz hālüm bu vech-ile mükedder ⁽¹¹⁾ olup-durur diyüp aqladı cān ve ciger taqladı Semendün görüp qağıdı biñbir eliyle a'zāsın gögsin dizin ⁽¹²⁾ döğdi diledi kim ol qağımağ-ıla ol gice qal'a üzerine varıdı dīvler serhengleri cinniler melikleri def' ⁽¹³⁾ itdiler andan Semendün emr eyledi cin çerisi uşağı vü irisi cem' olup ceng yarağında oldılar bu yañadan Sām ⁽¹⁴⁾ - Süvār dağı nışfü'l-leyl oluncaya dek yidi içdi mest lā-ya'qıl olıncaq Hümāyün Şāh-ıla Rūh Şāh-ı Cinnī ⁽¹⁵⁾ ayağ üzerine tırdılar dilek kıldılar kim hātün-ı Hümā-yı Dil-fürüz'a hātırın tesellā kıla Sām-Süvār eyitdi yā Hümāyün ⁽¹⁶⁾ Şāh ben Sām-Süvār degilim eger 'ömrümde dağı anuñ döşegine girürsem yarın olsun Semendün'dan kīnim ⁽¹⁷⁾ alayın andan soñra Hümā'ya varam hātırın tesellā kılam didi dağı bir bālin söykenüp qağan arslan bigi yatdı ⁽¹⁸⁾ rāhat oldı ol iki pādīşahuñ dileğine i'tibār kılmadı anlar ayağ üzerine tırdılar Sām-Süvār ⁽¹⁹⁾ yaturdı Hümāyün Şāh Sām'dan dehşet alup qorqdı dağı ol melālet-ile sürüp kızınıñ halvetine geldi aqvāl-i ⁽²⁰⁾ mācerāyı söyledi kızınıñ beñzinde qorqusından qan qalmadı eyitdi kim yā pādīşāh baña şimden girü dirlikden ⁽²¹⁾ ölmek yigdür diyüp nevha kıldı ol gice ırte olınca uyumadılar Sām qorqusından bu yaña Sām dağı [17^b] ⁽¹⁾ tā şubh oluncaya dek rāhat olup yatdı yimeyen uyumayan bī-zevālu'llāhdur ol gice geçdi çünkim şabāh ⁽²⁾ oldı

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ol seher kim yitdi nāgāh şubh-gāh
Āfitāb itdi tūlū' tıolındı māh

Tañ ağıardı şaçuma bekdeş tamām
Qara bahtum mişli gitdi dün siyāh

Cāme-ḥābdan t̄uruben [ol] Sām-Süvār
İtdi t̄a‘at Ḥālīḳ’a aṇdı İlāh

Nesr: Ḥaḳīm ḳavlince ç̄ünkim seḫer-gāh irdi Sām ⁽⁵⁾ -Süvār cāme-ḥābdan t̄urdı pāk şudan ābdest aldı namāz ḳıldı evrād oḳudı andan buyurdı ceng ⁽⁶⁾ ālātın getürdiler şandux-ıla öñinde ḳodılar ‘ādet üzerine on iki pāre ceng ālātın kendi başına ⁽⁷⁾ ışıḳ urundı demürden daḫı raḫşına mehmīz urup diledi kim ḳal‘a ḳapusın açā çıḳa Hümāyūn Şāh-ıla ⁽⁸⁾ Rūḫ Şāh-ı Cinnī gelüp eyitdiler yā şāḫīb-ḳırān yā pehlevān-ı cihān şabr eyle kim biz daḫı varalum çerimüz-ile ⁽⁹⁾ gelem didiler Sām eyitdi kim siz ḳal‘aṇuzda olup ḳal‘aṇuz bekleñüz veyāḥūd ḳal‘aṇuñ üstine çıḳuñuz ben ⁽¹⁰⁾ Ehrimenler çerisiyle muḳābil oluram Semendūn birle ceng ḳıluram didi Sām-Süvār eyle diyüp ḥükm eyledi cimcime vü ⁽¹¹⁾ dīv ne ḳadar Ehrimenler çerisi varısa her birisi ceng esbābın götürüp ḳal‘aṇuñ taşrasından Sām-Süvār-ile bulısup ⁽¹²⁾ Sām daḫı ḳal‘adan çıḳup sağ u şol dīv çerisiyle Semendūn leşkerinüñ üzerine yürüdi bu yaña Hümāyūn ⁽¹³⁾ Şāh-ıla Rūḫ daḫı ḳal‘aṇuñ ḳapusından çıḳup sağ tarafda periler çerisiyle Hümāyūn Şāh t̄urdı ‘Alem ⁽¹⁴⁾ Şāh-ıla⁶⁸ Rūḫ daḫı ḳal‘aṇuñ ḳapusından çıḳup sağ tarafda periler çerisiyle Hümāyūn Şāh⁶⁹ t̄urdı ‘Alem ⁽¹⁵⁾ dibinde periler serverleri Ḳābūs-ı Perīḫān Ta‘ḳūs-ı Perīḫān ‘Uḳḳāb-ı Perīḫān ‘Afḳūr-ı Perīḫān ḳahrahā ⁽¹⁶⁾ cin çerisiyle kim ser-leşkerleri Şā‘iḳa-yı Cin Aḫmām-ı Cin Edmiḡa-yı Cin Debdebe-yi⁷⁰ Cin ⁽¹⁷⁾ Dücāc-ı Cin t̄urdılar her birisi odlu şişler odlu ḳılıclara el urdılar boru sūrnāları⁷¹ urdılar velvele ⁽¹⁸⁾ velvele felege zelzele Gāv u Semek’e düşdi

Nazm

[fā‘ilātūn / fā‘ilātūn / fā‘ilūn]

Ḳal‘a üzre çıḳuben cinn ü perī
Çaldılar levhü’l-beyn her [biri]

⁶⁸ Şāh-ıla: sāh-ıla

⁶⁹ Şāh: şāh

⁷⁰ Debdebe-yi: debde-i

⁷¹ Sūrnāları: şūrnālar

Ancılayın eylediler velvele
Gümleyüp gök arza düşdi zelzele

Kūs-ı harbî ötdi çıñrar zinc⁷²
Ṭās-ı gerdün iniledi hınc[a] hınc

Nāy-ı Rūsī çalınup Zühre_ıtdi çāk
Cümlesi⁷³ hākdan def^c olup oldu pāk

[18^a] Çün felek tırdı yirinden ‘arş u hāk
[.....]⁷⁴

‘Ulviye irürdi ser-zeyyin ‘alem
Virdi bayrağ süflīye reng-i baķam

Per açup perī çıkar bālāya dek
Ehrimen raḥtı taşur şahrāya dek

Ol perīler perlerinden āsumān
Şan ney-istān olmuşıdı bu zamān

Ḳal‘ a üzre tırmışıdı hep perī
Şan felekde baķışup ervāḥ-vārī

Diñle imdi n’idiser [ol] Sām-Süvār
Vir şalāvāt Muşţafā’ya yād-gār

Neşr: Ḥaķīm kavlince ol ⁽⁵⁾ yañadan Semendün-[1] Hezār-yek-dest-i Cinnī şubḥ olıcağ yirinden yidi başlu evran bigi tırdı cinnīler kenārına ⁽⁶⁾ dirdi üç yüz biñ cinnīler sağ u sol şaf bağlayup tırdılar gürz-i girāna el urdılar ve cinnīler serhengleri ⁽⁷⁾ Raķīm

⁷² Bu mısranın vezni bozuktur.

⁷³ Cümlesi: cülmelesi

⁷⁴ Bu mısra yoktur.

bin ‘Aķım cin Geylān bin İklīl ta Ğargari cin Cābir cin ‘Aķır Ķarĥā-yı cin ⁽⁸⁾ ‘Uclānī
cin Dīķāk cin Dārīs cin Ħalākīm cin Defūffī cinler sağ u sol Semendūn-ı ⁽⁹⁾ Hezār-yek-
destūñ çevresin meymene vü meysere ħalup ve cenāĥ bağlayup tırdılar ellerin ceng
yaraĝına ⁽¹⁰⁾ urdılar Semendūn daĥı biñbir eline biñbir dürlü yaraĥ aldı ba‘zı eline ħılıĥ-ı
Hindī ba‘zı eline süñü ⁽¹¹⁾ ba‘zı eline bozdoğan ba‘zı eline ħegre ba‘zı eline şalıķ ba‘zı
eline oddan ħılıĥlar ĥanĥerler ba‘zı eline ⁽¹²⁾ odlu şışler ba‘zı eline demür maṭrāķlar
ba‘zı eline demürden pūlāddan ṭaraķlar ba‘zı eline naṭlu ⁽¹³⁾ şışler aldı ammā kim iki
eline dört biñ dört yüz kırķ dört baṭman pūlāddan ĝürz aldı kim ⁽¹⁴⁾ Sām-Süvār’a urup
helāk ide menzilin ĥāk ideydi bu vech-ile yaraĝa ĝirüp daĥı Sedd-i İskender ⁽¹⁵⁾ bigi
yirinde tırdı ĝözin Sām gelecek ṭarafa diküp ĝözleyüp tırdı

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Şan Sikender seddidür muĥkem tırrur

Yā ħazā-yı āsumāndur ol yürür

Ķaçdı tāsi‘ burca tıtdı ser-ķarār

Ķāmet ü ħaddin ĝörüben Kūh-ı Ķāf

Vālih oldu egdi başın mişl-i Ķāf

Biñ bir eliydi anuñ biñbir belā

Ne ħader öykündi oña ne ħazā

Heybetinden Mirrīĥ anuñ oldu zār

Penĥe ursa yidi ħat ħarĥı yıķa

Depme ursa arzı ‘ummānā ṭıķa

Şanki külĥan dütüni virür nefes

Ğün ħararurdu deminden ħün ‘areş

Şan budaklu ħara bulut ħāmeti

Ne bulud kim ol  azānu  āfeti

Cin  erisi dağı b - ad  urdılar
Her birisi gürze eller urdılar

Her birin   şekli çirkin  ara z  t
Demlerinden gök y ziydi  ara zift

[18 ]  t   r bu d nleri  ankim bağır
Ağır ağzı  uy  dut ki zehir

K ll si g rmi -idi ya    yara 
S m-S v r'  g zle  rler b -nif   

Y  u  a  üstinde bitmi   r  ın r
Her birisi  an dem rdend r  i   r⁷⁵

Ellerinde götürür seng- siy b
D  men    anın i er mi l-i  ar b

Kim nicesi ceng ide ol pehl v n
Bu Semend n Cinn  birle ol zam n

Gözler a up  amus   aldurdu ba 
 Azr 'ille kim dutar ya' n  güreş

Di le imdi nice-dürür  i   y 
Vir  al v t idüben [terk]  u   y 

Neşr: H k m  avlince ⁽⁶⁾ Semend n-  Hez r-yek-dest bu vechile ceng  l t yla müretteb olup ol cengine h z r olup  urica  ol ya adan ⁽⁷⁾ dağı S m-  cih n pehl v n dağı  al'adan  ı up ra  ına s v r  gördi kim nite ra  ına s v r olup yidi ⁽⁸⁾ başlu evren

⁷⁵ Kafiye uyumu için üstteki beytin mısrasıyla yer değiştirilmiştir.

bigi meydāna geldi ammā kim elinde bir demürden ağac tutar kim enār mişālinde topları var ⁽⁹⁾ nihāyeti yok Semendūn görüp ta‘accüb idüp Sām-Süvār benüm qorqumdan bir zirih düzdürmiş kim ya‘nī benüm qarbum ⁽¹⁰⁾ aña zarar kılmaya elümde ölmeye ol qaçan olacaqdur benüm elümden amān nice bulacaqdur diyicek Mühelhil-i cinnī eyitdi ⁽¹¹⁾ yā Semendūn-i Cinnī eyle işitdük kim ol gördüğün enār ağacı pūlāddan bir şalıq durur kim enār bigi görinen anuñ ⁽¹²⁾ toplarıdur kim Qahramān-ı Qātil senün qaşduña ol şalıq düzdürmiş kim senün-ile ceng ide ‘ömür vefā kılmamış ⁽¹³⁾ Sām-Süvār senün derdünden ğayret kılop varup ol gürzi bulup saña muqābil geldi kim bir qarbdā saña ⁽¹⁴⁾ biñ qarbu ura qanuñı qara qara

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Çeşm-i devrān görmedi_anca [böyle] bir şalıq dağı
Qarb ura inleye öküz-ile balıq dağı

Qaşdı budur sen Semendūn-ile kıla [qatı] ceng
‘İbret ala görüb anı mest-ile ayıq dağı

Havfı yokdur diyü cinden ol bahādur u sözüñ
Kim şıgıñur Haqq’ına yardım kılor Hālīk dağı

Dāsītān-ı Qāhir Bin Sām Ceng Kerden Dīv-i Āhiryānūs

⁽¹⁷⁾ Loqmān Hākīm qavlince Felātūn-ı Yūnānī naqlince Sām-Süvār bunda ⁽¹⁸⁾ bizüm kışşamuz **ez-ān cānib** Qāhir bin Sām-Süvār’a geldi nite ol zamān kim Sām oğlu ⁽¹⁹⁾ Qāhir Necāmī Perīyi cāsūsılığa göndermişidi dīv şekline girüp Āhiryānūs-ı Dīv’ün dīvānına geldi ⁽²⁰⁾ nihān olup tırdı bu yañadan dīvler dağı perī leşkerin görüp gelüp Āhiryānūs ⁽²¹⁾ Dīv’e haber virdiler kim ğāfil me-bāş kim üzerüne perī leşkeri geldi Mālīs Hān perīdür kim [19^a] ⁽¹⁾ geldi Āhiryānūs didi kim Mālīs Hān ⁽²⁾ hod baña tākāt getürmege mecālī yoğıdı ne cān-ile baña geldi sebebe ne ola didi dīvün birisi eyitdi Sām-Süvār ⁽³⁾ oğlu Qāhir anda gelmiş kızın aña virecek olmuş şir-bahā senün başuñ dilemiş Qāhir bile durur didi Āhiryānūs ⁽⁴⁾ Qāhir’ün erligin bilürdi cān başına şıçıradı tiz

‘amūdın eline aldı atında olan serhenglerine cenge h  zır ⁽⁵⁾ oluş diyüp d v leşkeriyle yara  görüp tırdılar gürz-i gir na el urdılar bu ya adan Nec m  Per  gelüp ⁽⁶⁾  hir’e haber virdi  hir dağı  af r - iken yiyüp h md idüp per ler t ’ifesi⁷⁶ dağı bu  r t-ıla   d  alınıp ⁽⁷⁾ tırdılar ceng yarağın gördiler va t-i du   olup gün ubbe-i felege dikilincek   h r n s D v dağı bi  ⁽⁸⁾ dört yüz yetmiş nerre d viyle ma  radan çıkıp seng-i  siy blar ele alup dağı Per   n-ı per  çerisine mu  bil ⁽⁹⁾ mu’ r z olup tırdılar el g rzlerine urdılar bu ya adan  hir bin S m-S v r ol pehlev n-ı r zg r bir zinde ⁽¹⁰⁾ gergedana s v r olup on p re ceng  letin üzerinde ara yire ılup dağı gergedan meyd na sürdü ⁽¹¹⁾ cev  n urup lu’b u hüner gösterdi ol ya adan   h r n s-ı D v dağı neheng[e]⁷⁷ s v r olup yüz altmış ⁽¹²⁾ altı ar -ı  met-ile  ec ’at-ile  al bet-ile meyd na girdi  hir bin S m nazar ılup gördi kim bir ziftten ⁽¹³⁾ men re bigi bir  ın r ağacın del p ucına ur un a ıd p bir ta  adar ta u  vasa ın del p ol ⁽¹⁴⁾ ağacı a na geçürüp gürz idin p omuzına urm   çoğuz  ekl  p l ula lu arslan pen el  aplan ⁽¹⁵⁾ g g sl  balık arınlu öküz başlu ezrak çeşm[l ] p l g vdel  ejderh  uyru lu neheng ayaklu bebr-i bey n ⁽¹⁶⁾ t rna lu gergedan    lu bir ‘ac y b nerre d vd r kim

Nazm

[f ’ il t n / f ’ il t n / f ’ ilün]

Bir ‘ac y b nerre-d v ol bed-g m n
Mirr   andan or up isterdi am n

 an cehennem h cresid r ağzı kim
Od  a up ‘ lem için t td  du  n

K s-ı harb  mişli  ter borıda
Kim  ad sından  ter t s- sum n

Ba ı ından nerm oluben Nerr m n
ıy ımından an a anur ahram n

⁷⁶ T ’ifesi: t yifesi

⁷⁷ Neheng: nehnek

Kūh-ı Elburzidi ŧanki gürzide
Ḳāf ḳafāsın ḡağıdur ursa hemāñ

Pençesinden göge kaçmış ŧır esed
Ökcesi ḡarbından öküz virdi cān

Görđi Ḳāhir Dīvi çünkü iy yārā
Heybet oldı vir ŧalāvāt ŧād-mān

Neşr: Ḥakīm ḳavlince Ḳāhir bin Sām-Süvār kim bu dīvi [19^b] ⁽¹⁾ görđi ta‘accüb ḳılup daḡı tīg ele alup dīve muḳābil olup ilerü vardı ol yañadan Āḡiryānūs Dīv naḡar ḳılup ⁽²⁾ görđi kim bir pehlevān-ı cihān merd-i meydān ŧāḡib-ḳırān ya‘nī kim Ḳāhir bin Sām bin Nerīmān bin Kerīmān meydāna gelmiş ⁽³⁾ eline tīg-i Hindī almış ḡoḡsan ḡoḡuz arşı ḳaddi vü ḳāmet[i] Efrāsiyāb-veŧ ŧecā‘at Ḳahramān-ı Ḳātil bigi ŧalābet-ver ⁽⁴⁾ başı ḡammām kubbesine beñzer gözleri küllḡan ocağı gibi yanar ağız mağāra bigi bir siyāh zinde gergedana süvār ⁽⁵⁾ olmuş

Nazm

[fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

Görse ejder heybetinden⁷⁸ der döker
Uçsa Sīmurğ üzerinden per döker

Tīr-endāz ŧaf-ŧiken ŧāḡib-ḳırān
Cenge girse cānlar alup ser döker

Neşr: Ḥakīm ḳavlince Ḳāhir’i ⁽⁷⁾ görüp nehengin sürüp gürze ḡavāle ḳılup didi kim yā Sām oğı ne cān-ile ḳorḳmadın baña geldüñ muḳābil ve ⁽⁸⁾ mu‘ārız olduñ kim benüm cengüme yidi baŧlu evrenler ḡāḡat getürimezler ben dilerdüm ki varam Sām’ı ve seni daḡı ⁽⁹⁾ ceng-ile helāk menziliñüz ḡāk bağıñuz çāk ideydüm hele nārı nūr-ı yārī ḳıldı kendüzüñ baña ayağıñ-ıla geldüñ ⁽¹⁰⁾ seni yitüreyin nām u niŧānuñ cihāndan

⁷⁸Heybetinden: heynebitden

götüreyin andan şöñra Mālīs Hān dañı çerisiyle cümle kavmin ⁽¹¹⁾ depeleyem kanların
yiryüzine sepeleyem

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Pençe yokdur pehlevān-ı nerre-dīv
Sām harem işim durur mekr-ile dīv

Cenge girsem kan içerem baş kesüp
Şark-tā-ğarb iderem bī-hadd ġarīķ

⁽¹³⁾ **Neşr:** Hākīm kavlince Āhiryānūs böyle diyicek Kāhir bin Sām eyitdi yā
mel' ūn dīv niçe benüm atam Sām ⁽¹⁴⁾ -Süvār niçe senüñ bigi dīv helāk eylemişdür sen
dīvçeyesin kim cengde Sām'ı añasın kendüzüñ ögesin ⁽¹⁵⁾ lāfı koğıl erlik göster lāf
'avretler işidür ceng ehli merd-i meydān şāhib-kırān olan lāf urmaz ⁽¹⁶⁾ ceng it kim biñ
cānuñ dañı varısa alayın seni kara toprağa şalayın hānumānuñ yağma kılayın beni
senden ⁽¹⁷⁾ korkar şanmağıl kuvvetüne tayanmağıl

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Sünnī olup dīne girüp tap İlähī Kādir'e
Şek getürme lā-şerīķ ü lā-yezāl ü nāzıra

Yokısa ger biñ olursañ ben aluram [cānunu]
Kahr olursın tuş olıcaķ Sām'ıñ oğlı Kāhir'e

Der Beyān-ı Ender Temşilāt-ı Dāsītān-ı Māzī

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Güş-ı hüşı baña tut ki kām-kār
Var-durur temşil-i destān iy kibār

Söz gerek ki ol haķıķat ola Hāķ
Ma‘ rifetden olmaya hālī ī yār

Bu cesed melik-i⁷⁹ cihāndur hemīn
Cānuñ alur Qāhir İbn-i Sām-Süvār

Āhriyānūs nefesüñ alur daħı⁸⁰
Tābi‘ ī nefsüñ hevāsı bī-şümār

[20^a] Hırş u şehvet buhl-ı kibr ü kīn olur
Dīv çerisi dīvlerle ne ki vār

Qāhirī-veş varsa cānuñ ğafletü
Nefs-i emmāre bulur fırsat ī yār

Haydar-ı Kerrār eyitdi bu sözi
Ġaflet içre yetmedi_atam ihtiyār

Gitmeyince ğafletüñ uyķusı pes
Olmaya bīzār rûhuñ āşikār

Ġafletile bulamaz merdüm murād
Ḥāb içre ķadre_irişmez nām-dār

Āhriyānūs⁸¹ İblīs ister fırsatıñ
Düşüre girdāb-ı ḥāba ğāh kār

---

⁷⁹ Melik-i: milk

⁸⁰ Āhriyānūs nefesüñ alur daħı: Āhriyānūs alur nefsüñ daħı (vezin gereĝi).

⁸¹ Āhriyānūs: Āhriyānūs (vezin gereĝi).

Çeşm-beste çār-mīh erkānısın
Gözün açup gönliniñ şem‘ in uyar

Belki nefsün key kavī düşmān durur
Merdiseñ nefsün-[ile] kıl kār-zār

Kāmiliseñ nefsiñi bilmeñ gerek
Tā ki rabbün rahmet ide gül-‘ izār

Der Beyān-ı Meclis-i Āhır

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Hakk’a minnet şad hezārān bī-şümār
Virdi vüs‘ at ben kula leyl ü nehār

Yüz otuz ikinci meclis⁸² dağı hem
Buldı gāyet oldı āhır bış ü kem

Dilden elden geldügince yā hümām
Söyledi emlaḥ kelām oldı tamām

Ger ecelden bularısam vüs‘ ati
Mevtün eger irmezise şiddeti

Şeh Süleymān kışşasından söyleyem
Kızb sözi dimeyüp tarḥ eyleyem

Bu nebünñ kışşasıdur cümle rāst
Kızb yokdur aña hānum nık-ḥ‘ āst

---

⁸² Meclis: meclisi

Şimdi bu dem āhir itdüm kışsa ben
Lîk yirem yarınıçün guşsa ben

Kim niceler irmeyiser yarına
Anca ‘ aşık iremez hem yārine

Giceler yüklü-dürür gündüz-içün
Kim ne bilür nice toğar rûz-içün

Bir dem içre işbu çarḥ-ı rûzgār
Gösterür biñ dürlü işi āşikār

Lîk Ḥaḳ’ dan var ümîdüm bu zamān
Kim ecelden bulavuz yarın amān

Hoş ‘ acāyib dāsītān idem beyān
Şād kıla gūş idincek dostān

Lîk bu dem umduğumuz iy ağa
Kılasın Firdevsî çün ḥayır-du‘ ā

Oқuyana yazana diñleyene
Sözün aşlın bilüben añlayana

Ḥaḳḳ rahmet eylesün kıl [sen] du‘ ā
Fātiḥayla oқuñ İḥlāş iy ağa

Yā İlāhî ol Muḥammed ‘ izzeti
Münzel olan şuhf-ı Qur’ ān ḥürmeti

Rahmet it Firdevsî’ ye eyle kerem
Koma kim *veylün* içine ben girem

Luṭf idüp Firdevsî’ ye Firdevs’ i vir

Pādişāhsın kıl kerem iy lā-naẓīr

Raḥmet-i Ḥaqq'ı dilerseñ iy fetā
Vir şalāvāt sen be-cān-ı Muştafā

Süleymān-nāmenüñ Yüz Otuz Üçünci Meclisinüñ Zıkrindedür

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Nuṭqa gel şāhib-kemāl ehl-i süḥan
Kim degül bâķī saña devr-i kühen

Bī-şebāt olur bilürsin çün cihān
Kim 'ināyet kılmaz ider kabẓ-ı cān

[20^b] Ḥorde kıl bu şīşe-yi bī-ābı sen
Kaṭ' eyle rişte-yi pür-ṭābı sen

Ḥaşm-ı cāndur işbu seb' u nüh seri
Dām-ı dil bu dem ki düşe şeş-deri

Ejdehā ağızındadır çün bu mekān
Rāḥat olmak kaçan ola dil ü cān

Guşşa-yı devr-i felek çok derd-şaz
'Āķılısañ 'ibret algıl tut pend

Bu tarīķi tutmağa ādem gerek
Göñli gām-gīn gözleri pür-nem gerek

'Āşıkısañ gözlegil firdevsi sen
İrişüp mürşide kaṭ' it derdi sen

Ger nazar ehline irse bir nazar
Her ne deñlü bedse ola_ehl-i başar

Her nazarda bir nazar var bilesin
Her nazarda bir eşer var bilesin

Kaṭre kim ‘ummāna_irer gevher olur
Düşse mis iksîriye bir zer olur

Bulmayan derdi uramaz bir nefes
Dürr ü gevher bulmayan olmaya kes

Nuṭkıdur Firdevsî’nün âb-ı hayât
Vir şalāvāt Muṣṭafâ’ya pāk-zāt

Dāsītān-ı Süleymān u Kışsa-yı Tārīḥ-i Melik-i Kāhir-i Cāndār

⁽⁹⁾ Loḳmān Ḥakīm kavlince rāviyān-ı aḥbār ve Eflātūn-ı Ḥakīm naklince nākılān-ı muḥtār bu Süleymān-nāme’sinden ⁽¹⁰⁾ ol vech-ile aṣaḥḥ ḥikāyet ve emlah rivāyet kılup eydürler kim nite ol zamān kim Dāvūd oğlu Süleymān ‘am ⁽¹¹⁾ mühendislere emr eyledi ol yiri kırk kulac aṣağa kazdılar bir siyāh ferş çıktı üstādlar şan‘at-ıla yirinden ⁽¹²⁾ ayırdılar bir kefenün açıldı içerü girdiler fānūs-ile⁸³ gördiler kim yitmiş kadem nerdübān var kadem başup aṣağa ⁽¹³⁾ indiler gördiler kim dört Şeddādī şuffe şuffenün üzerinde bir mu‘teber ḳubbe kā’imdür ve dīvārı saḳfı ⁽¹⁴⁾ ferşi muraşsa‘ munaḳkaş lāciverdī iki keyvān biri birine ḳarşu eyvānlar şahnında bulardan bir ulu taḥt üzerinde ⁽¹⁵⁾ aḳ gümüşden bir mu‘teber tābūt üzerinde dört gevherī şeb-çerāğ var ol gevherlerden ḳubbenün içi münevver gün ⁽¹⁶⁾ bigi şu‘le virürdi ol tābūt ayağına gelüp issinün rūḥına du‘ā kılup ḳubbenün naḳşına ‘arşına ferşine bir zamān ⁽¹⁷⁾ teferrüce ṭurdılar ‘acāyib ḡarā’ib şifātler şüretler gördiler server-i selāṭinlerle tābūtuñ mu‘teberligin ‘acebleşüp ⁽¹⁸⁾ çevre alup ṭurdılar Süleymān-ile Loḳmān Ḥakīm ve cemī‘ peygāamberler tābūtuñ başı ḳatına geldiler Āḥī Melīḥ ⁽¹⁹⁾ daḥı tābūtuñ uzunın açıldı kırk ṭokuz arış çıktı buğur

⁸³ Fānūs: fūnūs

Süleymān tābūt serinde bir levḥ gördi ⁽²⁰⁾ kızıl altundan kalḫan leyin müdevver gümüş zencîr-ile aşılmiş Süleymān işāret eyledi Āḫî Melîḫ varup pūlād ⁽²¹⁾ taḫta aḡup sîm tābūt serinden zerrîn levḫi ‘izzet-ile alup varup Süleymān-ı zamāna şundı Süleymān ‘am [21^a] ⁽¹⁾ naḡar kılup gördi kim bir yüzinde otuz iki suṭūr yazulu ḫūb-rūşen ḫazılı bir yüzinde daḫı üzerine ⁽²⁾ şems-i cirmin yazmışlar ve bir daḫı arslan şeklin ḫazmışlar bir ayaḡın ḫaldurup başına ḫomış Süleymān arslan ⁽³⁾ şekl-ile cirm-i güneşi göricek bildi kim ol yazı levḫa güneş devrinüñ evvelinde yazılmış arslan elin başına ⁽⁴⁾ şunduğı işāretten buḡur Süleymān ‘am levḫi Loḫmān-ı Ḥakīm’üñ eline şundı didi kim iy Ḥakīm di bu ḫaṭṭı ne ⁽⁵⁾ dilcedür okuyup görgil didi Loḫmān Ḥakīm daḫı levḫi müṭāla‘a⁸⁴ kılup ne dilce olduḡın bilüp beyān ⁽⁶⁾ kılup didi kim

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Böyle dimiş levha ḫaṭṭı pes yazan

K’iy cihānı saltanat birle gezen

Çün nasīb ola buraya iresin

Fethi kılup maṭlab içre giresin

Bilki gencüñ sāḫibi Ḳāhir adı

Ḳāhir-i Cāndāridi māhir adı

Yoḡıdı ‘ālem içinde dādı hîç

Sevmezidi bilişyle yādı hîç

Zālim ü ḫān-ḫorıdı [ol] dil-şiken

Bed-gümān bed-ḫūyidi çün Ehrimen

Aldı ḫalkuñ cümle māl u gencini

Diñlemedi bed-du‘ā ilencini

⁸⁴ Müṭāla‘a: müṭāli‘a

Ne adar varsa cihānda sīm ü zer
Zulmi ılup aldı alkdan itdi er

Eyle dirdi genc-i ‘ālem içre pes
İsteyüp zer bulmadı cümle-i kes

Cümle alkuñ aldı küllī mālını
Diñle imdi nolısar avālını

Didi bir gün ol vezīrine hemān
Kimde var māl eylegil baña ‘ayān

aşdum odur omayam bir abbe zer
Kim benüm olmak gerek la‘l ü güher

Ol cihetden ekmişemdür renci ben
İns elinde kim omayam genci ben

Genc olur sulānlaruñ sermāyesi
Genc elümde yaraşur cümle besi

Pes cevāb eyle virür aña vezīr
K’iy cihān mālın alan mālīk emīr

almadı altun-ıla gümüş tamām
Cümle aldık yoksul oldu āş u ‘ām

Sīm ü zerden omamışam abbe hīç
K’oldı alkuñ gönli zersüz cümle hīç

Yine āhir⁸⁵ didi kim aña vezīr
Gelmedi sözüñ baña vü dil-pezīr

---

⁸⁵ Yine āhir: āhir yine (vezin gereğı).

Ben bilürem işbu hâlkı ‘ âlemi
Bir ‘ aceb ‘ âdet kıomışdur âdemi

Ulu yilesine kıorlar sîm ü zer
Sinle içre kıalur altun nâm-ver

Kanda meşhed kıazuvirün⁸⁶ cümlesin
Kıalmasun kıazılmadı kıa‘ â vü sin

Pes vezîr emr eyledi kim cümle hâlk
Kıazdılar sinleleri bâ-ğarb u şark

Ne kıadar sin içre varsa sîm ü zer
Cem‘ idüben mâlların getürdiler

Ol kıadar genc hânlar andan dağı
Cem‘ ider kim kıomadı habbe ağı

Toyadı anuñ-ıla gözi anuñ
[21^b] Şordı bir gün ol vezîre inanuñ

İy ‘ aceb kıalmazdı mı ki_ ‘ âlemde zer
Kim benüm olmadı kıa nâm-ver

Didi_ uludan böyle aldı kı genci biz
Genc-ile tıldurmışuz her künci biz

Böyle dirken nâgehân ol şehir-yâr
Gördi bir kıız kıulağında güş-vâr

Bir buçuk dirhem ola altunıdı

---

⁸⁶Kıazuvirün: kıazuñ (vezin gereğı).

Atası kızcuğazuñ medfûnıdı

Tiz buyurdı kulağını yirdiler
Küpesini şehr-yāra virdiler

Ol yetīm ma‘ şūm kız eyledi āh⁸⁷
Āhı haq dergāhına bulmışdı rāh

Çünki mazlūm inleyüben āh ider
Dergeh-i Rabbānī’ye hoş rāh ider

Haq Te‘ālā hısm ider ol Kāhir’e
Kahra şaldı zecr kılup [ol] kāfire

Taht üzre otururken şād-kām
Sāz çalınup dutariken elde cām

Gökden indi yıldırım aña nāgāh
Yağdı cismin oldı küllī bār-gāh

Ne kadar kim varsa bile maḥremi
Cümlesi yandı vü kül oldı qamı

Arta qaldı taht u tāt u māl u genc
Taḥşil itdi bed-‘amel aldı ilenc

Zulm kılup itdi bī-ḥad ḥādişe
Kendü gitdü mālī qaldı vārise

Haq’dan ašlā olmadı raḥmet aña
Ne nebīden daḥı hem şefkat aña

---

⁸⁷ Ol yetīm ma‘ şūm kız eyledi āh: Ol yetīm kız ma‘ şūm kız eyledi āh (vezin gereği).

Ğuşşaya tebdīl idüp Hāk şādını
Mazlūmuñ zālinden aldı dādını

Zālīm olur añıla hem la‘ neti
Hākķ’uñ irmez aña hergiz raħmeti

Zālīmüñ qalmaya zulmi yanına
Qalmasa qalmaz nesline oğlanına⁸⁸

Ne hū zālīm bula Hāk’dan raħmeti
Ne hū şeytān görecekdür cenneti

Böyle didi anda Loķmān-ı Hākīm
Vir şalāvāt Muştafā’ya sen delīm

(¹⁴) **Neşr:** Hākīm qavlince Qāhir-i Cāndār’uñ zulmin bilüp ta‘ accüb kılup melik-zādenüñ rūhı-çün (¹⁵) du‘ ā kıldılar tābūt serinden gidüp ol dört gevheri şeb-çerāğları alup anlaruñ şu‘ lesinle teferrüc (¹⁶) kıla ol qubbenüñ bir eyvānına daħı geldiler bir ‘aceb meclis gördiler nite evvel bir sīm şandalī üzerinde (¹⁷) kızıl altundan bir ādem qalıbı ğāyet görüyüz gözleri yirine gevher şeb-çerāğ ornatmışlar şem‘-vār yanar (¹⁸) şāhāne oturur dirileyin qafāsında hām gümüşden hūb ğulāmları zerrīn külāhlu kemerler (¹⁹) bağlanup şaff-ıla tūrurlar şāhları öñinde bezm ālātı qurılı ser-dihler şūretinde altun gümüş (²⁰) qalıblar dirileyin şaff-ıla otururlar öñlerinde zerrīn badyalar tūrur sākīler şeklinde sīmden qalıblar (²¹) ellerinde la‘ līn zevraķları şanasın sākīler pūr kılup ayak vire tūrurlar bir daħı nuħāsdan sāzende [22^a] (¹) ğüyende qalıbları düzmişler kiminüñ qolında çeng ve qānūn kiminüñ berbūt ve erģanūn şanasın cümlesi (²) hayāt birle ‘ıyş [u] nüş kılurlar

Nazm

[fā‘ ilātūn / fā‘ ilātūn / fā‘ ilūn]

⁸⁸ Bu mısranın vezni bozuktur.

Şanki Cimşîd emr idüp kırdı bezim
Kim gören gitmesine itmez ‘ azim

İtdi tahsîn anı görüp hâş u ‘ âm
Her biri aydur bu māl olsa bizüm

(4) **Neşr:** Hâkîm selâfîn [ü] serverler ol ğarrâ meclisi göricek tañlaşup bir zamân gözlediler (5) andan Süleymân ‘aleyhi’s-selâm didi kim iy Hâkîm bu ne ‘ aceb meclisdür kim cümlesinde bir cân yok Loķmân Hâkîm (6) didi kim yâ Süleymân-ı zamân iy pâdişâh-ı cihân bu muķaddem gelen sulţânlar ‘ âlem-i ‘ uķbâdan bî-haberlerdi buncılayın (7) nesneler yapup düzerlerdi dirlik hasretine bunları düzüp daķı gördi kim olur âķirinden bî-haber (8) olduķı cihetden māl-ile ‘ uķbâ evin yapamadı dirlik hasretine bunları gitdi murâdı bu kim kendüden (9) soñra bunları gören şâh diye kim zihî sulţân kim bunları düzdürmiş bilmezmiş kim buncılayın maķşûd hebâ’en (10) menşûrdur diyüp Loķmân Hâkîm du‘ â kıldı andan Süleymân-ı zamân ol kıpudan daķı içerü girüp fânûs⁸⁹ yakup (11) gördiler kim bir kıbbe-i eyvân ol kıbbenüñ içinde bî-had bî-hisâb māl u genc nite aķ gümüşe kıalkanleyin müdevver kılup (12) sikke urup eyvân dîvânları dibinden saķfına dek yıķmışlar andan kızıl altunı bölük bölük sebüğe kılup yirden (13) dîvâra yaştayu saķfına irince yıķlu on yidi küpler tururlar şaff-ıla gümüşden her birinüñ içinde bir dürlü (14) kıymetî taşlar tolu nihâyeti yok Süleymân görüp ta‘accüb kılup aydur yâ Loķmân Hâkîm bu Kâķir Cāndār⁹⁰ be-ġāyet (15) zālîm bî-‘ aķl u ebleh kışıymış kim bu kıadar māl u genci yimeyüp yidürmeyüp bunda defîne kıılmış kendüzi (16) gitmiş mālî terk itmiş öleceğin şanmamış mālî ayruġa kıalacaķına inanmamış didi Süleymân eyle diyicek Âķî (17) Melîķ küstâķ eyitdi yâ Süleymân Kâķir Cāndār ‘ aķılımış Süleymân eyitdi Âķî Melîķ aydur Kâķir Cāndār (18) bu mālî yise içse geçse şimdi bu māl Süleymân’a kıalmazdı in‘âm u iķsân kılup çerisin ġanî (19) kıılmazdı ma‘lûm durur kim bu māl serverlerüñ emîrlerüñdür kim sen Süleymân-ı zamân cümlesin iķsân (20) idecekdür didi Âķî Melîķ’üñ sözi Süleymân’a geldi daķı gelüp kıubbeden çıķdı ol bî-hisâb (21) mālî emr eyledi defineden çıkıarup yıķın yıķın cins cins yıķdılar andan Süleymân’a hüķm [22^b] (1) eyledi ol mālî dört kıısım eyledi bir baķşın Mısıır Sulţânı Celâleddîn’e ‘ Amālîķa Sulţânı

⁸⁹ Fânûs: fûnûs

⁹⁰ Cāndār: Cāndar

Sührāb Şāh'a ⁽²⁾ Bağdād ḥalīfesi Tūbba' Bin Aşda''a virdi kim anlar daḥı çerisine beglerine virdiler dil-āverlerine virdiler ikinci ⁽³⁾ baḥşın Benī İsrā'il beglerine 'ālimlerine vezīrlere şāḥib-serīrlere ulaşturdılar üçüncü kısmını ⁽⁴⁾ ne kadar fuḳarā varısa cümlesine in'ām kılp ḡanī kıldılar dördüncü kısmını Beytü'l-Muḳaddes binası-çün ḥazīne ⁽⁵⁾ kıldılar hiçbir nesne ḳabūl ḳılmadı

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Çün taşadduḳ böyle kıldı Şeh Süleymān [ol ki şāh]

İtdi taḥsīn ol 'aṭāya ins ü cin [ü] mihr ü māh

Beglere maḳşūd olan Dāvūd'ı heşdür (?) hemīn

Kim dimezler⁹¹ bī-mürüvvet pādişehden nīk giyāh

Kim giyāh içinde vardur menfa' at ḡāyet ziyād

Ḥikmet ehli ot-ıla aydur 'ilāc eyle nigāh

Ger şehāvet ehli sultān isteseñ 'aşr içre sen

Āl-i 'Osmān İldırım Ḥan şeh durur Zıll-i İlāh

Tā ḳıyāmet devletin itsün ziyāde Zü'l-celāl

Milk-i Rūm'uñ mālīkīdür 'āleme sözi penāh

⁽⁹⁾ **Neşr:** Ḥakīm ḳavlince Süleymān 'am ol māl u genci üleşdürdi cümle selāṭīn [ü] serverler ⁽¹⁰⁾ Süleymān'uñ şehāsın görüp āferīn itdiler andan soñra Ağniyānūs-ı Ḥakīm daḥı Süleymān 'aleyhi's-selāmuñ mu' cizātın ⁽¹¹⁾ göricek cān u gönilden muḥibb olup imāna gelüp şekk ü gümāndan berī olup ayaḡ üzerine ṭurup ⁽¹²⁾ barmaḳ götürüp didi kim yā Süleymān-ı zamān senüñ Ḥaḳ peygāamberduḡuñ bildüm mu' cizātuñ gördüm saña ⁽¹³⁾ imān getürmege ayaḡ üzre ṭurdum ne dīmek gerekdür kim saña imān getürem tā ölünce ḳul olup ḥidmetüñ ⁽¹⁴⁾ yirine yitürem diyüp du'ā kıldı Süleymān Loḳmān-ı

⁹¹ Dimezler: Dimeleseler (vezin gereḡi).

Hakīm'e hükm eyledi Ağniyānūs-ı Hakīm'e imān telkīn ⁽¹⁵⁾ eyledi Hakīm daḥı şehādet getürdi didi *lā-ilāhe illa 'llāh* Süleymān āmin Allāh didi imāna ⁽¹⁶⁾ geldi Süleymān şād olup ḥil'at giyürdi hükemā şaffında yir gösterdiler geçüp oturdı ⁽¹⁷⁾ daḥı dilince Ağniyānūs-ı Hakīm Süleymān nebīnūn devām-ı devletine du'ā ve eyyām-ı rif'atine şenā eyledi oturan ⁽¹⁸⁾ tūran begler ve yigler daḥı bildiler kim Süleymān ḥaḳ peygāmberdür melekler gelüp söyleşüp müşkiller ḥall ⁽¹⁹⁾ kılurdı andan Süleymān 'aleyhi's-selām Ağniyānūs-ı Hakīm'i imtiḥān kılmağ-içün ḥikmetden su'āl ⁽²⁰⁾ kılup didi kim yā Ağniyānūs-ı Hakīm sen daḥı Cāmasb-ı Ekber gibi hakīmūn şāgirdisin seni 'ilmünde ne ⁽²¹⁾ kadar kāmīl ıduğuñ imtiḥān idelüm aña göre mertebeñe lāyık hükemā arasında saña 'izzet [23^a] ⁽¹⁾ kılalum

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ne kişisin bilmeyince bu zamān

Ḥikmetiyle itmeyince imtiḥān

Dergeh içre bulumazsın 'izzeti

Begler ara kıymetüñ olmaz 'ayān

Dile gel kim dil durur miftāḥ-ı genc

Genc açılsa dürr bulur kıymet hemān

Budur efḍal ḥikmet-i dilde yakīn

Söz ḥaḳıḳat söyleye bātın nihān

Çün dilinden zāhir olur ādemī

Söyleyen kāmīl midür yā cehl-enān

Di sözüñ söyle hüküm eyle naḳıl

İmtiḥān itsün seni insān u cān

Böyle diyüp Şeh Süleymān ol emīr

Sākin oldı vir şalāvāt şād-mān

Der Beyān-ı Ahlāt Be-Ḳavl-i Ḥükemā

Ḥakīm ḳavlince Süleymān ‘aleyhi’s-selām eyle diyicek Ağniyānūs-ı Ḥakīm ⁽⁷⁾ eyitdi yā şāh-ı cihān benüm ne miḳdārım ola kim ‘ilm-i ḥikmetden kelām diyem ammā kim müteḳaddim ḥakīmlerüñ kitābların ⁽⁸⁾ oḳudum müṭāla‘a ḳıldum ve üstāddan daḥı gördüm ‘ilmüm irdükce ‘aḳl [u] idrāk başireti ḳuvvet virdüğince ⁽⁹⁾ cevāb vereyin didi du‘ā ḳıldı Süleymān daḥı su‘āl ḳılup didi kim yā Ağniyānūs-ı Ḥakīm bu dört ḥılt kim vardır ⁽¹⁰⁾ her birisinüñ ṭabī‘isi neden ḥāşıl olur didi Ḥakīm cevāb virüp didi kim yā Süleymān bilgil kim bu dört ḥılt vardır ⁽¹¹⁾ her birisinüñ ṭabī‘isi vardır ve ğayr-ı ṭabī‘isi vardır nite⁹² ṭabī‘atı bārid ü raṭbedür ve birisi sevdādur sevdānuñ ṭabī‘atı ⁽¹²⁾ bārid ü yābisdür didi ammā kim yā Süleymān ol ḳan kim ṭabī‘idür anuñ rengi ḳızıl olur ṭu‘mı tatlu olur ve ḳoḳusu ⁽¹³⁾ ḥoş olur ol kim ğayr-ı ṭabī‘idür ḳoḳusu yiyirdür ve rengi ve ṭu‘mı yaramazdur ammā kim ol şafrā kim ṭabī‘idür ol ⁽¹⁴⁾ ḳanuñ kesügidür ve ol kim ğayr-ı ṭabī‘idür ol dört nev‘dür birisine mirre-i şafrā dirler ve bu nev‘e şuluca ⁽¹⁵⁾ raḳīḳ ruṭūbet ḳarışur ve ikinciye mescī dirler anuñ-çün mescī dirler ki yumurda şarusına beñzer ve bu nev‘e ⁽¹⁶⁾ balġamdan bir ğalīz ruṭūbet ḳarışur ve bir nev‘e kerāzī dirler zīrā kendene rengine beñzer ve bu nev‘e ⁽¹⁷⁾ ol iki nev‘den terkīb olur mi‘dede mütevellid olur ve dördüncisine zencārī dirler zīrā zengār rengine ⁽¹⁸⁾ beñzer ve üç nev‘den bunuñ ḥarāreti artuḳdur ve ṭabī‘atı aġu ṭabī‘atına yaḳındur ve daḥı yā Süleymān balġam ⁽¹⁹⁾ ṭabī‘i bir ḥıltıdur kim ḳan olmaġa imkānı var-durur zīrā aşıda ḳandur lākin ṭabī‘at anı tamām bişürmeyüp durur ⁽²⁰⁾ ve ğayr-ı ṭabī‘i biş nev‘dür birisine balġam-ı ḥulvi dirler ve bu nev‘e biraz göyünmiş ḳanuñ ruṭūbetinden biraz ⁽²¹⁾ ḳarışur anın-içün ṭu‘mı tatlu olur ve birisine balġam-ı mālīḥ dirler ve bu nev‘e göyünmiş şafrā ḳarışur [23^b] ⁽¹⁾ ikinçün ṭu‘mı tuzlu olur ve balġamuñ ḳamu envā‘ından bu nev‘e issidür ve birisine balġam-ı ḥāmīza⁹³ dirler ve bu nev‘e ⁽²⁾ balġam-ı ḥulvidendür lākin ḥarāretüñ taḳşirinden tamām ḳaynamamışdur pes issiligi bu sebebdendür ve bu nev‘e ekşi sevdādan ⁽³⁾ biraz ḳarışur anıñ-içün ṭu‘mı kekre olur ve māzū ṭu‘mına beñzer ve balġamuñ ḳamu envā‘ı bu nev‘e keşīfdür ⁽⁴⁾ ve birisine balġam dirler zīrā ṭu‘mı yoḳdur ve bu nev‘e bürüdet ve ruṭūbet ğālib olup-durur ve balġamuñ ḳamu envā ⁽⁵⁾ ‘ından nev‘e sovuḳdur ve ammā yā

⁹² Nite: fite

⁹³ Ḥāmīza: ḥāmīza

Süleymāñ sevdā-yı ṭabī'ī dem-i ṭabī'īyyenüñ şıklidür ve ol kim temîz ṭabī'īdür her hılt
⁽⁶⁾ kim göyinir sevdā-yı ğıyyed (?)⁹⁴ ṭabī'ī olur pes ahlātı taķsīm itmek gerek çünkım
ahlāt ğıdādan ne mütevellid olur ⁽⁷⁾ anı bildürelüm bilgil kim ğıdā mi' deye varıcaķ ol
beşer kim cevāba döner ve bu hālde aña keylūs ⁽⁸⁾ dirler andan şoñra mi' de anı bağıra
ref' ider ve mi' de-ile bağır ortasında ince tamarlar vardur aña mālerīğa (?)⁹⁵ dirler ⁽⁹⁾
keylūs mālerīğadan süzilür ve bağır anı ķabul ider ve ikelin bişürür andan şoñra laṭīfī ⁽¹⁰⁾
kōbük olur ve yüzine gelür şafrā-yı ṭabī'ī oldur ve keşīfī şaķl olur dibine çöker imdi
eger artuķ ⁽¹¹⁾ bişerse ol şaķīlide bir göynük nesne olur eger eksük bişerse içinde bir hām
nesne olur pes ⁽¹²⁾ ol şaķl sevdā-yı ṭabī'īdür ve ol göyünmiş laṭīfī şafrā-yı ğayr-ı
ṭabī'īdür ol hām nesne ḥod balğamdur bu cümle ⁽¹³⁾ den ḥaşıl olan şāfī ve revāķ kim
tamām müsteḥaķķında bişmişdür ol ḥod kandur ve bilgil kim yā Süleymān bu ⁽¹⁴⁾
ahlātūñ her birisine sebep fā'ili vardur ve sebep-i mādḍisi var şūrī vardur ve sebep-i
ġā'ī vardur ķanuñ ⁽¹⁵⁾ sebep-i fā'ilisi mu' tedil ḥarāretdür ve sebep-i mādḍisi hem şālih
ve hem mu' tedil aġziyedür ve eşribedür ve sebep-i ⁽¹⁶⁾ şūrīsi nażc-ı fāzıldur ya' nī
müsteḥaķķında bişmekdür ve sebep-i ġā'īsi bedenüñ hem taġziyesi ve hem tertībīdür ve
şafrā-yı ⁽¹⁷⁾ ṭabī'īnüñ sebep-i fā'ilisi⁹⁶ mu' tedil ḥarāretdür ve şafrā-yı 'ayyed-i (?)⁹⁷
ṭabī'īnüñ sebep-i fā'ilisi ḥarāretüñ ifrāṭıdır ⁽¹⁸⁾ ve sebep-i mādḍisi tatlu ve yağlu ve tiz
ġıdālardur ve sebep-i şūrī ifrāṭ-ı nażcdur ya' nī şovuk bişmek ve el-maḍāġu ⁽¹⁹⁾ larda⁹⁸
'uzuvlarda vardur kim anuñ taġziyesinde şafrādan bir miķdār mā gerekdür elbetde tā ki
ķanı laṭīf kıla ⁽²⁰⁾ ve hem raķīk kıla ve tar yirlerden āsānlıġ-ıla geće pes yā Süleymān
şafrāya sebep-i ġā'īsi budur ve balğamısına ⁽²¹⁾ sebep-i fā'ilisi⁹⁹ taķşir-i ḥarāretdür ve
sebeb-i mādḍisi bārid ü raṭbdur ve hām ve lezic¹⁰⁰ ġıdālardur ve sebep-i şūrīsi taķşir-i
[24^a] ⁽¹⁾ nażcdur ya' nī az bişmek ve sebep-i ġā'īsi budur kim bedeni hem tertīb ider ve
hem bedende ġıdā bulunmayıcaķ yirine ⁽²⁾ ġıdā olur ve sevdā-yı ṭabī'īnüñ sebep-i
fā'ilisi¹⁰¹ mu' tedil-i ḥarāretdür ve ğayr-ı ṭabī'īnüñ sebep-i fā'ilisi ifrāṭ-ı ⁽³⁾ nażcadur
ya' nī çok bişmek ve sebep-i mādḍisi ḥarāreti çok ve ruṭūbeti az ve ġalīz ġıdālardur ve

⁹⁴

⁹⁵

⁹⁶ Fā'ilisi: fālisi

⁹⁷

⁹⁸ el-maḍāġu: el-maḍā

⁹⁹ Fā'ilisi: fālisi

¹⁰⁰ Lezic: leric

¹⁰¹ Fā'ilisi: fālisi

sebeb-i şūrîsi ⁽⁴⁾ şakl olmak ve seylân ve taḥlîl olmamak ve a‘zâlarda ‘uzuvlar durur kim tağziyesinde sevdâdan bir ⁽⁵⁾ miqdâr mâ gerekdür elbetde pes sevdānuñ sebeb-i ġāyesi budur ki ol a‘zâlara ġidā vire

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Böyle diyüp Ağniyânūs-ı Hākīm
Hāmūş oldu şāh öninde yā nedīm

Dileseñ teşriḥ-i insān söyleyem
Vir şalāvāt Muştafā’ya key delīm

Neşr: Hākīm kavlince Ağniyânūs-ı Hākīm ⁽⁸⁾ bu vech-ile cevāb viricek Süleymān ‘am taḥsîn kılup zihn-i pākine ‘aql u idrākine āferîn eyledükden ⁽⁹⁾ soñra yine su’âl kılup didi kim yā Hākīm haber virgil baña kim a‘zâ didükleri ne nev‘-ile ḥilḳat olupdur ⁽¹⁰⁾ aşlı fer‘i nicedür didi Hākīm cevāb virüp didi kim yā Süleymān bilgil kim a‘zâ didigümüz bir cismdür anuñ ⁽¹¹⁾ aḥlāṭı mizācuñ¹⁰² evvelindendür nitekim aḥlāṭ daḥı cismlerdür ve tevellüd-i erkānı mizācınuñ önindendür ⁽¹²⁾ ve a‘zānuñ bir kısmı re’islerdür ve bir kısmı ġayr-ı re’islerdür iki kısmı bir kısmı re’isleruñ ḥidmet-kārıdur ⁽¹³⁾ ve bir kısmı re’isleruñ ḥizmet-kārı degildür ol daḥı iki kısımdu bir kısmı mervisidür ve bir kısmı ġayr-ı ⁽¹⁴⁾ mervisidür ammā yā Süleymān ol a‘zâ ki re’islerdür ol a‘zādur kim hem beḳā-yı şaḥşdan ötürü ve hem ⁽¹⁵⁾ beḳā-yı nev‘den ötürü ve mebdāī aña muḥtācdur imdi ol re’isler ‘uzıvları ki beḳā-yı şaḥşdan ötürü ⁽¹⁶⁾ mebdāī aña muḥtācdur üç ‘uzıvdur birisi yürekdedür zire kuvvet ḥayātuñ mebde’idür ve birisi dimāğıdur ⁽¹⁷⁾ zire hiss-i hareket kuvvetinüñ mebde’idür bağırdur zire tağziye kuvvetinüñ mebde’idür ve ammā yā Süleymān ol re’is-i ‘uzıv ⁽¹⁸⁾ lar ki beḳā-yı nev‘den ötürü mebdāī-i kuvā aña yavlaḳ muḥtācdur yine bu üç ‘uzıvdur lākin işneyi daḥı ya‘nī ⁽¹⁹⁾ ḥāyeler bilmedür zire beḳā-yı nev‘ aña mensūbdur ammā yā Süleymān ol el-maḍāğū¹⁰³ kim re’is-i ‘uzıvlaruñ ḥidmet-kārları ⁽²⁰⁾ birisi siñirlerdür zire dimāğūñ ḥidmet-kārlarıdur hissüñ

¹⁰² Mizācuñ: mizānuñ

¹⁰³ el-maḍāğū: el-maḍā

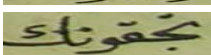
kuvvetin dağı dimāğdan tā cemī' el-maḍāğuya¹⁰⁴ degin anlar ⁽²¹⁾ iledür ve birisi
 şerāyindür¹⁰⁵ ya' nī mütēharrik tamarlardur zīre yüregün hizmet-kārlarıdur ve ḥayātuñ
 yürekden tā a' zāya [24^b] ⁽¹⁾ degin anlar iledür ve birisi evridedür¹⁰⁶ ya' nī ḡayr-ı
 mütēharriklerdür zīre bunun hizmet-kārlarıdur ve taḡziyenün kuvvetin bağı ⁽²⁾ dan tā
 cemī'-i a' zāya degin anlar iledür ve birisi ev' iye-i menīdür ya' nī menī kablār zīre
 işneynün ya' nī ⁽³⁾ ḥāyelerün ve ıslilün (?)¹⁰⁷ ya' nī zekerün hizmet-kārlarıdur ve ammā
 yā Süleymāñ mervise kuvā-yı a' zā a' zā-yı ⁽⁴⁾ re' isden aña cārī olur iki bükrek ki zīre
 bunların aşı bilgil kim sūñüklerin birbiri-ile iki dürlü ⁽⁵⁾ ittisālleri vardır bir dürlüsü
 oldur kim hareket anuñla tamām olur ve buña mufaşşal dirler ya' nī bende-güşe ve bir ⁽⁶⁾
 dürlüsü oldur kim hareket anuñla tamām olmaz ve buña licām dirler ya' nī bitişik ve
 mufaşşal dağı iki dürlüdür ⁽⁷⁾ birisinin hareketi āşikāredür el gibi ve ayak gibi ve
 birisinin hareketi āşikāre degüldür baş sūñüklerinin ⁽⁸⁾ derzi gibi ya' nī yuları gibi ammā
 yā Süleymāñ ol mufaşşal kim hareketi āşikāredür üç şınıfdur bir şınfı ⁽⁹⁾ oldur kim iki
 sūñüğün birisinde deriñce çukur olur ve birisinin dügmeye beñzer degirmi olma ⁽¹⁰⁾ başı
 vardır ve ol bir sūñüğün birisinde degirmi başı ol bir sūñüğün çukurına girüdür ve
 çegzinür yan ⁽¹¹⁾ başının sūñüğü gibi andan sonra sūñüklerde sūñük var kim katıdur ve
 içi töludur ve başı kendüendür ⁽¹²⁾ olma degüldür ve sūñük var kim yumışağdur ve içi
 mücevvedür ve başı olmadur kendüden degüldür ⁽¹³⁾ ve bir şınfı oldur kim iki sūñüğün
 birisinin çukuru sehildedür deriñ degildür ve birisinin başı alçağdur ⁽¹⁴⁾ ve dağı
 sūñüklerde sūñük vardır kim başı sevidür degirmi degüldür ve bir şınfı oldur kim iki
 kanadlı sūñükleri ⁽¹⁵⁾ vardır kim kanadları birbirine kilidlenmişdür oñurğa sūñükleri
 gibi ve ammā yā Süleymāñ ol mafaşal ⁽¹⁶⁾ kim hareketi āşikāre degildür ol dağı üç
 şınıfdur bir şınfına şāne dirler ve bu mafaşal ancılayındur kim iki ⁽¹⁷⁾ tecağkunuñ (?)¹⁰⁸
 dişleri birbirine gire ve kilidlene yāḥūd kuzunun dendānisi gibi nitekim elin sūñügidür
 ve bir şınf ⁽¹⁸⁾ ancılayındur kim iki sūñüğün iki yukka uçları birbiri üstine binmişdür ve
 mihlanmışdur kulak üstindeki ⁽¹⁹⁾ sūñüğün yolu gibi ve şınf ancılayındur kim iki sūñüğün
 birisi birisine eşlenmiş ola dişleri gibi ve bilgil kim ⁽²⁰⁾ yā Süleymāñ insān bedeninde
 boğurtlak dağı ve yürekdeki mümerridiñ şekli iki pāre sūñükden ayru ve ' izām-ı ⁽²¹⁾

¹⁰⁴ el-maḍāğuya: el-maḍā

¹⁰⁵ Şerāyindür: şerāyendür

¹⁰⁶ Evridedür: evrādedür

¹⁰⁷

¹⁰⁸

şem-simā (?)¹⁰⁹ niyyetinden ya' nī güncide beñzer uşacuk süñüklerden ayru iki omuzı başındağı iki kiçirek süñükden [25^a] ⁽¹⁾ ayru yüz kırk sekiz pāre süñük vardur başında altı pāre ve iki şakağdan iki pāre ve üstin çeñede on biş ⁽²⁾ pāre ol süñük-ile kim baş-ıla bile müştarekdür ve aşğa çeñede dört pāre ve dişler otuz iki pāre ve iki elde ⁽³⁾ altmış pāre ve köpürcekde ve göğüsde ve eyegülerde ve kaşığda otuz tokuz pāre ve oñurga boğunlarında ve ucada ⁽⁴⁾ ve e' ālī şercde ya' nī yücede ve sekirdende otuz pāre iki yüz kırk altı pāre süñük olan ammā başdağı ⁽⁵⁾ altı pāre süñük yāfūhdedür ya' nī depededür ve ikisi dahı yumşakdur ve şakağ üstindeki derze ya' nī yive ulaşıkdur ⁽⁶⁾ ve ol yive derzinci dirler ve bir pāresi başuñ ardındadır ve depenüñ iki süñüğine ulaşıkdur ve aña ' azm-i nukre dirler ya' nī ⁽⁷⁾ eñse süñügi ve depenüñ iki süñüğine ulaşıkdur ve bir pāresi başuñ ileyindedür aña ' azm-i cebhe dirler ya' nī alın ⁽⁸⁾ süñügi ve derzine deri ikilili dirler ve bir pāresi başuñ sağ yanındadır ve depenüñ sağ süñüğine ulaşıkdur ⁽⁹⁾ birisi başuñ şol yanındadır ve depenüñ şol süñüğine ulaşıkdur ⁽¹⁰⁾ ve iki kulağ bu iki süñügedür başdağı altı pāre süñük budur ve ammā yā Süleymān ⁽¹¹⁾ iki şakağdağı iki pāre süñük her bir pāresi şakağın saçanağları üstine kaynamışdur ve elāzic (?)¹¹⁰ dirler ⁽¹²⁾ her birisinin birer egerçi yivdür ki kulağdan yaña kulağ süñüğine ulaşıkdur kaşdan yaña kaş süñüğine ulaşıkdur ⁽¹³⁾ ve ammā yā Süleymān üstün¹¹¹ çeñedeki on biş pāre süñüğüñ birisi ol süñükdür kim dibi üstün ⁽¹⁴⁾ çeñede ve depesi başuñ süñükleri altındadır direk gibi ve bu başuñ süñüklerin her birisine bir ġarīzī ⁽¹⁵⁾ kuvvet vardur ki kendüye maşşūşdur lākin a' zā-yı re' isden anlara dahı bir dürlü kuvā olur ve bilgil dahı ⁽¹⁶⁾ kim cemī' -i a' zā iki kısmı münhaşırdur bir kısmı a' zā-yı müfrede oldur ki anuñ her maşşūs cüzüne ki ⁽¹⁷⁾ naẓar kılasın ki külline müşārikdür isimde ħadde dahı ve a' zā-yı mürekkebenüñ ' aksincedür ⁽¹⁸⁾ ne isimde müşārikdür ne ħadde

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

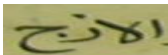
Ehl-i hikmet naklı buñı söyledüm

Mücib-i kânün şerhin[i] eyledüm

109

110

111 Üstin: üstinde

Özgesin Allāh bilür oldur ḥakīm
Bāḳīsidür tıfl-ı nā-dān nā-nedīm

Böyle diyüp Ağniyānūs-ı Ḥakīm
Şeh Süleymān'a du'ā kıldı delīm

Şeh Süleymān diñleyüben ol zamān
Taḥsīn itdi ḥazretine key-cihān

Diñle imdi kışşa nedür yā aḥī
Vir şalāvāt Muştafā'ya sen daḥı

[25^b] Der Beyān-ı Ender Şıfat-ı Kuvā

Ḥakīm ḳavlince Ağniyānūs-ı Ḥakīm eyle diyicek Süleymānū'n-nebī 'aleyhi 'am
(2) 'aqlına idrākine taḥsīn eyledi daḥı yine su'āl itdi kim ḳuvā anuñ aşlı nedür ḥaber vir
didi Ḥakīm didi kim (3) yā Süleymān bilgil kim ḳuvā üç kısımdur birisi ṭab[ī]'idür ve
biri muḡayyeredür ve birisi ḥayvānīdür ve biri yürekdür (4) ve birisi nefsanīdür ve biri
dimāḡīdür ammā yā Süleymān ḳuvā-yı ṭabī'ī kim vardur ba'zısı ḥādīmedür ve ba'zısı
maḥdūme (5) dür maḥdūmesi iki kısımdur ve ikisi daḥı ḡıdāda taşarruf ider ba'zısı beḳā-
yı şaḥşdan ötürü ve ba'zısı (6) beḳā-yı nev' den ötürü ammā yā Süleymān ol kim beḳā-yı
şaḥşdan ötürü taşarruf ider iki ḳuvvetdür birisi ḡāziyedür (7) ve birisi nāmiyedür ve
ammā yā Süleymān ol kim beḳā-yı nev' den ötürü ve taşarruf ider ol daḥı iki ḳuvvetdür
birisi (8) mü'vellededür ve birisi muşaddaradur imdi yā Süleymān beḳā-yı şaḥşdan ötürü
taşarruf iden iki ḳuvvetün birisi ki (9) ḡāziyedür ḡıdāyı taḡayyür ider ve her bir 'uzva
ḡıdāyı müşābehēt-ile virir tā kim ol ḡıdā aña bedel mā-yeteḥallel ola ve birisi ki (10)
nāmiyedür bedelün aḳtārın tenāsüb-i ṭabī' atınuñ mücibince ziyāde kıılır tā kim neserün
lemāmine (?)¹¹² deḡin irişe ammā (11) yā Süleymān beḳā-yı nev' den ötrü taşarruf iden iki
ḳuvvetün birisi mü'vellededür iki kısımdur bir kısmı zekerde ve eşeyde (?)¹¹³ (12) ḥāşıl

kılur ve bir kısmı menî içindeki kuvâyı tafşîl kılur ve temzîceleri dağı ‘uzıvlar
 mûcibince merc ider ⁽¹³⁾ ve bu kuvvete muğayyeretü’l-ülâ dirler ve birisi muşaddidedür
 ‘uzuvların tahtlîleri ve teşkîlleri andan şadır ⁽¹⁴⁾ olur ve buña kuvvetü’l-muğayyeretü’ş-
 şâniye dirler ammâ yâ Süleymân kuvâ-yı hâdime birisi câzibedür birisi mäsikedür ⁽¹⁵⁾ ve
 birisi hâdımudur ve birisi dâfi‘adur ve kuvâ-yı tabî‘î bunlardur ammâ yâ Süleymân
 kuvâ-yı hayvânî ki vardur ⁽¹⁶⁾ yüregün ve şerâyânun ya‘nî müteharrik tamarların
 inbisâtları ve inkıbâzları anuñ fi‘linden olur tâ ki ⁽¹⁷⁾ inkıbâz vâsıtasıyla taşradan yürege
 şovuk tokına ve inbisât vâsıtasıyla yüregün dütlü buğârları taşraya ⁽¹⁸⁾ çıka ve ğazab
 ve ferah ve hüzün ve muhabbet ve buğz yine bu kuvâ fi‘linden olur ve ammâ yâ
 Süleymân kuvâ-yı ⁽¹⁹⁾ nefsanî iki kısımdur bir kısmı müdrekedür ve bir kısmı
 muharrikedür ve müdriki dağı iki kısımdur bir kısmı zâhirde ⁽²⁰⁾ dūr semî‘dūr şemdūr
 başardur zevkdür lümüsdür ammâ yâ Süleymân ol iki bātındadır hiss-i müşterekdür
 hayâldür ⁽²¹⁾ ve mutaşşaridur vehmdür ve hâfızadur imdi yâ Süleymân hiss-i müştereke
 oldur kim cemî‘-i şuver-i maḥsûsa aña müte‘eddi [26^a] ⁽¹⁾ olur ve bu kuvvetün maḥalli
 mukaddime dimāğı tecvîfinün evvelidür ve hayâl oldur kim hiss-i ¹¹⁴ müşterek şuver-i
 maḥsûsdan kabul itdüğü ⁽²⁾ ğâyib olduğundan sonra anı hıfz ider ve bu kuvvetün maḥalli
 muḥaddime dimāğı tecvîfinün âhiridür ve mutaşşarıfa oldur kim şuver-i maḥsûsınun ⁽³⁾
 cüz’î ma‘ânîlerinde hem terkîb-ile ve hem tafşîl-ile taşarruf ider ancılayın kim bir kişi
 taḥayyül-ile fehm ider kim iki başlu kişinün ⁽⁴⁾ bedeninde iki baş terkîb olupdur yâhūd
 ancılayın kim taḥayyül-ile fehm ider kim başsuz kişinün başı bedeninden gidüp durur ⁽⁵⁾
 ve bu kuvvetün maḥalli dimāğun tavassuṭı tecvîfindedür ve hem oldur kim maḥsûsâta
 ta‘alluk olan cüz’î ma‘ânîler anuñ-ıla ⁽⁶⁾ idrâk olunur ya‘nî muvâfaḳat gibi ve muḥâlefet
 gibi ve şadâḳat gibi ve ‘adâvet gibi ve ğayrısı ve bu kuvvetün dağı maḥalli ⁽⁷⁾ dimāğun
 mutavassıṭı tecvîfindedür ve hâfıza oldur kim vehm-ile idrâk olan ma‘ânî hıfz ider ve bu
 kuvvetün ⁽⁸⁾ maḥalli mu‘aḥḥar dimāğdur ammâ yâ Süleymân ol kuvvet-i muharrike ol
 dağı iki kısımdur birisi bâ‘ışedür ve birisi fâ‘iledür ⁽⁹⁾ bâ‘ışe oldur kim insânun
 hareketin menfa‘atinden yaña be-ḥod zann-ı menfa‘atden yaña da‘vet ider ve tecennüb
 mazarratdan ⁽¹⁰⁾ yaña da‘vet ider zann-ıla olsun taḥkîk-ile olsun ve fâ‘ile oldur kim ‘aklı
 isti‘mâl ider ve müdebbir ‘amme nevâluhu¹¹⁵ kuvvet-i ⁽¹¹⁾ fâ‘ileyi kuvvet-i bâ‘ışenün
 emrine muṭî kılup-durur

¹¹⁴ Hiss-i: ciss-i

¹¹⁵ “Allah’ın bağış ve ikramı bütün varlığı kaplamıştır”

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Naql-i İdrīs ol ki itdüm ben beyān
Efdalın Allāh bilür yokdur gümān

Sākin oldı eyle diyüp ol Hākīm
Vir şalāvāt ol Resül'e cāvidān

Der Beyān-ı Şıfat-ı Umūr-ı Tabī' iyye

Hākīm kavline Ağniyānūs-ı Hākīm eyle diyicek Süleymān taḥsīn kılup daḥı yine ⁽¹⁴⁾ su'āl idüp didi kim ḥaber virgil baña kim umūr-ı tabī' iyyenün bākīsın daḥı beyān itgil didi Hākīm cevāb ⁽¹⁵⁾ virdi kim yā Süleymān bilgil kim umūr-ı tabī' iyye bākīyesinün birisi kuvādan şadır olan fi' illerdür ve birisi ervāḥ ⁽¹⁶⁾ dur ve birisi insāndur ve birisi elvāndur ve birisi seḥḥinedür (?) ⁽¹⁶⁾ ve birisi zeker-ile ünşā ortasında fark itmekdür ammā yā Süleymān ⁽¹⁷⁾ ef'āl-i ibtidāsı i'tibārınca iki kışımdur bir kısmı müfred ve bir kısmı mürekkebdür imdi yā Süleymān müfred fi'l oldur kim ⁽¹⁸⁾ bir kuvvet-ile tamām olur kuvvet-i cāzibenün cezbı gibi ve kuvvet-i māsikenün imsākı gibi ve mürekkeb fi'li oldur kim ⁽¹⁹⁾ iki kuvvet-ile tamām olur birisi kuvvet-i cāzibe ve birisi kuvvet-i dāfi' adur ve ammā yā Süleymān ervāḥ laṭif cisimlerden ⁽²⁰⁾ ve aḥlāṭuñ laṭif buḥārından ḥāşıl olur ve ervāḥ üç kışımdur birisi tabī' idür ve mahallı bağırdur ve 'urūḳ-ı ⁽²¹⁾ ḡayr-ı zāvārib ya' nī ḥareketsüz tamarlar içinden nüfūz ider tā cemī' -i bedene degin ve birisi ḥayvāndur ve mahallı yürekdür [26^b] ⁽¹⁾ ve 'urūḳ-ı zāvārib ya' nī hareketlü tamarlar içinden nüfūz ider tā cemī' -i bedene degin ve birisi nefsanīdür maḥalli dimāḡdur ⁽²⁾ ve siñirler içinden geçer tā cemī' -i a'zāya degin ve ammā yā Süleymān insān ya' nī insānuñ yaşı dört baḥşdur ⁽³⁾ sinnü nevdür zīre bu sinde insānuñ bedeni kuvveti ve ḥüsni daḥı dā'im artmaḡdadur ve bu sinnün ⁽⁴⁾ intihāsı yigirmi yaşuñ yaqınına degindür ve bu sinde ḥarāret ve ruṭubet ḡalīb olur ve ikinci [baḥşı] sinn-i vukūfdur zīre beden bir nesnede ⁽⁵⁾ kemāline irişür daḥı ṭurur ne artar ve ne eksilür ve bu

116

117 Sinnün: sindün

sinnüñ intihâsı otuz altı yaşuñ yakınına degindür ⁽⁶⁾ ve bu sinde Һarâret ve yübüset ğâlib olur üçünci bahşsı sinn-i kühüliyyedür ya‘nî kırğıllılık ya‘nî bu sinde insân girüye ⁽⁷⁾ dönüp bu sinnüñ intihâsı altmış yaşuñ yakınına degindür bu sinde bürüdet ve yübüset ğâlib olur ve bir bahşsı ⁽⁸⁾ sinn-i şeyhüheddür ya‘nî kocalık ve bu sinde noķşānuñ eşeri āşikāre olur ve bu sinnüñ intihâsı ‘ömrüñ āһirine-degindür ⁽⁹⁾ ve hem bu sinde ruṭübet ve hem bürüdet ğâlib olur ve ammā yā Süleymān elvān ya‘nî beñizler bedenüñ aqlığı balġamdan olur ⁽¹⁰⁾ ve kıızılığı kandan olur ve қaralığı sevdādan olur ve şarulığı şafrādan olur ammā yā Süleymān seһһine (?)¹¹⁸ bedenüñ һālidür ⁽¹¹⁾ semüzlik ve aruқlık cihetinden imdi yā Süleymān semizlik et cihetinden ise pes Һarâret ve ruṭübet ğâlib olur ⁽¹²⁾ ve eger yağ cihetinden ise bürüdet ve ruṭübet ğâlib olur ve arıqlık daһı eger қararuқısa Һarâreti ve yübüseti ⁽¹³⁾ ğâlib olur ve eger aқısa bürüdeti ve yübüseti ğâlib olur ve ammā yā Süleymān müzekker-ile mü‘ennes ya‘nî ⁽¹⁴⁾ irkek-ile dişi arasında fark itmek oldur ki irkeġüñ Һarâreti ve yübüseti artuқdur ve dişinüñ ⁽¹⁵⁾ bürüdeti ve ruṭübeti artuқdur

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Böyle gördüm һikmet içre k’oldı şerһ

Rāst didüm kızbi kıldum şāha tarһ

Һikmeti yaһşı bilürem ben şarīһ

Münkiri һikmet bilen eyleye cerһ

Der Beyān-ı Ender Şıfat-ı Üstüһ~ān

Һakīm қavlince Aġniyānūs-ı Һakīm böyle diyicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām taһsīn қılup ⁽¹⁸⁾ daһı yine su’āl қılup didi kim yā Aġniyānūs-ı Һakīm һaber virgil baһa kim sünüklerüñ ‘adedi қаçdur ⁽¹⁹⁾ ve bedene fāyidesi nedür һikmet-i mücibince cevāb virdi ki a‘zāyı götüren bu sünükdür ve bundan ⁽²⁰⁾ ötürü bu sünük baş-ıla çeñenüñ ortasında müşterek didiler ve altı pāresi gözdedür zīrā her gözde üç pāre ⁽²¹⁾ sünük

vardur iki pāresi yañaqdadur ve iki pāresi burundadur ve iki pāre alnında iki pāre dağı vardur ve ikisi [27^a] ⁽¹⁾ dağı delüklüdür ve delükleri tımağa geçer ve iki pāresi ol iki süñükdür kim ön dişler anuñ içinde olur ⁽²⁾ üstün çeñeye maşşuş olan on dört pāre süñük budur ve aşığa çeñe dört pāre süñükdür ve dişler otuz ⁽³⁾ iki pāredür on altısı üstün çeñede ve on altısı aşığa çeñede ve ammā yā Süleymān iki eldeki altmış pāre süñük ⁽⁴⁾ otuzı bir eldedür ve otuzı bir eldedür ve ol otuz süñüğüñ bir pāresi ‘ağuddur ya‘nī ıarıca ve bu süñük ıaşıradan ⁽⁵⁾ yaña gözcedür ve yuıarudan başı degirmidür ve omuzun ıukuru gidip durur ve aşığadan yaña ucında iki ıukur vardur birisine ⁽⁶⁾ ıol süñüğüñ ucu gider ve birisine ııbığüñ ucu gider ve iki pāresi ıoldadur birisine zendi‘l-a‘lā dirler ve ıoluñ ⁽⁷⁾ altın süñügidür ve birisine zendi‘l-aşğar dirler ve ıoluñ ııbığıdur sekiz pāresi rusğdadur¹¹⁹ ya‘nī bilekdedür ve dört ⁽⁸⁾ pāresi aya ıarağındadur ve on biş pāresi biş barmaıdadur her bir barmaıda üç pāre süñük vardur ve aña ⁽⁹⁾ sülāmiyāt¹²⁰ dirler ve ammā yā Süleymān göğüsdeki ve eyegüdeki ikisi terıovada ya‘nī köpricede otuz ıokuz pāre süñük ⁽¹⁰⁾ dūr ve ikisi köpricede ve yidisi ıatānuñ¹²¹ ya‘nī döşüñ süñükleridür ve on dördi üstün eyegülerdür yidisi ⁽¹¹⁾ döşün sağı yanında ve yidisi şol yanındadur ve arkadan yaña ucları oñurgaya ulaşıııdur ve göğüsden yaña kemürdekden ⁽¹²⁾ başıları vardur ve döşe ulaşıııdur ve bu on dört eyegüden aşığa on eyegü dağı vardur her yaña biş eyegü ⁽¹³⁾ olur ve bu on eyegü kııacıııdur döşe iriımez ve bu on eyegüñüñ eñ aşığakısı ıaşııı süñüğüne yakındur ⁽¹⁴⁾ ve ıaşııı süñüğü ve aña muttaşııl olan süñükler altı pāre süñükdür ve ammā yā Süleymān oñurgadağı ve ucadağı ⁽¹⁵⁾ ve e‘ālī sercedeki otuz pāre süñüğüñ yarusı boyun boğunıdur ve on ikisi arıa boğunıdur ve bişı uca ⁽¹⁶⁾ boğunıdur ve bu bişden aşığa iki yan başı süñüğü ortasında bir yaşıı süñük ⁽¹⁷⁾ vardur kim arka altında bünyād gibi düşmiııdur ve yan başınuñ iki süñüğü anuñ üstinde terkīb olupdur adı ⁽¹⁸⁾ ıatāndur¹²² ve Türkçe sekir[den] dağı dirler ve bu süñük üç pāre kemükden te‘līf olupdur ve üç ‘uzuvdan pöı boğunıdur ⁽¹⁹⁾ ve ammā yā Süleymān iki ayaııdağı altmış pāre süñük her otuzı bir ayaıda ve bir otuzuñ biri uyluk süñügidür ve bedende bundan büyük ⁽²⁰⁾ süñük yokdur ve ikisi baldırdadur ve birisi ıopuııdadur ve birisi ökıcededür ve birisi ökııe altındadur ve aña zevrııı (?)¹²³ dirler zıre zevraıa ⁽²¹⁾

¹¹⁹ Rusğdadur: resadıdadur

¹²⁰ Sülāmiyāt: sülākıyāt

¹²¹ ıatānuñ: ıaıānuñ

¹²² ıatāndur: ıatāııdur

¹²³

beñzer ve rusuğda ya‘nī ökçeyle ıarık ortasında üç pāre sūñük vardır ve biş ayak ıarağındadır ve on ikisi dört [27^b] ⁽¹⁾ barmağıdadur her barmağıda üçer pāre ve ikisi dağı baş barmağıdadur

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Ĥāl-i engüşt bu durur itdüm beyān
Ĥikmet ehli naqli budur yok gümān

Bu durur teşriḥ-i insān bī-ḥilāf
K’itmişem naqli saña şāh-ı cihān

Ben ki İdrīs-nāme’yi çün okıdum
Şöyledür ki söyledüm cümle ‘ayān

Efdalın Allāh bilür ḥākim odur
‘Ālim ü ‘Allām-ı Ġayb-ı Müste‘ān

Böyle diyüp Ağniyānūs-ı Ḥakīm
Sākin oldu şāh öñinde ol zamān

Der Beyān-ı Temşilāt-ı Dāsītān-ı Māzī

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

‘Aql-ıla gūşuñ tutarsañ iy hümām
Var-durur temşil-i destān hoş-peyām

Diñle nedür bu mişāli dāsītān
Şerḥ idem aḥsen ḥadiş emlaḥ kelām

İşbu dünyā mişlidür aňla cisim
Şeh Süleymān rūḥuñ olur ol imām

Ağniyānūs-ı Hākīm olur ‘aql
K’ol durur kāmīl mükemmel key tamām

‘Aqluñ eger rūḥuñı te’ dīb ide
Cānuña menzil ola Dārü’s-selām

Çün ‘ağıldur nūr-ı pāk-i Zü’l-celāl
‘Ālem anuñla bulur revnaḳ niẓām

Rūḥı te’ dīb itmeyince ‘aql-ı pāk
Rūḥ olur zīr ü zeber hem-çü ğamām

Ger Süleymān-veş ola rūḥuñ ḥalīm
Dü-cihān içre olasın sen enām

Nefs olur rūḥuñ ḥicābı bil yaḳīn
Uyma kim raḥmet kıla Rabbü’l-enām

Ejdehādur nefsi emmāre hemān
Açılığla mağlūb olur yā enām

Cehd kıl kim bulmaya nefsuñ murād
Tā ki cānuñ idine cennet makām

Dāsītān-ı Meclis-i Āḫir

[fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün]

Ḥamd-i bī-ḥad pāk-ı Yezdān’a hezār

Yüz otuz üç meclisüm buldı karar

Söyledüm mensûr u manzûm hoş kelâm
Çün nizâmı virmişem söze nizâm

Ne Süleymân mişli sultân geldi bil
Kim götürdi tahtını gökler[e] yil

Ne Süleymân-nâme mişli var kitâb
Hikmet-âmîz sözler ola bâb bâb

Hakk’a minnet şad hezârân bî-şümâr
Kim kitâbum kaldı benden yâd-gâr

Lîk bu dem sizden umar bu hakkîr
İdesiz hayr-du‘â olup dest-gîr

‘Afv idüp Firdevsî’nüñ cürmin İlâh
Kıla rahmet ol kerîm ü pâdişâh

Kullarına rahmet ider Hâlık ol
Maḥremine rızık viren Râzık ol

Ger baña mühlet virürse ol ecel
Gine meclis kurup idem söz ‘acel

Yâ İlâhî Muştafâ’nuñ ḥilmi çün
Şânına münzel olan hakk ‘ilmi çün

Cümle mürsel enbiyânuñ vârı çün
Ümmetinüñ mü’mini dîn-dârı çün

Kuṭb-ı ‘âlem levḥ-i a‘zam hakk-ıçün
On sekiz biñ halk-ı ‘âlem hakk-ıçün

ıl naz r Firdevs 'ye rahmet bula
Meskeni Firdevs ola cennet bula

Cenneti bulmak dilersen p y-d r
[28^a] Vir  al v t Mu tafa 'ya y d-g r

S leym n-n men n Yüz Otuz D rdinci Meclisin  Zikrindedür

[f   il t n / f   il t n / f   il t n / f   ilün]

  I  u n içre g  l m z c na olupdur key  ar b
Gözlerüm  amdan döker b r n-ve  seyl- b-ı  b

G l-  iz rum bülbül-ve  nice fery d itmeyem
Hicr  n odı ba r muzu yakıp itdi   n keb b

B -y  zülfünden nes mi her seher b  get re
G l  ay dan der d k ben  ar  olur misk n g l- b

G  l m z  am-gün çeşmüm olduğı  am-gün b 
 add  ni  a tu n b rim   ebre girmiş  fit b

Görmedüm bir g l ru ı kim  a  -ı   r olmaz  ar m
 rmed m eyy ma kim görmeye na  -ı m h-t b

  b dı b  -ı bah r irmesedi b r   az n¹²⁴
 o ıdı yüzin eger b rimese zülf-i se  b

Var mıdur bir serv- add ki bükmeye  addin felek
Olmaya bir g l-  iz r ki örtmeye z t n t r b

---

¹²⁴  az n:  ar n

Niçe Yūsuf dāmenini çāk ider bu yir[d]e zen
Anca Qayşer qaşrın itdi bu felek bî-ḥad ḥarāb

Qanı Cimşid ü Firidūn ol Qubādî şeh-cihān
Yā qanı Dārā vü Cem İskender ü Efrāsiyāb

Qanı Sultān Ḥan Muḥammed qanda gitdi şevketi
K'anca yoqdı 'ālem içre bir şeh-i mālîk-riqāb

Yā felek qaşşāb olur gūsfend-veş ḥalkı kırar
Yāḥūd ādem gendüm olur ögüdür çarḥ-ı_āsiyāb

Ḥāl-i 'ālem bu durur çün qoyalum tursun anı
Şeh Süleymān kışşasından diyelüm bir ḥoş-cevāb

Ol nebīnūñ kışşasından gūş iderseñ yā 'azîz
Vir şalāvāt Aḥmed'e kim bulasın bî-ḥad şevāb

Dāsītān-ı Büm

Loqmān Ḥakīm qavlince rāviyān-ı ⁽¹¹⁾ aḥbār ve Eflātūn-ı Yūnānī naqlince nāqilān-ı muḥtār ol vech-ile aşāḥ ḥikāyet [ü] emlaḥ rivāyet kılup eydürler çünkim Aḡniyānūs-ı ⁽¹²⁾ Ḥakīm eyle diyicek Süleymān ḥazreti taḥsîn kıldı ḥil'at-ı fāḥir geydürdi bu eşnādayiken aḥşam daḥı irdi ⁽¹³⁾ bir bayquş quşı gelüp Süleymān'ūñ bār-gāhı üzerine qonup dilince ötüp Ḥālîk'ı tesbîḥ eyledi Süleymāñ daḥı ⁽¹⁴⁾ aḥşam nāmazın kılup nāmazdan fāriḡ olıcaḡ Āḥî Melîḥ küstāḥ yirinden tırup bu bayquşı birkaç taş-ıla atdı ⁽¹⁵⁾ bayquş qalkıp gitdi velākin Süleymān-ı Nebî Āḥî Melîḥ'i kıḡırup qaḡıdı yıldırım mişāli şaḡıdı daḥı 'itāb birle ḥitāb kılup ⁽¹⁶⁾ eyitdi ol bayquşuñ ne günāhı vardur kim taş atup öldürmege qaşd eyledüñ saña ne ziyān eyledi bir quşdur bār-gāhuma ⁽¹⁷⁾ qondı dilince ötüp Ḥaḡ Te'ālā'yı tesbîḥ itdi saña n'itdi didi Āḥî Melîḥ eyitdi yā Süleymān bilmez misin kim Benî ⁽¹⁸⁾ İsrā'il içre 'ādetdür kim qaḡan bir kışinūñ evine bayquş qonsa

aydurlar kim ol kişinüñ ölüm haberin virmege geldi ⁽¹⁹⁾ hem ‘Arab-ı ‘Arbā¹²⁵ kavmi i‘tikād iderler kim ol evde kişi ölür bu baykuş anuñ haberin getürmege geldi bir dağı ⁽²⁰⁾ bu kim ‘Arab i‘tikādı budur kim bir kimseyi öldürseler ol kişinüñ rûhı baykuş olur gelüp kabri ⁽²¹⁾ üstinde öter aydur kim yā kavm beni öldürenüñ dutup öldürüp kanın içürüñüz çünkim ol öldüreni öldürseler [28^b] ⁽¹⁾ ol baykuş uçar gider artuğ gelmez ba‘zı ‘Arab kavmi dağı aydurlar kim ol ölünüñ süñügi baykuş olup öter buğur eyle ⁽²⁾ olsa yā Süleymān senüñ ‘ālī dergāhun üzerinde baykuş geldügin nā-mübārek fāl gördüm taş atduğum oldur niçün ⁽³⁾ gāzab idersin

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Halk-ı Mısr u kavm-i Şām bilür ki iy sultān-ı Rūm
Kuşlar içre murğ-ı büm olur be-gāyet murğ-ı şüm

Şekli çirkin zıst āvāzı var anuñ katı kabīh
Ol cihetden ehl-i hikmet nuṭqını gör diyü şüm

Neşr: Hākīm ⁽⁵⁾ kavlince Āhī Melīh eyle diyicek Süleymān tebessüm kılup aydur bu ne sözdür kim söylersin baykuş bir kuşdur kim Hāk Te‘ālā ⁽⁶⁾ hilkat kılup durur bākī kuşlar bigi ol dağı Hāk Te‘ālā’yı dilince tesbīh ider yoksa baykuş ne bilür bir kişinüñ ⁽⁷⁾ ölecegin kaçan bilür yāhūd ādem ölicecek süñügi yā rûhı varup baykuş mı olur ‘Arab zu‘m itdügi gibi şadā ve hāme yokdur ⁽⁸⁾ vallāhi bir kişi kim baykuş öticek bu yirde bir kimse ölür dise ol kişi kāfir olur yā Āhī Melīh bu sözi bilmedin ⁽⁹⁾ söyledüñ yoksa seni helāk iderdüm didi Āhī Melīh eyitdi baña inanmazsañ bu tūran hükemā ve vūzerādan şorgıl ⁽¹⁰⁾ kim ‘Arab şā‘irleri ne dimişlerdür bu huşuşda didi Süleymān dönüp hükemādan şordı emlah-ı şu‘arā ekmel-i ⁽¹¹⁾ fuželā üç yüz altmış altı şu‘arānuñ re’isi Zerda‘ Bin Māhūl eyitdi yā nebīyya’llāh Āhī Melīh’üñ sözünüñ aşlı bu kim ⁽¹²⁾ ‘Arab’uñ cümle yalanlarından birisi budur kim taşavvur iderler kim ādem oğlanı vefāt idicek bir baykuş şüretinde ⁽¹³⁾ koyacağdur gelüp kabri üzerinde bedeninden ayrıldığı-içün ötüp

¹²⁵ ‘Arab-ı ‘Arbā: ‘Arub u ‘Urebā

ağlar nitekim evvel zamānda ‘Arab-ı ‘Arbā¹²⁶ içre ⁽¹⁴⁾ bir şā‘ir kim Būme-i Ĥimyerī dirlerdi inşā kılup

Şi‘r

ولو ان ليلى الا خليفة سلمت
على ودوني جندل وصفائح
لسلمت سلم البشاش اورما
اليها صبيا امين جانب البر صايح

⁽¹⁶⁾ tercümesi budur kim eger ma‘şūkam Leylā aḥbeline selām virse üzerinde çakıllar ve taşlar olduğu hâlde ⁽¹⁷⁾ anuñ selāmını şādılığıla alur veyāḥūd qabri cānibinden yanķu gelür yā Süleymān çün kim Leylā bu şā‘irüñ ⁽¹⁸⁾ niyyetin okudı ta‘n eyledi hemān qabrinden bir bayķuş-şüret nesne çıķdı Leylā’ya yakın geldi Leylā ⁽¹⁹⁾ düşdi cān virdi ve daḥı bir rivāyet vardur kim tevātürle meşhūr durur kim Cimşid Şāh bir ‘āķıl vezīrine ⁽²⁰⁾ buyurdı kim be-ğāyet bir şer ķuş ola kim andan şer ķuş ‘ālemde olmaya andan soñra bir şer ağacuñ odunıyla ⁽²¹⁾ bişürgil daḥı bir ġāyet şer ķişiye yidürgil didi pes varup ol ‘āķıl vezīr bayķuşı bulup tutup [29^a] ⁽¹⁾ difli ağacıyla bişürdi bir ġammāza yidürdi Cimşid Şāh bir ḥāş ḥil‘at geyürdi ‘āķıl u idrākine taḥsīn ⁽²⁾ eyledi Zerda‘ Bin Māḥūl böyle diyicek Āḥī Melīḥ eyitdi yā Süleymān-ı zamān cihānda bayķuşdan şer ķuş yokdur ⁽³⁾ baña anı taş atup helāk itmege ķaşd itdügüme ne ķakırsın

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Şāhid iy şeh sözlerüme ḥalk-ı Şām u ḥalk-ı Rūm
Kim be-ğāyet şer-durur ķuşlar içinde murğ-ı büm

Ol cihetden taşlar atar ḥalk-ı ‘ālem göricek
Nā- mübārek durur anı görmesi olmadı büm

¹²⁶ ‘Arab-ı ‘Arbā: ‘Arab-ı ‘Arabā

(⁵) **Neşr:** Hākīm kavlince Āhī Melīh eyle deyicek Süleymān eyitdi ya' nī kim bu baykuşuñ hīç bir menfa'ati ve hāşşiyeti kuşlar (⁶) içinde hürmeti yok mıdur didi Süleymān eyle deyicek Loqmān Hākīm eyitdi yā Süleymān ehl-i hikmet aydurlar kim baykuşla (⁷) ügü ikisinüñ dağı menfa'ati bir durur zarar dağı bir durur nite baykuş kuşlaruñ bir kavle nā-dān u ahmaqıdır şöylekim (⁸) cemī' -i kuşları baykuş incitdügi sebebdan gündüz uçmaz bir dağı bu kim baykuşuñ tabī' atı oldur kim her kuşuñ kim (⁹) ol yuvasına girse varup yuvasından kovar çıkarur ol kuşuñ yavrisını ve yumurdasını yir ol cihetden cemī' -i (¹⁰) kuşlar aña 'adūdur baykuş dağı gicede uçar kim kuşlaruñ bākisi¹²⁷ gicede ol kadar uçup kuvveti (¹¹) olmaz baykuş kadar pes baykuşa mukābil kuş bulunmaz bir 'ādeti dağı bu kim gicede hīç ašlā uyumaz gündüz (¹²) uyur gündüz kim kuşlar göreler döge döge öldürürler yūñin tağıdurlar zīrā kim cemī' isine 'adū durur ügü (¹³) kuşına dağı 'adū dururlar ve bir dağı bu kim aydurlar baykuş gündüz görünmedüğine sebep budur kim kendüzin ġāyet (¹⁴) hūb-cemāl şanup dağı göz dege diyüp korķar ve ammā kim baykuşuñ hāşşası budur kim ümmü's-şıbyān diyü baykuşa (¹⁵) dirler eger bir kişinüñ oğı toğsa sağ kulağına bañlasa şol kulağına kāmēt getürse aña ümmü's-şıbyān (¹⁶) zarar kılmaya didi Süleymān su'āl itdi kim yā Hākīm ümmü's-şıbyān ne nesnedür Hākīm eyitdi yā Süleymān iħtilāf (¹⁷) var-durur nite ba' zılar dirler kim cinnīdür ba' zılar dirler baykuşdur kim vīrānelerde olur ammā kim şahīh (¹⁸) kavlı budur kim cinnīdür baykuş şıfatına girür ve dağı yā Süleymān baykuşuñ hāşşası budur kim birisin boğazlasalar (¹⁹) dağı bir gözi yumulu ve bir gözi açuķ kalur açuķ kalan gözini bir yüzük kaşınıñ altında kosalar kim ki ol (²⁰) yüzügi götürse ašlā uyumaya eger kim yumulan gözün götürse uyku aña ġālib ola Süleymān didi kim anı bilmesi (²¹) nice ola Hākīm eyitdi eger kim bilinmese kanķı gözi açuķ kaldı ve kanķı gözi yumuldı bir tāsā şu koyalar dağı içine [29^b] (¹) birağalar açuķ kalan gözi üstine gelür yumulan gözi altına batardı didi Loqmān Hākīm eyle deyicek Aġniyānūs-ı (²) Hākīm eyitdi bir hāşşası dağı budur kim dişi baykuşuñ yüregın alup dağı 'avretüñ şol elinüñ üzerinde (³) yāhūd yüregi üzerinde kosalar itdüğinden ol gün haber vire ma'a'l-kışşa her bir hākīm hāzıķ baykuşuñ haķķında (⁴) bir söz didiler āhī Süleymān eyitdi yā Āhī Melīh ol benüm bār-gāhum üzerine konan kuş kanda vardı bilür misin (⁵) didi Āhī Melīh didi kim bilürem bir ağac üzerinde tıururđ Süleymān otakdan taşra çıkđı görđi kim ol (⁶) baykuş bir ağac üzerinde oturur öter Süleymān dilince çağırdı kim yā baykuş gel kim senüñ-ile

¹²⁷ Bākisi: bākisi

kelāmum vardır korkmağıl ⁽⁷⁾ benden saña ziyān yokdur didi baykuş eyitdi yā nebīya’llāh ben saña varup otağūñ üzerine kondum ki ⁽⁸⁾ fırsat bulursam varup selām virem sultānlık kutlulayam ammā kim ol bir kişi beni taş-ıla urdı kanadum ⁽⁹⁾ şıyayazdı diyüp baykuş Süleymān’a du‘ā kıldı Süleymān eyitdi yā baykuş gel korkmağıl didi baykuş ⁽¹⁰⁾ Süleymān’a gelüp kolın öpdi dağı yire kondı Süleymān Nebi’nün ardınca gitdi halk yol virdiler Süleymān ⁽¹¹⁾ gelüp tahtına çıkup oturdu baykuş dağı bir kanadın yire döşeyüp bir kanadın yukarı kaldurup yüzcügezin ⁽¹²⁾ yire sürerek du‘ā kıldı dağı uçup gelüp taht merkezine kondı bu halāyık görüp ta‘accüb kıldılar didiler kim ⁽¹³⁾ ne-‘acebdür kim bu baykuş gelüp Süleymān’a muṭī‘ oldı bir Süleymān aña söyler bir dağı baykuş oturup Süleymān’a ⁽¹⁴⁾ söyler ma‘lūm oldı kim Süleymān kuş dilin dağı bilürmiş kuşlar dağı vāḳı‘ā Süleymān’a muṭī‘ olurmış didiler ⁽¹⁵⁾ buğur Süleymān baykuşa su’āl kılup didi kim yā baykuş senün haḳḳuñda bugün haylī baḥş olup-durur ba‘zı ⁽¹⁶⁾ kişi seni medḥ eyledi ve ba‘zılar dağı zemm eyledi şahihin bilmeg-içün seni da‘vet eyledüm tā kim baña toğrusın ⁽¹⁷⁾ diyesin su’ālūme cevāb viresin ben dağı senün aḥvālūñe muṭṭali‘ olam didi Süleymān ‘aleyhi’s-selām eyle deyicek ⁽¹⁸⁾ baykuş yine taht merkezinde baş koyup dilince du‘ā eyledi didi kim

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Yā Süleymān devletüñi yüce kılsun Haḳ Te‘āl

Ol mübārek ḥatıruña irmesün kaṭ‘ā melāl

İns ü cin ü vaḥş u ṭayr u mūr u mār u ne ki var

Hükümüñe maḥkūm oluben ḥizmet itsün māh u sāl

Neşr: Yā nebīya’llāh dimişlerdür kim **el-kelāmü şıfatı’l-mütekellem**^{128 (21)} her kişi ne kim dirse kendünün şıfatın söyler eger benüm aḥvālūmden şorarsañ ‘ālem içre benden ḥor u haḳīr [30^a] ⁽¹⁾ kemter ü ebter kuş yok-durur ben dağı Haḳ Te‘ālā’nuñ bir za‘īf ü naḥīf kulıyam diyüp ḥāmūş oldı dağı bir zamān ⁽²⁾ Süleymān’uñ dīvānına nazar eyledi baḳdı dağı gözlerinden yaş akıdup ağladı şöyle kim gözlerinün yaşı ⁽³⁾ seyl-āb

¹²⁸ “Her kişinin söylediği söz sıfatını belirtir”.

olup yünlerin ısladı bir zamāndan şöra yine gülümsündi dağı tırdı buğur Süleymān ‘aleyh ⁽⁴⁾ i’s-selām baykuşuñ hareketin görüp ta‘accüb kılop eyitdi yā baykuş haber vir baña kim nedendür kim evvel ağladuñ ⁽⁵⁾ dağı şöra gülüp secde-i şükr eyleduñ didi Süleymān eyle deyicek baykuş eyitdi yā Süleymān-ı zamān evvel gelicek ⁽⁶⁾ tapuñı göricek ağladuğuma sebep budur kim çünkim senüñ ‘ālī dergāhuña salṭanatuña tāt u taḥtuña devletüñe ⁽⁷⁾ ‘izzet ü iḳbālüñe nazar kim kıldum dağı Melekü’l-Mevt’üñ zahmetini ve mevt sekerātuñ muşibetini gönle getürüb sen ⁽⁸⁾ Süleymān’a bu tāt u taḥt u salṭanat bākī ḳalmayacağını fikr idüben nevḥa kılop dil-perişān oldum zirā kim yā Dāvūd ⁽⁹⁾ oğlu bu Ehrimen-i felek anca Süleymān’laruñ ḥātemin elinden almışdur ve bu Daḥḥak-i Ğaddār-ı bī-amān ki ve ejdehā-yı zamān ⁽¹⁰⁾ niçe Cimşid cāmın ṭaşa ḳalmışdur lā-büd her kemālüñ bir zevālī nitekim bedr-i tābānuñ bir hilālī ve her bir salṭanatuñ ⁽¹¹⁾ āḥir ma‘zullığı ve her bir şādānlıguñ melāleti var-durur kim her ma‘mūr āḥir ḥarāb ve her nefis türāb olacakdur **ḳāle’illāhu** ⁽¹²⁾ **Te‘ālā Küllü nefsin zā’iḳatü’l-mevti**¹²⁹ yā Süleymān yine şöra güldüğüm dağı budur kim sen Süleymān’uñ eşigine yüz ⁽¹³⁾ sürdüm mübārek cemālüñi gördüm ‘ālī şıḥḥatüñe irdüm

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Ḥaḳḳ’a minnet olmuşiken tāze bir cāna_irmişem

Bī-nevāyī bülbülem bāğ-ı gülistana_irmişem

Bümıdum ammā hemān-dem başuma¹³⁰ ḳondı bu dem

Devlet-i nāğāha yitdüm kim Süleymān’a_irmişem

⁽¹⁵⁾ **Neşr:** Ḥakīm ḳavlince baykuş eyle diyicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā baykuş seni buğday yimez dirler ⁽¹⁶⁾ vāḳı‘ mıdur cevāb virdi kim vāḳı‘dur Süleymān didi kim neden cevāb virdi kim yā Süleymān anıñ-içün yimezem ki Ādem ⁽¹⁷⁾ peygāMBER buğday yiyüp uçmaḳdan ḳıkdı bu fenā ‘ālemine irüp derd ü mihnet-ile gözleri yaşı seyl-āb olup aḳdı yine ⁽¹⁸⁾ Süleymān su’āl kıldı kim yā baykuş seni şu içmez

¹²⁹ “Her can ölümü tadacaktır” (Âl-i İmrân 185; Ankebût 57)

¹³⁰ Başuma: başumuza

dirler niçün içmezsin kim bedene kuvvet viren āb-ı revān degül mi ⁽¹⁹⁾ yā İskender-i Kübrā’nuñ ārzū çekdügi āb-ı hayvān degül midür didi baykuş cevāb virüp didi kim yā nebīya’llāh anuñ-çün şu ⁽²⁰⁾ içmezem ki Nūḥ peygāmber devrinde şuyla Tūfān kıpup ‘ālem ḥalkı ğarķa varup bī-cān vilāyet-i ḥarāb u virān ⁽²¹⁾ eyledi didi yine Süleymān ‘aleyhi’s-selām su’āl kıldı kim yā baykuş niçün gice uçarsın gündüz uçmazsın kim kamu kuşlar [30^b] ⁽¹⁾ gündüz uçar sen gice uçarsın didi baykuş cevāb virdi kim yā Süleymān benüm gice uçduğumda üç vech vardur ⁽²⁾ vech-i evvel budur kim Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ rahmeti kıllarınıñ üzerine seḥer-gāḥ yağar ol sebebden ben daḥı her gice uyımazam ki ⁽³⁾ vaķt ola kim bir seḥer-gāḥ yatıcaķ şubḥ-dem tıramayam Ḥaḳķ’uñ rahmetinden maḥrūm kılam ikinci vech oldur kim Ḳadr Gicesi’n araram ⁽⁴⁾ ki Ḳadr Gicesi’nde her şey’uñ du‘āsı müstecāb durur **ḳavlühū Te‘ālā innā enzelnāhu fī-leyleti’l-ḳadr**¹³¹ üçünci vech daḥı oldur kim ⁽⁵⁾ bu kuşlar bilā-sebeb baña ‘adū dururlar eger kim beni bulsalar helāk iderlerdi niçün anuñ-çün kim gündüz uçup anlara kıvışmazam ⁽⁶⁾ gice uçaram nāğāḥ kim beni gündüz bulurlarsa fiğān kılup aydurlar kim bu ne ‘aceb kuş durur kim gelüp gördüğümüz yok-durur ⁽⁷⁾ evvel ‘acāyiblığı bu kim başı büyük gevdesi küçücük ikinci ‘acāyiblığı bu kim hayvānāt mişālī kılağı var üçünci ğarā’iblığı ⁽⁸⁾ bu kim mesnedinde cemī‘-i vuḥūş u tıyūr rāḥat olup yatur ferāğat iderler bu şubḥa-dek gezip uyumaz diyüp baña ta‘n ⁽⁹⁾ idüp helāk itmege kışd per ü bālüm yolmağa cehd iderler eyle olsa yā Süleymān ben daḥı ol sebebden kuşlar kırkusından ⁽¹⁰⁾ menzilüme gice gider men kim bir kimse düşmāndan kırkısa gicenüñ evvelinden gider her kimesne kim gicenüñ evvelinden yola ⁽¹¹⁾ gide ol menzile yetişür **ḳāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām edlic ve min edlic beleğā’l-münzilü**¹³² dördünci vech bu kim her kıul kim giceyle ⁽¹²⁾ şubḥ oluncaya-dek niyāz eylese Ḥaḳ Te‘ālā anuñ ‘ibādetin żāyi‘ kılmaz ve dünle çok namāz kılanuñ yüzi nūrlanur ⁽¹³⁾ dünyāda ve āḥiretde **ḳāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām men keşr şalāte bi’l-leyli ḥasene vechehū**¹³³

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

¹³¹ “Biz o (*Kur’an*)nu Kadir Gecesi’nde indirdik.” (Kadir 1)

¹³² Hadisin aslı “*edlece ve men edlece beleğā’l-menzile*” şeklindedir. “Gecedan önce giden menziline ulaşır” (Tirmizî, Ebu Hüreyrâ 2450)

¹³³ Hadisin aslı “*men keşüre şalātühū bi’l-leyli ḥasene vecuhū bi’n-nehārı*” şeklindedir. “Gece çok namaz kılanın, gündüz yüzu güzel olur” (Ahmet Serdaroğlu, *Mevzû’ât-ı Aliyyü’l-Kârî Tercümesi*, s. 120; Aclunî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/274; Ali Yardım, *Şihâbü’l-Ahbâr Tercümesi*, s. 100).

Bî-riyâ her şubḥ-dem kılsa kişi Ḥaqq'a niyâz
Ḥâceti maqbûl ola yarlıgaya ol kâr-sâz

Dün namâz¹³⁴ kılğıl Süleymân kim şevâbı çok durur
Müstecâb ider du'ânı ol kerîm ü bî-niyâz

(¹⁵) **Neşr:** Ḥakîm kavline baykuş eyle deyicek Süleymân 'am 'aql u idrâkine zihn-i pâkine taḥsîn eyledi daḥı yine su'âl kılpup didi kim (¹⁶) yâ baykuş niçün 'uzlet maḳâmında oturursın fırsat eldeyiken cihân milkini gezip temâşâ kılmazsın bilürsin kim âḥir ölürsin (¹⁷) bu ḥod ma'lûm durur kim bir kimsene ne kadar kim cemâ'ate yaḳîn olsa Ḥaqq'ın rahmetine yaḳîn olur **ḳâle'n-nebî 'am el-cemâ'atü rahmetün**¹³⁵ (¹⁸) baykuş eyitdi yâ nebîya'llâh üç vech üzere cihân milkini temâşâ ve ḥilkatini teferrüc kılmazam nite evvel bu kim bu ḥalâyıḳı görürem (¹⁹) ehl-i fesâd dururlar nite ol dimekten 'adem 'âleminde vücûd 'âlemine getüren Ḥallâḳ'ın ve henüz ana rahminde mevlûd-ı muşavvir (²⁰) olmadın kırk yıl ezelden rızḳını muḳadder kılan Rezzâḳ'ın **ḳâle'llâhu Te'âlâ yuḳîmû's-şalâte ve yu'tû'z-zekâte**¹³⁶ mûcibince 'amel kılpup ekser (²¹) ṭâ'at itmezler belkim ekseri küfürler daḥı söylerler Ḥaḳ Te'âlâ ḥod ḳullarının küfrine rızâ virmez **ḳâle'llâhu Te'âlâ ve lâ-yerzâ li-'ibâdihî [31^a]** (¹) *'l-küfre*¹³⁷ eyle olsa anuñ bigi kimesnelerün varup içine girüp maḥrem olursam ben daḥı anların bigi günâh-kârlardan oluram ki (²) **ḳâle'n-nebî 'aleyhi's-selâm el-mer'ü 'alâ dîni ḥalîlihî**¹³⁸ her kişi kendü dostunun dîni üzerinedür ya'nî şâlihler-ile muşâḥib olsa (³) şâlihdür ve fâsıḳlar-ıla muşâḥib olursa fâsıḳdur ve ikinci vech bu kim eger varup ḳuşlar-ıla cinsüm-ile yürürsem görürem (⁴) ki eger şâhîndür yâ 'anḳâdur yâ toḡandur yâḥûd ḡayr-ı ḳuşlardan durur ḡurâb u ördek ü ḳaz u keklik ü tırrac durur kendülerden (⁵) alçaḳların öldürmekde ḡavḡâda yir yir incitmekde şerr ü şûrda dururlar pes anların muşâḥebetlerinden 'uzlet yigrek dūrur kim (⁶) ḳul mevlâsını 'uzletde 'ibâdetde künc-i¹³⁹ ḥalvetde riyâzetde bulur

¹³⁴ Namâz: namâzın

¹³⁵ "Birlik rahmetir" (Ahmet b. Hanbel, 3/278, 375; Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 1/333).

¹³⁶ "Namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştur" (Beyyine 5).

¹³⁷ "(Allah), kulları için küfre razı olmaz" (Zümer 7).

¹³⁸ "İnsan, dostunun dini (ve ahlakı) üzeredir" (Ebu Davud, Edeb, 16; Tirmizî, Zühd, 45; Ahmed b. Hanbel, 2/303; Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 2/201; Ahmet Serdaroglu, Mevzû'ât-ı Aliyyü'l-Kârî Tercümesi, s. 105).

¹³⁹ Künc-i: genc-i

pes kendü çiftüm-ile veyāhūd baña yarar kendü cinsüm ‘ākıllar-ıla ⁽⁷⁾ hem-nefes oluram
kim der haber *küllü t̄ayirin biṭayrin ma‘ā šākiletihī*¹⁴⁰

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Şāha Hālîk dergehine isteriseñ kurbeti
Bu ḥalāyîkdan kesilüp ihtiyār it ‘uzleti

Kim ḳanā‘ at ehli ider [kūşe-i] ‘uzlet ḳabul
Kesilür cümle ‘alāyîkdan sürüben vahdeti

⁽⁹⁾ **Neşr:** Hākīm ḳavlince bayḳuş böyle diyicek yine Süleymān su’āl ḳılup didi
kim yā bayḳuş yā niçün rızḳ talebini ḳılmazsın ⁽¹⁰⁾ meger kim **ḳāle’n-nebī ‘am rızḳān**
cedirān sözüni gūş itmedüñ bilmez misin didi bayḳuş eyitdi yā Süleymān üç vech üzere
rızḳ ⁽¹¹⁾ taleb ḳılmazam evvel bu kim ol Rezzāk-ı ‘ālem ki Hālāk-ı benī ādem her
dābbenüñ rızḳına kefildür eger kim ol dābbe deñiz dibinde taş ⁽¹²⁾ içre daḥı olursa rızḳını
eksük itmez **ḳāle’llāhu Te‘ālā** *ve mā min dābbetin fī’l-arzı illā ‘ala’l-lāhi rızḳuhā*¹⁴¹ dur
pes eyle olsa niçün ⁽¹³⁾ rızḳ taleb ḳılam ki Hāk Te‘ālā rızḳum virmege kefildür ikinci
vech budur kim ḳāni‘ em ḳanā‘ at ehliyem cemī‘-i baylıḡuñ baylıḡı ⁽¹⁴⁾ ḳanā‘ atdür kim
ḳanā‘ at bir māludur kim dükenmez **ḳāle’n-nebī ‘am el-ḳanā‘atü kenzün lā-yenfezu**¹⁴²
üçüncü vech bu kim ‘ākıl gerek ⁽¹⁵⁾ dūr kim ḳāni‘ ola Hāk Te‘ālā’nuñ virdüğine zīrā kim
ḳassāmuñ virdüḡi ḳısmetden taşra rızḳ ele girmez biñ yıl cehd ⁽¹⁶⁾ olursa pes eyle olsa
rızḳ-içün šāhīn ve balaban ve şunḡur mişāl niçün kimesneyi incidem ‘aḳlı olan kimesne
⁽¹⁷⁾ dünya-yiçün rızḳ-içün milk-içün kimesneyi rencide itmez **ḳāle’llāhu Te‘ālā naḥnū**
*ḳasemnā beynehüm ma‘işetehüm fī’l-ḥayāti’d-dünyā*¹⁴³ ⁽¹⁸⁾ Hāk Sübhānehü ve Te‘ālā
bir āyetde daḥı buyurmuşdur *ve fī’s-semāi rızḳuküm ve mā tū‘adüne*¹⁴⁴

¹⁴⁰ “Bütün kuşlar kendi cinsleriyle uçar”.

¹⁴¹ “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızḳı, yalnızca Allah’ın üzerinedir” (Hud 6).

¹⁴² Hadisin aslı “*lā-yefnā*” şeklindedir. “Kanaat, tükenmez bir hazinedir” (Furkan, 25/67; Aclunî, Keşfü’l-hafā, 2/102).

¹⁴³ “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık” (Zuhruf 32).

¹⁴⁴ “Gökte rızḳınız ve size söz verilen (sevap ve cennet) vardır” (Zâriyât 22).

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Hâlîk u Rezzâk-ı 'âlem rızkuma oldu kefil
Kısmet olan iriserdür gice gündüz ay u yıl

Pes niçün t̄alib olup cehdi kılam ben rızk-ıçün
Kim didi *naḥnū kaṣemna*¹⁴⁵ muşhaf içre ol Celîl

Kışsa-yı Sām-Süvār

Hakîm kavlince baykuş-ıla Süleymân kışsası bunda bizüm ⁽²¹⁾ kışsamuz **ez-ân-cānib** Sām-Süvār'a geldi nite ol zamân kim Semendün-ı Hezâr-yek-dest ol mel'ün âteş-
[31^b] ⁽¹⁾ perest Sām-Süvār'ıñ Qahramân şalgın alduğunu bulduğunu kendüye cenge geldüğünü bilicek vay kim korkdı beñzinde ⁽²⁾ kan kalmadı za' ferâna döndi endâm-ı süst düşdi belâ zembûrı başına uşdı Mühelhil-i cinnî görüp katına ⁽³⁾ varup didi kim bu bir âdem oğlından kim iki ellü ola senüñ biñbir elüñ ola andan korkarsın didi Semendün ⁽⁴⁾ eyitdi yâ Mühelhil Qahramân-ı Kâtil benüm kaçduma bu pülâd gürzi düzüp baña gelincek muķâbil olmadum kaçdum 'âķibet ⁽⁵⁾ hâtifden âvâz geldi kim yâ Semendün egerçi kim ol gürzden kaçduñ ve eger kaçmasayduñ helâk olurduñ ⁽⁶⁾ didi hâtifden ol âvâzı eşidicek eyitdüm iy baña gök yüzinden haber viren hâtif ol Hudâ kim seni ⁽⁷⁾ yaratdı felek yüzinde benüm helâküme sebep nedür didüm yine cevâb geldi kim seni helâk itmege sebep Dāvūd ⁽⁸⁾ oğlı Süleymân'dur ammâ kim andan evvel bu Qahramân-ı Kâtil gürzi bir âdem ejderhâsı elinden senüñ farķuña toķınacaķdur ⁽⁹⁾ ol darbdan saña şikest irecekdür didi imdi ol âdem ejderhâsı kim ola diyüp dâ'im tefahḥuş iderdüm ⁽¹⁰⁾ bilmezdüm şimdi ma' lûmum oldu kim âdem ejderhâsı bu Sām-Süvār'dur hem Süleymân bin Dāvūd daḡı beyâna ⁽¹¹⁾ gelmiş durur belkim nübüvvet ḡâtemi eline girmiş durur anuñ-çün melûl oldum

Nazm

¹⁴⁵ "Biz bölüştürdük" (Zuhuf 32).

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Bu sebebdən ḥavf iderem henge ben
Varmadum [kim] Sām-ıla uş cenge ben

Yoksa cenge girsem itsem kār-zār
Tağı kandan döndürem la' l-rengə ben

(13) **Neşr:** Semendün-ı Cinnī eyle deyicek Mühelhil eyitdi yā n'itmek gerekdür kim Sām'a zafer bulavuz Semendün (14) eyitdi cinniler¹⁴⁶ pehlevānlardan Rūḥ Şāh cind-ile ve perīler sultānıyla ceng eylesünler benüm daḥı yüzüm gözüm (15) ögrensün ola kim cenge varıcaḳ aña zafer bulam didi Semendün söz-ile Mühelhil-i Cinnī bir cinnī atına (16) süvār olur gelüben meydāna giddi Sām-Süvār'uñ qayınatası Hümāyün Şāh leşkerinden daḥı 'Anḳūr-ı (17) Perī at meydāna depüp girdi Hümāyün Şāh leşkerinden daḥı ikisi süñülerine el urup birbirine ḥamle (18) kıldılar şol qadar ceng itdiler kim süñüleri pāre pāre oldu andan kılıclar-ıla ceng itdiler daḥı çalışmaqdan (19) arayya döndi pāre pāre oldu buğur tıraḳa tıraḳ gürz-ile ceng itdiler ceng içinde 'Anḳūr-ı Perī (20) germ olup Mühelhil-i Cinne bir gürz urdı kim depesinüñ üzerine atdan yıqıldı 'Anḳūr diledi kim inüp (21) başın kese Semendün qomañ ne tırursız deyince Cābir-i Cinnī neheng-süvār olup gelüp yıldırım [32^a] (1) mişāl nehengin sürüp oddan kılıc çıkarup 'Anḳūr'ı çaldı 'Anḳūr oda ulaşdı yandı helāk oldu Rūḥ (2) Şāh cinn-ile Hümāyün Ḥan'ı perī görüp ğıriv qoparup emr eyledi Edmiğa-yı Cinnī arslana süvār olup siḥr-ile (3) elinden tūfānlar qoparup Edmiğa-yı Cinnī Cābir'e irüp bir gürz urdı kim qafāsından qan revān olup (4) aqdı ol ḥinde cān çıqdı Sām-Süvār cānibinden 'aleyke 'aynu'llāh diyüp āvāzeler qopdı Semendün çeri (5) sinden ğıriv āsumāna çıqdı Semendün yine işāret kılınca 'İclān-ı Cinnī peleng-süvār olup zehr-nāk (6) şışeler çeküp od-ıla neft eline alup daḥı Edmiğa'yı od-ıla atdı daḥı Edmiğa mü'mindi Ḥaḳḳ'a niyāz (7) eyledi bir kılına ḥaṭā kılmadı līk bindügi arslan helāk oldu yayan u girizān olup qaçdı Sām'a geldi (8) 'İclān meydānda cevālān eyledi er diledi dīvler çerisinden Ḥannās-ı Dīv bir ziftten menāre bigi eline seng-i (9) āsiyāb-veş gürz alup meydāna girdi anuñ bigi 'ifrītdür kim başı künbede beñzer gözleri iki cāma (10) beñzer yanar burnı degirmen oluğı gibi qolları cınār şāḥına

¹⁴⁶ Cinniler: cindiler

barmaqları hıyāra beñzer kaba kaba çağırup hımār ⁽¹¹⁾ bigi ağırup baķar gibi baķırup
‘uķķāb bigi gelüp ‘İclān’a muķābil ve mu‘ārız oldı ‘İclān Hānnās’uñ gürz-ile ⁽¹²⁾
‘amūdın qarşu tıtdı ammā kim Hānnās Dīv ‘İclān’a bir gürz eyle urdı kim kalkanın
‘amūdın başın daķı ⁽¹³⁾ hord u haşhāş eyledi Semendūn’ı görüp Defāfe emr eyledi
cemī‘-i cinnīler Hānnās-ı Dīv’uñ üzerine bir uğurdan ⁽¹⁴⁾ ğulüvv kıldılar pīle sıvrısıñek
uşar bigi uşup qarçaşup Hānnās-ı Dīv’i ortaya aldılar kimi odlu ⁽¹⁵⁾ neft atdılar kimisi
kılıc birle gürz-ile döğüp çalup dutdılar kimisi daķı zehrlü hançerler-ile gevdesin
kanatdılar ⁽¹⁶⁾ ammā kim Hānnās-ı Dīv daķı gürzin kim her-gāh şalup cinlere ururđ bir
hamlede biñin iki biñin kara kana ⁽¹⁷⁾ yoğurup helāk kılurđ bu hāli görüp Sām-Süvār
emr eyledi dīvler çerisi bir uğurdan Semendūn-ı Cinnī üzerine ⁽¹⁸⁾ kaķrān deryāsı gibi
aķup şadāları felege çıķup yürüdiler cin çerisiyle karışdılar uruşdılar gāh dīvler çerisin
⁽¹⁹⁾ cin çerisi gürz-ile digren-ile döğe döğe kanların yiryüzine döke döke şıyup
Semendūn-ı Cinnī üzerine iletdiler ⁽²⁰⁾ ve gāh cinnīler çerisi uşağı vü irisi dīvler leşkerin
neftlü¹⁴⁷ odlar-ıla atup ceng-i ‘aẓīm idüp yıķa yıķa şıyup ⁽²¹⁾ Sām-Süvār üzerine iledüp
döğdiler

Nazm

[fā‘ ilātūn / fā‘ ilātūn / fā‘ ilūn]

Bir ‘aceb cengi kılurđ Ehrimen
San cihānı tıtdı yidi bez kefen

[32^b] Pençelerden yiryüzi yırtıldı hep
Er deminden gökyüzi örtüldi hep

Dīv-ile cin urışurđ hem perī
Baş u leşden tıldı ‘ālem kişveri

Dīv ururđ gürzi cānlar aluben
Çarķa kandan kara bulut şaluben

¹⁴⁷ Neftlü: noktalu

Od atardı neft-ile cinn ü perî
Yakmaduḡ ne pāy ḡodı ne seri

Na‘ ralardan gümledi ṡās-ı felek
Ökçelerden iñledi gāv u semek

Ḥaşma dīv urduḡca gürzi bile let
Şarḡa ḡarba irişürdi ḡarb u şavt

Diñle imdi nolısardur cengi sen
Vir şalāvāt def idüben hengi sen

Neşr: Ḥakīm ḡavlince cinnîler dīvler¹⁴⁸ (6) bu vech-ile ‘aẓīm ceng iderken Sām-Süvār daḡı yirinden raḡş sürüp ceng içine ḡaḡan arslan ḡarınca cengine (7) varur bigi varup ceng eyledi Sām-Süvār’uñ gürzi ḡorḡusından dīvler ḡan ḡaşanup bir fersaḡ yire (8) ḡaḡarlardı amān dileyüp başına topraḡ şaḡarlardı Sām bu vech-ile sürüp Semendün’uñ ileyin alup Sedd-i İskender (9) gibi ṡurup şaḡ elin şol gürz-gāhında şol elin şaḡ gürz-gāhında ḡoyup na‘ ra urup didi kim benem Sām (10) -süvār İbn-i Nerīmān bin Kerīmān-ı cihān-pehlevān ‘ālem içre şāḡib-ḡıran cedd-i Rüstem-i Dāsītān yā Semendün-ı (11) la‘ in niḡün ḡāmūş olup ṡurursın baña muḡābil olup mu‘ārız olup benüm-ile ceng itmezsin maḡzum (12) işitmezsin ben bunda dīv ḡerisiyle cin ḡerisin ceng itdürmege geldüm bunca zamāndur sen mel‘ūnuñ derdinden (13) gāḡ deñiz ḡa‘ rında yüridüm şışeyile gāḡ balıḡ ḡarnında oldum ve gāḡ ejderhā aḡzında oldum gāḡ Ye‘cüc ve Me‘cüc (14) milkine vardum gāḡ gāḡ Ḳūh-ı Elburz’a vardum tā kim biñ dürlü zūr-ıla Ḳahramān-ı Ḳātil gürzin ele getürdüm gelüp senüñ-ile (15) ceng cihānı ḡözlerüñe teng ḡanlaruñdan yiryüzin lāle-reng idem

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

¹⁴⁸ Dīvler: dīvlev

Adı Lāyem (?)¹⁴⁹ pehlevān Sām-ı Sūvār
Sin nesin kim ejdehālar oldı zār

Oķ atarsam arhı tiri řaķ kılām
Tiĝ eksem Mirriĝ itmez kār-zār

Gürz urursam ȶāf kafāsın taĝıdam
řalıĝı şalşam ökü z maĝz ola tār

Ceddüm olur Nerīmān u Kerīmān
Erlik ire yok miřālüm āřikār

Cin nedür kim yidi başlu evrenüñ
Postını ıķarmıřamdur dil-fikār

Yidi ķat yir altına girdüm tamām
Cin ķanın aķıtmıřamdur ün biñār

Kūh-ı Elburz üzre ķıldum ceng-i dīv
ȶandan oldı taĝ u şaşı lāle-zār

Baħr u ummān ire itdüm ok şavaş
Cinnīlerden ķırmıřamdur bī-řümār

Sen ne mel ün cinnīsin [kim] gelesin
ȶal am üzre işbu dem iy nā-bekār

Gel senüñle ceng idelüm bu zamān
[33^a] Canuñ alam tā ki sinüñ zār zār

Böyle diyüp itdi ĥamle Sām-Sūvār
Vir řalāvāt Muřtafā’ya yād-gār

Kışsa-yı Qāhir Bin Sām-Süvār

Hakīm kavlince Sām-Süvār bunda Semendün-ile cengde ammā kim bizüm kışsamuz ol yañadan ⁽³⁾ Qāhir bin Sām-Süvār’a geldi nite ol zamān kim Qāhir’ün sözün Āhiryānūs-ı Dīv kim işitdi yıldırım gibi şakıdı berķ bigi ⁽⁴⁾ barķıdı daķı ol dōrt biñ dōrt yüz batman gürzin қаzā-yı āsumān bigi hevā-yı fenāya қaldurup Qāhir’e ҳavāle қıldı ⁽⁵⁾ Qāhir bin Sām gördi kim bunūñ gürzine tāķat getürecek leyin degil def’i tūrduķı yirden gergedana mehmiz urdı gergedan ⁽⁶⁾ ‘uķķāb bigi yirinden götürüldi kırķ adım yir gerüsine şıçradı gürz indi Qāhir’ün tūrduķı yire tōķundı yiri yarup ⁽⁷⁾ içinden şu çıķdı ‘ālem zelzeleye geldi toz tozup evc-i felege çıķdı Āhiryānūs Dīv toza kim baķdı Qāhir’i öldürdüm şanup ⁽⁸⁾ seçemeyüp şād olup diledi kim perī çerisine hamle kıla bu yañadan Qāhir bin Sām-Süvār ol pehlevān-ı rūzgār ⁽⁹⁾ toz içinden sürevarup Āhiryānūs-ı Dīv’i қafāsından tiğ-i Hind-ile eyle dutup çaldı kim Āhiryānūs’uñ ⁽¹⁰⁾ gevidesini hıyār mānendi iki bölđi қan revāne olup aķdı Āhiryānūs çağırup cān cehenneme işmarladı ⁽¹¹⁾ dīv çerisi anı görüp ğulüvv āsumāna çıķdı Qāhir üzerine hücüm itdiler bu yañadan Mālīs Hān daķı Āhiryānūs’uñ ⁽¹²⁾ öldigin görüp şād olup def’i emr eyledi perī çerisi uşaķı vü irisi her birisi oddan kılıclar ⁽¹³⁾ çeküp dīvlerūñ üzerlerine yürüdiler dīv çerisiyle periler leşkeri ol dem bir ‘ażim ceng dīvler қanlarından ⁽¹⁴⁾ yiryüzin lāle-reng eylediler gāh dīvler serhengleri Ehrimenler ve ‘ifrītler-ile periler çerisin şıyup Mālīs ⁽¹⁵⁾ Hān’ı perī üzerine bıraķdılar gāh periler daķı odlu kılıclar çeküp od-ıla neftlü şişeler atup dīv ⁽¹⁶⁾ çerisin od-ıla yaķup şafların yıķup şıyup mağāraları üzerlerine iletdiler

Nazm

[fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün]

Bir ‘aceb ceng itdi Qāhir ol zamān
Yiryüzin leş tıtdı gögi cinn ü cān

Tiğ şalıp itdügünce kār-zār
Çarķ-ı Mirriķ istedi қorķup amān

Tiri deldi burc-ı қavsuñ қabzasın

Gürzi Kāf'ıñ kullesiñ yıkdı revān

Şalıǵından iñledi balıķ öküź
Kıyķımından ķan ķaşanur ins ü cān

Ehrimenler ķomadı itdi helāk
Görüp İblīs eyledi bī-ħad fiğān

Cinnīlerden tılmışıdı devr-i ķarķ
Dīv deminden 'ālemi tıtdı tıman

Na' ra-yı dīv-ile kūsuñ ķarbı ĥod
Çiñladı durdı tās-ı gerdün cihān

Niçe dīvün leşkeri oldı helāk
[33^b] Kāçup İblīs-i la' īn oldı nihān

Vir şalāvāt sen be-cā-yı Muşţafā
Kör ola tā kim racīm aşlı hemān

(2) **Neşr:** Hākīm ķavlince dīvler-ile perīler ķerisi bu vech-ile ol gün aķşam olınca ceng itdiler 'aķıbet Kāħir dīvlerüñ (3) üzerine gergedan sürüp na' ralar urup kılıc-ıla başların kesüp kııardı ķanların yire ķarardı vaķt-ı şām (4) olıncaķ dīv ķerisi şındılar her birisi perrān olup ķaçdı ba' zısı daķı giriftār olup ele girdiler Kāħir cümlesin kıırdı (5) andan Mālīs Ĥan-ı perī daķı gelüp Kāħir bin Sām'ıñ elin öpdi nuşret viren Allāħ'a delīm şükürler kııldılar daķı mağāra (6) ķapusına geldiler nażar kııldılar kim gördiler ķapu taşında birkaç saır yazu yazmışlar Süryān dilince pūlād (7) tiğ-ile ĥüb-rūşen ķazmışlar yazılmış kim "ben kim Kāħramān-ı Kātıl'em cihān-süz nām bir dīv varıdı Kūħ-ı Elburz'a ĥükm (8) iderdi yidi yüz biñ dīvüñ serhengiydi benüm leşkerümden yidi yüz ādemī-zād ķapup bunda gelmiş ben Kāħramān-ı Kātıl (9) ol dīvüñ ardınca ādemī-zāddan yidi ayda gelüp bunda çıķdum yaluñuz ol dīv-i cihān-süz yetmiş biñ dīv-ile (10) gelüp yidi gün benüm-ile ceng eyledi günde on biñ dīv öldürdüm kendüzine daķı on ķarb

urdum āhir ⁽¹¹⁾ yedinci günde cemī' -i dīvlerin helāk eyledüm yidi günden şöñra üç gün
dağı ol dīv-ile ceng eyledüm 'ākıbet ⁽¹²⁾ helāk kılpup başın kesdüm bu mağāra kapusunda
aşdum ve tārīḥ yazdum tā bileler kim Qahramān-ı Qātil kimimiş nice ⁽¹³⁾ kuvvetlü
pehlevānımış”

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Var kıyās it kimidi ol Qahramān
K'anca çarḥa gelmedi_a' zām pehlevān

Aña dağı kalmadı devr-i felek
Saña dağı kala şanma bu cihān

Neşr: Hakīm kavlince Qāhir bin Sām ⁽¹⁵⁾ Qahramān-ı Qātil'ün tārīḥin kim okudu
be-ğāyet incindi niçün anıñ-ıçün kim kendüzin pehlevān-ı cihān şanurdu ⁽¹⁶⁾ gördü kim
cihāna pehlevānlar gelmişler kim kendünün qadri anlaruñ qadri qatında Süleymān
yanında mürçe kadar ⁽¹⁷⁾ yok ḥaylī bārī gayret çeküp buyurdu Āḥiryānūs-ı Dīv'ün başın
kesüp ol mağāra kapusunda aşup üzerine ⁽¹⁸⁾ tārīḥ yazdı kim ne zamānda geldi nice ceng
eyledi ve ne kadar dīv helāk eyledi cihānda kendüden şöñra ⁽¹⁹⁾ yād-gār kalmag-ıçün
tārīḥ-i rüzgār olmag-ıçün

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Pehlevān-şāḥib-kırān olan i yār
' Ālem içre qor soñında yād-gār

Ḥayf aña kim kalmadı andan nişān
Añmaz adın ḥalq-ı ' ālem rüzgār

Kāmiliseñ şöñuña qoğıl nişān

Tā ki aña hayr-ıla hāḡ-ı kibār

Līk ol adı koyasın şoñña

[34^a] Yād iden taḡsīn adın leyl ü nehār¹⁵⁰

Nuṣṣını Firdevsī'nüñ tūtğıl begüm

Vir şalāvāt Muṣṭafā'ya yād-gār

Qışsa-yı Süleymān 'am ve Mübāḡaṣe¹⁵¹ Kerden-i Būm Be-Dergāh-ı Süleymān 'am

Hākīm ḡavlince Ḳāhir bin Sām bunda bizüm qışsamuz yine Süleymān-ile bayḡuşa geldi ⁽³⁾ nite bayḡuş böyle deyicek andan şoñra Süleymān peygāmber 'aleyhi's-selām eyitdi yā bayḡuş ⁽⁴⁾ niçündür kim bu hāḡ seni sevmezler ve daḡı aydurlar kim bir kişinüñ öleceğinden gelüp tamı üzerinde oturup ⁽⁵⁾ öter ol sebebden şüm nefes görürler bir daḡı bu kim bir yolca giderken bayḡuş ölse şūmdur fālī nā-mübārekdür ⁽⁶⁾ dirler ol cihetden sevmezler anuñ daḡı aşlı nedür kim bu hāḡkuñ ḡannı senüñ ḡaḡḡuñda vāḡı' midur degil midür didi ⁽⁷⁾ bayḡuş cevāb virdi kim yā Süleymān bu hāḡ buni söyledüklerinüñ üç vechi var-durur evvel vechi budur kim benüm āvāzum ⁽⁸⁾ kerīhdür ve hem bed-liḡāyem bu ādem oḡlanları kim benüm şadāmı işidürler ḡabīḡ şeklüm ki görürler ikrāḡ iderler ⁽⁹⁾ bülbul ḡuşı āvāze virdig-içün dutup ḡafesde şaḡlarlar bir daḡı bu kim benüm vaṡanum ḡarābātda durur zīrā kim ḡarābatı ⁽¹⁰⁾ ḡabul ḡılmışamdur niçün anuñ-içün kim cemī' -i 'imāretler ḡarābāta yüz dutup ḡarāb olacaḡdur şāḡibleri daḡı türāb olacaḡdur ⁽¹¹⁾ āḡir ḡarābātda olduḡum sebebden ḡanḡısınıñ evinüñ öñinde ötsem hay bayḡuş benüm evümi daḡı ḡarāb olduḡın diler kim ⁽¹²⁾ mekān ṡuta diyüp beni ṡaşlar-ıla atarlar üçünci bu kim ben vā' iz-şıfat bu ḡalāyıḡa dilümce naşīḡat virüp oturup ayduram ⁽¹³⁾ ki **tesbīḡ-i būm** *leyte'l-ḡalāyıḡa kem*¹⁵² *yuhḡeḡū veleytehüm izā ḡulīḡū* 'alimū limā ḡulīḡū iderem ya' nī demek olur kim iy nolaydı ḡalāyıḡ ⁽¹⁴⁾ yaradılmayaydı anlar çünkim yaradıldı hāḡ olundılar bilelerdi kim niçün yaradıldılar anı bilmezler kim Hāḡ Te'ālā bu hāḡḡı ⁽¹⁵⁾ 'ibādetden ötrü yaratdı 'ibādet ḡılalar **ḡāle'llāhu Te'ālā** ve mā

¹⁵⁰ Yād iden taḡsīn adın leyl ü nehār: K'iden taḡsīn yād iden leyl ü nehār (vezin gereḡi).

¹⁵¹ Mübāḡaṣe: mübāḡate

¹⁵² Hadisin aslı "lem" şeklindedir.

*ḥalektü'l-cinne ve'l-inse illā liya'budüne*¹⁵³ pes benüm 'ādetüm bu ⁽¹⁶⁾ dur kim giceden tā şubḥ-gāḥ oluncaya-degin ādem ölünceye-dek ādem oğlanları ğaflete müstağrak olurlar bu vech-ile naşihat ⁽¹⁷⁾ iderem zīrā kim imānı olan gerekdür kim her şey'i ḥayr şana kim **ḳāle'n-nebī 'aleyhi's-selām ed-dālu**¹⁵⁴ 'alā'l-ḥayr ke-fā'ilihi¹⁵⁵ ⁽¹⁸⁾ dördüncü vech budur kim ḥalk beni sevmedügi meger Keyūmers Şāh'ün bir oğlu varıdı Siyāmek adlu ⁽¹⁹⁾ bir tağda mağāra içinde namāz kılırdı dīvler gelüp Siyāmek'i öldürdiler benüm ḥaddümden ol zamānda ol ⁽²⁰⁾ mağārada bir baykuş varımış Siyāmek'ün helākin bilecek varup Keyūmers'ün sarāyı üzerine ḳonup ⁽²¹⁾ ötmüş dilince dimiş kim yā Keyūmers oğlu Siyāmek'i helāk itdiler dimiş ya'nī kim ḥaber virdi Keyūmers **[34^b]** ⁽¹⁾ ḥod pādīşāhidi bunı diñledi ḳuş dilin bilmezdi gördi kim baykuş ötüp fiğān ider eyitdi bu bir 'alāmetdür ⁽²⁾ ḥayr ola didi aḥşam olıcaḳ ḥaber geldi kim Siyāmek'i dīvler helāk eyledi Keyūmers görüp āḥ itdi didi kim ⁽³⁾ baykuş gelüp ṭam üstinde ötse ḥayra delālet degüldür ben tecribe itdüm diyüp ḥalka söyledi ḥalk-ı cihān ol ⁽⁴⁾ vaḳtden berü ṭam üzerinde baykuş görseler ṭaşa ṭutar yoksa yā Süleymān benüm ne günāhum var kim ṭaşıla ⁽⁵⁾ atarlar ben ḥod bu ādem oğlanlarına naşihat virürem ammā kim ḥalk-ı cihānuñ 'ādetidür kim vā'izi ve naşāyiḥi sevmezler ⁽⁶⁾ şeyyāduñ ve maḍḥeküñ varup sözün diñlerler ya'nī kim ma'nī añlarlar bir daḥı bu kim ben ḡayb bilmezem kim bir ḳişinüñ ⁽⁷⁾ ne vaḳt ölecegin bilem gelüp şāḥibine ḥaber ḳılam ḡaybı Ḥaḳ Te'ālā bilür kim 'Allāmü'l-ḡuyūbdur¹⁵⁶ Settārü'l-'uyūbdur¹⁵⁷ ⁽⁸⁾ ve bir ḳişinüñ ḥod eceli gelse ben ötem yā ötmeyem elbetde ol gelen dünyāya ölecekdür bir sâ'at daḥı diri olacaḳ ⁽⁹⁾ degüldür kim Ḥaḳ Te'ālā buyurur **ḳāle'llāhu Te'ālā izā cā'e ecelühüm lā-yeste ḥirüne sâ'aten ve lā-yestaḳdimüne**¹⁵⁸

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ben ne bümem eyleyem 'illet 'ilel

Va' de irse virmez amān ḥod ecel

¹⁵³ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât 56)

¹⁵⁴ Hadisin aslı “ed-Dāllü” şeklindedir.

¹⁵⁵ “İyiliğe kılavuzluk eden, onu yapan gibidir” (Tirmizî, İlm, 14; Ebu Davud, Edeb, 110; Ahmed b. Hanbel, 5/357; Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 1/399).

¹⁵⁶ Gaybı bilen Allah'tır.

¹⁵⁷ Ayıpları ve kusurları örten Allah'tır.

¹⁵⁸ “Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler” (A'râf 34).

Bir kiři kaçan olur bilmez ‘uķūl
Līk bilür anı Hāk ‘azze ve cel

Halk olur iki bölük řāh-ı cihān
Biri cāhil biri kāmīl bī-ḥalel

Kāmīl olan murğı incitmedi hīç
Līk cāhil incidür kılur cedel

Böyle diyüp oldu ḥāmūř murğ-ı büm
Vir řalāvāt Muřtafā’ya bī-bedel

Neřr: Hākīm kavlince bayķuř böyle diyicek yine Süleymān ‘aleyhi’s-selām ⁽¹⁴⁾ su’āl kılup didi kim yā bayķuř ḥūb didüñ ammā kim bu ḥalāyık seni niçün taşlar-ıla urıcaķ hīç ol ⁽¹⁵⁾ taş atanuñ dönüp yüzine bakmazsın def‘ī uçarsın gidersin aşlı ne durur kim dūřmānuñ kimlerdügin ⁽¹⁶⁾ bilmezsin tefahḥuř kılmazsın bayķuř didi kim yā Süleymān üç vech üzerine bakmazam evvel bu kim ķovulduķ yirden ⁽¹⁷⁾ kiři def‘ī gitmek gerek kimsenüñ evi öñinde ceng itmegüñ aşlı yok-durur çık evümden diyen-ile zūr-ıla ⁽¹⁸⁾ ceng [u] mücādele kılmak ‘uķalā işi degüldür ikinci vech bu kim rüz-i maḥřer ḥod olacaķdur her kiři itdüginu ḥayr u řer ⁽¹⁹⁾ bulacaķdur ol ‘ādīl fāzıl ‘ālim pādiřāhlar pādiřāhı kim cemī‘-i maḥlūķuñ ilāhı benüm bigi za‘īflerüñ pūřt ü penāhı ⁽²⁰⁾ kıyāmet günü olıcaķ cümle maḥlūķātı maḥřer yirine cem‘ idecekdür mazlūmlaruñ ḥaķķını zālīmlerden ⁽²¹⁾ alıvirecekdür tā ḥattā kim boynuzsız ķoyunuñ ḥaķķını boynuzlu ķocdan alıvirse gerekdür pes ol vaķt [35^a] ⁽¹⁾ baña Hāk Te‘ālā diyecekdür kim yā bayķuř ol cihān sarāyında kim sen aña nařīḥat virürdüñ pend iderken seni taşlayan ⁽²⁾ kimdür söylegil kim dāduñı istād ideyin diyüp şorisardur ben ol vaķt aydısam kim İlāhī ben kimi diyem ki ol ⁽³⁾ vaķt dönüp ardıma bakmadum kimdügin bilmezem diyüp ḥalāř olmağ-ıçün ve hem bakmazam ki ben kezzāb dūřmeyem ⁽⁴⁾ bilüp bilmezem dimeyem üçünci ol kim ol kiři benüm ucumdan ‘azāba giriftār olmaya didi Süleymān ⁽⁵⁾ eyitdi yā bayķuř ne yavlaķ bu ādem oğlanın esirger misin terahḥum kılursın didi bayķuř eyitdi yā

nebīya'llāh ⁽⁶⁾ nice teraḥḥum kılmayam ki Ḥaḳ Te'ālā buyurmuşdur **ḳāle'llāhu Te'ālā**
*inne raḥmeta'l-lāhi ḳarībūn mine'l-muḥsinīne*¹⁵⁹ dūr

Nazm

[fā' ilātūn / fā' ilātūn / fā' ilātūn / fā' ilūn]

Çün esirger ḳullarını şāha Rabbū'l-'ālemīn
Ben teraḥḥum itmezisem kāfir ol[ur]am hemīn

Raḥm idene raḥmet ider ol kerīm ü kār-sāz
Ḳāhir'ūñ yirin ḳılur siccīn dūzaḥ zīr ü zemīn

⁽⁹⁾ **Neşr:** Ḥakīm ḳavlince bayḳuş eyle deyicek yine Süleymān su'āl ḳılup didi kim yā bayḳuş niçūn bir yirde ⁽¹⁰⁾ otururken iki yaña baḳarsın gāh şaḡuña ve gāh şoluña cüstlig-ıla baḳarsın vaḳtūñe ḥāzır olup ⁽¹¹⁾ göz ḳaḳarsın bayḳuş cevāb virdi kim yā Süleymān anuñ daḡı iki vechi vardur evvel vechi bu kim oturduğum ⁽¹²⁾ yirde gözedürem ki bir fesād ehliyle gelüp bir fesād ehli fesād kılmayalar ben ol fesāda muṭṭali' olmayam ⁽¹³⁾ ki dünyāda şāhid düşerem yarın Ḥaḳ Te'ālā dergāhında anuñ 'aybını yüzine urmayam diyüp çevre yaña gözedürem ⁽¹⁴⁾ çünkim bed-nefs kişi gelse uçaram giderem ikinci bu kim ehl-i fesād kimesneler lā-cerem beni görüp taş atacaḳdur ⁽¹⁵⁾ günāha mürtekib olacaḳdur günāha girmesün bana daḡı zararı irmesün direm üçünci vech budur kim ⁽¹⁶⁾ şaḡ u şol tırmayup iki taraḑı gözedürem sebep oldur ve giceyile gündüz yigirmi dōrt sā' atdūr yigirmi ⁽¹⁷⁾ dōrt sā' at içre kırḳ sekiz biñ nefes alınıp virilse gerekdūr kim iki biñ nefes bir sā' at durur pes ol ⁽¹⁸⁾ takdīrce her nefesde ölümnden iki kez iḥtiyāṭ iderem bir ol kim gire nefes çıḳmaya bir bu kim nefes çıḳa girmeye ⁽¹⁹⁾ helāk olam pes yā Süleymān her nefes alup virdüğince ölümnden ḳorḳaram ki Melekü'l-Mevt 'acabā şaḡ yanumdan ⁽²⁰⁾ mı gele diyüp şaḡuma bakaram ve gāh şol yanumdan mı gele direm ölüm ḳayḡusın yirem kim ölüm aḡsuzda gelūr ḡāfil bulunmayayın ⁽²¹⁾ direm

Nazm

¹⁵⁹ “Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır” (Arâf 56).

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Bu ecel kim kişiyē nāgāh gelür

‘Aklı olan dā’imā hāzır olur

Cāhil olan çekiser tül-i emel

[35^b] Kāmil olan gözedür vaqt-i ecel

Çün ecel vardur gelür yokdur gümān

Neye gerek milk ü māl u hānümān

Biñ yaşarsa ‘ömrile hem-çünkü Nūh

Hāke cismüñ gire göge çıka rūh

Aşşı nedür Cem yāhūd Dahhāk ola

‘Ākıbet bir kişi çünkim hāk ola

‘Ākıl ol ki bakmaya kimseye hōr

Kim Süleymān vā’ izi olurdı mūr

Böyle diyüp sākin olur murğ-ı büm

Diñledi ‘ibret alup sulṭān-ı Rūm

Āh ‘aceb düşmen-dürür¹⁶⁰ mevt-i elem

Dirlikiçün çekiserem guşsa ğam

Mevt iricek bilmezüz ki nola hāl

Ne diyem Mūnkir Nekīr ider su’āl

Emr-i Hāk üzre virürsem ben cevāb

Çekmeyem zecrī bulam ‘uqbā şevāb

¹⁶⁰ Āh ‘aceb düşmen-dürür mevt-i elem: Āh ‘aceb düşmen-dürür bu mevt-i elem (Vezin gereği).

Nice müşkil nice düşvār işbu hāl
Bunda ‘āciz qaldı hep şāhib-kemāl

Yā İlāhī Aḥmed u Maḥmūd-içün
Yarlığa Firdevsī’yi Maḥmūd-içün

Gerçi bī-ḥad cürmi var çün Kūh-ı Qāf
Līk senden raḥmet umar kıl mu‘āf

Cürmüñ olmak isteriseñ sen maḥiv
Vir şalāvāt itmegil qat‘ā sehv

Neşr: Hākīm kavlince baykuş böyle deyicek Süleymān peygāamber baykuşuñ ⁽¹⁰⁾
‘aql u idrākine taḥsīn eyledi daḥı döndi baykuşuñ sözlerin ne kim didiyse Loḡmān’a
ḥikāyet vüzerāya ⁽¹¹⁾ rivāyet eyledi cemī‘-i ‘uḡalā vüzerā baykuşuñ kelimātına āferīn
idüp ḥayrān qaldılar ‘ibret aldılar tevbe kıldılar ⁽¹²⁾ kim ayruḡ baykuşa ta‘n itmeyeler taş
atmayalar yuvasında incitmeyeler andan soñra Āḥī Melīḥ Küstāḥ ol cāhil-i ⁽¹³⁾ fellāḥ
daḥı eyitdi yā Süleymān bu baykuşı ḥükm eyleseñ öldürsevüz ol ḥāşşalar kim ḥükemā
söylediler şerḥ ⁽¹⁴⁾ eylediler vāqı‘ mıdur bilsevüz aña göre tecrube kılsavuz didi
Süleymān Āḥī Melīḥ’e kaçıdı yıldırım bigi şakıdı ⁽¹⁵⁾ buğur baykuş tırduğı yirde
Süleymān’uñ ḡazabın görüp dilince eyitdi yā Süleymān niçün ol şaḥşa kaçırsın ⁽¹⁶⁾ aşı
nedür didi Süleymān’uñ daḥı ḡazabı sākin olup cevāb virüp didi kim yā baykuş bu ol
kişidür kim saña ⁽¹⁷⁾ taş atdı ve seni incitdi yūñuñ yolup zaḥmet itdi ol vaḡt ba‘zı bu
meclisdeki ḥükemādan didiler kim ⁽¹⁸⁾ bu baykuşı öldürsevüz ḥavāşşı baykuş kim var-
durur görsevüz kim vāqı‘ mıdur didiler şimdi bu kişi seni öldürmek ⁽¹⁹⁾ diler aña ḡazab
kılduğum budur didi baykuş didi kim yā Süleymān eger beni helāk iderseñ daḥı ḡam
yimezem ve ammā kim ḥaz̄er kıl ⁽²⁰⁾ günāḥ-kārılar sözine uyup günāḥ-kār olmayasın kim
bir kişi ‘abeş yire bir serçe depelese kıyāmet günü olıcaḡ ⁽²¹⁾ Hāḡ Te‘ālā cemī‘-i
maḥlūḡāta kim yine cān virüp maḥşer yerine dirile ol serçecüğüñ daḥı bir inceçük [36^a]
⁽¹⁾ āvāzı ola ‘arş qatında ayda kim yā Rabbī şor bu kişiye kim beni ne sebebden ötürü bī-
günāḥ qatl eyledi hiç menfa‘atsüz ⁽²⁾ yire diye Hāḡ Te‘ālā anuñ ḥaḡḡın andan alıvire
ḡāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām men ḡatele ‘uşfūran ‘abeşen yevme’l-kıyāmeti velehu

*şarāḥun ‘inde’l-‘arşı yeḳūlu rabbi se’ele hazā fīme ḳatelenī min ḡayri menfu‘atin*¹⁶¹
imdi yā Süleymān dilerseñ kim beni helāk ⁽⁴⁾ itdüresin ḡāfil olma kim ḥaḳḳımı senden
Ḥallāk-ı a‘ zām Rezzāk-ı benī ādem aluvirecekdür

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Ġāfil olma yā Süleymān ol āḡāḥ
Ḥaḳḳımı senden alur Ḳādir İlāḥ

Muḥtesibdür Ḥālīḳ a‘ zām yā emīr
Dād-ı istād idicidür ḳıl nigāḥ

Neşr: Ḥakīm ḳavlince bayḳuş eyle deyceḳ Süleymān ‘am eyitdi yā bayḳuş ⁽⁷⁾
ḥāṣā¹⁶² kim ben senüñ yünñüne degem yā saña zerrece noḳşān irḡürem bil kim inşā’allāḥ
Sīmurḡ baña gelinceḳ ⁽⁸⁾ cümle ḳuşlar bile gelüp fermān-ber olacaḳdur ol zamānda ben
seni bayḳuşlar cinsine melik ḳılam re’īs olasıñ ⁽⁹⁾ didi bayḳuş şād olup Süleymān’a du‘ ā
eyledi icāzet alup gitdi andan Süleymān ḥazreti daḡı ‘am yirinden ⁽¹⁰⁾ ṭurup dīvānı
ṭaḡıdup yatsu namāzın ḳılmaḡa ḥalvetine vardı pāk şudan āb-dest alup namāza ṭurdu ⁽¹¹⁾
niyāza meşḡul oldı bu yañadan ‘uḳalā vü fuzelā [vü] ḥükemā vü vüzerā vü ümerā
Süleymān’uñ ‘am bayḳuş-ıla söyleşdüḡin ⁽¹²⁾ ta‘accüb ḳıldılar ṭaḡladılar ḡaylī ‘ibret
aldılar bildiler kim Süleymān ḳuş dilin daḡı bilürmiş ḳuşlar cinsi daḡı aña ⁽¹³⁾ maḥkūm
olacaḳdur cemī‘-i atyāra ḥükm ḳılacaḳdur ve ammā kim anlar ḳim cāhil ve nā-ehl idi
iñeni iñeni bir yire gelüp ⁽¹⁴⁾ söyleşdiler didiler kim Süleymān bayḳuş-ıla söyleşdüḡi
vāḳı‘ mı ki yoksa bir remz ü rumūz mı ki ḳaçan ola kim ⁽¹⁵⁾ ādem oḡlanı ḳuş dilin bile
didiler

Nazm

¹⁶¹ Hadisin aslı “*men ḳatele ‘uşfūran ‘ābeşen cāe yevme’l-ḳıyāmeti velehu şurāḥun ‘inde’l-‘arşı teḳūlu yā Rabbī sel hāzā fīme ḳatelenī fī ḡayri menfa‘atin*” şeklindedir. “Kim bir serçeyi boş yere sırf eğlence olsun diye öldürürse, kıyamet günü o serçe feryat ederek Allah’a şöyle seslenir: Ey Rabbim! falan beni gereksiz yere öldürdü, herhangi bir fayda için öldürmedi” (Şerid b. Sûyd es-Sakafî, Gayetü’l-Merâm s.46).

¹⁶² Ḥāṣā: ḥāṣa

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Mu' terifdür işbu söze cümle pes
Kuş dilini söylemedi hiç-kes

Bu kaçan ola Süleymān söyleye
Yâ hu murgānı musahhar eyleye

Böyle diyüp şekke vardı cāhilān
K'itmediler ya' nī anlar imtiḥān

Kānde kāmil varsa düşmendür cehil
K'Aḥmed'e eksük degüldür Bū-Cehil

Bitmedi gül gelmeye ḥārı begüm
Bulmadılar genci yok mārı begüm

Dost ola mı ādeme düşmen sözün
Dost olan işitmeye düşmen sözün

Der Beyān-ı Ender Temşilāt-ı Dāsītān-ı Māzī

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Var-durur temşil-i destān-ı 'azīm
Şerḥ ideyin añla saña çün kelīm

Fī'l-meşel milk-i cihāndur işbu rūḥ
Şeh Süleymān 'aqluñ olur müstaḳīm

Tābi' -i 'aqluñ kuvāsı nev-cüvān
'İlm ü ṭā' at zühd ü taḳvā iy Kerīm

Nefs-i emmāre durur Āḫī Melīḥ
[36^b] Cāhilān nefsüñ kuvāsı key delīm

Ḥātem ol tenzile_İlāhīdür ‘ayān
Kim musahḥhardur anuñla cin racīm

Nefse ḳādir olğıl eyle key zebūn
Tā muḳābil olmaya nār-ı cahīm

Nefs ucından nice biñ Bel‘ am Ba‘ūr
Çekdiler Veylün ‘azābın key elīm

Arada olmasa mülḥid nefs-i şūm
Kimse_Ene‘l-Ḥaḳ dimezidi yā nedīm

Nefs ü tenden ṭab‘uñı eyle rehā
Kim şadefde bulımaz ḳıymet yetīm

Sen seni senden cüdā ḳıl yā hümām
Tā makāmuñ ola ol ḥuld-ı na‘īm

Hey hevāyī böyle maḡrūr olmağıl
Her taraf gitme isüz hem-çün nesīm

Amı iste oldur evvel āḫir ol
Bāṭın oldur zāhir oldur hem ḳadīm

Der Beyān-ı Meclis-i Āḫir

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Hamd u bî-had lâ-şerîk ü Hâlık’a
Rızık viren cümle halk u Râzık’a

Kün demekden çarh-ı gerdân eyledi
Kevkeb ü seyyâre devrân eyledi

Mâ’ vü tînden dūrıdı Firdevsî pes
Virdi ‘aqlı itdürüp nazma heves

Çün ‘ināyet kıldı virdi feth-i bāb
İtdi te’lîf buncılayın hûb-kitāb

Hak hidāyet virdi çünkü zāhire
Yüz otuz dört meclis irdi āhire

Neşr-i dil-keş nazmıdur emlah kelām
Yazup okur başda dutar hāş u ‘ām

İşbu meclis āhîr oldı bu zamān
Ger ecelden bulurısam ben amān

Bākisinde şerh idevüz kışşay
Def’ idevüz gūş idenden guşşay

Lîk bu dem umduğı Firdevsî pes
Kılasız hayr-du‘ ālar hoş-nefes

K’ol du‘ āla[r] rahmet ola cānına
Furşat iblîs bulmaya imānına

Oğuyana yazana diñleyene
Ümm-i ‘ālem ma‘ nîsin añlayana

Hak Te‘ālā hācetin kıla mezîd

Her gicesi Ḵadr ola g̱ündüzi ʿid

Oİ Muḥammed ṉurı ḥaḳḳı Rabbenā
Bu v̱ücūdum olıcaḳ āḫir fenā

İrmesün imānuma hergiz ḥalel
Raḫmet it Firdevsī'ye iy bī-bedel

Vir ṣalāvāt Muṣṭafā'ya bul ṣevāb
Söz tamām va'llāhu a'lem bī'ş-şavāb

Süleymānnāmenüñ Yüz Otuz Beşinci Meclisinüñ Zikrindedür

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

İy gönül olma yine sevdā-perest
Niçe bir meydān olasın nīm-mest

Geçdi ḥadden ḥāb-ı mestī mest-i ḥāb
Şubḥ-demdür ṭur ki toḡdı āfitāb

Ef'ī-yi kej-rev zümürreddür nümā
Kıl nazar ki heft-ser bu ejdehā

Pāyuña düşdi kıla özüñi şayd
Ġāfil olma aña göre kıl kayd

Menzil uzak āḫ ki sende nāḳa leng
Ġuşşañ üküş lik sinüñ katı teng

Kanḳı şāḫib-devlete irmez ḥalel
Kanḳı ʿömrüñ şoñına irmez ecel

Ḳanı Ḳayşer Kisr[ā] vü Nüşîrevân
[37^a] İtdiler mevtûñ şerâbın Nüşrevân

Cām-ı Cem elden düşer hem ḳalmadı
Şeh Süleymân gitdi ḥâtem ḳalmadı

Bu felek ki devr ider çün âsiyâb
Anca Sulṭân Ḥan Murād itdi türâb

Çün cihānuñ ḥâli budur bî-gümân
Er gerek ki ḳoya bunda bir nişân

Cehd ḳıla ḳoya bir ḥoş yâd-gâr
Tâ cihân ḥalkı aña leyl ü nehâr

Ol sebebdan bu Süleymân-nâmesin
Söyledüm menzilüm olmadın ü sin

Kim okuyan yâd ide Firdevsî'yi
Ḥaḳ müyesser ḳıla_aña Firdevsi

Yâ İlâhî kim ider ḥayr-du‘ â
Ḥayr-ıla ḳıl cenneti sen aña cā

Cennet-i Rıdṽân dilersen bâ-şafâ
Vir şalāvât sen be-cā-yı Muşṭafâ

Dāsītân-ı Ağniyânūs-ı Ḥakīm ve Der Beyân-ı Ḥikmet Ost

(7) Loḳmân Ḥakīm ḳavlince nâḳilân-ı muḥtâr ve Eflâtûn-ı Yûnânî naḳlince
‘âḳılân-ı kibâr (8) ol vech-ile aşahḥ hikâyet ḳılup aydurlar kim çünkim ol gice geçüp
‘ale’ş-şabâḥ oldı âfitâb-ı nûr-baḥş (9) neyyir-i a‘ ḳam ki nûrıyla cihân sarâyın māl-â-māl
eyledi Süleymân ordusından seher-gâḥ mü’ezzîn ḳuvvetlü bañ (10) virüp ezân okudı tîğ-i

tevhîd-ile şeytân gerdenin tokudu hemân-dem Süleymân bin Dâvud ol Resul-i ⁽¹¹⁾ Ma' bûd câme-ğ̃âbdan тұrup şubh namâzın kılup evrâd okıyup namâzdan niyâzdan fârîğ olucağ ⁽¹²⁾ başına şehr-yârlıq tâcın urundı beline kemer-i sultânî bağlandı gelüp saltanat serîrinde oturdu ⁽¹³⁾ Loqmân-ıla Kâz peygamber ve Nâsen peygamber ve Evyâşer peygamber 'aleyhimü's-selâm gelüp sağ kolda ⁽¹⁴⁾ şandalîler üzerinde oturdılar andan sonra 'Amâlika Sultânı Sührâb Şâh ve Mısr Sultânı Celâleddîn ⁽¹⁵⁾ ve Bağdâd Meliki Tübbâ' bin Aşda' dahı gelüp kürsîlerde oturdılar bâkî hadem [ü] haşem¹⁶³ ayağ üzerine tırdılar ⁽¹⁶⁾ andan ħ̃ân-ı Süleymân geldi yinildi içildi ħikmetden söz açıldı andan Süleymân 'am baş kaldurup ⁽¹⁷⁾ yine Ağniyânüs-ı Ħakîm'üñ yüzine bakup 'ilm-i ħikmetden su'âl kılup didi kim yâ Ağniyânüs-ı Ħakîm ħaber ⁽¹⁸⁾ vir baña kim âdemî-zâduñ siñirlerinüñ aşı nedür şıfat-ı ħilkati ne vech-ile durur didi Ağniyânüs-ı Ħakîm ⁽¹⁹⁾ dahı cevâb virüp didi kim yâ Süleymân bilgil kim siñir iki kısımdur bir kısmeti dimâğdan ya' nî beyinden ⁽²⁰⁾ biter ve bir kısmeti ta' adan (?)¹⁶⁴ ya' nî kim murdar¹⁶⁵ ilikden biter ammâ kim yâ Süleymân ol siñir kim dimâğdan ⁽²¹⁾ biter yidi çifttür evvelki çifte ecvef dirler zîre içi mücevvefdür ve bu siñir muqaddem dimâğuñ iki mücevvefinüñ [37^b] ⁽¹⁾ yanlarından ibtidâ ider ve iki göze varur ve nûr-ı bâşıra ya' nî gözün nûrı anuñ tecvîfînden geçer ve ikinci ⁽²⁾ çift evvelki çiftün ardından ibtidâ ider beyni ucından ve iki göze yayılır ve iki gözlerün ħareketi ⁽³⁾ anuñla dururlar ve dahı yâ Süleymân üçünci çifte zevk dirler ve siñürden çok siñirler bulınur ba' zı kulağ ⁽⁴⁾ ardından çinün bende-güşesine varur ve ba' zısı iki şakağın ardında ya' nî saçanağlarında yayılır andan ⁽⁵⁾ geçüp üstün çeñenün derzine degin ve andan üstün tudağ ve yüzün derisine yayılır ve ba' zısı dil üstünde ⁽⁶⁾ ki ħışâda ya' nî perdede yayılır ve dile zevkuñ ħissin virür aşğa çeñe dişlerinün diblerine ve aşğa tudağda ⁽⁷⁾ bile yayılır ve dahı yâ nebîya'llâh dördünci çiftün ibtidâsı üçünci çiftün ardındandır ve birbirine kavuşduğı ħâlde ⁽⁸⁾ ümmü ħâfiyeye ol perdedür kim beyin anuñ içindedür ve ümmü ħâfiyeden kafânun depesine degin iç yüzünden ⁽⁹⁾ varur ve birbirinden ayrıldığı ħâlde eñege ulaşur ve eñege zevk ħissin virür ve dahı yâ Süleymân beşinci ⁽¹⁰⁾ çift muzâ' afdur ya' nî eklenmiş birbirine 'aşabü's-sem' dirler ya' nî işitmek siñiri ve bu siñir ilerüden ibtidâ ⁽¹¹⁾ ider ve iki kulağın delüğine girür içinde döşenür ve birisi girüden ibtidâ ider ve iki kulağın delüğine ⁽¹²⁾ girür ve üçünci çiftün ba' zı aqsâmına karışur andan aşğa çeñeyi ħareket

¹⁶³ Haşem: haşem

¹⁶⁴

¹⁶⁵ Murdar: murvar

itdüren yaşşı saçanağa ulaşur ve altıncı ⁽¹³⁾ çift dahı yā Süleymān eñse çukuru katında bir yiv vardur kim aña der ferdālī dirler zīrā ki dala ⁽¹⁴⁾ beñzer ve ol yivüñ āhirinde iki delük vardur altıncı çift ol iki delükden çıkar ol arada üçünci ⁽¹⁵⁾ çiftten ve yedinci çiftten birkaç siñir vardur bile bir görölür pes bu cümleñün ba' zısı eñekdeki ve dil ⁽¹⁶⁾ dibindeki saçanaqlara döner ve ba' zısı dirsekdeki yaşşı saçanaqlara döner varur ve bir büyük budağı boyun ⁽¹⁷⁾ içinden geçer ve andan birkaç budaqlanur ve boğurtlağa maḥşuş saçanaqlara varur ol saçanaqlara yayılır ve ⁽¹⁸⁾ baḳiyyesi göğüse iner ve göğüs birkaç bölük olur bir bölügi yukarıya döner ve boğurtlaḳ saçanaqlarına varur ⁽¹⁹⁾ ve bunlara a' şāb-ı rāci' a dirler ya' nī yukarıya dönen siñirler ve bir bölük öykende ve yürekde ⁽²⁰⁾ ve ḥulkūmda ve göğsüñ iç yüzindeki ḥicābda ya' nī perdede yayılır revāndan mi' de ağızında ve ḳarnuñ altına ⁽²¹⁾ ulaşur ve bir bölükden mi' de ağıza varan siñir bir yaluñuz siñirdür hemān ve bir siñir olmaḳdan murād budur kim [38^a] ⁽¹⁾ tā kim ḳalan siñirlerden ḥissi artuḳ ola ve ammā yā Süleymān iki bögrege dönen siñir murdar ilikden çıḳmış siñirlere ⁽²⁾ ḳarışur ve yedinci çiftüñ ekşeri dildeki saçanaqlarda yayılır ve bir azacuk bölügi boğurtlaḳuñ iç yüzindeki saçanaqlarda ⁽³⁾ yayılır ve ammā ol kısım ki ṯā' adan ya' nī murdar ilikden biter yigirmi toḳuz çift siñirdür sekiz çifti boyun ⁽⁴⁾ boğunlarından biter ve biş çifti bil boğunlarından biter ve dört çifti sekirden boğunlarından biter ammā yā Süleymān ⁽⁵⁾ bu siñirler murdar ilikden taşraya ne heybet-ile döner anı beyān idelüm bilgil kim her iki boğunuñ ḳavuşduḳı ⁽⁶⁾ yirde murdar ilikden bir çift siñir çıkar birisi sağdan yaña varur ve birisi soldan yaña varur ve ammā yā Süleymān boyun ⁽⁷⁾ boğunlarından çıkan sekiz çiftüñ birisi boyunun üstin boğnında bir delik vardur ol delikden çıkar ve başdağı ⁽⁸⁾ saçanaqlarda müteferriḳ olur hemān zīrā anda delik ṯar olmaḳın bu çift kiçirek olur ve ikinci çift ⁽⁹⁾ evvelki boğunuñ ara yirinde boş yir vardur andan çıkar ve başuñ derisine ulaşur ve aña lemis ḥissin virür ve ⁽¹⁰⁾ andan iki gözdeki ve iki yañaḳdağı saçanaqlara varur tā kim bu saçanaqlara hem ḥiss hem ḥareket virür ve üçünci ⁽¹¹⁾ çifti ikinci boğun-ıla üçünci boğunuñ arasından çıkar ve iki kısım olur oldur kim başuñ derisine ḥiss virür ⁽¹²⁾ ve boyun ardındağı saçanaqlara hem ḥiss ve hem ḥareket virür ve bir kısım ḳulaḳlaruñ çevresindeki saçanaqlarda ⁽¹³⁾ yayılır ve dördünci çift üçünci boğun-ıla dördünci boğunuñ arasından çıkar ve boyun içindeki baş içindeki ⁽¹⁴⁾ ve bil üstindeki saçanaqlara hem ḥiss ve hem ḥareket virür beşinci çift dördünci boğun-ıla beşinci boğunuñ arasından ⁽¹⁵⁾ biter ve iki kısım olur birisi büyük ve birisi kiçi ve kiçisi yukarudan yaña meyl ider ve dirsege deḡin varur ⁽¹⁶⁾ ve büyügi iki kısım olur bir

kısmı bil boğunlarının üstindeki yaşşı saçanaqlara varur andan tā başuñ ⁽¹⁷⁾ ve boyunuñ iç yüzindeki saçanaqlara degin varur ulaşur ve bir kısmı bildən çıkan altıncı çiftüñ ba' zı eczāsına ⁽¹⁸⁾ kavuşur ve döner tā gögsüñ iç yüzindeki hicābuñ ya' nī perdenüñ ortasına degin ve altıncı çift beşinci boğun-ıla ⁽¹⁹⁾ altıncı boğunuñ arasından biter ve yedinci çift altıncı boğun-ıla yedinci boğunuñ ortasından ve sekizinci çift yedinci boğunuñ ⁽²⁰⁾ altından biter ve bu siñirler birbiriyle tolaşur ve bildən çıkan siñirlerden bir budak döner ve tolaşık siñirlere kavuşur ⁽²¹⁾ andan şoñra bu cümle siñirler kim vardur döner tā dirsegüñ dibine degin ve kola ve bilege ve eliñ ucına degin varur [38^b] ⁽¹⁾ ammā yā Süleymān ol siñirler kim göğüs karşusındağı oñurğanuñ boğunlarından çıkar on iki çiftdür evvelki çift ⁽²⁾ arқанuñ evvelki boğunuñla ikinci boğunuñ arasından çıkar ve bu çiftüñ ba' zı eyegü arasındağı saçanaqlarda yayılır ve ⁽³⁾ ba' zısı bilüñ saçanaqlarında yayılır ve ba' zısı yukaruya döner ve ele degin ⁽⁴⁾ varur ve ikinci çift ikinci boğun-ıla üçüncü boğunuñ ortasından biter ba' zısı bāzūnuñ ve koluñ derisinde yayılır ⁽⁵⁾ ve ikisine dağı his virür ve bākisi iki kısım olur bir kısmı biraz ilerü varur ve eyegüler ortasındağı saçanaqlara ⁽⁶⁾ ve göğüs üstindeki yumşak saçanaqlarda yayılır ve bir kısmı bilüñ ve omuzuñ saçanaqlarında yayılır ve kalan ⁽⁷⁾ on çiftüñ hükmi yine buncılayındur ya' nī ol iki yayulduğı a' zālarda anlar dağı yayılır ve ammā yā Süleymān ⁽⁸⁾ bil boğunlarından çıkan biş çiftün iki hāli vardur birisi 'āmdur ve birisi hāşdur ammā ol hāl kim 'āmdur ⁽⁹⁾ oldur kim bu biş çiftten birkaç budak bulunur ve ardından yaña bilüñ cemī' -i saçanaqlarına yayılır ve öñden yaña qarın ⁽¹⁰⁾ üstindeki saçanaqlarda ve iki yan başındağı saçanaqlarda yayılır ve ammā yā Süleymān ol hāl kim hāşdur oldur kim ⁽¹¹⁾ aşāğāğı iki boğundan iki büyük siñir biter ikisi dağı iki baldıra degin varur ve anda bu iki çifte iki kiçirek siñir ⁽¹²⁾ kavuşur¹⁶⁶ ve bu kiçirek siñirüñ birisi büyük üçüncü büyük boğunuñ delüğinden biter pes bu siñirler tağılduğı ⁽¹³⁾ hālde bir kısmı yan başınuñ bende-güşesine hareket itdüren saçanaqlara yayılır tā ayağa degin ve ammā yā Süleymān ⁽¹⁴⁾ sekirdenden çıkan dört çift siñirüñ bir çifti ol baldıra varan siñirler-ile bile kavuşur ve baldıra degin ⁽¹⁵⁾ varur ve üç çift maķ' addağı ya' nī şufredağı saçanaqlarda ve zekerüñ ve şānene-dek ve ol yire maķşūş ⁽¹⁶⁾ olan saçanaqlarda yayılır

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

¹⁶⁶ Kavuşur: қоşар

Gerçi hikmet ehli ider böyle naql
Lîk irmez bu bedene hiç ‘aql

Âdemüñ a‘zâsını bilmek ki var
Key ulu hikmet-durur iy şehr-yâr

‘İlm-i teşrîh içre ‘âciz feylesof
Lîk buldı İdrîs aña bil vuķûf

Oķıdum İdrîs-nâme şehr-yâr
K’ehl-i hikmet ‘ilm-i hey’et anda var

Cümle ‘ilmüñ aşlını söyler tamâm
Ger nücüm u ‘ilm-i hikmet her kelâm

Böyle gördüm ki_eyledüm şerhi beyân
Özgesin bilmez kişi_ammâ Müste‘ân

Böyle diyüp oldu hāmūş ol Hākīm
Vir şalāvāt Muştafâ’ya yâ nedīm

(21) **Neşr:** Hākīm kavlince Ağniyânūs-ı Hākīm’üñ sözini ‘ilmini kim Süleymân diñledi taḥsîn kılup daḡı yine [39^a] ⁽¹⁾ su’âl idüp didi kim yâ Hākīm ḡaber vir baña kim ḡareketsüz ṡamarlaruñ aşlı nedür diyicek cevâb virüp didi kim yâ ⁽²⁾ Süleymân bilgil kebedde ya‘nî cigerden bağırdan iki ṡamar biter birisi maķ‘ada ḡiden ya‘nî bağıruñ aylak çıkar yirinden ⁽³⁾ ibtidâ ider ve bu ṡamara bâb dirler zîrâ cemî‘-i bedene ḡidâ bu ṡamardan geçer ve birisi bağıruñ gözcelerinden ibtidâ ider ve bu ṡamaruñ ⁽⁴⁾ adı cevfedür zîrâ bedenüñ kamu ṡamarlarından bunuñ tecvîfi büyükdür ammâ yâ Süleymân ol ṡamar kim aña bâb dirler bağır içinde ⁽⁵⁾ bulunur ve andan biş ṡamar budaķlanur ve biş daḡı bağıruñ biş ucına deḡin irişür andan şoñra ol biş ṡamardan ⁽⁶⁾ muḡtelif budaķlar bulunur ve bu budaķlardan sekiz degirmi ṡamar mi‘â-yı işnâ ‘aşeriyeden yaña egilür ve bu sekiz ṡamardan ⁽⁷⁾ iki kiçirek ṡamar ayrılır birisi mi‘â-yı işnâ ‘aşeriyeye ulaşur ve aña

mülâzım olur ve mi‘ â-yı işnâ ‘ aşeri bir bağarsuğdur kim ⁽⁸⁾ uzunluğı on iki barmağdur ve birisi mi‘ denüñ ol yanına ulaşur kim bevvābıñ elidür ve altı biñ tamaruñ birisi mi‘ denüñ ⁽⁹⁾ sağ yanına ulaşur ve ikinci talağdan yaña yönelür ve talağa ulaşmadın bir büyük budak ayrılır ve mi‘ denüñ ⁽¹⁰⁾ sol yanına ulaşur ve bir budagı talağın çukur yirine ulaşur ve ol aracuğda bulunur bir cüz’i talağın başına ⁽¹¹⁾ degin varur ve bir cüz’i talağın ucındağı eczālara degin varur ve üçüncü em‘ ā ortasındağı tamarların büyük eczālalarına ⁽¹²⁾ ulaşur ve dördüncü mi‘ denüñ göz yirine ve karnuñ iç perdesine ulaşur ve beşincisi kolon¹⁶⁷ didükleri bağırsağın ⁽¹³⁾ çevresindeki tamarların yivlerinde bulına ve dahı çok tamarlar içinde bulunur tā kim mi‘ â-yı şâyime degin varur ve bu tamarlar ⁽¹⁴⁾ cemī‘ si daķık ve mi‘ â-yı kolon içinde bulunur bāb tamarlarından bulunan tamarların hālī budur ammā yā Süleymān ecvef didükleri ⁽¹⁵⁾ tamardan keyfiyyet didükleri budur kim ecvefden nefsi kebedde çok tamarlar bulunur ve bu tamarlar evvel kebedüñ gözce yüzinde ⁽¹⁶⁾ yayılır ve kebedden az taşra varıcağ iki kısım olur birisi ince ve birisi yoğun ve ol kısım ki yoğundur bedenüñ ⁽¹⁷⁾ aşağıasına degin varur tā kim ādemüñ aşağı a‘ zālārın şuvara¹⁶⁸ ve ol kısım kim incedür bedenüñ yukarısına degin ⁽¹⁸⁾ varur tā kim üstün a‘ zālārı şuvara ammā yā Süleymān ol kısım kim yukarudan yaña meyl ider üstündeki perdeye ⁽¹⁹⁾ degin varur ve aña ulaşur ve ol arada andan iki tamar bulunur ve perdede yayılır tā kim aña ğıdā vire ve hicābdan geçer ⁽²⁰⁾ pes andan incecük tamarlar bulunur ve gögsi iki bölen perdeye ve yüregüñ kabına ulaşur andan şöñra tuşe ⁽²¹⁾ didükleri perdede yayılır ve andan bir büyücek budak yüregüñ kulağına degin varur üç kısım olur bir büyük [39^b] ⁽¹⁾ kısmı yüregüñ kulağına degin varur ve üç kısım olur bir büyük kısım yüregüñ sağ tecvīfine gidür ve bir kısmı yüregi ⁽²⁾ taşradan çevirür ve içinde yayılır ve üçüncü kısmı gögsüñ aşağıasına degin ulaşur ve andağı cisimlere ğıdā virür ve göğüsden ⁽³⁾ terkovaya ya‘ nī köpriceklere degin toğru varur ve ol arada bir yol vardır ol yolda budak budak olur ve terkovaya ⁽⁴⁾ yakın olan cisimleri iki cānibden şuvarur ve birkaç budak andan taşraya çıkar tā kim ol içerüki a‘ zālara karşı ⁽⁵⁾ saçanağları dahı şuvara ve koltuğa karşı varıcağ andan bir ulu budak taşraya çıkar ve iki kısım olur birisi koltuğ ⁽⁶⁾ altından sağdan yaña sağ ele varur ve birisi yine koltuğ altından soldan yaña sol ele varur ve başlık¹⁶⁹ ⁽⁷⁾ tamarı budur ve terkovanuñ orta yerine karşı varıcağ iki kısım olur bir kısmı sağdan yaña ve bir kısmı soldan ⁽⁸⁾ yaña varur ve her birisi yine iki

¹⁶⁷ Kolon: kolın

¹⁶⁸ Şuvara: sıvara

¹⁶⁹ Başlık: basalık

kısım olur bir kısmı omuz üstine çıkar ve koluñ taşra yanından iner tā ele ⁽⁹⁾ degin ve bu tamara kīfāl dirler ve bir kısmı dağı her cānibden iki kısım olur birisi boyun içinde biter ve dik yukarıya ⁽¹⁰⁾ varur ve kafānuñ içine girür tā kim kafā içindeki beyniyi ve perdeleri şuvara ve boyından beyniye giderken andan ⁽¹¹⁾ birkaç uşacuk tamarlar yayılır tā kim boyunuñ iç yüzindeki a'zāların şuvara ve buña dağı gāyir (?) ¹⁷⁰ dirler ⁽¹²⁾ ve kalanı boyunuñ taşra yüzünden dik yukarıya varur birkaç kısım olur ve ba'zısı boyunda ve başda yayılır ve ⁽¹³⁾ ba'zısı gözde ve yüzde yayılır tā kim bu a'zāları şuvara ve buña dağı gāyir dirler ve bilgil kim yā Süleymān ⁽¹⁴⁾ omuz üstinden gelen tamardan birkaç tamar ayrılır tā kim 'uẓvuñ taşra yüzün şuvara ve koltukdan yaña gelüp tamardan ⁽¹⁵⁾ dağı birkaç uşacuk tamar ayrılır tā kim 'uẓvuñ iç yüzine varur şuvara ve dirsek katında her birisinin uşacuk tamarları ⁽¹⁶⁾ bir araya derilür ve biri göz ve kulağdan yaña gelen tamardan bir kısım ayrılır ve omuz üstinden gelen tamardan bir kısım ⁽¹⁷⁾ ayrılır ve bu iki kısım biriküp ve bir tamar ayrılır ve bu tamara ekhel dirler ve ammā omuz üstinden gelen tamaruñ bir kısmı ⁽¹⁸⁾ koluñ taşra yüzünden uzanur ve üstün koluñ üstünde çıkar ve buña ḥablū'z-zirā' dirler ve ammā koltukdan ⁽¹⁹⁾ yaña gelen tamarlığı bir kısım ol dağı birkaç budak olur ve koluñ iç yüzünde yayılır çibıguñ aşağı ucına degin ⁽²⁰⁾ ve bu kısımdan bir tamar ayrılır bu ol tamardur kim aşağı sırça barmağ-ıla ol bir kısmı kim bedenüñ ⁽²¹⁾ aşağı a'zāları şuvare ol dağı arkanuñ boğunları üstünde çıkar ve aşağıdan yaña meyl ider ve evvel-emrde [40^a] ⁽¹⁾ andan birkaç budak ayrılır iki bögregüñ şaruqlarına ve perdelerine ve aña yakın cisimlere degin varur ve bu cisimleri ⁽²⁾ şuvare ve andan sonra iki olur budak dağı ayrılır andan iki bögregüñ tecviflerine ve perdelerine degin varur ve bögrek ⁽³⁾ içinde budak budak olur ve iki ḥāyeye degin varur ve andan sonra her bir boğun katında andan iki budak ayrılır birisi ⁽⁴⁾ sağdan yaña birisi soldan yaña varur tā kim ol yakın a'zāları şuvara içerüden yaña rahm gibi ve meşāne gibi ve ⁽⁵⁾ taşradan yaña karın perdeleri gibi ve iki bögrek gibi şuña degin kim boğunlaruñ āhirine varınca ve dağı iki kısım olur ⁽⁶⁾ bir kısmı sağ ayağına degin ve bir kısmı sol ayağına degin varur ve her birisinden budaklar ayrılır ve bu budaklaruñ ba'zısı ⁽⁷⁾ butuñ deriñ yirlerine degin batır tā kim butuñ deriñ yirindeki saçanaqları şuvara ve ba'zısı butuñ yufka ⁽⁸⁾ yirlerine varur tā kim butuñ yufka yirlerindeki saçanaqları şuvara ve andan dizin āhirine degin varur ve dağı üç kısım ⁽⁹⁾ olur bir kısmı baldırın orta yerinde içreki ve taşradağı saçanaqları şuvare ve bir kısmı baldırın iç yüzünde biter ⁽¹⁰⁾

şuña degin yürür kim iç topuk katında âşikâre olur ve buña şâfin dirler ve bir kısmı taşra yüzinden biter taşra ve şuña ⁽¹¹⁾ degin yürür kim taşra topuk katında âşikâre olur ve buña tımraķu'n-nisā (?)¹⁷¹ dirler ve bu iki tamar ayak yüzinde kim yayılır tımraķ ⁽¹²⁾ u'n-nisānuñ budaķları sırça barmaķ katında olur ve şâfinüñ budaķları baş barmaķ katında olur ve yanındaķı barmaķ arasında ⁽¹³⁾ olur

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ādemüñ a' zāsı içre bu ' urūķ
Bî-' adeddür yā Süleymān haddi yok

Olmasa a' zāda ger bî-ḥad tamar
Deprenüp tırmazdı yirde bu beşer

Bu tamaradan cisme vire şūreti
Diñle nedür şāha ehl-i ḥikmeti

Bu cisim mişli durur bāğ-ı cihān
Bu tamar mişli daḥı āb-ı revān

Hiç şusuz bāğda bite mi bir nebāt
Kim nebāta şu durur viren ḥayāt

Cism içinde olmasa daḥı tamar
Bulmaz insān kuvvet-ile nūr u fer

Böyle diyüp Ağniyānūs-ı Ṭabīb
Sākin oldu vir şalāvāt yā Ḥabīb

Neşr: Hâkîm kavlince ⁽¹⁸⁾ Ağniyânūs-ı Hâkîm eyle diyicek Süleymân ‘am hezārān āferîn eyledükden soñra su ‘āl kılp didi kim yâ Hâkîm ⁽¹⁹⁾ haber virgil baña kim müteharrik tamarlar a‘ zâda kaçdur aşlı nedür Hâkîm cevâb virüp didi kim yâ Süleymân bilgil ⁽²⁰⁾ kim müteharrik tamarların ibtidâsı yüregün şol tecvîfindendür ve bunlar iki tamardur birisi kiçidür ve bu tamar ⁽²¹⁾ evvel-emirde öykende yayılır ve birisi büyükdür anuñ adı ebherdür ve yürekden çıkdığı hâletde on iki budak [40^b] ⁽¹⁾ ayrılır ve yüregün cirmin çevürür ve büyügi yüregün cemî‘-i eczâlarına yayılır ve kiçisi sağ cevfinün eczâsında ⁽²⁾ yayılır ve ebherün baqiyyesi dağı iki kısım olur birisi büyük birisi kiçi ve kiçisi yukarudan yaña varur zîrâ ⁽³⁾ yürekden yukarı az a‘ zâ vardır ve yukarudan yaña varan ebher bir kısmı dağı iki kısım olur yine birisi büyük ⁽⁴⁾ ve birisi kiçi ve büyük şah tamardan yaña dik yukarıya varur ve göğüsün şol yanından geçer sağ yanına degin ⁽⁵⁾ pes ol aradağı geñşek ete yaklaşup üç kısım olur ikisi gâyetde ulu tamarlardur ve hareketleri yavlağ katıdır ve bu iki ⁽⁶⁾ tamar evdâc-ı gâidenün (?)¹⁷² yanına varur birisi sağdan yaña ve birisi şoldan yaña ve bu iki tamara ‘irkâni’s-sebât dirler ve ⁽⁷⁾ evdâc-ı gâide ne tarîk-ile bulunursa bunlar dağı ancılayın bulunur ve ikisinden bile ne qalursa kafânun içine ⁽⁸⁾ girür ve til til olur ve biri birine tolaşup ağ gibi olur ve beyni altında döşenür andan soñra yine birikip ve iki ⁽⁹⁾ müteharrik tamar olur ve beyni içine girür ve ammâ yâ Süleymân ol üçünci kısım olduğu döşde ve göğsün üstün eyegülerinde ⁽¹⁰⁾ ve boynun üstün boğunlarında ve köprceklerde ve omuzlarda ve ellerde müteferriğ olur ve ammâ yâ Süleymân bu teşriğ itdügümüz ⁽¹¹⁾ dik yukarı tamarun bir kısmı kim geçüpdür ol dağı şol koltuğdan yaña varup geçer ve şoldan yaña bulunur ve ol ulu ⁽¹²⁾ tamarun üçünci kısmı döşde ve göğsün üstün eyegülerinde ve boynun altın boğunında kim üstindür ve iki omuzda ⁽¹³⁾ ve iki elde nice yayıldıysa dağı ancılayın yayılır ve ammâ yâ Süleymân ebherün bir kısmı kim yürekden aşğa a‘ zâlara ⁽¹⁴⁾ degin iner ol dağı beşinci boğunda müteferriğ olduğu hâletde bilün üstünde uzanur tâ sekirdene degin ve göğüsden ⁽¹⁵⁾ geçerken andan bir kiçirek tamar ayrılır ve öyken olduğu yirde bulunur ve âhiri boğurtlağa degin irişür andan ⁽¹⁶⁾ soñra her bir boğun katında andan birkaç budak ayrılır ve bu budaklar ol yirlere degin varur kim eyegüler-ile murdar ⁽¹⁷⁾ ilik aralığıdır ve göğüsden geçicek evvel-emrde andan iki tamar ayrılır ve bu ikisi dağı göğsün perde ⁽¹⁸⁾ sine geçer andan soñra andan bir tamar ayrılır ve kolon adlu bağarsığ çevresindeki tamarların ⁽¹⁹⁾ yollarında ve ince bağarsığın çevresindeki tamarların yollarında bulunur

ve bundan üç tamar ayrılır ve üç ⁽²⁰⁾ tamaruñ birisi kiçirekdür ve şol bögrege degin varur ve ammā yā Süleymān ol iki büyük tamar iki bögrege ⁽²¹⁾ degin varur tā kim iki bögrek kanuñ şuyın ala iki tamardan cezb ide ve bundan şoñra yine andan birkaç [41^a] ⁽¹⁾ tamarlar ayrılır ve bu ayrılan tamarlar mi‘ ā-yı müstaķīmüñ ya‘ nī toğru bağarsıguñ çevresindeki tamarlaruñ evvelki cüz’lerine¹⁷³ ⁽²⁾ ulaşur ve bundan şoñra yine andan çokca uşak tamarlar ayrılır ve her bir boğunda bu uşak tamarlardan bir çift girür ⁽³⁾ murdar ilik-degin varur ve ba‘ zısı iki hāyeye varur pes bu uşak tamarlaruñ baķiyyesi boğunlaruñ āhirine degin varıcaķ ⁽⁴⁾ iki kısıp olur birisi sekirden süñüginüñ üstinden şağ buğdan geçer ve birisi şol buğdan geçer ve buđa ⁽⁵⁾ irişmedin her birisinden bir müteħarrik tamar ayrılır ve ikisi daķı meşānenüñ ya‘ nī kavuğuñ yanından uzanur ⁽⁶⁾ tā göbege-degin ve bu genc oğlancuķlarda olur ammā büyük kişilerde göbege degin uzanur anlar bāķī kalur iki cüz’ide ⁽⁷⁾ iki meşāneden yaña uzanur ve ol bir cüz’ideyi qorur ve anlarda birkaç müteħarrik tamarlar ayrılır ve sekirden süñüginüñ üstinde ⁽⁸⁾ ki saçanaķlarda bulunur ve andan geçüp buđa ve baldırda ve ayaķda biter budaķ budaķ olup andağı hareket tamarlarına ⁽⁹⁾ karışur

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Hikmet ehli böyle viridi pes haber
K’eyledüm şerh-i‘ urūķı nām-ver

Böyle diyüp eyledi bī-ħad du‘ ā
Vir şalāvāt sen be-cān-ı Muştafā

Neşr: Hākīm kavlince Ağniyānūs-ı ⁽¹¹⁾ Hākīm eyle diyicek Süleymān aħsent idüp daķı su‘āl eyledi kim yā Hākīm haber vir baña kim saçanaķlar kim ⁽¹²⁾ a‘ zāda vardur aşlı nedür Hākīm cevāb virüp didi kim yā Süleymān bilgil kim saçanaķlaruñ terkibi hem ⁽¹³⁾ etden ve hem siñirdendür ve saçanaķlar kim vardur irādī hareketlerüñ āletidür ve saçanaķlaruñ yirleri muħtelif ⁽¹⁴⁾ olmağın şekilleri daķı muħtelifdür ve saçanaķlaruñ ekşerī bu vaż‘adur kim aşāğası ucına degin çoğı et ⁽¹⁵⁾ olur velikin aşāğa ucından bir

¹⁷³ Cüz’lerine: cüzvlerine

cism biter kim aña kiriş dirler ve ol kirişüñ bir uci uzanur ve kendü-ile ⁽¹⁶⁾ müteharrik olan bende-güşeye ulaşur pes ol ‘üzvuñ hareketi ancılayın olur kim ol kiriş devrilür ve ⁽¹⁷⁾ saçanaqlardan yaña egilür ve bilgil kim büyük ‘üzvü hareket itdüren saçanaq büyük olur ve her ulu ⁽¹⁸⁾ ‘üzvuñ saçanaqda bir yoğun kiriş olur yāhūd birkaç kiriş olur ol kirişlerüñ ucları ⁽¹⁹⁾ ol ulu ‘üzva ulaşupdur tā kim anuñ hareketi āsān ola ve şāyed kim bir ulu ‘üzvü depretmekden ⁽²⁰⁾ ötrü birkaç saçanaq bile yardımlaşur tā kim ol ‘üzvü depredebileler ve saçanaqlarda saçanaq vardur kim ⁽²¹⁾ kirişi¹⁷⁴ yokdur ve hem kiçi ve laṭif saçanaqdur zīrā depretdügi ‘üzv kiçirek hem laṭifdür kabaqlaruñ saçanaqları [41^b] ⁽¹⁾ gibi ve ğayrısı gibi ve ‘üzuvlarda ‘üzv vardur kim anuñ hareketi irādīdür ya‘ nī irādet-ile deprenür pes ol ⁽²⁾ ‘üzvuñ saçanaqları vardur kim anuñ ol hareketi ol saçanaqlar-ıla olur imdi yā Süleymān eger ⁽³⁾ ol ‘üzvuñ hareketi muḥtelif cihetlerden yaña olursa pes ol saçanaqlaruñ yirleri daḥı muḥtelif ⁽⁴⁾ olur tā kim hareket vaḳtinde muḥtelif saçanaqlaruñ birisi ol ‘üzvuñ kendüden yaña çekerse aña muḥtelif olan ⁽⁵⁾ saçanağūñ fi‘li bāṭıl olur yok eger ikisi bile çekerse ol ‘üzv ṭoğru durur ne ol yaña ne bu yaña ⁽⁶⁾ çeker ancılayın kim koluñ iç yüzindeki saçanaqlar eli çekicek el ardından yaña egilür yok eger koluñ ⁽⁷⁾ ṭaşra yüzindeki saçanaqlar daḥı bile çekerse el ṭoğru durur ne ol yaña egilür ne bu yaña ve bilgil kim yā Süleymān ⁽⁸⁾ bedende irādī hareketlü ‘üzvlar bunlardur elin derisi ve iki göz ve iki yañaq ve burun uci ve iki ṭuṭaq ve dil ve ⁽⁹⁾ boğurtlaq ve ciger [ve] baş ve boyun ve omuz ve ‘aḍuduñ bende-güşesi rusag-ıla bile ve bileg-ile bile ve barmaklaruñ bende-güşesi ⁽¹⁰⁾ bile ve boğundağı ‘üzvlar ve nefsuñ ‘üzuvları ve meşāne daḥı kim bevli dutar ve maḳ‘ad daḥı kim şıklı dutar çıkmaga ḳomaz ⁽¹¹⁾ ve ḳarın ve uyluḳ bend-güşesi ve baldır ve ayak ve ayağūñ barmakları ve mu‘aḥḥar hareketlerüñ her birisine saçanaqlar var ⁽¹²⁾ dur kim şekilde ve büyüklükde ve vaḳı‘da aña muvāfiḳdur ve bilgil kim yā Süleymān bedenüñ cemī‘-i ⁽¹³⁾ saçanaqları kim vardur biş yüz yigirmi saçanaqdur iki gözde yigirmi dört saçanaq vardur her birisinde ⁽¹⁴⁾ on ikişer ve çeñede on iki saçanaq ve yüzde ṭoḳuz saçanaq ikisi iki boyunun iki ucın hareket ⁽¹⁵⁾ itdürür ve ikisi üstün ṭudağı hareket itdürür ve ikisi aṣağa ṭudağı hareket itdürür ve birisi elin derisin ⁽¹⁶⁾ hareket itdürür ve başda ve boyunda yigirmi üç saçanaq ve dilde ṭoḳuz saçanaq ve boğazda ve boğurtlaqda ⁽¹⁷⁾ ve otuz iki saçanaq ve iki omuzda dört saçanaq ve iki ‘aḍudda yigirmi altı saçanaq ve her ḳolda on ṭoḳuz ⁽¹⁸⁾ saçanaq ve göğüsde yüz yidi saçanaq ve bilde kırk sekiz saçanaq ve döşde tā ḳaşığa varınca ⁽¹⁹⁾ sekiz saçanaq ve

¹⁷⁴ Kirişi: kirisi

iki hāyede dört saçanağ ve iki hāyede dört saçanağ ve meşānede bir saçanağ ve zekerde dört ⁽²⁰⁾ saçanağ ve maḳʿ adda dört saçanağ ve her bir buḏda on üç saçanağ ve iki ayakda elli dört saçanağ ve iki ⁽²¹⁾ ayaguñ barmaklarında yigirmi iki saçanağ ve bilgil kim yā Süleymān saçanağlarda vardır kim üç saçanağdan [42^a] ⁽¹⁾ terkīb olup-durur ve saçanağ vardır kim dört saçanağdandır ve artuḳ daḥı ve eksük daḥı vardır anuñ teşrīḥi bu muhtaşarda ⁽²⁾ şıgmaz velikin bedendeki beş yüz yigirmi toḳuz saçanağ bunlardır

Nazm

[fāʿ ilātün / fāʿ ilātün / fāʿ ilün]

Bī-ʿ adeddür saçanağ aʿ zāda bil
Şerḥ idemez cümlesini şāha dil

Līk ḥikmet ehli söyler bu kadar
Özgesini bilmez illā ol Celīl

Böyle diyüp ol ḥakīm-i nām-ver
Sākin oldu ol zamān içre delīl

Ḳıldı taḥsīn aña bī-ḥad şehir-yār
Virdi milk ü virdü māl ü virdi il

Güş iderseñ ḥikmet ehli sözini
Vir şalāvāt Muştafāʾya muʿ tedil

⁽⁶⁾ **Neṣr:** Ḥakīm ḳavlince Aḡniyānūs-ı Ḥakīm böyle diyicek Süleymān işidüp ʿilmine taḥsīn getürdi daḥı suʾāl ⁽⁷⁾ ḳılup didi kim yā Ḥakīm haber virgil baña kim aʿ zānuñ derisi şıfatı nicedür ḳaç cinsdür Ḥakīm didi kim yā ⁽⁸⁾ Süleymān-ı zamān iy şāh-ı cihān ehl-i ḥikmet aydurlar kim bu deri kim vardır aʿ zā-yı teşābihedendür ve ⁽⁹⁾ aʿ zāyı taşradan ḳaplayup durur zīrā aʿ zānuñ libāsıdur ve derinüñ taşra yüzine yeşide (?)¹⁷⁵

dirler ve içerüsine ⁽¹⁰⁾ emide (?) ¹⁷⁶ dirler ve içerüsinden taşrısı katı olur ve ‘ale’l-ıtlāk adı deridür ve deride biş vech beyān idelüm ⁽¹¹⁾ birisi aya derisinden zīrā altındaki kirişler-ile ulaşıkdur anıñ-içün ulaşıkdur kim hissi artuqdur ve ⁽¹²⁾ muhkem ola ve yirinden deprenmeye ve ikinci elin derisinde zīrā altında saçanaqlara döşenmişdür ve elin derisi ol ⁽¹³⁾ saçanağın taşra yüzidür ve važ’ı bu resm-ile olduğundan murād budur kim irādet-ile müteharrik ola üçüncüsü göz ⁽¹⁴⁾ kabağının üstindeki deride zīrā altındakiyla yapışdurur tā kim gözün açmaqlığı āsān ola dördüncüsü iki ⁽¹⁵⁾ tudağın derisinde kim ol aradağı saçanaqlar-ıla nice yapışıp durur ve bunun dağı važ’ı bu resm-ile olmağdan ⁽¹⁶⁾ murād budur kim iki tudağın hareketi ihtiyār-ile ve ol saçanaqlar digrek ve kâ’im ola ve ammā yā Süleymān derinün ⁽¹⁷⁾ beşinci şınfı iki yañağın derisidür kim iki göze yakındur ve bu derinün altında saçanaqlardan nesne ⁽¹⁸⁾ döşenmişdür velikin cezb kuvvet-ile degildür belkim yumşaklığa meyl ider ve bu derinün aşığa ucu ⁽¹⁹⁾ çeñenün derisine ulaşıkdur pes bu irādī hareket-ile müteharrik olur velikin kendü kendüye ⁽²⁰⁾ hareket itmez pes anuñ-çün cemī’-i bedenün derisinde hareketde muhālifet ider lākin cevherde degil ⁽²¹⁾ ve bu deri alın derisiyle hareketleri anuñ-çün irādī oldu tā kim gözün açmaqlığında ve yummaqlığında [42^b] ⁽¹⁾ ikisi bile yardımlaşa a’ zā-yı müfredenün teşrihinde kelāmı bu mekānda hatm eyledük

Nazm

[fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün]

Bu durur teşrih-i a’ zā müfredāt
K’itmişemdür saña şerhi pāk-zāt

Özgesin kimsene bilmez lik Hāk
Kim yaratdı ‘ālem ādem kâ’ināt

Neşr: Hākīm kavlince Ağniyānūs-ı Hākīm eyle deyicek Süleymān ‘aleyhi ⁽⁴⁾ ’s-selām hezār bār ahsent didükden sonra yine su’āl kılup didi kim haber virgil baña kim a’ zā-yı mürekkebe ⁽⁵⁾ nicedür kaç nev’ durur didi Hākīm dağı cevāb virüp didi kim yā

Süleymān a‘zā-yı mürekkebenüñ dimāgını ⁽⁶⁾ ve iki gözi ve iki kulağı ve dili beyān kılalum dağı aydur yā nebīya’llāh bilgil kim dimāguñ bir cisimdür kim ⁽⁷⁾ anuñ terkibi bir cevherdendür kim hem yumşak ve hem kabadur ve levni akdur ve ol cevherüñ terkibi ⁽⁸⁾ biş nesnedendür birisi dimāgī ya‘nī başdur ve birisi şerāyındür¹⁷⁷ ya‘nī müteharrik tamarlardur ve birisi evride ya‘nī ⁽⁹⁾ gayr-ı müteharrik tamarlardur ve birisi ümmü’d-dimāg ya‘nī ol perde kim beyni anuñ içindedür ve birisi gışā¹⁷⁸ şulb¹⁷⁹ ya‘nī ⁽¹⁰⁾ ol perde kim depe sünügünüñ iç yüzindedür ammā yā Süleymān dimāguñ şekli müşelleşdür ve sağ ayağıñ ⁽¹¹⁾ üç bucağına beñzer ve iki bucağı yumşak ve bir bucağı katıdur ammā yā nebīya’llāh ol iki bucağ kim yumşakdur başuñ ⁽¹²⁾ ileyinden yaña olur aña muḳaddim dimāgı dirler ve ol bir bucağ kim katıdur başuñ ardından yaña ⁽¹³⁾ olur aña mu’ahḥar dimāg dirler ve bilgil kim yā nebīya’llāh cemī‘-i a‘zālaruñ ḥissi ve ḥareketi dağı ⁽¹⁴⁾ dimāg-ile tamām olur zīrā yumşak siñirüñ ibtidāsı yumşak beyindendür ve ḥissi ⁽¹⁵⁾ vāsıtasıyla olur ve katı siñirüñ ibtidāsı katı beyindendür ve ḥareketi anuñ vāsıtasıyla olur ve ammā ⁽¹⁶⁾ yā Süleymān iki göz kim vardur her birisinüñ terkibi yidi ṭabağdan ve üç ruṭubetdendür ve evvelki ṭabağası ⁽¹⁷⁾ ol etdür kim gözüñ aqın çevürür ve aña mülteḥime¹⁸⁰ dirler ve ikinci ṭabağası ol şarudur kim gözüñ aqın ⁽¹⁸⁾ ve qarasın bürümüşdür ve aña qarniyye dirler ve üçüncü ṭabağası gözüñ qarasıdur ve aña ‘inebiyye (?)¹⁸¹ dirler ve bu ⁽¹⁹⁾ ṭabağa qara olur ve gök dağı olur ve ala dağı olur ve bu ṭabağanuñ ardında bir ruṭubet vardur kim gāyetde ⁽²⁰⁾ şafdur ve aña ruṭubet-i beyziyye dirler zīrā yumurda ağına beñzer ve dördüncü ṭabağasına ‘ankebūtiyye dirler zīrā ⁽²¹⁾ örümcek evine beñzer ve bu ṭabağa ruṭubet-i beyziyyenüñ ardındadır ve bir ruṭubet dağı vardur bu ruṭubetüñ [43^a] ⁽¹⁾ ardında hem şaf ve hem nūrludur ve aña ruṭubet-i cildiyye dirler zīrā buza beñzer ve bundan soñra bir ruṭubet dağı vardur kim ⁽²⁾ aña ruṭubet-i züccācī dirler zīrā erimiş sırçaya beñzer ve beşinci ṭabağasına meşimiyye dirler toğmış oğlanuñ yüzindeki niḳābına ⁽³⁾ beñzer ve yedinci ṭabağasına şulbiyye¹⁸² dirler ve bu ṭabağa gözüñ sünügine qarşudur gözüñ yidi ṭabağası ve üç ruṭubeti ⁽⁴⁾ bunlardur ve ammā yā nebīya’llāh kulağıñ terkibi hem etden ve hem kemürdekdendür ve kulağıñ menfa‘ati budur kim āvāzı qabul ⁽⁵⁾ ider ve hem āvāzı cem‘ idüp kuvvet-i sāmi‘ aya irişdürür ve

¹⁷⁷ Şerāyındür: şerāyin

¹⁷⁸ Gışā: gışā.

¹⁷⁹ Şulb: şalb

¹⁸⁰ Mülteḥime: mülḥime

¹⁸¹

¹⁸² Şulbiyye: şaliyye

ammā yā Süleymān dil bir cisimdür kim biş nesneden terkīb ⁽⁶⁾ olup-durur hem etden ve hem müteharrik tamarlardan ve hem ğayr-ı müteharrik tamarlardan ve hem hassās siñirden ve hem ğışādan¹⁸³ ya' nī ⁽⁷⁾ ol perdeden kim boğurtlağ yanındağı üñüğüñ perdesiyle bile ulaşuğdur merī dirler ve dilüñ menfa' ati budur kim ⁽⁸⁾ çeynenmiş ta' āmı ağızda çevürüp yutmağa yardum ider

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Key şerīf olur şehā ādemde dil

Līk iki dil olanuñ dilini dil

Dil-durur ādem özin gūyā iden

Halk içinde ' ālim ü ra' nā iden

Dil-durur hikmet sözini şerh iden

Dil-durur kezzābı_aradan tarh iden

Böyle diyüp oldı hāmūş ol hakīm

Vir şalāvāt Muşafā'ya yā nedīm

⁽¹¹⁾ **Neşr:** Hakīm kavlince Ağniyānūs-ı Hakīm eyle diyicek Süleymān aḥsend getirüp ⁽¹²⁾ dağı yine su'āl kılup didi kim yā Hakīm haber virgil baña kim göğüs perdesinüñ ve dağı mi' denüñ ve bağırsaklarıñ aşı ⁽¹³⁾ nedür a' zāda nice hilkat olupdur didi Hakīm cevāb virüp didi kim yā Süleymān bilgil kim göğüs perdesine hicāb-ı ⁽¹⁴⁾ şadrī dirler hem etden ve hem hassās siñirden ve hem müteharrik siñirden terkīb olupdur ve menfa' ati oldur kim göğüsün ⁽¹⁵⁾ hem inkıbāzı ve hem inbisātı anuñla olur ve ammā yā Süleymān mi' de bir degirmi cisimdür hem etden ve hem siñirden ⁽¹⁶⁾ müteharrik tamardan ve hem ğayr-ı müteharrik tamarlardan terkīb olup-durur bu mi' de üç cüz'dür birisi merīdür ve birisi ⁽¹⁷⁾ mi' denüñ ağızıdur ve birisi mi' denüñ çukurıdur kim aña mağ' adu'l-mi' de dirler ammā yā nebīya'llāh ol cüz'i kim ⁽¹⁸⁾ aña merī dirler ol uzun

¹⁸³ Ğışādan: ğaşādan

etdür kim boğurtlağ yanındadır ve bunuñ ibtidāsı ağzuñ dibindendür ve intihāsı döş ⁽¹⁹⁾ süñüklerinüñ bende-güşelerine degindür ve ammā yā Süleymān mi‘denüñ ağzı döş süñüklerinüñ ortasındadır ve cerī siñirdendür ⁽²⁰⁾ ve eti yoğdur tā kim hassās ola acılığı tiz toya ve ammā çukuru etlödür ve mi‘denüñ menfa‘ati oldur kim ta‘āmı hażm ⁽²¹⁾ ider ve ammā yā Süleymān bağarsuğlar hem hassāş cismeldür ve hem ikişer katdur ve terkībleri hem siñirden ve hem iç [43^b] ⁽¹⁾ yağından ve hem müteharrik tamarlardan ve hisābda olan bağarsuğdur birine şā’im dirler ya‘nī işnā-‘aşerī dirler zīrā uzun ⁽²⁾ lıgı on iki barmağ kadarıdır ve birine diğāk ¹⁸⁴ dirler ya‘nī ince ve birine a‘ver dirler ya‘nī bir gözlü ve birine ⁽³⁾ kolon dirler ve birine müsteri dirler ya‘nī toğru bağarsıqlaruñ menfa‘ati ta‘āmuñ şıklını def itmekdür

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Böyle diyüp Ağniyānūs-ı Hākīm
Söyledi hikmet sözün gāyet delīm

Diñleyüp şāh-Süleymān ol zamān
İtdi taḥsīn aña biñ biñ yā nedīm

Nesr: ⁽⁵⁾ Hākīm kavlince Ağniyānūs-ı Hākīm eyle deyicek Süleymān yine Hākīm’üñ ⁽⁶⁾ ‘ilmine taḥsīn getürdi dağı su’āl kılup didi kim yā Hākīm haber vir baña kim öykenüñ ve yüregüñ ⁽⁷⁾ aşı nedür çifti nicedür Hākīm cevāb virdi kim yā Süleymān bilgil kim öyken bir cisimdür anuñ terkībi ⁽⁸⁾ bir etdendür kim gök rengine beñzer ve hem boğurtlağ kemürdeklerinden ve hem müteharrik tamarlardandır ve öykenüñ ⁽⁹⁾ hissi yoğdur velākin perdesinüñ az hissi vardır ve öykenüñ menfa‘ati donuna beñzer yürekdeki göyünmiş buḥārları ⁽¹⁰⁾ taşraya çıkarur ve taşradan yürege şovuk yil getürür tā kim yürekdeki ġarizī i‘tidāl bula ve ol ⁽¹¹⁾ göyünmiş buḥārlardan beden helāk olmaya yürek bir cisimdür kim hey’etde ve şekilde cām қоzağına ⁽¹²⁾ beñzer ve maḥalli gögsün orta yirindedür ve başı şol emcegüñ altındadır ve levni nār dānesine beñzer ⁽¹³⁾ ve terkībi hem etden ve hem yağdan ve hem ġışā-yı şulbdandır ya‘nī katı perdedendür ve

¹⁸⁴ Diğāk: dağāk

bilgi kim yā Süleymān ⁽¹⁴⁾ ġarīzīnūñ menba‘ı yürekdür ve yüregüñ iki tecvīfī vardur birisi sağ yaña ve birisi şol yaña ⁽¹⁵⁾ ammā ol tecvīf kim sağdan yañadur içi şovuk ıla ıoludur ve içinde azacuk rūḥ dağı vardur bile ⁽¹⁶⁾ ve bu tecvīfden öykene degin yollar vardur tā kim öykene ol yürek ıanından ġıdā vere ve öykenden dağı yürece ⁽¹⁷⁾ yütdükce ve ammā yā Resūla’llāḥ ol tecvīf kim şol yañadur şovuk rūḥ-ıla ıoludur ve içinde azacuk ıan ⁽¹⁸⁾ dağı vardur ve cemī‘i müteḥarrik ıamarlar kim vardur bu tecvīfden biter

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

Ağniyānūs eyle diyüp ol zamān
Ḥāmūş oldu şeh ḥuzūrında hemān

Güş iderseñ vir şalāvāt Aḥmed’e
Kim şefī‘u’l-müznibīn oldur inan

Neşr: Ḥakīm ıavlince yine Süleymān ‘aleyhi’s-selām su’āl ıılıp ⁽²¹⁾ didi kim yā Ḥakīm Ağniyānūs ḥaber vir baña kim bağıruñ ve ıalağıuñ aşlı nedür cevāb virüp didi kim [44^a] ⁽¹⁾ yā Süleymān bağır bir cisimdür kim hem etden durur ve hem müteḥarrik ıamarlardan durur ve hem ġayr-ı müteḥarrik ıamarlardan ⁽²⁾ terkīb olup-durur ve bağıruñ kendü zātında ḥis yokdur lākin ġışāsında ya‘nī perdesinde kim bağır eti dirler ⁽³⁾ ḥissi yavlağ çokdur ve levni uyuşmış ıana beñzer ve maḥalli sağ eyegü altındadır ve ardı ard eyegülere yapışıkdur ⁽⁴⁾ ve yüzi mi‘deye ulaşıkdur ve yukarusı göğüs perdesinüñ ortasındadır ve aşagası göbege degin irişür ⁽⁵⁾ ve menfa‘ati oldur kim keylūsı ıana dönderür tā kim cemī‘-i a‘zā andan müte‘azzī¹⁸⁵ olur ammā eved bağıra ⁽⁶⁾ yapışıkdur ve mirre şafrānuñ ıabıdır ve menfa‘ati oldur kim mirre şafrāyı cezb ider ammā yā Süleymān ıalak ⁽⁷⁾ bir cisimdür kim dile beñzer ve kendü zātında ḥissi yokdur lākin perdesinde ḥissi çokdur ve mevzi‘ şol ⁽⁸⁾ yanda vardı şol eyegülerden yaña ve yüzi mi‘deden yaña ve mirre-yi sevdānuñ içinde olur ve ⁽⁹⁾ menfa‘ati oldur kim sevdāyı bağırdan cezb ider

¹⁸⁵ Müte‘azzī: müte‘azzī

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Bu durur qānūn-ı tab'ı söylerem
Hāzretüñe cümle şerh-in eylerem

Bildüğüm budur hemīn şāh-ı cihān
Dağı taqdīr iderem ki bilürem

(11) **Nesr:** Hākīm qavlince Ağniyānūs-ı Hākīm eyle diyicek Süleymān 'am taḥsīn kılup dağı su 'āl idüp (12) didi kim yā Hākīm haber virgil baña kim a' zā-yı mürekkebün baqiyyesin ya' nī iki bögregün ve kavuğun ve iki (13) ḥāyenün ve zekerün ve rahmün aşı nedür ne nev' -iledür deyicek Hākīm cevāb virüp didi kim yā Süleymān (14) bilgil kim iki bögrek digrek etden terkīb olup-durur ve ḥissi yavlaq çok durur ve maḥalli bilün iç yüzinde (15) dūr ve menfa'ati oldur kim bevli baḡruñ¹⁸⁶ gözce yerinden cezb ider ve kavuğa degin def' ider ve ammā (16) kavuq kim aña meşāne dirler bir siñirsek cismdür ve iki kıtdur ve müteḥarrik tamarlardan ve ḡayr-ı müteḥarrik (17) tamarlardan terkīb olup-durur ve mevzi' i dübür-ile kaşuq ortasındadır ve menfa'ati oldur kim bevli cem' (18) idüp taşraya def' kıılır ve ammā yā Süleymān iki ḥāye aq etden ve yaḡdan ve müteḥarrik tamarlardan terkīb olupdur (19) ve menfa'ati oldur kim menīyi hem bişürür ve hem ağardur ammā yā Süleymān każīb ya' nī zeker bir cismdür hem etden (20) ve hem müteḥarrik ve ḡayr-ı müteḥarrik tamarlardan ve siñirden ve hem saçanaqlardan terkīb olupdur ve ḥissi yavlaq çokdur ve (21) menfa'ati ḥod āşikāredür ammā yā Resūla'llāh rahm ya' nī mercimek içi kim siñirden terkīb olupdur ve mevzi' i kaşıguñ [44^b] (1) ve toḡru baḡarsuḡuñ ve göbegün ortasındadır ve bir uzun boynı vardır kim mezece degin irişür ve dibinde (2) iki ḥāye vardır ve menfa'ati oldur kim yüklülüḡi qabul ider Haq Te'ālā'nuñ kudretiyle

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

---

¹⁸⁶ Baḡruñ: beḡrūñ

Bu durur ‘ilm-i beden ki oldı şerh
Münkiri kânûn-ile eyledi tarh

Bu beden ‘ilmi-durur düşvâr emîr
Hikmet içre anlarisañ dil-pezîr

‘İlm-i İdrîs ol ki itdüm ben beyân
Özgesin Allâh bilür yokdur gümân

Hâlîk oldur *kul huva’l-lâhu ehad*¹⁸⁷
‘Âlim ol ki ‘ilmine olmadı had

*Lâ-şerîk*¹⁸⁸ ü *lem-yezeldür*¹⁸⁹ *lâ-yenâm*¹⁹⁰
*Lem-yeliddür*¹⁹¹ dağı hem Rabbü’l-enâm

Böyle diyüp oldı hāmūş ol Hākīm
Kıldı taḥsîn şeh Süleymân key delīm

Virdi milk ü virdi at u virdü māl
İtdi ‘izzet kıldı ḥürmet māh u sāl

‘Âlim olan bulısar āḫîr yirin
Mişl-i cāhil ‘âciz olan ber-güzîn

Kim kemālî kesb iderse pür-hüner
Bilkim olur āḫîr ol key mu‘teber

‘Âkılısañ kesb idegör sen kemāl
Tā cihānda olmayasın pāy-māl

¹⁸⁷ “De ki: O Allah birdir” (İhlas 1).

¹⁸⁸ Ortağı yok.

¹⁸⁹ Zâil olmaz.

¹⁹⁰ Uyumaz.

¹⁹¹ “O, doğurmamış ve doğmamıştır” (İhlas 3).

Nuşhını Firdevsî'nüñ dutgıl tamām
Vir şalāvāt Muştafā'ya şubḥ u şām

Neşr: Hākīm kavlince Ağniyānūs-ı Hākīm bu vech-ile 'ilm-i ebdānı kim ⁽¹¹⁾ şerḥ eyledi daḥı edeb-ile ḥāmūş oldu ammā kim Kāz peygāmbere 'am eyitdi yā Süleymān bu Ağniyānūs-ı Hākīm ⁽¹²⁾ beden 'ilmini kim şerḥ eyledi biñde birisi degüldür zīrā kim ādem oğlınıñ vüçüdü 'ālem-i kübrā durur ya' nī ⁽¹³⁾ kim ulu 'ālem durur kim on sekiz a'zāsında on sekiz biñ 'ālemüñ 'ilmi yazılıpdur şöyle kim bir ḥarf ⁽¹⁴⁾ eksük degüldür anuñ-çün kim Hāk Te'ālā āfāḳda her ne kim yaratdıysa ḳuruda yaşıda ādem oğlınıñ daḥı nefsinde var ⁽¹⁵⁾ dur yirlü yirince pes imdi böyle olıcaḳ bir kişi kendü vüçüdü 'ilmin okumayıncaḳ kaçan ola kim ⁽¹⁶⁾ on sekiz biñ 'ālemüñ 'ilmine muṭṭalı' ola pes gerekdür kim evvel kendü vüçüdü 'ilmin okuya daḥı ⁽¹⁷⁾ on sekiz biñ 'ālemüñ 'ilmin bile yoksa kendü vüçüdü 'ilmin okumayan kişi on sekiz biñ 'ālemüñ 'ilmin ⁽¹⁸⁾ daḥı okursa yine ḥayvān meşābesinde ġāfil durur ammā kim 'ilm-i ebdānı okumaḡuñ aşlı budur kim bir kişi ⁽¹⁹⁾ evvel 'ilm-i nāsūtı okıya andan 'ālem-i ceberūt 'ilmini okuya andan 'ālem-i 'ilm-i lāḥūt okuya andan ⁽²⁰⁾ şoñra 'ālem-i 'ilm-i melekūt okuya andan 'ālem-i Ḳuds 'ilmini okuya tā kim 'ālem-i kübrā 'ilminden ḥaberdār ola ⁽²¹⁾ didi Süleymān eyitdi kim yā Kāz peygāmbere ḥüb dirsın ammā kim on sekiz biñ 'ālemüñ 'ilmi ādem [45^a] ⁽¹⁾ vüçüdında ne yirde ola didi Kāz peygāmbere 'am cevāb virüp didi kim yā Süleymān ādemüñ şüretinde naḳş ⁽²⁾ olupdur

Nazm

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

On sekiz biñ 'ālemüñ naḳşı tamām
Ādemüñ yüzinde naḳş oldu hümām

Vechi sīmāsındadur çün nūr-ı Hāk
Okı *kerremnā*¹⁹² _āyetin algıl sebaḳ

¹⁹² “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık” (İsra 70).

Âdemüñ sîmâsına itdi nazar
Buldı Hâk' dan ol kerâmet nûr u fer

Kıldı Maḥmûd âdemi virdi dilek
K'oldı sâcid nûrına cümle melek

Mazḥar-ı nûr-ı Hudâ âdem durur
Cümle ḥalkdan âdemî ekrem durur

Âdemiden daḥı efḍal bî-gümân
Muṣṭafâ'dur ol ḥabîb-i Müste'ân

Ṭâ-hâ Yâsîn şânına geldi anuñ
Şâdu ṭâ-sîn na' tı hem oldı anuñ

Şânına *levlâke*¹⁹³ didi ol Hudâ
Andan efḍal kim olısar iy fetâ

Vir şalâvât cân u dilden her zamân
Rûhına kim şâkir ola Müste'ân

Der Beyân-ı Temşîlât-ı Dâsitân-ı Mâzî

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

İy muḥaḳḳıḳ diñle nice bu maḳâl
Saña senden şerḥ ider gör ḥoş-mişâl

Gör ne söyler bu ḥaḳîr ü bu za'îf
Kim-idügün bildürür saña zarîf

¹⁹³ “*Levlâke levlâke le-mâ Halaktü'l-Eflake*- Eğer sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” (Albanî, Silsile, 1/7; Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 2/164; Aliyyü'l-Kârî, Mevzû'ât, s. 67-68).

Şāh Süleymān rūḥuñ olur fi'l-meşel
Bu cesed dünyādur añla bî-‘ ilel

Ol Ḥakīm aşlı durur zihn ü ‘ aqıl
Bu vücūduñ aşlın ider ol naqıl

Vücūduñ bilmege kııl ‘ ömri[ñi] şarf¹⁹⁴
Kāmilisen oqı dā’im *men ‘aref*¹⁹⁵

Kim vücūdı bilmeyen insān degil
Kevden olur ādemī ‘ irfān degil

Kendü fennüñ bilmeyince iy ḥasen
Ḥaḡ nedür farḡ itmeyesin bilki sen

Nefsini bildi bilen ḥaḡḡı tamām
Men ‘aref didi ‘ Alī a‘ ḡam imām

Cehd idüben kendü nefsüñ bilegör
Ḥaḡḡ’a lāyık ṭā‘ ati sen kılagör

Tā Ḥudā’dan bulasın raḡmet tamām
Cennet-i Firdevs ola saña maḡām

Ol ki bilmez neydügin nefsin hemān
Ḳurb-ı Ḥaḡ taḡşıl idemez bî-gümān

Nefsüñi bil raḡmet ide ol İlāh
Rūḥuña yāri kıılır ola penāh

Nuşhını Firdevsī’nüñ tut ḥoş-nihād

¹⁹⁴ Vücūduñ bilmege kııl ‘ ömri[ñi] şarf: Kendü vücūduñ bilmege kııl ‘ ömri şarf” (vezin gereği).

¹⁹⁵ “Kendini bilen, şüphesiz Rabbini de bilir.” (Aliyyü’l-Kârî, Mevzû’atü’l-kübrâ, s. 351; Fetâva’n-Nevevî, s. 279; Sehavî, Makâsıdül-hasene, s. 657; Aclunî, Keşfü’l-hafâ, 2/262).

Dü-cihānda bulasın Hāk’ dan murād

Nefsini bilmek gerekdür ‘ām u hāş
Nār-ı Veylünden bula āhır halāş

Nār-ı Veylünden dilersen ger necāt
Vir şalāvāt Muştafā’ya pāk-zāt

Der Beyān-ı Münācāt-ı Firdevsī

İy Hudāvend-i ‘ālem ve iy Hāl-ı cinn ü ādem iy āferīnde-i Zühre ⁽²⁰⁾ Pervīn iy
bīdārende-i āsumān u zemīn bir Hāl-ı l-ḥalk-ı ki *kūn*¹⁹⁶ didūñ Ādem-i Şafī oldı ve
bir melikū’l-milksin ki ⁽²¹⁾ gīt didūñ iblīs şakī oldı bir cihān-dārsın ki ḥazīne-dārdan
müstağnī bir meliksin ki tāk-ı tārācdan [45^b] ⁽¹⁾ ḡanī İlāhī nūr-ı Aḥmed ‘izzeti ve ekmeli
mevcūdāt Muḥammed ḥürmeti Firdevsī’nūñ cürmini ‘afv idüp rahmet eylegil ⁽²⁾
makāmın ḥuld-ı cinān içre Firdevs-i cennet eylegil

Nazm

[mefā‘ ilün / mefā‘ ilün / fe‘ ülün]

Cahān kıldum ḥaṭā estagfiru’llāh
‘Afv kıl yarlıḡa estagfirullāh

Günāhum defterin itdüm siyāh āh
İşüm oldı hebā estagfirullāh

Qazandum cürm-ile ‘işyān üküş ḡayf
Meded kıl iy Hudā estagfirullāh

Yüzüm qara saḡal aḡ u gözüm kör
Ciger qan cürm-ile estagfirullāh

¹⁹⁶ “(Kaf ve nūn) Ol” anlamındaki bu ifade, Bakara 117; Āl-i İmrān 47; En’ām 73; Nahl 40; Meryem 35; Yāsīn 82; Mü’min 68. ayetlerden muktebestir.

Beni güm-rāh idüp durur bu nefsum
Hevesle al der estağfirullāh¹⁹⁷

Senüñ faẓluñ çü ‘ām oldı İlähî
Bu derde kııl devā estağfirullāh

Virüp Firdevsî’ye Firdevs-i cennet
Kerem kııl cürmüme estağfirullāh

Der- Du‘ ā-yı Pādişāhü’l-islām ve’l-müslimîne Ender Hātım-i Kelām

(⁸) Hāmd-i bî-ḥad ü şenā-yı bî-‘ad Ḥallāk-ı ‘āleme ve Rezzāk-ı ādeme sezā vardur kim bir avuc ḥāki gūyā ‘aql u cān virüp dānā (⁹) mubaşşır kıılup bīnā ider aña rūzī kıldı ‘ilm birle ol bende buncılayın ‘azīm kitāb te’līf kıılup müheyyā ider (¹⁰) ve şükr-i bî-kıyās ve şenā-yı bā-esās ol kādır ḥāzır ġāfir nāzır pādişāh kim bu üç yüz altmış altı mücelled kitābuñ (¹¹) yigirmi yedinci cildini tamām itmekligi müyesser ve biñ sekiz yüz otuz altı meclisüñ yüz otuz beşinci meclis (¹²) bābın āḥir itmekligi muḳadder eyledi **ba‘d ez-ān inşā’ allāhu Te‘ālā** ecelden amān ‘ömürden zamān bulursam (¹³) Zıll-ı Sübhān’uñ hān-ı ḥāḳānuñ nesl-i Oğuz-hanuñ Āl-i ‘Oşmān’uñ İldırım Bāyezīd bin Muḥammed Sulṭān’uñ (¹⁴) Sikender-i devrānuñ Süleymān-ı zamānuñ devām-ı devletinde ve eyyām-ı rif‘ atinde ‘ālem-i himmetinde ḳazāsı¹⁹⁸ milketinde (¹⁵) bāḳī cildlerin dahı tamām kılavuz ṭāḳati vüs‘at el virdügince tamām idüp ḥalāş bulavuz tā kim ol melik-i (¹⁶) tāc-dāruñ ‘ādil ü kāmil şehr-yāruñ mergub ḥaşāyili ve maḥbūb şemāyili bu kitāb-ı Süleymān-nāme birle tā kıyāmet (¹⁷) yād-gār tāriḥ-i rüzgār ola

Nazm

[fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün]

İy şeh-i Sulṭān-ı ‘ālem İldırım Ḥan Bāyezīd
Ṭālī‘ üñ ferḥunde-fāluñ ḥürrem ü baḥtuñ sa‘id

¹⁹⁷ Bu mısranın vezni bozuktur.

¹⁹⁸ Ḳazāsı: ḳazası

Devletüñ manşūr u hūkmüñ nāfız ü re'ÿün şavāb
Hāzretüñi hıfz ide Hāl-ı 'arş-ı mecīd

Baht u iqbāl ü sa'ādet birle devlet ola yād
Her giceñ Qadr u günüñ şāha ola Nevruz-ı 'ıyd

Anca kim çarh-ı felek devrān ider seyrān nücūm
Niçe kim şemsüñ şu'ā'ından kamedür müstefid

Dā' idür Firdevsi_ ider ihlāş-ile şāha du'ā
Ni' metüñ şükriñ kılur cāndan müdām ol mütezid

SONUÇ

Klasik Türk Edebiyatının velûd isimlerinden birisi olan Firdevsî-i Rûmî 15. yüzyılda dünyaya gelmiştir. Doğduğu, yaşadığı yer ve öldüğü tarih ile ilgili kesin olmamakla birlikte farklı bilgiler mevcuttur. Firdevsî-i Rûmî'nin ismiyle ilgili çeşitli bilgiler de tespit edilmiştir. Başta *Süleymânnâme-i Kebîr* olmak üzere birçok eseri Türk edebiyatına kazandırmıştır. Sanat yapma amacı gütmeyen Firdevsî-i Rûmî, din, tarih, felsefe, coğrafya, matematik, astronomi, tıp vb. birçok alanda da bilgiler sunan ansiklopedik bir eser meydana getirmiştir. Bu çalışmada Firdevsî-i Rûmî'nin yazdığı *Süleymânnâme-i Kebîr*'in 27. cildi transkribe edilerek Latin harflerine aktarılmıştır. Eserden elde edilen tespitler:

* Eser manzu-mensur karışık olarak yazılmıştır.

* Süleyman peygamberin hayatını merkeze alan bu eser, onun yanında farklı kişi ve olayları da bünyesinde barındırır. Hatta Süleyman peygamber metinde daha çok dinleyici konumundadır. Etrafındaki kişi veya hayvanlara sorular sorarak kendisi bir kenara çekilip dinleyici vasfına bürünmüştür.

* Yazıldığı dönem itibariyle Firdevsî-i Rûmî'nin eserinde Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri tespit edilmiştir.

* Firdevsî-i Rûmî eserini kaleme alırken *Kur'an-ı Kerim* başta olmak üzere *Tevrat* ve *Zebur* gibi kutsal kitaplarla birlikte İran mitolojisinden de yararlanmıştır. Firdevsî-i Rûmî, özellikle *Şehnâme*'de yer alan efsanevi kahramanlardan, hayvanlardan ve yerlerden eserinde bahsetmiştir. Çok fazla kaynak kullanımı da onun eserinin ne kadar zengin olduğunun bir göstergesidir.

* Eser Arapça, Farsça kelimeleri barındırması yönüyle oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Firdevsî-i Rûmî, Arapça Farsça tamlamaları daha çok manzum kısımlarda kullanmıştır. Ancak bu tamlamalar büyük çoğunluğu oluşturmadığı için eserin dili sade kabul edilebilir. Sanat yönü zayıf denebilecek bu manzum parçalar mensur kısımların özeti mahiyetinde olup monotonluğu kırmak için mensur parçaların arasına serpiştirilmiştir.

* Firdevsî-i Rûmî, eserde anlattığı hikâyeleri bir sonuca bağlamadan farklı başlıklar altında başka hikâyelere geçmiştir. Daha sonra hiçbir şey olmamış gibi yarım kalan hikâyeye devam etmiştir. Bunu da okuyucuyu zinde tutmak için yapmış olmalıdır.

* Başlıklarda Farsça ifadeleri tercih etmiştir.

* Firdevsî-i Rûmî'nin Hz. Muhammed'e bağlı olduğu manzum kısımların sonlarında yer alan salavatlarda, Muhammed, Mustafa, Ahmed vb. gibi isimlerle sürekli O'nu yâd etmesinden anlaşılmaktadır. Allah'a ve peygamberlerine son derece bağlıdır. Manzum ve mensur kısımlarda sürekli Esmâ-yı Hüsnâ'yı kullanması ve Allah'a dua ederek, şükürler sunması bunun kanıtıdır.

* Metnin manzum ve mensur kısımlarında geçen kalıplaşmış ifadelerin yer alması esere, halk hikâyesi üslubu kazandırmıştır. Manzum kısımların sonundaki salavatlar ve mensur kısımların başlarında yer alan ifadeler buna örnektir.

* Yazma genel itibariyle harekeli metindir. Fakat arada harekesiz ifadeler tespit edilmiştir. Manzum kısımların vezinleri tespit edilmiştir. Bozuk olan parçalara dipnot düşülmüştür. Eserde tespit edilen özel isimler inceleme kısmında ele alınmıştır.

* Eserde birçok hayalî kahramana yer verilmiştir. Bu hayalî kahramanlar metinden alıntı yapılarak açıklanmıştır.

* Metinde vezinden kaynaklı hece kaynaştırmalarına rastlanılmıştır.

* Firdevsî-i Rûmî, metinde inandırıcılığı arttırmak için ayet ve hadislerle anlattıklarını desteklemiştir.

* Firdevsî-i Rûmî, eserini dinî ve tarihî birçok kaynağa dayandırarak kaleme almıştır.

* İnceleme kısmına alınan eser isimleri italik gösterilmiştir.

* Firdevsî-i Rûmî'nin donanımlı bir kişiliğe sahip olduğu *Süleymânnâme-i Kebîr*'in ciltlerinden anlaşılmaktadır. Üzerinde çalışılan 27. ciltte de din, felsefe, matematik, tarih, satranç, tıp vb. hakkındaki bilgilerini okuyucuya sunmuştur. Özellikle anlattığı efsaneler ve tıp alanındaki bilgileri son derece önemlidir. İnsan vücudunu oluşturan kas, sinir, kemik vb. uzuvların yerleri, sayıları, ne işe yaradıkları gibi ansiklopedik bilgileri tıp eğitimi almış gibi okuyucunun gözü önüne sermiştir.

15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yazılan bu eser, araştırılması ve incelenmesi yıllar boyu sürebilecek bir kapsama sahiptir. 27. cilt transkribe edilerek incelenen bu çalışma, daha önce yapılmış birçok tez ve makaleden faydalanılarak oluşturulmuştur. Ortaya çıkan bu çalışmanın bundan sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi, çalışmanın en önemli gayesidir.

İŞLEVSEL SÖZLÜK

Sözlüğün Hazırlanmasında Kullanılan Yöntem

- Bütün kelimeler sözlüğe alınmamıştır.
- Genellikle tekrar eden kelimeler sözlüğe alınmıştır.
- Sözlüğe alınan kelimeler transkripsiyon harfleriyle verilmiştir.
- Tıp alanında geçen kelimeler sözlüğe alınmıştır.
- Organ adları da sözlüğe alınmıştır.
- Sözlüğe alınan kelimelerin metne uygun ilk anlamları verilmiştir.
- İki türlü okunan kelimelerin yaygın olan şekli sözlüğe alınmıştır.
- Sözlüğe alınan kelimelerin hangi dilden geldikleri [...] verilmiştir.
- Sözlüğe alınan bazı kelimelerin hangi dilden geldikleri bulunmamıştır.

Böyle kelimelerin sadece anlamları verilmiştir.

- Sözlük alfabetik sıraya göre yapılmıştır.

A

‘Adāvet: [Ar.] Düşmanlık, husumet.

‘Aleyk: [Ar.] Senin üzerine, sana.

‘Allām: [Ar.] Her şeyi bilen (Allah’ın sıfatıdır.)

A‘lem: [Ar.] Çok âlim.

‘Adīm: [Ar.] Yok olan, bulunmayan.

‘Adl: [Ar.] Adalet.

‘Adū: [Ar.] Düşman.

‘Aḍud: [Ar.] Kol, pazu.

Āfāk: [Ar.] Ufuklar.

Āferīnde: [F.] Yaratıcı, yaratan.

Āgāh: [F.] Haberi olan, haberli, haberdar.

Āgāz: [F.] Başlama.

Ağziye: [Ar.] Gıda.

Aḥbel: Deli, divane.

Ahen: [F.] demir.

Ahlāt: [Ar.] Bir katışıma katılan katıklar. Hilt’in çoğulu, insan vücudundaki dört unsurdan biri.

Aḥsent: [Ar.] Övgüler sana, aferin sana, iyi yaptın, aferin, bravo.

Aḥter: [F.] Yıldız

Aḥz: [Ar.] Alma, alış.

Aḥdem: [Ar.] Çok, eski, daha önce, en önce olan.

Aḥsām: [Ar.] Kısımlar, bölümler.

Āl: [Ar.] Ocak, aile, soy, sop, oğullar.

‘Alā: [Ar.] Yüksek, yüce.

‘Alāyık: [Ar.] Alakalar, ilgiler, bağlar.

‘Ale’ş-şabāḥ: Erkenden, sabahla birlikte.

Allāmü’l-guyûb: [Ar.] Gaybı bilen Allah.

‘Ām: [Ar.] Sene, yıl.

‘Amūd: [Ar.] Değnek, sopa, direk.

‘Ankebūtiyye: [Ar.] Örümcekgiller.

Anranmak: [Tr.] Kükremek, ses çıkarmak.

A‘cel: [Ar.] Pek acele eden, çok aceleci.

Ar ar: [Ar.] Dikenli ardıç.

Ara yir: [Tr.] Ara, yer, mevki

Ārā: [Ar.] Fikirler, reyler.

Ara: [Tr.] İçinde, arasında.

‘Arab arbā: [Ar.] Saf Arap kavmi.

A‘ref: [Ar.] Çok bilgili, çok bilinen.

Aruḥ: [Tr.] Zayıf, cılız.

‘Aṣab: [Ar.] Sinir, damar.

A‘ṣāb: [Ar.] Sinirler.

A‘ṣabü’s-sem’: [Ar.] Kulak sinirleri (İşitme sinirler.)

Aṣaḥḥ: [Ar.] En doğru.

Āsān: [F.] Kolay.

Āsiyāb: [F.] Su değirmeni.

Assı: [Tr.] Yarar, çıkar, kazanç, kâr.

Aşvât: [Ar.] Sesler.

‘Aşer: [Ar.] On.

Ātī: [Ar.] Gelecek olan.

Atyār: [Ar.] Kuşlar.

A‘zā: [Ar.] Organlar.

Azı: [Tr.] Ağzın iki yanında altı üstlü düz ve yassı dişler.

‘Abeş: [Ar.] Boş, anlamsız.

‘Amm: [Ar.] Herkese özgü karşıtı: Hâs.

‘Ātıl: [Ar.] Boş, işsiz.

Āvāz: [F.] Ses, seda.

A‘ver: [Ar.] Tek gözlü, körbağırsak.

Avrat: [Ar.] Kadın, hanım, eş.

Aya: [Tr.] Avuç içi.

Aylak: [Tr.] Kalp.

Ayruk: [Tr.] Başka, diğer, gayri, bundan sonra, bir daha.

‘Azm: [Ar.] Kemik.

B

Bā‘iş: [Ar.] Sebep, neden.

Badya: [F.] Ağzı geniş yemek veya içecek kabı, kazan.

Bahş: [F.] Verme, bağış.

Bāk: [F.] Korku, korkudan dolayı çekinme.

Bakar: [Ar.] Sığır, öküz, inek.

Bāl: [F.] Kanat.

Bālīn: [F.] Yastık.

Bānī: [Ar.] Yapan, kuran, kurucu.

Baňlamaq: [Tr.] Bağırarak, ezan okumak.

Bārid: [Ar.] Soğuk.

Başar: [Ar.] Göz, görme.

Bāselīk: Şah damarı.

Başīr: [Ar.] Görüp anlayan

Başīret: [Ar.] Kalp gözüyle görme.

Başlīk: [Tr.] Dirseğin iç yanında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olan iki akciğer damarı.

Bay: [Tr.] Zengin, ulu, soylu.

Bebr: [F.] Kaplan gibi yırtıcı hayvan.

Becā: [F.] Yerinde, uygun.

Bed-likā: [F.] Çirkin, suratsız.

Beleñ: [Tr.] Dağ geçidi, engebeli arazi.

Bend: [F.] Mafsal, boğum, bağ, ip, zincir.

Beñdeş: [Tr.] Eş, benzer.

Benī İsrail: [Ar.] Yahudi kavminin eski adı.

Berbat: [F.] Kaz göğüslü çalgı aleti. Lavta denilen çalgı aleti.

Berd: [Ar.] Soğuk.

Berīn: [F.] En yüksek, en yüce, en üstün.

Best: [F.] Düğüm.

Beste: [F.] Donmuş, bitleştirilmiş, bağlanmış.

Beşâret: [Ar.] Müjde, iyi haber alma.

Bevl: [Ar.] İdrar.

Bevvâb mide: [Ar.] Mide ağzı, mide kapısı.

Beyz: [Ar.] Yumurta, en çok atın ayaklarında çıkan yumurta büyüklüğündeki şişler.

Bîdâr: [F.] Uykusuz, uyanık.

Bîş ü kem: [F.] Fazla ve eksik.

Boğun: [Tr.] Boğum, eklem.

Boğurtlak: [Tr.] Gırtlak, boğaz.

Bozdoğan: [Tr.] Gürz, topuz, şeşper.

Bucağ: [Tr.] Beynin alt tarafındaki üç kıvrımlı yapıdan oluşan yuvarlak çıkıntı. Beyin üçgeni.

Budağ: [Tr.] Dal.

Buğur: [Tr.] Bundan sonra, şimdi, bu kez, bu defa.

Buğz: [Ar.] Kin, nefret, düşmanlık.

Buğl: [Ar.] Pintilik.

Buğûr: [F.] Tütsü.

Bûm: [F.] Baykuş.

Burhân: [Ar.] Kanıt.

Bûsitân: [F.] Çiçek bahçesi.

Bünyâd: [F.] Temel, esas, asıl.

Bürçek: [Tr.] Göz ile kulak arasında bulunan çukurumsu yer.

Bürûdet: [Ar.] Soğukluk, soğuk.

C

Câme: [F.] Üste giyilen gömlek ve benzeri bir giysi.

Câme-ḥâb: [F.] Yatak odası, yatak.

Cânib: [Ar.] Yan, taraf, yön, cihet.

Cârî: [Ar.] Akan, geçen.

Câvidân: [F.] Ebedi, kalıcı, baki.

Cebbâr: [Ar.] Cebreden, zor kullanan(kimse), zorba.

Ceberût: [Ar.] Tanrı'nın yüceliği, Tanrı'ya giden yoldaki üçüncü aşama. Ulu, pek büyük, azamet sahibi.

Cebhe: [Ar.] Alın, yüz, çehre.

Cedel: [Ar.] Tartışma, münakaşa.

Cehd: [Ar.] Çalışıp çabalama, uğraşma.

Cehl-i enân: [Ar.] Egoist.

Celîl: [Ar.] Ulu, yüce, Tanrı.

Cemâl: [Ar.] 1. yüz güzelliği. 2. güzellik. 3. yüz.

Cenâb: [Ar.] Kat, yan, huzur, hazret gibi yüceltme ve ululama ifadesi

Cenâh: [Ar.] Kanat

Cerḥ: [Ar.] Yaralama, yaralanma.

Cerî: [Ar.] Cüretli, gözü pek, yiğit, cesur.

Cevelân: [Ar.] Dolaşma, gidip gelme.

Cevf: [Ar.] Yürek, kalp, iç, karın boşluğu.

Cezb: [Ar.] Kendine çekme.

Cezîre: [Ar.] Ada, her tarafı sularla çevrili kara parçası.

Cihet: [Ar.] 1. yön, taraf. 2. sebep, neden 3. yer

Cimâ: [Ar.] Çiftleşme.

Cinân: [Ar.] Cennetler.

Cüvân: [F.] Civan, gençlik.

Ç

Çâker: [F.] Kul, köle.

Çarḥ-ı gerdân: [F.] Dönen dünya.

Çegre-çigre: [Tr.] Oluk biçiminde bir yatak içinden atılan küçük ok.

Çegzinmek: [Tr.] Dönmek, dolaşmak. Döndürmek.

Çeñi: [Tr.] Çene.

Çerâğ: [F.] Mum, çıra, kandil.

Çerende: [F.] Otlayıcı, otlayan.

Çeri: [Tr.] Asker

Çeynemek: [Tr.] Çiğnemek.

Çıbuḡ: [Tr.] Kolun iç tarafında bulunan ince uzun kemik.

Çıñramak: [Tr.] Çınlamak.

Çigin: [Tr.] Omuz, omuz başı.

D

Dābbe: [Ar.] Yeryüzünde yürüyen her canlı.

Dād u sitād: [F.] Yalvarıp yakarma, ağlama, sızlama, feryat, figan.

Dāfī‘a: [F.] Kovan, savan.

Daḡıḡ: [Ar.] İnce, anlaşılması güç, toz haline getirilmiş şey, un.

Dānā: [F.] Alim, bilgin.

Dārende: [F.] Tutan, taşıyan, saklayan, sahip olan, mâlik.

Degirmi: [Tr.] Yuvarlak.

Dehre: [F.] Ölümsüz, ebedi.

Delâlet: [Ar.] Kılavuzluk, aracılık, iz, işaret.

Dem: [F.] 1. nefes, soluk. 2. içki. 3. şarap. 4. an, zaman. 5. hile. 6. gurur. 7. koku

Dendân: [F.] Diş.

Depe: [Tr.] Başın en üst kısmı.

Depelemek: [Tr.] Ezmek, çiğnemek, öldürmek.

Depmek: [Tr.] Hücum etmek, saldırmak.

Deprenmek: [Tr.] Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak.

Deri: [Tr.] İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan canlı örtü.

Dermek: [Tr.] Toplamak, biriktirmek.

Derz: [F.] Kemik aralarındaki yüzey kısım.

Dest-gîr: [F.] Elden tutan, yardımcı.

Digren: [Tr.] Harmanda biçilmiş tahıl saplarını toplamaya yarayan aygıt, diren.

Dikāk: [Ar.] İncelenmiş, ufalmış. İstilah-ı tıbbiyede ince bağırsağın üç muhtelif kısmından en aşağıdaki üçüncü kısma ıtlak olunur ki Türkçe de o parçaya (Şirdan) denilir.

Dilāver: [F.] Yürekli, cesur, yiğit, Kahraman(kimse).

Dil-figār: [F.] Gönlü yaralı.

Dil-keş: [F.] Gönül çekici, gönül cezbedici.

Dimāğ: [Ar.] Beyin, akıl, bilinç.

Dirāz: [F.] Uzun.

Döndermek: [Tr.] Döndürmek, tercüme etmek, çevirmek.

Ḍuḥā: [Ar.] Kuşluk namazı.

Duḥān: [Ar.] Duman.

Dūn: [Ar.] Alçak, soysuz.

Dübür: [Ar.] Makat, kıç.

Dücāc: [Ar.] Tavuk cinsi.

Düger: [Tr.] Kalın direk, mertek, kiriş.

Düşvār: [F.] Zor, güç, çetin.

E

E‘ālī: [Ar.] Şerefli, yüce, büyük kimseler.

Ebdān: [Ar.] Bedenler.

Ebher: [Ar.] Atardamar, kalpten vücuda kan dağıtan büyük ana damar.

Ebleh: [Ar.] Akıllı kıt, ahmak.

Ebter: [Ar.] Eksik, noksan, zürriyetsiz.

Ecnās: [Ar.] Cinsler, türler.

Ecvef: [Ar.] İçi boş, kof.

Edmiga: [Ar.] Beyinler.

Ef‘ā- ef‘ī: [Ar.] Engerek yılanı.

Ef‘āl: [Ar.] Fiiller, işler, eylemler.

Efdal: [Ar.] En erdemli, en üstün, en bilgili.

Egni: [Tr.] Arka, sırt.

Eḳālim: [Ar.] Ülkeler, memleketler, diyarlar.

Ekhel: [Ar.] Baş ve boyun damarı.

Elīm: [Ar.] Acı verici, acı çekdirici, çok acıklı, çok üzücü, çok elem verici.

El-maḍāğ: [Ar.] Çiğnemek, bir çiğnem.

El-māḍiğ: [Ar.] Çiğnemek.

Elvān: [Ar.] Renkler.

Em‘ā: [Ar.] Bağırsaklar.

Emcek: [Tr.] Meme.

Emlaḥ: [Ar.] Çok güzel.

Enām: [Ar.] Varlıklar, yaratılmışlar, insanlar.

Enār: [F.] Nar.

Eñek: [Tr.] Çene, çene kemiği, gerdan.

Engürüs: [Tr.] Macaristan.

Engüş: [F.] Parmak.

Envār: [Ar.] Nurlar.

Erdebīl: Azerbaycan’da yer adı.

Ergānūn: [F.] Dūdükleri körükle ses verilerek çalınan bir tür büyük musikî aleti, org.

Ervāh: [Ar.] Ruhlar.

Esed: [Ar.] Arslan.

Eşribe: [Ar.] İçilecek şeyler, içkiler.

Ev^ç iye: [Ar.] Damarlar.

Evc: [Ar.] Bir şeyin en yüksek noktası, doruk.

Evdāc: [Ar.] Şahdamarlar.

Evride: [Ar.] Toplardamar, boyun damarları.

Eyegü: [Tr.] Kaburga kemiği.

Eyitmek: [Tr.] (Aytmak-aytmak)
Söylemek, demek, anlatmak.

Eyvān: [F.] Köşk.

Eyyām: [Ar.] Günler.

Ezrağ: [Ar.] Gök renginde, mavi.

F

Fāḥir: [Ar.] Onurlu, şanlı, bereketli.

Fānus: [Ar.] Uzun ayaklı süslü fener.

Fāriğ: [Ar.] Vazgeçmiş, terk etmiş, el çekmiş.

Fāsık: [Ar.] Fısk u fücür sahibi, şeriat hükümlerine uymayan günahkâr kimse.

Fellāḥ: [Ar.] Çiftçi, ekin eken ve biçen.

Ferāmūş: [F.] Unutmak.

Ferāset: [Ar.] Sezgi.

Ferḥunde-fāl: [F.] Talihli, kutlu ve uğurlu.

Ferişte: [F.] Melek.

Fersaḥ: [Ar.] Üç millik bir uzunluk.

Ferş: [Ar.] Serme, döşeme.

Fesh: [Ar.] Bozma.

Fetā: [Ar.] Genç, yiğit, mert kimse, delikanlı.

Fevt: [Ar.] Yitirme, kaybetme, elden çıkarma.

Fi^ç l: [Ar.] İş, kâr, eylem.

Fiğān: [F.] İztırab ile bağırıp çağırma.

Fuželā: [Ar.] Erdemliler, bilginler.

Fülfül: [Ar.] Karabiber.

G

Ġāfıl: [Ar.] Durumdan habersiz, ileri görüşsüz, dikkatsiz.

Ġāfir: [Ar.] Bağışlayan, esirgeyen.

Ġā^ı: [Ar.] Gaye, sebep, sonla ilgili, sonuca ilişkin.

Ġalebe: [Ar.] Galip gelme, yenme, üstünlük.

Ġalīz: [Ar.] Kaba, çirkin.

Ġamām: [Ar.] Bulut.

Ġāret: [Ar.] Yağma etmek.

Ġarīk: [Ar.] Batmış, boğulmuş.

Ġarīzī: [Ar.] Fitrî, yaradılıştan, kendiliğinden.

Ġarq: [Ar.] Batma.

Ġarrā: [Ar.] Parlak, ışıklı, gösterişli.

Gāv: [F.] Sığır, öküz.

Ġazanfer: [Ar.] Arslan, yiğit.

Gedā: [F.] Dilenci.

Genc: [F.] Hazine.

Geñez: [Tr.] Kolay.

Geñsek: [Tr.] Gevşek.

Germ: [F.] Sıcak, ateşli.

Ġışā: [Ar.] Örtü, perde, zar, deri.

Girān: [F.] Ağır.

Girdāb: [F.] Suların döndüğü yer, tehlikeli yer.

Giriftār: [F.] Ele geçirilmiş, yakalanmış, esir.

Giyāh: [F.] Ot, bitki.

Göynük: [Tr.] Acı, yanmış, hararet.

Göyünmek: [Tr.] Yanmak.

Ġulām: [Ar.] Tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, köle, esir.

Ġülüvv: [Ar.] Taşkınlık, haddi aşma.

Ġurāb: [Ar.] Karga.

Ġurre: [Ar.] Parlaklık, nurlu olma.

Güsfend: [F.] Koyun.

Ġuşşa: [Ar.] Gam, keder, hüzn, tasa.

Güş: [F.] Kulak, işitme, dinleme.

Güş-vār: [F.] Küpe.

Güyende: [F.] Söyleyen, söyleyici.

Gümān: [F.] Zan, şüphe.

Güm-rāh: [F.] Yolunu kaybetmiş.

Güncide: [F.] Sıkıştırılmış, sıkılmış.

Güzin: [F.] Seçen, seçkin, seçilmiş, beğenilmiş.

H

Ĥabl: [Ar.] Damar, ip.

Ĥablü'z-zirā': [Ar.] Kol damarı

Ĥacer: [Ar.] Taş.

Ĥādime: [Ar.] Kadın hizmetçi.

Ĥalāş: [Ar.] Kurtulma, kurtuluş

Hāme: [Ar.] Tepe, başın üst kısmı, kafatası.

Ĥāmız: [Ar.] Ekşi, kekre, sirke gibi olan.

Ĥāmūş: [Ar.] Sessiz.

Ĥān-mān: [F.] Ev bark, yuva, ocak, aile.

Ĥannās: [Ar.] Şeytan, iblis.

Ĥār: [F.] Diken.

Ĥarīm: [Ar.] Biri için kutsal olan şeyler, harem dairesi, hacıların hac sırasında örtündükleri örtü.

Ĥāş: [Ar.] Özgü, özel. 'Ām'ın zıt anlamı.

Ĥāsir: [Ar.] Hasret çeken.

Ĥaşm: [Ar.] Düşman.

Ĥaşem: [Ar.] Hizmetçiler.

Ĥaşr: [Ar.] Toplama, biraraya getirme.

Hâtif: [Ar.] Görünmez ve bilinmez yerden gelen ses. Seslenen, bağırان, bilinmezlik âleminden işitilen ses.

Ḥaṭṭî: [Ar.] Yazma, el yazısı.

Ḥavās: [Ar.] Duyular.

Ḥavāş: [Ar.] Etki, tesir.

Ḥavf: [Ar.] Korku.

Hay: [Ar.] Diri.

Ḥāye: [F.] Testis, haya, yumurta.

Ḥayye: [Ar.] Yılan

Ḥazer: [Ar.] Sakınma, çekinme.

Ḥāzık: [Ar.] Usta, maharetli.

Hem: [Ar.] Kaygı, üzüntü, gam, keder.

Hemçü: [F.] Gibi, onun gibi.

Hemtā: [F.] Yandaş, benzer.

Herc ü merc: [Ar.] Karmakarışık, altüst.

Hergiz: [F.] Asla, katiyen, hiçbir vakit, hiçbir surette.

Heş: [Ar.] Keyifli, şen.

Hey'ât: [Ar.] Görünüşler, şekiller, kıyafetler.

Hey'et: [Ar.] Dış görünüş, şekil, suret.

Hezārān: [F.] Binler, binlerce.

Ḥilt: [Ar.] İnsan vücudunu oluşturan dört unsurdan biri. (Kan, balgam, safra ve sevdâ)

Ḥimār: [Ar.] Eşek, merkeb.

Ḥıncaḥınç: Dopdolu

Ḥinzîr: [Ar.] Domuz.

Ḥicāb: [Ar.] Organlar arasındaki ince zar, perde.

Ḥıl'at: [Ar.] Kaftan.

Ḥilkat: [Ar.] Yaradılış, huy, tabiat.

Ḥîn: [Ar.] Zaman, vakit, an.

Horde: [F.] Küçük, minik.

Ḥû: [F.] Huy, adet.

Ḥüccet: [Ar.] Delil.

Ḥudāvend: [F.] Allah, Tanrı.

Ḥudûş: [Ar.] Meydana gelme.

Ḥuld: [Ar.] Cennet, sonsuz varlık, süreklilik, kalıcılık, ölümsüzlük.

Ḥulkûm: [Ar.] Boğaz, yutak.

Ḥulm: [Ar.] Rüya.

Ḥulv: [Ar.] Tatlı, güzel.

Ḥurd: [F.] Ufak, küçük.

Hûş: [F.] Akıl, şuur.

Hümām: [Ar.] Himmetli, azimli, gayretli kimse.

Ḥürrem: [F.] Sevinçli, şen, gönül açıcı.

I

İğvā: [Ar.] Baştan çıkarma, yolunu şaşırtma, ayartma.

İḳlîm: [Ar.] Ülke, memleket, diyar.

‘Irḳu’n-nesā: [Ar.] Siyatik.

İşlāḥ: [Ar.] Düzeltmek.

İşmarlamak: [Tr.] Tevdi etmek, emanet etmek, tenbih etmek, tavsiye etmek.

Issı: [Tr.] Sıcaklık, hararet.

Işık: [Tr.] Demir başlık, miğfer.

İtlāk: [Ar.] Bırakma, salıverme, başıboş bırakma.

İ

İ'zām: [Ar.] Gereğinden fazla önem verme, büyütme.

İbtidā: [Ar.] Başlangıç, ilk, ilklilik.

İglemek: [Tr.] Hastalanmak.

İḥāṭa: [Ar.] Bir şeyin etrafını çevirme, çevreleme, kuşatma, sarma.

İḥtitām: [Ar.] Bitme, sona erme.

İḳāb: [Ar.] Azap, eziyet.

İklīl: [Ar.] Tırnağın kenarını çevreleyen deri. (İklīl+i)

İkrāh: [Ar.] İğrenme, tikslenme.

İldürmek: [Tr.] Değirmek, dokunmak.

İley: [Tr.] Huzur, ön, kat, yan, karşı taraf.

İmsāk: [Ar.] Nefsine hâkim olup bir şeyden el çekme.

İn'ām: [Ar.] Nimetlendirme, nimet verme.

İnāyet: [Ar.] Lütuf, ihsan, iyilik.

İnbisāt: [Ar.] Yayılma, genişleme, açılma.

İnkıbāz: [Ar.] Kabızlık, büzülüp sıkışma.

İntihā: [Ar.] Sona erme, tükenme, bitme, son.

İsnā-‘aşer: [Ar.] On iki.

İstāde: [F.] Ayakta durma.

İstimālet: [Ar.] Gönül alma, meylettirme, çekme, cezbetme.

İtāb: [Ar.] Azarlama, paylama

İtimād: [Ar.] Güvenme, emniyet.

İtidāl: [Ar.] Ölçülü olma, yumuşaklık.

İtişām: [Ar.] Bir şeye sarılıp sıkı sıkı tutma.

İttişāl: [Ar.] Bitişme, ulaşma.

İzzet: [Ar.] Hürmet, saygı, ikram.

J

Jengār (Zencār): [F.] Pas, kir, zengar.

K

Ka‘r: [Ar.] Deniz, kuyu, yerin veya çukur şeyin dibi, dip.

Ḳabā’il: [Ar.] Kabileler.

Ḳabaḳ: [Tr.] Gözkapağı.

Ḳabīḥ: [Ar.] Çirkin, yakışıksız.

Kābūs: [Ar.] Güzel yüzlü adam.

Ḳabz: [Ar.] Elle kavrama, tutup çekme.

Ḳabza: [Ar.] Avuç, pençe, kılıç, bıçak vb. nin tutulacak yeri.

Ḳaḳımaḳ: [Tr.] Öfkelenmek, kızmak.

Kām: [F.] Murat, istek, amaç.

Kām-kār: [F.] Muradına ermiş, mutlu.

Kān: [F.] Maden, kaynak.

Ḳānī': [Ar.] Kanaat eden, elindekini yeterli bulup fazlasını istemeyen, kendisine verilene razı olan.

Ḳaraca (Ḳarıca): [Tr.] Pazu.

Ḳarcaşık: [Tr.] Karışık.

Kārgīr: [F.] Taş ve tuğladan yapılmış yapı.

Ḳarḥ: [Ar.] Yara, çıban, yaralanma.

Ḳarniyye (Ṭabaḳa-yı Ḳarniyye): [Ar.] Aslı tıbbiyeden olup gözün beyazı ortasında bulunan cam gibi şeffaf kıtaya denilir ki gözün renkli tabakası bunun arkasında olmakla güya kendisi renkliymiş.

Kār-sāz: [F.] İş işleyen, becerikli.

Kār-zār: [F.] Savaş, cenk.

Ḳassām: [Ar.] Bölen, parçalayan, taksim eden.

Ḳaşanmak: [Tr.] İşemek.

Ḳaṭan: [Ar.] Bel bölgesi.

Ḳatl: [Ar.] Öldürme.

Ḳavī: [Ar.] Sağlam, kuvvetli, güçlü.

Kāvī: [Ar.] Yakan, yakıcı.

Ḳavl: [Ar.] Söz.

Ḳavuk: [Tr.] Sidik torbası.

Ḳayınata: [Tr.] Kayınpeder.

Ḳayır: [Tr.] Kum, çakıl, kalın kum.

Ḳayşer: [Ar.] Hükümdar.

Ḳaẓīb: [Ar.] Erkeklik organı.

Kebed: [Ar.] Karaciğer.

Kef: [F.] Köpük

Kehkeşān: [F.] Samanyolu.

Kejrev: [F.] Yanlış yoldan giden, eğri eğri giden.

Kelīm: [Ar.] Söz söyleyen.

Kem: [F.] Kötü, fena.

Kemāmet: [F.] Bağış, cömertlik.

Kemter: [F.] Çok değersiz, bayağı, sıradan.

Kemürdek: [Tr.] Kıkırdak.

Kendene: [F.] Pırasa.

Kendüden: [Tr.] Kendisinden.

Kerān: [F.] Kenar.

Kerrübī: [Ar.] Büyük melek.

Kesb: [Ar.] Çalışarak kazanma, elde etme.

Keşīf: [Ar.] Yoğun.

Keşret: [Ar.] Bolluk, çokluk.

Kevden: [F.] Ahmak, bön.

Kevkeb: [Ar.] Yıldız.

Key: [F.] Çok, pek çok.

Keylūs: [Ar.] Sindirim sırasında bağırsakların sıkıştırıp akıntıya verdiği beyazımsı sıvı.

Keyvān: [F.] Zühal denilen gezeğin.

Kezzāb: [Ar.] Çok yalancı.

Ƙıĝırmaĝ: [Tr.] Ƙıĝırmak, davet etmek.

Ƙırĝıllıĝ: [Tr.] Saĝına ve sakalına ak dūşme zamanı.

Ƙısmet: [Ar.] Bōlme, pay etme, hisselere ayırma.

Ƙıvanmaĝ: [Tr.] Sevinmek, haz duymak, memnun olmak.

Ƙıyĝım: [Tr.] Şiddet, heybet, görkem, çalım.

Ƙıfāl: Kolda kan alınan bir damar adı. (Lūgat-ı Remzi (Sūryanice-Yunanca))

Kilāb: [Ar.] Köpekler.

Kiriş: [Tr.] Kasları kemik ve eklemlere bağlayan, sedef renkli, sert, sağlam, yoğun lif yapısı gösteren doku. Beyazımsı kordon.

Kişver: [F.] Ülke, memleket.

Ƙolon: [Fr./ İng.] Kalın baĝırsak. (İsmail Parlatır)

Ƙoltuĝ: [Tr.] Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiĝi yer.

Kūder: Astarlık ince deri.

Kūs: [F.] Büyük davul.

Ƙuvā: [Ar.] Kuvvetler.

Kūy: [F.] Köy.

Kūbrā: [Ar.] Daha büyük.

Kūhen: [F.] Köhne, eski.

Kūhūl: [Ar.] Olgunluk çağında olan. Saĝına, sakalına ak dūşmüş kimseler.

Kūlĝan: [F.] Hamamlarda dōşeme altında bulunan ve ısınmayı saĝlayan kapalı büyük ocak.

L

Lā-būd: [Ar.] Gerekli, lâzım, zarurî.

Lā-cerem: [Ar.] Kuşkusuz, şüphesiz, besbelli, elbette.

Laĝm: [Ar.] Et.

Lāhūt: [Ar.] Mana âlemi, gayb âlemi.

Lâ-ya' Ƙıl: [Ar.] Akli başında olmayan, dalgın.

Lems: [Ar.] El ile dokunup duyma, el ile tutma, dokunma ile duyulan.

Leng: [F.] Topal, aksak.

Leşker: [F.] Asker.

Levn: [Ar.] Boya, renk, tür.

Leyl: [Ar.] Gece.

Lezic: [Ar.] Kaygan, yapışkan (Lezc).

Licām: [Ar.] Atın aĝzına vurulan gem, dizgin.

Liĝā: [Ar.] Yüz, çehre.

Lu' b: [Ar.] Oyun.

Lū' lū: [Ar.] İnci.

M

Ma' ide: [Ar.] Çoĝul hali. Karın, karın bölgesi. (Mide)

Ma' mūr: [Ar.] Bakımlı, bayındır.

Mađĝek: [Ar.] Gülünç kimseler, soytarı, maskara.

Maḫṣal: [Ar.] Eklem. (Kol, bacak, parmak vb. hareketli kemiklerin birleşme yerleri.)

Mağz: [F.] Beyin, akıl, fikir.

Maḥdūme: [Ar.] Kız evlat.

Maḥrem: [Ar.] Gizli, duyulması istenmeyen.

Maḫ'ad: [Ar.] Oturma yeri, makat, kış.

Maḫāl: [Ar.] Söz, söyleme, söyleyiş.

Maḫhūr: [Ar.] Yenilmiş, yenilgiye uğramış, mağlup olmuş.

Mā-lā-māl: [F.] Dopdolu, lebalep, memlu.

Malarya: [İtal.] Sıtma. (Kanar Farsça-Türkçe Sözlük)

Malaria: [İtal.] Sıtma.

Mālīhūliyā: [Ar.] Kara sevda, melankoli.

Mālīh: [Ar.] Tuzlu.

Maṭlab: [Ar.] Talep olunan.

Maṭrāḫ: [Ar.] Değnek, sopa.

Maḫarrat: [Ar.] Zarar, ziyan.

Ma'zūl: [Ar.] Memuriyetten çıkarılma, azledilme.

Mebādī: [Ar.] Evveller, başlangıçlar, yaradılışla ilgili konular.

Mecrā: [Ar.] Su yatağı, su yolu.

Mehlike: [Ar.] Tehlikeli yer.

Mekr: [Ar.] Hile.

Melā'ik: [Ar.] Melekler.

Melekūt: [Ar.] Ruhlar ve melekler âlemi.

Melḥame: [Ar.] Büyük savaş.

Mel'ūn: [Ar.] Lanetlenmiş, Tanrı'nın gazabına uğramış.

Memālik: [Ar.] Memleketler, ülkeler.

Menba': [Ar.] Kaynak, pınar.

Menī: [Ar.] Döl suyu, bel suyu.

Merc: [Ar.] Karışıklık.

Merdūd: [Ar.] Kovulmuş.

Merdüm: [F.] İnsan, adam.

Mergūb: [Ar.] Arzu edilen, istenilen.

Merī: [Ar.] Yemek borusu.

Merḫad: [Ar.] Mezar

Mervī: [Ar.] Rivayet edilmiş, kulaktan kulağa gelmiş.

Meṣāne: [Ar.] Sidik yolu, kavuk, idrar yolu.

Mesned: [Ar.] İsnat edilen, dayandırılan, dayanak.

Meṣtūr: [Ar.] Satır durumuna getirilmiş.

Meṣhed: [Ar.] Bir kimsenin şehit düştüğü yer.

Meṣīme: [Ar.] Döl yatağı.

Mevc: [Ar.] Dalga.

Meymene: [Ar.] Savaş durumunda olan bir ordunun sağ kanadı, sağ cenahı.

Meysere: [Ar.] Savaş durumunda olan bir ordunun sol kanadı, sol cenahı.

Mezc: [Ar.] Katma, karıştırma.

Mi' ā: [Ar.] Bağırarak.

Miftāh: [Ar.] Anahtar.

Mil: [Ar.] Uzunluğu ülkeden ülkeye değişen bir uzaklık ölçüsü birimi.

Mirre: Safra, öd, güç kuvvet.

Mis: [F.] Bakır.

Mu' āriz: [Ar.] Karşı görüşte olan.

Mu' teber: [Ar.] İtibarlı, saygın, hatırı sayılır.

Mu' tedil: [Ar.] Yavaş, sert olmayan, ılımlı.

Mu' terif: [Ar.] İtiraf eden.

Mu' aḥḥar: [Ar.] Geriye bırakılmış, sonradan olmuş, sonraki, kış, arka. Kış, makat.

Mubaşşır: [Ar.] Gözetici, bakıcı, bekleyici.

Mucib: [Ar.] Gerek, sebep, vesile.

Mufaşşal: [Ar.] Uzun uzadıya anlatılması, ayrıntılı.

Muḥarrik: [Ar.] Hareket ettiren, kımıldatan.

Muḥibb: [Ar.] Sevgi duyan, seven, sevgi besleyen, dost.

Muḥkem: [Ar.] Sağlam.

Muḥtār: [Ar.] Seçilmiş olan, seçkin (Hz. Muhammed için)

Muḥtaşar: [Ar.] Kısa, kısaltılmış, özlü, özetlenmiş, özet.

Muḥtelif: [Ar.] Türlü, çeşitli, ihtilafli, çelişkili.

Muḥarreb: [Ar.] Yakın, yakınlaştırılmış.

Muraşşa': [Ar.] İnci, elmas.

Murdar ilik: Omurilik.

Muḥaddar: [Ar.] Ortaya çıkmış.

Mutavassıt: [Ar.] Anlaşma sağlama, uzlaştırma.

Mu' tedil: [Ar.] Ne az ne çok uygun, ılımlı, ılıman.

Mu' terif: [Ar.] İtiraf eden, ikrar eyleyen, hatasını söyleyen.

Muṭī': [Ar.] İtaat eden, boyun eğen.

Muṭrib: [Ar.] Bir mûsikî âleti çalan kimse, sâzende.

Muṭṭali': [Ar.] Haberdar, bilgilenmiş.

Muttaşıl: [Ar.] İttisal eden, ulaşan, erişen, kavuşan.

Muvāfiḳ: [Ar.] Uygun, uyar, yerinde.

Mübārız: [Ar.] Eski savaşlarda meydana çıkarak hasmıyla teke tek dövüşen.

Mücevvef: [Ar.] İçi boş, oyuk(şey).

Müdd: [Ar.] Mut, kara mut, batman nevinden bir ölçek.

Müdebbir: [Ar.] Sonunu düşünme, tedbirli davranma.

Müdevver: [Ar.] Yuvarlak.

Müdrık: [Ar.] İdrak eden.

Mü'enneş: [Ar.] Dişi.
Mühelhil: [Ar.] Güzel söz söyleyen.
Mül: [F.] Şarap
Mülâzım: [Ar.] Bağlı bir yerden ayrılmayan.
Mülhid: [Ar.] Allah'ı inkâr eden, imansız.
Mümerred: [Ar.] Kayalaşmış.
Münhaşır: [Ar.] Bir yere özgü, bir kişiye özgü, ayrılmış, tahsis edilmiş.
Münir: [Ar.] Işık veren, aydınlatan.
Münzel: [Ar.] İndirilmiş.
Mürekkab: [Ar.] Birleşik.
Mürsel: [Ar.] Gönderilmiş, yollanmış, peygamber.
Mürtekib: [Ar.] Günah işleyen, kötü, yakışsız iş işleyen.
Müsaḥḥar: [Ar.] Büyülenmiş.
Müşelles: [Ar.] Üçlü, üçten oluşan.
Müselsel: [Ar.] Zincirleme.
Müstaḡnī: [Ar.] İhtiyaç ve eksiklik duymayan, elinde olanla yetinen, ihtiyacı olmayan.
Müstaḳīm: [Ar.] Doğru, düz, dik.
Müste'ān: [Ar.] Yardım istenen, Allah'ın sıfatlarından biri.
Müstecāb: [Ar.] İsteği kabul görmüş, dileğine karşılık verilmiş.
Müsteḥaḳ: [Ar.] Hak etmiş.

Müşābehet: [Ar.] Benzeme, benzeyiş.
Müşārik: [Ar.] İşbirlikçi, katılımcı.
Müşg: [F.] Misk denilen güzel ve hoş koku.
Müte'azẓi: [Ar.] Organlaşan, organ haline gelen.
Müteferriḳ: [Ar.] Dağınık, farklı.
Müteḥarrik: [Ar.] Hareketli, hareket eden, kıpırdayan.
Müteḳaddim: [Ar.] Önceden gelmiş, önde bulunan.
Mütevellid: [Ar.] Doğan, doğmuş.
Müvelled: [Ar.] Doğmuş, doğrulmuş, melez.
Müyesser: [Ar.] Kolaylıkla elde edilen, kolaylaştırılmış.
Müzekker: [Ar.] Erkek, er.
Müzrib: [Ar.] Suç işleyen, günahkâr.
N
Nā-dān: [F.] Cahil, bilgisiz.
Nāḳa: [Ar.] Dişi deve.
Naḳılān: [Ar.] Haberciler, taşıyıcılar, rivayet edenler.
Nāmiye: [Ar.] Büyüme, gelişme, yeşerme.
Naṣāyiḥ: [Ar.] Öğütler, nasihatler.
Nāsūt: [Ar.] İnsanlık, insanlıkla ilgili şeyler, maddi âlem, dünya.
Naẓc: [Ar.] Olgunluk, olgunlaşma.

Nazîr: [Ar.] Benzer, eş, denk.
Neberd: [F.] Savaş.
Nebr: [Ar.] Yüceltme, kaldırma.
Nefs-i emmâre: [Ar.] Baskıcı nefis.
Neft: [F.] Ham petrol, yer yağı.
Neheng: [F.] Timsah.
Nerre: [F.] Erkek.
Nesîm: [Ar.] Yumuşak ve hafif esen rüzgâr.
Nesteren: [F.] Ağustos gülü.
Nevâ: [F.] Name, ezgi, ses, seda.
Nevâhî: [Ar.] Etraflar, çevreler.
Nevâle: [Ar.] Gerekli yiyecek içecek şeyler, azık.
Nebbet: [Ar.] Sırayla yapılan iş, nöbet.
Nevha: [Ar.] Feryâd etme.
Neyyir: [Ar.] Nurlu, ışıklı, parlak.
Nışf: [Ar.] Yarım.
Nifâk: [Ar.] Ara bozuculuk, münafıklık.
Nîk: [F.] Güzel, iyi.
Niķâb: [Ar.] Peçe, yüz örtüsü, örtü.
Nîk-nâm: [F.] Adı iyiye çıkmış.
Nîm-mest: [F.] Yarım sarhoş, çakırkeyf.
Nîze: [F.] Mızrak.
Nuḥâs: [Ar.] Bakır.
Nuḳre: [Ar.] Ensedeki kafa çukuru, ense, göz çukuru.

Nuṣṣ: [Ar.] Öğüt, nasihat.
Nübüvvet: [Ar.] Peygamberlik.
Nücûm: [Ar.] Yıldızlar, astroloji.
O
Onamaḳ: [Tr.] Beğenmek, uygun görmek.
Oñdurmaḳ: [Tr.] İyileştirmek, şifa vermek.
Oñurğa: [Tr.] Belkemiği, omurga.
Ornatmaḳ: [Tr.] Yerine koymak, tesis etmek.
Ö
Ög: [Tr.] Göğüs, sine, sadr.
Ökçe: Topuğun arka kısmı.
Öyken: [Tr.] (Öygen) Akciğer.
P
Pāsban: [F.] Gece bekçisi, gözcü.
Pāy-māl: [F.] Ayak altında kalmış, çığnenmiş.
Penāh: [F.] Sığınma, sığınan, sığınma yeri.
Per: [F.] Kanat (Per ü bal)
Perende: [F.] Uçan, uçucu.
Perrân: [F.] Uçan, uçucu.
Perverdigâr: [F.] Yaratılmışları besleyen, Allah.
Pervîn: [F.] Ülker, Süreyya yıldızı.
Pöç: [Tr.] Kuyruk sokumu.

Pülād: [F.] Çelik.

Püşť ü penāh: [F.] Arka, yardımcı, sığınak, dayanılacak ve sığınılacak kişi.

Püşť: [F.] Arka, sırt, dayanak.

R

Rabbenā: [Ar.] Rabbimiz, cümle yaratıkların rabbi olan Hak Teâlâ, Allah.

Rabbü'l-enām: [Ar.] Bütün mahlukların Tanrısı.

Rāci: [Ar.] Dönen.

Rāfi': [Ar.] Göz kapağı ve benzeri organların aşağı yukarı hareketini sağlayan adale, sinir.

Rahş: [F.] Güzel ve besili at, İran mitolojisinde Rüstem'in atı.

Ra' nā: [Ar.] Hoş, güzel.

Raṭb: [Ar.] Yaş, ıslak.

Rāvī: [Ar.] Rivayet eden, anlatan, nakleden kimse.

Ravza: [Ar.] Cennet.

Re`y: [Ar.] Fikir, düşünce.

Ref': [Ar.] Yukarı kaldırma, yükseltme, yüceltme.

Rehā: [F.] Kurtulma, kurtuluş, özgürlüğe kavuşma.

Renc: [F.] Ağrı, sızı.

Revnağ: [Ar.] Göz alıcı güzellik, parlaklık, çekicilik.

Rıdvān: [Ar.] Kabul, rıza, sevinç, huzur, sürur, keyif.

Rikāb: [Ar.] Boyunlar.

Rişte: [F.] İplik, bağ, zincir.

Rivāyet: [Ar.] Söylenti.

Riyāzat: [Ar.] Nefsi terbiye etmek için az yiyip içme, ahlakı güzelleştirme.

Rumūz: [Ar.] Sembol.

Rusğ: [Ar.] Bilek.

S

Şā' iḡa: [Ar.] Yıldırım

Sācid: [Ar.] Secde eden, saygı ile eğilen.

Saçanağ: [Tr.] Kas, adale.

Şadef: [Ar.] İçinde inci oluşan bir tür istirityenin parlak, beyaz kabuğu.

Şāfin: [Ar.] İç aşık kemiğinden topuğa kadar giden büyük damar.

Şafrā: [Ar.] Öd, öddeki yeşile çalan sarı sıvı.

Şāhib-kırān: [Ar.] Mesut ve bahtiyar kimse.

Sāhir: [Ar.] Büyü yapan, sihirle uğraşan kimse.

Sāl: [F.] 1. yıl, sene, yaş.

Şalık: [Tr.] Savaş aleti, gürz. (Ucunda birkaç demir yuvarlak olan sopa.)

Sāmi'a: [Ar.] İşitme duyusu, işitme kuvveti, kulak.

Şaruğ: [Tr.] Böbreklerin üstünü örten sinirden örtü.

Satır: [Ar.] Satır, yazı sırası.

Şavt: [Ar.] Ses, seda, bağırma.
Şayd: [Ar.] Av, av hayvanı.
Sāyebān: [F.] Gölgelek.
Sebel: [Ar.] Göze inen perde, buğulu görme.
Sebu‘: [Ar.] Arslan, kaplan.
Seḥā: [Ar.] El açıklığı, cömertlik.
Seḥāb: [Ar.] Bulut.
Seḥāvet: [Ar.] Cömertlik, el açıklığı.
Sehl: [Ar.] Az, azıcık, basit, kolay.
Sekirden: [Tr.] Uca kemiği, pöç.
Selā: [Ar.] Cenin torbası.
Selāṭīn: [Ar.] Sultanlar, padişahlar.
Semī‘: [Ar.] İşiten, işitme kuvveti olan.
Semiz: [Tr.] Besili.
Şenā: [Ar.] Övme.
Ser-dih: [F.] Reis, baş olan.
Ser-firāz: [F.] Başını kaldıran, yücelere, yükseklere uzanan.
Ser-heng: [F.] Bekçi, yasakçı, kavas.
Serir: [Ar.] Taht.
Ser-te-ser: [F.] Baştan başa, hepsi.
Ser-ver: [F.] Başkan, reis.
Settārū’l-‘uyāb: [Ar.] Ayıpları ve kusurları örten Allah’tır.
Seylāb: [F.] Sel, sel suyu, taşkın.

Seyrān: [Ar.] Gezip dolaşma, gezme, gezinti.
Seyyāre: [Ar.] Gezegen.
Şıḳal: [Ar.] Ağırılık, huzursuzluk.
Şırçabarmaḳ (Şırçabarmaḳ): [Tr.] Serçe parmak.
Sibā‘: [Ar.] Yırtıcı hayvanlar.
Siccīn: [Ar.] Cehennemde bir vadinin adı.
Sin: [Tr.] Mezar
Sinn: [Ar.] Yaş.
Siñürmek: [Tr.] Sindirmek.
Sipāh: [F.] Asker, ordu.
Sipih: [F.] Gök, sema.
Söykenmek: [Tr.] Dayanmak, yaslanmak.
Şulb: [Ar.] Omurga kemiği, bel kemiği.
Suluca: [Tr.] Çıban.
Sungur: [Tr.] Akdoğan, şahin.
Şūrī: [Ar.] Görünürde olan, hakiki ve içten olmayan, görünüşte, zahiri.
Sūrnā: [F.] Zurna.
Suṭūr: [Ar.] Satırlar.
Şuvarmaḳ: [Tr.] Sulamak, su vermek.
Şuver: [Ar.] Suretler, şekiller.
Sülāmiyāt: [Ar.] El ve parmak kemikleri.
Sūñü: [Tr.] Süngü, kargı, mızrak.

Süst: [F.] Zayıf, güçsüz.

Ş

Şādān: [F.] Sevinçli, mesrur, şad.

Şād-kām: [F.] Sevinçli.

Şādlık: Sevinç, neşe.

Şāgirt: [F.] Talebe, öğrenci.

Şāh: [F.] Dal, budak.

Şak: [Ar.] Yarma, yırtma, yarık, çatlak.

Şakımağ: Şimşek ve yıldırım gibi çakmak, parlamak.

Şāne: [F.] Kafasında birbirine tarak gibi geçmiş olan kemikler. Omuz.

Şecā'at: [Ar.] Yiğitlik, yüreklilik, cesaret.

Şeddādī: [Ar.] Sağlam ve büyük yapı.

Şem(m): [Ar.] Koklama, koku alma.

Şemā'il: [Ar.] Huylar, tabiatlar.

Şerāyīn: [Ar.] Atardamarlar, nabız damarları.

Şerc: [Ar.] Kalın bağırsağın dışa açılan ve dışkıları atmaya yarayan deliği, anüs. Kıç, dübür.

Şerīk: [Ar.] Ortak, yandaş.

Şerr ü şūr: [Ar.] Kötülük

Şeyhūhet: [Ar.] Yaşlılık, ihtiyarlık.

Şeyyād: [Ar.] İkiyüzlü.

Şikār: [F.] Av.

Şikest: [F.] Kırılmış, kırık.

Şimāl: [Ar.] Sol, kuzey.

Şūm: [Ar.] Uğursuz, şom.

Şūr: [F.] Tuzlu, uğursuz, pas, kir, kargaşa.

Şümār: [F.] Sayma, sayım.

T

Ṭa'ām: [Ar.] Yemek, aş.

Ṭa'm: [Ar.] Tat.

Ṭa'n: [Ar.] Kınama, ayıplama, yerme, sövme.

Ta'accüb: [Ar.] Şaşma, hayret etme.

Ṭabağa-yı Meşīmiyye: [Ar.] Aslı tıbbiyeden olup gözün arka tarafında tabaka-yı sulbe ile tabaka-yı şebekiyyesi miyanında bulunan tabakaya denilir ki bu tabakanın hidmeti kendisinde siyah boya olmasına mani derun ayna vasıl olan ziya şîâ ateni etrafına aks ile keyfiyyet rüyeti halelden vakaya etmektir.

Ṭabağa-yı Mülteḥime: Aslı tıbbiyeden olup göz kapağının iç yüzünü inceleyerek görünmez derecede tabaka-yı sulbenin ve tabaka-yı karniyyenin ön tarafını seyreden ortaya denilir.

Ṭabağa-yı Şulbiyye: [Ar.] Aslı tıbbiyeden olup göz içinin beyazına denilir.

Tafşīl: [Ar.] Bir şeyi bütün ayrıntılarıyla açıklama.

Tagayyür: [Ar.] Değişme, başkalaşma.

Tagyir: [Ar.] Başkalaştırma, değiştirme.

Tagziye: [Ar.] Gıdalandırılma, beslenme, gıdalanma.

Tahayyül: [Ar.] Hayalde canlandırmak.

Tahlîl: [Ar.] Ekşitmek.

Tahlî: [Ar.] Karıştırma, içine bir şeyler katma.

Tā'ir: [Ar.] Uçan, uçucu.

Takvā: [Ar.] Allah korkusu ile günahlardan kaçınma.

Ṭamar: [Tr.] Canlılarda kanın veya besleyici sıvıların geçtiği kanal.

Ṭaṇlamak: [Tr.] Şaşmak, şaşa kalmak.

Ṭapu: [Tr.] Huzur, makam.

Tār: [F.] Karanlık.

Tārāc: [F.] Yağma, talan.

Ṭaraq: [Tr.] Avucun ve ayağın yüksek olan alt bölümü.

Taşfiye: [Ar.] Arındırma, temizleme.

Tavassuṭ: [Ar.] Araya girme, arabuluculuk etme.

Taẓarru': [Ar.] Yalvarma.

Tebdîl: [Ar.] Değişme, değiştirilme.

Tecennüb: [Ar.] Sakınma, kaçınma, çekinme.

Tecvîf: [Ar.] Kalp boşluğu, kalp odacığı.

Tefahḥuş: [Ar.] İç yüzünü iyice ve derinliğine araştırma.

Tefāvüt: [Ar.] Farklar.

Teferrüç: [Ar.] Gezinti, ferahlama, açılma.

Tehî: [F.] Boş.

Tekvîn: [Ar.] Yaratma, halk etme.

Temzîc: [Ar.] Karma duruma getirme, karıştırma.

Teng: [F.] Sıkışık, dar, hareket imkânı olmayan.

Teraḥḥum: [Ar.] Acıma, merhamet etme.

Terķova: [Ar.] Köprücük kemiği.

Tertîb: [Ar.] İslatma, nemlendirme, rutubetlendirme.

Teshîr: [Ar.] Sihir yapma, büyü yapma.

Teşābüh: [Ar.] Birbirine benzeme, benzeşme.

Teşrîḥ: [Ar.] Bitki, hayvan ve insanların yapısını, organlarının birbirleriyle olan ilgilerini inceleyen bilim, anatomi. Yayma, açma.

Tevātür: [Ar.] Söylenti, ağızdan ağıza söylenerek yayılması.

Tevfîk: [Ar.] Uydurma, uygun hale getirme, yardım etme.

Ṭıraķa: Gürültü

Tîğ: [F.] Kılıç.

Tîr-endāz: [F.] Ok atan.

Tis' a: [Ar.] Dokuz, dokuzuncu.

Ṭoñuz: [Tr.] Domuz.

Ṭu' m: Lezzet, tat.

Tûl: [Ar.] Uzunluk, boy.

Ṭuluñ: [Tr.] Şakak.

Ṭuş (Doku): [Tr.] Biçim ve görev bakımından birbirine benzeyen hücrelerin bir araya toplandıkları epitel, kas ve sinir dokuları.

Ṭuyūr: [Ar.] Kuşlar.

U

‘Ubbād: [Ar.] İbadet edenler

Uca: [Tr.] Kalça kemiklerinin birleştiği yer, oturulacak yerin iki tarafı, kuyruk sokumu.

Uçmağ: [Tr.] Cennet.

Uğur: [Tr.] Yön, taraf, yol, istikamet.

Uğrulayın: [Tr.] Hırsız gibi, gizlice, sessizce.

‘Uḡāb: [Ar.] Kartal, kara kuş, tavşancıl.

‘Uḡalā: [Ar.] Akıllı kimseler.

‘Uḡbā: [Ar.] Öbür dünya, ahiret.

‘Uḡûl: [Ar.] Akıllar.

Umūr: [Ar.] İşler.

‘Urūḡ: [Ar.] Damarlar.

Urunmağ: [Tr.] Giyinmek, takınmak, takılmak.

‘Uşturlāb: [Ar.] Yıldızların yeryüzüne yükseklik derecesini bulmakta kullanılan alet.

Uyluğ: [Tr.] Kalçadan dize kadar olan bacak kısmı.

Ü

Ügü: [Tr.] Baykuş türünden olan puhu kuşunun bir çeşidi.

Üküş: [Tr.] Çok, bol.

Ümerā: [Ar.] Emirler, beyler, sancak beyleri.

Ünşā: [Ar.] Kadın, dişi.

Üñük: [Tr.] Hançere, boğaz deliği.

Üst: Kemik.

V

Vāfir: [Ar.] Çok, bol.

Vālih: [Ar.] Şaşma, hayret içinde kalmış.

Vasaṭ: [Ar.] Orta.

Vāye: [F.] Nasip, kismet.

Velīkin: [F.] Ama, fakat, lakin, velakin.

Veyl: [Ar.] Cehennemde bir vadinin adı.

Vuḡūş: [Ar.] Vahşi hayvanlar.

Vuḡūf: [Ar.] Bilgi sahibi olma, haberdar olma. Durma, duruş.

Vüs‘at: [Ar.] Bolluk, genişlik.

Vüzerā: [Ar.] Vezirler.

Y

Yābis: [Ar.] Kuru, rutubetsiz.

Yāfūḡ: [Ar.] Bingıldak.

Yağı: [Tr.] Düşman, hasım.

Yakīn: [Ar.] Sağlam ve gerçek bilgi.

Yarlıḡ: [Tr.] Ferman, irade, buyrultu.

Yavlak: Pek, çok, gayet.

Yigrek: [Tr.] Daha iyi, üstün, baskın, tercih edilir.

Yile: [Tr.] Boyun.

Yiv: Kafatasının, dikişi andıran ek yerleri.

Yiyir: [Tr.] Pis kokulu, pis.

Yūğ: [F.] Boyunduruk.

Yübüset: [Ar.] Kuruluk.

Z

Za' ferān: [Ar.] Safran, safran sarısı rengi.

Žavārib: [Ar.] Nabız damarları, atar damarlar.

Zeber: [F.] Üst.

Zebūn: [F.] Zayıf, kuvvetsiz, dermansız.

Zecir-zecr: [Ar.] Engel olma, yasaklama, engelleme.

Zehī: [F.] Ne güzel, ne hoş, ne iyi.

Zehre: [F.] Öd, safra.

Zeker: [Ar.] Erkek, penis.

Zenbūr: Eşek arısı, arı.

Zenc: [Ar.] Kara, siyah.

Zend: Bilek kemiği, bilek.

Zengār: [F.] Bakır pası çeşidinden göztaşı.

Zer: [F.] Altın.

Zevk: [Ar.] Tatma, tat alma, hoş gitme.

Zevrak: [Ar.] Kayık.

Zıl: [Ar.] Gölge.

Zīr ü zeber: [F.] Altüst.

Zīr: [F.] Aşağı, alt.

Zirih: Zırh, demirden yapılmış savaş elbisesi.

Zişt: [F.] Çirkin, kötü.

Ziy: [Ar.] Kılık kıyafet, dış görünüş, şekil.

Zu' m: [Ar.] Batıl, boş inanç.

KAYNAKÇA

- Adam, B. (2012). *Tevrat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41). İstanbul: Test Yayınları.
- Akay, A. (1990). *Firdevsî Süleymân-nâme (44. Cilt) Metin ve Fiiller Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Aksoy, M. (2000). *Uzun Firdevsî'nin Süleyman-nâme'sinde Destan Unsurları Cilt 1, Giriş-İnceleme*. (Basılmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksu, R. (2016). *Firdevsî-i Rûmî Süleymânnâme-i Kebîr*. (Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albayrak, N. (1993). *Cem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7). İstanbul: Test Yayınları.
- Albayrak, N. (1995). *Ferhad ve Şirin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 12). İstanbul: Test Yayınları.
- Apak, A. (2012). *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi II (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Arslan, N. Ö. (2019). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr 11., 12., 13. Ciltler (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avcı, C. (2008). *Rum, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35). İstanbul: Test Yayınları.
- Ayan, G. (2012). *Vâmık ve Azrâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 42). İstanbul: Test Yayınları.
- Aydemir, A. (1992). *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Babinger, F. (1982). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. (C. Üçok, Çev.) Ankara.
- Babür, Y. (2013). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr (6-7.Ciltler/İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bahadıroğlu, Y. (2010). *Resimli Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Balcı, R. (2007). *Katib Çelebi, Keşfü'z-Zünûn*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bırışık, A. (2002). *Kur'an, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26). İstanbul: Test Yayınları.
- Bolay, S. H. (1988). *Âdem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1). İstanbul: Test Yayınları.
- Bozkurt, N. (2004). *Mescid-i Aksâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29). Ankara: Test Yayınları.
- Büke, H. (2015). *Firdevsî-i Rûmî, Hayatı ve Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(7), 481-501.

- Büke, H. (2015). *Firdevsî-i Rûmî, Hayatı ve Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler* (Cilt 7). Burdur: Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Büke, H. (2015). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme* (38. Cilt), *Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canım, R. (2000). *Latîfî, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsiratü'n Nuzamâ*. Ankara: AKM Yayınları.
- Cevdet, A. (1985). *Kıyas-ı Enbiya* (Cilt 1). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Cihan, E. (2019). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 71. Cildi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Çakın, M. B. (2018). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Adlı Eseri (14-15. Ciltler) İnceleme-Metin*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çatıkkaş, M. A. (2009). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çatıkkaş, M. A. (2015). *Firdevsî-i Rûmî Satranç-nâme-i Kebîr*. Ankara: TDK Yay.
- Çelebi, İ. (1998). *Hızır, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 17). İstanbul: Test Yayınları.
- Çelebi, İ. (2000). *İnşikâku'l-kamer, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22). İstanbul: Test Yayınları.
- Çelebi, İ. (2013). *Ye'cûc ve Me'cûc, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 43). İstanbul: Test Yayınları.
- Çetin, N. (2012). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş 2 (Hikâye-Roman-Tiyatro)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demirci, K. (1993). *Dahhâk, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8). İstanbul: Test Yayınları.
- Demirkent, I. (2022). *Kayser, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 25). Ankara: Test Yayınları.
- Demiröz, F., & Yılmaz, E. E. (2022). *Firdevsî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i 1. ve 2. Cilt Üzerine. Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*(4).
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ece, H. K. (2012). *Hızır, Süleyman*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ekşioğlu, S. (2018). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme Cilt 11 (Dil İncelemesi-Metin-Dizini)*. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Er, E. (2022). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (1. Cilt) Giriş, Metin, Dizin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Erdem, M. D. (2005). *Kitâb-ı Kissanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması (Süleymânnâme 74.Cilt)*. (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, S. (1989). *Amâlika, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: Test Yayınları.
- Erdemir, A. D. (1989). *Ahlât-ı Erbaa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Eren, H. (2018). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr34-35. Ciltler (İnceleme-Tenkitli Metin- Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fayda, M. (1994). *Ebû Bekir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 10). İstanbul: Test Yayınları.
- Fayda, M. (1995). *Fârûk, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 12). İstanbul: Test Yayınları.
- Fayda, M. (1998). *Hulefâ-yi Râşidîn* (Cilt 18). İstanbul: Test Yayınları.
- Fayda, M. (2020). *Muhammed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 30). Ankara: Test Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1993). *Cemel Vak'ası, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7). İstanbul: Test Yayınları.
- Firdevsî. (1994). *Şehnâme* (Cilt I, II, III, IV.). (Ç. N. Lügâl, Çev.) İstanbul: M.E.B Yayınları.
- Genç, G. (1995). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (25 ve 26. Ciltler) Giriş-Metin-Sözlük*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gürkan, S. L. (2013). *Zebur, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44). İstanbul: Test Yayınları.
- Gürtunca, M. F. (2007). *Tarih-i Taberî* (Cilt 1). (M. F. Gürtunca, Çev.) İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Harman, Ö. F. (1991). *Âsaf B. Berahyâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1992). *Bel'am b. Bâûrâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1992). *Bel'am b. Bâûrâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1994). *Dâvûd, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9). İstanbul: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2000). *İlyâs, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22). İstanbul: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2000). *İsâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22). İstanbul: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2003). *Lokman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 27). Ankara: Test Yayınları.

- Harman, Ö. F. (2003). *Lût, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 27). Ankara: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2004). *Meryem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29). Ankara: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2007). *Nûh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33). İstanbul: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2010). *Süleyman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2013). *Yûsuf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44). İstanbul: Test Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2020). *Mûsâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31). Ankara: Test Yayınları.
- İnalcık, H. (1992). *Bayezid I, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: Test Yayınları.
- İnalcık, H. (2003). *Mehmed II, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28). İstanbul: Test Yayınları.
- İnalcık, H. (2020). *Murad II, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31). İstanbul: Test Yayınları.
- İsen, M. (1994). *Gelibolulu Mustafa Âli, Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısımı*. Ankara: AKM Yayınları.
- Kabaklı, A. (2002). *Türk Edebiyatı* (Cilt I). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kabaklı, A. (2002). *Türk Edebiyatı* (Cilt I). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kahya, E. (2001). *el-Kânûn fi't-Tıb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24). İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Kanar, M. (2008). *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kaplan, S. (2019). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (29 ve 30. Ciltler) (Giriş- İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kaya, M. (2000). *İskender, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22). İstanbul: Test Yayınları.
- Keskioğlu, O. (2013). *Siyer-i Nebî (Hazret-i Peygamberin Hayatı)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kılavuz, A. S. (1991). *Azrâil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 4). İstanbul: Test Yayınları.
- Kırca, C. (1988). *Âd, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1). İstanbul: Test Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1967). *Türk Edebiyatı Antolojisi: Başlangıçtan Bugüne Kadar*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Konukçu, E. (1992). *Behrâm-ı Gûr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: Test Yayınları.
- Köksal, M. F. (2005). *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Köprülü, M. F. (1964). *"Firdevsî", İslâm Ansiklopedisi* (Cilt IV). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Köprülü, O. F. (1996). *"Firdevsî, Uzun" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13). İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyat Pazarlama Yayıncılık.
- Kut, G. (1989). *Ahmedî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: Test Yayınları.
- Kutluk, İ. (1981). *Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuara*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kutluk, İ. (1997). *Beyanî Mustafa Bin Carullah ,Tezkiretü's-Şuarâ*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrât, Zebûr, İncîl)*. (2006). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Küçük, A. (1988). *"Ahid Sandığı" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mengi, M. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Noyan, B. (1986). *Hacı Bektaş Veli Vilâyet-nâmesi-Firdevsî-i Rûmî*. Aydın: Doğu Matbaası.
- Ocak, A. Y. (1988). *Âb-ı Hayât, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1). İstanbul: Test Yayınları.
- Olgun, İ. (1978). *Kutb-nâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Olgun, İ. (1980). *Kutb-nâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Olgun, İ., & Parmaksızoğlu, İ. (2011). *Kutb-nâme*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi* (Cilt 1). Ankara: TTK Yayınları.
- Özervarlı, M. S. (2001). *Kadir Gecesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24). İstanbul: Test Yayınları.
- Öztürk, M., & Örs, D. (2000). *Mütercim Asım Efendi Burhân-ı Katı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sami, Ş. (2019). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınevi.
- Sinanoğlu, M. (1998). *Hürmüz, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 18). İstanbul: Test Yayınları.
- Strathern, P. (2016). *90 Dakikada Platon*. (A. Günay, Çev.) İstanbul: Zeplin Kitap Aylak Adam Yayınları.
- Şakar, S. Ö. (2009). *Firdevsî-i Rûmî, Terceme-i Câme-şûy-nâme*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Şenödeyici, Ö., & Koşık, H. S. (2017). *Osmanlı'nın Gizemli İlimleri 1; Kur'an Falları ve Uzun Firdevsî'ye Ait Bir Örnek*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2004). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şentürk, A. A., & Kartal, A. (2005). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şentürk, A. A., & Kartal, A. (2005). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Tahir, B. M. (2016). *Osmanlı Müellifleri* (Cilt 2). (H. M. Saraç, Çev.) Ankara: Türkiye Bilimleri Akademisi Yayınları.
- Tanyıldız, A. (2005). *Firdevsî-i Tavîl Münazara-i Seyf ü Kalem (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tefazzülî, A. (1995). *Enûşirvân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11). İstanbul: Test Yayını.
- Tevrat. (2012). (D. J. Demirel, Çev.) İstanbul.
- Thilly, F. (2009). *Felsefeye Yolculuk*. (İ. Şener, Çev.) İstanbul: 47 Numara Yayıncılık.
- Topaloğlu, B., & Karaman, H. (1977). *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*. İstanbul: Ahmet Saîd Matbaası.
- Toprak, S. (2006). *Münker ve Nekîr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 32). İstanbul: Test Yayınları.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tuman, M. N. (1945). *Tuhfe-i Nâili* (Cilt 2). Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Uludağ, S. (1997). *Hallâc-ı Mansûr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Test Yayınları.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul : Kabalcı Yayıncılık.
- Usta, H. İ. (1995). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr, İnceleme-Metin-Sözlük*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vanlı, M. (2012). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr (8.-9. Ciltler) (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, Y. Ş. (1994). *Ehl-i Sünnet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 10). İstanbul: Test Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş., & Ünal, Z. (1993). *Cebrâil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7). İstanbul: Test Yayınları.
- Yazıcı, T. (1994). *Efrâsiyâb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 10). İstanbul: Test Yayınları.
- Yıldırım, N. (2006). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yıldırım, N. (2008). *Rüstem-i Zâl, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35). İstanbul: Test Yayınları.
- Yılmaz, F. B. (1995). *Firdevsî-i Tavîl ve Da'vet-nâme'si (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım ve Mikrofiş)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DİZİN

- Âd kavmi, 94
Agniyânûs-ı Hakîm, 36, 37, 40, 45, 47,
54, 58, 142, 143
Âhî Melîh, 44, 47, 53
Ahmedî, 9, 90, 93
Akhisar, 14, 42, 57
Alp Er Tunga, 10, 120
Ankas, 34, 35, 40, 56, 57, 58
Ankûr peri, 51
Âsaf, 30, 33, 34, 56, 77, 79, 107
Balamud, 42, 57
Bat-şevâ, 25
Behrâm, 34, 116, 117
Belkıs, 3, 30, 77, 107
Beytü 'l-Mukaddes, 96, 116, 251
Bursalı Mehmet Tahir, 2, 5, 8
Cebrâil, 34, 40, 58, 60, 61, 67, 81, 100,
101
Cem, 111, 115, 117, 118, 120, 121, 122,
229, 267, 288, 294
Cemşîd, 47, 118, 119, 126
Dahhâk, 38, 58, 110, 118, 119, 121,
122, 136
Dârâ, 120, 125
Dâvetnâme, 3, 5
Davud peygamber, 28, 74, 75, 99
Ebû Cehl, 108, 109
Eflâtûn, 9, 109
Efrâsiyâb, 43, 120, 127
Ehrimen, 43, 121, 129, 158, 169, 195,
233, 245, 272, 278
Elburz Dağı, 51, 58, 59, 111, 122, 136
Endülüs, 40, 42, 56, 57, 80
Ene'l-Hak, 96
Enverî, 91
Esad-ı Yemenî, 41, 42
Eski Anadolu Türkçesi, VII, 152, 160,
320
Evînâ Zû, 34, 56
Evyasür peygamber, 142
Fatih Millet Yazma Eser Kütüphanesi,
22
Ferâsetnâme, 3, 4, 6, 92
Ferîdûn, 38, 58, 111, 120, 121, 130
Firavun, 27, 73
Firdevsî, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 21, 23, 24,
33, 79, 133
Firdevsî-i Rûmî, II, III, IV, V, VII, VIII,
2, 3, 10, 22, 55, 56, 59, 60, 83, 100,
110, 126, 142, 143, 144, 152, 154,
157, 160, 169, 171, 320, 321
Gazban Şah, 40
Gazi Genek Bey, 3
Gîv, 36, 123
Gûderz, 36, 123
Gurgur Dev, 147
Güstehem, 36, 123, 124, 200
Hacı Mustafa Efendi, 12
Hadîkatü 'l-Hakâyık, 9
Hadîs-i Ahsen, 7, 9
Haydar-ı Kerrâr, 87
Hızır, 2, 3, 22, 59, 81, 90, 97, 105, 125,
169
Hümâ-yı Dil-firûz, 42, 148
Hümâyûn Şah, 42, 51, 148
Hüsnek, 129, 130, 134
Hz. Âdem, 65, 168
Hz. Ali, 86, 87, 88
Hz. Ebû Bekir, 64, 83, 85
Hz. Hasan, 87, 168
Hz. Havva, 65, 66, 129
Hz. Hüseyin, 87, 88, 168
Hz. İbrahim, 61
Hz. Meryem, 81, 101, 168
Hz. Muhammed, 61, 82, 83, 86, 102,
155, 169, 321, 336
Hz. Osman, 85, 86
Hz. Ömer, 84, 85
II. Mehmed, 89
II. Murad, 9, 89

- İdris peygamber, 38, 67, 68
İlyâ Şah, 34, 56
İsa peygamber, 81, 101
İsfendiyâr, 120, 132
İskender, 43, 49, 59, 69, 97, 105, 118,
120, 121, 124, 127, 168, 169, 189,
234, 267, 272, 279
İsm-i A'zam, 77, 95, 107, 114, 141
İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi,
2
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler
Kütüphanesi, 5
Îşâ, 34, 97, 102
Îşây, 97, 98
Kadir Gecesi, 49, 98, 173, 273
Kâf, 34, 35, 57, 58, 111, 114, 115
Kaf Dağı, 78, 114
Kâhir Cândâr, 38, 39, 44, 58
Kâtip Çelebi, 4, 10, 11
Kaz peygamber, 142
Kâz peygamber, 54
Kelnûs, 42, 57
Kemâl, 91, 92, 93
Keyhüsrev, 121, 123, 124, 127
Keykâvus, 127
Keykubâd, 128, 137
Keyûmers, 52, 59, 129, 130, 134
Keyvân, 139, 140
Kitab-ı Mukaddes, 5
Kudûs, 27, 34, 56, 74, 76, 85
Kur'an-ı Kerim, 6, 27, 29, 31, 32, 64,
65, 69, 75, 77, 81, 83, 84, 85, 94, 98,
99, 100, 102, 103, 114, 142, 143, 171,
320
Latîfî, 2, 4, 92, 346
Lokmân aleyhisselam, 99
Lokmân Hakîm, 36, 44, 48, 155
Lût kavmi, 100
Lût peygamber, 100
Macaristan İlimler Akademisi
Kütüphanesi, 12, 13, 14, 16
Mâlîs Han, 43, 149
Me'cûc, 104, 114, 125
Melikzade, 39
Mescid-i Aksa, 28, 32
Mısır Azizi, 70
Mısır Sultanı Celâleddin, 54
Musa peygamber, 73, 97, 104
Münâzara-i Seyf ü Kalem, 6, 7, 9, 23
Necâmî peri, 43
Nerîmân, 43, 130, 136, 147
Nizâmî, 92, 113
Nuh peygamber, 49, 68, 118
Nûşîrevân, 113, 131
Pervîn, 139
Rûh Şah, 42, 51, 150
Rüstem, 22, 105, 113, 120, 123, 125,
127, 128, 130, 131, 132, 133, 135,
136, 137, 141, 164, 188, 197, 199,
214, 279, 339
Sâm-Süvâr, 42, 50, 144, 147, 150
Sebe melikesi, 27
Semendûn, 42, 50, 144, 150
Simurg, 111, 114
Siyâmek, 52, 129, 130, 134, 135
Sührâb Şah, 36, 54
Süleyman peygamber, 10, 28, 29, 31,
32, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 47,
50, 52, 54, 58, 68, 75, 76, 79, 95, 107,
114, 142, 171, 320
Süleymaniye Kütüphanesi, 7, 8
Süleymânnâme, II, III, IV, V, VII, VIII,
3, 4, 5, 7, 9, 10, 21, 57, 58, 77, 83,
142, 143, 153, 155, 156, 160, 162,
165, 168, 169, 171, 320, 321
Süleymânnâme-i Kebîr, 5, 7, 10
Şatrançnâme-i Kebîr, 9, 21, 22
Şehnâme, V, 10, 113, 118, 119, 120,
121, 124, 125, 126, 127, 129, 130,
132, 133, 135, 136, 137, 320
Şeyhî, 92, 93
Tahmurs, 121, 125, 126
Takyânûs, 42, 57
Talût, 97

Tarih-i Taberi, 32
Tâvûs-ı Kudsi, 35, 61
Taymus Şah, 57
Tevrat, 25, 26, 31, 32, 62, 74, 75, 81,
98, 104, 140, 320
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi,
VII, 12, 13, 14, 15, 16, 181, 184
Tubba bin Asda, 45, 54
Unkurûs, 40, 42
Uzun Firdevsî, 2
Yakub peygamber, 72
Ye'cûc, 104, 114, 125

Yusuf peygamber, 69
Zâl, 111, 130, 132, 133, 136, 137
Zebur, 63, 74, 75, 320
Zeliha, 70
Zerda bin Mâhul, 47
Zulumât ülkesi, 59
Zühâl, 139, 140
Zühre, 139, 140, 141, 154, 176, 188,
233, 317
Zülfikâr, 176, 186
Zülkarneyn peygamber, 104

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Naime YURT	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Uşak Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Anabilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	